

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави

Тези доповідей
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 22 листопада 2013 р.)

Харків 2013

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

- Гусаров Сергій Миколайович** – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України (*голова*);
- Головко Олександр Миколайович** – перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи, доктор юридичних наук, професор (*заступник голови*);
- Марцеляк Олег Володимирович** – начальник навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції, доктор юридичних наук, професор (*заступник голови*);
- Галібіна Марина Юріївна** – науковий співробітник відділу організації наукової роботи (*секретар*);
- Чорний Ігор Віталійович** – начальник кафедри українознавства (голова секції «Гуманітарні аспекти соціального розвитку держави»);
- Прокопенко Олексій Юрійович** – заступник начальника з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції, кандидат юридичних наук (голова секції «Сучасні проблеми розвитку правової системи України»);
- Шендрик Владислав Володимирович** – начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (голова секції «Протидія злочинам правоохоронними органами»);
- Ткаченко Сергій Олександрович** – начальник кафедри соціально-економічних дисциплін навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції, кандидат економічних наук, доцент (голова секції «Економічна безпека держави та суб'єктів господарювання»);
- Петрова Ірина Анатоліївна** – начальник кафедри інформаційної та економічної безпеки навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції, доктор юридичних наук, доцент (голова секції «Інформаційна безпека в сучасних умовах в Україні»);
- Мірошніченко Оксана Станіславівна** – начальник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук;
- Осятинський Станіслав Олександрович** – начальник відділу міжнародних зв'язків;
- Щербакова Ірина Василівна** – начальник відділу зв'язків з громадськістю, кандидат соціологічних наук;
- Чесноков Вадим Валерійович** – начальник інформаційно-технічного відділу;
- Копаниця Олексій Вікторович** – начальник відділу матеріального забезпечення.

*Друкується за рішенням оргкомітету відповідно до доручення
Харківського національного університету внутрішніх справ
від 18.09.2013 № 113.*

Матеріали викладено в авторській редакції.

Зміст

Вітальне слово ректора Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, заслуженого юриста України С.М. Гусарова	18
Шляхи вдосконалення законодавчого забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності <i>Гусаров С. М.</i>	20
СЕКЦІЯ 1.	
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	
СТВОРЕННЯ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ ЯК КРОК У НАПРЯМКУ ДО ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ АКТІВ <i>Головко О. М.</i>	23
СУЧАСНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ЯК БАЗА КОМПЛЕКСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ <i>Марцеляк О. В.</i>	26
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО КОДИФІКАЦІЇ <i>Мельник Р. С.</i>	27
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО ЯК НАУКА ТА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРАВА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ ДО ЇХ ВИРІШЕННЯ <i>Арістова І. В.</i>	28
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ <i>Прокопенко О. Ю.</i>	30
УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДСЬКОСТІ В АДМІНІСТРУВАННІ ПОДАТКІВ ШЛЯХОМ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ <i>Московець В. І.</i>	32
ПРОБЛЕМИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ <i>Баранова В. В.</i>	33
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ <i>Безпалова О. І.</i>	35
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ <i>Бугайчук К. Л.</i>	36
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС <i>Букін М. П.</i>	38
ДО ПИТАННЯ ЩОДО МІСЦЯ АУДИТУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ <i>Чорна А. М.</i>	39
ПІДСТАВИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРОКУРОРОМ, СЛІДЧИМ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ <i>Долгополов С. В.</i>	40

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ЯК КЛЮЧОВИЙ ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ <i>Задихайло Д. Д.</i>	41
СПІВВІДНОШЕННЯ ІМУНІТЕТІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ <i>Кожевников А. Ю.</i>	43
СТВОРЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК НАПРЯМ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МВС І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ <i>Недодасва Н. Л., Кузьменко В. Ю.</i>	44
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЗЛОЧИН <i>Недодасва Н. Л., Гуков Д. Р.</i>	46
ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ ІЗ ВТЯГНЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ <i>Кривородько В. В.</i>	47
КОМЕРЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ: СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ <i>Малиновська Т. М.</i>	47
ТАЄМНЕ ГОЛОСУВАННЯ: РОЛЬ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ <i>Марцеляк С. М.</i>	48
ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ БОРГОВОЇ РОЗПИСКИ <i>Приходько А. А.</i>	49
ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПІДСТАВ ДОСТРОКОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СІЛЬСЬКОГО, СЕЛИЩНОГО, МІСЬКОГО ГОЛОВИ <i>Приходько О. А.</i>	50
ПРО ТИПОВІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОБІГУ НАРКОТИКІВ В УКРАЇНІ <i>Прокопенко Н. М.</i>	51
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОТРИМАННЯМ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ <i>Стреляний В. І.</i>	53
СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ <i>Ізбаш К. С.</i>	54
ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ <i>Сидоренко С. М.</i>	56
НАПРЯМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ <i>Кавун С. М.</i>	57
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПРАКТИКИ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ <i>Резнікова С. С.</i>	58
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ АПАРАТУ СУДУ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА <i>Мащук В. Ю.</i>	60
УСТАНОВЧА УПРАВЛІНСЬКА ПРОЦЕДУРА В ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ <i>Гомада В. А.</i>	61
СИСТЕМА СТАДІЙ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ <i>Любімова С. Ю.</i>	63
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ <i>Журавльова Г. С.</i>	64

Завдання судів в умовах подальшого реформування судоустрою в Україні <i>Авдєєнко Є. В.</i>	65
Основні напрямки модернізації системи державного управління вищою освітою в Україні <i>Фролов Ю. М.</i>	67
Сутність та особливості адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері <i>Гаруст Ю. В.</i>	68
Актуальні питання класифікації нагляду в державі <i>Мурза В. В.</i>	69
Критерії класифікації адміністративно-правових відносин за участю судів <i>Борко А. Л.</i>	70
Поняття та особливості міжнародного співробітництва у діяльності митних органів <i>Комзюк В. Т.</i>	72
Принципи адміністрування податків в Україні <i>Кмитюк О. М.</i>	73
Координаційна діяльність прокуратури України у сфері протидії злочинності: сучасний стан і перспективи <i>Лапкін А. В.</i>	75
Реалізація конституційної засади змагальності сторін в аспекті забезпечення засудженим права на правову допомогу <i>Міліціанов Р. В.</i>	76
Про освітню функцію порівняльного правознавства як засіб підвищення правосвідомості <i>Банк М.</i>	77
Індивідуальні заходи попередження злочинності та правопорушень серед персоналу ОВС України <i>Галкін Д. В.</i>	78
Про структуру (внутрішню будову) офіційної назви сучасної держави <i>Стецюк Х. П.</i>	80
Роль Конституційного Суду України в забезпеченні соціальних прав людини і громадянина <i>Бабкова Т. В.</i>	81
Адміністративна відповідальність за порушення правил системи реєстрації населення в Республіці Білорусь <i>Чумак В. В.</i>	82
Шляхи розвитку правового становища особи в Україні <i>Падалиця Г. М.</i>	84
Міжнародний досвід приватної охорони діяльності <i>Загуменна Ю. О.</i>	85
Теоретико-правова характеристика поняття розкриття злочинів по «гарячих слідах» <i>Яковенко М. О.</i>	87
Правові засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні <i>Огій О. С.</i>	88
Правове регулювання організації і діяльності прокуратури України в умовах євроінтеграції <i>Олійник Р. В.</i>	90

Діяльність загальної поліції в Україні з охорони громадського порядку (1905-1907 рр.) <i>Греченко В. А.</i>	91
Позасудові повноваження ДПУ – ОДПУ на початку 1920-х рр. <i>Стецюк Б. Р.</i>	92
ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ КАК ПРАВОВОЙ ФЕНОМЕН <i>Туранин В. Ю.</i>	93
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С ПЕНИТЕНЦИАРНЫМИ ПСИХОЛОГАМИ ЛИЦ, ПРОИЗВОДЯЩИХ РАССЛЕДОВАНИЕ В ОТНОШЕНИИ ОСУЖДЕННЫХ, ОТБЫВАЮЩИХ НАКАЗАНИЕ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ <i>Сочивко О. И.</i>	94
КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ <i>Суворова Р. В.</i>	96
Діяльність органів внутрішніх справ України щодо протидії сексуальній експлуатації дітей <i>Румянцева-Козовник А. В.</i>	98
Визначення кола питань соціальних гарантій та соціального захисту спортсменів і співробітників фізкультурно-спортивних організацій <i>Тіхонова М. А.</i>	100

СЕКЦІЯ 2.

ГУМАНИТАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Роль города у восточных славян в древности и сейчас <i>Володихин Д. М.</i>	105
Дж.Р.Р. Толкин и Джеймс Кейбелл <i>Алексеев С. В.</i>	106
ПЕРВЫЕ ИНСТИТУТЫ ЦЕНТРАЛИЗОВАННОЙ ВЛАСТИ НА РУСИ <i>Плотникова О. А., Шипов Н. А.</i>	107
Художні особливості «античного» циклу ГЛ. Олді <i>Чорний І. В.</i>	109
ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ФАНТАСТІВ УКРАЇНИ <i>Петухова О. І.</i>	110
ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОФЕСІЙНІЙ КУЛЬТУРІ СПІВРОБІТНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ <i>Мошенський О. С.</i>	110
ПРАВОВА НАУКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ДЕМОКРАТИЧНА ПО ФОРМІ ТА РАДЯНСЬКА ЗА ЗМІСТОМ <i>Шаповал Л. А.</i>	112
ФЕНОМЕН ПРЕСТУПЛЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ Н.Э. ГЕЙНЦЕ <i>Перцева В. А.</i>	113
ПЕРЕДВІСТЯ «ТАРАСА БУЛЬБИ»: ПОВІСТЬ В.Т. НАРІЖНОГО «ЗАПОРОЖЕЦЬ» <i>Режко В. А.</i>	114
НА РУІНАХ ІМПЕРІЇ: ПЕРШІ СПРОБИ СТВОРЕННЯ БІЛОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ <i>Дедурін Г. Г.</i>	115
МОНІТОРИНГ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ <i>Шейко Р. В.</i>	116

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА <i>Бобро Н. В.</i>	118
МОРАЛЬНІ КОНСТАНТИ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ <i>Грищенко Н. В.</i>	119
КУЛЬТУРА МОВИ ПРАВООХОРОНЦЯ <i>Голопич І. М.</i>	133
ВПЛИВ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК АГЛОМЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ <i>Биченко Л. А.</i>	121
ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРОДЕТЕКТИВІВ ЕЛІЗАБЕТ ЕЙР <i>Чорна В. Л.</i>	123
ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ <i>Баграмян С. Л.</i>	124
ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ САМОУПРАВЛІННЯ І САМОВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ <i>Кононенко Т. П.</i>	126
РОМАН В. ВЛАДКА «НАЩАДКИ СКИФІВ» І РОМАНИ «ЗАГУБЛЕНИХ СВІТІВ» <i>Полтавська Д. В.</i>	127
СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ І НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У НОВЕЛАХ М. КОЦЮБІНСЬКОГО <i>Ковальова Т. О.</i>	128
РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ <i>Редько А. О.</i>	129
ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ЯК СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА <i>Мричко Н. І.</i>	130
З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ДРУКАРСЬКОЇ СПРАВИ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ <i>Тяпкін А. С.</i>	131

СЕКЦІЯ 3.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ПОКАРАНЬ НЕПОВНОЛІТНІМ <i>Антонов К. В.</i>	133
ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ЛЕГАЛІЗАЦІЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ В РЕЗУЛЬТАТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ <i>Аркуша Л. І.</i>	134
ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ <i>Клочко А. М.</i>	136
ЩОДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ <i>Користін О. Є., Свиридчук Н. П.</i>	139
ІНТЕГРАЦІЯ І ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НАУК: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	

Пчолкін В. Д.	140
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАННОЇ З МЕРЕЖ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
Хараберюш І. Ф., Меживой О. В.	143
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ	
Шендрік В. В.	144
КВАЛІФІКАЦІЯ КОРИСЛИВИХ ПОСЯГАНЬ НА ВЛАСНІСТЬ, ПОЄДНАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО ГРОМАДЯН	
Абашин О. Ф.	145
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ	
Айдемський Є. В.	148
МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПОКАЗАНЬ С ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ	
Анапольська А. І.	149
ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИК КОМП'ЮТЕРНОГО ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС МОНІТОРИНГУ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ	
Апазов С. С.	151
ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ	
Арім К. В.	153
КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ В ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	
Бабічев Д. О.	155
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС України	
Баб'як А. В.	158
ПРОТИДІЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ ЗЛОЧИННИМ ДІЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ТОРГІВЛЕЮ ОРГАНАМИ ЛЮДИНИ	
Басалик С. А.	160
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОВС З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	
Безсмертний О. К. Небеська М. С.	162
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	
Безруков Д. В.	163
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПІД ЧАС ГРУПОВИХ ПОРУШЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МАСОВИХ БЕЗЛАДІВ	
Безсмертний Є. О.	164
ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ В РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	
Більковець Л. В.	166
ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ПОДХОД КАК ИНТЕГРАЛЬНЫЙ МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ	
Биляев В. А., Ключ В. В.	167
ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ В УКРАЇНІ	
Борисова Л. В., Ключко А. А.	169
ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ З ЇХ ВИКОРИСТАННЯМ	
Вінаков А. В.	173

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ <i>Вінчук А. В.</i>	174
КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ <i>Вербієць А. С.</i>	176
ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПО ФАКТУ ВЧИНЕННЯ РОЗБОЇВ <i>Власійчук Х. М.</i>	177
СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ <i>Войтович Н. Ф.</i>	178
ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ – РАБСТВО ХХІ СТОЛІТТЯ <i>Гаєрилюк В. В.</i>	180
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КРАДІЖКАМ ІЗ КВАРТИР ГРОМАДЯН ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС УКРАЇНИ <i>Ганжа О. О.</i>	182
ПРОФІЛАКТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ <i>Гапчич В. О.</i>	183
ЗАХОДИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС <i>Гладкова Є. О.</i>	185
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ ОСІБ, ЯКІ ГОТУЮТЬ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ <i>Гребазій І. А., Сафронов М. О.</i>	187
ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З ЗАНЯТТЯМ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ <i>Гоменюк А. М.</i>	188
ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ МІЖНАРОДНОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ «ІНТЕРПОЛ» <i>Губська А. В.</i>	188
ВИЯВЛЕННЯ ПРИЧИН ТА УМОВ ВЧИНЕННЯ ГРАБЕЖІВ <i>Гулак Р. В.</i>	190
ПРОБЛЕМИ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО ОПЕРАТИВНО РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ <i>Гурин В. М.</i>	192
ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У ОДНОГО УЧАСНИКА <i>Дараган В. В.</i>	193
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ <i>Деревагін О. О., Масалаб І. І.</i>	195
КОНСТИТУЦІЙНІ НОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ <i>Дідюк І. Л.</i>	197
РОЗШУК ОСІБ, ЯКІ УХИЛЯЮТЬСЯ ВІД ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, СУДУ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ, ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ <i>Дорофеев О. М.</i>	198
ІНДИВІДУАЛЬНІ ОПЕРАТИВНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ПКР ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ГРАБЕЖІВ ТА РОЗБОЇВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІ <i>Драчова К. В.</i>	199
ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ	

Єльніков О. О.	200
ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ Єршов О. О.	201
ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ У ДЗЕРКАЛІ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ Єськов С. В.	203
ЗМІЦНЕННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА І ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МВС УКРАЇНИ – ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ Желєзов Є. О.	204
ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ У СФЕРІ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ Заєць О. М., Самойлова А. В.	205
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ Зеленецький О. С., Вінчук В. В.	206
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ УМИСНІ ВБИВСТВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ Зеркаль І. М.	208
ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВАМ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ Кара М. В.	209
ПОНЯТТЯ ВІДЕОЗАПИСУ, ЙОГО ПЕРЕВАГИ І КЛАСИФІКАЦІЯ Караулов В. Д.	211
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАБЕЖІВ Касаєва К. Ю. слухач магістратури ННІФПКМ ХНУВС	214
ОБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ Кириченко О. В.	215
НОВАЦІЇ В СИСТЕМІ РЕЄСТРАЦІЇ МАЙНОВИХ ПРАВ – ДІЄВИЙ ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ НА РИНКУ ЖИТЛА Князєв С. В.	216
ЩОДО ПРИНЦИПУ КОНСПІРАЦІЇ Колодочка А. В.	217
ОПЕРАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ Колосков В. В.	218
ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ Колько О. О.	220
ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЮ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ІНТЕРНЕТ-ПРОВАЙДЕРАМИ Коншин М. І.	221
ТИПОЛОГІЯ ОСІБ, ПРИЧЕТНИХ ДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ Корж І. Є.	222
ЩОДО РИЗИКОРІЄНТОВАНОЇ АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ Користін О. Є., Корженівський Я. В.	224
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИМАГАННЯ Крепаків І. О., Широбокова А. В.	226

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ <i>Крепаків І. О., Соколов Д. В.</i>	226
КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ <i>Кривенко В. О.</i>	227
ФУНКЦІЇ СПЕЦІАЛІСТА В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ <i>Куриленко Д. В.</i>	229
ПРОГРАМИ ПРОФІЛАКТИКИ СКОЄННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЗЛОЧИНІВ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ В ГОЛЛАНДІЇ <i>Лалтій Ю. І.</i>	230
МІЛІЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ <i>Легецька О. М.</i>	231
ЗМІСТ ТА ЗАВДАННЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ, РІЧЧЮ АБО МІСЦЕМ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ <i>Львов А. І.</i>	232
ПРИНЦИПИ ПОЛІГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ <i>Македонський О. В.</i>	233
ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ <i>Малкін В. Ю.</i>	235
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА КОМПАРАТИВІСТИКА <i>Манжай О. В.</i>	236
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ОВС УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОЧИНСТВА <i>Меживой О. В.</i>	238
ПОНЯТТЯ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ <i>Мітрухов П. М.</i>	240
НАУКОВИЙ ОГЛЯД ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОДЕРЖАННЮ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН <i>Настенко А. В.</i>	242
КОРУПЦІЯ ЯК СЕГМЕНТ КРИМІНАЛЬНОГО РИНКУ <i>Некрасов В. А.</i>	244
УТВЕРДЖЕННЯ КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ У РАМКАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ <i>Нестерович В. Ф.</i>	246
ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД <i>Новак Р. Н.</i>	248
СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПОДАТКОВОЇ МІЛІЦІЇ ТА БОРОТЬБИ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ОВС ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА ПРИПИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ <i>Олійник В. М.</i>	249
ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ІНШИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС ТА ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ <i>Омельченко О. С.</i>	250
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У ЗЛОЧИНАХ ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗЛОЧИННИМИ ПОСЯГАННЯМИ НА ПОМЕШКАННЯ ГРОМАДЯН <i>Пестрецов М. О.</i>	253

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ОПЕРАЦІЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ <i>Плішань О. А.</i>	254
КОНТРОЛЬ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ <i>Перепелиця М. М.</i>	257
РОЛЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ <i>Політова А. С.</i>	259
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВАДЖЕННЯ ОПЕРАТИВНО – РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ <i>Рижов М. Г.</i>	260
НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ <i>Сало О. М.</i>	262
ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ПЕРВИННОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ МВС УКРАЇНИ <i>Солобчук М. С.</i>	263
НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕРМІНУ «ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИЙ ЗАХІД» <i>Стацак М. В.</i>	265
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕВЕЗЕННЮ ТА ПЕРЕСИЛАННЮ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ НА ТРАНСПОРТІ <i>Сусликов В. Г.</i>	267
ПОРЯДОК ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ПРИ ОЗНАЙОМЛЕННІ З МАТЕРІАЛАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ СПРАВИ <i>Тарасенко С. О.</i>	268
ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ <i>Тесленко В. І.</i>	269
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ <i>Тихоненко Л. Л.</i>	270
ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНІВ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ <i>Улінець О. Є.</i>	272
ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЯЄМИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ <i>Федосова О. В.</i>	274
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ <i>Хараберюш О. І.</i>	275
ЩОДО ЗМІСТУ ПРИНЦИПУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ «ВЗАЄМОДІЯ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА НАСЕЛЕННЯМ» <i>Хмеленко В. В.</i>	277
ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ <i>Хомич К. В.</i>	278
ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ <i>Цвірюк Д. В.</i>	279
ЕТАПИ ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАКОННОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ <i>Чижиченко Д. В.</i>	281

ЩОДО ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ПРОВОКАЦІЇ ВІД ЗАКОННИХ ДІЙ З КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ <i>Чистолінов О. М.</i>	283
ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПО БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИН-НІСТЮ ЩО ДО ПЕРШОЧЕРГОВИХ ДІЙ ПРИ ВІЯВЛЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ СЛУЖБОВИХ ЗЛОВЖИВАНЬ <i>Шаповалов О. О.</i>	285
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ ПРИ ПРОТИДІЇ ЗГ'ВАЛТУВАННЯМ <i>Шахова К. В., Шинкаренко І. І.</i>	286
ПРИНЦИПИ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗМІНУ ЇЇ ПАРАДІГМИ <i>Шинкаренко І. Р.</i>	287
ВІДМЕЖУВАННЯ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ <i>Шинкаренко І. І., Скляр Ю. М.</i>	289
ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОПЕРАТИВНУ ОБСТАНОВКУ ПО ЛІНІЇ БОРОТБІ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ <i>Шишкін А. О.</i>	291
ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ <i>Щербаковський А. М.</i>	293
ЗАЛУЧЕННЯ ФАХІВЦІВ-ЕКОНОМІСТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ <i>Щербаковський М. Г.</i>	294
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ <i>Ярмошук С. С.</i>	295
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ НА ВУЛИЦЯХ ТА В ІНШИХ ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ <i>Олійник В. М.</i>	296

СЕКЦІЯ 4.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА <i>Бурбело О. А., Чуніхіна Л. М.</i>	299
ГОЛОВНІ ІНДИКАТОРИ СУЧАСНОГО РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ <i>Ковальов Є. В.</i>	301
ЗАВДАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ <i>Носова О. В., Маковоз О. С.</i>	303
НЕРАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я <i>Бурбело О. А., Самарський С. С.</i>	304
СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ <i>Дубко Ю. В., Новак Г. Ю.</i>	306
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ <i>Швабій К. І.</i>	308
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТО ГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ <i>Садиков М. А.</i>	309
ПОДАТКОВИЙ ВЛИВ НА СИСТЕМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ	

Ткаченко С. О.	311
ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ПРІОРИТЕТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ Бутенко В. М.	312
ІННОВАЦІЇ ТА СУТНІСТЬ ЇЇ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Садиков М. А., Садикова О. В.	314
СУТНІСТЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ З ПОЗИЦІЇ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ Беляєва Л. А.	315
РИЗИКИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ: СТАН І ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ Буткевич С. А.	316
РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ Ларіна Т. Ф., Болотна О. В.	318
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ Фурса В. А., Акімов В. В.	319
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ У КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ Сапич В. І.	321
ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ Цуканова Т. Г., Ткаченко Д. Л.	322
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ УЧЕТА ЗАТРАТ И КАЛЬКУЛИРОВАНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ: РОССИЙСКИЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ Маленкова Л. А., Дядин А. С.	324
ПРОВЕРКА ОРГАНИЗАЦИИ ВНУТРЕННЕГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ РЕВИЗИИ В ПОДРАЗДЕЛЕНИЯХ УГОЛОВНО – ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ Мишанова Е. В., Калашников Г. Г.	326
ПРИРОДООХРАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧРЕЖДЕНИЙ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ Мишин М. Н.	327
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ КОРРУПЦИИ В УИС Пономарева Е. В., Синькевич М. П.	329
ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ РЕСУРСНОГО ПОДХОДА К АНАЛИЗУ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ Шукаева А. В.	330
ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ВЛАСНОСТІ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Павленко Н. В.	332
АНАЛІЗ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА Петрова Р. В., Ковалевська А. В.	333
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДЛЯ НАЛАГОДЖЕННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ СУБ'ЕКТАМИ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН Попова С. М.	335
ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ Резак І. О., Сенета І. І. Львівський державний університет внутрішніх справ.....	337
АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ, ЩО МОЖУТЬ ВИНИКНУТИ В ПРОЦЕСІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ Свєженцев О. О.	339
РОЛЬ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ	

<i>Пекін А. Ю.</i>	341
ОБГРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО МОНИТОРИНГУ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ	
<i>Белай С. В.</i>	342
СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ	
<i>Жукова Л. М.</i>	344
СИСТЕМА ІНДИКАТОРІВ І ПОРОГОВІ ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	
<i>Ворфоломєєва О. М.</i>	346
СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ВКЛАДІВ	
<i>Дубина М. В.</i>	347
УКРАЇНСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ І НЕСПРИЯТЛИВІ ПЕРЕДУМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ	
<i>Качура К. М.</i>	348
ДО ПИТАННЯ ВИБОРУ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	
<i>Ковалевська А. В.</i>	351
БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ	
<i>Загуменна О. В.</i>	352
НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ З НАСЕЛЕННЯМ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ У САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗОНАХ	
<i>Святокум І. О.</i>	353
ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА МАЛОГО БІЗНЕСУ	
<i>Березинець С. К.</i>	355
НЕОІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД В ДОСЛІДЖЕННІ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ	
<i>Прокопенко В. Ю.</i>	356
ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО РАХІВНИЦТВА І БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ	
<i>Шовкопляс Т. С.</i>	358
АЛЬТЕРНАТИВЫ В ВОДОСНАБЖЕНИИ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ РОССИИ	
<i>Захаров А. В., Сидоров Д. Г.</i>	359
ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРОСЕКТОРУ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЕС	
<i>Посаженнікова Ю. О.</i>	360
КЛЮЧОВІ РИЗИКИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ	
<i>Цікановська Н. А.</i>	361
НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ	
<i>Ткаченко Н. В.</i>	363
ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДОВКІЛЛЯ	
<i>Проценко О. Л.</i>	364
К ВОПРОСУ ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА	
<i>Буранова Е. А.</i>	366
СЕКЦІЯ 5.	
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ	

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ НА РІВЕНЬ СКЛАДНОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ <i>Молдавчук В. С.</i>	368
АНАЛІЗ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ ШЛЯХОМ ДЕКЛАРАТИВНОГО ПРИНЦИПУ <i>Машкаров Ю. Г.</i>	369
УМОВИ ТА ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ <i>Петрова І. А.</i>	371
ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПРАЦІВНИКІВ ОВС <i>Чухраєва Г. В.</i>	372
БОРЬБА З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ, ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ <i>Орлов О. В., Онищенко Ю. М.</i>	374
БЕЗПЕКА НАВЧАЛЬНОГО САЙТУ ПОБУДОВАНОГО НА CMS JOOMLA <i>Танянський С. С., Лановий А. О.</i>	375
ВЫЯВЛЕНИЕ АНОМАЛЬНЫХ ЗНАЧЕНИЙ ВО ВРЕМЕННЫХ РЯДАХ ПРИ ПОМОЩИ МОДЕЛИ КЛОНАЛЬНОГО ОТБОРА, ИСПОЛЗУЮЩЕЙ ВЫВОД ПО ПРЕЦЕДЕНТАМ <i>Кораблев Н. М., Иващенко Г. С.</i>	376
БЕЗПЕКА ТЕСТУВАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ В СИСТЕМАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ <i>Петров К. Е., Кобзев І. В.</i>	378
ГИБРИДНЫЙ МЕТОД СКЕЛЕТОНИЗАЦИИ СИМВОЛОВ <i>Кораблев Н. М., Легедина А. В.</i>	379
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ <i>Горелов Ю. П., Кобзева А. І.</i>	381
ПОРУШЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК РАЗЛАДКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ <i>Сезонова І. К., Колісник Т. П.</i>	382
МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ОПЕРАТИВНОГО РОЗМІЩЕННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПАТРУЛЬНО-ПОСТОВИМИ НАРЯДАМИ МІЛІЦІЇ <i>Соколовська О. Г., Кубрак В. П.</i>	383
АНТИ-ЖАМ ТЕХНОЛОГІЇ В СУПУТНИКОВИХ НАВІГАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ <i>Кочура В. О.</i>	385
СЛІДИ КІБЕРАТАК НА КОМП'ЮТЕРНІ СИСТЕМИ <i>Зачеркляний М. М., Струкова О. В.</i>	386
ЗАХИСТ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ <i>Петрова І. А., Мальків І. Т.</i>	387
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА БАЗ ДАНИХ ОВС <i>Сезонов В. С.</i>	388
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ В ІНТЕРНЕТІ <i>Боцюра О. А.</i>	389
ОБОСНОВАНИЕ ВАРИАНТА ПОСТРОЕНИЯ ЗАЩИТЫ КОРПОРАТИВНОЙ СИСТЕМЫ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ КОНЦЕПЦИИ BYOD <i>Лебедев О. Г.</i>	390
ПІДХОДИ ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ БАЗ ДАНИХ <i>Калякін С. В.</i>	392

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

ректора Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктора юридичних наук, члена-кореспондента Національної академії правових наук
України, заслуженого юриста України
С.М. Гусарова

Шановні учасники конференції!

Від імені ректорату і Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ вітаю вас з початком роботи **II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави»**.

Інформую присутніх, що до участі в роботі конференції запрошені **фахівці з вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ Росії**, серед яких Московський державний університет, Московський гуманітарний університет, Академія Федеральної служби виконання покарань Росії, Білгородський державний національний дослідницький університет. Це обумовлює міжнародний статус конференції.

У роботі конференції також беруть участь **фахівці з усіх регіонів України**, зокрема з **тридцяти п'яти вищих навчальних закладів та наукових установ**, серед яких: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, вищі навчальні заклади МВС України.

Крім того, участь у конференції беруть **представники** Харківської обласної державної адміністрації, Головного управління МВС України в Харківській області, Головного управління внутрішніх військ України, Головного оперативного управління Міністерства доходів і зборів України, Київського апеляційного адміністративного суду, Управління податкової міліції Державної податкової служби у Миколаївській області, Дніпровської екологічної прокуратури.

Загалом у роботі конференції беруть участь особисто або надіслали тези доповідей і наукових повідомлень **понад 200 працівників органів влади, насамперед судових і правоохоронних, та відомих вчених-юристів**.

Конференція присвячена актуальним проблемам пошуку шляхів розвитку України, визначенню ролі і місця держави в умовах трансформації правової, економічної, соціальної систем, реформування національного законодавства, приведення його у відповідність до європейських стандартів та вимог ринкової економіки.

Загальновідомо, що основне призначення сучасної держави полягає у реалізації нею ефективної правової, економічної, соціальної політики, орієнтованої, у першу чергу, на потреби людини. Сьогодні Україна переживає складний процес реформування всієї правової системи та її адаптації до нових соціально-політичних і економічних умов, відбуваються суттєві політичні, економічні та соціальні реформи. Започатковані в Україні правова і судова реформи, різноманітні соціально-економічні перетворення мають базуватись на сучасних методологічних і теоретичних засадах, тобто потребують наукового обґрунтування, фундаментального, комплексного аналізу, що й буде предметом обговорення на нашій науково-практичній конференції.

Відповідно до оголошеної теми робота конференції планується за такими напрямками:

1. Гуманітарні аспекти соціального розвитку держави.
2. Сучасні проблеми правової системи України.
3. Протидія злочинам правоохоронними органами.
4. Економічна безпека держави та суб'єктів господарювання.
5. Інформаційна безпека в сучасних умовах в Україні.

До початку роботи конференції оргкомітетом **підготовлено і надруковано збірник матеріалів**, до якого увійшли тези доповідей і наукових повідомлень учасників конференції.

У матеріалах зроблено спробу визначення:

- ролі людини в політичному, економічному і соціальному житті країни;
- соціально-економічних та соціокультурних засад гуманітарного розвитку України як необхідної передумови реалізації потенціалу кожного її громадянина;
- шляхів забезпечення конкурентоспроможності держави і нації в сучасному світі;
- теоретичних проблем розвитку окремих елементів правової системи України;

- особливостей формування сучасної правової системи України відповідно до міжнародних, зокрема європейських правових стандартів;
- шляхів удосконалення охорони та належного регулювання суспільних відносин;
- покращення забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян завдяки ефективному функціонуванню правової системи;
- специфіки діяльності правоохоронних органів щодо протидії правопорушенням та її удосконалення тощо.

Впевнений, що результатами сьогоднішньої конференції стануть змістовні пропозиції, які матимуть практичне втілення під час вирішення проблем правового, економічного та соціального розвитку держави.

Отже, оголошую **II Міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави»** відкритою!

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Гусаров Сергій Миколайович,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник*

Соціально-економічний розвиток держави залежить від того, яка частка державного бюджету витрачається на проведення наукових досліджень у пріоритетних сферах суспільного життя, та наскільки ефективно залучаються кошти приватного бізнесу до здійснення такої діяльності. Розвиток наукової та науково-технічної галузі є безумовним пріоритетом діяльності будь-якої держави. В умовах постійного прискорення темпів науково-технічного розвитку, дана сфера все більше стає вирішальним фактором конкуренції на світових ринках. Економічна трансформація на початку незалежності України у 1990-х рр. зумовила розгортання деструктивних процесів у сфері наукових та науково-технічних розробок, суттєво зменшилась кількість науково-дослідних центрів, відбувся масовий відтік висококласних фахівців за кордон. Що стосується системи фінансування наукової та науково-технічної діяльності, в умовах дефіциту бюджетних коштів, зумовленого об'єктивними економічними факторами, відбулось суттєве скорочення державної підтримки наукових розробок. Така ситуація, на жаль, не подолана й до сьогодні.

Базовим нормативно-правовим актом у сфері державної підтримки наукової сфери в Україні є Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Відповідно до нього бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності складається з двох основних складових: базового та програмно-цільового. Базове фінансування направлене на забезпечення: фундаментальних наукових досліджень; найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки та оборони; розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності; збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання; підготовки наукових кадрів. Програмно-цільове фінансування надається, як правило, на конкурсній основі для: науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням; проектів, що виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва; підтримки фундаментальних наукових досліджень за грантами Державного фонду фундаментальних досліджень та інших державних фондів, створених з метою підтримки наукової і науково-технічної діяльності; розроблення наукових засад державної політики у відповідних сферах, проведення наукової експертизи проектів нормативно-правових актів, державних програм; розвитку матеріально-технічної бази наукової і науково-технічної діяльності [1]. На удосконалення системи фінансування наукової та науково-технічної діяльності спрямований Закон України «Про державні цільові програми», що визначив порядок розробки, затвердження та реалізації у тому числі науково-технічних державних цільових програм, які, відповідно до даного закону, розробляються для розв'язання найважливіших науково-технічних проблем, створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукоємної та конкурентоспроможної продукції [2].

Разом з цим, ефективність державної підтримки наукової та науково-технічної діяльності стикається з проблемою недостатності обсягів коштів, що виділяються Державним бюджетом України за даним напрямом. Так, у період з 2000 по 2011 рік обсяги фінансування наукових розробок в Україні скоротились з 1,2 % ВВП (з яких бюджетні кошти склали 0,37 % ВВП) до 0,73 % ВВП у 2011 році (з них бюджетні кошти становили 0,29 %). Для порівняння, в Російській Федерації дані показники складають 1,24 % ВВП при 0,37 % ВВП бюджетного фінансування [3]. При цьому, ч.3 ст. 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» прямо зазначає, що держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7 % ВВП [1]. Слід зауважити, що дана норма за роки незалежності України жодного разу не виконувалась.

За цих умов постає питання, з одного боку, пошуку нових, альтернативних форм залучення коштів на проведення наукових та науково-технічних робіт, а з іншого – більш доцільних шляхів використання отриманого фінансування.

Однією з найбільш поширених та таких, що позитивно зарекомендували себе, систем фінансування наукової діяльності є грантова. Її перевагою є більш раціональне використання коштів, що направляються на фінансування наукової та науково-технічної діяльності: фінансування здійснюється за конкретними проектами, а не за галузями науки в цілому. Гранти

можуть надаватись як за рахунок держави, так і у вигляді недержавних коштів Враховуючи, що з об'єктивних причин економічного характеру відчувається дефіцит бюджетних коштів, важливим напрямом державної політики у сфері науки і техніки має стати сприяння залученню іноземних грантів до України, і, передусім, створення стимулів для фінансування грантів вітчизняними підприємствами. У даному випадку основними стимулами є податкові (зокрема, податкові пільги для коштів, переданих на фінансування фундаментальних наукових досліджень, для корпоративних фондів фінансування наукових досліджень). Важливим напрямом є також цілеспрямована політика держави, направлена на налагодження та посилення співробітництва між приватними підприємствами та державними науковими установами і навчальними закладами. У ряді випадків корисним може бути додаткове застосування методу «надання послуг замість грошей»: навчання персоналу, сприяння у патентуванні, допомога у популяризації результатів досліджень.

Іншим поширеним способом підвищення обсягів фінансування наукової та науково-технічної діяльності є комерціалізація її результатів. З метою створення сприятливого інвестиційного клімату та інфраструктури, що забезпечувала б ефективне впровадження наукових та науково-технічних розробок у народному господарстві в сфері комерціалізації необхідним є забезпечення автономії навчальних та науково-дослідних закладів у сфері реалізації прав інтелектуальної власності, спрощення процедур проведення наукових досліджень на замовлення приватних підприємств. Окрім цього, необхідною умовою є державна підтримка оформлення прав інтелектуальної власності та патентування результатів досліджень, без чого ефективна комерціалізація результатів досліджень неможлива. Нарешті, значним стимулом для наукової та науково-технічної діяльності може стати використання вітчизняних розробок при реалізації державних проектів у сфері будівництва, транспорту, енергетики, сільського господарства тощо замість закордонних аналогів: з одного боку, йдеться про суто фінансову підтримку досліджень, а з іншого – про залучення потенційних приватних інвесторів.

Саме в рамках даного підходу розроблена Концепція реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2012 року № 780-р. У документі, зокрема, підкреслюється, що недостатнє фінансування наукової та науково-технічної діяльності призводить до істотного зниження рівня наукових досліджень і науково-технічних розробок, неспроможності приймати ефективні управлінські рішення, зниження кількості наукових досліджень та науково-технічних розробок, що проводяться науковими установами, у зв'язку з чим прийнято рішення про необхідність підвищення ефективності використання коштів державного бюджету та реформування системи управління науковою і науково-технічною діяльністю шляхом удосконалення механізму розподілу та використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на фінансування наукової і науково-технічної діяльності, підвищення рівня результативності такої діяльності та ефективності управління державним сектором науки, визначення дієвого механізму залучення позабюджетних коштів у наукову сферу. [4]

Фінансування наукових розробок лише за рахунок грантової моделі та комерціалізації результатів науково-дослідних робіт не можна розглядати як остаточну альтернативу державному фінансуванню наукової та науково-технічної діяльності. Так, жодна з них не здатна самостійно вирішити завдань, що ставляться перед базовим фінансуванням наукової сфери. Окрім цього, зменшення ролі держави у фінансуванні наукових досліджень неминуче призведе до втрати можливості стратегічного планування науково-технічного розвитку та набуття ним хаотичного, безсистемного характеру. Нарешті, слід враховувати, що гранти за рахунок недержавних коштів і тим більш комерціалізація спрямовані, передусім, на прикладні галузі науки, у той час як фундаментальні галузі мають значно гірші конкурентні позиції з огляду на неможливість їх короткострокової та середньострокової комерціалізації.

За цих умов оптимальним напрямом розвитку моделі фінансування наукової та науково-технічної діяльності є, з одного боку, поступове збільшення видатків Державного бюджету України на наукову сферу із паралельним формуванням механізму мотивації бізнесу до інвестицій в інноваційний та науково-технічний розвиток державу.

Список використаних джерел:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977 XII // *Відомості Верховної Ради України* від 24.03.1992 – 1992 р., № 12, стаття 165.
2. Про державні цільові програми : Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV // *Відомості Верховної Ради України* від 18.06.2004 — 2004 р., № 25, стор. 1042, стаття 352.
3. Західний науковий центр (ЗНЦ) Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України. Наука західного регіону України: проблеми та пропозиції / Матеріали до слухань Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти на тему «Про стан та законодавче забезпечення фінансування наукової та науково-технічної діяльності». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=56356&cat_id=54447.
4. Про схвалення Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-

технічною діяльністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2012 року № 780-р // Офіційний вісник України від 26.10.2012 – 2012 р., № 79, стор. 59, стаття 3206, код акту 63878/2012

СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

УДК 343.242

СТВОРЕННЯ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ ЯК КРОК У НАПРЯМКУ ДО ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ АКТІВ

*Головко Олександр Миколайович,
перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи
Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор*

Запровадження в Україні служби пробації, як системи виховних та наглядових заходів, метою яких є перевиховання злочинців та зменшення кількості рецидивних злочинів, вже протягом декількох років є предметом досліджень та обговорень.

Актуальність створення в Україні служби пробації зумовлена необхідністю виконання міжнародних зобов'язань щодо запровадження видів покарань, альтернативних позбавленню волі. Світова спільнота вже давно дійшла висновку, що при вчиненні правопорушень та злочинів, каральні заходи впливу, що застосовуються до порушників, такі як позбавлення волі, часто мають зворотний ефект та сприяють поширенню рецидивної злочинності. Поряд з цим кропітка, цілеспрямована соціально-профілактична робота, із застосуванням покарань виховного характеру, є більш дієвим засобом убезпечення суспільства від вчинення правопорушниками повторних злочинів. Саме таку мету і має інститут пробації.

Впровадження системи пробації передбачено Національним планом дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженим Указом Президента України від 12 березня 2013 року № 128, Концепцією державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженою Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631, та іншими концептуальними нормативними актами.

Станом на сьогоднішній день питання створення в Україні служби пробації та застосування пробаційних механізмів у кримінальному, кримінально-процесуальному та кримінально-виконавчому полі остаточно не вирішені.

Створити в Україні службу пробації було рекомендовано у листопаді 2006 року в оціночній доповіді експертів Європейського Союзу, яка стосувалася визначення пріоритетів та оцінки потреб широко-масштабного проекту реформування кримінально-виконавчої служби. Ці рекомендації сприйнято як стратегічне завдання реформування пенітенціарної системи України та створення на базі кримінально-виконавчої інспекції служби пробації європейського зразку.

На сьогоднішній день в Україні розпочато масштабні реформи, які стосуються кримінальної юстиції, правоохоронних органів, кримінально-виконавчої служби тощо. Розпочаті реформи мають на меті, перш за все, гуманізацію сфери призначення та виконання покарань, поширення застосування пробаційних механізмів при призначенні покарань. З метою проведення зазначених реформ Уряд та Президент України затвердили низку Концепцій реформування за відповідними напрямками.

Указом Президента України від 25 квітня 2008 року № 401 було схвалено Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Як зазначається у Концепції, ті перетворення, що відбуваються в Україні, зумовили необхідність реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та приведення її у відповідність до міжнародних норм. Функціонування кримінально-виконавчої служби має базуватися на дотриманні положень Конституції і законів України, засад міжнародного права та європейської етики, принципів позапартійності, політичної незаангажованості, відкритості для взаємодії з національними і міжнародними громадськими організаціями та інституціями.

Згідно з названою вище Концепцією реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, робота кримінально-виконавчої інспекції, на обліку в якій на даний час перебуває майже половина всіх засуджених і роль якої зростатиме у зв'язку з розширенням видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, потребує вдосконалення. Таке вдосконалення має відбуватися за зразком служб пробації, що створені у багатьох європейських державах. Організація діяльності кримінально-виконавчої інспекції на засадах пробації, подальше вдосконалення діяльності установ виконання покарань шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, здобуття ними освіти та набуття професії, їх соціальної адаптації в суспільстві є головною метою реформування кримінально-виконавчої служби.

Організація діяльності кримінально-виконавчої інспекції на засадах пробації передбачає:

- зміцнення матеріально-технічної бази кримінально-виконавчої інспекції, забезпечення належних умов для розміщення та безпеки її персоналу;
- відпрацювання форм і методів залучення волонтерських та інших громадських організацій до участі у процесі соціального супроводу осіб, які відбувають покарання, не пов'язаних з позбавленням волі;

- розробка нової моделі кримінально-виконавчої інспекції та відповідної законодавчої бази з урахуванням європейських норм організації діяльності служб пробації.

Згідно з Концепцією реформування Державної кримінально-виконавчої служби України створення служби пробації передбачається у якості складової кримінально-виконавчої служби.

Про необхідність організації діяльності кримінально-виконавчої інспекції на засадах пробації мова ведеться також і у Концепції Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 року № 1511-р.

В Концепції реформування кримінальної юстиції відзначається, що служби пробації здійснюють свою діяльність у двох головних напрямках: 1) виконання відповідного виду покарання; 2) забезпечення суду інформацією про соціальну характеристику особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, з метою визначення найбільш адекватного для цієї особи запобіжного заходу або виду покарання. У Концепції основний акцент в роботі служби пробації зроблено на забезпечення суду інформацією про соціальну характеристику особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, з метою визначення запобіжного заходу або міри чи виду покарання. Служба пробації повинна готувати та надавати суду матеріали соціального обстеження особи зі своїми рекомендаціями. Ця функція служби пробації є однією з основних напрямків її роботи.

Як свідчить практика, орган, що здійснює досудове розслідування, а так само і суд під час судового розгляду справи, мають, у першу чергу, зібрати докази, що доводять чи спростовують вину особи. При цьому соціальний та психологічний портрет такої особи, на жаль, залишається поза увагою осіб, від яких залежить подальша доля обвинуваченого в сенсі покладення на нього певної міри покарання за вчинений злочин. І в цьому напрямі доцільність та необхідність роботи служби пробації не викликає сумнівів.

Ще одним документом, в якому ведеться мова про необхідність впровадження пробації в Україні, є схвалена Указом Президента України від 24.05.2011 року № 597 Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Метою цієї концепції є побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою. Одним із шляхів досягнення мети, сформульованої у концепції, визначено сприяння розвитку відновного правосуддя та створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації. вказані шляхи у більшості європейських країн реалізуються саме службою пробації.

Серед низки заходів з розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх концепція називає створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації шляхом:

- розробки корекційних, освітньо-інформаційних та психолого-педагогічних програм;
- розробки і впровадження в систему реабілітації заходів виховного, профілактичного, культурного та духовного характеру;
- сприяння створенню служби пробації для неповнолітніх, однією з функцій якої має бути збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти;

- надання соціально-психологічної підтримки неповнолітнім правопорушникам та їх сім'ям;
- залучення неповнолітніх правопорушників до суспільно корисної праці.

вказані заходи поряд з іншими службам, повинні реалізовувати саме служба пробації.

Як бачимо, наведені вище концепції підкреслюють перспективу, необхідність та доцільність створення в Україні служби пробації.

Станом на сьогоднішній день проект Закону України «Про пробацію» (реєстр. № 1197-1) Постановою Верховної Ради України від 10.10.2013 року № 637-VII був прийнятий за основу. Проект Закону України «Про пробацію» визначає правові основи організації та діяльності служби пробації, її завдання, функції та повноваження, основні засади здійснення соціальної та виховної роботи з особами, які вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості, та здійснення нагляду за ними.

При підготовці проекту Закону враховано актуальну потребу створення системи надання соціальних послуг особам, які притягуються до кримінальної відповідальності, та засудженим, що у майбутньому дозволить зменшити кількість осіб, які відбувають покарання, пов'язані з позбавленням та обмеженням волі, та знизити негативні наслідки цих покарань.

Основними завданням зазначеного проекту закону є:

- приведення кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України у відповідність до світових та європейських стандартів завдяки створенню в Україні служби пробації;
- вдосконалення засад розробки та впровадження державної кримінальної та соціальної політики;
- поглиблення співробітництва між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства у сфері соціальної роботи з особами, що притягуються до кримінальної відповідальності, та засудженими;
- створення управлінських механізмів надання соціальних послуг особам, що притягуються до кримінальної відповідальності, та засудженим, а також вдосконалення механізмів здійснення нагляду за ними.

Вважаємо, що прийняття закону України «Про пробацію»: забезпечить дотримання міжнародних зобов'язань України у сфері кримінального судочинства, виконання покарань та надання соціальних послуг соціально вразливим групам населення; сприятиме забезпеченню суспільства шляхом створення більш дієвих механізмів контролю за особами, що притягаються до кримінальної відповідальності, та засудженими, а також надання їм соціальних послуг; підвищить рівень захисту прав і свобод громадян, які притягаються до кримінальної відповідальності, засуджених та потерпілих; сприятиме зниженню рецидивної злочинності в Україні завдяки проведенню соціальної роботи з особами, які притягаються до кримінальної відповідальності, та засудженими, та здійсненню за ними індивідуалізованого нагляду. крім того, можна очікувати скорочення кількості ув'язнених в Україні та зменшення державних витрат на утримання кримінально-виконавчої системи.

Розпочата в Україні конституційна реформа, яка має своєю метою удосконалення чинного Основного Закону України, ставить на порядок денний цілий ряд питань, які потребують свого вирішення з метою демократизації та легалізації вітчизняного конституційного процесу. Завдяки цій реформі, по-перше, має посилитись ефективність механізму державної влади, підвищитись впорядкованість, цілеспрямованість діяльності нашої влади, встановлений чіткий баланс між повноваженнями Президента України, Верховної Ради та Кабінетом Міністрів України.

В процесі реформи політики мають визначитися і поставити кінцеву крапку щодо структури вітчизняного парламенту – чи це повинен бути двопалатний чи однопалатний законодавчий орган, удосконалити порядок його формування. Для цього виборці повинні мати дієві механізми впливу на формування Верховної Ради України та на здійснення контролю за ефективністю її роботи. Вважаємо, що це можливо при впровадженні у національну практику парламентських виборів змішаної виборчої системи, де б пропорційна виборча система була б з «відкритими» списками або преференціями, коли б виборці могли більше впливати на результати виборів, а саме голосування було б більш «персоналізоване». Доцільно, напевно, в контексті конституційної реформи подумати про визнання вітчизняної виборчої системи на конституційному рівні. Не можна ж до кожних виборів народних депутатів України міняти національне виборче законодавство і виборчу систему. Варто подумати й про розробку та прийняття Виборчого кодексу в Україні.

В аспекті дієвості механізму народного волевиявлення хотілось би зупинитися на питанні доцільності запровадження в Конституції України інституту народної законодавчої ініціативи. Така пропозиція мала місце в останньому проекті Конституції України, підготовленого службою экс-президента України В. А. Ющенком. І на наш погляд, вона варта уваги. Це теж один із механізмів реалізації влади народу, який, до речі, у вітчизняній практиці державотворення уже мав втілення у Конституції УНР 1918 р. Взагалі в Україні відбувається звуження інституту права законодавчої ініціативи. Його слід розширити, адже воля народу може проявлятися і через певні суспільні інститути (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України тощо).

Не варто залишати поза увагою, що конституційна реформа має врахувати напрацьовані нашими політиками та науковцями пропозиції щодо удосконалення конституційно-правового статусу прокуратури України, який би відповідав зарубіжним стандартам, а також вирішити питання гарантованості незалежності судової гілки влади взагалі та суддів, зокрема. Дуже важливо, щоб при розробці змін до вітчизняного Основного Закону було взято до уваги вдосконалення правового регулювання статусу Конституційного Суду. Це має бути сильна, авторитетна інституція, яка не повинна залежати від будь-яких інших органів державної влади. Це дасть можливість Конституційному Суду уникати багатьох проблем і політичних конфліктів, які ми спостерігаємо впродовж останніх кількох років, підвищить його імідж як єдиного органу конституційної юрисдикції. Для цього, на наш погляд, слід змінити порядок формування Конституційного Суду. Оскільки Конституцією передбачено тільки хто формує склад цієї інституції і ніяких більше обмежень немає. Політики взяли на озброєння цей момент і критерієм формування Конституційного Суду сьогодні в основному стала відданість і політична лояльність претендентів. Цей підхід слід змінити взявши на озброєння, перш за все, авторитет та кваліфікованість кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України. Причому це повинні бути не стільки професійні судді, які в своїй діяльності здебільшого керуються позитивістським підходом вирішення питань, як фахівці-теоретики в галузі конституційного, адміністративного та інших галузей права, які розуміють цінність природної концепції права.

По-друге, реформа Конституції України повинна вирішити і таке завдання, як сприяння проведенню реформи місцевого самоврядування. На рівні Основного Закону має бути чіткіше визначена модель вітчизняного місцевого самоврядування, статус органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення на місцевому рівні, роль територіальних громад у здійсненні функцій публічної влади, ліквідовано двовладдя на місцевому рівні з боку місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

По-третє, без внесення змін до Конституції ми не можемо сьогодні провести якісну, повноцінну адміністративно-територіальну реформу і створити найкращі умови для гарантованості підконтрольності інститутів влади, щоб жоден суб'єкт владних повноважень не мав шансу діяти не в інтересах громадян.

При проведенні конституційної реформи члени Конституційної Асамблеї та політики повинні пам'ятати, що Конституція – це є, насамперед, результат досягнення легітимності: коли люди починають довіряти цьому документу і його приймати, інструмент суспільного консенсусу, програмний документ розвитку держави і суспільства на тривалий час, Основний Закон, який захищає перш за все людину і громадянина. І зміни до Конституції України мають мати метою покращення системи влади, покращення, за великим рахунком, життя суспільства, життя наших громадян.

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО КОДИФІКАЦІЇ

Мельник Р. С.

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник професор кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Питання кодифікації адміністративного права, тобто об'єднання його норм, зосереджених у правових звичаях, судових рішеннях та правових актах різної юридичної сили, у межах окремих кодифікованих актів є надзвичайно актуальним та практично необхідним для української держави. Це пов'язано насамперед з наявністю великої кількості нормативного матеріалу, який у своїй переважній більшості знаходиться у несистематизованому вигляді, що ускладнює його вивчення та застосування.

Вирішення зазначеного завдання, на наш погляд, має бути розпочато з перегляду існуючої системи вітчизняного адміністративного права, оскільки без цього є неможливим визначення як стратегічних напрямів (сфер), так і обсягу кодифікаційної роботи.

Система вітчизняного адміністративного права у всі часи його існування не відрізнялася структурністю та логічністю побудови, що багато у чому було пов'язано з великою кількістю адміністративно-правових норм. Доволі показовими у зв'язку з викладеним виглядають слова В. Левітського, який у часи становлення адміністративного права, писав, що дану дисципліну розширюють до розмірів енциклопедії суспільних наук, зміст якої складає така маса різноманітного матеріалу, що його вивчення є не під силу одній особі. Подібна ситуація була характерною також і для радянського адміністративного права, яке, як слушно висловився у 1927 р. професор М. Карадже-Іскров, почало ставати синонімом радянського права взагалі. У подальші часи ситуація із обсягом правового масиву адміністративного права лише ускладнювалася, що було пов'язано із розширенням суспільних відносин, які регулювалися даною галуззю права.

З огляду на викладене, перед наукою постало питання про те, а які саме норми адміністративного права мають бути кодифікованими. Спроби вирішення цього завдання, якщо приймати до уваги Адміністративний кодекс УРСР та законодавство про адміністративні правопорушення, обмежилися лише систематизацією норм про адміністративну відповідальність. Проте, це був лише один з напрямів кодифікації норм адміністративного права. Що ж до інших, то єдності думок з цього приводу серед вчених-правознавців не спостерігалось, а висловлені з цього приводу пропозиції виглядали не надто переконливими та обґрунтованими. Так, наприклад, висловлювалася думка про можливість кодифікації адміністративного законодавства за окремими підгалуззями або інститутами адміністративного права, до яких відносили, зокрема, інститут правового статусу та гарантій реалізації прав і свобод громадян і надання їм послуг у сфері державного управління, а також інститут процедур забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління. Зазначені інститути, відповідно, мали б бути об'єднаними у межах окремих кодексів.

Аналізуючи висловлену пропозицію, нам би хотілося поставити її авторам декілька запитань. По-перше, щодо назви можливих кодифікованих актів? По-друге, про відмінності між названими вище інститутами, які, на наш погляд, є ідентичними за своїм змістом, оскільки реалізація та захист прав громадян, у тому числі і у формі послуг, завжди відбувається у межах встановленої процедури, тобто охоплюється інститутом адміністративної процедури.

Наявність подібних пропозицій може бути пояснена лише безсистемним підходом до системи адміністративного права.

Істиною є той факт, що переважна більшість норм українського права – це норми адміністративного права. Це, можливо, складно зрозуміти лише шляхом аналізу чинних нормативних актів, які розпорошені у часі та між суб'єктами їх прийняття, проте це є доволі очевидним, якщо дивитися на адміністративне право крізь призму змісту відповідних підручників. Сфера публічного управління економікою, соціальним життям, правоохоронна сфера, охорона навколишнього природного середовища тощо, це все ті питання, які, як відомо, становлять предмет адміністративно-правового регулювання.

Подібний стан справ обумовлює існування чималої кількості проблем, головною з яких є відсутність хоча б будь-якої диференціації адміністративно-правових норм, особливо тих, які складають зміст Особливої частини адміністративного права. Наявний підхід щодо поділу Особливої частини залежно від сфер державного управління ніякого принципового значення не має, оскільки він не дозволяє досягти необхідно рівня диференціації даних норм.

В якості результату ми маємо тисячі нормативних актів, сотні тисяч правових норм, які об'єднуються у межах поняття «адміністративне право», вивчення якого сьогодні є не під силу вже трьом особам, не кажучи про одну. З огляду на це, а також враховуючи зміст поставленої на обговорення проблеми, у мене виникає питання, а що, власне, тобто які саме з цих тисяч правових норм мають бути піддані кодифікації? На якій підставі, з урахуванням яких критеріїв мають бути відібрані ті з них, що повинні скласти зміст відповідних кодексів? І які, власне, кодекси мають бути підготовлені?

За моїм переконанням відповідь саме на ці питання є необхідною передумовою для початку дискусії навколо кодифікації адміністративного права. Проте, для того, щоб це зробити – потрібно переглянути, і не просто переглянути, а, фактично, створити на теоретичному рівні нову систему адміністративного права, що дозволить вирішити щонайменше два важливі завдання:

здійснити диференціацію адміністративно-правових норм;
вивести за межі адміністративного права ті правові утворення, які є самостійними галузями права, які не мають жодного відношення до адміністративного права

Говорячи про сучасний стан системи адміністративного права можна погодитися з висловленою у літературі думкою про те, що вона має неосоціалістичний вигляд, тобто, фактично, є продовженням системи радянського адміністративного права. Різниця між названими системами полягає лише у тому, що перша з них доповнена новими правовими інститутами (інститутом адміністративної процедури, інститутом адміністративної послуги тощо), однак така система адміністративного права не може задовольнити сучасні потреби у регулюванні адміністративно-правових відносин.

Наслідком цього є те, що і питання кодифікації адміністративного права у своїй переважній більшості розвиваються у тому напрямку та за тим сценарієм, який існував за радянських часів. Чи набагато далі ми пішли за наших попередників, якщо говорячи про кодифікацію ми згадуємо, фактично, про ті ж самі кодекси, про які велась мова за радянських часів?

Натомість набагато рідше можна почути пропозиції щодо створення принципово нових кодифікованих актів – будівельного кодексу, транспортного кодексу, соціального кодексу тощо. З чим це пов'язано? Я думаю, що це пов'язано з тим, що нині, на жаль, доволі активно заперечується необхідність формування та розвитку нових галузей українського права! І головна проблема тут полягає у тому, що для цих галузей не знаходиться місця у межах існуючої системи українського права, яка, як і система адміністративного права, продовжує існувати за радянським сценарієм – головними елементами якого є:

- сумніви про необхідність поділу права на приватне та публічне; та
- ідея радянських науковців про обмежене коло галузей права.

Все це, як наслідок, призводить до того, що ми обмежуємо самі себе у наших розмовах та роздумах про кодифікацію сучасного українського адміністративного права. У даному випадку я веду мову про те, що представники науки адміністративного права доволі часто не беруть участь у розмовах, наприклад, про створення будівельного кодексу, оскільки вважається, що у будівельного права немає нічого спільного з адміністративним правом. Дехто йде ще далі, кажучи про те, що ані будівельного права, ані транспортного права тощо просто не існує. А чому не існує, а тому, що ці галузі права не згадуються у пасторках юридичних наукових спеціальностей. Сумно та смішно чути такі обґрунтування!

Над вирішенням названих проблем, безумовно, можна працювати самостійно, проте надзвичайно корисним тут є європейський досвід взагалі та німецький, зокрема, особливо з огляду євро інтеграційні прагнення України. Німеччина, як відомо, є країною з надзвичайно розвинутою демократією, з високими соціальними та правовими стандартами, які у переважній більшості випадків впроваджуються у життя саме за рахунок норм адміністративного права. Так чому б нам щонайменше не подивитися на систему німецького адміністративного права, яке є, фактично, еталоном для адміністративного права більшості країн ЄС, чому б нам не розпочати розмову про кодифікацію українського адміністративного права крізь призму розроблених та прийнятих німецьких кодексів?

У межах системи українського адміністративного права мають бути виділені Загальне адміністративне право та Особливе адміністративне право, до змісту останнього з яких мають увійти такі підгалузі як: адміністративно-господарське право, право публічної служби, поліцейське право, публічне будівельне право, адміністративно-деліктне право, право охорони навколишнього природного середовища, соціальне право тощо.

Кожна з названих підгалузей Особливого адміністративного права складається з відповідної кількості правових норм, які і мають скласти зміст відповідних кодексів.

УДК 386:681.3

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО ЯК НАУКА ТА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРАВА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ ДО ЇХ ВИРІШЕННЯ

Арістова І. В.

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету*

У роботі відстоюється позиція, що в нових умовах розвитку інформаційного суспільства, що побудовано на знаннях, виникає об'єктивна потреба у переосмисленні ролі права, напрямів розвитку науки та галузі права – інформаційного права, що постає в країнах Європейського Союзу правовим фундаментом інформаційного суспільства, яке поступово трансформується у суспільства знання [1]. Водночас, виникає об'єктивна, нагальна потреба у визначенні місця та ролі інформаційного права у регулюванні відповідних суспільних відносин в умовах становлення суспільств знання, у з'ясуванні співвідношення систем національного та міжнародного інформаційного права у ході розбудови суспільств знання, в обґрунтуванні оновленої наукової концепції інформаційного права та ін.

Виходячи із того, що ХХІ століття дійсно є століттям інформації, а інформаційні процеси нашого суспільства постають предметом свідомої, цілеспрямованої та науково обґрунтованої діяльності, вважаємо за необхідне звернути увагу на наступне. Важливу роль у свідомому проектуванні інформаційних

процесів відіграє право, за допомогою якого не лише регулюються відносини, що складаються, але й відбувається розширення сфери інформаційної діяльності, яке зумовлено суспільними потребами. Таким чином, право впливає безпосередньо на хід інформаційних процесів, визначаючи та підтримуючи ті напрями, які формують обрис так званого інформаційного суспільства. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства безумовно впливає на характер суспільних відносин, що і зумовило появу нової комплексної галузі права – інформаційного права, яка за існуючими на сьогодні визначеннями регулює сферу суспільних відносин щодо пошуку, отримання, передачі, виробництва та поширення інформації.

Відомо, що самими активними та ефективними регуляторами суспільних відносин постають мораль та право. Дійсно, «право, як і саме життя, – живий організм, що розвивається, – система» [2, с. 17]. Розвиток цивілізацій, формацій у соціальному організмі суспільства породжує різні форми діяльності, обумовлює їх зміну, припинення тощо. Право іде слідом за цим процесом і робить своїм предметом уваги адекватні тому чи іншому історичному часу відносини людей. На сьогодні інформація, яка присутня скрізь, супроводжує усі правовідносини різною мірою і врешті-решт опиняється у ролі системоутворюючої основи під час вироблення рішень, становиться у позицію авангардного предмета уваги права.

Визначено конструктивну роль «інформаційної концепції права» (А. Б. Венгеров) у формуванні ефективної системи права, що залежить від якісної інформаційної взаємодії її складових – галузей права, які, у свою чергу, постають інформаційними підсистемами. З'ясовано, що саме активна взаємодія інформаційного права з іншими галузями права сприяла становленню інформаційного права як комплексної галузі національного права. У роботі поділяється точка зору І. Л. Бачило, що в умовах розвитку інформаційного суспільства інформаційне право, скоріше, виконує роль диригента, ніж лише учасника оркестру [2, с. 20] під час правового регулювання нових суспільних відносин.

Підкреслено, що на відміну від інформаційного права як комплексної галузі права, наука інформаційного права призначена виробляти теоретичні знання шляхом вивчення закономірностей, особливостей і проблем формування та розвитку цієї галузі. Дослідження вказаних сторін інформаційного права тісно пов'язано із розробкою різноманітних юридичних моделей, конструкцій та теорій, які у сукупності складають доктрину інформаційного права [3, с. 25]. На сьогодні вже існує низка досліджень, в яких здійснено спроби усвідомлення даного феномена. Серед них слід передусім назвати російських фундаторів інформаційного права – І. Л. Бачило, А. Б. Венгерова, В. А. Дозорцева, В. О. Копилова, В. Н. Лопатіна, М. М. Рассолова, М. А. Федотова, а також вітчизняних фахівців – К. І. Белякова, В. М. Брижка, Р. А. Калужного, В. Д. Гавловського, О. В. Копана, Б. А. Кормича, О. В. Марущака, В. С. Цимбалюка, М. Я. Швеця та ін. Відмічаючи суттєву роль наукових праць зазначених вчених у становленні науки інформаційного права, водночас вважаємо за можливе відмітити, що практично відсутні спеціальні фундаментальні напрацювання щодо оновленої парадигми науки інформаційного права в умовах розвитку суспільств знання.

Усвідомлення важливості і водночас складності розробки теоретичних засад науки інформаційного права зумовило потребу у формуванні власної позиції з цього приводу. Вважаємо за можливе викласти деякі міркування щодо оновленої парадигми науки інформаційного права в умовах розвитку суспільств знання. Надамо стислу характеристику окремих пріоритетних положень, на яких має розбудовуватися наука інформаційного права.

1. Загальна теорія права та держави має поставати фундаментом науки інформаційного права. Саме у науці загальної теорії права та держави сконцентровані усі найбільш суттєві досягнення науково-технічної думки про право та державу, усе теоретично найбільш важливе сукупне знання щодо права та держави.

2. Наука інформаційного права має враховувати певні інформаційні закономірності, яким підпорядковується еволюція суспільства, а також філософсько-методологічний аспект інформації – забезпечення «випереджаючого» відображення дійсності у самокерованих системах, який знаходить своє відображення у інформаційних процесах та позначається на сутності інформаційних відносин. Вважаємо, що зазначена позиція дозволить розробити такі юридичні моделі для розвитку інформаційного права як галузі права, які б не стільки відштовхувалися від сукупності найбільш гострих інформаційно-правових проблем сьогодення, скільки б виходили із сутності інформаційних відносин, попереджаючи появу нових проблем. На нашу думку, такі юридичні моделі науки інформаційного права спроможні зробити свій внесок у вирішення проблеми не лише цифрової, але й когнітивної нерівності, яка загострюється в процесі розбудови інформаційного суспільства, заснованого на знаннях.

3. Орієнтиром для визначення місця і ролі науки інформаційного права у загальній системі юридичних наук мають бути основні засади розбудови інформаційного суспільства, що базується на знаннях (суспільств знання), а саме: 1) загальний доступ до знання; 2) спільне використання знання; 3) загальна участь у суспільствах знання; 4) реальне забезпечення прав людини, передусім «свободи висловлення думок». Аргументовано існування підстав для визначення та дослідження інтегративної ролі науки інформаційного права у загальній системі юридичних наук

4. Категоріальний апарат має бути основою науки інформаційного права. Саме специфічна система категорій слугує каркасом кожної юридичної науки, значною мірою визначаючи її особливості, які відрізняють її від інших наук. Виходячи із зазначеного, слід підкреслити, що розробка проблем категорій займає надто важливе місце у правознавстві. Водночас практично не спостерігаються вітчизняні дослідження, що присвячені правовим категоріям.

На нашу думку, саме наука інформаційного права, актуалізуючи теоретичні розробки проблем категорій, може зробити реальні конструктивні кроки в напрямку трансформування національного інформаційного права до єдиного інформаційного права в суспільствах знання. Тобто, певні особливості інформації та спільна розробка і спільне використання знань дозволяє прогнозувати найдинамічніший розвиток саме інформаційного права. До речі, міжнародна сутність інформаційного права зумовлена, серед іншого, і особливостями існування суспільств знання (які, нагадаємо, передбачають міжнародне співробітництво).

5. Наука інформаційного права має виробити концепцію інформаційних правовідносин, які постають невід'ємною складовою механізму інформаційно-правового регулювання суспільних інформаційних відносин, що динамічно розвиваються в умовах інформаційного суспільства, заснованого на знаннях. Автором проведені відповідні дослідження.

На нашу думку, наукова новизна проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні окремих положень оновленої парадигми науки інформаційного права в умовах становлення в Україні інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, що, у свою чергу, сприятиме розвитку інформаційного права як комплексної галузі національного права.

УДК [342.9: 351.75](477)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ

Прокопенко О. Ю.

*кандидат юридичних наук, заступник начальника з навчально-методичної роботи
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Руйнування старої системи профілактики окремих адміністративних правопорушень та злочинів негативно вплинуло на криміногенну та деліктогенну обстановку в Україні. Кількість осіб притягнутих до адміністративної відповідальності збільшилося з 6515.9 тисяч чоловік у 1995 році до 13330.7 тисяч у 2000 році, при значному стрибку у 1998 році – 122400.6 тисяч чоловік, при цьому кількість адміністративних правопорушень не зменшується на протязі всіх років незалежності: динаміка зростання у 2012 році порівняно з 2010 роком становить 4,8 %. З урахуванням названих обставин Закон «Про соціальну профілактику правопорушень в Україні» спрямований на те, щоб відновити й активізувати діяльність по профілактиці правопорушень, в тому числі адміністративних правопорушень, що є найпоширенішими серед інших. При цьому концептуальні ідеї забезпечення своєчасності і достатності попереджувальної діяльності органічно взаємодіють з реалізацією принципу законності і справедливості. У цьому зв'язку особлива увага приділяється правам осіб, що потрапляють у поле зору правоохоронних органів, а також максимальної деталізації наданих цим органам прав по попередженню правопорушень. Варто підкреслити, що пропонуємий Закон відповідно до Конституції України має встановлювати:

- цілі, задачі і принципи діяльності державних органів по профілактиці правопорушень;
- основи правового регулювання застосування заходів профілактики правопорушень;
- сферу компетенції суб'єктів профілактики правопорушень;
- систему заходів профілактики правопорушень та порядок їх застосування в межах чинного законодавства України;
- задачі і форми взаємодії суб'єктів профілактики правопорушень;
- підстави індивідуального профілактичного впливу, гарантії, форми і способи захисту прав і свобод осіб, у відношенні яких він застосовується.

У розділі, присвяченому загальним положенням, має бути визначено предмет цього Закону, правові основи соціальної профілактики правопорушень, повноваження органів державної влади України в питаннях профілактики адміністративних правопорушень, цілі й основні принципи діяльності по профілактиці правопорушень, функції, методи та систему суб'єктів профілактики правопорушень, межі обмеження прав осіб, у відношенні яких здійснюється профілактичний вплив, а також основні поняття і терміни, які пов'язані з діяльністю по профілактиці правопорушень.

Основним поняттям, яке має бути сформульовано у Законі «Про соціальну профілактику правопорушень в Україні», проте відсутнє у існуючому проекті Закону є безпосередньо поняття профілактики правопорушень. Останнє варто визначити як соціально спрямовану діяльність держави, її органів та їх посадових осіб, громадських організацій та окремих громадян, що проявляється у застосуванні заходів, спрямованих на виявлення причин та умов їх вчинення, ліквідацію факторів, які сприяють формуванню антисуспільної установки особи, деліктності як соціального явища, дотримуючись прав та свобод громадян під час такої діяльності.

Предметом Закону України «Про соціальну профілактику правопорушень в Україні» є комплекс суспільних (правових) відносин, спрямованих на профілактику правопорушень в тому числі адміністративних та:

а) виявлення, чи нейтралізацію, причин адміністративної деліктності взагалі та окремих її видів, в тому числі адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, а також сприятливих їй умов (загальна профілактика);

б) виявлення та здійснення профілактичного впливу у відношенні осіб, вчинки яких вказують на реальну можливість переходу до протиправних вчинків, а також по здійсненню позитивного впливу на їхнє найближче оточення.

Слід відмітити, що законодавство України про профілактику правопорушень повинно ґрунтуватися на Конституції України, і міжнародних договорах, ратифікованих Верховною радою України. У випадках, передбачених законом, правове регулювання повинно здійснюватися Указами Президента України, Постановами Кабінету Міністрів України, а також іншими підзаконними нормативними актами.

Відповідно до нормативних актів, згаданих вище, органи виконавчої влади, у тому числі міністерства і відомства, що організують профілактику адміністративних правопорушень, а також органи місцевого самоврядування видають підзаконні нормативні акти з питань організації і здійснення своєї діяльності, в межах компетенції, по профілактиці адміністративних правопорушень. Норми, що обмежують права і свободи громадян у зв'язку з застосуванням заходів профілактичного впливу, є винятковою компетенцією Законів України.

До повноваження органів державної влади України в питаннях профілактики адміністративних правопорушень доцільно віднести:

- встановлення основ державної політики у питаннях профілактики адміністративних правопорушень: прийняття і зміна законів про профілактику адміністративних правопорушень, контроль за їхнім виконанням;
- координацію і методичне забезпечення діяльності органів виконавчої влади по профілактиці адміністративних правопорушень;
- розробку і схвалення державних стандартів в області профілактики адміністративних правопорушень;
- становлення єдиної державної системи статистичного обліку і звітності в області профілактики адміністративних правопорушень;
- захист прав і свобод громадян при здійсненні профілактики адміністративних правопорушень;
- розробку, фінансування і реалізацію регіональних програм, спрямованих на профілактику адміністративних правопорушень.

Діяльність по профілактиці правопорушень є частиною політики держави по національній безпеці і повинна мати такі цілі:

- сприяння створенню і зміцненню в суспільстві атмосфери спокою і стабільності;
- обмеження дії негативних соціальних явищ та процесів, які не лежать в сфері адміністративної деліктності, але взаємопов'язані з нею;
- усунення або взагалі нейтралізація причин адміністративних правопорушень та умов, що їм сприяють;
- нейтралізація негативного впливу мікросередовища особи, яке формує антисуспільну установку особи та впливає на мотивацію її поведінки;
- впливати на особу, яка за своїми морально психологічними якостями здатна вчинити адміністративне правопорушення чи продовжувати протиправну діяльність;
- усунення погрози правам, свободам і законним інтересам членів суспільства і держави, що виникає в зв'язку з можливістю переходу особи на шлях вчинення правопорушень;
- забезпечення виправлення осіб, що втягуються в сферу профілактичного впливу, і їх ресоціалізації.

Діяльність по профілактиці будь-яких правопорушень повинна здійснюватися на основі принципів: законності, соціальної справедливості і гуманізму, демократизму (спільності), плановості та прогнозування, гласності, комплексності, диференціації й індивідуального підходу, взаємодії та координації зусиль суб'єктів профілактики адміністративних правопорушень, науковості, адекватності методів та засобів профілактики типу деліктної ситуації, своєчасності і достатності.

Окрема увага у Законі має бути приділена визначенню видів правопорушень, що підлягають соціальній профілактиці з боку уповноважених суб'єктів, чинне місце серед яких мають посісти адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку.

Крім цього, підвищення ефективності діяльності щодо профілактики адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, потребує створення на всіх рівнях спеціальних суб'єктів профілактики даних правопорушень профілактичних підрозділів (управлінь, відділів, відділень, груп) та покращання механізму інформаційного забезпечення та планування роботи працівників спеціальних суб'єктів профілактики адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку.

УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДСЬКОСТІ В АДМІНІСТРУВАННІ ПОДАТКІВ ШЛЯХОМ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ

Московець В. І.

кандидат соціологічних наук, доцент, декан факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

Сплата податків і зборів є обов'язком громадянина. Кожна держава забезпечує виконання своїх функцій, в тому числі і правоохоронної, за допомогою наповнення державного бюджету. Функцію адміністрування податків виконують податкові органи державної влади. Участь громадськості у роботі таких органів є запорукою дотримання законності у даній сфері. Законодавство України передбачає можливості та механізми участі громадськості в адмініструванні податків.

Проблеми участі громадськості в адмініструванні податків, в тому числі і шляхом оскарження рішень, дій і бездіяльності працівників податкової служби, розглядалися у працях багатьох науковців. Зокрема, варто назвати таких дослідників, як Д. Г. Мулявка, О. В. Покоłodна, В. І. Полюхович та інші. Водночас, варто розглянути саму процедуру оскарження рішень працівників фіскальних органів як одну із форм участі громадськості в адмініструванні податків.

Відповідно до п. 1 положення про Міністерство доходів і зборів, затвердженого указом Президента України від 18 березня 2013 р. Міндоходів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення формування єдиної державної податкової політики в частині адміністрування податків і зборів та реалізації єдиної державної податкової політики, забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

Звертаючи увагу на проблему участі української громадськості в адмініструванні податків, необхідно навести норми податкового законодавства, які передбачають конкретні форми і процедури участі громадськості у виконанні функцій фіскальних органів. Згідно з п. 26 ч. 1 ст. 20 ПК України Державна податкова служба України має право залучати, у разі необхідності, фахівців, експертів та перекладачів для здійснення покладених на неї завдань. Відповідно до п. 28 ч. 1 ст. 191 ПК України органи податкової служби забезпечують інформування громадськості про реалізацію державної політики у відповідній сфері. Наведені норми законодавства закріплюють можливість участі представників громадськості в адмініструванні податків.

Як передбачено пп. 4 і 7 п. 5 положення про Міністерство доходів і зборів, затвердженого указом Президента України від 18 березня 2013 р., Міндоходів забезпечує прийом громадян, розгляд звернень громадян, запитів і звернень народних депутатів України, а також запитів на отримання публічної інформації, співпрацює з інститутами громадянського суспільства та забезпечує участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики за напрямками діяльності Міндоходів України. Д. Г. Мулявка відзначає, що велике значення в забезпеченні прав платників податків мають громадські організації, і серед них Асоціація платників податків України. Діяльність Асоціації передбачена Статутом, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 22.02.1999 р. свідоцтво № 1128. Основною метою діяльності Асоціації, яка має обласні відділення, є задоволення та захист законних економічних, соціальних та інших спільних прав і інтересів платників податків.

Розглядаючи платників податків як представників громадськості, вкажемо на можливість оскарження рішень податкових органів суб'єктами господарювання, підприємствами та фізичними особами – підприємцями. Д. Г. Мулявка зазначає, що скарга може подаватися платником податків на ім'я керівника вищої Державної податкової адміністрації (інспекції) до Державної податкової адміністрації (інспекції), яка прийняла рішення, що оскаржується, чи безпосередньо до вищої Державної податкової адміністрації, а також може бути оскаржене в судовому порядку. В. І. Полюхович стверджує, що порядок адміністративного оскарження полягає в тому, що у разі незгоди з рішеннями податкових органів платник може звернутися із скаргою до вищого податкового органу. О. В. Покоłodна наголошує на тому, що подання громадянами скарг до податкових органів та їх розгляд працівниками фіскальних органів є одним із механізмів зворотного зв'язку із громадськістю та отримання керівництвом податкових органів інформації про стан дотримання законності у діяльності підлеглих. Отже, науковці наголошують на важливості використання громадянами права на подання скарги до податкових органів як одного з механізмів зв'язку із громадськістю.

Законодавство містить норми, які регламентують порядок подання та розгляду скарг у фіскальних органах. Відповідно до ч. 4 ст. 3 Закону України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. скарга – це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями або бездіяльністю, рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб. Згідно зі ст. 21 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарювання» від 5 квітня 2007 р. суб'єкт господарювання має право звернутися до відповідного центрального органу виконавчої влади або до суду щодо оскарження рішень органів державного нагляду (контролю). У разі надходження такого звернення

суб'єкта господарювання відповідний центральний орган виконавчої влади зобов'язаний розглянути його в установленому законом порядку. Як передбачено п. 1 ч. 4 ст. 105 КАС України адміністративний позов може містити вимоги про скасування або визнання не чинним рішення відповідача – суб'єкта владних повноважень повністю чи окремих його положень. Отже, законодавство встановлює порядок і підстави для оскарження рішень фіскальних органів.

Порядок розгляду скарг та інших звернень громадян в органах податкової служби регулюється Інструкцією про порядок розгляду звернень та особистого прийому громадян в органах державної податкової служби, затвердженою наказом Державної податкової служби України від 18 червня 2008 р. № 395. Відповідно до п. 8 Розділу II названої Інструкції рішення, дії (бездіяльність) органів ДПС можуть бути оскаржені, якщо порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян), створено перешкоди у здійсненні громадянином його прав і законних інтересів чи свобод, незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності. Отже, в органах податкової служби встановлений спеціальний порядок розгляду звернень, в тому числі і скарг, громадян та інших платників податків.

Таким чином, однією із форм участі представників громадськості в адмініструванні податків є оскарження дій і рішень органів податкової служби. В межах цієї форми можливі такі процедури, як підготовка скарги, подання, реєстрація та розгляд скарги, прийняття рішення та надання відповіді скаргу.

УДК 340

ПРОБЛЕМИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Баранова В. В.

кандидат економічних наук, доцент Харківський національний університет внутрішніх справ

В липні 2013р. прем'єр-міністр України стверджував, що Україна стане асоційованим членом Європейського Союзу вже в листопаді 2013 року, але необхідно провести ряд якісних реформ системи правосуддя та виборчого законодавства. Нагадаємо, що асоційоване членство-це передостанній крок на шляху до євроінтеграції. Також, це передбачає створення всеосяжної зони вільної торгівлі з Європейським Союзом.

Розглянемо що саме було проведено, з юридичної, соціальної, економічної та інформаційної точки зору, в Україні на шляху до ЄС. Прагнення України отримати членство в ЄС має значний вплив на реформування української системи (правової, економічної, інформаційної і т.д.). Зовнішні фактори, як-то посилення політичного та економічного співробітництва між Україною та ЄС, відіграють важливу роль в європеїзації, зокрема, української правової системи.

По-перше, європеїзація української правової системи розпочалася після здобуття Україною незалежності у 1991 році. З цього часу пріоритетною метою зовнішньої політики України стала інтеграція в міжнародні політичні та економічні структури і набуття членства в Раді Європи та ЄС. Як тільки членство в Раді Європи стало реальністю, Україною були зроблені перші кроки з метою забезпечення відповідності національного законодавства визнаним європейським стандартам у сфері демократії та прав людини. Як наслідок цього процесу, українське кримінальне, пенітенціарне і соціальне законодавство зазнало суттєвих змін, як-от скасування смертної кари, а також прийняття нового Кримінального, Кримінально-процесуального та Цивільно-процесуального кодексів. Рішення Європейського суду з прав людини (Страсбурзький суд) стали обов'язковими для виконання українською державою, а українські суди все частіше посиляються на судову практику Страсбурзького суду в своїх рішеннях. Таким чином, надбання Україною членства в Раді Європи в 1995р. спонукало до перших кроків у застосування європейських правових стандартів в українській правовій системі.

Відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво між ЄС і Україною та Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» Україна має поступово наближувати національне законодавство до права ЄС з метою подальшої політичної, правової та економічної інтеграції з ЄС. Однією зі складових цього процесу є ефективне функціонування української судової влади відповідно до визнаних європейських стандартів, або, як визначають європейські інституції та науковці, «європеїзації». Можна сказати, що новий політичний курс України, спрямований на зближення з ЄС, розпочався у 1994р. з підписання цієї Угоди, а даний Закон передбачає транспозицію правового надбання ЄС до правової системи України. Проте українська судова система підлягає постійній критиці за неохоче застосування міжнародних і європейських правових стандартів. Також, не останню роль відіграють фінансова та технічна допомога ЄС Україні.

Як висновок, можна говорити про те, що підписання і вступ у дію нової угоди про асоціацію між ЄС та Україною значно посилить «європеїзацію» правової системи України, що вимусить її частіше застосовувати різноманітні джерела права ЄС через інтеграційні цілі майбутньої угоди про асоціацію. Створення поглибленої зони вільної торгівлі приведе до інтенсивного застосування торговельного права ЄС українською правовою системою, що буде передумовою справжньої «інтеграції без формального членства» України до ЄС.

По-друге, в Україні не достатньо реалізовано питання щодо правового регулювання інформаційної безпеки. Тоді як, правове регулювання інформаційної безпеки ЄС протягом тривалого часу постійно розвивається, що знаходить своє відображення в ході реалізації різних планів дій. Зокрема, «Безпечний Інтернет», «Електронна Європа», «План дій по Інтернету», «Технології інформаційного суспільства» та інші. Зосередимо увагу на цьому питанні.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і, як наслідок, поступовий рух до глобального інформаційного суспільства відкривають величезні можливості для розвитку і добробуту. Проте цей процес має і зворотний бік, що супроводжується новими і серйозними загрозами і наслідками. Враховуючи те, що проблема незаконного використання інформаційно-комунікаційних технологій має глобальний характер, низка міжнародних організацій звернула на це увагу і розпочала розробку відповідних контрзаходів ще починаючи з середини 70-х років ХХ ст. (Рада Європи – з 1976 р., Організація економічного співробітництва і розвитку – з 1983 р., ООН – з 1990 р., Група Восьми – з 1997р., Міжнародний Союз Електрозв'язку – з 2003 р. тощо). Не залишилися поза увагою ця проблема і в ЄС. Характерні для початкового періоду розвитку спорадичність та епізодичність з часом були змінені на стійкі та тривалі відносини, які виокремили питання інформаційної безпеки, боротьби із кіберзлочинністю в самостійну область соціальних і регіональних відносин. Наслідком стало формування спеціальних норм, покликаних регулювати ці відносини.

Питання розвитку правового регулювання інформаційної безпеки в ЄС, Забара І., поділяє і розглядає протягом чотирьох періодів: 1980–1998 рр., 1999–2004 рр., 2005–2008 рр. і сучасний період 2009–2013 рр.

Розвиток правового регулювання інформаційної безпеки в ЄС протягом 1980-1998 років пов'язаний із кількома факторами, що безпосередньо вплинули на нього: впровадження автоматизованих баз даних, розвиток інформаційних та телекомунікаційних мереж, вільне переміщення осіб, транскордонна передача та обмін даними викликали потребу у захисті приватного життя, індивідуальних свобод людини; переважна більшість норм щодо питань інформаційної безпеки містилася у резолюціях міжнародних органів та організацій, у спільних заявах, деклараціях, комюніке; складність та чисельність питань інформаційної безпеки призвела до концептуального бачення майбутнього міжнародно-правового регулювання на рівні, який спрямований на вирішення кримінальних аспектів, пов'язаних із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Все це поступово сформувало загальне бачення розвитку інформаційної безпеки з урахуванням європейських потреб.

Як приклад єдиних, у цей час, інформаційних систем і баз даних, які були створені для спільного користування держав-членів ЄС стали інформаційні системи універсального призначення (Шенгенська інформаційна система, Інформаційна система Європолу) та інформаційні системи спеціального призначення (Інформаційна система митних органів, Європейська система зберігання зображень дійсних та справжніх документів, Європейська інформаційна мережа з питань расизму та ксенофобії, Європейська інформаційна мережа в галузі правосуддя, Європейська інформаційна мережа із попередження злочинності тощо). Зазначимо, що були створені й інші інформаційні системи і мережі – у банківській, страховій, фінансовій, транспортній, пенсійній сферах. Разом з тим варто наголосити, що проблеми інформаційної безпеки на той період вже не обмежувалися виключно захистом персональних даних і потребували комплексного підходу. Нагальною потребою поставала боротьба із комп'ютерними злочинами.

Саме другий період, 1999-2004 роки, пов'язують з комплексним підходом ЄС до правових питань пов'язаних із використанням Інтернету. Головна увага на цьому етапі була зосереджена на кількох важливих питаннях, а саме: пошук правових заходів створення безпечного європейського інформаційного суспільства; розробка єдиної правової термінології в галузі інформаційних відносин; визначення основних груп комп'ютерних злочинів і боротьба з ними. Як наслідок, було прийнято Рішення, від 25 січня 1999 р. № 276/1999/ЄС, про багаторічний план дій Співтовариства зі сприяння безпечному використанню Інтернету шляхом боротьби із незаконним і шкідливим змістом у глобальних мережах. Це Програма Плану дій «Безпечний Інтернет». Крім того, в результаті реалізації цього Плану дій постали й інші правові питання, які вимагали свого рішення. Організаційно-правові заходи потребували створення інфраструктури проти високотехнологічної комп'ютерної злочинності, захисту проти атак на інформаційні системи, захисту дітей та неповнолітніх від небажаної інформації, захисту від некорисних комерційних повідомлень («спам»), захисту критичної інфраструктури у боротьбі проти тероризму.

Це стало поштовхом до третього періоду, 2005-2008 роки, який розпочався з прийняття Рішення, від 11 травня 2005 р., про запровадження багаторічної програми Співтовариства зі сприяння безпечному використанню Інтернету шляхом і нових онлайн-технологій. І це вже була Програма Плану дій «Безпечний Інтернет Плюс». Питання щодо розробки спільної політики у боротьбі з кіберзлочинністю передбачали налагодження оперативного співробітництва між правоохоронними органами та проведення спільних акцій з попередження і боротьби із великомасштабними атаками проти національних інформаційних структур; удосконалення методів протидії шахрайству і незаконній торгівлі в Інтернеті у секторах, пов'язаних із безготівковими платіжними засобами в електронних мережах; боротьбою з незаконним змістом матеріалів у мережах, що спонукають до тероризму, сексуального насилля над дітьми, провокування агресивної поведінки у неповнолітніх. Майбутніми напрямами співробітництва було визначено: співпрацю з третіми країнами щодо технічних методів боротьби з протизаконним змістом і про-

цедурами ліквідації нелегальних сайтів та укладення угоди щодо блокування і закриття нелегальних сайтів.

Четвертий період, 2009–2013 роки, передбачав реалізацію програми ЄС «Безпечний Інтернет 2009-2013 роки», яку було розпочато відповідно до Рішення, від 16 грудня 2008р. № 1351/2008/ЄС, «Про встановлення багаторічної програми Співтовариства із захисту дітей, що користуються Інтернетом і іншими комунікаційними технологіями». Ця Програма спрямована на протидію незаконному і шкідливому вмісту Інтернету, реалізується шляхом підвищення інформованості дітей, батьків і вчителів; боротьби з незаконною інформацією і згубною поведінкою; сприяння співробітництву на національному, європейському та міжнародному рівнях; створення безпечного інформаційного середовища.

Як висновок, можна зазначити, що найважливіші заходи в питаннях боротьби із кіберзлочинністю, правового регулювання інформаційної безпеки тощо в розвинутих країнах поступово вирішувалось і здійснювалися, а в Україні це питання стало більш актуальним тільки у XXI ст. Вирішення цього питання Україною наблизить її до умов прийняття до ЄС та статусу асоційованого члена ЄС.

УДК [351.74:004](477)

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Безпалова О. І.

*кандидат юридичних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Створення та функціонування ефективного адміністративно-правового механізму забезпечення належної реалізації правоохоронної функції держави вимагає вжиття цілого комплексу заходів, спрямованих на задоволення потреб населення, однією із основних є потреба у безпеці, забезпеченні прав, свобод та законних інтересів громадян, попередженні всіх форм нападів, насильницьких дій та сексуальних домагань, агресії у будь-якому прояві. Невід'ємною складовою зазначених заходів є використання сучасних інформаційних технологій, стрімкий розвиток яких призвів до їх широкого застосування у правоохоронній сфері шляхом впровадження в діяльність правоохоронних органів.

Завдяки використанню інформаційних технологій під час реалізації уповноваженими на те суб'єктами правоохоронної функції держави можливо досягти удосконалення існуючих форм та методів правоохоронної діяльності (та/або вироблення нових у разі потреби), забезпечення максимально повного наповнення електронних баз даних та різноманітних обліків, вироблення дієвого механізму захисту інформації, забезпечення безперешкодного та безпечного обміну оперативною інформацією між суб'єктами реалізації правоохоронної функції держави на регіональному, загальнодержавному та міждержавному рівнях. У результаті це має призвести до підвищення ефективності реалізації правоохоронної функції держави шляхом налагодження дієвої інформаційної взаємодії між усіма зацікавленими суб'єктами.

Ефективна реалізація правоохоронної функції держави безпосередньо залежить від рівня співпраці уповноважених на те суб'єктів, зокрема органів внутрішніх справ та населення. Сучасний курс на реформування системи органів внутрішніх справ України, орієнтація їх діяльності на надання якісних соціально-сервісних послуг населенню зумовлює необхідність вироблення нових форм та методів діяльності органів внутрішніх справ щодо реалізації правоохоронної функції держави, оновлення існуючих підходів до організації взаємодії з населенням. Таким чином одним із напрямків реалізації правоохоронної функції держави є налагодження інформаційної взаємодії між правоохоронними органами та громадськістю.

Невід'ємною складовою частиною процедури організації взаємодії між правоохоронними органами та громадськістю із використанням сучасних інформаційних технологій є застосування концепції паблік рілейшнз. Саме грамотне застосування зазначеної концепції із використанням відповідних інформаційних технологій дозволяє сформулювати позитивний імідж правоохоронних органів, активізувати участь громадськості у сфері реалізації правоохоронної функції держави.

На формування позитивної громадської думки про діяльність правоохоронних органів здійснюють вплив такі заходи паблік рілейшнз, що реалізуються із застосуванням інформаційних технологій:

- висвітлення у засобах масової інформації позитивних прикладів діяльності правоохоронних органів;
- постійне інформування населення про ті аспекти діяльності правоохоронних органів, що найбільше цікавлять різноманітні цільові аудиторії;
- створення та підтримка системи зворотного зв'язку між правоохоронними органами та громадськістю, що забезпечуються шляхом створення на сайтах територіальних підрозділів правоохоронних органів окремих сторінок, присвячених відповідям на звернення громадян;
- формування позитивного іміджу керівництва правоохоронних органів.

Реалізація зазначених заходів є свідченням відкритості правоохоронних органів, прозорості їх діяльності, орієнтації, у першу чергу, на потреби населення.

Використання концепції паблік рілейшнз з метою зміцнення довіри населення до правоохоронних органів та отримання позитивної оцінки їх діяльності вимагає всебічного вирішення питання про канали отримання інформації громадськістю. Звісно засоби масової інформації відіграють суттєву роль щодо ознайомлення населення з результатами роботи правоохоронних органів. Але, необхідно усвідомлювати, що останнім часом свого поширення набувають такі канали обміну інформацією як особисті зустрічі працівників правоохоронних органів з населенням; організація проведення брифінгів, прес-конференцій, круглих столів із застосуванням мультимедійного обладнання; опитування різних цільових аудиторій (з використанням інтернет-ресурсів) щодо ефективності діяльності правоохоронних органів; видання друкованої продукції (буклетів, брошур, плакатів), що позитивним чином висвітлює імідж правоохоронних органів та ознайомлює громадськість із можливими формами сприяння правоохоронним органам у виконанні покладених на них завдань.

У зв'язку з орієнтацією правоохоронних органів на надання соціально-сервісних послуг населенню особлива увага має приділятися налагодженню із залученням засобів масової інформації соціального партнерства органів внутрішніх справ з населенням. Зміст такого партнерства має полягати у вивченні нагальних потреб у безпеці, які стоять перед населенням певного регіону, виробленні дієвого механізму їх усунення та інформуванні громадськості про шляхи їх усунення. Це дозволить подолати такі глобальні соціальні проблеми як правопорушення, що вчиняються неповнолітніми та безпритульними, корупція, розшук безвісти відсутніх осіб тощо. В якості прикладу такого напрямку взаємодії правоохоронних органів та населення можна навести проект «Аудит безпеки», що проводився в м. Харкові у 2012 році, зміст якого полягав у зборі та узагальненні інформації щодо можливостей громадян міста Харкова почуватися у безпеці на вулицях та у публічних місцях. За результатами проведення даного проекту були розроблені пропозиції щодо більш ефективного використання сил та засобів практичних підрозділів при охороні громадського порядку; розроблено освітній інструментарій для підвищення обізнаності щодо насильства проти вразливих груп; започатковано здійснення в учбово-виховних закладах інформаційно-роз'яснювальної діяльності для дітей, спрямованої на попередження насильства тощо.

Таким чином використання сучасних технологій паблік рілейшнз має бути спрямоване на забезпечення інформаційної взаємодії правоохоронних органів з різними цільовими аудиторіями, що у результаті дозволить залучити якомога більшу частину населення до сприяння правоохоронним органам у виконанні покладених на них функцій. Зокрема в умовах формування та розвитку інформаційного суспільства важливого значення набуває необхідність об'єктивного та доступного інформування населення про проблеми, що стоять перед правоохоронними органами, роз'яснення широкому колу громадськості значущості сприяння правоохоронним органам щодо реалізації правоохоронної функції держави. Це сприятиме формуванню позитивної громадської думки про діяльність правоохоронних органів, залученню суспільства до співпраці з правоохоронними органами.

УДК 378.147

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Бугайчук К. Л.

кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

Протягом останніх років проблемам нормативно правового регулювання організації дистанційного навчання у вищих навчальних закладах майже не приділялося уваги. Останній нормативний акт в цій сфері був прийнятий у 2005 році, а Положення «Про дистанційне навчання», яке було затверджене наказом Міністерства освіти та науки від 21 січня 2004 року № 40 поступово втрачало свою актуальність. Так, звісно були спроби усунути законодавчі прогалини в цьому напрямі на рівні профільного Міністерства. Наприклад, у 2010 році в Києві відбувся практичний семінар «Проблеми якості науково-методичного забезпечення е-навчання у вищій школі» на якому був представлений проект Положення «Про сертифікацію електронного навчального курсу». 21 жовтня 2010 року Міністерством освіти і науки України спільно із Українським інститутом інформаційних технологій в освіті Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» проводилася нарада-семінар з питань нормативного забезпечення дистанційної форми навчання. Її результатом стала розробка та надання на громадське обговорення проекту Положення «Про дистанційне навчання у навчальних закладах». Нарешті у квітні 2013 року було затверджене оновлене Положення «Про дистанційне навчання».

Спробуємо розібратися, які ж його основні ідеї, та що воно дає вищому навчальному закладу. Положення поширюється на дистанційне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах; професійно-технічних навчальних закладах; вищих навчальних закладах; закладах післядипломної освіти. Дистанційне навчання реалізовується шляхом:

— застосування дистанційної форми як окремої форми навчання;
© Бугайчук К. Л., 2013

- використання технологій дистанційного навчання для забезпечення навчання в різних формах.

Запровадження дистанційної форми навчання у вищих навчальних закладах можливе за погодженням з МОН України. Підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації (післядипломна освіта) кадрів за дистанційною формою навчання здійснюються за ліцензованими, акредитованими (атестованими) напрямками підготовки (спеціальностями). Кількість студентів, слухачів, що навчаються за дистанційною формою, визначається відповідно до рішення вченої ради вищого навчального закладу, в межах ліцензованого обсягу підготовки за заочною формою навчання та/або в межах ліцензованого обсягу підготовки до вступу у вищий навчальний заклад.

Веб-ресурси, що використовуються у для забезпечення навчального процесу за дистанційною формою навчання, мають проходити процедуру перевірки у даному вищому навчальному закладі.

У вищих навчальних закладах при організації навчального процесу за будь-якою формою навчання технології дистанційного навчання можуть використовуватись для методичного та дидактичного забезпечення самостійної роботи, контрольних заходів, а також при здійсненні навчальних занять. Рішення щодо використання технологій дистанційного навчання у навчальному процесі приймається вченою радою вищого навчального закладу.

Педагогічні, науково-педагогічні працівники та методисти навчальних закладів, в яких організована дистанційна форма навчання, повинні підвищувати свою кваліфікацію щодо організації та володіння технологіями дистанційного навчання (не рідше одного разу на 5 років та обсягом не менше 108 академічних годин). Кваліфікація працівників, які підвищували свою кваліфікацію, має бути підтверджена документом про підвищення кваліфікації за тематикою дистанційного навчання.

З одного боку можна сказати, що цим документом Міністерство освіти і науки України офіційно впровадило дві форми реалізації дистанційного навчання у вищих навчальних закладах, що безумовно має вплинути на загальний позитивний розвиток освітньої сфери. Але з іншого боку, цей нормативний акт не підкріплений іншими регулюючими актами, що стосуються безпосереднього проведення дистанційного навчального процесу. Формально кажучи, дозвіл є, а порядку його реалізації немає. Наприклад, Положення закріплює вимогу про підвищення кваліфікації викладачів в разі впровадження дистанційної форми навчання, але не йдеться про таку ж вимогу до викладачів в разі використання технологій дистанційного навчання для забезпечення навчання в різних формах. До того ж незрозумілим є порядок такого підвищення кваліфікації: внутрішній чи зовнішній.

По-друге, все ще незрозумілим є перелік документів, які потрібні вищому навчальному закладу для запровадження двох описаних в Положенні «Про дистанційне навчання» варіантів його реалізації. Вважаємо що для вищого навчального закладу мають бути розроблені та затверджені наступні документи:

- положення про організацію навчального процесу у даному вищому навчальному закладі за дистанційною формою навчання або положення щодо використання технологій дистанційного навчання при організації навчального процесу у цьому закладі освіти за денною, заочною, екстернатною формами навчання;
- положення про створення, оновлення, використання, захист і зберігання веб-ресурсів навчальної програми (дисципліни);
- положення про порядок експертизи та сертифікації веб-ресурсів навчальної програми (дисципліни);
- норми часу для обліку навчальної та методичної роботи науково-педагогічних (педагогічних) працівників вищого навчального закладу.

Тобто їх перелік та порядок розробки (навчальний заклад, профільне Міністерство тощо) мав би бути прописаний у Положенні «Про дистанційне навчання», але такого, на жаль не відбулося.

Стосовно навчального навантаження додамо, що наказ Міністерства освіти і науки України № 450 «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» не містить спеціальних норм, що затверджують навантаження на науково-педагогічних працівників, як розробляють матеріали для дистанційного навчання та проводять дистанційний навчальний процес, або використовують технології дистанційного навчання у традиційному навчальному процесі. У переліку основних видів методичної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів міститься тільки опис, що до таких робіт може відноситися «Розробка і впровадження нових форм, методів і технологій навчання».

Також відмітимо, що 1 жовтня 2012 року Міністерством освіти, науки молоді та спорту України було прийняте Положення «Про електронні освітні ресурси», проте суттєвим недоліком цього документу є те, що використання цих ресурсів у навчально-виховному процесі допускається після проведення науково-методичної експертизи та отримання відповідного документа згідно із Порядком надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, тобто ця вимога протирічить Положенню «Про дистанційне навчання» від 25 квітня 2013 року. До того ж, варто було зазначити в цьому Положенні, яким чином діяти навчальним закладам МВС України щодо спеціальних дисциплін де наявна інформація з обмеженим доступом. Якщо впроваджувати, то яким чином, або взагалі поки не застосовувати дистанційне навчання до таких навчальних дисциплін.

Усунення зазначених правових прогалин набуває великої актуальності для розбудови системи дистанційного навчання у вищих навчальних закладах, в тому числі й МВС України, дозволить освітянській спільноті вийти на новий якісний рівень надання освітніх послуг та більш щільно інтегруватися у глобальний освітній простір.

УДК 342.95

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС

Букін М. П.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри піротехнічної та спеціальної техніки
Національного університету цивільного захисту України*

Розгляд проблематики адміністративно-правового забезпечення проходження служби працівниками оперативно-розшукових підрозділів ОВС безпосередньо пов'язаний із класифікацією останніх, що є запорукою чіткого визначення їх основних та спеціальних завдань, функцій та повноважень. Зокрема, працівників оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ доцільно об'єднати у дві групи: 1) осіб рядового та начальницького складу, тобто тієї їх частини, яким присвоєно спеціальні звання, і яких іще прийнято називати атестованими; 2) інших працівників, які не мають спеціальних звань і, як правило, виконують допоміжні (забезпечувальні) функції. На перших розповсюджуються такі спеціальні нормативні акти як: Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України, Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України та інші, які регулюють спеціальний порядок відбору, прийому та проходження їх служби. Трудова діяльність другої категорії працівників, а саме — не атестованих працівників, регулюється Кодексом законів про працю України.

Працівників оперативно-розшукових підрозділів ОВС можна класифікувати за напрямом їх службової діяльності, у зв'язку з чим їх можна об'єднати у такі групи: що протидіють загально-кримінальній злочинності; протидіють економічній злочинності; незаконному обігу наркотиків; злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми і т.д.

Проте, найбільш вдалою та такою, що має практичне значення, є класифікація працівників оперативно-розшукових підрозділів ОВС за характером їх повноважень. Згідно з цим критерієм ми виділяємо: 1) посадових осіб оперативно-розшукових підрозділів; 2) представників адміністративної влади оперативно-розшукових підрозділів; 3) фахівців (спеціалістів) оперативно-розшукових підрозділів; 4) допоміжний (обслуговуючий) персонал оперативно-розшукових підрозділів. Так, посадовими особами оперативно-розшукових підрозділів, як правило, вважаються керівники та заступники керівників, інші працівники, на яких покладено здійснення організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій. Владний характер посадових повноважень допомагає здійснювати вплив на інших працівників з метою забезпечення ефективності їх діяльності. Посадові особи оперативно-розшукових підрозділів наділені правом вчиняти службові дії, які породжують юридичні наслідки для інших осіб, зокрема, вони мають право прийому на роботу, застосування заходів заохочення або заходів дисциплінарного примусу, тощо. Посадові особи оперативно-розшукових підрозділів наділяються владними повноваженнями на підставі нормативно-правових актів, які визначають їх зміст. Ці повноваження обумовлені компетенцією певного оперативного органу чи підрозділу. Отже, до посадових осіб оперативно-розшукових підрозділів належать службовці, які керують діяльністю підлеглих їм працівників, а також мають право здійснювати в межах своєї компетенції владні дії, що призводять до юридичних наслідків.

Велика кількість працівників оперативно-розшукових підрозділів ОВС є представниками адміністративної влади. На відміну від посадових осіб, вони можуть і не мати підлеглих по службі, натомість, наділені державно-владними повноваженнями щодо осіб, не підлеглих їм по службі. Представники адміністративної влади наділені правом застосовувати заходи адміністративного примусу до учасників правовідносин, які порушують нормативно встановлені правила поведінки (проводити операції по захопленню злочинців, припиненню злочинів; застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, визначених законодавством, тощо).

До фахівців (спеціалістів) оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ належать ті із них, які мають спеціальну освіту і виконують роботу, що вимагає додаткових знань або трудових навичок у певній галузі. Їх посади не пов'язані з керівною діяльністю і також не тягнуть юридичних наслідків і лише в окремих випадках, як виняток, дії цієї категорії працівників можуть мати юридичні наслідки. Як правило, вони проходять службу у підрозділах оперативної служби та оперативно-технічних заходів.

Обслуговуючий персонал оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ виконує матеріально-технічні операції, що не тягнуть юридичних наслідків. Своєю діяльністю вони готують умови для здійснення юридично значущих дій. Матеріально-технічні операції, які вони здійснюють, носять допоміжний характер, їх основне призначення — обслуговування самого процесу управління, всіх інших форм управлінської діяльності. Вони створюють умови для використання інших форм роботи органів виконавчої влади.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО МІСЦЯ АУДИТУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Чорна А. М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

Важливе значення в умовах формування ринкових відносин набуває аудиторський фінансовий контроль (аудит).

На сьогодні дефініція терміну «аудит» та «аудиторська діяльність» досліджена та надана науковцями-юристами. Але слід зазначити, що ці точки зору, у свою чергу, викликають дискусію у більшості учених, на думку яких автори дають занадто коротке та спрощене визначення, не враховуючи сутнісних ознак. З цього приводу справедливо наголосили економісти Л. Сухарева та І. Дмитренко, що «визначення аудиту по суті не однозначні і потребують наукового обґрунтування і упорядкування».

Згідно зі ст.3 Закону України «Про аудиторську діяльність» аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

У міжнародних стандартах з аудиту поняття «аудит» розкривається як «перевірка фінансових звітів або віднесеної до них фінансової інформації об'єкта незалежно від того, приносить прибуток або ні, його розміри і форми організації, коли така перевірка здійснюється з метою вираження подальшої думки».

Аудит спрямований на забезпечення майнових інтересів як конкретних осіб: власників (засновників та учасників), самих юридичних осіб, їх кредиторів, інвесторів, так і інших осіб, які використовують фінансову (бухгалтерську) звітність перевірених осіб.

Аудит поєднує приватно-правові та публічно-правові засади, при регулюванні цього виду діяльності використовуються як диспозитивні, так і імперативні методи. Так, зокрема, аудит – це не тільки форма фінансового контролю, він є також складовою адміністративно-правового механізму протидії адміністративним делітам, порушенням фінансової дисципліни у процесі детінізації економічних відносин в Україні. В такий механізм протидії відносять (організаційну, функціональну та правову інфраструктуру протидії адміністративним делітам, порушенням фінансової дисципліни, тіньовим проявам). Власне поняття адміністративно-правова інфраструктура детінізації економічних відносин включає адміністративно-правові норми, що визначають об'єкти контролю, суб'єктів контролю, їх функції та адміністративно-процесуальні процедури реалізації цих функцій з метою протидії тіньовим проявам. Такі адміністративно-правові норми закріплені в законах України, підзаконних нормативно-правових актах (постановах Кабінету міністрів), відомчих нормативно-правових актах (наказах тощо).

Таким чином, поняття «аудиторська діяльність» включає поняття «аудиту» як виду незалежного фінансового контролю, здійснюваного в якості підприємницької діяльності, і «інші аудиторські послуги». Поняття «інші аудиторські послуги», має відображати наступні моменти: по-перше, вони здійснюються в режимі підприємницької діяльності, по-друге, не є фінансовим контролем, по-третє, сприяють оптимізації господарської діяльності з метою раціоналізації витрат та збільшення прибутку.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що аудит – це форма фінансового контролю та елемент адміністративно-правового механізму протидії адміністративним делітам, порушенням фінансової дисципліни (тіньовим проявам), сутність і завдання якого відповідають основним положенням сучасної адміністративно та фінансово-правової науки, теорії детінізації економіки, покликаних створити економічні, організаційні та правові передумови детінізації економічних відносин. Аудит – це вид підприємницької діяльності, бо він, з одного боку, регулюється як і всі інші види підприємницької діяльності, з іншого, як специфічний вид контрольної діяльності стосовно його підприємницької спрямованості має певні адміністративно-правові обмеження.

Таким чином, для досягнення кінцевої мети фінансового контролю необхідна скоординована робота всіх контрольних органів, що входять у підсистеми державного, місцевого контролю та аудиту, тобто зовнішнього контролю, а також внутрішнього контролю. Для цього необхідно:

1) урегулювати внутрішньогосподарський контроль як самостійну підсистему фінансового контролю, його поняття, принципи, основні напрями взаємодії з іншими підсистемами фінансового контролю в Україні;

2) покласти на Аудиторську палату України обов'язок розробляти і затверджувати в межах своєї компетенції обов'язкові для виконання всіма організаціями на території України стандарти внутрішньогосподарського аудиту, що встановлюють принципи, правила і способи його організації;

3) внести необхідні зміни до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність окремих видів юридичних осіб.

**ПІДСТАВИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРОКУРОРОМ,
СЛІДЧИМ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ***Долгополов С. В.**здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ*

Відповідно до ч. 1 ст. 283 КПК України особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження. З метою забезпечення вказаного права особи на прокурора покладено обов'язок прийняття рішення про закінчення досудового розслідування у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру, зокрема у формі закриття кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК України), який набув чинності 19 листопада 2012 року, повністю оновив законодавче регулювання кримінального судочинства. Змінено й підстави та порядок закриття кримінального провадження.

Підстави для прийняття рішення прокурором, слідчим про закриття кримінального провадження під час досудового розслідування визначені ч. 1 ст. 284 КПК України, згідно якої кримінальне провадження закривається в разі, якщо:

- встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;
- не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;
- потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Порівнянням вказаних підстав закриття кримінального провадження з підставами, що були передбачені Кримінально-процесуальним кодексом України (в ред. 1961 року) бачимо, що законодавець залишив підстави, передбачені пунктами 1–3 та 5–8 ч. 1 ст. 284 КПК України. В той же час, законодавцем виключено такі підстави як, «закриття кримінальної щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку» (що на наш погляд є правильним, оскільки дана підстава фактично охоплюється відсутністю складу злочину, оскільки в такому випадку фактично відсутній суб'єкт злочину) та «закриття кримінальної справи щодо особи, про яку є не скасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи по тому ж обвинуваченню».

Позитивною новелою є визначення в процесуальному законодавстві законодавцем підстави закриття кримінального провадження в разі якщо набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою. При цьому, слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження за цією підставою, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялось про підозру, а прокурор – щодо підозрюваного. До 19 листопада 2012 року зазначена підстава закриття кримінального провадження застосовувалась згідно п. 19 розділу II прикінцевих та перехідних положень Кримінального кодексу України (далі КК України) виключно судами і виключно у кримінальних справах щодо осіб. Для закриття ж кримінальних справ «за фактом» органи дізнання та досудового слідства «вичікували» встановлені строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, після чого ініціювали направлення таких справ до суду для вирішення питання про їх закриття на підставі ст. 49 КК України, що фактично давало той самий кінцевий результат, проте значно збільшувало строки прийняття кінцевого рішення у справі і не повною мірою було законно (обґрунтування нашої позиції приведемо нижче).

За час застосування положень нового КПК України органи досудового слідства та прокурори зіткнулись з труднощами застосування деяких підстав закриття кримінального провадження.

Так, на практиці виникають проблеми щодо застосування п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України у разі якщо, особа винна у скоєнні кримінального правопорушення померла до набуття статусу підозрюваного. Наприклад, при скоєнні особою злочину передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України, де винна особа загинула на місці події і відповідно вона не затримувалась за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та/або їй не було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Як вище ми вже вказували, законодавцем серед підстав закриття кримінального провадження не передбачено таку підставу, як наявність не скасованої постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження за тим самим фактом. Більш того, наявність такої постанови не є і підставою для відмови в реєстрації заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення. Для слідчих, прокурорів це є ще однією проблемою, оскільки фактично виходить, що при надходженні заяви

або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, яке вже було розслідуване і за результатами розслідування прийнято постанову про закриття кримінального провадження, слідчий/прокурор зобов'язані його знов зареєструвати і провести досудове розслідування, дублюючи вже проведені слідчі дії у попередньому кримінальному провадженні і прийняти те саме рішення. Це по-перше, є безперспективним проведенням досудового розслідування, а по-друге дає можливість у разі необхідності обійти учаснику кримінального провадження, який не згоден з винесеною постановою про закриття кримінального провадження, порушення встановленого строку на оскарження постанови про закриття кримінального провадження шляхом подання нової заяви чи повідомлення про вчинення того самого кримінального правопорушення.

Слідчими та прокурорами висловлюється й думка щодо необхідності передбачення в УПК України наступних підстав закриття кримінального провадження слідчим, прокурором:

- у разі малозначності діяння, яке формально містить ознаки кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 11 КК України);
- у разі встановлення обставин, що виключають злочинність діяння, передбачених ст. 17 та розділом VIII КК України;
- у разі відсутності відповідно до ст. 80 Конституції України згоди Верховної Ради України на притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка є народним депутатом України;
- у зв'язку із закінченням строків давності у кримінальних провадженнях в яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

З пропозиціями щодо доповнення переліку підстав закриття кримінального провадження прокурором, слідчим, зазначеними у пунктах 1-3 можна погодитися, оскільки це б систематизувало та визначало такі підстави в одному, процесуальному законі.

Щодо пропозицій внесення до КПК України підстави закриття кримінального провадження, зазначеної у пункті 4 – то ми згодні з позицією законодавця, відповідно до якої сплив строків давності у кримінальних провадженнях в яких не встановлено особу не є підставою для закриття кримінального провадження. Наша позиція ґрунтується на змісті ч. 2 ст. 49 КК України відповідно до якої перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилялася від слідства або суду. Якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, прокурор, слідчий не має об'єктивної можливості перевірити чи ухилялась особа від слідства чи суду, а тому закриття кримінального провадження саме на такій підставі не буде законним.

Таким чином, у новому КПК України оновлено перелік підстав для закриття кримінального провадження прокурором, слідчим, проте, за результатами практичного застосування його положень стала очевидною необхідність доповнення цього переліку такою підставою, як наявність не скасованої постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження за тим самим фактом, а також доповнення змісту п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України надавши можливість закриття кримінального провадження й щодо померлої особи вину якої у вчиненні кримінального правопорушення доведено, проте не було затримано або повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Крім того, з метою систематизації підстав закриття кримінального провадження прокурором, слідчим в одному законі є слушною думка передбачити в УПК України підстави передбачені ч. 2 ст. 11 КК України, ст. 17 та розділом VIII КК України, а також ст. 80 Конституції України.

УДК 342.417 (477)

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ЯК КЛЮЧОВИЙ ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Задихайло Д. Д.

кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

Сучасний етап розвитку національних моделей функціонування економічних систем в умовах загострення протиріччя між глобальним характером світової економіки та необхідністю захисту національних економічних інтересів, вимагає певної ревізії традиційних поглядів на роль держави в економічних процесах, механізм забезпечення публічних інтересів в економічній сфері. Саме тому, проблема ефективності координуючої та регулюючої ролі держави в економічній сфері об'єктивно актуалізує проблематику конституційно-правового забезпечення її діяльності. Накопичений досвід державного будівництва та конституційної нормотворчості в цій сфері сьогодні, як уявляється, дає підстави для певних узагальнень та розробок по модернізації існуючих правових конструкцій. Це особливо важливо, зважаючи на суспільно-політичну активізацію процесу конституційного нормотворення, формування доктринальних підходів до модернізації тексту Основного Закону. В Цьому контексті слід зазначити, що Розділ I «Загальні засади» Основного Закону містить лише чотири статті, норми яких встановлюють засади конституційного економічного порядку. За дужками таких засад залишились власне комерційна господарська діяльність, що є рушійною силою динаміки названої системи і суб'єктно представлена не тільки громадянами – підприємцями, але господарськими організаціями різних типів і видів, державне регулювання економічних процесів як таких, а головне – економічна система в цілому, як об'єкт право-

вого регулювання. Не отримали свого закріплення в «Загальних засадах» і такі ключові чинники економіки ринкового типу, як забезпечення економічної конкуренції, контроль за діяльністю суб'єктів природних монополій, публічні інтереси щодо визначення складу, обсягів та ролі державного сектору в національній економіці, приватизація державного майна, а також націоналізація державною недержавних активів, що, зокрема, можуть бути життєво необхідними для забезпечення її економічної безпеки тощо.

Така ситуація не є випадковою, адже вона висвітлює проблему нормативно-правової невизначеності поняття самої центральної категорії – «економічна система». Як уявляється, економічна система як об'єкт конституційно-правового регулювання представляє собою складний комплекс суспільно-економічних відносин в сферах виробництва, обміну, розподілу та споживання, що реалізуються на підставі та внаслідок здійснення господарської діяльності на умовах встановленого державою механізму її координації між учасниками, функціонування яких забезпечується шляхом закріплення правових засад конституційного економічного порядку.

Слід зазначити, що структура, функціональні зв'язки та динамічні властивості економічної системи суспільства також не отримали в тексті чинної Конституції України необхідного системного викладення, що відповідно не дозволяє зробити висновок про повний та цілісний характер конституційно-правового забезпечення відповідних відносин.

Не отримав розгорнутої характеристики також і конституційний принцип економічної багатоманітності, що функціонально має набути інструментально-правове значення для усієї системи національного законодавства, зокрема для господарського, цивільного, аграрного, екологічного та інших галузей права і законодавства.

Так, економічна багатоманітність як принцип організації економічного життя в Україні має виявляти себе через забезпечення державою наступних його складових:

- багатоманітності форм власності на економічні активи, що утворюють майнову основу господарювання і яка включає в себе власність Українського народу, державну, комунальну, приватну, а також корпоративну, кооперативну та інші форми власності;
- багатоманітності організаційно-правових форм підприємництва;
- багатоманітності форм економічної діяльності: господарсько-виробничої, як комерційної, так і некомерційної; інвестиційної; науково-технічної; трудової; споживчо-самозабезпечувальної та інших;
- багатоманітності укладів та сегментів національної економіки, включаючи малий, середній, великий бізнес, транснаціональний, іноземний, державний, кооперативний тощо.

Держава має гарантувати збереження та розвиток економічної багатоманітності, здійснювати моніторинг її стану та надавати у разі необхідності державну підтримку важливим її складовим як необхідній умові резистентності та потенціалу розвитку національної економіки.

На конституційному рівні також необхідно закріпити низку якісних макроекономічних властивостей функціонування національної економіки та економічної системи в цілому, таких, як: резистентність; гнучкість та спроможність до структурних трансформацій; інноваційність та спроможність до переходу виробництв до нових технологічних укладів; екологічність; соціальна спрямованість тощо. Названі властивості забезпечують конкурентоздатність сучасної національної економіки і є показниками ефективності конституційного економічного порядку та функціональності вищих органів державної влади в економічній сфері.

Всі названі та багато інших конституційно-правових аспектів регулювання економічних відносин ставлять питання про необхідність розробки чітких критеріїв – вимог до самого процесу конституційного нормотворення. Серед таких вимог до процесу нормопроекування конституційно-правового забезпечення суспільних відносин і зокрема діяльності органів державної влади, слід зазначити:

- вимогу конституційної законності, що ґрунтуючись на положеннях ст. 19 Конституції України полягає в обов'язковому застосуванні цілісного комплексу правових засобів що складається із «підстав», «меж повноважень» та «засобів» на кожному рівні ієрархії джерел законодавчого регулювання;
- вимогу конституційної функціональності, що має забезпечувати формування обсягу та змісту компетенції органу державної влади у відповідності до його місця та функціонального призначення в системі розподілу державної влади, а також враховуючи його включення як в механізми стримань і протитяг, так і продуктивної взаємодії з іншими органами публічної влади;
- вимогу конституційної програмності, що полягає у забезпеченні властивості конституційно-правового регулювання визначати спрямованість та зміст поточного законодавства щодо відповідного об'єкту регулювання, а також визначати топографію його джерел;
- вимогу конституційної ефективності, що має забезпечувати високий рівень законодавчої техніки фіксації цілей, завдань та визначених результатів діяльності, досягнення яких є конституційним обов'язком відповідного органу державної влади.

Кінець-кінцем, слід приєднатись до висловленої в науковій літературі думки про необхідність виділення в тексті Основного закону окремого підрозділу – «Економічна система», або «Конституційний економічний порядок» або «Засади суспільного економічного порядку» тощо. Незалежно від назви, систематизація норм Основного закону в сфері економічного життя суспільства має сприяти суттєвому підвищенню ефективності правового впливу на економічну сферу.

СПІВВІДНОШЕННЯ ІМУНІТЕТІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Кожевніков А. Ю.

кандидат юридичних наук, начальник відділу нагляду за додержанням законів у сфері протидії корупції Дніпровської екологічної прокуратури

Суспільне визнання необхідності існування та законодавче закріплення в національному праві України інституту правових імунітетів посадовців, насамперед, було б не тільки неможливим, а й недоцільним без правового визначення імунітету самої держави – України – на міжнародній арені, а також закріплення принципу суверенної рівності держав у джерелах міжнародного права. Аналіз співвідношення міжнародного та національного імунітетів є також необхідним для визначення питань сутності, правової природи, соціального призначення та обсягу недоторканності Президента, народних обранців, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та суддів України.

Сьогодні під імунітетом держави значна більшість науковців розуміють принцип міжнародного права, який полягає в тому, що в силу суверенної рівності всіх держав (загальновизнаного положення міжнародного права, що випливає із принципу державного суверенітету і визнання суверенної рівності країн) одна країна не може здійснювати владу щодо іншої, звільнення іноземної держави від юрисдикції іншої держави, винятки із юрисдикції акредитуваної держави щодо представництв та громадян, які виконують особливі обов'язки від імені іноземних держав (глави держав і урядів, дипломати, консули та ін.), а також органів та посадових осіб міжнародних організацій.

Тобто здебільшого правники під міжнародним імунітетом розуміють юридичне право не підкорятися деяким загальним законам, що в певних випадках надане державам, міжнародним організаціям і особам, які мають у суспільстві особливе становище. При цьому вони виділяють дипломатичний імунітет як систему прав і привілеїв, якими наділені іноземні дипломатичні представництва, їх голови і співробітники у країні перебування.

На підставі міжнародних угод або загальновизнаних міжнародних звичаїв правовим імунітетом, як правило, наділяються глави, посадові особи і персонал представництв іноземних держав у міжнародних організаціях.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що законодавець досить чітко окреслює коло осіб, які користуються міжнародним правовим імунітетом, але визначення суб'єктного складу міжнародного імунітету є ще недостатнім для проведення порівняння та аналізу співвідношення інститутів національного та міжнародного імунітетів. Тому, посилаючись на міжнародні договори і угоди, ратифіковані Верховною Радою України, в першу чергу, необхідно визначити сутність міжнародного імунітету вищезгаданих осіб, що дії під час перебування їх в межах, або поза межами України, визначити питання щодо обсягу, яким наділені його користувачі, а також розкрити питання їх соціального призначення.

Таким чином, під дипломатичним або консульським імунітетом, необхідно розуміти комплекс гарантій необхідних для безперешкодної нормальної діяльності дипломатичних та консульських представництв, а також їх посадовців та робітників, у країні перебування, що включає в себе, на нашу думку, такі основні елементи: особисту недоторканність, звільнення від кримінальної юрисдикції держави перебування, звільнення від дачі показань і подання документів а також недоторканність приміщень та транспорту.

Різняться між собою і правові підстави позбавлення імунітету. Так, підставою для позбавлення міжнародного імунітету є порушення правових звичаїв або норм законодавства країни перебування; національного ж – скоєння високопосадовцями правопорушення, передбаченого чинним законодавством.

Імунітет від дачі показань і подання документів глав дипломатичних представництв та інших осіб, які користуються правом дипломатичного імунітету полягає в незобов'язанні давати показання в якості свідка або потерпілого, окрім власної згоди щодо цих дій. Ці особи також не зобов'язані подавати слідчим органам, прокуратурі або суду кореспонденцію та інші документи, які стосуються виконання ними службових обов'язків.

На підставі раніше розглянутого, можна дійти висновку, що головною метою надання, будь-якого, міжнародного або національного імунітету є забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення суб'єктами, що наділені правовим імунітетом, своїх професійних прав та обов'язків.

У той же час слід наголосити, що сама ж правова система України її національне законодавство, головне джерело національного права – Конституція України за часів її розроблення не тільки намагалася втілити, а і перейняла значні здобутки розвинутих демократичних країн світу. Але, на нашу думку, один із найбільш спірних конституційно-правових інститутів – інститут імунітету, який знайшов відображення у трьох різних розділах Основного Закону і який покликаний допомогти та забезпечити стабільне, неупереджене, нормальне функціонування усіх гілок української влади, чомусь, за змістом викладених в Конституції правових норм, які безпосередньо регламентують недоторканність Президента, депутатів та суддів України, здебільшого нагадує і за змістом і за обсягом здобутки минулої радянської правової системи, а саме інститут абсолютного імунітету, що за радянські часи був майже аксіомою і який, як уже неодноразово зазначалося, не відповідає сучасним тенденціям демократичного розвитку держави. На це є тільки одна відповідь – страх перед незахищеністю народних представників або суддів, страх лицитися своїх престижних на сьогодні робочих місць, страх перед можливістю опинитися за ґратами і за

законні дії, як, наприклад, у вигляді політичної розправи. Тому аналіз міжнародного та національного імунітету нам потрібен не тільки для визначення спільних рис, які визнаються майже всіма країнами світу, що знаходять підтвердження в згоді та ратифікації міжнародних угод щодо імунітетів держав та міжнародних імунітетів країнами світу, але і для визначення розбіжностей, які саме і визначають абсолютизм національного імунітету, що в свою чергу породжує в науці конституційного права проблемні питання, пов'язані в першу чергу з принципом рівності, а, по-друге, є тягарем на шляху правового розвитку та вступу України в сім'ю розвинутих демократичних та правових країн світу.

Одним із перших критеріїв, за яким необхідно розглядати співвідношення національного та міжнародного імунітетів, є критерій правової регламентації. За цим критерієм насамперед національний імунітет визнається виключно Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами країни в той час, коли міжнародний забезпечується міжнародним правом. Це наводить на думку, що правове підґрунтя міжнародного імунітету значно ширше, хоча б тому, що він визнається не тільки нормами міжнародного права, а і в силу свого застосування забезпечується ще і юридичними нормами національного права України.

Похідним критерієм правової регламентації є критерій території розповсюдження юридичної сили імунітету, про який ми частково вже згадували раніше. За згаданим критерієм народні депутати та судді недоторканні тільки лише в межах території України. На послів або консулів, а також інших осіб, що користуються міжнародним імунітетом, юридична недоторканність, на підставі міжнародних угод, поширюється і на територію країни законного перебування дипломатів та консулів, що в свою чергу підкреслює саме масштабність території міжнародного імунітету в порівнянні з національним.

Стосовно суб'єктів, які користуються правовою недоторканністю, також необхідно зазначити, що оскільки імунітет являє собою сукупність особливих прав та переваг, то і у відповідності із чинним міжнародним та національним законодавством надається визначеному колу осіб в силу виконуваних ними державних або міжнародних функцій. В Україні до цього кола суб'єктів належить лише незначна кількість високопосадовців, таких як Президент України, Уповноважений з прав людини, народні депутати України, судді Конституційного Суду України та судді судів загальної юрисдикції. У рамках же міжнародного права недоторканністю користується ширше коло суб'єктів, до числа яких належать не тільки глави дипломатичних та консульських представництв, дипломати та консули, а й співробітники адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу дипломатичних представництв і члени їх сімей, але за умови, що вони проживають разом з ними і якщо вони не є громадянами України і не проживають в Україні постійно.

Щодо питань саме процедури розгляду самого змісту, умов або підстав позбавлення недоторканності та порядку притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів інститутів міжнародного та національного права процедури майже співпадають, окрім процедури імпічменту Президента України, яка, в порівнянні з іншими процесами позбавлення імунітетів депутатів, суддів України, послів, консулів тощо, на сьогоднішні є не тільки дуже складною, але і практично не можливою.

Таким чином, можна дійти висновку, що міжнародний та національний імунітет співвідносяться між собою як ціле і частка, тому стає зрозумілим, що національний імунітет є породження міжнародного імунітету, метою кого, є також забезпечення незалежності не тільки держави в цілому, її міжнародних інтересів, а її владних органів і їх діяльності всередині країни.

УДК. 351.745:342.553

СТВОРЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК НАПРЯМ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МВС І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Недодаєва Н. Л.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної безпеки ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

Кузьменко В. Ю.

ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

Забезпечення захисту прав людини і верховенства закону в Україні зумовлює необхідність створення сил охорони правопорядку максимально наближених до населення, які активно взаємодіють з ним та діють під його постійним контролем. Саме такими якостями можуть і повинні володіти муніципальні органи охорони громадського порядку.

Діючі правові засади досі не в повній мірі забезпечили вирішення сьогоденних потреб регулювання та охорони суспільних відносин, забезпечення надійної громадської безпеки. Очевидні недоліки структури органів внутрішніх справ, перш за все через їх надмірну централізацію та не чітке визначення адміністративно-правового статусу міліції. Саме цим, як правомірно підкреслюють науковці, пояснюється актуальність реформування міліції – створення муніципальної поліції, що буде сприяти упорядкуванню взаємовідносин органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами, дасть можливість органам місцевої влади цілеспрямовано впливати на криміногенну обстановку і залежно від останньої визначати чисельність і склад муніципальної поліції, стратегію і тактику її використання, задовольняти потреби ресурсного забезпечення.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України, а також міжнародного досвіду створення підрозділів місцевої поліції визначити її роль у забезпеченні прав й інтересів населення, територіальних громад, проаналізувати теорію і практику здійснення охорони громадського порядку підрозділами місцевої міліції та обґрунтувати необхідність створення муніципальної поліції в Україні.

Централізована структурна побудова системи МВС України і практично повна монополізація в її руках функції охорони громадського порядку не повною мірою відображають нові реалії устрою держави і фактично ігнорують наявність у країні однієї з конституційних форм організації публічної влади і управління – місцевого самоврядування.

Досвід ряду зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю доцільно імплементувати до реалій нашої країни, а саме правові засади формування муніципальних органів поліції та форми контролю за муніципальною поліцією в країнах, що мають достатньо виражену децентралізацію правоохоронної системи. Аналіз міжнародного досвіду показав що найчастіше нагляд покладається на органи місцевого самоврядування. Однак не виключається можливість і певного нагляду з боку центральних органів поліцейського управління (Великобританія, Німеччина), або особливих контролюючих органів, що складаються з представників місцевої і регіональної влади (США). Досвід організації поліції Німеччини свідчить про чіткий розподіл децентралізацію повноважень та функцій підрозділів поліції державного (федеративного) та місцевого (земельного, муніципального) рівнів.

Органи внутрішніх справ України загалом увійшли в пострадянську епоху зі спадщиною, що дісталася від тоталітарного режиму і яка заважає їм адаптуватися до нових економічних та соціальних умов. В радянський період сформувалась бюрократична модель міліції. Вона базувалась на жорсткій ієрархії в управлінні, ізоляції системи МВС та відносній незалежності від громадян і суспільства. Внаслідок органи внутрішніх справ обтяжені численними різноманітними адміністративними функціями. Тому вбачається необхідним створення саме муніципальної поліції для звільнення органів внутрішніх справ від другорядних завдань та для ефективного забезпечення громадського порядку на місцях.

Одним з найбільш дискусійних питань організації діяльності місцевої поліції є питання вибору тієї чи іншої моделі її побудови. У науковій літературі найчастіше зустрічаються три різні моделі місцевих органів охорони громадського порядку, що відрізняються одна від одної обсягом реалізованих функцій і структурною побудовою. Перша модель у функціональному і структурному відношенні фактично повторює міські і районні органи внутрішніх справ. Друга модель має трьохрівневу структуру: загальнодержавна, обласна, місцева міліція і місцеві органи охорони громадського порядку. Третя модель має на увазі те, що місцеві органи охорони громадського порядку діють не замість органів міліції на місцях, а поряд з ними, вирішуючи вузьке коло задач при чіткому розмежуванні компетенції, належному контролі й у тісній взаємодії з ними. Такі місцеві органи правопорядку будуть виконувати лише деякі функції діючої нині міліції громадської безпеки, наприклад: попередження і припинення вуличних і побутових злочинів і адміністративних правопорушень, забезпечення в межах наданих повноважень виконання рішень органів місцевого самоврядування. На нашу думку, структура місцевих органів охорони громадського порядку в даному випадку є найбільш раціональною та буде відповідати розв'язуванню задачам.

Органи муніципальної поліції, які будуть утворені, мають працювати виключно на території своєї громади. Лише в окремих випадках ці органи можуть застосовуватись на території іншої територіальної громади. Наприклад, при встановленні Президентом України надзвичайного стану або відповідних заходів МВС щодо затримання злочинців, припинення порушень громадського порядку, масових правопорушень.

Проблемним питанням є те, що створення муніципальної поліції потребує значних грошових витрат, саме тому органи місцевого самоврядування підходять досить зважено до вирішення питання щодо утворення даних підрозділів. Безперечно створення муніципальної поліції за рахунок місцевого бюджету вимагає суттєвої зміни бюджетної політики держави в цілому і відповідного збільшення доходної частини місцевих бюджетів за рахунок трансфертів. При цьому слід додержуватись пропорційності при розподілі бюджетних асигнувань між тими місцевостями, де прийнято рішення про створення муніципальної поліції і там де такі рішення не прийняті.

Таким чином, аналіз ефективності структурної побудови органів МВС в напрямі забезпечення громадського порядку та взаємодії з органами місцевого самоврядування, а також міжнародний досвід довів доцільність створення муніципальної поліції, а саме поліцейських підрозділів, особовий склад, яких формується владою органів місцевого самоврядування, утримується за рахунок місцевого бюджету, функціонує в межах чітко визначеної юрисдикції і виконує задачі по обслуговуванню місцевого населення. На державному рівні повинен бути прийнятий закон «Про місцеву міліцію». У даному законі доцільно, насамперед, закріпити право, а не обов'язок створення відповідних підрозділів на рівні держави. Діяльність муніципальних органів охорони громадського порядку повинна бути спрямована на вирішення «некримінальних» функцій, покладених нині на міліцію. Насамперед, мають на увазі такі функції як охорона громадського порядку на території відповідних муніципальних утворень, адресно-довідкова робота, контроль за дотриманням екологічних і природоохоронних рішень та програм міського самоврядування.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЗЛОЧИН*Недодаєва Н. Л.**доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної безпеки ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка**Гуков Д. Р.**ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*

Відповідно до кримінального законодавства України незакінченим злочином вважається готування чи замах на злочин (ст.13 КК України), призначення покарання за незакінчений злочин регулюється ст. 68 КК України, при цьому закон встановлює ряд обмежень у караності незакінченого злочину, ступінь тяжкості вчиненого діяння визначається шкідливими наслідками, які були, або могли бути спричинені.

При призначенні покарання за незакінчений злочин суд ураховує: ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру, причини внаслідок яких злочин не було доведено до кінця. Ступінь тяжкості вчиненого діяння визначається шкідливими наслідками, які були, або могли бути спричинені. Слід підкреслити, що доведення у суді міри шкідливих наслідків має ряд проблемних аспектів. По перше, необхідно встановити через які причини злочин не було доведено до кінця. Як правомірно зазначають вчені, причини не залежать від волі винного, злочин може бути не доведений до кінця через неосвіченість, невміння, непридатність засобів чи знарядь. У даному випадку не доведення злочину до кінця може потягти за собою призначення більш м'якого покарання, ніж у випадку, коли посягання було перерване через затримання або опір потерпілого.

Готування до злочину само по собі не створює безпосередньої небезпеки для об'єкту злочину, не направлено на нього, проте воно полегшує його скоєння. Як зазначає Н. В. Маслак готування як самостійний вид злочину має свій власний об'єкт, який не є тотожним об'єкту «задуманого» злочину, як це зазвичай вважали в наукових джерелах. Готування до злочину – це завжди діяльність по створенню умов для вчинення злочину. Отже, створення умов для вчинення злочину певним чином створює загрозу громадській безпеці, однак через не безпосереднє завершення самого злочину, готування має не високу суспільну небезпеку. Саме не висока ступінь суспільної небезпеки обумовила рішення законодавця встановити кримінальну відповідальність за готування до злочину середньої тяжкості, тяжкого та особливо тяжкого злочину. Подібне положення знайшло своє відображення також і в нормах кримінального законодавства ряду зарубіжних країн, наприклад КК Німеччини та Литовської Республіки.

По друге, відповідно до ч. 2 ст. 68 КК України за вчинення, готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку, або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті Особливої частини КК. Однак зниження максимального можливого покарання на половину не достатньо, оскільки нижня межа при цьому не змінюється.

Також безумовним недоліком ст. 68 КК України є відсутність правил призначення покарання за готування або замах на злочин, який передбачає довічне позбавлення волі. Пленум Верховного Суду України вирішує це питання наступним чином: правила частин 2 і 3 статті 68 КК не можуть бути застосовані при призначенні покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила злочин, за який передбачено довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання є таким, що виключає можливість визначення його половини чи двох третин. Ми вважаємо, що такий висновок не відповідає тенденції гуманізації покарання, доцільно внести зміни до ст.68 КК України і визначити положення, згідно якого буде визначена заборона призначення довічного позбавлення волі за незакінчений злочин. Прикладом цього є кримінальне законодавство Росії та Грузії.

Як зазначив законодавець у ст.15 КК України замах на злочин може бути вчинений лише з прямим умислом. Однак, слід звернути увагу на позицію І. І. Гореліка, який стверджує, що заперечення замаху з непрямым умислом веде до недооцінки суспільної небезпеки тяжких посягань проти особи. Визнання можливості замаху з непрямым умислом мало б велике профілактичне попереджувальне значення.

Також, як слушно зауважує Л. С. Щутяк, не вирішене питання про ступінь тяжкості при незакінченому злочині, а саме: чи вчинення замаху змінює ступінь тяжкості вчиненого в порівнянні з закінченим злочином. Наприклад, якщо злочин передбачений ч.1 ст.115 КК карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років і є особливо тяжким, то яким буде замах на цей злочин – тяжким чи особливо тяжким? На нашу думку, у даному випадку необхідно використовувати положення ст. 12 КК України, яка регламентує класифікацію злочинів.

Отже, ми бачимо, що положення чинного Кримінального Кодексу України стосовно призначення покарання за незакінчений злочин не позбавлене певних недоліків, має певні проблемні питання, які й досі не мають однозначного вирішення ні у кримінальному законодавстві, ні у рішеннях Пленуму ВСУ.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ ІЗ ВТЯГНЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Кривородько В. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ

Проблема захисту неповнолітніх від протиправних посягань на їх моральний та фізичний розвиток є дуже важливою та складною для суспільства й держави. Уже давно відома певна залежність злочинності в цілому від злочинності неповнолітніх, оскільки остання є резервом усієї злочинності, яка на сьогодні досягла загрозливого розмаху. Щоб не допустити подальшого її зростання, необхідно приділити особливу увагу попередженню злочинності неповнолітніх, негативних впливів на них, серед яких найнебезпечнішим є втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Як свідчать статистичні дані, питома вага злочинів, скоєних дорослими за участі неповнолітніх, збільшилася з 27,3 % у 2009 році до 34,8 % у 2012 році, тому підвищення ефективності боротьби із втягненнями неповнолітніх у злочинну діяльність – одна з найактуальніших проблем у кримінологічній науці та правозастосовчій практиці.

Питання кримінально-правової та кримінологічної протидії втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність розглядалися в роботах багатьох учених, особливо таких як Ю. М. Антонян, Т. С. Барило, М. М. Биргеу, Ф. Г. Бурчак, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. П. Ємельянов, О. М. Костенко, Л. М. Кривоченко, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, І. П. Лановенко, Ф. А. Лопушанський, П. С. Матишевський, Г. С. Мауленов, Г. М. Мінковський, С. Г. Погольова, Н. С. Юзікова, С. С. Сценко.

Праці цих авторів мають значне наукове та практичне значення, але сьогодні, сформульовані раніше висновки та пропозиції потребують уточнення й доповнення. Крім цього, актуалізується проблема удосконалення існуючої системи профілактики втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. У роботах вчених висвітлюються широкий спектр питань, що не дають змоги з достатньою глибиною дослідити найактуальнішу на сьогодні проблему кримінологічної протидії втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність, яка потребує спеціального дослідження на державному і регіональному рівні, з урахуванням тих змін, які відбулися в суспільстві та державі протягом останніх років. Ці дослідження зорієнтовані на розв'язанні даної проблеми з максимальним наближенням до вирішення практичних кримінологічних і кримінально-правових питань, що органічно поєднують проблему причинності втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність із попередженням даного виду злочинів.

Численні кримінологічні дослідження свідчать про зростання таких криміногенних факторів, як: погіршення сімейного добробуту, зростання рівня алкоголізму та наркоманії неповнолітніх, відсутність життєвих орієнтирів, розмитість морально-етичних норм у суспільстві, легкий доступ до порнографічної продукції та предметів, які пропагандують культ насильства та жорстокості, недоліки виховної роботи соціальних інституцій, зокрема: навчальних закладів, сімейного виховання та ін. Все це стає живильним джерелом, що сприяє збільшенню кількості злочинів, що з року в рік вчиняються за участю неповнолітніх. З іншої сторони законодавець встановив зменшену відповідальність за злочин, що вчинив неповнолітній, порівняно із дорослими. Це давно відомо злочинцям, які свідомо, із корисливих мотивів або помсти, активно використовують неповнолітніх при здійсненні широкого спектру злочинів, як-то: крадіжок, навмисному пошкодженні майна, злочинних посяганнях на життя та здоров'я громадян тощо.

Видається, що попередження втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність є головним завданням державного рівня, так як зниження злочинності неповнолітніх, веде до зменшення злочинності взагалі, поступової декриміналізації та демаргіналізації суспільства.

Установлюючи диференційовану та більш сувору кримінальну відповідальність за втягування неповнолітніх у вчинення злочину, законодавець тим самим створив би необхідні умови для того, щоб зменшити кількість подібних правопорушень.

КОМЕРЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ: СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ

Малиновська Т. М.

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Серед негативних явищ у сфері захисту конституційних прав і свобод громадян України останнім часом привертають на себе увагу проблеми, що пов'язані із забезпеченням особистої недоторканності, волі, честі та гідності людини. Особливе занепокоєння викликає не лише той факт, що в Україні протягом досить тривалого часу спостерігається стійка тенденція до існування доволі високого рівня корисливо-насильницької та агресивної злочинності, але й значного поширення порівняно нових видів зло-

чинних проявів, транснаціоналізації та глобалізації міжнародної злочинності. Одним із таких злочинів є торгівля дітьми, проблема протидії та боротьба з якою розглядається правоохоронними органами як одне із пріоритетних завдань.

В Декларації прав дитини зазначається: «Дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження». В Конвенції ООН про права дитини визначено: «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше».

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. Захист від найбільш небезпечних порушень прав неповнолітніх забезпечує Кримінальний кодекс України (далі – КК).

КК України дає визначення поняття торгівлі людьми шляхом перелічення діянь, що входять до її складу, так стаття 149 КК України передбачає відповідальність за торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Вчинення цього злочину щодо неповнолітнього утворює кваліфікований вид злочину (ч. 2 ст. 149 КК), а щодо малолітнього – особливо кваліфікований (ч. 3 ст. 149 КК).

Дедалі тривожніших масштабів набирає торгівля дітьми, всередині самої України, вона навіть більша ніж торгівля дітьми з перетином кордону, бо для дітей досить суворі правила виїзду, та правила оформлення документів. Саме тому для злочинців набагато вигідніше та просте використовувати їх в Україні. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), у 2012 р. було виявлено 62 неповнолітніх особи, які постраждали від торгівлі людьми (у порівнянні з 70 у 2011 р., та 123 у 2010 р.). 60 % з усіх виявлених дітей становили дівчата. 69 % усіх постраждалих дітей піддавались експлуатації в примусовому жебрацтві, 10 % – у комерційній сексуальній експлуатації та 13 % – у примусовій праці. Більшість неповнолітніх постраждалих були експлуатовані в Україні (76%) та Російській Федерації (22%). Більшість з них продали або передали злочинцям їхні власні батьки чи опікуни.

Особливу тривогу в Україні викликає зростання сексуальної експлуатації дітей у комерційних цілях. За даними фонду Internet Watch Foundation, Україна посідає 7-ме місце у світі за розповсюдженням дитячої порнографії у всесвітній мережі. За даними Інтерполу, український ринок порнографічної продукції оцінюється у 100 мільйонів доларів на рік.

У жовтні 2012 року міжнародна неурядова організація ЕКПАТ (Зупинимо дитячу проституцію, порнографію та торгівлю дітьми) відзначила, що Україні бракує комплексного підходу до профілактики комерційної сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми. Крім того, немає жодних державних положень щодо боротьби із зростаючою проблемою дитячого секс-туризму, немає жодних державних програм які б допомагали дітям, що стали жертвами сексуальної експлуатації. Сексуальний туризм є кримінальним злочином, за який досить серйозно карають у багатьох країнах. Але це також злочин, який дуже важко довести, який має високий ступінь латентності. Серйозність проблеми полягає ще й у тому, що об'єктами такого сексуального туризму дуже часто стають неповнолітні та діти. Міжнародна організація з міграції (МОМ) повідомила, що для дітей з соціально неблагополучних сімей і тих, які перебувають під опікою державних установ, залишаються високі ризики стати жертвами торгівлі людьми та бути експлуатованими всередині країни для комерційного сексу та виробництва порнографії.

Президент Центру «Ла Страда-Україна» Катерина Левченко, визначила, – зростання пропозиції на сексуальні послуги в Україні свідчить про те, що Україна приваблює іноземців доступністю отримання послуг від дітей та безкарністю за такі дії».

Ефективним напрямком протидії дитячому секс-туризму є вплив на попит цього явища, тобто безпосередньо на осіб, які вступають в статеві зносини з дитиною або чинять відносно неї інші дії сексуального характеру. 20.06 2012 р. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуальних зловживань, яку вона підписала ще 14.11.2007 р. Адже, ратифікувавши цей міжнародний документ, спрямований на захист прав дітей, наша держава взяла на себе зобов'язання вжити усіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів захисту дітей від усіх форм насильства, експлуатації та образ.

УДК 342.81

ТАЄМНЕ ГОЛОСУВАННЯ: РОЛЬ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Марцеляк С. М.

*аспірант кафедри загальноправових дисциплін факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Принцип таємного голосування отримав своє законодавче визнання порівняно недавно, оскільки тривалий час панівною була точка зору Дж. С. Мілля про те, що відкрите голосування розвиває у виборців «найкращі громадянські якості» і посилює контроль з боку суспільства за виборами та їх результатами. А правова природа принципу таємного голосування означає усунення будь-якого контролю за волевиявленням виборців.

Проте у другій половині ХХ ст. у суспільній свідомості все більше отримує визнання принцип таємного голосування як такий, що зменшує можливість зовнішнього впливу на виборців та контролю за їх відповідним волевиявленням і сприяє забезпеченню демократичності виборів. До того ж з розширенням виборчого корпусу можливість відкритого голосування об'єктивно ускладнилися.

Уперше таємне голосування було закріплено на законодавчому рівні у Франції у 1789 р. і такий порядок поширювався як на загальнонаціональні, так і на місцеві вибори. Другою країною, яка у 1848 р. законодавчо визнала принцип таємного голосування була Німеччина. Надалі цей принцип законодавчо почали закріплювати і інші країни. І на сьогодні він визнається більшістю країн світу.

В Україні засада таємного голосування проголошена Конституцією та Законом України «Про вибори народних депутатів України»: «1. Голосування на виборах депутатів є таємним: контроль за волевиявленням виборців забороняється. 2. Членам виборчих комісій, іншим особам забороняється вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, які дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного виборця» (ст 7).

Відповідно до вітчизняного виборчого законодавства засада таємного голосування забезпечується тим, що: а) передбачено низку організаційних засобів і процедур, які виключають будь-який контроль за процедурою голосування та забезпечують свободу волевиявлення громадян на виборах: по-перше, кожний громадянин, який володіє активним виборчим правом, голосує особисто, голосування за інших осіб та передача виборцем права голосу будь-якій іншій особі не допускається; по-друге, виборчим законом визначено форму виборчого бюлетеня, яка виключає можливість встановити особу виборця, який його заповнював (вони не нумеруються, не маркуються тощо); по-третє, заповнення бюлетеня для голосування проводиться в належно облаштованій кабінеті для таємного голосування, в якій виключається будь-який зовнішній контроль за волевиявленням громадянина і забороняється присутність інших сторонніх осіб (за винятком, коли виборець внаслідок фізичних вад не може самостійно заповнити виборчий бюлетень: тоді він має право у встановленому законом порядку скористатися допомогою іншої особи); по-четверте, забороняється під час голосування та після нього в будь-якій формі, будь-якими засобами та будь-яким суб'єктам вчиняти дії, спрямовані на ідентифікацію особи виборця та заповненого ним виборчого бюлетеня (волевиявлення виборця); б) право громадян на таємницю голосування не може бути жодним чином обмежене; в) ніхто, окрім самого виборця – суб'єкта виборчого процесу, не має права знати про його волевиявлення. Забороняється здійснювати з цією метою будь-який зовнішній контроль за голосуванням громадян. Членам виборчих комісій, іншим особам забороняється вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, які дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного виборця. Таким чином, у вітчизняному виборчому праві таємне голосування кореспондується з вимогою, що волевиявлення виборця в жодному разі не може бути проконтрольоване, а також у подальшому реконструйоване з метою відтворення конкретного результату голосування громадянина, ідентифікації особи виборця та заповненого ним виборчого бюлетеня. Такий підхід щодо реалізації принципу таємного голосування при виборах народних депутатів відповідає міжнародним виборчим стандартам.

УДК 347.457

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ БОРГОВОЇ РОЗПИСКИ

Приходько А. А.

кандидат юридичних наук, заступник начальника курсу навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції ХНУВС

Розписка – є документом, що підтверджує, з одного боку, факт передачі грошей або майна, а з іншого – факт виконання зобов'язань частково або в повному обсязі (наприклад, повернення грошової суми). Найчастіше розписка видається боржником кредиту за договорами позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також, засвідчуючи отримання боржником від кредитора певної грошової суми або речей. Так, відповідно до ст. 1046 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості. Разом з тим, розписка не є обов'язковою навіть в договорі позики, оскільки ч. 2 ст. 1047 ЦК України встановлює, що розписка позичальника або інший документ, який посвідчує передання йому позикодавцем визначеної грошової суми або визначеної кількості речей лише може бути (а не зобов'язана) представлена на підтвердження укладення договору позики та його умов. Однак, як свідчить практика саме боргова розписка, а не договір позики сьогодні є найбільш розповсюдженою формою засвідчення боргових відносин між фізичними особами. А невизначеність форми та змісту її укладення призводить до великої кількості судових спорів з приводу виконання боргових зобов'язань. Так, приміром, є безліч судових рішень, які визнають боргову розписку не чинною, по тій причині, що фізичні особи не можуть давати кошти в борг, тому що надання коштів у позику є фінансовою послугою, фінансова послуга надається з метою отримання прибутку, різновидом якого є проценти. Фінансові послуги надаються лише фінансовими установами, а також фізичними особами-суб'єктами підприємницької

діяльності, якщо це прямо передбачено Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». В інших випадках мова йде про те, що боргова розписка не є договором, а тому не має передбаченої ЦК України юридичної сили. Розписку в цьому випадку розцінюють як проект договору, або як один з доказів його укладення. Часто виникають питання до змісту та формулювання боргової розписки. Так, наприклад, відсутність підпису позикодавця або відсутність точної назви та коду валюти, що не відповідає вимогам, установленим для правочинів, які укладаються в письмовій формі.

Вказана проблема в цілому була вирішена постановою Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 року № 6-63зс13, де посилаючись на ст. 1046, 1047, 1049 ЦК України, не тільки підтверджено, що боргова розписка означає факт передачі грошей, а й визначено, що такий документ може бути підписаний тільки позичальником – підпис кредитора не потрібен. Будучи двосторонньою угодою, позика є одностороннім договором – після його укладення всі зобов'язання покладаються на позичальника.

Крім того, Верховний Суд України вимагає, щоб суди виявляли правову природу боргових документів незалежно від їх найменувань. Відсутність у договорі інформації про те, в якій саме валюті був узятий борг (американські, канадські або австралійські долари), може вплинути на визначення розміру боргу, але не є підставою для відмови в його стягненні.

Прирівнявши боргову розписку до договору позики, визначено, що за невиконання або своєчасне невиконання стороною зобов'язань за подібним договором, з даної розписки, сторона має право, згідно з новим законодавством, на відшкодування 3 % річних індексу інфляції за весь термін прострочення, якщо інше не визначено в самій розписці.

Однак, з метою забезпечення виконання зобов'язань боржника та підсилення правових гарантій у разі судового спору рекомендуємо укладати боргову розписку наступним чином. Існує ряд загальних реквізитів – дата складання, П. І. Б. позичальник, його паспортні дані та місце проживання, П. І. Б. позикодавця, його паспортні дані та місце проживання, сума боргу, вказівка про зобов'язання повернути борг до конкретної дати. Окрім них необхідно звернути увагу на те що, одночасно з підписанням даної розписки сторона, яка позичає, отримала кошти в повному обсязі, при цьому сума коштів в розписці прописується словами, щоб в подальшому не виникало спорів щодо нечіткості цифр. І взагалі текст розписки повинен бути написаний виключно власноручно, що в подальшому виключить можливість боржника відмовлятися від факту укладення вказаної розписки (стверджувати, що вона укладалась не ним, або не в його присутності).

Доцільно також відразу визначити, яка точно сума або процентна ставка буде стягнута за користування коштами і яка пеня буде нараховуватись у разі не своєчасного повернення боргу. Такі дії стануть додатковим гарантом для позикодавця і виключать двояке трактування умов угоди.

З підписанням розписки з боржника необхідно взяти копію паспорта та копію ідентифікаційного коду, де було б чітко вказано місце його проживання. Якщо місце проживання або інші данні про особу боржника не зафіксовані, то виникнуть труднощі з визначенням суду, до якого необхідно звертатися за стягненням заборгованості та змістом позовної заяви.

І останнє, укладення боргової розписки найкраще зафіксувати відеозаписом, також необхідно зафіксувати факт передачі коштів, свідків, якщо такі є та момент підписання розписки усіма учасниками. Труднощів з такою фіксацією виникати не повинно, адже майже у кожного на мобільному телефоні міститься відеокамера. А такі дії максимально виключать двоякість трактування умов домовленості та можливі посилання на укладення домовленості під впливом обману, насильства, зловмисної домовленості або під впливом тяжкої обставини.

УДК 342.51(477)

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПІДСТАВ ДОСТРОКОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СІЛЬСЬКОГО, СЕЛИЩНОГО, МІСЬКОГО ГОЛОВИ

Приходько О. А.

помічник судді Київського апеляційного адміністративного суду

Специфіка правової регламентації дострокового припинення повноважень сільських, селищних, міських голів обумовлена особливим статусом сільського, селищного, міського голови як однієї з ключових «дійових осіб» у системі органів місцевого самоврядування територіальної громади – поряд з місцевою радою та її виконавчим комітетом. Запроваджуючи інститут сільського, селищного, міського голови, Конституція України 1996 року суттєво змінила його статус порівняно з інститутом голів рад народних депутатів, який існував раніше. Нині згідно із ст. 141 Конституції України та ст. 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» відповідний сільський, селищний, міський голова передусім є головною посадовою особою територіальної громади, а не органом місцевого самоврядування.

Строк повноважень сільських, селищних, міських голів встановлений безпосередньо ст. 141 Конституції України. З набранням чинності Закону України від 1 лютого 2011 року №2952-VI «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищ-

них, міських голів» такий строк становить 5 років. У переважній більшості випадків, сільські, селищні, міські голови перебувають на своїх посадах до закінчення строку повноважень, проте в правозастосовній практиці непоодинокими є випадки, коли їх повноваження припиняються достроково.

Аналізуючи ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка містить підстави дострокового припинення повноважень сільських, селищних, міських голів, слід зазначити, що дострокове припинення повноважень може носити характер конституційно-правової процесуальної дії, яка:

пов'язана з волевиявленням сільського, селищного, міського голови (звернення з України особою заявою до відповідної ради);

є наслідком фактів, викликаних певними життєвими обставинами (смерть, визнання його судом неієздатним, безвісно відсутнім або оголошення таким, що помер);

є формою конституційно-правової відповідальності

Серед законодавчих норм, що регламентують питання дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови, переважна більшість стосується саме застосування дострокового припинення повноважень як форми конституційно-правової відповідальності.

Детальний аналіз підстав дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови, передбачених у ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», дає можливість класифікувати їх за певними ознаками.

Зокрема, за суб'єктом, що застосовує відповідальність, підстави дострокового припинення повноважень голови правомірно поділяти на ті, що застосовуються безпосередньо територіальною громадою (через місцевий референдум або призначені за рішенням Верховної Ради України дострокові вибори) або відповідною місцевою радою.

Також за обов'язковістю настання (застосування), такі підстави можуть бути розподілені на безумовні (такі, що по суті мають наслідком обов'язкове припинення повноважень, наприклад, набрання законної сили обвинувальним вироком суду) та умовні (ті, що застосовуються на розсуд відповідного суб'єкта, наприклад, порушення Конституції, законів України, прав і свобод громадян як підстава може бути застосована за рішенням місцевого референдуму або місцевої ради).

Перелік передбачених законом підстав для дострокового припинення повноважень сільського, селищного міського голови за рішенням місцевої ради є вичерпним. На вичерпності цього переліку наголошує Рішення Конституційного Суду України №1-рп/2000 від 9 лютого 2000 року, яким визнано неконституційною норму частини третьої ст.79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в якій була передбачена можливість дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови за рішенням місцевої ради «в інших випадках», тобто з підстав, непередбачених частиною другої статті. Таким чином, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення місцевого самоврядування» № 806-VI від 25.12.200 дана норма була змінена шляхом виключення у частині третій ст.79 слів «та в інших випадках».

Слід також зауважити певну колізію норм Закону України «Про місцеве самоврядування в» та положень Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції», що діє з 1 липня 2011 року. Так, норма ст. 22 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» передбачає дострокове припинення повноважень особи на виборній посаді у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення з урахуванням особливостей, визначених Конституцією і законами України. В той же час до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» не внесені зміни щодо порядку дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови, притягненого до відповідальності за корупційне правопорушення.

Отже, дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови найчастіше є засобом конституційно-правової відповідальності головної посадової особи територіальної громади. Статтею 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено вичерпний перелік підстав дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови. Однак спостерігаються певні неузгодження даної норми із законодавством про протидію окремих видів правопорушень, що потребує внесення корективів з метою перетворення інституту дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови на дієвий механізм протидії грубим правопорушенням.

УДК 351.761.3(477)

ПРО ТИПОВІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОБІГУ НАРКОТИКІВ В УКРАЇНІ

Прокопенко Н. М.

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

За весь час свого існування людство зазнало чималих втрат через катастрофи, війни, геноцид, епідемії тощо. Кількість жертв від цих жахливих явищ вражаюча, але у сучасному світі існує більша загроза – це наркоманія. Це «безжальний вбивця» створений руками наркоділків, які заради користі, наживи поступово знищують людство. Зараз кримінальних схем по накопиченню і збуту наркотиків існує багато. Однією з таких крупних схем є виведення наркотиків із легального обігу і їх подальший збут. Характеристика способів дій злочинців у цій сфері на даному етапі представляється малодослідженою, ~~що потребує подальшого дослідження~~ представлених даних.

Так, до найбільш загальних способів порушення порядку обігу наркотиків відносяться порушення порядку ліцензування діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, порушення порядку зберігання наркотиків в процесі здійснення операцій з ними та порушення порядку їх перевезення.

Порядок ліцензування діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної із обігом наркотиків, встановлено Порядком ліцензування діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 року № 929. Виходячи із встановлених вимог, виділяються наступні способи злочину:

- здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, після закінчення строку дії виданої ліцензії;
- здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, без забезпечення відповідних умов, тобто без належної матеріально-технічної бази обліку та забезпечення схоронності наркотиків, нормативно-технічної документації, кваліфікованого персоналу;
- здійснення новоутвореною суб'єктом господарювання філією чи іншим відокремленим підрозділом діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, без отримання засвідченої органом ліцензування копії виданої ліцензії;
- продовження здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, незважаючи на визнання виданої раніше ліцензії недійсною;
- здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, після зміни суб'єктом господарювання свого найменування, місцезнаходження чи виду діяльності без переоформленої ліцензії.

Загальний порядок і умови зберігання наркотиків в процесі здійснення операцій з ними встановлено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15 травня 2009 року № 216 «Про затвердження Вимог до об'єктів і приміщень, призначених для здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зберігання вилучених з незаконного обігу таких засобів і речовин». Ці вимоги представляють собою регламентований опис приміщень, де зберігаються наркотики, (їх розмір, розташування, будівельні особливості стін, підлоги та стелі, оснащення дверей і вікон, характеристика ґрат на вікнах та дублюючих дверях, технічне оснащення приміщень охоронно-пожежною сигналізацією тощо) та відкритих об'єктів, де культивуються снотворний мак та коноплі (огорожа, оснащення вишками, контрольно-перепускні пункти, попереджувальні таблички тощо).

Здійснення діяльності з порушенням вимог встановлених цим наказом, а також іншими нормативними актами представляє собою склад злочину – порушення порядку зберігання наркотиків.

Виходячи із встановлених вимог щодо оформлення перевезення наркотиків з перетинанням кордонів України (вивезення, ввезення чи транзит), можна виділити наступні способи порушення порядку імпорту, експорту або транзиту наркотиків суб'єктами господарювання: здійснення перевезення наркотиків без відповідного дозволу на це, виданого Державним комітетом з питань контролю за наркотиками; здійснення більше однієї операції перевезення наркотиків за одним дозволом (він видається на кожну операцію окремо); здійснення перевезення раніше вказаного у дозволі строку або після його закінчення (у разі, якщо його не було продовжено у встановленому порядку); здійснення перевезення наркотиків через іншу митницю, ніж це вказано у дозволі (в ньому вказано конкретну митницю); пересилання поштою наркотиків за кордон; здійснення перевезення інших, ніж вказано у дозволі наркотиків, або у більших розмірах, ніж там зазначено.

Крім загальних способів вчинення цього злочину є і специфічні, що характерні для кожного окремого суб'єкту господарювання в залежності від його статусу і виду діяльності. Всі їх перелічити неможливо в зв'язку із великою кількістю різних по роду діяльності суб'єктів господарювання, діяльність яких включає обіг наркотиків. Наведемо лише класичні злочинні прояви порушень встановленого порядку обігу наркотиків окремими суб'єктами господарювання.

Так, завідувачі аптек та їх заступники в порушення порядку здійснюють реалізацію наркотиковмісних препаратів без ліцензії або за ліцензією, строк якої не подовжено. Такі ж порушення допускають завідувачі і головні лікарі лікарень та диспансерів, які відпускають (призначають і вводять в рамках лікування) хворим наркотиковмісні препарати чи використовують в лабораторіях прекурсори.

Були виявлені непоодинокі випадки вчинення таких злочинів завідувачими санітарно-гігієнічних лабораторій санітарно-епідеміологічних станцій, які використовували в роботі підрозділу прекурсори і не вели при цьому журнали обліку цих речовин (або вели їх у неналежній формі), зберігали їх у незамкнених сейфах, не зберігали документацію про знищення речовин тощо.

З боку працівників підрозділів МВС, СБУ, Державної прикордонної служби та митної служби, які використовують наркотики у дресируванні службових собак, допускаються порушення порядку ведення обліку цих речовин, тобто порушення порядку ведення журналів приходу, уходу, розподілення; не зберігають супровідні документи (акти про передачу органами слідства і дізнання наркотиків, акти знищення); зберігають і використовують наркотики не у встановленій формі – навчального зразку, які виготовляються і пакується в присутності комісії, про що обов'язково складається акт.

Суб'єкти підприємницької діяльності, які займаються посівом і вирощуванням маку снотворного або конопель, допускають злочинну недбалість при обладнанні земельних ділянок, де планують культивування, не оформлюють або невчасно оформлюють дозвільні документи на їх експлуатацію.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що нами не охоплена характеристика всіх типових способів вчинення злочинів, пов'язаних з порушенням правил обігу наркотиків, але така їх класифікація може

стати принциповою схемою для розробки криміналістичної характеристики даної категорії злочинів і основних положень їх розслідування.

УДК 343.98.06

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОТРИМАННЯМ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ

Стреляний В. І.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції ХНУВС

Останнім часом на фінансовому ринку спостерігається збільшення процентних ставок за кредитами, а отже й зменшення інтересу до кредитів як зі сторони підприємців, так і громадян. Але банківські представники пояснюють причину безпрецедентно великих відсоткових ставок необхідністю компенсації ризиків неповернення кредитів, які останнім часом набули в Україні надто великих масштабів.

Банки намагаючись реалізувати активну кредитну політику, часто ризиковано розширювали свої кредитні портфелі, охоче приваблювали нових клієнтів, при цьому неухважно ставлячись до їх платоспроможності. Це призвело до масових невиплат заборгованостей, зловживань та шахрайств у цій сфері. Підвищена суспільна небезпечність злочинних дій з розкрадання кредитних ресурсів банку також визначалася тим, що одержані злочинцями кошти в багатьох випадках переказувалися за межі України з метою незаконної конвертації та зберігання на незаконно відкритих рахунках.

Слід зазначити, що науковці злочинність у сфері кредитування розділяють на: незаконне отримання кредиту, незаконне привласнення та використання матеріальних цінностей, які були отримані за угодою кредитування. В свою чергу, незаконне отримання кредиту може поєднуватися з незаконним його наданням. Якщо незаконне отримання кредиту передбачає протиправні дії з боку позичальника, то незаконне надання передбачає такі дії з боку представника кредитора. У таких випадках працівник банку умисно порушує встановлений порядок надання кредиту та усвідомлює, що його надання відбувається з порушенням законодавства. Вищезазначені елементи створюють склад злочину як окремо, так і в сукупності. Проте чинне кримінальне законодавство України не передбачає такого окремого складу злочину, як незаконне отримання кредиту або привласнення та незаконне використання кредиту.

Основними злочинами при здійсненні позикових операцій банку виступають: привласнення кредитних ресурсів банку (ч. 2 ст. 191 КК України), шахрайське одержання кредиту (ст. 190 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України).

Допоміжними на шляху вчинення основного злочину, як правило, виступають наступні дії: створення фіктивного підприємства (ст. 205 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та інші злочини у сфері службової діяльності (ст.ст. 364, 365-368 КК України). Як спосіб приховання (маскування) наслідків злочинної діяльності можуть виступати злочинні дії щодо доведення до банкрутства (ст. 219 КК України) та ін.

Згідно із чинним кримінальним законодавством України дії, що пов'язані з незаконним отриманням кредиту, можна кваліфікувати за декількома статтями. Стаття 222 КК України «шахрайство з фінансовими ресурсами» передбачає, зокрема, кримінальну відповідальність за надання громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, а також посадовою особою суб'єкта господарської діяльності завідомо неправдивої інформації банкам або іншим кредиторам з метою отримання кредитів за умови відсутності ознак злочинів проти власності. Кваліфікуючими ознаками є вчинення злочину повторно або заподіяння значної матеріальної шкоди. Надана свідомо неправдива інформація може стосуватися платоспроможності суб'єкта господарської діяльності: з метою отримання кредиту приховується його стійка фінансова неспроможність. У такому разі протиправні дії раніше кваліфікувалися б й за ст. 220 КК України. Але згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI, стаття 220 КК України виключена, та дії з приховування стійкої фінансової неспроможності передбачають настання лише адміністративної відповідальності (ст. 164¹⁵ КУпАП). Стаття 222 КК України не охоплює випадки незаконного отримання кредиту фізичною особою, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності. У цьому разі дії фізичної особи можуть кваліфікуватися за ст. 190 КК України.

Незаконне отримання кредиту передбачає надання інформації, яка не відповідає дійсності. Така інформація повинна міститися у документах, які були надіслані або передані (вручені) відповідному підрозділові банку чи його уповноваженому працівнику, державному органу в будь-який спосіб – поштою, телеграфом, поштовим тощо і фіксування факту легального одержання саме таких документів.

Найбільшу шкоду банківській системі заподіюють все ж таки зловживання саме банківських працівників, оскільки в даному випадку банкам заподіюється не тільки пряма майнова шкода, а й шкода репутації банківської установи, знижується довіра до банківської системи в цілому. Аналіз оперативно-слідчої практики свідчить, що типові схеми вчинення злочинів за участю банківських службовців пов'язані з оформленням кредитів на підставних осіб без відома позичальників, видачею великих кредитів засновни-

кам банку, що заподіює останньому збитки, кредитуванням «своїх» підприємств (де відповідальні службові особи банку або підконтрольні їм особи входять до складу засновників або керівників).

Злочинні дії персоналу фінансових установ відрізняються неабиякою латентністю. Аналіз матеріалів кримінальних справ та офіційних публікацій дозволяє виявити низку типових способів підроблення працівниками банків кредитних договорів без відома позичальників та подальше привласнення таких коштів, а також надання значних позик без належного забезпечення їх погашення.

Окремо слід згадати занесення завідомо неправдивих відомостей до документів, які забезпечують повернення виданих кредитних коштів. Ці дії ставлять небезпеку через те, що у разі виникнення конфліктної ситуації кредитор повернути видану суму буде дуже важко або взагалі неможливо.

Неправдивість відомостей під час забезпечення кредиту шляхом застави може виявлятися так: зазначений предмет застави фактично є відсутнім; предмет застави вже заставлено; предмет застави не є власністю заставодавця і перебуває у нього на умовах оренди; предмет застави є складовою об'єкта і його самостійне функціонування неможливе; зазначена вартість предмета застави є вищою за реальну ринкову; заставодавець зазначений як єдиний власник заставленого майна, хоча це не відповідає дійсності.

Особливістю сьогодишнього кредитування є шахрайські дії при оформленні готівкових кредитів фізичними особами. І хоча одержання кредиту фізичними особами зумовлене заставою та, як правило, обмежується відносно невеликою сумою коштів. Водночас небезпека цього різновиду шахрайства у кредитно-банківській сфері полягає у збільшенні кількості злочинних зазіхань у загальному обсязі неповернутих громадянами позик. На даний момент споживче кредитування – найризикованіший вид кредитного бізнесу, адже займає близько половини усіх виданих банками позик. Найбільш уразливим сегментом споживчого кредитування є видача кредитів на придбання товарів у розстрочку, де обсяг неповернутих боргів перевищує 10 %.

В той же час, можна констатувати, що на сьогодні шахрайство при отриманні готівкових кредитів стало одним з важливих напрямків діяльності організованих злочинних угруповань. За даними служб безпеки банківських установ в даній сфері діють злочинні угруповання які складаються з осіб, що мають конкретний розподіл ролей та залучають до цього сторонніх осіб для яких характерна девіантна поведінка. Такі особи проходять ретельну підготовку з метою вироблення навичок спілкування з представниками банківських установ та за невелику винагороду, найчастіше за підробленими паспортами, оформлюють готівкові кредити.

Специфіка цього виду кредитування полягає в тому, що більшу частину позик громадянам банки видають за спрощеною схемою: позичальникові достатньо надати фінансовій установі мінімальний набір документів (паспорт, ідентифікаційний код і довідку про зарплату з місця роботи), і кредит він отримає протягом кількох годин. Торговельна організація, як правило, мало цікавиться платоспроможністю покупця, оскільки гроші за товар, виданий шахраям, переходять магазину, а ризик неповернення кредиту несе банк. Вітчизняні банки лише останніми роками почали впроваджувати так звані «скорингові системи», метою яких є миттєвий аналіз ризикованості можливого кредиту. Тому необхідним засобом попередження шахрайства при кредитуванні є: більш ретельна діяльність банків з перевірки потенційних клієнтів на предмет їхньої платоспроможності, а також взаємодія з правоохоронними органами при розслідуванні фактів незаконного одержання кредитів.

УДК 342.95

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Ізбаш К. С.

кандидат юридичних наук доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Одеського державного університету внутрішніх справ

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина визнано Конституцією України обов'язком держави. Саме вона через компетентні органи державної влади та їх посадових осіб здійснює правоохоронну діяльність, яка полягає в охороні життя та здоров'я громадян, захисті їх прав, свобод та законних інтересів, власності, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, виявленні, припиненні, розкритті та розслідуванні злочинів та інших правопорушень, забезпеченні виконання кримінальних покарань. Усі ці завдання покладаються на правоохоронні органи України. З метою ефективного та результативного виконання зазначеної роботи вони потребують належного кадрового забезпечення, під яким прийнято розуміти діяльність уповноважених суб'єктів з реалізації кадрової політики держави з метою забезпечення функціонування державного управління соціальними, технічними, біологічними об'єктами, яке здійснюється в умовах ринкової економіки з урахуванням демократичних засад побудови нашої держави із пріоритетним забезпеченням прав, свобод та законних інтересів особи, шляхом наповнення організаційних структур системи державного управління відповідними за професією та кваліфікацією кадрами, створення у них мотивації до ефективної праці, організації їх ефективного використання, професійного та соціального розвитку, досягнення раціонального ступеня мобільності персоналу, а також їх соціального захисту. Належне кадрове забезпечення правоохоронних органів залежить в першу чергу від якості підготовки кадрів.

Підготовка кадрів для правоохоронних органів здійснюється у вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах міністерств та центральних органів виконавчої влади, які очолюють відповідні правоохоронні органи. Кожен з цих суб'єктів має певні завдання та реалізує функції, визначені для них Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та міністерствами чи відомствами, до структури яких вони належать. З метою забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів, усі завдання мають бути чітко визначені та закріплені у відповідному нормативно-правовому акті. На сьогоднішній у законодавстві України відсутні чітко визначені завдання та функції суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів.

Завдання досліджуваних суб'єктів впливають з мети, яка ставиться як перед ними, так і перед усіма іншими вищими навчальними закладами України та полягає в забезпеченні умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовці фахівців для потреб України. Тобто суб'єкти підготовки кадрів для правоохоронних органів діють з метою створення належних умов для здобуття відповідного освітнього рівня та підготовки висококваліфікованих фахівців для правоохоронних органів, до яких вони відносяться.

Завдання досліджуваних суб'єктів впливають із загальних завдань, що поставлені перед всіма вищими навчальними закладами та закріплені в Законі України «Про вищу освіту», а саме: здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти; здійснення наукової і науково-технічної (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), творчої, мистецької, культурно-виховної, спортивної та оздоровчої діяльності; забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців з вищою освітою; здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація в акредитованих вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації; вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників; забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України; підвищення освітньо-культурного рівня громадян. Зазначені завдання повинні виконувати всі вищі навчальні заклади України.

Специфіка завдань суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів полягає тому, що вони підпорядковуються не лише Міністерству освіти і науки України, а й іншому міністерству чи центральному органу виконавчої влади. Особи, які в них навчаються, опановують крім загальноприйнятих для даної спеціальності дисциплін ще й спеціальні, які визначають специфіку роботи в тому чи іншому правоохоронному органі. Крім того, навчальний процес у досліджуваних вищих навчальних закладах поєднується з проходженням служби у відповідному правоохоронному органі, що також впливає із завдань, що ставляться перед навчальним закладом відповідним міністерством чи відомством.

Узагальнюючи наведені завдання суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів, можна побачити, що їх можна поділити на дві групи: основні (загальні) та спеціальні. Основними завданнями всіх таких суб'єктів є:

- освітня діяльність з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців відповідної спеціалізації та освітньо-кваліфікаційного рівня;
- виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців;
- реалізація наукових досліджень.

До спеціальних завдань суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів можна віднести:

- підготовка науково-педагогічних кадрів за профілем вищого навчального закладу;
- спеціальна підготовка (опанування навичок проходження служби у відповідних правоохоронних органах);
- профорієнтаційна робота, спрямована на визначення готовності до вступу у вищі навчальні заклади тієї чи іншої системи правоохоронних органів.

Крім поділу на основні та спеціальні, усі завдання суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів України можна поділити на три групи: 1) виробничі, які конкретизують мету їх діяльності (підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів для правоохоронних органів та інші); 2) соціальні, що спрямовані на створення належних умов навчання, соціального, речового та грошового забезпечення; 3) економічні, що встановлюють обов'язок вищих навчальних закладів раціонально використовувати державні кошти, що виділяються на підготовку кадрів.

За джерелами права, де визначені завдання суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів, їх можна поділити на ті, які закріплені в:

- Конституції України;
- законодавчих актах України (Закон України «Про вищу освіту», «Про прокуратуру» тощо);
- підзаконних нормативно-правових актах (Указах Президента України, наказах міністерств тощо).

Функції суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів є напрямками практичної їх діяльності з реалізації поставлених перед ними завдань.

На сьогоднішній день функції суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів України не визначені в жодному нормативно-правовому акті. Вони впливають із завдань досліджуваних суб'єктів

та є їх практичним вираженням та окремими напрямками їх реалізації. Виходячи з визначених завдань досліджуваних суб'єктів, їх функціями є:

- 1) підготовка кадрів на базі повної загальної середньої освіти за відповідними сферами діяльності правоохоронних органів;
- 2) перепідготовка кадрів, які мають вищу освіту не за профілем роботи правоохоронного органу, де вони бажають працювати;
- 3) підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів;
- 4) проведення наукових досліджень з актуальних питань правоохоронної діяльності;
- 5) підготовка науково-педагогічних кадрів за відповідними спеціальностями;
- 6) навчання особливостям проходження служби в окремих правоохоронних органах;
- 7) профорієнтаційні заходи з учнями шкіл, ліцеїв, гімназій та інших загальноосвітніх навчальних закладів, а також іншими особами, які мають право вступу до вищих навчальних закладів правоохоронного спрямування.

Даний перелік не є вичерпний та включає в себе ще ряд функцій як щодо підготовки кадрів, так і щодо організаційного забезпечення навчального процесу.

Усі функції суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів можна поділити на внутрішні та зовнішні. Перші з них зустрічаються при вирішенні внутрішньоорганізаційних питань, а саме матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, проходження служби, підтримання внутрішнього порядку тощо. Зовнішні функції характеризують діяльність досліджуваних суб'єктів при взаємодії з оточуючим суспільством та проявляються проведенні профорієнтаційних заходів, відборі майбутніх кадрів правоохоронних органів тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що на сьогоднішній день завдання та функції суб'єктів підготовки кадрів для правоохоронних органів України конкретно не визначені в чинному законодавстві. Вони випливають із Закону України «Про вищу освіту» та деяких підзаконних нормативно-правових актів, де вони зазначені досить узагальнено та неповно. Найбільш детально такі завдання та функції визначені в правових актах, що регулюють підготовку кадрів для органів внутрішніх справ та прокуратури. Щодо інших правоохоронних органів, то в їх нормативній базі лише вказується те, хто займається підготовкою кадрів у їх відомствах. Така ситуація є досить негативною та може мати наслідком неналежне виконання поставлених перед такими суб'єктами завдань. У зв'язку з цим, правоохоронним органам доцільно переглянути нормативно-правові акти, що регулюють підготовку кадрів для них, та закріпити в них завдання та функції суб'єктів, які готують майбутніх та підвищують професійний рівень діючих правоохоронців.

УДК 342.95

ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Сидоренко С. М.

*здобувач кафедри загальноправових дисциплін факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Життя та здоров'я людини визнані Конституцією України найвищою соціальною цінністю. Діяльність держави в особі її компетентних органів та посадових осіб має бути спрямована на їх охорону, сприяння реалізації громадянами їх прав, свобод та законних інтересів. Така охорона включає в себе не лише безпосередній захист життя та здоров'я громадян від протиправних посягань, а й забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, підтримання екологічної рівноваги, охорону державного кордону, збереження власності. Тобто держава захищає як саму людину, так і всі сфери її життєдіяльності, що можуть завдати їй шкоди, у випадку їх порушення. Функція такої охорони покладається на спеціально утворені органи державної влади, які в сукупності отримали назву правоохоронні органи.

На сьогоднішній день діяльність правоохоронних органів в Україні потребує перегляду та переосмислення. Нормативно-правові акти, що регулюють їх роботу, потребують вдосконалення в напрямку наближення їх до європейських стандартів. Крім того, багато питань правоохоронної діяльності на даний час не врегульовані чинним законодавством. Навіть поняття правоохоронних органів та їх система не знайшли свого детального закріплення в жодному нормативно-правовому акті. У зв'язку з цим вбачається актуальним аналіз наукових поглядів та законодавства з метою вироблення даних положень.

Дослідженням питань діяльності правоохоронних органів займалися такі провідні науковці, як І. В. Бондаренко, В. М. Дубінчак, А. М. Куліш, О. М. Музичук, П. В. Онопенко, О. І. Сушинський та інші. Проте необхідно відмітити, що в їх роботах відсутня єдність поглядів на поняття правоохоронних органів, їх особливості та систему.

Термін «правоохоронні органи» зустрічається в багатьох нормативно-правових актах, проте жоден з них не закріплює його зміст. Так, у Конституції України зазначається, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Таким чином Основний закон держави закріпив основне завдання досліджуваних органів, яке полягає в охороні державної безпеки та державного кордону. У Законі України «Про державний захист працівників суду та

правоохоронних органів» зазначено, що правоохоронні органи – органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Як бачимо, в даному нормативно-правовому акті подібно до Конституції України визначення правоохоронних органів ґрунтується на характеристиці їх функцій. Необхідно відмітити, що дане визначення є не зовсім вірним, оскільки не можна всі органи, що здійснюють правозастосовну діяльність, віднести до правоохоронних. У зв'язку з цим доцільно виключити з визначення такі функції, а залишити лише правоохоронні.

Підкріплюється така позиція нормами Закону України «Про основи національної безпеки України», де зазначено, що правоохоронні органи – органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій.

Проаналізувавши наведені в науковій літературі визначення можна зробити висновок, що всі науковці визначають правоохоронні органи, перш за все, через їх цільове призначення. Вчені єдині у тому, що дані органи державної влади діють з метою реалізації правоохоронної функції держави, а саме забезпечення прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань. Крім цільової характеристики, науковці звертають увагу на різні особливості їх діяльності чи правового статусу. Саме тому, перш ніж визначати поняття правоохоронних органів, доцільно охарактеризувати їх основні ознаки. Необхідно відмітити, що з даного питання в науці також відсутній єдиний погляд.

Проаналізувавши наведені точки зору науковців щодо ознак правоохоронних органів, можна зробити висновок, що такими є:

- приналежність до органів державної влади;
- їх діяльність спрямована на реалізацію правоохоронної функції держави;
- наявність нормативно закріплених повноважень на здійснення правоохоронної функції, що полягає в охороні прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави, інших життєвих благ від протиправних посягань, а також в здійсненні контролю за вказаними сферами;
- мають право застосовувати заходи державного примусу;
- діють на професійній основі, що вимагає спеціальної підготовки;
- спеціальне соціальне та матеріально-технічне;
- здійснюють свою діяльність в чіткій відповідності з законом та з додержанням встановлених правил та процедур.

Враховуючи наведені ознаки, правоохоронні органи можна визначити як спеціальні органи державної влади, що на професійній основі в чіткій відповідності з законом та з додержанням встановлених правил та процедур реалізують нормативно закріплені повноваження з виконання правоохоронної функції держави, у тому числі охорони прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави, інших життєвих благ від протиправних посягань, та у зв'язку з цим забезпечуються особливими видами соціального та матеріально-технічного забезпечення.

УДК 340

НАПРЯМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ

Кавун С. М.

перший заступник начальника Управління податкової міліції Державної податкової служби у Миколаївській області, здобувач кафедри права юридичного факультету Сумського державного університету

Під час виконання правоохоронних завдань підрозділи кримінальної міліції стикаються з безліччю проблемних питань. Однією з головних серед них, на мою думку, виступає багатоманітність і невпорядкованість законодавства, відсутність єдиного нормативно-правового акта, що в комплексі визначав би структуру, принципи, функції та завдання кримінальної міліції. На жаль рівень розробок нормативно-правової основи діяльності міліції, у тому числі й кримінальної, знаходиться на неналежному рівні.

На абсолютну підтримку заслуговує думка стосовно того, що кримінальна міліція повинна виступати самостійним підрозділом у системі органів внутрішніх справ, а не блоком служб кримінальної міліції. Такий підхід дасть змогу: по-перше, значно скоротити адміністративно-бюрократичний штат службовців на всіх рівнях управління; по-друге, ліквідувати зайві перепони між оперативними підрозділами, що існують внаслідок штучно створених різних управлінських структур; по-третє, реально об'єднати оперативні служби в єдиний мобільний правоохоронний підрозділ, який ефективно міг би вести боротьбу зі злочинністю єдиним фронтом, а не розрізнено; по-четверте, кваліфіковані кадри при скороченні адміністративного апарату й вивільнені кошти направити на укріплення низової ланки кримінальної міліції.

Завдання й функції кримінальної міліції визначають напрямки її діяльності. У зв'язку з відсутністю єдиного нормативно-правового акта, який визначає напрямки діяльності кримінальної міліції, спробуємо проаналізувати їх на основі окремих положень нормативно-правових актів, що регламентують таку діяльність. Отже, напрямки адміністративної діяльності кримінальної міліції можна об'єднати в наступні групи: а) з організаційного забезпечення; б) пов'язані з профілактикою злочинності; в) спрямовані на

розкриття та оперативне супроводження розслідування злочинів; г) із забезпечення розшукової діяльності безвісно зниклих осіб.

Під організаційним забезпеченням діяльності кримінальної міліції слід розуміти діяльність спрямовану на належне нормативне та матеріально-технічне забезпечення підрозділів кримінальної міліції з метою успішного виконання покладених на них законодавством завдань і функцій. Так, наприклад, згідно зі ст. 6 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», серед основних напрямків боротьби з організованою злочинністю є створення правової основи, організаційних, матеріально-технічних та інших умов для ефективної боротьби з організованою злочинністю, організація міжнародного співробітництва в цій сфері. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» Міністерство внутрішніх справ України забезпечує Антитерористичний центр при Службі безпеки України необхідними силами й засоби; забезпечує їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій.

Наступним напрямком діяльності кримінальної міліції є діяльність пов'язана з профілактикою злочинності. Профілактика злочинності – це система державних та громадських заходів, спрямованих на виявлення, усунення й нейтралізацію причин та умов злочинності. Одне з центральних місць у профілактиці відводиться профілактиці злочинності серед неповнолітніх. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» серед профілактичних напрямків діяльності кримінальної міліції виділяє: виявлення та усунення або нейтралізацію негативних соціальних процесів і явищ, що породжують організовану злочинність та сприяють їй; запобігання встановленню корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність; протидію використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і засобів масової інформації.

Основні напрямки діяльності кримінальної міліції спрямовані на розкриття та оперативне супроводження розслідування злочинів висвітлюються в Положенні про основи розкриття злочинів органами внутрішніх справ. Відповідно до зазначеного Положення розкриття злочинів і встановлення осіб, які їх учинили, є одним з основних завдань оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України щодо захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань. З цією метою оперативний апарат органів внутрішніх справ, до якого відноситься й кримінальна міліція, зобов'язаний забезпечувати своєчасність та якість оперативного супроводження кримінальної справи.

Одним з напрямків діяльності підрозділів кримінальної міліції є розшук безвісно відсутніх осіб. Розшук – це діяльність уповноважених органів чи посадових осіб, спрямована на встановлення місцезнаходження певних осіб, предметів чи документів. З метою поліпшення діяльності з розшуку безвісно відсутніх осіб Президентом України був прийнятий Указ «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку» у якому МВС України доручається вжити разом із Службою безпеки України за участю Генеральної прокуратури України невідкладних скоординованих заходів щодо підвищення ефективності роботи із запобігання зникненню людей, з їх розшуку, встановлення місцезнаходження, а також особи тих, яких було знайдено мертвими, стосовно яких є ознаки вчинення злочину, приділивши особливу увагу перевірці інформації про безвісне зникнення дітей, громадян похилого віку, а також осіб, які могли стати жертвами торгівлі людьми, інформуванню членів сімей, родичів про заходи, що вживаються з метою розшуку людей, які зникли. На підрозділи кримінальної міліції відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» покладається обов'язок з розшуку дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про осіб безвісно відсутніх.

Отже, багатоманітність і невпорядкованість законодавства, відсутність єдиного нормативно-правового акта, який би визначав єдині засади діяльності кримінальної міліції створюють значні перепони в діяльності даних підрозділів. Ось чому на сьогодні існує гостра потреба в прийнятті такого нормативно-правового акта або хоча б внести відповідні зміни у вже існуючі.

УДК: 342.9

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПРАКТИКИ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

Резнікова С. С.

*здобувач кафедри загальноправових дисциплін факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий, об'єктивний, неупереджений та незалежний розгляд справи, повагу до прав і свобод, гарантованих Конституцією, законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. З цією метою у незалежній Україні була створе-

на судову систему, на яку покладено обов'язок захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права. А тому, обов'язковою умовою розвитку демократичного суспільства в нашій державі має бути як неупередженість та об'єктивність кожного судді окремо, так і незалежність судової влади в цілому.

Розділ 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присвячений засадам організації судової влади, визначив, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. У свою чергу, судову систему України складають суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції, які покликані забезпечувати доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами України (стаття 3).

Останнім часом, переборюючи наслідки економічної, політичної та, як результат, правової кризи все більше набирає актуальності питання незалежності судової влади. Слід зазначити, що положення статті 126 Конституції України закріпили базовий інструментарій, що гарантує незалежність судової влади: безстроковість повноважень, незмінюваність суддів, заборону впливу у будь-який спосіб на суддю, спеціальну процедуру застосування до суддів заходів примусового характеру.

Разом з тим, особливої уваги, на нашу думку, як у науковому, так і в практичному напрямках потребує дослідження питання дисциплінарної практики у судовій системі України. З цією метою доцільно висвітлити основні поняття досліджуваного питання, а це: судова система та дисциплінарна практика.

Як згадувалося раніше, судову систему України складають суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції – Конституційний суд, який є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні.

На сьогодні, у юридичній літературі зустрічаються різноманітні погляди на розуміння поняття «дисциплінарне провадження».

Аналізуючи погляди вчених робимо висновок про наявність різних поглядів на явище «дисциплінарного провадження»: одні науковці в його основу покладають сукупність юридичних норм, інші беруть за основу діяльність уповноважених суб'єктів, треті зосереджують увагу на застосуванні передбачених нормами права дисциплінарних стягнень. Однак спільним для всіх цих поглядів є наявність нормативно-правової бази, що визначає порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності та перелік суб'єктів, уповноважених на її реалізацію.

Так, законодавець у ст. 84 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дає чітке визначення поняття «дисциплінарне провадження», під яким пропонує розуміти процедуру розгляду органом, визначеним законом, звернення, в якому містяться відомості про порушення суддею вимог щодо його статусу, посадових обов'язків чи присяги судді.

Аналізуючи положення зазначеної вище статті видно, що підставами дисциплінарної відповідальності є: 1) порушення суддею вимог щодо його статусу; 2) порушення суддею посадових обов'язків; 3) порушення суддею присяги. Більш детальна регламентація випадків, у яких суддя вважається дисциплінарно відповідальним, визначена ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». До таких законодавець відносить:

1) істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя, пов'язані, зокрема, з відмовою у доступі особи до правосуддя з підстав, не передбачених законом, порушення вимог щодо розподілу та реєстрації справ у суді, правил підсудності чи підвідомчості, необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову;

2) невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом;

3) порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи, зокрема порушення правил щодо відводу (самовідводу);

4) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя;

5) розголошення таємниці, що охороняється законом, в тому числі таємниці нарадчої кімнати або таємниці, яка стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

6) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», зазначення в ній завідомо неправдивих відомостей.

Порушення суддею вимог щодо його статусу – це теза про порушення єдиного статусу судді незалежно від місця суду в системі судів загальної юрисдикції чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді. Відповідно до статті 51 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та зазначеного вище закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Відповідно до пункту 4 ст. 83 судді зобов'язані не допускати вчинків та будь-яких дій, що порочать звання судді та можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності. Тобто у розрізі порушеного питання доцільно вести мову й про суддівську етику як на робочому місці, так і у вільний від роботи час.

Так, рішенням Ради суддів України № 33 від 6 лютого 2009 року затверджено Правила поведінки працівника суду. Метою цих Правил є встановлення стандартів моральної цілісності та відповідної поведінки працівників суду, які ґрунтуються на дотриманні особистої, професійної та організаційної етики задля підтримання авторитету, незалежності і ефективності судової влади, підвищення довіри громадськості до суду. Крім того, в Правилах зазначається про відповідальність працівника суду за недобросовісне виконання працівником суду обов'язків, або зловживання наданими правами, з огляду на характер порушення, а також порушення вимог Правил поведінки працівника суду, а також зазначено, що вони є доповненням до правил внутрішнього трудового розпорядку суду.

Під порушенням суддею посадових обов'язків пропонуємо розуміти невиконання чи неналежне виконання працівником суду обов'язків, або зловживання наданими правами при відправленні судочинства.

За чинним законодавством України, здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів покладено, по-перше, на систему кваліфікаційних комісій суддів на чолі з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України – щодо суддів місцевих та апеляційних судів; по-друге, на Вищу раду юстиції – щодо суддів вищих спеціалізованих судів та суддів Верховного Суду України.

Отже, резюмуючи викладене вище, вважаємо за доцільне розглядати дисциплінарну практику як у широкому, так і у вузькому значенні. У широкому – під дисциплінарною практикою доцільно розуміти систему застосування до судді заохочення або дисциплінарного стягнення з метою забезпечення незалежності судової влади та неупередженості кожного окремого судді в судовому процесі. У вузькому ж розумінні, дисциплінарну практику доцільно розглядати як процедуру розгляду органом, визначеним законом, звернення, в якому містяться відомості про порушення суддею вимог щодо його статусу, посадових обов'язків чи присяги судді.

УДК 342.56

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ АПАРАТУ СУДУ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Мащук В. Ю.

здобувач Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Розвиток сучасної демократичної держави не можливий без ефективного функціонування незалежної системи органів судової влади, головним завданням якої є забезпечення та захист прав і свобод особистості. Реалізація судами завдань щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави вимагає належного правового та організаційного забезпечення їх діяльності. Особлива роль в організаційному забезпеченні роботи суду належить його апарату, від діяльності якого безпосередньо залежить ефективність роботи суду, адже без правильно організованої роботи всіх підрозділів апарату судів неможливо виконати весь обсяг роботи, що покладається на судову систему України.

Апарати судів як структурні підрозділи судових органів влади, створювані для організаційного забезпечення їх роботи, є самостійними суб'єктами адміністративного права, наділеними адміністративною правосуб'єктністю. Адміністративна правосуб'єктність апаратів судів, як і правосуб'єктність органів державної влади взагалі, виявляється в нормативно закріпленій компетенції як сукупності юридично-владних повноважень, що надавані їм для виконання відповідних завдань і функцій.

Слід зазначити, що у сучасній науковій юридичній літературі наразі не існує чіткого визначення поняття апарату суду. У найзагальнішому вигляді він може бути розглянутий як спеціальний орган, що здійснює організаційне забезпечення діяльності судів. Відповідно до цього визначення головним завданням апарату суду є створення організаційних умов забезпечення правосуддя по конкретних справах. В. Сердюк на рівні організаційно-штатної структури визначає апарати судів як сукупність відповідних підрозділів суду, працівниками яких є державні службовці. Згідно з основним завданням апарату суду, яким, на думку дослідника, є організаційно-методичне та інформаційне забезпечення діяльності суду, уявляється доцільним розглядати апарат суду як невід'ємну складову частину суду, що утворюється згідно з законом з метою інформаційно-методичного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного, соціально-побутового, медичного, транспортного та іншого забезпечення його діяльності. Найбільш точне та змістовне, на наш погляд, визначення апарату суду, що може бути вихідним в аналізі правового статусу апарату суду загальної юрисдикції, у тому числі при встановленні і характеристиці його основних завдань та функцій, дає В. Бевзенко, за яким апарат суду являє собою єдину, чітко визначену систему організаційно-штатних одиниць (відділів, посад), наділених виконавчо-розпорядчими повноваженнями для організації належного функціонування суддівського корпусу відповідного суду з метою забезпечення повного, всебічного, обґрунтованого і законного вирішення ними конкретних юридичних справ.

Чинне законодавство України також не дає чіткого та вичерпного визначення поняття «апарат суду». Так, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», що визначає структурну побудову судів як органів державної влади, встановлюється, що, окрім суддівського корпусу, до складу будь-якого суду входить апарат, який складається з кількох структурних підрозділів та очолюється його керівником. Го-

ловним завданням апарату визнається організаційне забезпечення роботи суду. Організаційне забезпечення діяльності суду становлять заходи фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного та організаційно-технічного характеру, спрямовані на створення умов для повного і належного здійснення правосуддя. Закріплюються положення, згідно з якими в апаратах судів загальної юрисдикції можуть створюватися управління, відділи, що здійснюють свої функції на підставі положення про відповідне управління, відділ, затвердженого керівником апарату відповідного суду. В апараті суду загальної юрисдикції утворюється канцелярія, яка забезпечує прийняття та реєстрацію документів, що подаються до відповідного суду, а також виконує інші завдання, визначені положенням, затвердженим керівником апарату відповідного суду. До штату апарату судів загальної юрисдикції входять і секретарі судового засідання, наукові консультанти та судові розпорядники. Законом також встановлюються особливості утворення, структури та діяльності апаратів Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів.

Проте, закріплюючи організаційне забезпечення роботи суду як основне завдання апарату загальної юрисдикції та визначаючи його структуру і особливості, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не містить прямого визначення апарату суду загальної юрисдикції як його складової частини. Не встановлюються на рівні Закону й функції апарату суду та повноваження його працівників. З'ясування цих питань потребує більш детального розгляду норм чинного законодавства України, зокрема, тих правових джерел, що закріплюють правовий статус апарату суду. Зауважимо, що апарат суду у своїй діяльності керується, окрім Конституції України, Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про державну службу», «Про звернення громадян» та інших законів України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, що регламентують діяльність судових органів, Положенням про Державну судову адміністрацію України, Положенням про територіальні управління державної судової адміністрації, постановами колегії, наказами, інструкціями і рекомендаціями Державної судової адміністрації України та відповідних територіальних управлінь Державної судової адміністрації, Інструкцією з діловодства в місцевому загальному суді, Інструкцією про порядок фіксування судового процесу технічними засобами в загальних судах України, Положенням про порядок користування автоматизованою системою документообігу у загальному суді, Загальними правилами поведінки державного службовця, Правилами поведінки працівника суду, іншими нормативно-правовими актами. Аналіз положень даних нормативних актів дає можливість визначати такі основні функції, здійснення яких покладається на апарати судів загальної юрисдикції: організаційне забезпечення роботи суду; методичне та правове забезпечення роботи суду; документальне забезпечення роботи суду; інформаційне забезпечення роботи суду; фінансове, матеріально-технічне забезпечення роботи суду; кадрове забезпечення роботи суду; соціально-побутове забезпечення роботи суду; забезпечення роботи суду в інших сферах діяльності відповідних судів (міжнародне співробітництво; охорона державної таємниці; забезпечення безпеки суддів і працівників апарату; взаємодія із засобами масової інформації, громадськістю та ін.).

Таким чином, апарати судів загальної юрисдикції є самостійними суб'єктами адміністративного права, діяльність яких, на відміну від інших органів судового адміністрування, зайнятих вирішенням загальних питань організаційного забезпечення функціонування судових органів влади, спрямована на створення організаційних умов здійснення правосуддя по конкретних справах. Діяльність апаратів судів щодо організаційного й матеріально-технічного забезпечення роботи судів дозволяє вивільнити суддів від виконання невластивих їм господарських та інших завдань, безпосередньо не пов'язаних зі здійсненням правосуддя, тим самим істотно підвищуючи ефективність роботи органів судової влади, сприяючи як збільшенню рівня безпосереднього організаційного забезпечення діяльності судів, так і створенню та впровадженню новітніх технологій, інновацій у матеріально-технічному обслуговуванні органів судової системи.

УДК 340

УСТАНОВЧА УПРАВЛІНСЬКА ПРОЦЕДУРА В ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

Гомада В. А.

*здобувач кафедри загальноправових дисциплін факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Одним з різновидів юридичної процедури в діяльності суду є установча або ще її називають засновницька процедура. Під поняттям установчої управлінської процедури необхідно розуміти діяльність суду з реалізації норм матеріального адміністративного права, щодо створення та реорганізації структурних підрозділів суду та комплектування їх відповідним персоналом (призначення, звільнення або переміщення суддів, інших посадових осіб суду або керуючих суб'єктів). Поряд з матеріальними нормами права, які використовують судді під час своєї діяльності та які закріплюють їх головне завдання та повноваження, існують і процедурні правові норми. Саме вони відповідають за загальний порядок проведення всіх процедур.

До установчих управлінських процедур в діяльності суду належать: 1. Управлінські процедури, які становлять систему підготовчих дій з питань організації та проведення всіх необхідних процедур по

призначенню судді на посаду або звільнення його. 2. Управлінські процедури щодо призначення конкретної особи на посаду судді. 3. Управлінські процедури щодо звільнення особи з посади судді.

Характерною ознакою установчих управлінських процедур є їх процедурний характер, якому притаманні відповідні етапи. Так, наприклад, управлінським процедурам щодо призначення конкретної особи на посаду судді характерні такі етапи як:

1) етап добору кандидатів на посаду судді (відбувається за принципом рівності незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак. Характеризуючи цей етап, необхідно зазначити, що його метою є пошук осіб з найбільшим рівнем загальнотеоретичних знань та необхідною судовою практикою);

2) конкурсний етап на зайняття вакантної посади (його особливості у тому, що він можливий лише при вакантній посаді судді. Умови прийому кандидатів, місце і час проведення, кількість вільних місць та все інше зазначає Вища кваліфікаційна комісія суддів на офіційному веб-порталі та публікує таке оголошення у визначених нею друкованих виданнях. Заміщення вакантних посад відбувається за письмовою заявою бажаної особи та за результатами здачі іспиту. По завершенню іспиту Вища кваліфікаційна комісія суддів надсилає Вищій раді юстиції рекомендації стосовно певних осіб для зайняття ними вакантних посад. У тому разі, коли Вища рада юстиції приймає позитивне рішення про певного кандидата, то вона надсилає подання Президенту України про призначення конкретної особи на посаду;

3) етап призначення на посаду вперше (Порядок призначення на посаду вперше передбачений Законом України «Про судоустрій та статус суддів» у ст. 66 «Порядок призначення на посаду судді вперше» [1]. Дана стаття передбачає, що до призначення на посаду, спочатку проходить добір кандидатів на посади, про який вже було зазначено. Після подачі заяв від осіб та необхідних документів, перевірки особи на відповідність займаній посаді особа повинна скласти іспит. У разі позитивної оцінки особа зараховується до резервного складу на місце. Особу призначають на посаду указом Президентом України).

4) призначення на посаду судді безстроково. (Коли строк повноважень судді сплив, він має право бути рекомендованим Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на посаду судді безстроково за погодженням Верховної Ради України. Для цього суддя, не пізніше як за шість місяців до спливу строку своїх повноважень, повинен звернутись до даної комісії із заявою про призначення його на безстроковий строк).

На основі вищевикладеного можемо зробити висновок, що основним призначенням даної процедури є забезпечення підвищення якості роботи всього судового апарату, гарантування прозорості під час призначення судді на посаду, подолання корупції. Кожна особа, яка звертається до суду, бажає знати на скільки освічений є суддя та які в нього моральні та особисті якості. Бо саме ці критерії мають значення при здійсненні суддею правосуддя та винесенні рішення по конкретній справі.

Авторитет судової влади та положення її у суспільстві, насамперед залежить від тих кандидатів, які бажають ними стати, тому необхідно щоб існувала процедура, яка б гарантувала добір лише кваліфікаційного складу суду. Вона повинна забезпечувати демократичність, прозорість, рівність та неупередженість під час формування суддівського корпусу. Адже формування кадрового складу суду постійно перебуває під контролем громадськості, науковців, державних органів тощо. Тобто дана процедура забезпечує відповідність не тільки процедури призначення особи на посаду, але й перевіряє внутрішньо особову підготовку кандидатів.

Але і на сьогодні установча управлінська процедура у судах не є бездоганною та потребує вдосконалення. Зміни, які відбулись з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у 2010 році в судовій діяльності покращили управлінські процедури, але внаслідок постійного оновлення процедур, на сьогодні виникли вже нові проблеми. Як зазначає голова Вищою кваліфікаційної комісії суддів України, І. Л. Самсін, ситуація з формуванням суддівського корпусу була недосконалою та суб'єктивною. Були відсутні належні механізми перевірки навичок, знань та вмінь щодо відбору кандидатів. Відбір проводився за відсутності законодавчо закріплених критеріїв оцінки результатів, які екзамени ухвалювали на власний розсуд.

І досі залишились такі проблеми, як: неповнота, суперечливість, необґрунтованість, безсистемність порядку добору суддів і це лише поверхневі проблеми. Науковці постійно вносять нові пропозиції по вдосконаленню установчої управлінської процедури, наприклад уточнення критеріїв за якими будуть проводитись перевірка, спрощення процедури добору, оскільки вона занадто ускладнена тощо.

На сьогодні подальше реформування даної процедури є об'єктивною необхідністю. Треба покращувати стан управлінсько-процедурної діяльності в судах України, шукати нові перспективи розвитку, поширювати та затверджувати нові концептуальні позиції різних аспектів установчої управлінської процедури в судах.

СИСТЕМА СТАДІЙ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Любімова С. Ю.

кандидат юридичних наук, директор товариства з обмеженою відповідальністю «Наутілу», м. Київ

Адміністративні провадження у сфері господарської діяльності є впорядкованим, законодавчо закріпленим управлінським процесом, що реалізується відповідно до певних правил та в певному порядку. Такий порядок є різним для кожного провадження та може відрізнятися залежно від конкретної ситуації. Проте є ряд дій, які повинні бути виконані в процесі будь-якої управлінської діяльності в сфері господарювання. Саме такі обов'язкові дії утворюють стадії адміністративних проваджень.

Кожна стадія адміністративного провадження у сфері господарської діяльності є відособленою його частиною. Це проявляється в тому, що вона має свою мету та спрямована на отримання певного результату, який не може бути отриманий на інших стадіях процесуальної діяльності. Кожна стадія відокремлена від іншої часовими межами та здійснюється в чіткій послідовності з іншими стадіями. У процесуальній діяльності є недопустимим зміна порядку вчинення обов'язкових стадій адміністративного провадження. Важливою характеристикою управлінського процесу, у тому числі в сфері господарської діяльності, є те, що результат реалізації кожної стадії має відображатися в певному правовому акті.

Теорія адміністративного процесу виділяє такі загальні стадії: 1) аналіз ситуації, під час якої збирається і фіксується інформація про фактичний стан справ і реальні факти, оцінюється перспектива подальшого руху справи, ухвалюється рішення про необхідність такого руху; 2) стадія прийняття рішення у справі, під час якої дається юридична оцінка зібраної інформації, повно та всебічно досліджуються матеріали справи для встановлення об'єктивної істини, приймається конкретне рішення; 3) стадія оскарження або опротестування рішення (має факультативний характер); 4) стадія виконання прийнятого рішення, під час якої логічно завершується вся діяльність щодо адміністративної справи. Практично кожне адміністративне провадження проходить вказані стадії. Сказане не стосується стадії оскарження, яка має факультативний характер, та вчиняється лише тоді, коли хтось із учасників провадження не згоден із прийнятим на попередній стадії рішенням.

Стадії адміністративного провадження в сфері господарської діяльності визначаються видом процесуальної діяльності та обставинами, при яких вони вчиняються. Саме від виду адміністративного провадження будуть залежати кількість та види процесуальних стадій.

На сьогоднішній день найбільш детально досліджені стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення. Вони конкретно не регламентовані жодним нормативно-правовим актом, однак зі змісту Кодексу України про адміністративні правопорушення випливає, що ними є:

1) відкриття провадження (складання Протоколу про адміністративне правопорушення);

2) розгляд справи;

3) оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення або внесення на неї подання прокурора;

4) виконання постанови про накладення адміністративних стягнень.

Дещо відрізняється від вищезазначеної система стадій провадження у справах про адміністративні правопорушення, запропонована науковцями. Так, Д.М. Бахрах вважає, що потрібно виділяти чотири стадії, які складаються з відповідних етапів:

– адміністративне розслідування охоплює: порушення справи, встановлення фактичних обставин, процесуальне оформлення результатів розслідування, направлення матеріалів для розгляду по підвідомчості;

– до розгляду справи належать: підготовка до розгляду, аналіз зібраних матеріалів та обставин, винесення постанови, доведення постанови до відома заінтересованих осіб;

– перегляд постанови містить: оскарження або опротестування постанови, перевірку її законності, винесення рішення та його реалізація;

– виконання постанови – це звернення постанови до виконання, та її безпосереднє виконання. Даний перелік відображає основні моменти провадження у справах про адміністративні правопорушення, закріплені в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Проте другу стадію доцільніше було б назвати розгляд та вирішення справи, оскільки винесення постанови та доведення постанови до відома заінтересованих осіб не можна віднести до розгляду справи.

Враховуючи специфіку вчинення адміністративних правопорушень у сфері господарської діяльності та особливості їх розгляду, можна виділити наступні стадії даного провадження:

1) відкриття провадження. Дана стадія включає в себе такі етапи:

– виявлення правопорушення;

– складання протоколу про вчинення адміністративного правопорушення у сфері господарської діяльності;

– оформлення матеріалів справи та передача їх до уповноваженого органу чи посадової особи;

2) розгляд та вирішення справи. Вказана стадія включає в себе:

– збір доказів;

– підготовка справи до розгляду;

– прийняття рішення по справі та винесення постанови;

– доведення постанови до відома всіх зацікавлених осіб;

3) перегляд постанови у справі про адміністративне правопорушення. Дана стадія складається з таких етапів:

- подання скарги чи винесення протесту;
- перевірка законності та обґрунтованості винесеної постанови;
- прийняття рішення щодо скарги чи протесту;

4) виконання винесеного рішення. До неї входять такі етапи:

- звернення постанови до виконання;
- добровільне чи примусове виконання постанови.

Досліджуючи стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення, що посягають на права та законні інтереси суб'єктів господарювання чи держави, необхідно відмітити, що не всі перераховані стадії та етапи є обов'язковими. Сказане стосується в першу чергу оскарження прийнятого рішення, що відбувається лише в тому випадку, коли особа не згодна зі змістом винесеної у справі постанови.

УДК 340

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Журавльова Г. С.

кандидат юридичних наук, доцент завідувач кафедри конституційного та трудового права юридичного факультету Запорізького національного університету

Ефективності реалізації принципу рівності прав і свобод людини і громадянина в Україні значною мірою сприяє передбачення юридичної відповідальності за його недотримання. Поняття «відповідальність», складовою якого є відповідальність юридична, багатогранне та багатозначне. Головне значення відповідальності полягає в тому, що вона відіграє важливу роль у взаєминах учасників суспільних відносин і є засобом регулювання поведінки людей. При цьому відповідальність не існує поза суспільством, у зв'язку з чим відповідальність носить соціальний характер. У вітчизняній та зарубіжній літературі відсутня єдність думок як щодо поняття відповідальності, так і щодо видів соціальної відповідальності. Так, на думку деяких науковців, «застосування самого терміну «відповідальність» у різнобічних розуміннях навіть до деякої міри приводить учених до песимістичних висновків відносно можливості вироблення єдиного поняття відповідальності». Водночас, застосування єдиної термінології є вкрай важливим для всіх галузей юридичної науки.

Трактування юридичної відповідальності, її концепція, конструкція визначають місце та значення будь-якого виду відповідальності в системі права. Увага науковців до проблем юридичної відповідальності, зокрема, у загальнотеоретичному плані активно проявляється з кінця 50-х початку 60-х років XIX ст. При цьому основоположними залишаються здобутки вчених, які працювали у цьому напрямку у радянській науці. Одним із перших, хто обґрунтував необхідність дослідження юридичної відповідальності на цьому етапі, був М. Д. Шаргородський. Відсутність єдиної концепції відповідальності в Україні, існуючий плюралізм точок зору на походження та трактування юридичної відповідальності викликає потребу в аналізі та систематизації поглядів науковців щодо її місця, значення та складу як юридичного феномену та універсальної правової категорії.

У сучасній науковій літературі юридичну відповідальність визначають як міру державного примусу на виконання вимог права, що містять осуд діянь правопорушника перед державою та суспільством. Специфіка юридичної відповідальності визначається її нерозривним зв'язком із державою; вона покладається за порушення правових норм. Тобто у юридичній літературі відповідальність розглядалася тільки як наслідок правопорушення, тобто в ретроспективному аспекті. До середини минулого століття вказана теза залишалася в правовій літературі переважною. Лише В. Г. Смирнов її істинність поставив під сумнів. Науковець вважав, що «проблема відповідальності не зводиться до проблеми відповідальності за завдану шкоду, за порушення будь-яких охоронюваних законом інтересів: правова відповідальність тільки найбільш рельєфно проявляється у порушенні, але вона реально існує і за умови здійсненні дозволених, а тим більше прямо витікаючих із чинного законодавства діянь». Таким чином, В. Г. Смирнов вперше сформулював визначення позитивної юридичної відповідальності, а саме аналіз юридичної відповідальності як явища загально-соціального, результатом якого стала концепція позитивної юридичної відповідальності.

Не вдаючись до аналізу існуючих у науковій літературі теоретичних визначень поняття юридичної відповідальності, зазначимо те, що, як у теорії права, так і в конституційному праві немає єдності точок зору вчених щодо змісту й сутності юридичної відповідальності та конституційної зокрема. Кожний автор визначає її по-своєму, виокремлюючи при цьому ті сторони, які він вважає визначальними. Більшість дослідників розуміють юридичну відповідальність як міру державного примусу або ототожнюють її з покаранням за правопорушення. Інші вчені розглядають юридичну відповідальність у межах існуючих правових категорій. Вони трактують її як охоронне правовідношення, як специфічний юридичний обов'язок, як реалізацію санкцій правових норм.

На нашу думку, правопорушення й відповідальність (її негативний і позитивний аспекти) нерозривно пов'язані. Тому визнання в юридичній відповідальності позитивного й негативного аспектів у силу законів формальної логіки видається цілком обґрунтованим і очевидним. Тому юридична відповідальність – це складне соціально-правове явище, розглядати яке необхідно у двох аспектах – негативному (ретроспективному) та позитивному (перспективному).

У негативному аспекті юридична відповідальність є одним із засобів боротьби з правопорушеннями, засобом забезпечення правомірної поведінки учасників правовідносин під час і в процесі виконання ними своїх обов'язків. У позитивному вона є засобом заохочення, стимулювання учасників правовідносин до правомірної поведінки. Позитивний і негативний аспекти діалектично взаємопов'язані: чим вище рівень відповідальності в позитивному сенсі, тим рідше виникає відповідальність ретроспективна. Остання настає лише у тому випадку, коли не спрацював механізм позитивного аспекту юридичної відповідальності.

До ознак юридичної відповідальності слід відносити:

1) спирається на державний примус у формі каральних і правовідновлюючих (компенсаційних) способів;

2) виражається в обов'язку особи зазнавати певних втрат (позбавлення конкретних благ) особистого (позбавлення волі, посади та ін.), організаційного й майнового характеру (конфіскація майна, штраф) за свою вину, тобто нести кару, яка є новим, додатковим, юридичним обов'язком, що не існував до правопорушення;

3) настає лише за вчинені або вчинювані правопорушення у разі встановлення складу правопорушення;

4) застосовується компетентним органом у суворій відповідності із законом.

Юридична відповідальність пов'язана з покаранням, санкцією, державним примусом, обов'язком правопорушника зазнати позбавлення, але не зводиться тільки до однієї з цих ознак. Поняття відповідальності значно ширше. На думку деяких науковців, юридична відповідальність – самостійне поняття, яке не можна визначати через інші самостійні правові категорії: «обов'язок», «правовідносини», «санкція» тощо. Загальна дефініція відповідальності повинна зв'язувати її об'єктивну та суб'єктивну сторони.

Підводячи підсумок, слід визнати, що юридична відповідальність – важливий засіб забезпечення принципу рівності прав і свобод людини і громадянина. Дотримання та реалізація зазначеного принципу незалежно від походження, соціального та майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин є необхідною умовою функціонування правовідносин, зокрема і таких їх аспектів, як юридична відповідальність.

 УДК 340

ЗАВДАННЯ СУДІВ В УМОВАХ ПОДАЛЬШОГО РЕФОРМУВАННЯ СУДОУСТРОЮ В УКРАЇНІ

Авдєєнко С. В.

*аспіранта кафедри загально правових дисциплін факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

На сьогоднішній день в Україні постало питання щодо перегляду ролі суду у державі з метою посилення захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Завдання судів впливають з мети їх утворення та діяльності та конкретизують її. Саме за допомогою належного виконання завдань досягається поставлена мета. Чинним законодавством України визначено, що метою діяльності судів є захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права. Тобто всі завдання судів мають бути спрямовані на організацію та забезпечення діяльності судів (суддів) із захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів, залучених до процесуальної діяльності в порядку, визначеному чинним законодавством.

Таким чином, під завданнями судів необхідно розуміти визначені законодавством види робіт, які повинні реалізовуватися судами в сфері захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, держави, залучених до процесуальної діяльності.

На сьогоднішній день в Україні відсутній нормативно-правовий акт, який би чітко та повно визначав завдання судів. Вони закріплені в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус судів», Кримінальному процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України та інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах.

Так, Конституція України визначила, що виключно суди здійснюють правосуддя. Правосуддя – це державна діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях у особливій, установленій законом процесуальній формі, цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ. Таким чином Конституція України закріпила завдання всіх судів України в установленому

чинним законодавством порядку розглядати та вирішувати кримінальні, цивільні, адміністративні та господарські справи.

Деяко конкретизоване дане завдання в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», де визначено, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Даним законом також визначено, що судова система України складається з Конституційного суду України та судів загальної юрисдикції, до яких належать місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України.

Завданням Конституційного суду є вирішення питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України й офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Місцеві суди розглядають справи віднесені процесуальним законом до їх підсудності як суди першої інстанції. Апеляційні суди розглядають справи відповідної судової юрисдикції в апеляційному порядку згідно з процесуальним законом, а в окремих випадках і як суди першої інстанції. Вищі спеціалізовані суди розглядають справи відповідно до своєї спеціалізації як суди касаційної інстанції, а в окремих випадках як суди першої та апеляційної інстанцій. Більш детально регламентовані в законодавстві завдання Верховного суду України, який: 1) переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом; 2) переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; 3) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; 4) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Проаналізувавши чинне законодавство та наведену класифікацію завдань судів, систему останніх можна зобразити наступним чином:

процесуальні завдання:

а) загальної юрисдикції

- розгляд та вирішення в першій інстанції справ: кримінальних, цивільних, господарських чи адміністративних;
- перегляд в апеляційному порядку справ: кримінальних, цивільних, господарських чи адміністративних;
- перегляд у касаційному порядку справ: кримінальних, цивільних, господарських чи адміністративних;
- перегляд справ з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;
- перегляд справ у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;
- надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;
- звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;

б) конституційної юрисдикції:

- вирішення питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України;
- офіційне тлумачення Конституції України та законів України;

2) організаційні завдання:

- фіксація процесуальної діяльності;
- діловодство;
- підвищення кваліфікації суддів;
- фінансово-економічне забезпечення процесуальної діяльності;
- матеріально-технічне забезпечення діяльності судів.

Таким чином, на сьогоднішній день перед українськими судами стоїть досить розгалужена система завдань. Вони закріплені у багатьох нормативно-правових актах, але кожен з них визначає лише окремі завдання. Вся система завдань не передбачена жодним правовим актом. Така ситуація може призвести до неоднакового розуміння судами їх загального призначення – забезпечення кожному права на справедливий суд, захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави від протиправних посягань. Саме тому доцільно внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», закріпивши в ньому систему загальних завдань судів.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ

Фролов Ю. М.

*кандидат юридичних наук, доцент декан юридичного факультету Бердянського університету
менеджменту і бізнесу*

Соціально-економічні та політико-правові зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, визначають зміни у змісті та спрямованості державного управління вищою освітою. Нова загальна стратегія правової організації управління соціальними процесами зумовлює необхідність удосконалення існуючого адміністративно-правового механізму організації управління вищою освітою, що повинне здійснюватися відповідно до встановлених мети, завдань і функцій держави в даній сфері.

Управління вищою освітою є одним із напрямів здійснення державної політики, що синтезує і конкретизує здійснення основних функцій виконавчої влади стосовно освітньої галузі. Державне управління вищою освітою – складна за структурою, багатофункціональна, спеціально організована діяльність органів державної влади (спільно із органами місцевого самоврядування), спрямована на підвищення ефективності функціонування системи вищої освіти відповідно до цілей та завдань розвитку суспільства та держави. Сутність управління вищою освітою як системою полягає у діяльності, спрямованій на вироблення, прийняття та реалізацію організуючих, регулюючих, координуючих, контролюючих і мотивованих впливів на сферу вищої освіти з метою створення педагогічних, соціальних, кадрових, правових, організаційних, матеріально-фінансових та інших умов, які необхідні для належного функціонування та розвитку галузі та реалізації її мети. До базових функцій державного управління вищою освітою, які відбивають сутність управлінської діяльності на всіх її рівнях, можна віднести: формулювання стратегічних і тактичних цілей та пріоритетів; дотримання соціальних цінностей; створення правових основ функціонування ринку освітніх послуг; гарантування високої якості освітніх послуг, функцію фінансування, соціальну функцію, а також функції стимулювання, корегування, контролю та ін.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти першочерговим завданням державного управління вищою освітою є забезпечення високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних. До завдань управління освітою (у тому числі й вищою), визначених Державною національною програмою «Освіта: Україна XXI століття», відносяться: дотримання законодавства в сфері освіти; створення рівних умов для громадян в одержанні освіти; дотримання державних вимог щодо змісту, рівня та обсягу освіти; автономність діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ; забезпечення ефективності системи освіти в умовах формування ринку інтелектуальних ресурсів та освітніх послуг.

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, управління освітою повинно здійснюватися на засадах інноваційних стратегій відповідно до принципів сталого розвитку, створення сучасних систем освітніх проектів та їх моніторингу; розвитку моделі державно-громадського управління у сфері освіти, в якій особистість, суспільство та держава стають рівноправними суб'єктами і партнерами. Це вимагає створення гнучкої, цілеспрямованої, ефективної системи державно-громадського управління освітою, що забезпечуватиме інтенсивний розвиток та якість освіти, спрямованість її на задоволення потреб держави, запитів особистості. Зазначене передбачає:

- оптимізацію органів управління освітою, децентралізацію управління у цій сфері; перерозподіл функцій і повноважень між центральними та місцевими органами управління освітою;
- професіональний підхід під час здійснення добору та призначення керівників навчальних закладів, органів управління освітою;
- розроблення системи заходів (науково-методичних, фінансово-економічних тощо) стосовно впровадження ідеї автономії навчальних закладів, розширення їх прав і можливостей щодо фінансової самостійності;
- подолання бюрократизації в системі управління освітою;
- професійну підготовку компетентних менеджерів системи освіти;
- розвиток автоматизованих систем управління освітою та ін.

Національний план дій щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» стосовно реформи сфери освіти передбачає такі напрямки удосконалення системи державного управління: проведення єдиної освітньої політики; модернізацію мережі освітніх закладів; забезпечення якості та доступності освіти; вдосконалення порядку формування та розміщення державного замовлення; підвищення ефективності фінансування вищих навчальних закладів.

Отже, можна зазначити, що загальними тенденціями розвитку державного управління освітою в Україні є децентралізація та демократизація системи управління; розширення автономії вищих навчальних закладів з одночасним підсиленням їх підзвітності та відповідальності перед суспільством; подальше впровадження сучасних ринкових моделей організації, управління і фінансування вищої освіти.

Головними завданнями переходу від державного до суспільно-державного управління вищою освітою є підвищення ролі суспільних інститутів у визначенні змісту освіти, моніторингу її якості,

об'єднання зусиль держави й суспільства у вирішенні проблем формування державної політики у сфері вищої освіти, питань навчально-виховної, методичної, економічної, фінансово-господарської діяльності.

До основних напрямків децентралізації управління вищою освітою відносяться: демократизація діяльності органів влади; розвиток самоврядних асоціацій учасників освітніх відносин або секторів академічного співтовариства (професійних асоціацій педагогів, органів студентського самоврядування та ін.); залучення до управління вищою освітою представників громадськості, безпосередньо не пов'язаних з освітніми правовідносинами. Перехід до децентралізованої системи управління вищою освітою передбачає, що більшість управлінських функцій повинно перейти на рівень самих вищих навчальних закладів. Звуження функцій прямого контролю, ліцензування, акредитації, атестації з боку державних структур передбачає зміщення напрямку їх діяльності у сферу інформаційного, експертного, соціологічного забезпечення функціонування вищих навчальних закладів з метою переорієнтації всієї системи вищої освіти на потреби суспільства.

Державне управління у сфері фінансування вищої освіти передбачає реформування бюджетної регуляторної політики, спрямоване на розробку й створення довгострокових концепцій розвитку вищої освіти, вироблення механізму передачі керівникам ВНЗ державної та комунальної форм власності права самостійно перерозподіляти державні кошти. Реформування повинне бути спрямоване й на подальше вдосконалення форм і методів фінансування освіти шляхом залучення інвестицій у діяльність вищих навчальних закладів.

Таким чином, подальший розвиток системи державного управління вищою освітою, її вдосконалення передбачає:

- оптимізацію органів управління освітою, децентралізацію управління у цій сфері, розвиток громадського самоуправління;
- перерозподіл функцій і повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та вищими навчальними закладами;
- розробку системи науково-методичних, фінансово-економічних заходів щодо впровадження автономії вищих навчальних закладів;
- впровадження різних моделей державно-громадського управління розвитком вищих навчальних закладів;
- перехід до програмно-цільового управління;
- створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень та їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях;
- впровадження новітніх інформаційно-управлінських технологій;
- вдосконалення законодавчої бази, механізмів ліцензування, акредитації та атестації вищих навчальних закладів, впорядкування системи контролю у сфері вищої освіти.

УДК 342.95

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ

Гаруст Ю. В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, господарського права і фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету, здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3). Однією із важливих та проблемних галузей діяльності держави і суспільства, в якій на сьогодні питання забезпечення прав і свобод громадян набуло особливого загострення, є податкова сфера. У зв'язку із цим особливого значення набуває запровадження основних принципів, притаманних правовій державі, у сферу податкових правовідносин з метою забезпечення нормальної реалізації та надійного захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Практика свідчить, що наразі розробляються і впроваджуються лише окремі засоби досягнення вказаної мети. Однак такі розрізнені, непослідовні, несистемні кроки та дії є неефективними і не призведуть до настання бажаного результату. Тому існує нагальна потреба теоретичної розробки, нормативного закріплення та практичного втілення системної концепції забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян як учасників податкових правовідносин, що передбачає існування відповідного правового механізму.

На сьогодні значна частина конституційних положень залишається декларативними, тобто такими, що проголошені, однак не втілені у життя. А модель побудови державних і громадських інституцій все ще не набула практичної реалізації, а існує лише як певна концепція, модель, окремі елементи якої тільки-но почали впроваджуватися в життя. Важливо, щоб принципи правової держави були закріплені у всіх сферах діяльності держави і суспільства. Тільки в цьому випадку може йти мова про забезпечення не окремих, а всіх прав і свобод людини і громадянина.

Однією із таких провідних сфер суспільного життя, в якій на нинішньому етапі права громадян потребують особливої уваги держави, є сфера податкових відносин. При цьому дуже важливо, щоб ствердження та забезпечення прав у зазначеній сфері відбувалося всебічно, системно та систематично, тобто являло собою не сукупність розрізнених державно-правових заходів, засобів та методів, а цілісний та ефективний механізм. А оскільки податкові відносини мають управлінський характер, то особливе місце у забезпеченні прав громадян у податковій сфері належить адміністративній галузі права та, відповідно, адміністративно-правовому механізму.

Механізм як у правовій, так і управлінській сферах являє собою систему певних юридичних, управлінських, соціальних, політичних та інших засобів, методів, заходів спрямованих на досягнення якоїсь мети та реалізацію у зв'язку із цим тих чи інших завдань.

Слід зауважити, що засоби, методи, заходи, інструменти, які у своїй єдності утворюють будь-який правовий механізм, в тому числі адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян у податковій сфері, являють собою не просту сукупність, тобто хаотичне, безладне накопичення, а злагоджену систему, де всі елементи органічно поєднуються, доповнюють, спричиняють та наслідують один одного.

Будь-який механізм забезпечення тих чи інших прав людини і громадянина являє собою систему засобів правового та неправого характеру (наприклад, організаційного, соціального, економічного, виховного), які розробляє та впроваджує у життя держава, з метою створення необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх законних можливостей. Оскільки нас цікавить адміністративно-правовий механізм, то головне місце у ньому належить нормам адміністративного права та різного роду рішенням і заходам управлінського характеру.

З метою більш чіткого уявлення про сутність поняття механізму адміністративно-правового забезпечення прав громадян у податковій сфері, розглянемо інститут податкового права та його предмет.

Уявлення про предмет регулювання податкового права можна скласти на підставі змісту ст. 1 Податкового кодексу України, в якій закріплено, що цей Кодекс регулює відносини, які виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства.

Поняття податку та збору міститься у статті 6 Податкового кодексу України, а саме:

– податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу;

– збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Спираючись на вище проаналізований матеріал можемо визначити адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян у податковій сфері як систему адміністративно-правових засобів, що розробляються та реалізуються органами виконавчої, а також інших гілок влади, з метою створення усіх необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх, передбачених нормами податкового, фінансово, адміністративного та інших галузей права, можливостей в процесі справляння податків і зборів, під час проведення у зв'язку із цим відповідного контролю, та ефективного захисту прав від можливих випадків свавілля і зловживань владою з боку податкових органів, а також їх відновлення в разі порушення.

УДК 340

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ НАГЛЯДУ В ДЕРЖАВІ

Мурза В. В.

кандидат юридичних наук, доцент доцент Маріупольського державного економіко-гуманітарного університету

Нагляд в державі, його поняття, сутність і види вже багато років є об'єктом уваги вчених-правників. Серед авторів, чиї роботи заслуговують на особливу увагу, можна назвати О. М. Бандурку, А. Т. Комзюка, О. М. Музичука, Х. П. Ярмачі, Р. І. Денисова, А. А. Кармолицького і Ф. С. Разарьонова, М. С. Студеникіну та багато інших. Запропоновані ними види нагляду в державі лягли в основу підготовки численних наукових робіт. Вони також визначили різні підходи у вирішенні одного з найбільш дискусійних питань, пов'язаних із класифікацією нагляду в державі.

На підставі аналізу думок науковців та сфери наглядової діяльності в державі пропонуємо наступну класифікацію видів нагляду:

1. За суб'єктом складом: а) державний нагляд; б) громадський нагляд.

2. Відповідно до принципу поділу влади: а) нагляд судових органів, у тому числі й Конституційного суду; б) нагляд органів місцевого самоврядування; в) прокурорський нагляд.

3. За характером компетенції суб'єктів нагляду варто розрізняти нагляд органів: загальної компетенції (Кабінет міністрів України); міжгалузевої компетенції – наглядова діяльність міністерств України з

відповідними повноваженнями, державних комітетів, державних інспекцій, фінансових органів; галузевої компетенції – нагляд вищих органів і посадових осіб, нагляд спеціальних органів; міжгалузевої компетенції – наглядова діяльність міністерств України з відповідними повноваженнями, державних комітетів, державних інспекцій, фінансових органів.

4. Залежно від об'єкту наглядової діяльності: а) нагляд у сфері економіки (у сфері управління фінансами, у сфері управління господарською діяльністю, у сфері управління промисловістю, у сфері управління торгівлею, у сфері управління регіональним розвитком, будівництвом і житлово-комунальним господарством, у сфері управління агропромисловим комплексом, у сфері управління природними ресурсами й охороною навколишнього середовища, у сфері управління комунікаціями, у сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю); б) нагляд за соціально-культурною сферою (нагляд у галузі освіти та науки, нагляд у сфері культури та мистецтв, нагляд у сфері охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, нагляд у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин України, нагляд у сфері туризму, нагляд у сфері охорони здоров'я, нагляд у сфері медичного обслуговування й здійснення державного санітарного нагляду, нагляд у сфері фізичної культури та спорту, нагляд у сфері охорони здоров'я, нагляд у сфері пенсійного забезпечення, нагляд у сфері охорони праці, нагляд у сфері соціального захисту населення); в) нагляд за адміністративно-політичною діяльністю (нагляд за національною безпекою та обороною, нагляд у воєнній сфері, нагляд у сфері оборони і військового будівництва, нагляд у сферах міграції (імміграції та еміграції), громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців, нагляд у сфері інформаційної безпеки, нагляд у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, техногенної, пожежної і промислової безпеки, нагляд у сфері управління охороною державного кордону, нагляд у сфері забезпечення громадської безпеки та правопорядку, нагляд у сфері управління юстицією, нагляд у сфері управління нотаріатом і органами реєстрації актів громадянського стану, нагляд у сфері захисту персональних даних, нагляд у сфері управління закордонними справами, нагляд у сфері зовнішніх зносин України, нагляд у сфері управління зовнішніми економічними зв'язками, нагляд у сфері культурно-гуманітарного співробітництва).

5. Залежно від предмету нагляду: а) нагляд за відповідністю актів, які видаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, що стосуються прав і свобод людини і громадянина, вимогам Конституції та законів України; б) нагляд за додержанням законів (відповідність актів, які видаються всіма органами, підприємствами, установами, організаціями й посадовими особами, вимогам Конституції України та чинним законам; додержання законів про недоторканість особи, про соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи громадян, захист їх честі й гідності, якщо законом не передбачено іншого порядку захисту цих прав; додержання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього природного середовища, митниці й зовнішньоекономічної діяльності).

6. Залежно від методів здійснення нагляду: а) нагляд шляхом перевірки організації діяльності піднаглядних суб'єктів; б) нагляд шляхом безпосередньої участі суб'єктів нагляду в діяльності піднаглядних суб'єктів; в) нагляд шляхом заслуховування, у тому числі й на оперативних нарадах, звітів піднаглядних суб'єктів; г) нагляд шляхом здійснення таємного спостереження.

7. За характером мети нагляду: а) нагляд з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на піднаглядному об'єкті чи у певній сфері; б) нагляд з метою застосування заходів попередження правопорушень (у деяких випадках із правом прямого втручання в діяльність об'єкта нагляду); в) нагляд з метою надання допомоги піднаглядному об'єкту у поновленні законності і дисципліни; г) нагляд з метою встановлення причин і умов, які сприяють порушенню вимог правових норм; д) нагляд з метою вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

8. Залежно від підпорядкованості суб'єктів нагляду: а) внутрішній нагляд (здійснюється стосовно організаційно-підпорядкованих об'єктів); б) зовнішній нагляд (здійснюється стосовно організаційно не підпорядкованих об'єктів).

9. Залежності від обсягу наглядових повноважень: а) загальний нагляд – тобто, здійснюваний за всіма сторонами діяльності піднаглядного суб'єкта; б) вибірковий – тобто, здійснюваний за спеціальними, окремими сторонами його діяльності.

Запропонована нами класифікація видів нагляду в державі до певної міри умовна, адже один і той самий вид нагляду може підпадати під різні критерії класифікації. Проте саме така класифікація дозволяє в певній мірі визначити особливості та види наглядової діяльності в державі.

Організація та функціонування судів в Україні здійснюється в рамках цілого комплексу врегульованих адміністративно-правовими нормами суспільних відносин, відмінних за своєю природою, характером і методом їх правового регулювання. При цьому, належна внутрішня організація судів і встанов-

лення оптимального правового режиму судового управління, а також забезпечення дотримання принципів незалежності й самостійності судів при відправленні ними правосуддя безпосередньо вимагає неухильного дотримання адміністративного законодавства всіма учасниками адміністративно-правових відносин у судах вимог, що, у свою чергу, потребує узгодженого розуміння сутності та видів даних правовідносин. З огляду на це й вбачаються актуальними питання класифікації адміністративно-правових відносин у судах.

Передусім, відмітимо, що за характером суб'єктів адміністративно-правові відносини у сфері функціонування судової системи України доцільно поділити на зовнішні та внутрішньоорганізаційні. При цьому, превалюючими у даному разі є саме внутрішньоорганізаційні відносини із організації діяльності судових органів, що головним чином пов'язано із тим, що відправлення правосуддя, яке є основним напрямком діяльності судів, загалом реалізується поза межами адміністративно-правових відносин. У свою чергу, зовнішні адміністративно-правові відносини здебільшого мають місце в рамках позапроцесуальної діяльності судів, реалізації у судах адміністративно-юрисдикційних проваджень, зокрема щодо розгляду звернень громадян, а також розгляду й вирішення справ про адміністративні правопорушення.

Крім цього, в науці адміністративного права не є усталеним й розуміння методу адміністративно-правового впливу на суспільні відносини, що безпосередньо пов'язане з питанням рівності/нерівності їх суб'єктів. Відповідно до цього, адміністративно-правові відносини можуть або обмежуватись виключно лише вертикальними відносинами «влади – підпорядкування» із юридичною нерівністю сторін (Ю. М. Козлов, Е. О. Шевченко), або ж на рівні з ними допускати ще й горизонтальні відносини рівності (Ю. П. Битяк, Г. І. Петров). На нашу думку, в актуальних умовах демократизації державного врядування, оптимізації засобів втручання держави у суспільне життя, формування й розвитку правової держави і громадянського суспільства адміністративно-правові відносини не можуть продовжувати ґрунтуватись тільки на засаді «влади – підпорядкування». Зокрема надання адміністративних послуг (ст.4 Закону України від 06.09.2012 р. № 5203-VI) і взамочин не підпорядкованих один одному суб'єктів державного управління не містить організаційної підпорядкованості сторін адміністративно-правових відносин, передбачаючи в рамках таких відносин укладення адміністративних договорів, взаємодію, узгодження й координацію на основі рівності сторін.

Відтак, в аспекті горизонтальних адміністративно-правових відносин (у тому числі тих, що складаються у сфері функціонування судової системи України) маємо не погодитись із В. К. Колпаковим і О. В. Кузьменко, що один із суб'єктів адміністративно-правових відносин завжди є носієм владних повноважень щодо інших учасників. При цьому, згідно М. П. Запорожця метод адміністративно-правового регулювання відносин із організаційного забезпечення діяльності суду передбачає односторонній порядок вирішення питань, пов'язаних із здійсненням управлінського впливу у цій сфері. На нашу ж думку, навіть в рамках організаційного забезпечення діяльності судів не може мати місце суто лише імперативний метод впливу, серед іншого також потребуючи узгодження та взаємодії з іншими відповідними органами публічної влади. До речі, з урахуванням методу адміністративно-правового регулювання відносин у сфері функціонування судової системи України вбачається можливою також й їхня класифікація уможливлується на субординаційні, координаційні та реординаційні відносини.

Зазначимо, що у сфері функціонування судової системи України переважно мають місце саме вертикальні адміністративно-правові відносини, а саме в частині реалізації адміністративних повноважень, адміністративно-юрисдикційних проваджень у судах і т.ін. Разом із тим, вказане не виключає й горизонтальних адміністративно-правових відносин за участю судів, наприклад, в ракурсі не процесуальної взаємодії судів між собою, з іншими органами публічної влади і громадськістю, окремі форми якої передбачають юридичну рівність сторін такої взаємодії. Зокрема, Л. А. Дроботова в якості прикладу адміністративно-правових відносин, що ґрунтуються на рівноправності сторін, називає відносини між головою місцевого суду та територіальним управлінням Державної судової адміністрації щодо організації керівництва, узгодженості завдань, форм діяльності апарату суду.

Крім вищерозглянутого поділу адміністративно-правових відносин у сфері функціонування судової системи України на вертикальні і горизонтальні вони також диференціюються й в залежності від виконуваних функцій на регулятивні та правоохоронні. Так, на загальнотеоретичному рівні до регулятивних правовідносин В. Б. Авер'янов першочергово відносить організацію роботи апарату управління, керівництво нижчими структурами, задоволення запитів громадян. Аналогічно до числа регулятивних можуть бути віднесені й такі адміністративно-правові відносини у судах із внутрішнього управління судами, їх організаційного забезпечення, взаємодії судів тощо. У свою чергу, в якості правоохоронних правовідносин у судах пропонуємо визначати насамперед розгляд і вирішення у судах справ про адміністративні правопорушення й застосування до суддів і працівників суду заходів дисциплінарних стягнень, що безпосередньо пов'язані з реалізацією охороною встановленого правопорядку у сфері функціонування судової системи України.

Зазначимо, що за тривалістю існування адміністративно-правові відносини у сфері функціонування судової системи України поділяються на тимчасові і безстрокові. При цьому, як на нас, у даному разі неможливо виокремити один певний переважний тип адміністративно-правових відносин. Так, відносини із утворення судів, організаційного забезпечення судів, розподілу адміністративних повноважень, застосування заохочень, контролю за ефективністю діяльності суду та його апарату і т.ін. загалом мають безстроковий характер. Натомість, як за А. А. Стрижаком, терміновими є правові відносини між

головою суду і суддями, що призначені на посаду вперше, а також працівниками апарату суду, які уклали строкові трудові договори. Вважаємо, що правильне розуміння цієї й інших особливостей конкретних адміністративно-правових відносин у сфері функціонування судової системи дозволить належним чином зорієнтувати управлінсько-розпорядчу діяльність у судах, оптимально розподілити наявний організаційний, кадровий і матеріально-фінансовий потенціал та, як наслідок, забезпечити ефективність відправлення правосуддя в Україні.

Адміністративно-правові відносини у сфері функціонування судової системи України серед іншого поділяються й на матеріальні та процесуальні. Зокрема адміністративно-процесуальними є правовідносини, що складаються в рамках безпосереднього розгляду й вирішення судами відповідних адміністративних справ і справ про адміністративні правопорушення. При цьому, тут маємо погодитись із О. І. Харитоновою, що відрізняє процедурні правовідносини від процесуальних, відносячи їх до матеріальних адміністративно-правових відносин, оскільки вони визначають певну процедуру діяльності уповноважених суб'єктів, а не порядок захисту порушених прав і свобод.

Отже, адміністративно-правові відносини у судах за характером суб'єктів поділяються на зовнішні та внутрішньоорганізаційні; за методом адміністративно-правового регулювання – вертикальні і горизонтальні, а також субординаційні, координаційні та реординаційні; за характером виконуваних функцій – регулятивні та правоохоронні; за змістом адміністративно-правового регулювання – матеріальні (у тому числі процедурні) та процесуальні; за тривалістю існування – тимчасові і безстрокові.

УДК 342.951

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ

Комзюк В. Т.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького

На сьогодні досить активного суспільного та державного значення набуло реформування митних органів України. Передумовою такого реформування стало прагнення України вступити до Європейського Союзу, що вимагає приведення норм національного законодавства у відповідність до міжнародно-правових стандартів. Важливим у цьому напрямі є налагодження взаємодії митних органів з іншими міжнародними установами, організаціями, міжнародними союзами та митними органами інших держав. Крім того, налагодження взаємодії обумовлене спільністю функцій, завдань, принципів діяльності митних органів, веденням митної статистики тощо. Встановлення ефективної взаємодії сприятиме налагодженню механізму діяльності митних органів на території України.

Дослідження міжнародної взаємодії митних органів на сьогодні є досить актуальним та зумовлене досить широким колом питань, серед яких варто відзначити те, що перетин товарів, транспортних засобів та інших предметів має міжнародний характер, а отже, для попередження їх незаконного здійснення потрібно налагоджувати міжнародне співробітництво держав у цей сфері.

Переходячи до безпосереднього розгляду міжнародної взаємодії митних органів, варто зазначити, що сьогодні у міжнародному праві поняття міжнародної взаємодії порівнюють із міжнародним співробітництвом, партнерством. Проте, ми вважаємо, що співробітництво не можна зводити до партнерства. Партнерство, на наше суб'єктивне переконання, по-перше, є поняттям більш вузьким, ніж співробітництво та включає в себе здійснення взаємодії у певному, конкретно вираженому напрямі державно-правового регулювання, а по-друге, сам термін партнерство походить від слова партнер, партнер у чомусь, у якійсь спільній діяльності, а тому може означати рівність партнерів у їх правовому статусі: правах, обов'язках та відповідальності. Таким чином, на нашу думку, партнерство між державами виникає між юридично рівними у політичному, економічному, соціальному та іншому становищі країн, а той час, як співробітництво виникає і між політично та економічно не рівними державами з метою надання правової, соціальної, економічної допомоги країні, що його потребує чи країні, економіка якої тільки розвивається. Отже, ми знову приходимо до висновку, що митну взаємодію потрібно розглядати саме через співробітництво держав у цій галузі.

Також ми не погоджуємося із визначенням митного співробітництва як правового обов'язку держав незалежно від відмінностей у їх політичних, економічних і соціальних системах. Співробітництво не можна зводити до правового обов'язку, адже таке положення суперечить самій суті співробітництва. Тобто співробітництво – це добровільне волевиявлення держави у митних чи будь-яких інших правовідносин. Держава може самостійно вирішувати вступати чи не вступати у відповідну митну організацію, підписувати чи відмовитися від підписання того чи іншого міжнародно-правового договору. Примушування до підписання чи висловлення погроз державі при підписанні міжнародного договору можна кваліфікувати як втручання у її незалежність, порушення її суверенітету та самостійності. Такі дії також суперечать і загальновизнаним принципам міжнародного права. У свою чергу, поняття обов'язок означає обов'язкове виконання чогось, вчинення відповідних дій, що у вищевказаній ситуації порушує принцип незалежності країни у своїх діях. Таким чином, співробітництво не можна розглядати як правовий обов'язок держав. Іншим питанням є ситуація коли держава погодилась на співробітництво, підписала відповідний міжнародний договір чи приєдналась до міжнародної конвенції і не виконує передбачені цим договором чи конвенції приписи,

тобто не виконує свої обов'язки щодо виконання договору чи конвенції на своїй території та не надає допомоги учасникам договору, то така держава повинна нести передбачену міжнародними правовими актами відповідальність.

На основі зазначеного вище наведемо власне визначення міжнародного митного співробітництва як специфічного та взаємного виду діяльності митних органів України із митними органами іноземних держав та міжнародними митними організаціями у митній сфері, що характеризується здійсненням узгоджених та скоординованих дій двох та більше держав у відповідних правових формах та з використанням необхідних методів діяльності, а також спрямоване на досягнення рівноваги у митно-правовому регулюванні між державами, встановлення єдиного порядку надання міжнародно-правової допомоги у митних питаннях, досягнення поставлених перед митними органами держав спільних завдань, яким є забезпечення нормального функціонування митних органів, запобігання порушення митних правил перетину через державний кордон, виявлення та припинення контрабанди. Таким чином, виділимо основні ознаки, які характеризують міжнародну взаємодію: 1) діяльність двох та більше країн, міжнародних організацій, окремих митних органів іноземних держав; 2) діяльність носить характер спільних, узгоджених та скоординованих дій; 3) виражається у відповідних правових формах та методах діяльності; 4) спрямована на досягнення спільного для держав-учасниць завдань та мети.

Будь-яке правове явище, яке існує у державі, передбачає виконання поставлених перед собою завдань та досягнення мети свого існування у суспільстві. Не виключенням є і митне співробітництво держав. Щодо нас, то основним завданням міжнародного митного співробітництва є приведення норм національного законодавства до міжнародно-правових норм, імплементація норм міжнародного права у сфері регулювання митних правовідносин у національне законодавство, забезпечення нормального функціонування митних органів, запобігання порушення митних правил перетину через державний кордон, виявлення та припинення контрабанди. Крім того, основним завданням налагодження митного співробітництва України з іншими державами є прагнення України до вступу та набуття статусу рівноправного учасника ряду міжнародних організацій, таких як Європейський Союз, Світова Організація Торгівлі тощо.

Не менш важливим є врахування принципів міжнародного митного співробітництва. Так, під принципами митного співробітництва слід розуміти ті основні (головні) засади, на яких повинна базуватися вся система митної взаємодії митних органів України з митними органами зарубіжних держав та митними міжнародними організаціями. Основними принципами митного співробітництва можна назвати: 1) розвиток дружніх відносин митних органів України із митними органами інших країн; 2) забезпечення неухильного дотримання власного законодавства, суверенного права держави у митних відносинах; 3) принцип становлення нового міжнародного правопорядку у митних відносинах та при здійсненні митного регулювання; 4) забезпечення постійної та зростаючої взаємної допомоги при здійсненні митного регулювання та митної діяльності; 5) принцип незалежності; 6) сприяння подолання розриву у правових актах, що регулюють митну діяльність між промисловими країнами та країнами, що розвиваються з метою зміцнення країн, що розвиваються 7) вдосконалення механізму міжнародного митного співробітництва шляхом прийняття спільних актів, рішень, проведень спільних конференцій, інших заходів щодо розробки нормативно-правових актів у цій сфері, проведенні спільних операцій щодо виявлення правопорушень у митній сфері тощо.

На шляху до налагодження правового співробітництва між митними органами України було прийнято ряд правових актів у сфері міжнародного співробітництва. Крім того, адміністративно-правове забезпечення міжнародної взаємодії митних органів здійснюється на основі відповідних нормативно-правових актів. Так, за часи своєї незалежності Україна приєдналась до ряду міжнародних договорів та конвенцій у сфері митного права.

Таким чином, можемо зробити висновок, що сьогодні Україна здійснює досить активні та цілеспрямовані дії для приведення у відповідність норм національного митного права до міжнародно-правових стандартів шляхом вступу у міжнародні конвенції, що регулюють діяльність митниці, укладення міжнародно-правових договорів, що визначають основні та найбільш загальні положення митно-правового регулювання, обміну інформацією та здійснення спільних заходів для реалізації митної політики держав у житті. Крім того, враховуючи те, що на сьогодні Україна є учасницею досить великої кількості міжнародних угод та договорів, це, в свою чергу, спонукає законодавчу та виконавчу влади здійснювати реформування митної системи, запроваджувати новітні форми, методи правової діяльності, а також втілювати нові форми інформаційного та організаційного співробітництва між державами СНД та іншими іноземними спільнотами.

вання і податкового контролю, застосування яких має здійснюватися на базі основних принципів оподаткування. Тільки за умови неухильного дотримання принципів організації діяльності органів доходів і зборів їх функціонування може забезпечити очікуваний суспільством результат у вигляді стабільних і достатніх податкових надходжень.

Управління в органах доходів і зборів України є сферою державного і соціального управління, а принципи управління є основною категорією управління. Принципи управління відображають об'єктивно діючі закони, закономірності, ознаки, притаманні цій діяльності. Принципи не є положеннями, якими суб'єкти керуються на власний розсуд, адже основними засадами управління можуть виступати тільки такі положення, які відображають реально існуючі взаємозв'язки і залежності в управлінських відносинах. Для принципів характерним є високий рівень узагальнення нормативних приписів, які потребують конкретизації й деталізації у процесі впливу на суспільні відносини. Щоб стати чинними нормативно-правовими приписами, а не тільки гаслами чи побажаннями, принципи права повинні достатньо повно і всебічно відображати існуючу дійсність та основні закономірності розвитку суспільства.

У довідковій літературі поняття «принцип» (від лат. *principium* – початок, основа) тлумачиться як першоджерело, керівна ідея, основне правило поведінки, вихідне положення якого-небудь явища (вчення), організації, діяльності тощо. Щодо розуміння терміну «принципи» у науковій юридичній літературі існує багато підходів, серед яких принципи розглядаються як категорія об'єктивна і являє собою основні ідеї, поняття, які виражають сутність історичного типу права. Слушним є твердження, за яким поняття принципів розглядається як узагальнена сутність явища, а сутності не буває більше або менше, її завжди буває стільки, щоб надати явищу, предмету якісної самобутності.

Принципам права, на відміну від норм, притаманна наявність таких властивостей, як стабільність і стійкість, фундаментальний характер, які виражаються в універсальних, загальних нормативних приписах. Такі характеристики принципів роблять їх важливими орієнтирами у правотворчості, систематизації та реалізації права. Заслугує на увагу думка, що принципом є базова умова, що визначає ефективність організації роботи з мобілізації податкових платежів у бюджетну систему і виконання податкового законодавства.

Виконавчо-розпорядча діяльність органів доходів і зборів у сфері адміністрування податків, зважаючи на її значення у забезпеченні повноти та своєчасності сплати податків і зборів, має здійснюватися спираючись на відповідні принципи. Розділ II «Адміністрування податків, зборів, платежів» Податкового кодексу України не закріплює ані легального поняття принципів адміністрування податків, ані переліку принципів на яких така діяльність має базуватися, однак встановлює основні засади, на яких ґрунтується податкове законодавство України. Необхідність визначення та закріплення системи принципів адміністрування податків полягає в тому, що існуючі принципи оподаткування не відображають своєрідних особливостей, притаманних такій виконавчо-розпорядчій діяльності, адже адміністрування податків являє собою своєрідний механізм оптимального вирішення управлінських проблем.

Важливо зауважити, що характерною рисою принципів адміністрування податків є їх взаємозв'язок і взаємообумовленість, оскільки адміністрування податків це не статичне явище, а функціонально злагоджена, динамічна система, відтак порушення одного з принципів завжди спричиняє певні негативні наслідки. Принципи адміністрування податків лежать в основі визначення структури органів доходів і зборів, закріплення кола повноважень та формують підґрунтя законності дій, рішень контролюючих органів.

Закріплення чіткої системи принципів адміністрування податків обумовлене як теоретичною доцільністю, так і практичною необхідністю, адже вирішенню спірних ситуацій, що не знайшли достатнього правового врегулювання, значною мірою сприяє знання основоположних принципів, кожен з яких конкретизує окремі напрями розвитку суспільних інститутів. До того ж принципи є фундаментальною основою організації виконавчо-розпорядчої діяльності, яка здійснюється органами доходів і зборів у сфері адміністрування податків та є запорукою забезпечення ефективності такої діяльності.

До принципів адміністрування податків можна віднести такі принципи:

1) пріоритетності інтересів платника податків – спрямований на формування партнерських відносин між контролюючими органами і платником податків та являє собою вимогу належного виконання органами доходів і зборів інформаційної функції, зокрема надання консультацій та усунення можливості притягнення до відповідальності платника податків, який діяв на підставі податкових консультацій;

2) процесуальної незалежності – будь-який неправомірний вплив на контролюючі органи забороняється, рішення контролюючих органів та дії їх посадових осіб мають ґрунтуватися на вимогах податкового законодавства та повному дослідженні всіх обставин справи;

3) правомочності – контролюючі органи здійснюють свою діяльність тільки на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені податковим законодавством України;

4) ефективності – результати адміністрування податків в абсолютній грошовій і відносній оцінці повинні бути більшими ніж на його здійснення;

5) невідворотності настання визначеної законом відповідальності тощо.

Слід наголосити, що з метою забезпечення ефективного адміністрування податків та його подальшого вдосконалення необхідно чітко сформулювати принципи здійснення цього виду виконавчо-розпорядчої діяльності та закріпити їх на законодавчому рівні. Розділ II «Адміністрування податків, зборів, платежів» Податкового кодексу України необхідно доповнити статтею, яка б закріплювала принци-

пи адміністрування податків, до яких можна віднести принцип пріоритетності інтересів платника податків, процесуальної незалежності, правомочності, ефективності, невідворотності настання визначеної законом відповідальності тощо.

УДК 347.963(477)

КООРДИНАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Лапкін А. В.

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*

Актуальність теми дослідження зумовлена активною роллю прокурора у сфері протидії злочинності, яка реалізується не лише за допомогою прокурорського нагляду за законністю досудового розслідування, а й шляхом здійснення координаційної діяльності. Проблеми координаційної діяльності прокуратури в різний час досліджувалися такими фахівцями, як В. С. Бабкова, М. М. Бурбика, П. М. Каркач та В. Л. Синчук, Д. В. Суходубов та ін. В той же час, в умовах реформування законодавства про прокуратуру, яке має місце на часі, потребує додаткового дослідження правова природа і функціональна спрямованість координаційної діяльності прокуратури щодо протидії злочинності, а також перспективи її нормативного врегулювання.

Питання щодо функціональної спрямованості координаційної діяльності прокуратури у сфері протидії злочинності на сьогодні не вирішено. Так, у чинному Законі України «Про прокуратуру» міститься окрема ст. 10, присвячена координаційним повноваженням прокуратури у сфері протидії злочинності та корупції. Це дає підстави деяким науковцям вести мову про координацію як про самостійну функцію прокуратури. На користь такого підходу свідчить специфіка правової регламентації, а також наявність власної предметної сфери і специфіки правових форм і засобів здійснення координаційної діяльності.

З іншого боку, розуміння координації як самостійної функції прокуратури підтримується не всіма дослідниками. Варто також зазначити, що у чинному Законі України «Про прокуратуру» йдеться лише про координаційні повноваження прокурора, проте координаційна діяльність не згадується у ст. 5 серед функцій прокуратури. Це дозволяє ставити питання про необхідність розгляду координації в межах якоїсь із конституційних функцій прокуратури.

Необхідно зазначити, що за своїм характером і предметною спрямованістю координаційна діяльність прокуратури найбільше тяжіє до діяльності прокурора у сфері кримінального провадження. Здійснюючи координаційну діяльність, прокурор має на меті попередити вчинення кримінальних правопорушень, забезпечити їх ефективне розслідування і притягнення до відповідальності винних у їх вчиненні осіб шляхом узгодження і спрямування зусиль різних правоохоронних органів. Більшість правоохоронних органів, які беруть участь у координації, відносяться до органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, нагляд за законністю яких покладається на прокуратуру.

Вказані міркування знаходять підтвердження і на рівні законопроектів. Так, у ч. 2 ст. 26 проекту Закону України «Про прокуратуру», підготовленому Адміністрацією Президента України, вказується, що Генеральний прокурор України, керівники регіональних та місцевих прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків, здійснюючи нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності та корупції. Координаційні повноваження прокурори здійснюють шляхом проведення спільних нарад, створення міжвідомчих робочих груп, проведення узгоджених заходів, здійснення аналітичної діяльності. Таким чином, координаційна діяльність втрачає своє значення в якості самостійної функції прокуратури, і розуміється як один із аспектів реалізації конституційної функції прокуратури з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство.

Проте необхідно вказати і на деякі недоліки такого підходу, оскільки він не враховує суттєві відмінності координаційної діяльності і вказаного нагляду. Насамперед, координаційна діяльність за своєю сферою є ширшою, ніж нагляд прокурора за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, оскільки значний масив координаційних повноважень реалізується прокурорами за межами кримінального провадження, у визначених законом і підзаконними актами формах, до яких, згідно із Положенням «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» від 26 квітня 2012 р., належать: проведення координаційних нарад перших керівників правоохоронних органів; проведення спільних засідань колегій правоохоронних органів; проведення міжвідомчих нарад за участю керівників правоохоронних органів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; видання спільних наказів, вказівок, інформаційних листів та інших документів організаційного та методичного характеру; обмін інформацією з питань стану злочинності та корупції та ін.

По-друге, наглядова і координаційна діяльність прокуратури розрізняються за своїм характером, оскільки координація здійснюється ненаглядовими засобами. Тому у разі включення координаційних

повноважень до складу функції прокуратури з нагляду за додержанням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, йтиме мова або про обмеження сфери і характеру координаційної діяльності, або про значне розширення змісту відповідного прокурорського нагляду і надання йому комплексного характеру, що ставить питання про пошук іншого, більш коректного найменування для відповідної функції прокуратури.

По-третє, прокурорський нагляд за законністю досудового розслідування і координаційна діяльність здійснюються на різних принципах. Так, координація здійснюється на засадах рівності усіх її учасників, оскільки відповідні органи не підпорядковуються одне одному і не залежать одне від одного у своїй практичній діяльності. Учасники координації є самостійними, що означає, що прийняття ними рішень та вчинення дій, спрямованих на реалізацію узгоджених заходів не потребує погодження з іншими учасниками координації, чи затвердження з боку прокурора або інших суб'єктів. Натомість наглядова діяльність прокурора характеризується наявністю широких повноважень владно-розпорядчого характеру, які надають прокуророві можливість імперативного впливу на органи досудового розслідування як на процесуально підпорядкованих йому суб'єктів.

По-четверте, у разі включення координаційної діяльності до складу функції нагляду за законністю досудового розслідування потребують розмежування такі категорії, як «координація» і «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням», оскільки такий підхід приводить до розуміння координації як форми прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Проте, відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України, процесуальне керівництво є єдиною формою прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням. Виходячи із змісту даної статті, всі повноваження прокурора у кримінальному провадженні реалізуються в межах процесуального керівництва, проте координаційні повноваження серед них не згадуються. Тому необхідно або передбачити такі повноваження у ч. 2 ст. 36 КПК України, або іншим чином визначити, як саме співвідноситься координація і процесуальне керівництво.

Таким чином, координаційна діяльність має дещо інший характер, ніж прокурорський нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. Враховуючи це, законодавцю доцільно було б визнати координаційну діяльність в якості самостійної форми прокурорського нагляду за законністю досудового розслідування поряд зі здійсненням процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

УДК 340

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕННЯ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Міліціанов Р. В.

здобувач кафедри загальноправових дисциплін ФПМК ХНУВС

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про безоплатну правову допомогу» виникла необхідність аналізу окремих положень даних нормативних актів з огляду на положення Конституції України. Конституційна засада змагальності сторін знайшла своє відображення у ст. 22 КПК України. Даний конституційний принцип відноситься до системи спеціальних міжгалузевих принципів, що визначають загальні засади судуострою, є одним із складових таких загальних принципів правосуддя як гарантованості права на судовий захист та рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Забезпечення особи кваліфікованою правовою допомогою є гарантією реалізації конституційної засади змагальності. В основі змагального процесу є процесуальна діяльність саме осіб, які беруть участь у справі із забезпечення повноти доказового матеріалу. Звісно, можливості засуджених щодо збирання та надання суду доказів, як основи конституційної засади змагальності, є утрудненими через відбування покарання, тому держава зобов'язана створити реальні механізми захисту прав даної категорії громадян, зокрема, шляхом надання можливості отримувати безоплатну правову допомогу.

Конституційним Судом України у рішенні № 23-рп/2009 від 30.09.2009 р. акцентовано увагу на обов'язку держави забезпечувати в належній формі можливість судового захисту громадянами своїх прав шляхом можливості користуватися правовою допомогою, тим самим мати рівні права у доведенні перед судом переконливості своїх доказів. У розділі II Основного Закону України закріплено не лише основні права і свободи людини і громадянина, а й передбачено відповідні конституційно-правові гарантії їх дотримання та захисту, зокрема гарантування звернення до суду безпосередньо на підставі Конституції, та надання при цьому можливості використання будь-яких інших не заборонених законом засобів захисту своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань (ч. 3 ст. 8, ч. 2, 5 ст. 55)

Важливу роль у забезпеченні реалізації захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правову допомогу, закріпленому у ст. 59 Конституції України. У контексті частини першої цієї статті «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації (ст. 21, ч. 1, 2 ст. 24 Ос-

нового Закону України). Реалізація кожним права на правову допомогу не може залежати від статусу особи та характеру її правовідносин з іншими суб'єктами права. Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві слід окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права. Тобто, саме особа визначає форму отримання правової допомоги. КСУ зазначає, що гарантування кожного права на правову допомогу в контексті ч. 2 ст. 3, ст. 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Крім того, гарантування кожного права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань. За змістом ст. 64 Конституції України конституційне право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено. Відповідно до Основного Закону України положення «кожен має право на правову допомогу» є нормою прямої дії (частина третя статті 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації.

Тому, КСУ дійшов висновку, що положення частини першої ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує. Слід врахувати те, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України). Право засудженого на правову допомогу гарантовано державою (ч. 2 ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Отже, виконуючи вимоги ст.ст. 3, 59, 129 Конституції України, при утвердженні принципу змагальності в КПК України та регламентації його елементу як права на безоплатну правову допомогу в окремому законі, слід було враховувати висновки КСУ та слідувати вимогам КВК України, вищезазначеним нормам Основного Закону. Однак, засуджений не включений до вичерпного переліку осіб, які мають право на одержання безоплатної вторинної правової допомоги (ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»). Тобто, в даному випадку мають місце порушення конституційної засади змагальності сторін, що свідчить про не досконалість національного механізму захисту прав людини.

Вирішуючи питання про необхідність отримання засудженим правової допомоги з метою реалізації конституційної засади змагальності, автор виходить з наявності на розгляді в судах численних скарг засуджених на неналежні умови утримання, лікування, дії, бездіяльність слідчого, прокурора вчинені в ході досудового розслідування вже після винесення вироку та призначення покарання. Право на подачу таких скарг фактично є намаганням переглянути остаточне судові рішення, яке не влаштовує особу, однак така правова можливість судового захисту не може бути обмежена. Розгляд цих скарг предметно віднесено до компетенції слідчого судді, який має право призначити захисника лише підозрюваному чи обвинуваченому, а не засудженому (ст. 49 КПК України). Подаючи такі скарги, особа фактично все ще намагається захиститися від пред'явленого обвинувачення, тобто обмеження права на правову допомогу та нехтування конституційною засадою змагальності в даному випадку, призводить до порушення ще однієї конституційної засади – забезпечення обвинуваченому права на захист (п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України). Отже, існує реальна необхідність розгляду судом скарг засуджених на основі конституційної засади змагальності, з наданням засудженим можливості користуватися правовою допомогою в доступній для особи формі.

Таким чином, з метою утвердження конституційної засади змагальності судочинства, та приведення положень Закону України «Про безоплатну правову допомогу» у відповідність Конституції України слід внести зміни до ст. 14 цього Закону, включивши засуджених до категорії осіб, яким гарантовано можливість одержання безоплатної правової допомоги.

ПРО ОСВІТНЮ ФУНКЦІЮ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА ЯК ЗАСІБУ ПІДВИЩЕННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Банк М.

здобувач кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

В країнах розвинутої (західної) демократії порівняльне правознавство викладається в університетах більше ніж півтора століття, зокрема, у Франції та Великобританії. В наші дні практично у всіх євро-

пейських країнах створено потужні центри порівняльного правознавства. Таких досягнень, в т.ч і через причини об'єктивного характеру, не має у вітчизняній (українській) юридичній науці. Причиною останнього, зокрема було і те, що за радянських часів спостерігалася або відсутність компаративістських досліджень, або – домінування т.з. вузького підходу стосовно науки порівняльного правознавства (з'ясування тільки місця «соціалістичної правової сім'ї» серед правових систем світу, виокремлення та дослідження критичної функції порівняльного правознавства тощо).

В той же самий час, саме порівняне правознавство відігравало і може відігравати надалі надзвичайно важливу роль в процесі підвищення правосвідомості. Так, в демократичному світі (протягом попередніх майже півтори сотні років) розвиток порівняльного правознавства супроводжувався розширенням зв'язків між різними країнами, накопиченням позитивного досвіду у вивченні правознавства, стимулюванні компаративістів до наукових досліджень). Одночасно, з наростанням процесу економічного розвитку країн світу, збільшувалася і потреба у тісних економічних зв'язках, що об'єктивно приводило і до породження освітньої функції порівняльного правознавства. Вивчення порівняльного права, говорив відомий американський юрист Роско Паунд (1870–1964), стає більш ефективним за умови, що викладачі чітко уявляють собі можливості цього предмету і вміють його реалізовувати. Звідси, важливого значення набувала цінність саме активного вивчення порівняльного правознавства, оскільки саме воно дає можливість показати всю протизагу позитивізму догматизму і обмеженому націоналізму, все об'ємну цінність права і універсальність юридичної науки, допомагає подолати вузьку спеціалізацію за допомогою більш широких категорій ефективного узагальнюючого правового мислення, яке озброює критичний розум «набором рішень», в яких сконцентрований досвід усього світу і т.д. і т.п.

За таких підходів, аксіологічні властивості порівняного правознавства для вітчизняної юриспруденції важко переоцінити, зокрема і в частині змісту його освітньої функції. Тому, очевидно, не підлягає жодному сумніву потреба включення порівняльного правознавства в навчальні плани юридичних вузів України як обов'язкової дисципліни. Викладання цієї дисципліни (про аргументовано пише більшість вітчизняних дослідників порівняльного правознавства), повинно здійснюватися на основі загальної та особливої частин. До першої можна було б віднести: поняття, предмет, місце порівняльного правознавства в системі юридичних; об'єкти та принципи порівняльного правознавства, категорійність та методологічний інструментарій; функціональність; порівняльне правознавство та національне право; порівняльне правознавство та європейське право; порівняльне правознавство та міжнародне право; теоретичні аспекти класифікації національних правових систем; значущість порівняльного правознавства в процесі гармонізації та уніфікації права тощо. До особливої, відповідно: поняття, предмет та завдання курсу «Правові системи сучасності»; розгляд основних правових сімей романо-германської; англо-американської; змішаних (скандинавська та латиноамериканська); релігійно-звичаєвої (індуська, мусульманська, іудейська, канонічна); філософсько-традиційних (Японія, Китай); звичаєво-общинних (країни Африки і Мадагаскар). На окрему увагу заслуговує також і т.з. прикладна частина порівняльного правознавства: порівняльне конституційне право; порівняльне цивільне право; порівняльне трудове право; порівняльне сімейне право; порівняльне кримінальне право і т. д.

УДК – 343.91:351.74/.76:343.35

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАХОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПЕРСОНАЛУ ОВС УКРАЇНИ

Галкін Д. В.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції ХНУВС

Проблема неухильного виконання законів працівниками міліції при виконанні своїх службових обов'язків набуває нині великого значення. Неправомірне поведінка працівників міліції не тільки викликає негативний суспільний резонанс, але й підриває засади правової держави, перешкоджає побудові громадянського суспільства, реалізації принципу рівності всіх перед законом, заінтересованості населення у підтриманні правопорядку, мотивації поваги до закону. Правопорушення міліціонерів торкаються інтересів багатьох громадян, тому що вони сприяють формуванню моральних деформацій, які мають істотний криміногенний потенціал.

Індивідуальне попередження злочинності розуміється у вітчизняній кримінологічній науці як частина попереджувальної діяльності відносно конкретного індивіда, що здійснюється на стадії, яка передуює виникненню злочинного наміру. При цьому об'єктами індивідуальної превенції рівною мірою є:

- поведінка й спосіб життя потенційних порушників закону;
- соціальні елементи їхньої особистості, що мають антигромадську спрямованість, соціально значимі психофізіологічні особливості індивідів;
- несприятливі умови найближчого оточення, інші довгострокові діючі обставини, що полегшують здійснення злочину.

Приймаючи за мету індивідуального попередження позитивну корекцію особистості, кримінологи виділяють ряд потребуємого свого рішення безпосередніх завдань, що потребують вирішення, серед

яких вказуються: виявлення кола осіб, чиє поведження свідчить про реальну можливість здійснення злочинів і правопорушень; глибоке вивчення цих осіб і джерел криміногенного впливу на них; прогнозування індивідуального поведження; планування заходів індивідуальної профілактики; позитивний коригувальний вплив.

У роботах практичної спрямованості різних країн, присвячених роботі з персоналом правоохоронних органів, перераховані завдання можуть і не декларуватися, однак перелік мер, спрямованих на індивідуальне попередження правопорушень, здебільшого залишається орієнтованим на заходи діагностики і корекції:

- вивчення умов формування особистості;
- вивчення найближчого оточення співробітників, можлива його корекція, закріплення у разі потреби наставника;
- регулярні бесіди, аналіз мотиваційної сфери, вчинків і способу життя, формування адекватної самооцінки і почуття гідності;
- психіатричне (психологічне) обстеження у випадку, коли є підозри щодо наявності психічного захворювання; виявлення і усунення антигромадських звичок, потреб, нахилів;
- психотерапевтична і психокорекційна робота;
- формування навичок самоаналізу і самоконтролю, навчання співробітників поведженню в нестандартних ситуаціях; надання допомоги по службі, формування здорового психологічного клімату в колективі, установлення ясної і чіткої політики щодо недопущення правопорушень.

Оскільки при реалізації зазначених завдань необхідно дотримуватися вимоги своєчасності, послідовності, реальності й законності, то при виявленні потенційних правопорушників серед співробітників ОВС особливо важливо мати фактичні, правові й кримінологічні підстави, на що вказує В.В. Голина як на необхідну умову індивідуальної превенції. Фактичними підставами при цьому є факти реального поведження індивіда, правовими – наявність нормативної бази, на основі якої реалізуються заходи індивідуального попередження. Під кримінологічними підставами розуміється наявність певного набору криміногенних ознак, що дозволяють виділити із загальної маси індивідів свого роду «групу ризику», що відрізняється високою потенційною можливістю здійснення злочину.

Питання криміногенних ознак, незважаючи на свою визначеність, не може вважатися остаточно вирішеним через різноманіття як індивідуальних поведінкових моделей, так і способів протиправного поведження. Тому сьогодні ми можемо говорити тільки про найбільш загальний, усталений набір соціально-психологічних особливостей, що мають високу прогностичну значимість при визначенні потенційних правопорушників. Звичайно до них відносять: схильність до різних форм деструктивного й агресивного поведження; підвищена емоційність, хворобливе самолюбство, завищена самооцінка; невміння поводитися в конфліктних ситуаціях, схильність до силового вирішення проблем; максималізм в оцінках, «трудоголізм», захоплення роллю «борця зі злочинністю»; виражена корислива спрямованість особистості; егоцентризм і завищені потреби; акцентуація рис характеру, схильність до зловживання алкоголем (наркотиками), ірраціональне прагнення до ризику; зневажливе ставлення до інших людей, розподіл їх на «своїх» і «чужих», ворожість до представників інших національностей.

З огляду на специфіку об'єкта превенції та особливості функціонування системи правоохоронної діяльності, відомчими дослідниками було запропоновано розглядати процес профілактики правопорушень серед особового складу у вигляді комплексної програми, що включає роботу на етапі прийняття на службу, проходження первинної профпідготовки, адаптації співробітника на місці служби, при підвищенні його кваліфікації.

На першому етапі передбачається використання психодіагностичних тестів, що виявляють риси особистості, характерні для правопорушників, а також діагностично значимі особливості ціннісно-мотиваційних і психофізіологічної сфер. З метою своєчасного виявлення потенційно непридатних для служби в ОВС осіб рекомендується складати психологічні портрети різних типів порушників із виділенням у них тих рис, які не підлягають корекції в ході навчання і проходження служби. Результати регулярних психологічних обстежень особистості співробітників можуть бути занесені до особової справи, що дозволить вчасно зафіксувати початок негативної деформації особистості співробітника і попередити здійснення ним порушень дисципліни і законності.

Процес професійної підготовки, як другий етап, припускає домінування методів виховного впливу. Особливе місце при цьому займають заходи щодо формування професійно важливих моральних орієнтирів, чітких уявлень співробітника про значимість своєї діяльності та системи етичних принципів, що стоять за виконанням щоденних завдань. Саме ця стадія розглядається багатьма поліцейськими як найбільш важлива для наступного професійного становлення особистості співробітників. Процесу становлення покликані також сприяти методи активного психологічного навчання і соціально-рольового тренінгу, спрямовані на підвищення стресостійкості співробітника, формування вмінь із поведження в конфліктних ситуаціях, вибір адекватної поведінкової стратегії.

З огляду на, що перші 3-5 років є найбільш кризовим періодом професійної адаптації, третій етап є не менш важливим у роботі з попередження правопорушень, ніж попередні. Центральним елементом превентивного впливу на даному етапі, на думку М. І. Ануфрієва, є інститут наставництва. Однак, інститут наставництва в період первинної адаптації вимагає більш широкого трактування і повинен включати

корекційний вплив на молодого співробітника з боку як більш досвідчених колег, так і безпосереднього начальника.

Нарешті, четвертий етап розглядає заходи профілактичного характеру, що здійснюються в процесі підвищення кваліфікації співробітника. Основне місце при цьому повинне приділятися корекції професійних деформацій і розширенню рольового діапазону поведінки, що істотно знижує ризик здійснення правопорушень.

Однак настільки комплексна програма є скоріше виключенням, ніж правилом. У переважній більшості науково-прикладних робіт віддається перевага розробці одного з напрямків індивідуального попередження, керуючись при цьому видом девіантного поведінки співробітників в якості об'єкта превентивного впливу. У зв'язку з цим ми вправі сьогодні говорити про комплекс заходів, спрямованих на попередження корупційних проявів, агресивного поведінки, професійної деформації, зловживання алкоголем і наркотиками.

Розглянуті напрямки і методи індивідуальної профілактики протиправного поведінки співробітників ОВС, розроблені у своєму загальному виді, залишають великий простір для вдосконалення конкретних форм їхнього застосування залежно від особистих особливостей персоналу та специфіки діяльності підрозділу. Тому однією з умов успішного здійснення індивідуальної превенції є не тільки методологічна розробленість даної області, але й рівень професійної підготовки керівного складу, його готовності до інновацій і вдосконалення роботи з особовим складом підрозділів.

УДК 340

ПРО СТРУКТУРУ (ВНУТРІШНЮ БУДОВУ) ОФІЦІЙНОЇ НАЗВИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Стецюк Х. П.

аспірант кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Одним з обов'язкових атрибутів сучасної держави є її офіційна назва. Без власної назви не існувало і не існує сьогодні жодного самостійного державного утворення, а тим більше – жодної держави як такої. Вже сама поява держави, як правило, автоматично передбачає і появу того чи іншого її офіційного найменування. В той же самий час, офіційна назва держави, як і будь-який інший атрибут сучасної держави, має своє змістовне навантаження, структуру (внутрішню будову), виконує певні суспільні завдання (функції) і т.д. Аналіз практики офіційного найменування сучасних держав свідчить про те, що в більшості своїй ці найменування з одного боку – ніби відтворюють історію власної країни, а з іншого – відображають особливості її сучасної політико-правової сутності. Останнє, особливо рельєфно, найшло своє відображення в практиці закріплення офіційних назв держави в конституціях, зокрема європейських країн.

Вважається, що у своїй внутрішній будові офіційна назва сучасної держави складається, як правило, з двох умовних частин (елементів): т.з. «індивідуалізуючого» (тієї частини офіційної назви держави, яка вказує на індивідуальну особливість держави, її зв'язок з найменуванням певного етносу чи народу, територій їхнього розселення тощо) та т.з. «доповнюючого» або «додаткового» елементу офіційної назви держави (частини офіційної назви держави, яка говорить про суспільно-політичні особливості останньої). В єдності ці елементи складають те, що в ономастиці (розділі мовознавства який вивчає будь-які власні імена) відносять до спеціального класу топонімів – адміністративних хоронімів.

Індивідуалізуючий елемент офіційної назви держави, очевидно, є її основним і, як правило, без нього не існує самої офіційної назви сучасної держави як такої. З аналізу існуючих на сьогоднішній день офіційних назв держав, можна виділити наступні групи країн. Перша і, напевно, найбільша за обсягом в цьому напрямку група – це країни, назви яких утворені від етнонімів (від найменувань відповідних етносів чи народів) – Албанія, Болгарія, Вірменія, Польща, Хорватія, Японія та ін. Друга група, це країни найменування яких утворені від назв столиць відповідних держав – Алжир, Бразилія, Кувейт, Люксембург, Туніс та ін. Третя група, це країни, найменування яких утворені від назв географічних об'єктів (річок, озер, гір, пустель, островів, архіпелагів і т.д.), які є на території відповідної країни – Бахрейн, Гамбія, Кенія, Конго, Куба, Мальта, Чад, Ямайка та ін. Наступну (четверту) групу, певним чином пов'язану із попередньою, складають країни, які отримали своє найменування через особливості свого географічного розташування – Еквадор, Південно-Африканська Республіка тощо. П'яту і шосту групи склтимуть країни, які отримали свої назви від імен окремих святих чи відомих історичних персонажів – Болівія, Домініканська Республіка, Колумбія, Сан-Марино, Філіппіни та ін. До сьомої та восьмої групи можна віднести країни, які своїм найменуванням зобов'язані т.з. топонімічними переносами або відтворенню у назвах «духу» епохи великих відкриттів, чи освоєння нових територій – Гренада, Нова Зеландія, Коста-Ріка або Багатий берег, Пуерто-Ріко або Багата гавань та ін. На окрему групу, як видається, заслуговують країни з найменуваннями, які можна віднести до т.з. штучних номінацій – Буркіна-Фасо або «Батьківщина гідних людей», Пакистан і т.д., і т.д. Очевидно, що таке «групування» країн за ймовірним походженням їхніх найменувань можна продовжувати і далі. Так само, як і можна запропонувати інші критерії для їхньої класифікації, чи навести цілу низку країн, походження найменувань яких і досі залишається дискусійними. Однак, в даному випадку не це видається головним. Головним, напевно, в цьому плані було і залишається те, що «індивідуалізуючий» елемент є історично основним. Саме тому, в

окремих випадках він залишається і єдиним в структурі офіційної назви тої чи іншої держави. Адже, не випадково, низка сучасних держав має офіційну назву, яка фактично складається тільки з цього т.з. «індивідуалізуючого» елементу (Румунія, Україна, Угорщина, Японія та інші).

В той же самий час, чи не єдиним виключенням із правила щодо обов'язкової присутності в офіційній назві держави «індивідуалізуючого» елементу в ХХ-му ст. був Радянський Союз. Адже, саме його офіційна назва (Союз Радянських Соціалістичних Республік) не містила жодного натяку на наявність в ній «індивідуалізуючого» елемента. Вона мала тільки набір т.з. додаткових (доповнюючих) сегментів даного явища, що зовсім не вкладалися в тогочасні уставлені загальносуспільні уявлення про інститут офіційної назви держави як такої. І далеко не випадково, в часи коли робилися спроби не допустити кінцевого розвалу тієї держави, цілком серйозно лунали пропозиції про перейменування СРСР в «Союз Радянських Республік Європи і Азії»).

На сьогоднішній день, окрім «індивідуалізуючого» (основного) елементу, в структурі офіційної назви держави часто має місце також один або декілька т.з. «доповнюючих» (додаткових) елементів. Саме через них передається інформація про форму державного правління та форму державного устрою країни, про наявність в ній пануючої релігії, про певні особливості політико-ідеологічного плану тощо. Наприклад, в офіційних назвах низки держав містяться прямі вказівки на наявність монархічного (Велике Герцогство Люксембург, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Султанат Оман і т.д.) чи республіканського (Республіка Австрія, Французька Республіка, Чеська Республіка та ін.) ладу. Досить часто «доповнюючим» елементом виступає вказівка на форму державного устрою (Австралійський Союз, Об'єднані Арабські Емірати, Мексиканські Сполучені Штати, Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, Швейцарська Конфедерація); значно рідше – наявність державної релігії (Ісламська Республіка Іран, Ісламська Республіка Пакистан, Федеральна Ісламська Республіка Коморські острови) або характеристика суспільно-політичного ладу держави (Соціалістична Республіка В'єтнам, Корейська Народна Демократична Республіка, Демократична Республіка Конго та ін.).

Іноді, в структурі офіційної назви держави використовується слово «держава» (Держава Кувейт, Держава Ізраїль та ін.). В цей ряд можна поставити також і офіційну назву Ватикану – «Держава-місто Ватикан» (Stato della Citta del Vaticano). Однак, використання слова «держава» в структурі офіційної назви країни, як слушно зауважує А. А. Белкін, не варто розглядати як безпосередньо «доповнюючий» елемент, оскільки цей термін не несе в собі жодної особливої характеристики; в даному випадку радше має місце або певна історична традиція, пов'язана із виникненням конкретної держави, або намагання підкреслити суверенність певного територіально-політичного утворення»).

Підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок про те, що в структурі офіційних назв сучасних держав присутні, як правило, дві складові частини – «індивідуалізуюча» (основна) та додаткова (доповнююча). Такий підхід при вирішенні питання змісту офіційної назви сучасної держави можна назвати класичним. Виключення із останнього, як правило, обумовлено особливостями державно-правового розвитку тої чи іншої країни.

УДК 342.734

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Бабкова Т. В.

здобувач кафедри загальноправових дисциплін ФПМК ХНУВС

Стаття 3 Конституції України передбачає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Забезпечення соціальних прав людини і громадянина здійснюється за допомогою різних правових засобів через усю систему органів публічної влади, важливе місце в якій відіграє Конституційний Суд України, який відповідно до ст. 147 Конституції України та ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» є єдиним органом конституційної юрисдикції України.

Визначаючи роль Конституційного Суду України в системі органів, що покликані забезпечувати права і свободи людини і громадянина, слід зазначити, що цей державний орган може здійснювати захист прав і свобод людини і громадянина шляхом реалізації таких його повноважень, як: вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України та законів України; дача висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Активну позицію має Конституційний Суд України щодо забезпечення соціальних прав громадян України таких категорій, як: постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи, військовослужбовці, працівники служби безпеки, міліції та прокуратури, ветерани органів внутрішніх справ та члени їх сімей, особи, які працюють у наукових установах, здобувають освіту тощо.

Питання стосовно обсягу і меж забезпечення соціальних прав цих та інших категорій осіб вирішуються Конституційним Судом України з врахуванням конкретного конституційного подання або звернення в порядку, визначеному Законом України «Про Конституційний Суд України».

Забезпечення соціальних прав людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції може здійснюватися шляхом: з'ясування змісту соціального права; встановлення змісту гарантій соціального права; встановлення відповідності Конституції України обмежень соціальних прав людини і громадянина законами України та підзаконними нормативно-правовими актами.

Одним з найважливіших способів забезпечення соціальних прав Конституційним Судом України є з'ясування змісту певного соціального права. Здійснюючи офіційне тлумачення Конституції України та законів України, Конституційний Суд України створює необхідні умови для правильного з'ясування змісту конституційних норм, що закріплюють соціальні права з метою правильного їх розуміння та реалізації. Зокрема, рішеннями Конституційного Суду України роз'яснюється зміст таких соціальних прав, як право на пенсійне забезпечення (Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання); право на безоплатну медичну допомогу (Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 (справа про безоплатну медичну допомогу) та ін.

Не менш важливим способом забезпечення соціальних прав Конституційним Судом України є встановлення змісту гарантій їх реалізації. Так, саме рішенням органу конституційного контролю було підтверджено, що соціальні права людини є предметом судового захисту (рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп у справі за конституційним зверненням громадян Проценко, Ярошенко та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненням жителів міста Жовті Води).

Ще одним способом забезпечення соціальних прав людини і громадянина Конституційним Судом України є встановлення відповідності Конституції України обмежень соціальних прав людини і громадянина законами України та підзаконними нормативно-правовими актами. Конституційний Суд України у низці рішень розтлумачив неможливість обмеження таких соціальних прав, як право на працю, право на соціальний захист та ін. Зокрема, загальновідомою є позиція Конституційного Суду України щодо недопустимості призупинення або обмеження соціальних виплат законами України «Про Державний бюджет», яка полягає в тому, що недостатність фінансових ресурсів не може бути підставою до невиконання (або невчасного виконання) зобов'язань державою.

Таким чином, наведені приклади свідчать про одне з провідних місць Конституційного Суду України в системі органів публічної влади, що здійснюють забезпечення соціальних прав. Саме Конституційний Суд України вирішуючи питання про конституційність нормативно-правових актів, здійснюючи офіційне тлумачення Конституції України, має можливість надійно захищати соціальні права людини і громадянина.

УДК 351.756(476)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ СИСТЕМИ РЕЄСТРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

Чумак В. В.

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ
факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції
у справах дітей ХНУВС*

Система реєстрації населення як один з важливих правових інститутів забезпечується різними заходами правового захисту, зокрема застосуванням заходів адміністративної відповідальності. Застосування цих заходів визначається характером порушення, ступенем провини та іншими факторами, які обов'язково враховуються при розгляді конкретного правопорушення.

КпАП Республіки Білорусь (ст. 23.53–23.55) встановлені протиправні діяння, вчинення яких тягне адміністративну відповідальність громадян за порушення правил системи реєстрації населення.

Такими адміністративними правопорушеннями є: проживання без реєстрації за місцем проживання або за місцем перебування у випадках, коли реєстрація за місцем перебування є обов'язковою; проживання без документів, що засвідчують особу, або за недійсними документами, що посвідчують особу; незаконне вилучення посадовою особою документа, що посвідчує особу; прийняття документа, що посвідчує особу, а також проїзного документа Республіки Білорусь, що видається окремим категоріям іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно проживають в Республіці Білорусь, в заставу; порушення іноземним громадянином або особою без громадянства правил перебування в Республіці Білорусь, тобто перебування в Республіці Білорусь без візи Республіки Білорусь, міграційної карти, паспорта або іншого документа, що його замінює, призначеного для виїзду за кордон і виданого відповідним органом держави громадянської належності або звичайного місця проживання іноземного громадянина або особи без громадянства або виданого міжнародною організацією, або перебування в Республіці Білорусь за недійсними документами, недотримання встановленого порядку реєстрації або пересування і вибору місця проживання або місця перебування, ухилення від виїзду після закінчення

© Бабкова Т. В., 2013

визначеного їм терміну перебування, а також порушення правил транзитного проїзду (транзиту) через територію Республіки Білорусь або порядку заняття трудової або іншої діяльності; невжиття індивідуальним підприємцем або уповноваженою посадовою особою юридичної особи, приймаючими іноземного громадянина або особу без громадянства, встановлених заходів щодо їх своєчасної реєстрації, отримання ними дозволу на тимчасове проживання в Республіці Білорусь, виїзду цих осіб із Республіки Білорусь після закінчення визначеного їм терміну перебування в Республіці Білорусь; невжиття фізичною особою, що запросив до Республіки Білорусь іноземного громадянина або особу без громадянства, встановлених заходів щодо їх своєчасної реєстрації, виїзду з Республіки Білорусь після закінчення визначеного їм терміну перебування в Республіці Білорусь; надання житлового чи іншого приміщення для проживання, транспортного засобу іноземному громадянину чи особі без громадянства, що знаходиться в Республіці Білорусь з порушенням правил перебування в Республіці Білорусь і правил транзитного проїзду (транзиту) через територію Республіки Білорусь, або використання іноземного громадянина або особи без громадянства для здійснення трудової, підприємницької або іншої діяльності з порушенням встановленого порядку. Дія цієї норми не поширюється на осіб, які звернулися з клопотанням про надання статусу біженця або додаткового захисту або притулку в Республіці Білорусь за умови, що вони без зволікань звернулися з таким клопотанням.

Суб'єктами вищезазначених проступків можуть бути: громадяни Республіки Білорусь; іноземні громадяни (за винятком іноземців, що володіють дипломатичним імунітетом); особи без громадянства; індивідуальні підприємці; посадові особи; уповноважені посадові особи юридичних осіб. Суб'єкт до моменту вчинення правопорушення повинен досягти 16 – річного віку. Слід також зазначити, що ряд перерахованих складів правопорушень мають спеціальним суб'єктом посадових осіб підприємств, організацій, установ або осіб, відповідальних за дотримання правил системи реєстрації населення.

Суб'єктивна сторона даних правопорушень полягає в тому, що порушення правил системи реєстрації населення може бути вчинено як умисно, так і з необережності. Наприклад, особа умисно навмисно продовжує проживати в місцевості, де йому відмовлено в реєстрації, усвідомлюючи протиправний характер своєї дії, і бажаючи його вчинити.

Для необережного порушення правил системи реєстрації населення характерна відсутність належної уважності. Так, особа несвоєчасно отримує або обмінює паспорт, недбало зберігає паспорт, хоча повинне або могло передбачити протиправні наслідки своєї дії чи бездіяльності та запобігти їх.

Об'єктом даної групи правопорушень виступає встановлений державою порядок управління і суспільні відносини, що складаються в цій сфері. Безпосереднім об'єктом є система реєстрації населення Республіки Білорусь.

Об'єктивну сторону зазначених вище правопорушень утворюють протиправні діяння (дії або бездіяльність) конкретних осіб. Найбільш характерним порушенням правил системи реєстрації населення є бездіяльність. Несвоєчасне отримання паспорта, проживання без прописки або реєстрації є невиконанням юридичного обов'язку.

Проживання без паспорта завжди тягне проживання без реєстрації, отже, особа повинна притягуватися до відповідальності за двома складами правопорушень. Порушенням є і створення умов, що сприяють цим діям.

В якості адміністративних стягнень за порушення системи реєстрації населення застосовуються попередження та накладення штрафу в розмірі від двох до чотирьох базових величин за ст. 23.53 КпАП Республіки Білорусь; в розмірі від чотирьох до п'яти базових величин – за ч. 1 ст. 23.54 КпАП Республіки Білорусь; в розмірі від двох до шести базових величин – за ч. 2 ст. 23.54 КпАП Республіки Білорусь.

Стаття 23.55 КпАП Республіки Білорусь передбачає такі санкції: попередження з депортацією або без депортації або накладення штрафу в розмірі до 20 базових величин з депортацією або без депортації – за ч. 1 даної статті; попередження або накладення штрафу в розмірі до 20 базових величин – за ч. 2; попередження або накладення штрафу в розмірі до 10 базових величин – за ч. 3; попередження або накладення штрафу в розмірі до 20 базових величин – за ч. 4; накладення штрафу в розмірі до 30 базових величин – за ч. 5.

Накладати стягнення за порушення паспортної системи мають право адміністративні комісії при виконавчих комітетах районних, міських, районних у містах Рад депутатів, а також органи внутрішніх справ Республіки Білорусь.

Резюмуючи, зазначимо, що система реєстрації населення має велике значення у регулюванні різних суспільних відносин у зв'язку з тим, що вона є основним засобом поточного обліку населення; формує дані про кількість осіб, які прибули на проживання і вибули в другій місцевості, які є вихідним матеріалом для подальшого узагальнення органами державної статистики; забезпечує ведення персонального обліку населення, необхідного для проведення адресно – довідкової роботи та обліку військово-зобов'язаних; є вихідним матеріалом для вивчення адміністративної обстановки; впорядковує пересування населення шляхом введення спеціальних правил проживання і переїзду на проживання в інші місцевості.

Система реєстрації населення завжди перебувала й перебуває у віданні МВС Республіки Білорусь. Головна функція цієї системи – правоохоронна, працівники органів внутрішніх справ широко використовують можливості системи реєстрації населення при розшуку і встановленні особи громадян, здійсненні профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення протиправних дій.

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ОСОБИ В УКРАЇНІ*Падалиця Г. М.**викладач Сумського училища професійної підготовки, підпорядкованого УМВС України в Сумській області*

Проголосивши свою незалежність, Україна стала на шлях побудови власної правової держави і громадянського суспільства. Серед проблем, що вирішує народ України є проблема здійснення прав людини та громадянина. Права та свободи людини становлять ядро правового статусу особи і громадянина. Права людини, їх соціальне призначення в суспільстві – одна з найбільш важливих проблем історичного, соціального та культурного розвитку людства. Вони незмінно знаходилися і сьогодні знаходяться в центрі уваги філософської, політичної, правової, етичної, релігійної та інших форм суспільної думки.

Хоча права та свободи людини і громадянина, а також гарантії реалізації і захисту цих прав і свобод, закріплені в Конституції, сучасне становище в даний час свідчить про те, що гарантованість практичної реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина ще перебуває на досить низькому рівні. Насамперед це стосується деяких соціально-економічних прав і свобод людини та громадянина, закріплених і гарантованих чинною Конституцією. Поки що фактично вони носять більше декларативний, ніж реальний характер, в більшій мірі проголошені, ніж гарантовані. Механізм здійснення та захисту цих і деяких інших прав і свобод з тих чи інших причин іноді реалізується дуже повільно або навіть гальмується. Важливою причиною існування проблем в галузі реалізації прав і свобод людини та громадянина є те, що через наявні в нашому суспільстві економічні проблеми, держава фактично неспроможна забезпечити і гарантувати всім громадянам більшість проголошених в Конституції соціальних та економічних прав і свобод. Іншою не менш важливою проблемою є недоліки в самому законодавстві: недостатньо розроблені юридичні механізми реалізації і захисту тих чи інших прав і свобод, існують певні суперечності в нормативній базі тощо.

На сучасному етапі розвитку Української держави і суспільства проблема забезпечення прав і свобод особи набуває особливого значення. Це виявляється як у певних складнощах в практичній реалізації деяких прав і свобод, закріплених в Конституції України, так і в незадовільному стані їх захищеності.

Головні передумови ефективного забезпечення прав і свобод особи в Україні ще не сформовані.

Формування правової держави і створення умов, за яких людина дійсно стає вищою соціальною цінністю, є надзвичайно складним завданням, його вирішення можливе лише в результаті тривалих зусиль суспільства, пов'язаних з подоланням всіх наявних проблем. необхідно розробити і прийняти концепцію приведення чинного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами з прав людини, підвищувати невисоку за рівнем правову культуру і правосвідомість наших громадян.

Фундатором правової держави виступає громадянське суспільство, яке, крім того, є основою економічно стабільної і ефективної держави. Громадянське суспільство забезпечує права людини (права окремої людської істоти на життя, свободу, прагнення до щастя), а держава – права громадянина (політичні права). Державна влада, як відомо, тісно пов'язана з політикою, яка здійснюється з приводу і для досягнення влади. Як державна так і політична влада настільки тісно пов'язані, що часто-густо про політичну владу говорять у термінах влади державної, а про державну владу – у термінах політичної. Проте політика є більш широким поняттям, ніж державна влада, у зв'язку з тим, що здійснюється більшим колом суб'єктів політичної системи. В сучасній суверенній державі, якою є Україна, була, є і буде опосередкована форма політичної влади, тобто єдина державна політика. Її формує, перш за все, той, хто очолює державу.

Згідно зі ст. 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки України є найважливішою функцією держави. Держава в особі відповідних органів державної влади здійснює від імені Українського народу права власника на природні ресурси, забезпечує захист усіх суб'єктів права власності та господарювання (ст. 13), охороняє основне національне багатство – землю (ст. 14), забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності (ст. 42), розробляє, затверджує та здійснює загальнодержавні програми економічного розвитку України (статті 85, 116), встановлює порядок утворення та функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального (ст. 92) тощо. Для вирішення цих проблем потрібно здійснювати відповідні зміни в економічній політиці України: забезпечувати зростання виробництва, переорієнтовувати економіку на загально-соціальні потреби, забезпечувати її стабільний розвиток тощо.

Важливим завданням економічних і соціальних перетворень в сучасній Україні є забезпечення балансу між свободою ринкової економіки та забезпеченням соціальної захищеності людини, захистом і гарантуванням соціально-економічних прав і свобод людини та громадянина. Соціальна функція може бути повноцінно реалізована лише за умови високого рівня економічного розвитку, що дозволяє ефективно перерозподіляти кошти і ресурси, зберігаючи при цьому свободу ринкових відносин і підприємництва.

Для сучасного правового становища особи в Україні характерні такі особливості, як нестійкість, слабка соціально-правова захищеність, відсутність надійних гарантуючих механізмів, нездатність державних владних структур ефективно забезпечити права, свободи та законні інтереси особи.

Можна виділити деякі шляхи розвитку правового становища особи в Україні:

- закладення нової концепції взаємостосунків особи і держави з пріоритетом особи як вищої соціальної і моральної цінності;
- здійснення переходу від командно-заборонних методів регламентації правового становища особи до дозвільних, від централізму до розумової автономії і самостійності;
- законодавча гілка влади під час розробки нових законопроектів повинна враховувати відповідність між існуючими; провідна роль у створенні ефективної правової системи належить органам державної влади і, перш за все, законодавчій владі, яка покликана підготувати досконалу законодавчу базу реформування українського суспільства і держави відповідно до загальнолюдських цінностей з урахування історичної й національної самобутності. У правовій державі повинні управляти не окремі особи, а закон, який не тільки за формою та найменуванням, а й за змістом повинен бути правовим. Необхідною умовою для формування правових законів є підзаконність виконавчої влади та позбавлення її правотворчих функцій;
- на перший план вивести такі пріоритети, як права людини, гідність особи, гуманізм, свобода, демократія, справедливість;
- посилення судового захисту особи, дія презумпції невинуватості;
- створити соціальну стабільність, розвинути економіку, широку інфраструктуру;
- забезпечити гідний рівень життя та вільний розвиток кожної особистості, стабільність політичних структур.

Є потреба у прийнятті нових законів у сфері прав людини. Головним серед них має стати нормативно-правовий акт про права громадянина України, в якому необхідно передбачити ті права і свободи, які не знайшли відображення в Основному Законі, адже у ч. 1 ст. 22 Конституції передбачено, що права і свободи людини та громадянина, закріплені в ній, не є вичерпними.

На нашу думку, щоб реалізувалися принципи щодо здійснення належним чином прав та свобод, необхідно перш за все змінити відносини всередині суспільства, а також між суспільством та державою.

Пріоритети політики – це визначальні напрями, акценти, переваги в діяльності органів державної влади, побудовані відповідно до уявлень про ієрархію соціальних цінностей, що підлягають захисту та забезпеченню правом у першу чергу. Тому пріоритети правової політики можна розглядати як тактику, що створює сприятливі умови для реалізації державної правової політики, як вирішення нею тактичних (проміжних) завдань.

Основними пріоритетами правової політики в сучасній Україні є:

1. Реалізація ідей правової державності.
2. Ліквідація розриву між теорією і практикою додержання прав людини.
3. Наведення порядку у роботі органів державної влади.
4. Подолання правового нігілізму та правового ідеалізму.
5. Правове забезпечення економічного росту

Отже, доки держава не буде реально обмежена правом, правовим законом, вона не може вважатися правовою. В сучасних умовах Українська держава ще не стала повною мірою демократичною, соціальною та правовою, деякі норми Конституції залишаються декларативними. Однак закони, якщо вони досконалі, правові, здатні формувати в тому числі і право. Тому необхідно удосконалювати механізм держави, її правову базу.

УДК 342

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРИВАТНОЇ ОХОРОНИ ДІЯЛЬНОСТІ

Загуменна Ю. О.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Індустрія приватного охоронного бізнесу розвивається активними темпами в усьому світі. Через регулярні повідомлення про терористичну загрозу, стихійні лиха, розгул криміналу, масові хвилювання і зростаючу нестабільність в суспільстві, люди все частіше вдаються до послуг приватних охоронців і детективів.

Перші приватні охоронні підприємства з'явилися в США ще в 80-ті роки XX століття, а потім ідея була підхоплена і Західною Європою. Спочатку охоронні служби виконували в основному примітивні функції сторожів: спостереження за об'єктом і своєчасний виклик поліції або пожежної служби. Популярність використання охоронних послуг різко зросла після того, як страхові компанії почали пропонувати знижки клієнтам, що наймають фізичну охорону для забезпечення безпеки об'єктів, оскільки це підвищує шанси застрахованого майна на збереження. Сьогодні в охоронній індустрії функціонують тисячі приватних підприємств, трудяться мільйони приватних охоронців. Багато аспектів роботи недержавних охоронних підприємств Західних країн можна прийняти за зразок. Це стосується всього – і досвіду роботи, і технічного забезпечення, і прогресивних технологій, і співпраці з державними органами.

Сучасні приватні охоронні компанії надають широкий спектр послуг: забезпечують особисту охорону громадян і безпеку найважливіших державних і приватних об'єктів, патрулюють міські квартали, проводять приватні розслідування, борються з шахраями і крадіжками, здійснюють супровід вантажів та

інкасацію, забезпечують технічне оснащення об'єктів, здійснюють моніторинг обстановки, надають детективні послуги, підтримують порядок на масових заходах. Іншими словами, приватні охоронні підприємства частково замінюють державні структури і діють у тих сферах, які їм позначила держава. Межі цієї сфери визначають державні інстанції, а їх рішення, у свою чергу, залежать від загальної ситуації в країні та за кордоном. Зокрема, найбільш радикальні зміни в законодавстві про приватні охоронні служби вносилися після крупних терактів – в 1986 р. у Франції, після 11 вересня 2001 р. – в США і Канаді. Як правило, вони вели до розширення повноважень і можливостей недержавних охоронних підприємств.

Уряди багатьох Західних країн передають до приватних рук види діяльності, які раніше вважалися за прерогативу держави. В Ізраїлі працівників приватних охоронних компаній озброїли не гірше за поліцію, довірили охороняти найважливіші державні об'єкти і місця масового скупчення громадян (зокрема, автостанції та аеропорти), а з 2009 р. вони почали заміщати державні служби на пропускних пунктах в районі Гази. Недержавні охоронні підприємства у Великобританії, Угорщині, Франції і Канаді активно притягуються для охорони найважливіших державних органів і диппредставництв ЄС, зокрема за кордоном і в «гарячих точках»: Бейруті, Кабулі, Ісламабаді, Бенгазі, Єрусалимі, Порт-о-Пренсі, Сані, Тріполі. У адміністративній столиці ЄС – Брюсселі – охорону дипслужб ЄС, Єврокомісії, Ради ЄС і Європарламенту несуть понад 1,5 тисяч співробітників приватної британської охоронної фірми «G4S». Така ж ситуація складається і в США, де НОП передані напіввійськові, конвойно-охоронні, антитерористичні і диверсійно-розвідувальні функції. Американський контингент в Іраку налічує 160 000 чоловік, а співробітників приватних охоронних компаній – 180 000 чоловік. За 10 останніх років, в Західних країнах об'єм федеральних підрядів для НОП збільшився більш ніж в два рази, а число виконуючих державні контракти приватних охоронців давно перевищує кількість державних службовців.

Але тут слід зауважити, що поєднує усю різноманітну закордонну практику охоронної діяльності нормативно врегульована взаємодія поліції з фірмами, асоціаціями, бюро приватних детективних і охоронних служб у галузі запобігання правопорушенням. Таке співробітництво може мати різні форми. Що ж стосується адміністративно-правового регулювання приватної охоронної діяльності, взаємодії органів внутрішніх справ з приватними охоронними підприємствами в запобіганні правопорушенням, то можна навести низку аспектів такої взаємодії.

Поліція завжди уповноважена контролювати охоронні служби, видавати і анулювати ліцензії на охоронну діяльність, регулювати законодавчу базу. Як правило, у приватних охоронців не більше прав, ніж у рядового громадянина. Недержавним охоронним підприємствам заборонено проводити обшуки, огляди, арешти та ін. У деяких країнах приватним службам заборонено використання зброї або спецзасобів, наприклад в Австралії, Великобританії, Канаді (хоча не виключається виконання озброєних послуг в інших країнах, за узгодженням з приймаючою стороною). Буквально кожен вид охоронної і детективної діяльності обкладений своїми заборонами і нюансами, які залежать від законодавчої бази країни, або навіть її окремого адміністративного регіону (це характерно для різних штатів США, Австралії, Канади).

Існують й інші обмеження, наприклад, ті що стосуються лінгвістичних особливостей або зовнішнього вигляду. Так у ряді країн охоронним структурам можна використовувати лише затверджену МВС екіпіровку і символіку, щоб вона навіть віддалено не нагадувала поліцейську. А в американському штаті Каліфорнія заборонено вживання слова «агент» в застосуванні до приватних охоронців, тому що це слово асоціюється з агентами державних спецслужб. У канадських провінціях Альберта і Онтаріо заборонено називати приватних охоронців «Security officer», мотивуючи це тим, що слово «officer» дуже «поліцейське», хоча і найпоширеніше для позначення охоронців. Широко використовувані в окремих штатах США позначення приватної охорони «Private police» або «Security police», в інших районах категорично заборонені.

Ліцензію повинні мати як само охоронне підприємство, так і кожен його співробітник. Ліцензії видають органи МВС, але іноді цим може займатися, міністерство юстиції і навіть прокуратура. Для отримання ліцензії юридичним особам необхідно зареєструвати статутні документи, пройти перевірку на бездоганність власників компанії, сплатити держмити і необхідний акціонерний капітал, надати забезпечення фінансових гарантій. Фізичні особи можуть отримати ліцензію (ідентифікаційну картку) починаючи з 18 років. Для цього необхідно пройти спеціальну перевірку і курс навчання, мати міцне здоров'я і урівноважену психіку.

Строга програма відбору і найму співробітників в недержавні охоронні підприємства передбачає: співбесіду, тестування, професійне випробування, перевірку біографічних даних (зокрема, ділової і побутової репутації, в причетності на кримінал та ін.), а також реєстрацію відбитків пальців. Кандидати повинні мати позитивні характеристики від попередніх роботодавців, колег і сусідів по будинку, і крім того жодних серйозних проблем з поліцією у минулому.

Курс спеціальної підготовки в різних країнах може бути різним, але має певні загальні риси. Як мінімум це 180 годин навчання в спеціальному центрі та шість тижнів самоосвіти. Охоронці проходять підготовку в області суспільних відносин, психології, конфліктології, надання першої допомоги, спеціальної і фізичної підготовки, юриспруденції. За підсумками навчання курсанти складають письмові і практичні іспити, що охоплюють такі теми, як обмін інформацією з правоохоронними органами, попередження злочинності, обробка доказів, застосування фізичної сили, навички володіння зброєю, показання свідків в суді, складання звітів, міжособові і комунікативні навички, а також спеціальні процедури.

Надалі, кожен охоронець повинен щорічно проходити Курси підвищення кваліфікації (20 годин). Охоронці, які працюють в установах з посиленими заходами безпеки, зокрема, на атомних електростанціях або на секретних виробництвах, зазвичай отримують високу теоретичну і практичну підготовку.

У цілому ряду вищих і середніх навчальних закладів світу існують спеціальні програми підготовки для майбутніх і вже працюючих фахівців охорони. У Норвегії, наприклад, введений державний сертифікат, який підтверджує кваліфікацію охоронця. Щоб на нього заслужити, слід пропрацювати в галузі не менше 5-ти років, або отримати додаткову спеціалізацію в базовому навчальному закладі, і пройти дворічне стажування. Державний сертифікат підвищує шанси на працевлаштування і дозволяє розраховувати на вищу зарплату.

Таким чином, слід зазначити, що приватні охоронні організації в більшості країнах світу посідають чільне місце в системі органів, які здійснюють профілактику правопорушень та протидію ним. Разом з тим, незважаючи на певні розбіжності у адміністративно-правових відносинах з охоронними агентствами, в усіх розвинених країнах діяльність недержавної охорони вважається допоміжною, тобто доповнює роботу державної поліції.

УДК 343.985

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ПО «ГАРЯЧИХ СЛІДАХ»

Яковенко М. О.

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*

Статтю 2 Закону України «Про міліцію» одним із головних завдань ОВС передбачено розкриття кримінальних правопорушень та розшук осіб, які їх вчинили. Натомість, в Україні щорічно зростає рівень нерозкритих злочинів. Так, згідно зі статистичними даними МВС України з 1 січня по 20 листопада 2012 року зареєстровано 3 020 739 заяв та повідомлень про злочини, по яким було розпочато досудове розслідування. Водночас розкритих та закінчених розслідуванням за цей період у статистичній звітності зафіксовано лише 283 407, що майже в 11 разів менше. Зрозуміло, що така ситуація не відповідає суспільним інтересам.

Розкриття злочинів по «гарячих слідах» є одним із важливіших оціночних показників діяльності ОВС у боротьбі зі злочинністю. Однак чіткого тлумачення цього поняття ні в юридичній літературі, ні в нормативних документах не визначено. Так, в одному випадку воно співвідноситься зі ступенем збереження слідів, в іншому – пов'язується з їх інформаційною цінністю, а в третьому – розглядається як комплекс заходів по розслідуванню злочинів.

Враховуючи складність цієї дефініції, необхідно спочатку з'ясувати зміст самого поняття «розкриття злочину». Більшість авторів схилиються до думки про те, що розкриття злочину є складовою частиною розслідування. Зокрема, І. О. Возгрін прямо вказує, що розкриття злочину вужче за поняття його розслідування і є його елементом. У свою чергу А. К. Гаврилов вважає, що розкриття злочину не означає закінчення розслідування у кримінальній справі, а є першочерговим завданням слідства, за яким вирішуються й інші. І. Ф. Герасимов поняття «розкриття злочину» не ототожнює з терміном «розслідування», оскільки воно не охоплює повноти, всебічності й об'єктивності досудового слідства. З позиції Р. С. Белкіна, зміст поняття «розкриття злочину» визначається як діяльність з розслідування злочину, спрямована на одержання інформації, що дає підставу до висунування версії про вчинення злочину певною особою.

Щодо розкриття злочинів по «гарячих слідах», то одним із перших це поняття дослідив В. П. Лавров. Вказаний автор під цим терміном розумів діяльність органів слідства щодо встановлення в передбаченому законом і підзаконними актами порядку максимальної доказової інформації про подію злочину, особу, яка його вчинила, та інших обставин, що мають значення для провадження, в найкоротші терміни з моменту виявлення злочину. Поділяючи погляди цього вченого, мусимо зазначити, що найкоротшими термінами є 24 години, оскільки стаття 214 КПК визначає саме такі часові обмеження для прийняття рішення про початок досудового розслідування та внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Стосовно нормативно-правової регламентації поняття «розкриття злочину» варто зауважити, що у новому КПК України, який вступив у законну силу 19 листопада 2012 року, на відміну від попереднього, повністю виключено це словосполучення. Нагадаємо, що у статті 2 КПК 1960 року (Завдання кримінального судочинства) визначалось одним із головних завдань кримінального судочинства швидке і повне розкриття злочинів. У свою чергу у КПК 2012 року у статті 2 (Завдання кримінального провадження) вживається інша словесна конструкція: забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування... Таким чином, як бачимо, слово «розкриття» замінюється словом «розслідування».

У ході аналізу низки положень нормативно-правових актів системи МВС встановлено, що наразі словосполучення «розкриття злочину» використовується вкрай рідко, а в деяких відомчих документах його виключено та замінено. Так, наприклад, Наказом МВС України від 19 жовтня 2012 року № 923 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внут-

рішних справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань», затвердженого наказом МВС України від 28 квітня 2009 року № 181, передбачено: «слова «при розкритті злочинів» – замінити «при встановленні осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень»». Водночас, слід відзначити, що словосполучення «розкриття злочину» у певних інструкціях МВС України все ж таки використовується. Так, в Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії, затвердженої Наказом МВС України від 19 листопада 2012 року № 1050 у пункті 3.9 зазначено: «Анонімні листи, що містять відомості про вчинені кримінальні правопорушення, реєструються лише в підрозділах документального забезпечення і передаються за вказівкою керівника ОВС або особи, яка виконує його обов'язки, до структурних підрозділів для використання при розкритті злочинів або запобіганні їм». Тож, як бачимо, вести мову про повну ліквідацію цього терміну у нормативно-правовому полі передчасно.

Продовжуючи характеризувати поняття розкриття злочинів по «гарячих слідах» варто згадати, що воно вже раніше тлумачилось у Положенні про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України, затвердженого Наказом МВС України № 456 від 24 вересня 2010 року. Так, у пункті 4.3.1 цього документу зазначалось, якщо особу, яка вчинила злочин, після однієї доби з моменту впровадження комплексу першочергових оперативно-розшукових заходів і невідкладних слідчих дій було встановлено, то такий злочин вважався розкритим по гарячих слідах. Після скасування цього положення Наказом МВС України № 1102 від 30 листопада 2012 року в жодному із діючих відомчих нормативно-правових актів альтернативного визначення так і не було передбачено.

Висновок. Отже, під поняттям розкриття злочинів по «гарячих слідах» пропонуємо розуміти діяльність органів досудового розслідування та інших уповноважених органів та підрозділів внутрішніх справ України щодо встановлення інформації про подію кримінального правопорушення, особу, яка його вчинила, та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, протягом 24 годин з моменту надходження інформації про злочин.

Враховуючи викладене, вважаємо за необхідне у пункті 1.2.1 Інструкції про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України», затвердженої Наказом МВС України від 22 жовтня 2012 року № 940, доповнити речення такого змісту: «..., а також розкриття злочинів по «гарячих слідах» протягом 24 годин з моменту надходження інформації про нього».

Крім того, у пункті 2.1 Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії, затвердженої Наказом МВС України від 19 листопада 2012 року № 1050, необхідно доповнити абзац такого змісту: «Якщо з моменту надходження заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення протягом 24 годин було проведено комплекс першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій та встановлено особу, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, то такий злочин вважається розкритим по гарячих слідах».

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

Огій О. С.

*викладач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету права
і масових комунікацій ХНУВС*

Розглядаючи питання державно-приватного партнерства в Україні, важливим є врахування відповідних напрацювань не тільки вчених-адміністративістів, але й представників економічної науки, які, власне, й створили підґрунтя для окреслення частини організаційних передумов становлення інституту державно-приватного партнерства в Україні, що мають виключно економічні характеристики. Так, як справедливо зауважує вчений-економіст Н. Г. Дутко, сьогодні гостро стоїть проблема оновлення функціонування вітчизняної інфраструктури, оскільки це потребує значних обсягів фінансових ресурсів на капітальне будівництво, придбання устаткування та обладнання, а також на покращення об'єктів соціальної інфраструктури [1, с. 81]. Держава, залишаючи за собою суспільно важливі сфери, створює умови для ширшого залучення приватного сектору до виконання державних та місцевих програм соціально-економічного розвитку у межах державно-приватної взаємодії. Державно-приватне партнерство на сьогоднішній день є ефективною моделлю співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та приватних партнерів [1, с. 81]. Погоджується з цією думкою і О. В. Навроцька, наголошуючи, що держава не здатна власними коштами та інтелектуальним потенціалом забезпечити функціонування багатьох галузей господарства, що негативно позначається на рівні життя громадян, у зв'язку з чим виникає необхідність у залученні іноземних інвестицій. Проте, обмеженість інвестиційних можливостей не дозволяє Україні забезпечити функціонування власної інфраструктури на необхідному рівні, який би був здатним задовольняти зростаючі потреби економіки й суспільства [2, с. 22]. Отже, виникає проблема пошуку нетрадиційних джерел та нових механізмів фінансування розвитку інфраструктурних галу-

зей, зокрема, із застосуванням форм державно-приватного партнерства [2, с. 22]. Таким чином, варто погодитись із Т. О. Коломоець, яка наголошує на тому, що останнім часом набула поширення практика укладання договорів між приватними та публічними суб'єктами вже у межах легального розуміння категорії «державно-приватне партнерство» [3, с. 391].

Однак, державно-приватне партнерство поки що є новим для України інституційним елементом, що дозволяє підвищити ефективність і забезпечити максимальне використання потенціалу розвитку суспільства шляхом об'єднання активів держави або ж місцевого самоврядування з інвестиційними, управлінськими та іншими ресурсами приватного партнера. Тому цілком виправданим виглядає думка С. А. Запорожця, що основною мотивацією для держави або місцевого самоврядування є обмеженість бюджетних коштів за нагальної потреби залучення фінансових ресурсів для модернізації інфраструктури. До мотивації можна також віднести обмежений досвід держави (місцевого самоврядування) в управлінні об'єктами інфраструктури у ринкових умовах [4, с. 112–113; 5].

Продовжуючи вести мову про організаційні передумови становлення та розвитку державно-приватного партнерства в Україні, варто зазначити, що на сучасному етапі велике значення для відновлення галузей господарства, які є нерозвинутими в Україні, враховуючи сучасні світові стандарти, має інноваційна активність суб'єктів підприємницької діяльності. У сучасних умовах глобалізації, коли локальна конкуренція не в змозі залишатися єдиним рушієм економіки, на перший план виходить конкуренція в національних масштабах. На цьому рівні розвитку конкурентних відносин окремі держави складно підтримувати такі умови діяльності суб'єктів господарювання, за яких інновації будуть витримувати тиск зовнішнього конкурентного середовища. За таких обставин державі необхідно переходити від політики пасивного сприяння забезпечення конкуренції до активного втручання в процеси стимулювання науково-технічного прогресу та створення умов партнерства між державою та підприємництвом в інноваційній сфері [6, с. 130] та, відповідно, спрямовувати належним чином вектор законодавчого регулювання відносин у сфері економічної конкуренції.

Організаційні передумови становлення та розвитку державно-приватного партнерства в Україні нерозривно пов'язані з правовим забезпеченням даного інституту, оскільки саме рівень нормативної фіксації та ефективності правового регулювання суспільних відносин впливає на динаміку їх розвитку, захищеність прав та інтересів учасників цих відносин, повноту виконання покладених на них обов'язків та й, врешті решт, правові норми так би мовити легалізують певний вид суспільних відносин.

Таким чином, на підставі викладеного, можна дійти висновку, що основними організаційними передумовами становлення та розвитку державно-приватного партнерства в Україні є:

1) недосконалість системи публічного адміністрування сферою економіки, через що виникає низка проблем у цій сфері, як наслідок – дефіцит бюджету, який негативно відбивається на всіх сторонах суспільного життя;

2) нерозвиненість сучасних форм ефективного адміністрування в умовах конкурентного ринку, відсутність достатнього досвіду з підготовки та реалізації інвестиційних проектів, що тягне за собою нездатність державі на належному рівні забезпечити співпрацю публічних та приватних структур в суспільно значущих сферах господарства України;

3) невідповідність публічних відносин змінам в економіці держави та відсутність їх інтегрованості в систему ринкових відносин, як наслідок нерозвиненості публічного адміністрування у цій сфері;

4) відсутність системи економічної мотивації, тобто неспроможність держави своїми ресурсами створити передумови та запропонувати взаємовигідні умови для спільних проектів у будь-якій галузі господарства, які б зацікавили приватні структури для подальшого тривалого співробітництва із державою;

5) неефективність інфраструктури України, що негативно позначається на рівні життя громадян, їхньому благополуччі, і є наслідком недосконалої правової бази.

Список використаних джерел:

1. Дутко Н.Г. Основні форми та переваги державно-приватного партнерства в Україні / Н.Г. Дутко // *Управління сучасним містом*. – 2009. – № 1-12 (33-36). – С. 80-88.

2. Навроцька О.В. Державно-приватне партнерство у фінансуванні розвитку інфраструктури України / О.В. Навроцька // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2009. – № 6. – С. 21-26.

3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Т.О. Коломоець. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.

4. Запорожець С.А. Щодо питання про концептуальні засади партнерства держави і приватного сектора як складової публічно-приватного партнерства / С.А. Запорожець // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2011. – № 15. – С. 112-116.

5. Запатрина И. Публично-частное партнерство как новая идеология развития мирового сообщества / И. Запатрина // *Государственный менеджмент*. – 2011. – № 7.

6. Шнипко О.С. Держава та підприємництво: партнерство і інноваційній діяльності / О.С. Шнипко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 6 (60). – С. 130-138.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Олійник Р. В.

*здобувач кафедри загальноправових дисциплін факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Формування правової держави та розвиток інститутів громадянського суспільства невід'ємно пов'язаний з ефективним функціонуванням органів суспільного врядування і, передусім, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також органів громадського управління. Зокрема, організаційно-управлінська діяльність держави на виконання її функцій з організації та управління політичним, економічним і соціальним сферами суспільного життя в особі її уповноважених інституцій забезпечує комплексне впорядкування суспільного розвитку. Відповідно до цього така діяльність потребує належної організації та створення цілісної структури державного апарату як суб'єкту державного управління.

Беззаперечно, сьогодні з позицій забезпечення ефективності державного будівництва з боку вищезначених ланок державного врядування постає за необхідне формування у складі державного механізму також й спеціальних органів контрольно-наглядового призначення. Суперечності та непослідовність програми суспільного розвитку та вдосконалення організації і діяльності державного апарату мають наслідком неоднозначність правового статусу таких контрольно-наглядових органів в системі державних органів. До їх числа належить і прокуратура України, яка наразі позбавлена належного законодавчого регулювання різних аспектів свого формування та реалізації покладених завдань і функцій, що призводить до виникнення недоліків роботи усієї системи державного управління.

За час дії Конституції України виявилися недоліки конституційно-правового регулювання статусу прокуратури, що, зокрема, знаходять свій прояв у відсутності чіткого визначення її місця та ролі в державному механізмі.

Функціональне призначення сучасної української прокуратури визначається двома напрямками її діяльності: участь прокурора у кримінальному провадженні і діяльність, що здійснюється поза кримінальним провадженням, що полягає у представництві інтересів людини або держави в суді у випадках, визначених законом.

Реформування прокуратури залишається одним із зобов'язань України, пов'язаним із її вступом до Ради Європи. У підпункті VI) пункту 11 Висновку № 190 (1995) від 26 вересня 1995 року Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи зазначається, що роль та функції прокуратури (особливо щодо здійснення загального нагляду за додержанням законності) будуть змінені шляхом перетворення цієї інституції в орган, який відповідатиме стандартам Ради Європи. Парламентська Асамблея Ради Європи висловила, що «Україна здатна і бажає виконувати обов'язки члена Ради Європи, визначені у ст. 3 стосовно того, що кожний член Ради Європи має визначати принципи верховенства та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, що знаходяться під його юрисдикцією, і має щиро та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради».

При ухваленні Конституції України у 1996 році прокуратура була позбавлена двох функцій – нагляду за додержанням і застосуванням законів та попереднього слідства. Однак, відповідно до пункту 9 Перехідних положень Основного Закону за прокуратурою збережено зазначені функції до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування.

Протягом останніх років вжито низку законодавчих заходів, спрямованих на реалізацію вимог пункту 9 Перехідних положень Конституції України.

Ухвалення у квітні 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України сформувало нову систему досудового слідства і свідчить по суті про завершення реформи прокуратури в напрямку визначення її місця та функціонального призначення в кримінальному судочинстві.

Разом з тим, здійснення нагляду прокуратури за законністю ставилося в залежність від «введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів». У цій сфері останнім часом у державі вжито низку суттєвих кроків у напрямку реформування правового статусу прокуратури. Так, Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року визначає особливості створення та функціонування інспекцій як органів, більшість функцій яких становлять контрольно-наглядові функції за дотриманням актів законодавства.

Крім того, 1 грудня 2012 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури», який суттєво обмежив імперативні до цього повноваження органів прокуратури в частині здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів та поставив їх під судовий контроль.

Водночас прокуратура дотепер, хоча і в обмежених повноваженнях, продовжує здійснювати нагляд за додержанням і застосуванням законів на підставі пункту 9 Перехідних положень Конституції України, а також представництво інтересів громадянина в суді відповідно до пункту 2 статті 121 Конституції України, що викликає критику з боку європейських інституцій.

Відтак цей напрям діяльності прокуратури потребує належного конституційно-правового врегулювання, зважаючи на зобов'язання України перед Радою Європи та з урахуванням національних правових традицій, а також виходячи з неприпустимості послаблення захисту прав і свобод людини і громадянина, державних і суспільних інтересів.

На нинішньому етапі, Президентом України підготовлений проект Закону України №3541 «Про прокуратуру», який відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії. Закон визначає правові засади організації прокуратури України, систему прокуратури, статус прокурорів, порядок здійснення прокурорського самоврядування, а також установлює систему і загальний порядок забезпечення діяльності прокуратури згідно з європейськими стандартами.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАГАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ (1905-1907 РР.)

Греченко В. А.

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету права та масових комунікацій ХНУВС

Революційний рух 1905 року і його подальше зростання суттєво змінили характер та напрямки діяльності поліції, змусили уряд вжити термінові заходи щодо пристосування її діяльності до нових умов. Поліція і жандармські органи в місцевостях, оголошених на воєнному стані, були підпорядковані військовій владі. 29 листопада 1905 р. царським указом місцевій владі було надано право самим вводити на підвідомчій території положення надзвичайної або посиленої охорони, що істотно розширювало повноваження поліції.

Починаючи з осені 1905 року злочинність в українських губерніях Російської імперії стала сильно прогресувати (особливо в містах) і досягла свого апогею в 1906 році. Причина такого зростання злочинності криється, передусім у великому впливі з Сибіру і Сахаліну, після припинення військових дій на Далекому Сході, великого числа злочинного елементу і в економічному стані країни, сильно підірваному неврожаєм, що охопив багато губерній.

На зростанні кримінальної злочинності позначалися і революційні виступи, що почастишали, в ході яких були випадки погромів єврейського населення в містах, а на селі – поміщицьких маєтків. Попутно з цим відбувалися і страйки робітників. Усі ці чинники, разом узяті, сильно впливали на економіку країни. Багато підприємств або зовсім закривалися, або значно скорочували виробництво. Таким чином, на робочому ринку виявилася безліч безробітних. У міста став також стікатися і голодний люд з неврожайних губерній у пошуках роботи, який приніс на робочий ринок одну тільки здатність фізичної праці без знання якого-небудь ремесла. Опинившись, таким чином, без всяких засобів існування, вони під впливом різних чинників «... почали змішуватися з різними покидьками міського населення і поступово відносилися потоком бродяжництва і злочинів.

Якщо з 1885 по 1898 р. число засуджених окружними судами і судовими палатами виросло на 12 %, те за період з 1899 по 1908 р. – на 66 %. За період з 1894 по 1917 р. було: а) убито в повстаннях і демонстраціях – 17 582 осіб; б) поранено в повстаннях і демонстраціях – 28 051; в) страчено по суду і розстріляно каральними експедиціями – 6107; г) убито в погромах – 21000; д) поранено в погромах – 31000; е) померло у в'язницях з 1905 по 1912 рр. – 30424; ж) покінчило самогубством у в'язницях з 1905 по 1912 рр. – 9280 осіб. Отже, за 23 роки правління Миколи II налічувалося 135092 людських жертв!

Становище посилювалося і слабкою постановкою в поліції розшукової справи. За даними міністерства юстиції, щорічно 31 % усіх слідств у кримінальних справах припинявся через низький рівень розшукової роботи. Такий стан справ значною мірою був наслідком відсутності загальнодержавної системи кримінально-розшукового апарату. Досвід функціонування таких апаратів в деяких великих містах говорив на користь їх підвищеного поширення. Як свідчили офіційні джерела, «там, де були розшукові частини, кількість не розшуканих злочинців була менше, ніж там, де боротьбу вела тільки зовнішня поліція».

Збільшилося число грабежів і розбоїв, нерідко здійснюваних активістами ліворадикальних формувань з метою діставання коштів «на потреби партій». Так, поліцмейстер Керчі Молчанов констатував в донесенні міністрові внутрішніх справ 25 листопада 1907 р.: «Рядом вбивств і пограбувань народонаселення міста тероризоване, і чутне нарікання незадоволення на недостатні заходи по охороні з боку поліції». Для характеристики кримінальної обстановки наведемо лише декілька прикладів з поліцейських зведень початку 1907 р. 17 січня зроблено пограбування вагону-магазину на станції Генічеськ. Два нападника були поранені завідувачим магазином, двоє сховалися. Через три дні пограбована залізнична контора у Феодосії і викрадені 1280 рублів. З цього випадку розпочалася серія озброєних грабежів, як писав помічник жандармського управління в Феодосійському повіті, «усі ці злочини скоєні з революційними цілями».

Деякі з поліцейських стали жертвами злочинців, які мстили вартовим порядку за їх активну роботу у боротьбі з правопорушеннями. Так вчинили вони з урядником с. Балки Мелітопольського повіту Антоном Романовим, нанісши йому 4 кульові поранення. У деяких нижніх чинів здавали нерви. Приміром, 3 лютого 1907 р. стражник з с. Лепатиха Мелітопольського повіту Тит Волков, самовільно покину-

вши пост, прийшов у волосне поліцейське управління, де містилися 5 грабіжників, разом з десятичними став бити палицями ув'язнених, з яких двох убили, а інші отримали каліцтва.

Ставлення населення до поліцейських чинів було неоднозначним. Імідж варті правопорядку явно псували «революційні елементи». Нерідко в революційних прокламаціях звучала пряма зневага на адресу співробітників поліції, які називалися «царськими холопами», «жандармсько-поліцейською сволотою» і т. п. Існуюче законодавство, що регулює компетенцію і порядок діяльності поліції, не відповідало реаліям соціально-економічного і політичного розвитку Росії в роки Першої російської революції.

ПОЗАСУДОВІ ПОВНОВАЖЕННЯ ДПУ – ОДПУ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

Стецюк Б. Р.

кандидат юридичних наук, доцент, директор Кіровоградського інституту імені Св. Миколая Міжрегіональної Академії управління персоналом

Перехід до непу та ліквідація ВЧК(ВНК) не змінили компетенції державних органів безпеки. Вже за місяць після декрету ВЦВК, що прийняв рішення про «ліквідацію» ВНК, на засіданні Політбюро 9 березня 1922 р. по доповіді заступника голови ДПУ Й.С. Уншліхта – цей вищий політичний орган держави визнав доцільним надати ДПУ право безпосередньої розправи (тобто розстрілу) осіб, викритих в озброєних пограбуваннях, карних злочинців, рецидивістів, спійманих зі зброєю. Крім того, було визнано доцільним дозволити ДПУ підпільників, анархістів і лівих есерів, а також усіх кримінальних рецидивістів відправляти у заслання «в Архангельськ і в заслання в Архангельський концтабір». Уншліхту доручалося «змовитися з т. Криленком (заступником наркома юстиції) про посилення діяльності Ревтрибуналу в справі боротьби з бандитизмом».

27 квітня 1922 р. Політбюро ЦК РКП(б) доручає комісії у складі Д.І. Курського, М.В.Криленка, М.І.Калініна і Й.С.Уншліхта підготувати «юридичне формулювання від імені Президії ВЦВК» про надання ДПУ права «безпосереднього розстрілу на місці бандитських елементів ... захоплених при вчиненні ними злочинів» і «висилки кримінальних елементів».

16 жовтня 1922 р. ВЦВК дає «юридичне формулювання» і іншим рішенням Політбюро про позасудові репресії. У декреті ВЦВК узаконено надання ДПУ «права позасудової розправи аж до розстрілу, відносно усіх осіб, узятих на місці злочину при бандитських нальотах і озброєних пограбуваннях».

На додаток і розвиток постанови ВЦВК від 10 серпня 1922 року був позначений список осіб, яких можна було в адміністративному порядку «висилати і ув'язнювати в табір примусових робіт на місці висилки» (діячів антирадянських політичних партій, двічі судимих за бандитизм, фальшивомонетництво, хуліганство, крадіжку, підробку документів і т. д.) . Ця частина декрету була опублікована в «Известиях ВЦИК» від 19 жовтня 1922 року.

Окрім цього, в частині декрету, що не підлягала оголошенню, обмежувалися функції прокурорського нагляду по спостереженню за слідством і дізнанням у справах політичних і за обвинуваченням у шпигунстві. Право винесення позасудових ухвал у справах про посадові злочини співробітників ДПУ було надано винятково колегії ДПУ і «всякий раз з відома Наркомату юстиції». Як видно, ВЦВК практично лише продублював рішення Політбюро, надавши останньому силу закону. На початку 1923 р. певні повноваження позасудової репресії були надані і міліції.

Грунтуючись на рішеннях ВЦВК від 3 січня 1923 р. в надрах НКВС була складена Інструкція по застосуванню постанови ВЦВК про адміністративну висилку, підписана наркомом НКВС і одночасно головою ДПУ Ф.Е. Дзержинским.

У Інструкції вказувалося (ст. 1), що «адміністративна висилка застосовується до осіб, перебування яких в цій місцевості (і в межах Республіки) уявляється по їх діяльності, минулому, зв'язкам із злочинним середовищем з точки зору охорони революційного порядку небезпечним». Як видно, відразу ж була позначена політична складова цього документу. Адміністративна висилка могла бути «тройкого роду: а) висилка з цієї місцевості із заборонаю проживання в інших певних пунктах Республіки.; б) висилка з цієї місцевості в певний район Республіки.; в) висилка за межі Республіки тобто за-кордон».

Входити з поданням про застосування адміністративної висилки в Особливу Комісію мали право, через ДПУ по належності, місцеві органи ДПУ не нижче губернських по усім видам висилки і відділи управління не нижчі губернських, з відома і згоди президій їх виконавських комітетів.

10 лютого того ж року відповідно до інструкції НКВС про порядок адміністративної висилки «злочинців-рецидивістів» відділ управління не нижче губернського рівня міг входити з клопотанням в комісію НКВС по адміністративних висилках про висилку осіб, що двічі судилися. Подібний порядок був можливий лише у разі масового розвитку злочинності на території губернії, що повинно бути встановлено постановою виконавчого комітету . Звертає на себе увагу та обставина, що в частині позасудової висилки і заслання радянська влада повторює аналогічні рішення Російської імперії в період початку контрреформ в 1880-х рр., зокрема, схожі норми містяться в сумнозвісному Положенні про заходи до охорони державного порядку і громадського спокою 1881 р. (нагадаємо, що згідно з цим Положенням створювалася Особлива нарада, що складалася з товариша міністра внутрішніх справ і чотирьох чиновників по два від МВС і Мінюсту. Ця нарада мала повноваження застосовувати карну репресію у вигляді заслання

© Стецюк Б. Р., 2013

ня відносно будь-якої особи, «визнаної шкідливою для державного порядку і громадського спокою») . Як видно, підхід один і той же – вжити усі заходи проти політичних опонентів, не допустити послаблення існуючої влади – навіть ціною такого роду нормативно-правових актів, що багато в чому суперечать чинним законам і загальноновизнаним правовим принципам.

Позасудові повноваження ДПУ були збережені за ОДПУ, які, як і раніше, поступово розширювалися. Незважаючи на законодавче оформлення позасудових повноважень, для Державного політичного управління в цей період вони були зайві, оскільки в країні були відсутні які-небудь надзвичайні обставини, реабілітовуючі надання позасудових прав ДПУ.

Надалі спостерігається розширення прав ОДПУ по позасудових репресіях. Так, 28 березня 1924 р. Президія ЦВК СРСР затвердила нове положення про права ОДПУ в частині адміністративних висилки, заслання і ув'язнення в концентраційний табір. Радянський законодавець на цілий порядок розширив повноваження ОДПУ – тепер в адміністративному порядку можна було не лише засилати, висилати у віддалені райони Росії, але і ув'язнювати в концтабір.

Винесення цих постанов покладалося на створювану Особливу нараду, яка формувалася у складі 3 членів Колегії ОДПУ, за призначенням голови ОДПУ з обов'язковою участю прокурорського нагляду. Аналогічні Особливі наради створювалися в союзних республіках. Тепер це найменування надовго увійде до історії радянської репресивної політики. Таким чином, ДПУ отримало повноваження, які раніше ніколи не давали навіть ВНК. Починаючи з середини 20-х рр. позасудові повноваження лягли в основу діяльності правоохоронних органів. Ці органи були слухняним інструментом у справі становлення і підтримки в країні сталінського авторитарного політичного режиму. Діяльність позасудових органів в системі ДПУ-ОДПУ в цей період була незаконною. Незважаючи на юридичне підпорядкування органів державної безпеки ВЦВК і РНК СРСР, фактичне керівництво діяльністю ДПУ- ОДПУ здійснювалося безпосередньо Політбюро ЦК РКП(б). Трохи пізніше Політбюро встановлює контроль і за веденням політично значимих кримінальних справ в судах загальної юрисдикції. Суди так само як і ОДПУ, стали ширмою, усі питання у політично значимих справах вирішувало Політбюро ЦК РКП(б). Саме воно вирішувало, який процес провести, відкритий або закритий. Кого, на який термін засудити, кого помилувати. Суди були потрібні для обнародування рішень Політбюро і розгляду малозначних справ.

УДК 347:340.113

ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ КАК ПРАВОВОЙ ФЕНОМЕН

Туранин В. Ю.

кандидат юридических наук, доцент кафедры трудового и предпринимательского права Белгородского государственного национального исследовательского университета (Россия), депутат Земского собрания Белгородского района Белгородской области

Современная юридическая наука остро нуждается в системных исследованиях терминологии. Категоричность данного утверждения обусловлена, прежде всего, наличием целого комплекса проблем, связанных с использованием юридических терминов в различных правовых источниках, существующих в Украине и в России. С нашей точки зрения, юридическая терминология является незаменимым компонентом правовой действительности, самостоятельным правовым феноменом. Попытаемся развить данный тезис и оценить значение юридической терминологии для права.

Как известно, право всегда находит свое языковое воплощение, ибо оно призвано регулировать отношения в обществе, а значит четко определять дозволения и устанавливать запреты. При этом право, являясь доминирующим источником выражения государственной воли, заинтересовано в адекватной языковой объективации. Способом передачи субъективных мыслей о праве является юридический язык, который в большинстве случаев реализуется с помощью специального текста, в котором нормативно закрепляется на какое-то время то, что является однократно или перманентно важным и значимым для индивидуума, общества, государства.

Именно письменная форма оформления мысли наиболее актуализировалась в праве. Иными словами, всякое правовое предписание для того, чтобы обрести действительную юридическую силу должно быть отражено в официальном письменном источнике с помощью языковых средств.

Юридический язык обладает мощным стрижнем – юридической терминологией, формирующим языковую основу любого правового акта. С юридической терминологией непосредственно связана регулятивная функция права, залогом реализации которой является эффективное действие и применение правовых норм. В частности, эффективность применения правовых норм, отраженных в законах, напрямую зависит от того, насколько точно и логично сформулировано то или иное нормативное предписание, насколько ясно и грамотно написана соответствующая статья. Таким образом, мы видим неоспоримую взаимосвязь между языком и правом, более того, явную зависимость права от языка. Поэтому юридическая терминология имеет важное формальное значение для права.

Действительное познание сущности правовых явлений и процессов возможно только с помощью глубинного анализа юридических понятий, выраженных юридическими терминами, включающего изучение особенностей их использования в праве. Юридическая терминология, являясь видимым объектом, запечатленным в источнике права и несущим вполне конкретную правовую нагрузку, опосредо-

ванно (через юридические понятия) отражает сущность правовых явлений и процессов. Каждый пользователь, сталкиваясь с определенным термином, закрепленным в том или ином источнике права, открывает для себя новые исследовательские грани, соприкасается с мыслью о праве. Можно сказать, что юридическая терминология является той самой «заветной дверцей» в самую суть права. А значит юридическая терминология, также как и выражаемые с ее помощью юридические понятия, и, соответственно, объясняемые с ее помощью правовые явления и процессы, представляет собой полноправную часть права. Отсюда вывод о том, что юридическая терминология имеет и важное содержательное значение для права.

Обратим внимание на некоторые особенности общеправового исследования юридической терминологии:

1. Только при общеправовом исследовании возможен целостный анализ тех теоретических элементов содержания юридической терминологии (понятия, способов образования, разновидностей и т.д.), которые, в своей совокупности, служат необходимым фундаментом для изучения практических проблем, возникающих при использовании тех или иных юридических терминов в законодательстве.

2. При общеправовом анализе теоретических основ юридической терминологии применима междисциплинарная концепция исследования, развивающая юридическую науку, придающая ей эластичность за счет внедрения определенных наработок из других областей знания, прежде всего, из лингвистики.

3. Общеправовое исследование юридической терминологии способствует реализации важнейшей задачи теории права, которая заключается в выработке концептуальных идей для их дальнейшего применения на практике.

4. Общеправовое исследование юридической терминологии позволяет сформировать новое научное направление в теории права. В настоящее время теоретическое исследование проблем юридической терминологии традиционно проводится в рамках юридической техники во взаимосвязи с другими аспектами анализа формы и содержания законов и других нормативных правовых актов.

Таким образом, юридическая терминология имеет важное формальное и содержательное значение для права, она необходима для адекватного отражения сути правовых явлений и процессов; 2. Общеправовое (обобщающее) направление в исследовании юридической терминологии способствует формированию интеграционного подхода в изучении правовых явлений и процессов. Его основой является воплощение теоретических наработок в практические рекомендации по совершенствованию законодательства и законотворческой деятельности; 3. Для системного осмысления проблем юридической терминологии в теории права, определяющей концептуальную систему отправных положений для всех правовых отраслей, необходимо формирование нового научного направления – теории юридической терминологии.

УДК159.0:343.8

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С ПЕНИТЕНЦИАРНЫМИ ПСИХОЛОГАМИ ЛИЦ, ПРОИЗВОДЯЩИХ РАССЛЕДОВАНИЕ В ОТНОШЕНИИ ОСУЖДЕННЫХ, ОТБЫВАЮЩИХ НАКАЗАНИЕ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ

Сочивко О. И.

*соискатель кафедры юридической психологии и педагогики факультета подготовки научно-педагогических кадров
Академии ФСИН России, преподаватель кафедры уголовного процесса и криминалистики
Академии ФСИН России*

Психологические лаборатории функционируют практически во всех исправительных учреждениях. Вопрос привлечения пенитенциарного психолога для психологической оценки личности осужденного, совершившего преступление в период отбывания наказания, является актуальным и имеет практическое значение. Взаимодействие пенитенциарных психологов с лицами, осуществляющими расследование в отношении осужденных, содержащихся в местах лишения свободы, состоит в организации использования специальных знаний при производстве следственных действий, при предоставлении справочно-консультационной информации, при составлении «психологического портрета», а также при осуществлении иных мероприятий направленных на предотвращение, пресечение, раскрытие, расследование и предупреждение преступлений.

На необходимость взаимодействия указывается и в ст. 84 Уголовно-исполнительного кодекса РФ, где к задачам администрации исправительных учреждений, наряду с исполнением уголовных наказаний в виде лишения свободы, отнесены предупреждение и раскрытие готовящихся и совершаемых преступлений; розыск в установленном порядке осужденных, совершивших побег из исправительных учреждений, а также выявление осужденных, уклоняющихся от отбывания лишения свободы; содействие в выявлении и раскрытии преступлений, совершенных осужденными до прибытия в исправительное учреждение.

Психологическая работа в колонии-поселении организуется в соответствии со ст. 6.1. Уголовно-исполнительного кодекса РФ, согласно которой «Осужденные имеют право на психологическую по-

мощь, оказываемую сотрудниками психологической службы исправительного учреждения и иными лицами, имеющими право на оказание такой помощи...».

При всем многообразии психологической работы с осужденными, ее можно свести к трем основным направлениям: психологическая диагностика личности; психологическая профилактика деструктивных явлений в социальной среде осужденных; психологическая коррекция личности и поведения осужденных.

Психодиагностика личности осужденного и изменений, происходящих с ним в ходе отбывания наказания является одной из центральных в деятельности пенитенциарных психологов. Основной задачей психодиагностики является выявление особенностей поведения осужденных в тех или иных ситуациях, описание индивидуально-типологических особенностей с целью психологической профилактики и психологической коррекции побеговых намерений изучаемых лиц, а также определения мер контроля за их поведением со стороны заинтересованных служб.

В организации психологического сопровождения используются различные меры исследования: наблюдение, анкетирование, тестирование, интервьюирование, беседы, анализ продуктов деятельности, биографический и лонгитюдный методы (многократное обследование одного человека с целью личностной динамики).

В групповой коррекционной работе активно используются тренинги с элементами ролевых игр, психодрамы, релаксации, арттерапии и др.,

По результатам проведения перечисленных работ психолог рекомендует руководству исправительного учреждения поставить осужденного на профилактический учет, как склонного к алкоголизму, деструктивным явлениям, побегу и т.д.

При проведении психодиагностических мероприятий выявляются также лица, склонные к употреблению наркотических средств, нарушениям дисциплины, к побегам. Систематически ведется работа с лицами, состоящими на оперативно-профилактическом учете.

Говоря о взаимодействии лиц, производящих расследование в отношении осужденных, отбывающих наказание в местах лишения свободы с пенитенциарными психологами, нужно отметить, что пенитенциарный психолог по запросу лица, производящего расследование в отношении осужденного, содержащегося в местах лишения свободы, имеет право предоставить характеризующие документы, касающиеся психологических личностных особенностей осужденного: психологические портреты, заключения, рекомендации, программы, справки.

Данная информация имеет потенциальное значение о предрасположенности осужденного к определенному поведению, связях и контактах с лицами, склонными к побегу, совершению преступлений.

Справочно-консультационная деятельность пенитенциарного психолога заключающаяся в информировании о возможности исследования тех или иных явлений с точки зрения современного уровня развития теории психологии и накопленных в науке эмпирических фактов. Консультативная справка психолога оформляется в письменной форме и приобщается к материалам расследуемого преступления. Консультация сведущего в психологии лица, составленные им справочные данные, могут учитываться при вынесении процессуальных решений. Это диагностика суицидального поведения, составление «психологического портрета» (психологический портрет или характеристика пишется по результатам углубленного изучения индивида и содержит в себе описание его личностных и индивидуально-психологических особенностей, способствовавших совершению преступления, вероятностный прогноз поведения в различных ситуациях, а также рекомендации воспитательной и психокоррекционной работы с ним); и т.п.

Во взаимодействии пенитенциарных психологов с лицами, производящими расследование в отношении осужденных, содержащихся в местах лишения свободы, заинтересованы обе стороны, поскольку как показывает следственная практика, в исправительных учреждениях в основном совершаются такие преступления как: побег, захват заложника, дезорганизация деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества и др. Каждый вид преступлений имеет свои особенности и в каждом случае органам предварительного следствия (дознания) необходима помощь пенитенциарного психолога, который в зависимости от ситуации выполняет определенные функции.

Так, в соответствии с требованиями приказа Минюста России от 12 декабря 2005 г. № 238 «Об утверждении Инструкции по организации деятельности психологической службы уголовно-исполнительной системы» при совершении захвата заложника пенитенциарный психолог оказывает психологическое консультативное и экспертное обеспечение переговорной деятельности, помогает разобраться в личности преступников, определить стратегию и тактику дальнейшей работы, оценить приемлемость требований, при дезорганизации деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества осуществляет подготовку психологических портретов правонарушителей, консультирование ведущего переговоры и членов оперативного штаба, оказывает психологическую помощь в преодолении кризисных ситуаций потерпевшим, свидетелям, осужденным.

На первоначальном этапе расследования в исправительном учреждении проводятся следующие следственные действия: осмотр места происшествия и иные виды осмотра; допросы потерпевших; допросы свидетелей; допросы подозреваемых (при возбуждении уголовного дела в отношении конкретного лица (лиц)); обыск; выемка; освидетельствование; экспертизы. Каждое следственное действие

состоит из трех стадий: 1) подготовки к проведению следственного действия; 2) непосредственно его проведения; 3) фиксации хода и результатов следственного действия.

В соответствии с требованиями приказа Минюста России от 12 декабря 2005 г. № 238 «Об утверждении Инструкции по организации деятельности психологической службы уголовно-исполнительной системы» пенитенциарный психолог на стадии подготовки к проведению следственного действия осуществляет индивидуальное психологическое консультирование по вопросам, требующим участия специалиста.

Организация взаимодействия вполне реальна, поскольку служит не только делу раскрытия и расследования, но и особенно актуальна для деятельности исправительных учреждений. Не выявленное и не раскрытое преступление совершенное осужденным ведет к ухудшению криминогенной обстановки в местах лишения свободы, создает у них уверенность в безнаказанности преступного поведения, способствует распространению в местах лишения свободы уголовных традиций, неформальных норм и обусловленных ими общественно опасных деяний.

Итак, согласно уголовно-процессуального законодательства основными направлениями взаимодействия пенитенциарного психолога с лицами, производящими расследование в отношении осужденных, отбывающих наказание в местах лишения свободы являются:

- привлечение пенитенциарного психолога к участию в процессуальных действиях в качестве специалиста для разъяснения вопросов, входящих в его профессиональную компетенцию (ст. 168 УПК РФ);

- производство допроса пенитенциарного психолога о любых относящихся к уголовному делу обстоятельствах, в том числе о личности осужденного (ст.ст. 187-191 и 278 УПК РФ);

- привлечение пенитенциарного психолога для участия при производстве процессуальных действий в отношении несовершеннолетних осужденных (ч. 5 ст. 425 УПК РФ).

Подводя итог, необходимо отметить, что сегодня практически отсутствуют подзаконные нормативные акты, закрепляющие организационные основы деятельности психолога в уголовном процессе. Их роль выполняют некоторые методические и информационные письма и внутриведомственные документы, в связи с чем необходимо разработать и подать в установленном порядке предложения по вопросам совершенствования деятельности психологической службы уголовно-исполнительной системы Российской Федерации.

Кроме того, для повышения эффективности и надежности результатов деятельности психолога в уголовном судопроизводстве следует уточнить процессуальный статус сведущих лиц, четко предусмотреть в УПК не только, что вправе и не вправе делать эксперт и специалист, но и их конкретные обязанности.

УДК 430

КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суворова Р. В.

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства ХНУВС

Оперативно-розшукова діяльність тісно поєднана з певними обмеженнями прав і свобод людини, але варто відмітити, що при її здійсненні необхідно також враховувати і рамки цих обмежень, визначати грань між законністю та порушенням норм чинного законодавства. Тому така діяльність повинна ґрунтуватися на чіткому та збалансованому дотриманні правових норм, які використовуються при досягненні її цілей, а також на неупередженому, якісному контролі уповноважених органів за дотриманням прав та свобод людини під час проведення оперативно-розшукової діяльності.

В ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю суспільства і держави. Виходячи з цього, контроль за здійсненням оперативно-розшукової діяльності є не інакше як гарантія забезпечення та дотримання прав і свобод людини на стадії досудового розслідування.

Контроль можна розглядати як систему спостереження і процесу перевірки діяльності і фактичного стану об'єкта з метою обґрунтованості та дієвості прийняття управлінських рішень і ефективності їх виконання, виявлення відхилень від вимог законодавчих та інших нормативних актів, усунення недоліків, вжиття заходів щодо покращення роботи. Контроль за дотриманням законності в діяльності оперативних підрозділів здійснюють в межах своєї компетенції Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, управління державної охорони посадових осіб [1, ст. 486].

Ст. 121 Конституції України, визначаючи функції прокуратури, вказує, що серед інших на прокуратуру України покладається нагляд за дотриманням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. Загальні питання прокурорського нагляду за розслідуванням злочинів зосереджені в ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року, ч. 2 ст. 9, ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України, галузевих наказах Генерального прокурора України. Ефективність здійснення прокурорського нагляду за дотриманням прав та свобод

людини органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність передусім залежить від професіоналізму працівників прокуратури. Ключовим аспектом характеристики прокурорського професіоналізму є досконале володіння тактичними прийомами, формами та методами здійснення нагляду [2, ст. 109]. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 Кримінального процесуального Кодексу України при здійсненні нагляду прокурор уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії [3].

Необхідно звернути увагу, що повсякденний і поточний контроль за дотриманням законності в проведенні оперативно-розшукової діяльності здійснює керівник оперативного підрозділу. Тому проблемним на думку автора є питання, що стосується відсутності можливості оперативного працівника звернутися з клопотанням до слідчого судді. Проте, в умовах оперативно-розшукової взаємодії фактор санкціонування не повинен оминати увагою позицію керівника оперативного підрозділу, на якого покладене оперативне супроводження конкретного кримінального провадження. Участь керівника на цьому етапі є певним стимулюючим психологічним чинником, оскільки, у першу чергу він несе відповідальність за законність, дотримання прав та свобод людини під час здійснення заходів підлеглими працівниками. Виходячи з цього, необхідним було б надати можливість начальнику оперативного підрозділу участі в санкціонуванні першочергових оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, що з самого початку потребуватимуть оперативного супроводження [4, ст. 93].

Важливою гарантією забезпечення дотримання прав та свобод людини під час здійснення оперативно-розшукової діяльності є судовий контроль. Кримінальним процесуальним кодексом України та оперативно-розшуковим законодавством України передбачено, що ціла низка оперативно-розшукових заходів може здійснюватися лише за наявності дозволу слідчого судді. Негласні слідчі (розшукові) дії, використання їх результатів у доказуванні та втручання у приватне спілкування не можуть застосовуватися без ухвали слідчого судді, а саме: аудіо – відео контроль особи, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем [1, ст. 542]. Поряд із цим існує положення, закріплене в ч. 1 ст. 250 Кримінального процесуального кодексу України «Проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді», яке дозволяє у виняткових випадках, передбачених КПК України та пов'язаних з урятуванням життя людей та запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину. Ця негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата вже до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора [5, ст. 61].

Слід зазначити, що в умовах реформування сучасного законодавства, а також у зв'язку проблемою якісного кадрового забезпечення ОВС значна частина оперативних працівників, як показують відомчі перевірки, психологічно і функціонально не готові протидіяти правопорушенням, в організації їх діяльності допускається формалізм, низький рівень професійної підготовки, відсутність щоденного поточного контролю, що призводить до негативних наслідків. Тому здійснення контролю за проведенням оперативно-розшукових заходів є однією з гарантій дотримання прав та свобод людини під час досудового слідства, на шляху до побудови правової держави [1, ст. 491].

Як підсумок виділимо, що контроль за дотриманням прав і свобод людини під час здійснення оперативно-розшукової діяльності є дієвим засобом дотримання законності та повинен здійснюватися на всіх рівнях та стадіях досудового слідства. Аналізуючи чинне законодавство можна зробити висновок, що більш докладна регламентація цього питання дозволить зменшити кількість випадків порушень з боку суб'єктів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Список використаних джерел:

1. *Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / Бандурка О.М. – Харків - 2012. - С. 620;*
2. *Вигівська Л. Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів / Л. Вигівська // Вісник Національної Академії прокуратури України: часоп. – 2012. – № 3. – С. 109-114;*
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т., Т 1/ О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.;*
4. *Охріменко І., Охріменко С. Порівняльний аналіз окремих прогресивних положень кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства України / І.Охріменко, С. Охріменко // Юридична Україна. – 2013. – №3 – С. 90-95;*
5. *Сліпченко В.І. Перспективи реформування оперативно-розшукової діяльності (в контексті розробки нового КПК України: забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства та дізнання: матеріали наук. практ. конф., Луганськ – 2012 - С. 57-62*

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНІЙ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДІТЕЙ

Румянцева-Козовник А. В.

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

Кожен рік вражаюча кількість дітей потерпає від багатомільярдного бізнесу – торгівлі людьми та комерційної сексуальної експлуатації [1, с.1].

Проблема сексуальної експлуатації дітей дедалі стає більш актуальною, складною та різносторонньою і водночас досі залишається малодослідженою в Україні [2].

Питання, пов'язані із торгівлею дітьми досліджували такі науковці, як: О.М. Балакірєва, І.О. Бандурка, О.М. Бандурка, Т.А. Денисов, В.О. Іващенко, І.І. Карпець, К.Б. Левченко, В.В. Лунєєв, А.В. Наумов, О.В. Швед та інші.

Сексуальна експлуатація у комерційних цілях – одна з найжорстокіших форм насильства щодо дітей, може проявлятися у різних формах злочинних діянь:

- виготовлення, збут та розповсюдження порнографічних предметів за участю дітей;
- сексуальна експлуатація дітей у туризмі;
- примушування неповнолітніх до участі у створенні або утриманні місць розпусти і звідництва;
- заняття проституцією та сутенерством;
- втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та інші [3, с.99].
- Дитина розглядається як предмет сексу та предмет торгівлі.

Потрапивши у тенета комерційної сексуальної експлуатації, неповнолітні стикаються з сексуальним, фізичним, психічним насильством, розбещенням, зґвалтуванням. Це призводить до серйозних наслідків на все життя, а іноді ставить під загрозу і саме існування особи. Діти, що стали жертвами сексуального використання у кримінальному бізнесі, отримують моральні, духовні та фізичні травми, затримується їх фізичний та розумовий розвиток, нерідко вони інфікуються ВІЛ, потерпають від інших хвороб, що передаються статевим шляхом, стають нарко- та алкозалежними, дівчата страждають від ранньої вагітності, абортів, трапляються й летальні пологи. Право дітей на щасливе, здорове та достойне дитинство порушується, під загрозою стає їх майбутнє продуктивне, повноцінне життя [4, с.52].

Провідне місце у системі запобігання поширенню торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії, попередження та протидії злочинам, пов'язаним із сексуальною експлуатацією займають органи внутрішніх справ.

З метою цілеспрямованої протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми 23 травня 2000 року наказом МВС України № 319 у структурі служби карного розшуку центрального апарату та ГУМВС, УМВС були створені відділи (відділення, групи) по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми та у сфері суспільної моралі. Пізніше наказом МВС України від 30 березня 2005 року № 197 на базі зазначених підрозділів у структурі кримінальної міліції створена самостійна служба (управління та відділи) боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, та наказом Міністра № 725 від 29 серпня 2005 року ці управління БЗПТЛ реорганізовано у відповідний Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми [5, с.10].

Згідно з Положенням про Департамент, основні зусилля Департаменту спрямовуються на організаційне та практичне забезпечення виконання завдань з попередження та боротьби з торгівлею людьми, незаконною міграцією, злочинами у сфері суспільної моралі (створення або утримання місць розпусти і звідництво, сутенерство, примушування чи втягнення до заняття проституцією), незаконними діями щодо усиновлення (удочеріння), порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, насильницьким донорством, виготовленням та розповсюдженням продукції порнографічного характеру, у тому числі в мережі Інтернет, кіберзлочинністю, а також протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних від таких злочинів, здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання з посередництва в працевлаштуванні за кордоном, суб'єктів туристичної діяльності, шлюбних та модельних агенцій.

На сьогоднішній день Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України та його регіональні підрозділи — це самостійна оперативна служба, головним завданням і пріоритетом роботи якої є виявлення та припинення діяльності злочинних груп, у тому числі і транснаціонального характеру, які діють у сфері торгівлі людьми, та попередження злочинів зазначеної спрямованості.

Відповідно до Інструкції з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності головними завданнями відділу боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми є:

- організація та забезпечення проведення оперативно-профілактичних операцій, спрямованих на виявлення та документування злочинів, пов'язаних з торгівлею дітьми та їх сексуальною експлуатацією;

- з метою усунення причин та умов торгівлі дітьми та їх сексуальної експлуатації здійснення контролю за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності законодавства у сфері модельного, туристичного та розважального бізнесу, а також посередництва в працевлаштуванні за кордоном;
- уживання організаційних та практичних заходів, спрямованих на викриття злочинних груп та окремих осіб, що вчиняють злочини у сфері суспільної моралі з втягненням дітей;
- здійснення моніторингу інформаційно-телекомунікаційних систем загального доступу з метою виявлення ресурсів, що містять продукцію порнографічного характеру, виготовленої за участю дітей;
- проведення оперативно-профілактичних заходів з виявлення та документування осіб, причетних до виготовлення, збуту та розповсюдження продукції порнографічного характеру, створеної за участю дітей;
- попередження та здійснення протидії незаконним діям щодо усиновлення (удочеріння);
- забезпечення постановки на обліки дорослих осіб, які втягують дітей у заняття проституцією, примушують до виготовлення продукції порнографічного характеру, а також схильні до педофілії;
- забезпечення роботи телефонів довіри з питань надання правової допомоги дітям, потерпілим від сексуальної експлуатації та злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми[6].

Крім того, у системі МВС вирішенням завдань, пов'язаних з цією проблемою, займається Робочий апарат Укрбюро Інтерполу, Управління боротьби з кіберзлочинністю та Управління кримінальної міліції у справах дітей.

Одним із важливих напрямків їх діяльності, спрямованої на забезпечення зазначених завдань, є співпраця та взаємодія з міжнародними правоохоронними органами. Так, Міністерством внутрішніх справ України на сьогодні налагоджено співробітництво з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом, Європолом, Регіональним центром Південно-Східної ініціативи співробітництва з транснаціональною злочинністю, міжнародними організаціями та правоохоронними органами інших держав. Протягом останніх років органи внутрішніх справ України активізували співпрацю з представниками правоохоронних органів країн Європейського Союзу.

Отже, можна зробити висновок про надзвичайно широке коло повноважень правоохоронних органів у сфері протидії сексуальній експлуатації дітей, необхідність вжиття заходів щодо запобігання цьому ганебному явищу та протидії його розповсюдження. Саме на органи внутрішніх справ покладається обов'язок не лише припинення самого факту сексуального насилля над дітьми, а й надання кваліфікованої допомоги з урахуванням обставин конкретної ситуації.

Зважаючи на значну кількість завдань, що стоять перед підрозділами органів внутрішніх справ у сфері протидії сексуальній експлуатації дітей, особливу увагу слід звернути на необхідність підвищення кваліфікації працівників міліції у запобіганні та протидії торгівлі дітьми. На думку автора перспективними шляхами у цьому напрямку є розробка спеціальних тренінгових програм із запобігання цим злочинам, підготовка та включення спеціальних курсів із протидії торгівлі дітьми в освітні програми закладів МВС України, налагодження взаємодії з громадськістю, зокрема з різноманітними міжнародними урядовими та неурядовими організаціями та інші.

В органах внутрішніх справ накопичується власний позитивний досвід протидії торгівлі людьми, зокрема, і шляхом підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми, яка здійснюється в Харківському національному університеті внутрішніх справ.

Правоохоронні органи постійно привертають увагу громадськості до цієї важливої теми. Адже діти не в змозі захистити себе самостійно. Під час виступів на телебаченні, в пресі та на радіо працівники міліції закликають батьків бути уважними до своїх дітей, не залишати їх без нагляду, проводити з ними довірчі розмови та попереджувати їх про наслідки необачних дій.

Спільні заходи органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів та громадськості здатні забезпечити захист дітей від сексуальної експлуатації.

Список використаних джерел:

1. *Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнародного та національного законодавства / за заг.ред. К.Б. Левченко. – К., 2006. – 48 с.*
2. *Швед О. В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики : автореф. дис. канд. соц. наук / О. В. Швед. – Харків, 2006.*
3. *О.М. Бандурка. Протидія торгівлі людьми – міждержавна і національна проблема. / Бандурка О.М. // права людини в діяльності ОВС України: матеріали науково-практичної конференції. – К., 2006. – 230 с.*
4. *Іващенко В.О. Торгівля жінками та дітьми: кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби: монографія / В.О. Іващенко. – К.: Атіка, 2004. – 112 с.*
5. *Протидія торгівлі людьми в Україні: збірник нормативно-правових актів/ [упоряд.: М. І. Андрієнко, В. І. Василенчук]. – К. : Тютюкін, 2009. – 992 с.*
6. *"Інструкція з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності", затверджена наказом МВС України 26.11.2008 року.*

ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СПОРТСМЕНІВ І СПІВРОБІТНИКІВ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Тіхонова М. А.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри охорони інтелектуальної власності цивільно-правових дисциплін факультету з підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми ХНУВС

В нашій країні не має жодного монографічного дослідження соціальних гарантій та соціального захисту спортсменів та робітників фізкультурно-спортивних організацій. Натомість в Росії С. В. Алексєєв видав вже декілька підручників зі спортивного права Росії, міжнародного спортивного права, і в кожному з цих підручників є окрема глава присвячена як раз таки освітленню проблем соціальних гарантій та соціальному захисту спортсменів та робітників фізкультурно-спортивних організацій. Крім С. В. Алексєєва, ще Ірина Володимирівна Петухова у виданні «Економика труда», 2/2012, № 38 опублікувала статтю: «Раскрытие сущности категории «социальная защита спортсменов»» [1]. Юрій Зайцев та Денис Рогачев у 2012 році видали книгу: «Трудовые будни в мире спорта» [2]. А в Московській державній юридичній академії імені Олега Омеляновича Кутафіна з 2011 року навіть існує кафедра спортивного права.

Метою дослідження є огляд існуючих нормативно-правових актів України, якими встановлюються та регулюються соціальні гарантії та соціальний захист спортсменів і співробітників фізкультурно-спортивних організацій.

Сьогодні однією з найбільш розвинених, найбільш видовищних, найбільш економічно вигідних сфер суспільного життя є сфера спорту. Спорт представляє собою не тільки спосіб підтримки і зміцнення здоров'я населення, а й особливий вид діяльності, який іноді для деяких людей стає справою життя. І розвиток спорту в Україні, участь українських спортсменів в спортивних змаганнях світового рівня, праця наших спортсменів в іноземних професійних спортивних клубах призвели до того, що ті правові відносини, так звані «спортивні відносини» або «відносини у сфері спорту», в яких приймають участь вітчизняні спортсмени регулюються не тільки вітчизняним законодавством, але й законодавством іноземних країн.

Як ми вже раніше писали, професійний спорт відіграє значну роль у житті суспільства в цілому. Завдяки своїй видовищності професійний спорт залучав, залучає і буде залучати всіх – від мала до велика, якщо не до фізичної активності, так хоча б до пасивної участі в спорті – перегляд видовищних матчів, боїв, змагань, чемпіонатів, тощо. Але, добрий приклад – «заразний» приклад. Так, дуже багато дітей після перегляду якогось видовищного матчу, бою, бажають стати в майбутньому великим професійним спортсменом, бажають завоювати всі золоті медалі миру. І за виконанням свого бажання діти йдуть до спортивних секцій і починають тренування. Тож, професійний спорт відіграє велике значення у створенні добрих звичок у дітей, молоді, сприяє формуванню активної життєвої позиції. А з іншого боку – професійний спорт сприяє надходженням податкових коштів до бюджету країни. Так, Харківський міський голова Геннадій Кернес заявив під час сесії Харківської міської ради у травні місяці, що метро в Харкові будуватимуть за гроші від продажу «Металіста», на якому під час проведення Євро-2012 проходили змагання чемпіонату [3].

У цілому спортивна діяльність може здійснюватися в двох формах - любительської і професійної.

Так, професійний спорт – це різновид підприємницької діяльності спортсменів-професіоналів і спортивних функціонерів, метою якого є виробництво спортивного видовища, яке набуває форму товару [4, с. 6]. Отже, професійний характер спорту означає, що заняття даним видом діяльності має постійну основу, є систематичним, а також єдиним або основним джерелом отримання доходу, тобто є професією [1].

Любительський спорт - це масовий спорт або широкий спортивний рух, в якому змагання і високий спортивний результат має значне місце, але більшою мірою він розглядається як засіб фізкультурного виховання [5, с. 83].

Тут виникає питання про те, до якої форми спортивної діяльності слід відносити спорт вищих досягнень, тобто олімпійський спорт і інші міжнародні змагання, які передбачають участь збірних команд Росії. З якісної боку він безумовно є професійним [1]. З соціально-економічної точки зору сам виступ за збірну команду на таких змаганнях не є для спортсменів основним видом діяльності, а преміальні виплати, одержувані переможцями та призерами, більшою мірою відносяться до категорії соціальної підтримки, ніж до джерела отримання доходу. Таким чином, не можна стверджувати, що він є професією. У більш розвинених зарубіжних країнах сфери професійного спорту та спорту вищих досягнень чітко розділені, відповідно до різних способів їх організації та фінансування. Однак для цілей дослідження системи соціального захисту спортсменів, на наш погляд, представляється доцільним виділення спорту вищих досягнень в підкатегорію професійного спорту з огляду на те, що переважаючим фактором виникнення соціальних ризиків є саме його якісна характеристика.

У радянський час спортивна діяльність хоча й існувала в реальності, але була повністю підпорядкована державі та засадам адміністративно-планової економіки. На працівників фізичної культури і спорту поширювалося законодавство про працю, а діяльність фізкультурних і спортивних організацій

регулювалася нормативами соціалістичного адміністративного та господарського права (в принципі, на жаль, на сьогоднішній час ситуація в більшості своїй не змінилась).

Важливим кроком у становленні спорту в Україні стало його офіційне визнання і закріплення права громадян на заняття спортом як професією в Законі України (далі ЗУ) «Про фізичну культуру і спорт». Так, відповідно до статті 38 частини 2 означеного Закону: діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів і є основним джерелом їх доходів, провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій.

Крім цього, ЗУ «Про фізичну культуру і спорт» встановлює такі визначення:

- масовий спорт (спорт для всіх) - діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей під час їх дозвілля для зміцнення здоров'я;
- неолімпійський спорт – напрям спорту, пов'язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з неолімпійських видів спорту та підготовкою спортсменів до цих змагань;
- олімпійський спорт – напрям спорту, пов'язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з олімпійських видів спорту та підготовкою спортсменів до цих змагань;
- спорт – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них. Спорт має такі напрями: дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, спорт ветеранів, олімпійський спорт, неолімпійський спорт, спорт інвалідів тощо;
- спорт інвалідів – напрям спорту, пов'язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з видів спорту інвалідів та підготовкою спортсменів до цих змагань;
- спортсмен – фізична особа, яка систематично займається певним видом (видами) спорту та бере участь у спортивних змаганнях;
- суб'єкти сфери фізичної культури і спорту - фізичні або юридичні особи, які здійснюють свою діяльність з метою розвитку фізичної культури і спорту. Суб'єктами сфери фізичної культури і спорту є: фізичні особи, які займаються фізичною культурою і спортом, у тому числі спортсмени; фахівці сфери фізичної культури і спорту; заклади фізичної культури і спорту; відповідні органи влади;
- професійний спорт - комерційний напрям діяльності у спорті, пов'язаний з підготовкою та проведенням видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку.

А відповідно до ч. 3 ст. 38 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт» спортсмен набуває статусу спортсмена-професіонала з моменту укладення контракту з відповідними суб'єктами сфери фізичної культури і спорту про участь у змаганнях серед спортсменів-професіоналів. Отже, професійний спортсменом ми можемо вважати спортсмена, який виступає на спортивних змаганнях з метою досягнення високих спортивних і результатів і отримує винагороду від організаторів цих змагань у вигляді преміальних виплат або заробітної плати. І відповідно до ст. 1 означеного Закону крім спортсменів, у сфері професійного спорту діють і інші суб'єкти, представлені фізичними або юридичними особами, які здійснюють свою діяльність з метою розвитку спорту. Суб'єктами сфери професійного спорту є: спортсмени; фахівці сфери фізичної культури і спорту; заклади фізичної культури і спорту; відповідні органи влади.

Як і для будь-якої професії, існують певні характерні риси трудової діяльності у сфері спорту. Так, за характером праці професійна діяльність спортсменів відноситься до найманої праці, так як її організацію, матеріальне і фінансове забезпечення здійснюють роботодавці, в ролі яких виступають відповідні спортивні організації, об'єднання, їх керівники. Наприклад, відповідно до ст. 17 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт» ч. 7 центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, укладає трудовий договір (контракт) із спортсменами та фахівцями штатної команди національних збірних команд України з олімпійських та неолімпійських видів спорту, а з видів спорту інвалідів - Український центр з фізичної культури і спорту інвалідів. Труд, праця професійних спортсменів на сьогоднішній день в Україні регулюються відповідно до чинного Кодексу законів про працю, звичайно, з урахуванням особливостей праці професійних спортсменів. Хоча, в КЗпП України не має окремої норми, яка б встановлювала б ці особовості, на відміну від Трудового кодексу РФ, в якому в главі 54.1 чітко встановлені та прописані особливості регулювання праці спортсменів та тренерів. Крім цього, Федеральний Закон «Про фізичну культуру та спорт в Російській Федерації» встановлює загальні положення про порядок регулювання трудових відносин в сфері професійного спорту. Знову ж таки, в нашому, українському законі нічого подібного не має. Хоча наші спортсмени, професійні спортсмени є активними учасниками трудових відносин, укладають трудові контракти з національними та іноземними спортивними організаціями.

Труд у спортивній сфері носить творчий характер – так, по-перше, спортсменами досягаються та ставляться нові і нові рекорди, розробляються і застосовуються нові методики підготовки спортсменів тощо.

Але, серед особливостей професійного спорту неможливо не сказати про ті види спорту, які вважаються видами спорту з підвищеним травматизмом. Так, до таких видів спорту відносяться: гірськолижний спорт, хокей, футбол, бокс, регбі, спортивна гімнастика і т.д. Крім цього, досить часто спортсмени-професіонали дуже рано виходять на пенсію внаслідок виснаження ресурсів організму, погіршення стану здоров'я, виникнення різних захворювань тощо.

І, нажаль, заходи соціального захисту спортсменів на випадок втрати працездатності, які існують в нашій державі, є недостатніми – досить часто спортсмени стикаються з тією ситуацією, що витрати на лікування, пов'язані із травмами при заняттях професійним спортом, як правило, багаторазово перевищують заробіток спортсмена за час його непрацездатності.

На даний момент в Україні система соціального захисту спортсменів та працівників спорту знаходиться тільки на шляху свого формування і становлення. Розробка системи заходів соціального захисту спортсменів є однією з найважливіших завдань вдосконалення професійного спорту, а також спорту вищих досягнень, необхідною умовою для підвищення конкурентоспроможності українського спорту на міжнародній арені.

Відповідно до статті 43 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт» спортсменам, які беруть участь у всеукраїнських та міжнародних змаганнях, надається за місцем роботи відпустка для підготовки та участі в цих змаганнях у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Спортсмени вищої категорії підлягають обов'язковому страхуванню в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Для видатних, молодих та перспективних спортсменів, їх тренерів держава може встановлювати відповідні стипендії. Спортсменам, які посіли призові місця на офіційних міжнародних змаганнях, та їх тренерам встановлюються грошові винагороди у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Спортсменам, які посіли призові місця на Олімпійських іграх, Всесвітніх та Європейських іграх з неолімпійських видів спорту, Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, Глобальних іграх спортсменів з порушенням інтелекту, чемпіонатах світу або Європи, та їх тренерам можуть надаватися соціально-побутові та інші заохочення у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

В Росії Законом РФ «Про фізичну культуру і спорт в РФ» на сьогоднішній день не встановлюються гарантії підвищення спортивної майстерності. Але Указом Президента РФ від 31 березня 2011 р. N 368 "Про стипендії Президента Російської Федерації спортсменам, тренерам і іншим фахівцям спортивних збірних команд Російської Федерації з видів спорту, включеним до програми Олімпійських ігор, Паралімпійських ігор та Сурдлімпійських ігор, чемпіонам Олімпійських ігор, Паралімпійських ігор і Сурдлімпійських ігор" встановлені стипендії Президента РФ олімпійським чемпіонам, спортсменам, тренерам і іншим фахівцям олімпійських збірних. Ці стипендії поширюються також на членів паралімпійських і сурдлімпійських збірних, чемпіонів зазначених ігор. Крім того, зазначена міра держпідтримки в тому числі стосується чемпіонів, що входили до складу збірних СРСР; учасників ігор 1992 р. (команди включали спортсменів республік колишнього Союзу); чемпіонів Всесвітніх ігор глухих.

Крім того, 3 листопада 2012 року Урядом РФ була прийнята Постанова № 1143 "Про затвердження Правил надання субсидій з федерального бюджету організації на фінансове забезпечення підготовки та участі інвалідів з розумовою відсталістю в фізкультурних заходах, у тому числі офіційних міжнародних фізкультурних заходах, відшкодування витрат на участь тренерів та фахівців у семінарах та конференціях, організацію семінарів і конференцій, пропаганду фізичної культури і спорту інвалідів з розумовою відсталістю", аналогу якої не має в Україні.

У відповідності з пенсійним законодавством, а саме, відповідно до ЗУ «Про пенсійне забезпечення» ст. 52 спортсмени – заслужені майстри спорту, майстри спорту міжнародного класу – члени збірних команд при загальному стажі роботи не менше 20 років – відносяться до тієї категорії працівників, що мають право на пенсію за вислугою років. Крім того, відповідно до ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», відповідно до п. 71 Прикінцевих положень спортсмени мають право на грошову допомогу, яка може бути надана за таких умов: пенсію за віком відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» призначено після 01.10.2011 р.; на день досягнення пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» «особа працювала в закладах та установах державної або комунальної форми власності на посадах, робота на яких дає право на призначення пенсії за вислугу років відповідно до пунктів «е» -«ж» ст. 55 Закону про пенсійне забезпечення; є необхідний страховий стаж на зазначених посадах: для чоловіків -35, для жінок -30 років; до цього особи не отримували будь-яку пенсію.

В Росії Урядом міста Москви 7 жовтня 2008 року Постановою № 912-ПП було встановлене положення про порядок призначення і виплати щомісячної компенсаційні виплати до пенсії спортсменам – ветеранам. Аналогічні положення існують і у деяких інших містах РФ.

4 березня 2002 року був прийнятий Федеральний закон № 21-ФЗ "Про додаткове щомісячному матеріальному забезпеченні громадян Російської Федерації за видатні досягнення і особливі заслуги перед Російською Федерацією", відповідно до якого чемпіони Олімпійських ігор, чемпіони Паралімпійських ігор, чемпіони Сурдлімпійських ігор мають право на отримання додаткового щомісячного матеріального забезпечення.

Становлення і формування систем соціального захисту в зарубіжних країнах спортсменів відбувалось десь у 60-х – 70-х роках минулого століття. У Німеччині в 1967 році був заснований Фонд до-

помоги спорту, який здійснює підтримку професійних спортсменів допомогою надання забезпечення як у матеріальній формі, так і у вигляді різних послуг. У Бельгії в 1969 році був прийнятий закон, відповідно до якого всі, хто отримав ліцензію професійного велосипедиста, одночасно отримали і статус працівника Ліги велосипедистів Бельгії. А згодом були законодавчо закріплені й інші заходи, які регулюють працю професійних спортсменів, що встановлюють їх право на соціальний захист та інші права в якості працівників. У 1978 році у Великобританії був прийнятий закон, що визначає основи страхування від спортивних травм. У 80-х роках китайським урядом було видано низку законів на підтримку професійних спортсменів, які вийшли на пенсію. У 90-х роках в Чехії, Данії та інших країнах були також прийняті спеціальні законодавчі акти, в яких були розглянуті питання, що стосуються осіб, зайнятих у сфері спорту. У Фінляндії була розроблена і сформована відособлена система соціального захисту спортсменів, одним із заходів якої є гарантована щорічна соціальна доплата. В Італії був створений страховий фонд для осіб, які займаються професійним спортом. У Люксембурзі Міністерство фізичної культури та спорту організувало надання спеціальних відпусток для професійних спортсменів, які для кожного з них становили не більше 12 днів на рік [1].

Висновки. На даний момент в Україні система соціального захисту спортсменів знаходиться тільки на шляху свого формування і становлення. І ця система, як ми побачили дещо відстає навіть від Російської системи соціального захисту спортсменів та працівників спорту. А звідси – розробка системи заходів соціального захисту спортсменів є однією з найважливіших завдань вдосконалення професійного спорту, а також спорту вищих досягнень, необхідною умовою для підвищення конкурентоспроможності українського спорту на міжнародній арені. Адже, соціальний захист спортсменів та працівників спорту є невід'ємною частиною системи соціального захисту населення. Вона грає важливу роль у розвитку даної сфери і потребує формування комплексної системи заходів і постійному їх вдосконаленні. Від ступеня ефективності заходів, що реалізуються в цій області, залежить здоров'я і добробут спортсменів і членів їх сімей, а, відповідно, і стан фізичної культури і спорту в країні в цілому, здоров'я нації.

Література.

1. И. В. Петухова. Раскрытие сущности категории «социальная защита спортсменов» / И. В. Петухова // Экономика труда, - № 38. – 2/2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.uecs.ru/uecs-38-382012/item/1074--l-r>;
2. Зайцев Ю. В., Рогачев Д. И. Трудовые будни в мире спорта : Особенности регулирования труда спортсменов и тренеров. / Ю. В. Зайцев, Д. И. Рогачев. – М.: Статут, 2012. – 182 с.;
3. Метро в Харькове будут строить за счет денег, которые выручили от продажи стадиона «Металлист» // Сегодня, - 5 .05.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/regions/kharkov/Metro-v-Harkove-budut-stroit-za-schet-deneg-kotorye-vyruchili-ot-prodazhi-stadiona-Metallist-435958.html>;
4. Гуськов С. И., Линец М. М., Платонов В. Н., Юшко Б. Н. Профессиональный спорт. / С. И. Гуськов, М. М. Линец, В. Н. Платонов, Б. Н. Юшко. – Киев: Олимпийская литература, 2000. – 391 с.;
5. С. В. Алексеев. Спортивное право России. Правовые основы физической культуры и спорта : Учебник / Алексеев С. В. Под ред.: Крашенинникова П. В. - М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2005. - 671 с.;
6. Указ Президента України від 11 липня 2005 року № 1071/2005 «Про стипендії Президента України для видатних спортсменів та тренерів України з олімпійських видів спорту» // Офіційний вісник України від 9.07.2005 – 2005р. - № 28, стор. 18. – Ст. 1613;
7. Али, Мохаммед // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%C0%EB%E8,%CC%EE%F5%E0%EC%EC%E5%E4#CITEREFRumtel2005>];
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 2006 року № 565 «Про затвердження Порядку надання та оплати відпусток для підготовки та участі у всеукраїнських і міжнародних спортивних змаганнях» // Офіційний вісник України від 10.06.2011. — 2011 р. - № 41, стор. 89, - Ст. 1679;
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 травня 2013 року № 322-р «Про призначення стипендії Кабінету Міністрів України видатним тренерам, які забезпечують підготовку спортсменів до участі в Олімпійських та Паралімпійських іграх» // Офіційний вісник України від 23.12.2011. - 2011 р., - № 97, стор. 150. – Ст. 3546;
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 680 «Про заохочення спортсменів і тренерів з олімпійських видів спорту» // Офіційний вісник України від 08.08.2008. - 2008 р. - № 56, стор. 54. – Ст. 1883;
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2006 року України № 704 «Про заохочення спортсменів-інвалідів та їх тренерів» // Офіційний вісник України від 22.08.2008. - 2008 р. - № 60, стор. 18. – Ст. 2036;
12. Кодекс законів про працю // Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971 - 1971 р.;
13. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» // Відомості Верховної Ради України від 05.04.1994. - 1994 р., № 14. – Ст. 80;

14. Федеральный закон Российской Федерации от 4 декабря 2007 г. N 329-ФЗ "О физической культуре и спорте в Российской Федерации" // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=149065;fld=134;dst=100504;rnd=0.8127341317012906>;
15. Указ Президента РФ от 31 марта 2011 № 368 «О стипендиях Президента Российской Федерации спортсменам, тренерам и другим специалистам спортивных сборных команд Российской Федерации по видам спорта, включенным в программу Олимпийских игр, Паралимпийских игр и Сурдлимпийских игр, чемпионам Олимпийских игр, Паралимпийских игр и Сурдлимпийских игр» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/55170919/>;
16. Постановление Правительства РФ № 1143 г. Москва «Об утверждении Правил предоставления субсидии из федерального бюджета организации на финансовое обеспечение подготовки и участия инвалидов с умственной отсталостью в физкультурных мероприятиях, в том числе официальных международных физкультурных мероприятиях, возмещение расходов на участие тренеров и специалистов в семинарах и конференциях, организацию семинаров и конференций, пропаганду физической культуры и спорта инвалидов с умственной отсталостью» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_176902.html;
17. Закон України «Про пенсійне забезпечення» // Відомості Верховної Ради України від 21.01.1992. - 1992 р., № 3. – Ст. 10;
18. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» // Офіційний вісник України від 29.08.2003. - 2003 р. - № 33, стор. 126. – Ст. 1770;
19. Постановление Правительства Москвы от 7 октября 2008 г. N 912-пп "Об утверждении положения о порядке назначения и выплаты ежемесячной компенсационной выплаты к пенсии спортсменам - ветеранам" // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.garant.ru/hotlaw/moscow/183508/#review>;
20. Федеральный закон от 4 марта 2002 г. N 21-ФЗ "О дополнительном ежемесячном материальном обеспечении граждан Российской Федерации за выдающиеся достижения и особые заслуги перед Российской Федерацией" // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/184227/>.

СЕКЦІЯ 2. ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

УДК 947

РОЛЬ ГОРОДА У ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН В ДРЕВНОСТИ И СЕЙЧАС

Володихин Д. М.

доктор исторических наук, доцент, доцент кафедры источниковедения исторического факультета Московского государственного университета (Российская Федерация)

Украина, Белоруссия, Россия, а до того – Русь – на протяжении тысячи с лишним лет своей истории оставалась страной по преимуществу сельской. В деревне, на селе, в дворянских усадьбах и малых хуторках жила большая часть населения. Положение изменилось только в советское время, да и то не сразу – к концу 1950-х. Сельский «лад», устои сельской жизни являлись преобладающими для большинства русских, и лишь менее века назад ситуация стала быстро меняться.

Это не значит, что Русь была бедна городами.

Наши летописи называют немало крупных городских центров, чья биография давно перешла десятивековой рубеж: Чернигов, Ладога, Новгород Великий, Изборск, Белоозеро, Полоцк, Ростов Великий и, конечно, Киев. В эпоху Киевской Руси страна наполнялась богатством от оживленной транзитной торговли, шедшей давно проторенными дорогами по русской земле.

Русь после монголо-татарского нашествия переменялась. Главным источником богатства стала уже не торговля, а хлебопашество. И даже те города, которые прежде являлись знаменитыми торговыми центрами, приняли иные функции. Чем являлся город для Древней Руси, для Великого княжества Литовского, для Гетманской державы, для Московского царства, для императорской России?

В первую очередь – центром власти. Здесь сидел государь или же его представитель – наместник, воевода, боярин, губернатор. Отсюда управлялась большая область. Отсюда, например, особая роль Чигирин в эпоху Гетманской Украины – как резиденции гетмана. Санкт-Петербург, игравший роль столицы в течение двух веков, появился благодаря усилиям центральной власти и с самого начала предназначен был на роль города-резиденции, города – дома для государей.

Затем – центром военной силы. При городах концентрировались войска, внутри городов строились крепости. Город сплошь и рядом играл роль опорного пункта для обороны от очередной волны агрессивных кочевников или западных «цивилизованных» завоевателей. Жизнью крепости-стража жила первое время Москва. На юге России целая гроздь городов долгое время имела значение ожерелья военных баз, где концентрировались войска, предназначенные для обороны от татарских набегов. Таковы, например, Серпухов, Тула, Калуга. А на востоке, прежде всего в Сибири, город служил тем же самым опорным пунктом, но не для обороны, а для хозяйственного освоения громадных пространств. Отсюда же и особая роль Полоцка и Смоленска, на долгое время ставших предметом ожесточенной борьбы между Великим княжеством Литовским и Московским государством, а потому постоянно наполненных вооруженными формированиями, постоянно готовых к обороне. На украинской земле громадную роль получили города-крепости в период ожесточенной борьбы с Крымским ханством – с конца XV века по середину XVIII столетия. Запорожская Сечь – своего рода город, одновременно являющийся военным лагерем, – приобрела черты викингского городского центра, предназначенного для концентрации боевых контингентов ради последующих воинских походов.

Кроме того, город был центром жизни церковной. Городские соборы являлись главными храмами для огромных областей. Именно в городах жили архиереи, и отсюда в значительной степени вытекает первенство Киева (резиденции митрополита) среди древнерусских городов домонгольской эпохи. А значительные монастыри сами становились теми зернами, из которых вырастали новые большие города.

Наконец, город всегда концентрировал высокую культуру. Книгописные мастерские, иконописные артели, а позднее – театры, издательства, пресса – чаще всего являлись принадлежностью городской жизни. Исключением служили разве что усадебные крепостные театры крепостных актеров.

Но не столь уж часто украинский, белорусский или русский город ордынской и постордынской эпох становился средоточием промышленного производства или же широкой международной торговли. Если же такое и происходило, то в результате усилий власти, а не самоорганизации общества. Так, например, Архангельск превратился в северные торговые ворота России, однако таковым его сделало не купечество, а правительство. Приезжие иностранцы многое множество раз восхищались богатством и многолюдством русских городов. Громадную средневековую Москву сравнивали с Лондоном, дивились дешевизне товаров на московских торгах. Но торговым – по преимуществу! – городом она не была никогда. Так и Киев гетманских времен – средоточие учености, богатства, культуры, но вовсе не промышленности и не крупной транзитной торговли.

Городов, населенных по преимуществу ремесленниками и торговцами, даже в середине XIX века был раз, два и обчелся. Только во второй половине XIX века купцы из числа подданных российского императора, получив свободу рук в экономических вопросах, принялись с необыкновенной быстротой

создавать из вчерашних сел первоклассные города – промышленные центры. Так, до сих пор старой, еще дореволюционной славой «текстильного королевства» живут Иваново (бывший Иваново-Вознесенск) и Вичуга, поднявшиеся именно тогда.

По мере того, как страна «накачивает» мышцы заводов, электростанций, железных дорог, население перетекает в города, отрывается от сельской жизни и усваивает совершенно другие правила жизни городской. Наконец, с середины XX века оно получает стандартное для всех среднее образование, причем те знания, которые получают школьники, они скорее могут реализовать в городе, чем в деревне.

В наши дни украинский, белорусский или русский населенный пункт это прежде всего город. Более того, это прежде всего крупный город. По данным государственной статистики, три четверти населения России – горожане, причем список городов с населением более 100.000 человек уходит далеко за полторы сотни. Украина, с ее населением в 45,3 млн человек, весьма урбанизирована – порядка 70 % ее граждан живут в городах и поселках городского типа. Из них порядка 7,2 млн человек составляют население 5 крупнейших мегаполисов (Киев, Харьков, Одесса, Днепропетровск, Донецк).

Трагедия состоит в том, что огромные заводы, комбинаты, предприятия со столетней историей перестали работать. Особенно тяжело это сказалось на русских городах, выращенных вокруг «градообразующих производств». И сейчас население может отыскать для себя достойную работу, главным образом, в городах-мегаполисах. Что же касается малых городов, то это вариант восточнославянского населенного пункта терпит бедствие, теряет население.

УДК 821.111

ДЖ.Р.Р. ТОЛКИН И ДЖЕЙМС КЕЙБЕЛЛ

Алексеев С. В.

доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории Московского гуманитарного университета (Российская Федерация)

Практически все творцы «вторичных миров» первой половины XX в., знакомство Толкина с произведениями которых доказано, вызывали у него более или менее одобрительные отклики, – Дансени, Линдсей, Эддисон, даже Говард. Вероятно знакомство Толкина и столь же вероятно благожелательное восприятие им «Ночной Земли» Ходжсона. Что касается некоторых американских фантастов (например, К. Э. Смита), то Толкин, скорее всего, просто не обратил особого внимания на их существование, потому и вопрос об оценке их творчества не встает. Однако было одно исключение из намечающегося правила. Был в ранней фэнтезийной литературе один «вторичный мир», по размаху и амбициозности, да и по мере таланта автора вполне сопоставимый с толкиновским – который у Толкина при знакомстве ничего, кроме отторжения, не вызвал. Речь о фантастической вселенной, созданной американцем Джеймсом Бранчем Кейбеллом.

На протяжении почти трёх десятилетий – с 1902 по 1930 г. – Кейбелл выстраивал здание много томного эпоса «Биография жизни Мануэля». Действие романов, рассказов, эссе и других произведений, составивших «Биографию», разворачивается в вымышленной провинции Франции Пуактесм и в вымышленном же американском городе Личфилд. Эти два локуса связаны между собой родословной потомков заглавного героя (действующего только в одном романе) – средневекового крестьянина, ставшего затем рыцарем и графом Пуактесма. Однако цикл Кейбелла не просто сказочное или псевдоисторическое повествование. Пуактесм оказывается центром целого мира, вроде бы тождественного нашему, но заметно отличающегося от «реальности». В «средневековых» книгах он как будто напоминает мир рыцарского романа, но гораздо более дерзок в своих амбициях, чем самые масштабные из рыцарских романов прошлого. Кейбелл переносит действие в рай и ад, сталкивает своих героев с богами всех известных ему мифологий, выстраивает собственную космологию...

Мир Кейбелла не просто фантастичен – он фантаσμαгоричен, умышленно граничит с абсурдом. Кейбелл свободно играет с религиозными истинами, литературными и мифологическими образами. Например, мир и даже Бог у него – творения Коцея Бессмертного. Демон из русских сказок, похоже, заморозил Кейбелла именно своим бессмертием. Атеизм Кейбелла заодно с вольным эротизмом и циничностью многих его сюжетов навлекали на него малоудачные гонения – и способствовали популярности его произведений. Впрочем, по мере упадка моды на модернизм Кейбелл лишился своей аудитории, и пришедшееся на эру Великой Депрессии сводное издание саги оказалось совершенно провальным.

Произведения Кейбелла давно признаны классикой американского декаданса. Все черты богемной эпохи вполне воплотились в его творчестве. Тут и изощрённый эстетизм, немало выразившийся и в вычурной кейбелловской мифологии. Тут и выворачивание наизнанку любых человеческих представлений, отрицание религии и морали. Но – и острая тоска по некоему естественному и истинному положению вещей, по миру, который мог бы быть очищен от несовершенства. Кейбелл, конечно, был эскапистом не в меньшей степени, чем Дансени, Линдсей – или Толкин. Просто его путь побега – гораздо в большей степени, чем у того же Дансени, – путь пересмешника.

Кейбелл в итоге оказался родоначальником иронической фэнтези, и влияние его на неё не меньшее, чем влияние Толкина на «серьёзную» жанровую фэнтези. Кейбелл чрезвычайно остроумен, склонен к афоризмам, – но ирония пронизывает и весь текст «Биографии», до последней строчки. Мир Кейбелла весь выстроен на парадоксах, на неожиданных сочетаниях, он пародирует как реальность или литературные образцы, так и самое себя. Высокий стиль рыцарского романа или тягучая строгость реалистической прозы в равной степени выворачиваются наизнанку, используются для повествования о совершенно невероятных и кощунственных вещах. Кейбелл сам называл своё творчество игрой наедине с самим собой – хотя утверждение, что он писал романы не для того, чтобы их читали, представляется уже снова лукавой игрой само по себе.

Пожалуй, последнее, вместе с тем, было единственным, что относительно сближало Кейбелла и Толкина с его «тайным пороком». Мир Пуактесма, несомненно, во многом «мир для души» автора, как и Арда. Данное обстоятельство, конечно, не могло остаться не прочувствованным со стороны внимательного читателя. Может быть, это, а также грандиозный размах толкиновского Средиземья, и привели к тому, что Толкина после выхода «Властелина Колец» стали сравнивать с Кейбеллом. Особенно это касалось США, где вообще с охотой находили и находят свои образцы для британской литературы. Наиболее пытливые исследователи – например, Л. Картер, – даже отыскивали у Толкина прямые следы воздействия Кейбелла.

Всё это, как и любые непрошенные поиски литературных «влияний», Толкина немало раздражало. Кейбелл ни разу не упоминается в его эссе, интервью и опубликованных письмах, и только воспоминания А. Зеттерстена подтверждают факт знакомства Толкина с одной из книг американского фантаста. Скорее всего, Толкин просто считал, что знакомства с одним романом и общей информации ему достаточно, чтобы составить окончательное мнение. Обычно предполагают, что Толкин читал самый известный и скандальный из романов Кейбелла, «Юрген» (1919).

Отношение к Кейбеллу показательно в том смысле, что показывает пределы интереса Толкина к чужим «вторичным мирам». Как можно было видеть на примере Дансени и Линдсея, Эддисона и Говарда, сами по себе «философские» и даже религиозные расхождения не могли заставить Толкина отвернуться. Он умел ценить труд даже своих идейных противников, а само умение создать собственный полноценный мир могло стать для автора почти индульгенцией. Но Кейбелл, отдавший весь свой мир во власть причудливой литературной игре, подчинивший его иронии, иногда и прямой сатире, – с точки зрения Толкина перешёл красную черту. Она пролегла для Толкина на грани серьёзного и несерьёзного. К «Волшебной Стране» следует подступать с серьёзными намерениями. Если в ней, как и везде на свете, есть место шутке, то сама она – не шутка. У Кейбелла совершенно иначе. С точки зрения Толкина – грех непростительный. Ничего удивительного, что искромётный «Юрген» прошёл по ведомству «утомительного» чтения. Именно искромётность сверх всякой меры и была для Толкина утомительной.

 УДК 947

ПЕРВЫЕ ИНСТИТУТЫ ЦЕНТРАЛИЗОВАННОЙ ВЛАСТИ НА РУСИ

Плотникова О. А.

доктор исторических наук, профессор кафедры истории Московского гуманитарного университета (Российская Федерация)

Шилов Н. А.

аспирант кафедры истории Московского гуманитарного университета (Российская Федерация)

Процесс формирования и дальнейшего развития властных институтов на Руси можно охарактеризовать как трудный и неоднозначный. Три столпа, на которых почти пять столетий держалась система управления Древнерусским государством, как в киевский период, так и в период раздробленности – князь, дружина, вече – рухнули. Этому способствовали в первую очередь, две основные причины – нерешенность вопроса наследования власти и постепенное, начиная с начала XI века, оседание дружины на землю – «обояривание», сопровождающееся все более обостряющейся враждой между боярами и князьями. Эти причины, наряду с социально-экономическими, приведшие к ослаблению, а затем и распаду Киевского государства на отдельные самостоятельные княжества и реорганизации властных институтов в каждом из них, послужили основанием для полной реформации института управления в условиях централизации.

Теперь остановимся подробнее на одной из первостепенных причин, послужившей отправной точкой в реорганизации института власти на Руси и наряду с другими социально-экономическими и политическими причинами, приведшей к распаду довольно крепкого и экономически стабильного объединения русских княжеств, обозначаемого историками, как Киевская Русь. Эта причина – десигнация власти или передача «стола».

В период Киевской Руси передача «стола» происходила под влиянием разнообразных начал, ни одно из которых не имело первостепенного значения. Итак, это мог быть принцип старшинства – от отца к старшему сыну, принцип народного избрания, договор между князьями, завещание великого князя, приглашение князя народом, при этом решение принималось вечевым собранием, путем голосования, или с помощью «рати», последнее, кстати, практиковалось достаточно часто, вопреки всем

договоренностям и клятвам. Уже в начале XI в. Древнерусское государство значительно расширилось благодаря дипломатии и завоевательной политики русских князей – Олега, Игоря, Святослава, и Владимира.

Вопрос передачи «стола» стоял настолько остро, что в конце XI века князья, собравшись на княжеском съезде (1097 г.), инициатором которого был Владимир Мономах, провозгласили и клятвенно закрепили новый принцип передачи «стола» – «каждый держит отчину свою». Однако в дальнейшем данный принцип также как и все предыдущие неоднократно нарушался князьями, в частности, и самим Владимиром Мономахом, а вопрос дессигнации власти так и не был решен. Вражда между линиями одного рода не прекращалась до периода образования централизованного государства. Управление государством осложнялось огромной территорией и разнородным составом, уже к началу XII века Киевская Русь была крупнейшим государством средневековой Европы, естественно что управление государством больше не могло строиться на прежних изживших себя ветвях власти – князь, дружина, вече. Мстислав Владимирович был последним князем удерживающим Русь в единстве и на прежних началах. В первой трети XII века Русь распалась. Разрозненные русские княжества не смогли оказать сопротивления монголо-татарским захватчикам в результате чего разрозненные попали под их власть.

Естественно, что в новых хозяйственных и общественно-политических условиях реорганизация системы управления была неизбежна. После установления вассальной зависимости Руси от Золотой Орды был установлен и новый принцип передачи власти, теперь русские князья должны были получать «ярлык» или грамоту на право княжения в своих землях от хана Золотой Орды. Верховную власть над князьями получил, учрежденный монголо-татарами, институт баскаков. Исчезает такой древний русский институт как вече, население перестает принимать участие в решении судьбы своей земли, постепенно и дружина уже и так расколовшаяся к этому времени на старшую, представленную боярством и младшую, куда входили отроки, детские и т.д., преобразуется из совещательного органа при князе в орган подчиненный князю, отношения между бывшими дружинниками, а в настоящем – боярами (старшей дружиной), и князем выстраиваются уже не по принципу равенства, как это было раньше, а по принципу подчиненности бояр князю или подданства.

Уже с конца XII века начинает просматриваться стремление разрозненных русских княжеств к централизации, в первое время это стремление выражается через объединение земель вокруг крупнейших городов – бывших центров княжеств – Твери, Нижнего Новгорода, Суздаля, Великого Новгорода, Пскова, Рязани. В начале XIV века укрепляет свои позиции Москва.

Ликвидация старых властных институтов – вече и дружины и отсутствие новых, созданных на русской почве, а не извне, приводит к неминуемому укреплению княжеской власти. Уже Иван III, первый «Государь всея Руси», обладал авторитарной властью. Так, в соответствии с Белозерской уставной грамотой от 1488 года все население страны стало считаться подданными царя. Усиление центральной власти происходило способствовало укреплению авторитета Московского князя на международном уровне и расширение территории за счет присоединения земель бывших княжеств при одновременном уничтожении местных князей. Наиболее крупным достижением Ивана III было окончательное свержение татаро-монгольского ига в 1480 г. – стояние на реке Угре. Иван III определил новый порядок наследования престола, уделами наделялись все его сыновья, однако, вся полнота власти и большая часть земель достались сыну Василию от жены Софьи Палеолог.

С расширением границ государства изменяется и расширяется и система управления им. Так уже XIV веке были созданы два основных ведомства, которые условно можно обозначить, как «Дворец» и «Вотчина». Во главе дворцового ведомства стоит дворецкий (дворский), управляющий пашенными княжескими крестьянами. К дворцовому ведомству относятся подведомства, так называемые «пути» – стольничий, ловчий, сокольничий, конюшенный, чашничий и др., которые существовали для блага князя и его окружения. Возглавляли «пути» «большие» и «путные» бояре. Эти отличия между боярами зафиксированы в документах конца XIV в., что говорит о разделении деятельности бояр по выполнению управленческих функций. Существовали также и придворные чины – кравчий, постельничий, конюший и др. Административные единицы – уделы, волости возглавляли управляющие, которые содержались на деньги местного населения, т.е. получали «корм», посредством проведения натуральных и денежных поборов. Кормленщики жили за счет различного рода пошлин, которые они брали с населения, среди них – «конское пятно», «полавочное», «поворотное» и др. За это кормленщики выполняли службу по управлению выделенной им землей. В их обязанность входило содержание военных отрядов для обеспечения безопасности вверенной им земли. Как правило, кормленщики присылались из Москвы и в отличие от местного населения, они не были заинтересованы в развитии доверенных им земель и рассматривали службу, как способ личного обогащения. Власть кормленщиков не распространялась на боярские вотчины. Княжата и бояре, долгое время, сохраняли иммунитетные права и могли управлять своими землями без вмешательства из центра.

Усложнение системы ведомств «Дворец» и «Вотчина» привело к расширению их функций и смене самого статуса. Система, созданная для удовлетворения нужд князя переросла в государственную систему управления. Теперь выполнение обязанностей в системе управления больше не носило характер княжеского поручения, а становилось постоянной службой. На смену системе поручительств пришла система государственного управления с разветвленным аппаратом управления. Так, отдельным ведомством стала великокняжеская казна, которая выделилась из состава дворцовой службы. Еще

одним шагом к новой системе государственного управления стало создание великокняжеской канцелярии с архивом и иными подразделениями, куда уже в XIV- первой половины XV вв. входили дьяки, которые и вели все канцелярские дела.

УДК 821.161.1

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ «АНТИЧНОГО» ЦИКЛУ Г.Л. ОЛДІ

Чорний І. В.

доктор філологічних наук, професор, начальник кафедри українознавства ХНУВС

Цикл «Люди, боги та я» посідає центральне місце у творчості дуєту сучасних харківських письменників-фантастів Дмитра Громова та Олега Ладиженського, які виступають під колективним псевдонімом Генрі Лайон Олді. Це багатотомний серіал, який об'єднує твори, написані переважно на міфологічному матеріалі (давньоіндійському, давньоіранському, давньояпонському, давньокитайському тощо). Центральне місце тут посідає «античний» цикл, сюжетною основою частин якого стала міфологія Стародавньої Греції. До нього входять романи «Герой повинен бути один», «Одіссей, син Лаерта» та «Онук Персея».

За жанром ці твори належать до так званої «неоміфологічної» прози, яка переосмислює давні міфи. Поза тим жанрову природу трилогії можна визначити й як «романи-гіпотези». Роман-гіпотеза – симбіоз фантастичного та історичного жанрів, свого роду експериментальний історичний роман (не тожний «альтернативній історії»). Коли фактичних даних, здобутих істориками, письменникові не вистає, на допомогу йому приходить фантазія. Особливо це необхідно, коли автор звертається до епох сивої давнини, до реконструкції життя і побуту давно зниклих цивілізацій.

Простір міфологічних (включаючи й «античні») романів Олді населений всілякими химерними створіннями, насамперед богами та демонами. Ці персонажі переважно служать для більш точного відтворення місцевого колориту. Адже героями цих книжок є носії міфологічної свідомості. Уявити, що це таке, нам сьогодні надзвичайно важко. Можливо, так було насправді. Можливо, ступінь екзальтації людей того часу була настільки високою, що вони часом цілком могли «бачити» щось незвичайне.

У центрі кожного з «античних» романів Олді знаходиться головна проблема: взаємини людей і богів. Вирішується вона щоразу по-новому, виходячи з матеріалу, що використовується авторським дуєтом. Проте є в них і одна спільна метатема: розпад, руйнування політеїстичної системи вірувань, що поступається місце монотеїзму з Єдиним Богом і, як наслідок цього, очікування приходу Месії.

У «античних» романах Г.Л. Олді людина, яка кидає виклик богам і долі, найчастіше виходить переможцем; нехай навіть ціною фізичної загибелі. У цьому гуманістичний пафос творів співавторів, які вірять в безмежні можливості людини. Алкід в романі «Герой має бути один» не погоджується з відведеною йому долею безмовного «сміттяря», покликаною врятувати олімпійців від підступів ще більш давніх богів. Одіссей у романі «Одіссей, син Лаерта» не хоче бути розмінною картою у грі олімпійців. Амфітріон з роману «Онук Персея» також не може змиритися з долею, запропонованою йому богами.

Олімпійців в «античних» романах показано прекрасними і безсердечними, абсолютно байдужими до людських долі. Вони не відповідають християнським уявленням про Бога, як про вищий розум, всевидячий і всезнаючий. Грецьким богам в зображенні Олді не відкрите прийдешнє, невідомі серця і помисли людей, вони, як мерзенні торгаші, укладають з людьми угоди. Боги лише трохи відрізняються від людей. І ніякі вони не безсмертні. Просто живуть довше, ніж людина, і тому їх відхід у небуття не так помітний. Їх можна поранити і навіть убити.

Більш цікавими є образи звичайних людей. Практично в усіх трьох романах «античного» циклу перед читачем постають хлопчики сімнадцяти-двадцяти років, яких в ім'я великих задумів кинули у вогонь померати, лягати перегноєм під чужі зерна, а вони не захотіли стати безсловесними жертвами, з яких хтось забажав створити гігантську гекатомбу: Геракл й Іфікл, Одіссей та його соратники, Амфітріон з друзями й родичами.

У «античних» романах чітко виділяються три основних типи розповіді. Від особи героя, що досяг похилого віку й відсторонено дивиться на самого себе у дитинстві, юності, дорослому віці. Від особи безпосереднього учасника подій, що відбуваються тут і зараз. І, нарешті, від особи всезнаючого автора, який має можливість оцінювати героїв, а також вести розповідь, що випадає з основного хронотопу твору. Такий підхід дозволяє побачити головного героя з усіх боків. Можна більш вільно говорити про його портретні дані, одяг, смаки, звички.

При створенні місцевого колориту Г.Л. Олді використовують велику кількість історичних джерел, пропускаючи їх крізь себе, значно переробляючи. Таким чином описи набувають «домашності» (за виразом Пушкіна), хоча й не зовсім відповідають описуваному часу. Події «античного» циклу відбуваються у пізню мікенську епоху й гомерівський час, проте реалії описано вже значно пізніших епох, архаїчної й класичної. Це робиться задля того, щоб не заплутувати читача, в якого склалося певне уявлення про Стародавню Грецію.

Таким чином, твори, що входять до «античного» циклу романів Г. Л. Олді, цілком підпадаючи під жанрове визначення «міфологічний роман», мають ще й ознаки «роману-гіпотези». Цим обумовлені й художні особливості цих книг.

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ФАНТАСТІВ УКРАЇНИ

Петухова О. І.

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Харківського національного економічного університету*

Поняття національної самоідентифікації на сучасному етапі є досить розмитим. Одномірність змінилася двомірною й навіть багатомірною. Можна казати про те, що національна ідентичність складається з ідентичності органічної (за народженням) та ідентичності інституціональної (за соціально-політичними інститутами). Людина може одночасно визначати себе належною до кількох національностей.

Переважаючи більшість сучасних російськомовних фантастів, які проживають в Україні, працює на російському культурному просторі. Відтак постає проблема: як позиціонують вони себе на «чужому» полі, чи відчувають свою «українскість»? Розгляд цього питання показав наступне.

Більшість письменників взагалі є далекими від будь-якого національного самовизначення (Г. Л. Олді, Л. Астахова, В. Арєнєв, О. Бессонов, О. Панкєєва, Ю. Остапенко, А. Чернецов, В. Леженда та ін.), працюючи у жанрах, що майже не передбачають перетинів з сучасною соціально-політичною ситуацією – філософський бойовик, казкове, героїчне або міське фентезі, космічна опера, любовно-сентиментальний роман тощо. Проблематика цих творів пов'язана або з розглядом певних морально-етичних проблем, або має яскраво виражений розважальний характер.

Деякі автори прямо позиціонують себе українцями, послідовно обстоюючи у низці своїх художніх творів, а також у публіцистиці й соціальних мережах національну ідею (А. Валентинов, О. Золотько, О. Шакілов). Насамперед це помітно у романах історико-фантастичного жанру (Альтернативна історія та криптоісторія), а також у романах-антиутопіях (постапокаліптика). Тут вирішуються проблеми як геополітичної спрямованості, так і суто національні, позначені зіткненням представників різних етносів. Специфічною є позиція авторів, які працюють у міжавторському проєкті «S.T.A.L.K.E.R.», де події відбуваються в Україні, у Чорнобильській зоні. На відміну від фантастів-росіян, які пишуть для проєкту, більшість українських авторів підходять до цієї болючої теми виважено, виступаючи справжніми патріотами.

До цієї ж групи приєднуються й представники фольклорно-етнографічного напрямку (Н. Щерба, Л. Лузіна, Н. Гавриленко, вибірково М. та С. Дяченки). У своїх творах вони знайомлять читачів з особливостями української ментальності, з місцевим колоритом того або іншого регіону України (Закарпаття, Київщини), як правило знаходячись поза політикою. Винятком тут є роман М. та С. Дяченків «Лана. Дика енергія», який написаний за часів т. з. «помаранчевої революції» й тому дещо пронизаний політичною тенденційністю. Проте й тут на першому плані людина, творча особистість, покликана часом й занурена у нього.

Ще одна група російськомовних фантастів України, визнаючи свою належність до «малої Батьківщини» за народженням, інституціонально позиціонує себе не стільки «росіянами», скільки «громадянами Всесвіту», сторонніми спостерігачами, критикуючи існуючі порядки (В. Сержин, Ф. Березін, С. Слюсаренко). Їхні твори за деякими винятками написані явно за замовленням на поталу низьким націонал-шовіністичним смакам російського читача. У них бринить ворожість до усього свідомого українства, починаючи від мови й державної символіки й закінчуючи кепкуванням з певних рис національного українського характеру й менталітету.

Нарешті, крайню позицію тут посів творчий дует, який виступає під псевдонімом Олександр Зорич. Співавтори не лише позиціонують себе росіянами, виступаючи з різкими антиукраїнськими заявами у художніх творах й публіцистиці, а й взагалі відмовилися від українського громадянства, узявши російське.

Отже проблема національної самоідентифікації сучасних російськомовних письменників-фантастів України багато в чому залежить від зовнішніх факторів. Письменники, які працюють на чужому культурному просторі, мусять пристосовуватися до правил гри, які диктують «господарі», рахуватися із ними.

ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОФЕСІЙНІЙ КУЛЬТУРІ СПІВРОБІТНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Мошенський О. С.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Органи внутрішніх справ, хоча й не так швидко, як того чекає українське суспільство, але все таки міняють первинний сенс своєї діяльності. Йде природний (до того ж хворобливий) процес переосмислення ціннісної складової правоохоронної роботи. Від колишнього захисту ідеологічної, політичної, економічної непорушності суспільного устрою ОВС переходять до захисту прав людини як до основної

© Петухова О. І., 2013

свої функції. Людина, її права і свободи, честь і гідність сьогодні визнаються вищою цінністю і пріоритетом державної політики, а значить, і сенсом професійної діяльності співробітника ОВС. Разом з цим правова свідомість населення, правова культура в цілому переживають сьогодні такі хворобливі явища, як правовий нігілізм, різка криміналізація окремих сторін життя суспільства, втрата частиною населення віри в право як в джерело справедливості. Ростає напруженість в суспільстві, викликана ростом соціального розшарування, політичною нестабільністю, регіональними конфліктами, відставанням процесу законотворчості від змін в житті суспільства.

На тлі вказаних процесів особливого значення набуває професійна правова культура співробітника ОВС, що викликано соціальною значущістю його діяльності – забезпеченням безпеки особи, прав і свобод людини, її честі і гідності. У свою чергу і суспільна свідомість все більше перетворюється на своєрідного «замовника» на кваліфікований поліцейський «сервіс» з захисту своїх прав і свобод. Громадянин, що усе більш усвідомлює себе платником податків, вимагає і якіснішого захисту своїх законних інтересів. Громадський інтерес формує запит на правоохоронця – фахівця з новими професійними якостями. Ефективність діяльності співробітників ОВС в цій сфері значною мірою залежить від рівня їх правової культури, так само як і сама їх діяльність є матеріальним її вираженням, власне професійною правовою культурою. Структуру правової культури співробітника ОВС прийнято визначати наступними складовими:

Знання закону, правова інформованість.

Повага до права, до закону як до нескороминущої цінності, продукту юридичної думки і розвитку суспільства. На сучасному етапі ця якість співробітника проходить серйозні випробування. В умовах критики чинних норм, і нерідко справедливої, очевидного відставання законотворчого процесу від реальності життя, недосконалості окремих актів, що приймаються, великої кількості правових колізій, безумовна повага до закону ставиться під сумнів. Важко шанувати будь-який закон тільки за те, що він закон. Особливо складно, якщо стає відомо, що дні якого-небудь закону добігають кінця, що в законодавчому органі йде робота над його новою редакцією. Необхідно визнати, що і сам співробітник ОВС не позбавлений права критичного осмислення тієї чи іншої норми, власного сприйняття права. Сучасна наука також закликає прагнути уникати юридичного фетишизму, тобто зведення в абсолют ролі права і інших правових засобів.

Сформована звичка діяти згідно із законом і дотримуватися закону, співвідносити свої дії з діючими нормами права. Ця якість професійної свідомості також схильна до серйозного випробування – можливості професійно-моральної деформації співробітника. Остання є продуктом тривалої дії негативних чинників, або цей якісний стан був присутнім спочатку і не був виявлений в ході професійного відбору. Професійно-моральна деформація виражається в небезпечному припущенні, що співробітникові міліції можна трохи більше, ніж усім іншим, що приналежність до ОВС – це не суворі вимоги до поведінки, а винятковість і непогіршеність, зв'язані з владними повноваженнями. Політика керівництва держави, у тому числі і самого МВС, по очищенню своїх рядів останніми роками набула цілеспрямованого і рішучого характеру. Одночасно ця робота показала, що безумовне дотримання закону, на жаль, не є алгоритмом поведінки для усіх, без виключення, співробітників.

Відношення до суспільної моралі як до громадської цінності і переконаність в необхідності слідувати її вимогам. Прийнято вважати, що суспільство пред'являє до морального обличчя співробітника ОВС вищі вимоги, ніж до деяких інших категорій громадян. Бездоганна поведінка в побуті, висока культура спілкування з громадянами, відповідальність за честь мундира – таке типове уявлення про структуру морального обличчя. Насправді ж місце моральної складової в професійній правовій культурі значніше. Слід визнати, що соціальні зміни останніх десятиліть істотно випробували на міцність моральні засади суспільства, і, як наслідок, доводиться констатувати, що відбувається адаптація моралі до порушень законності.

Ототожнення закону і вищої справедливості, ідейна переконаність. Вищезгадані якості неможливі без ідейної переконаності в правоті своєї діяльності, в тому, що служба в ОВС це діяльність в ім'я добра, справедливості, в ім'я людини і громадського блага. Правова ідеологія є невід'ємною частиною правової свідомості (в сукупності з правовою психологією). На сучасному етапі розвінчування колишніх моральних цінностей і несформування нових, відсутність державної ідеології, здатної захопити людей, привели до падіння громадської моральності. Слід визнати, що правова ідеологія, поняття ідейності в умовах реформ не просто піддалися ревізії, але і значною мірою позбулися уваги науки. В ході зламу старих ідеологічних догм і тривалого пошуку нових доводиться констатувати певну розгубленість дослідників відносно даного, поза сумнівом, важливого феномену. Слід сказати, що в сучасних підручниках з теорії держави і права питанням правової ідеології в структурі правосвідомості приділяється явно замало місця. Таке становище, на жаль, відбиває місце (далеко не «почесне») ідеологічної складової правової свідомості в ієрархії структури правової культури співробітника ОВС на сучасному етапі.

Спрямовані на забезпечення громадського порядку дії правоохоронних органів, пов'язані з правомірним обмеженням прав і свобод громадян, можуть породити в правовій свідомості співробітника «звинувачувальний ухил», підпорядкувати його діяльність не захисту прав, свобод і законних інтересів людей, а забезпечуванню показників, визначуваних кількістю покарань. Цьому частково сприяють і історичні традиції і існуюча система оцінки ефективності діяльності в МВС. Праця співробітника правоохоронних органів значною мірою як і раніше сконцентрована на каральних функціях. Виникає ситуація,

коли держава втручається в життя суспільства там, де не слід цього робити, а там, де слід, – не діє, а людина, що потребує захисту, частенько випадає з сфери професійних інтересів правоохоронних органів.

Особливістю сучасного періоду функціонування ОВС є очевидні і хворобливі труднощі безумовної відповідності загалом співробітників усім перерахованим складовим. Але це не дає підстав для відмови правоохоронних органів від повноцінної діяльності по захисту прав і свобод людини. Саме професійна правова культура співробітника органів внутрішніх справ здатна компенсувати сучасні негативні суспільно-правові явища.

Під високим рівнем правової культури співробітника ОВС на сучасному етапі слід розуміти не лише знання законодавчих актів і нормативних документів, що безпосередньо регламентують реалізацію владних повноважень в тій або іншій сфері правоохоронної діяльності. Сьогодні від співробітника також вимагається готовність діяти, виходячи з вищих інтересів суспільства і прав людини. Усвідомленню високої громадської значущості діяльності співробітника ОВС значною мірою сприяють знання в галузі прав людини, які, на жаль, не завжди є частиною змісту безпосередньо виконуваних обов'язків.

Усвідомлення вищих цілей, ініціативність і готовність служити і захищати права людини в ході реалізації своїх службових повноважень сьогодні не менш важливі для співробітника органів внутрішніх справ ніж повага до права, знання конкретних норм закону і старанність, але ця якість значною мірою є питанням особистих якостей, а не прямих завдань професійної діяльності. Апеляція до кращих якостей співробітника потребує нормативно-правового забезпечення і, передусім, в документах, безпосередньо регулюючих функціонування практичних працівників. Із засадничих документів МВС вже сьогодні витікає, що першочерговим завданням є безпека особи, повага прав і свобод, що принципами діяльності є законність, гуманізм, гласність. Але діяльність практичних служб частенько регламентується інструкціями і положеннями, що не містять термінології права прав людини.

Таким чином, на наш погляд, доречно додати в якості складової частини професійної правової культури такий елемент, як культура захисту прав людини. Ускладнення громадських стосунків об'єктивно вимагає введення нових елементів професійної правової культури співробітника ОВС, їх деталізації.

УДК 130.121:123.1

ПРАВОВА НАУКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ДЕМОКРАТИЧНА ПО ФОРМІ ТА РАДЯНСЬКА ЗА ЗМІСТОМ

Шаповал Л. А.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Аналіз наукових публікацій, а також навчальної літератури в сфері правознавства, що з'явилися за останні двадцять років дозволяє констатувати той факт, що вітчизняна правова наука залишається продержавною за своїм характером і радянською за змістом. Вона продовжує обґрунтовувати пріоритет держави над людиною з тією лише різницею, що робить це не прямо, а опосередковано, наприклад, через висловлювання сумнівів щодо таких фундаментальних демократичних принципів державотворення, як розподіл влади, верховенство права, народ – джерело влади. Або через довільне тлумачення змісту інституту контрасигнації, ідеї природних прав людини, вищої юридичної сили Конституції, науково не обґрунтованих змін Конституції тощо, чим фактично знецінює демократичні правові цінності, які і без того ще не вкорінені у свідомості значної частини українського суспільства. Разом з цим, вітчизняні правознавці продовжують обґрунтовувати розширення дискреційних повноважень окремих органів державної влади та посадових осіб, ієрархію органів державної влади, ієрархію нормативно-правових актів, передачу частки повноважень державних органів органам місцевого самоврядування, ототожнювати право і закон, і ще багато чого, що притаманне неконституційному ладу, недемократичному режиму, а отже суперечить конституційним встановленням.

Щоб в цьому перекоонатись достатньо відкрити будь-який підручник чи посібник з теорії держави і права або конституційного права України, в яких визначення «права», «норми права», «конституції», «джерел права», ієрархії нормативно-правових актів та інших засадничих понять залишаються радянськими за своїм змістом, незважаючи на те, що прикметники «радянський» та «соціалістичний» ретельно вилучені з них.

В якості прикладу можна звернутись до одного з посібників з «Теорії держави і права» (2004). Автори, зазначивши, що «нині на зміну всепоглинаючому марксизму-ленізму в науку прийшов плюралізм теорій, концепцій..., що знайшло своє відповідне відображення і в правознавстві», констатують: «сьогодні правознавство характеризується різноманітністю підходів у визначенні сутності, змісту і форм існування права» [2, с.120]. А далі, продемонструвавши знання «найвпливовіших у наш час підходів» до розуміння права, в тому числі підхід, «властивий ліберальним і гуманістичним традиціям», в яких «сутністю права є свобода людини», а також процитувавши відомий вислів Г.Гегеля, що «право є царство свободи», вони у підсумку курсивом виділяють наступне визначення права: «Право – це система загальнообов'язкових правил поведінки, які формуються або санкціонуються державою, мають формально визначений характер і забезпечуються можливістю застосування державного примусу» [2, с.123]. А щоб у майбутніх юристів правової держави остаточно закріпилось розуміння сутності права,

© Шаповал Л. А., 2013

ще й роз'яснюють: «У нормах права держава, відповідно до своїх уявлень (виділено Л.Ш.), закріплює зразок поведінки певних суб'єктів у певних обставинах. Тому **право тісно і нерозривно пов'язане з волею держави** (виділено Л.Ш.), її функціонуванням» [2, с.127].

Як бачимо свободі людини, як «сутнісній ознаці права», про яку автори лише чемно згадали вище, місця у визначенні права не знайшлось. Чому? Тому, що по-перше, автори, як і за радянських часів, ототожнюють поняття «право» і «норму права» або «закон». А, по-друге, оскільки норми права на відміну від права дійсно встановлюються державою, свобода людини стає наче недоречною, тож на перше місце начебто логічно виходять «державні уявлення» та «воля держави» щодо «загальнообов'язкових правил поведінки» людини. Тільки в результаті маємо право як «царство реалізованої свободи» держави, а не людини, як і за радянських часів. Хоча зауважу, що визначення поняття «радянське право», прийняте Народою з питань науки радянської держави і права (1938 рік), яке з несуттєвими змінами проіснувало всю радянську добу, нехай формально, а все ж таки більш гуманне, спрямоване на людину, аніж те, яке «випрацювала» сучасна вітчизняна правова наука. «Радянське право є сукупність правил поведінки, встановлених в законодавчому порядку владою працівників, що відображає їх волю і застосування яких забезпечується всією примусовою силою соціалістичної держави...» [1, с. 293]. Маємо: ототожнення права і закону, бо змістом права визнаються обов'язкові до виконання правила поведінки, встановлені владою. Але ця влада, згідно з визначенням радянського права, відображає у встановлених нею правилах не «власні уявлення» і «волю держави», як це тлумачиться при сучасному визначенні права, а «відображає їх волю» тобто волю працівників.

Отже поки правова наука буде обґрунтовувати тезу «держава – джерело права», а не людина з її правами і свободами, людина залишатиметься безправною перед такою «правовою» державою. «Невігластво, забуття прав людини чи їх зневага, – як зазначено в Декларації прав людини і громадянина (1789), що є складовою частиною сучасної Конституції Франції, – є єдиною причиною суспільних негараздів і зіпсованості урядів...». І далі: «Мета кожного державного союзу полягає в забезпеченні природних і невід'ємних прав людини. Такими є свобода, власність, безпека та опір гнобленню» (ст.2).

На сьогодні можна з прикрістю констатувати, що правового перевороту від стану «людина – для держави», до «держава – для людини» на теренах офіційного українського правознавства поки що не відбулось. Правова наука формально відмовившись від марксистсько-ленінського розуміння права, держави, конституції та ін., так і не спромоглась змістовно вийти за його межі, лишаючись по суті радянською.

Список використаних джерел

Нерсисянц В.С. Философия права. Учебник для вузов – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 652 с.

Теорія держави і права: навч. посіб./ А.М.Колодій, В.В.Копейчиков та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.

УДК 821.161.1

ФЕНОМЕН ПРЕСТУПЛЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ Н.Э. ГЕЙНЦЕ

Перцева В. А.

кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры украиноведения ХНУВД

В русской литературе второй половины XIX века исследование преступности уделялось немало внимания. Размышления над тем, что это за феномен, в чем его причины, кто такие преступники и почему они нарушают законы, можно найти не только в трудах известных ученых юристов, таких как А. Ф. Кони, В. Д. Спасович, но и в художественных произведениях, как больших, так и малых литературных форм. Широкое распространение получил в это время уголовный очерк. Такие писатели, как Ф. М. Достоевский, М. Е. Салтыков-Щедрин, Н. Д. Ахшарумов, А. А. Шкляревский, Н. П. Тимофеев, неоднократно обращались к этому оперативному литературному жанру.

Очерки Н. Э. Гейнце – уголовно-бытовые. Этот жанр исключает развернутые характеристики действующих лиц. Центр тяжести в них перенесен автором на изображение уголовной среды, преступных явлений жизни. По материалу это хронико-документальные произведения. Документальной основой очерков Н. Э. Гейнце явились отобранные и осмысленные писателем реальные лица, факты и конкретные события. По жанру это художественные очерки, ибо в них налицо отбор типических фактов, поэтические обобщения, построенные на основе наблюдений и последовательного изучения документов и реальных фактов, персонифицированные типы криминальной группы людей.

В уголовных очерках Н. Э. Гейнце, сюжеты которых в большинстве своем отличаются простотой и безыскусственностью, отсутствует сложная интрига; повествование ведется от лица автора-рассказчика. Эти произведения небольшие по объему и охватывают короткие промежутки времени – несколько дней или часов. Для них характерна сжатость, уплотненность повествования. Как журналист экстра-класса, Гейнце отказывается от сложных и запутанных сюжетов, выбирая такие эпизоды, которые были наиболее типичны для жизни российской провинции. Н. Э. Гейнце натуралистично описывает быт и нравы уездного городка. Одна картина сменяется другой, все происходит просто и естественно; все описывается предельно кратко, точно, дается самое главное, самое необходимое. Здесь отсут-

© Перцева В. А., 2013

ствує ідеалізація, письменник не схочен згладжувати гострі кути в своєму аналізі, висловлювання його відкрито публіцистичні, характерно його прагнення досягти самої суті явищ.

Фактичний матеріал описується Гейнце з точністю юридичного документа, разом з тим, письменник верне формі есею-дослідження. Кожна деталь, кожен факт, кожна фраза цілеспрямовано підпорядковані створенню правдивих картин. В прийомах оповідування письменник нерідко звертається до художньої деталі, до пейзажу, портретної зарисовки, постійно турбується про виразність мови. Оповідальний стиль есею формально об'єктивований (від першої особи), але по відношенню до мови обов'язково пов'язаний з персонажем – каторжним, засланим, мислі і почуття якого пронизують оповідання, надаються визначальними в оцінці подій.

Гейнце-письменника не цікавить злочин як такий. В кримінальних есею він ретельно досліджує внутрішній світ людини, скоював злочин, намагається відкрити причини цього проступку. Для Н.Е.Гейнце злочин, передусім, є проступок перед совістю, а вже після – порушення соціального закону. На першому плані у письменника – спостереження людської душі, дослідження її проблем в різних онтологічних ракурсах: як пошук оптимального шляху в житті для добра і благодушності, як переосмислення і покаття.

Авторська позиція Гейнце схожа з точкою зору Достоєвського, який підкреслював, що «обителі в'язниці – ці «худші люди» зберегли в собі і віру в Бога, і свідомість своєї грішності». І Гейнце щиро співчуває багатьом своїм героям-злочинцям, скоював злочин, в стані сильнішого психічного потрясіння, викликаного предателством найближчих людей. Гейнце відходить від докладного зображення ситуації злочину, його більше цікавить причина злочину і те, чим обумовлено злочинне поведіння – соціальним, індивідуально-ситуативним моментом або, можливо, самою долею людини, втручанням метафізичних, трансцендентних сил.

Гейнце разом з основною першорядною проблемою злочину неминуче піднімає і проблему заслуженого покаття. Тому ще однією цікавою письменника проблемою стала проблема катарсису як духовної потреби злочинця в покатті. З точки зору письменника, укус совісті, моральне самоуничтоження – це єдиний спосіб людського переконання, який, формуючи своєрідну культуру провинності, не дозволить людині повторити злочин в майбутньому. Тому всі злочинці, описані в есею Гейнце, або розкриваються, або сходять з розуму. Смерть фізична або смерть духовна представляється Н.Е.Гейнце єдиним способом звільнення від мук совісті, калічащою людину, скоював злочин. Злочинник цікавить письменника як своєрідна реакція особистості на взаємовідносини між людьми, на правові і морально-етичні конвенції. Саме тому корені злочину кожного з героїв своїх есею Гейнце поміщає в контекст глибоких суспільних і духовних проблем, де кожен окремий випадок осмислюється в широкому колом соціальних парадигм. В цьому проявляється індуктивний метод письменника – від аналізу конкретного людського проступку, від психології окремого злочину автор приходив до глибоких узагальнень.

Таким чином, в своєму творчестві Н.Е.Гейнце торкався різних сторін кримінальної російської дійсності. І актуальність вивчення його творчості на сучасному етапі складається в тому, що він не тільки розглядає соціальні і психологічні мотиви злочину, але і осмислює феномен цього явища.

УДК 821.161.1

ПЕРЕДВІСТЯ «ТАРАСА БУЛЬБИ»: ПОВІСТЬ В.Т. НАРІЖНОГО «ЗАПОРОЖЕЦЬ»

Режко В. А.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства ХНУВС

Василь Трохимович Наріжний (1780–1825) – український російськомовний письменник – був одним із основоположників жанру реалістичного роману в російській літературі. Його заборонений цензурою твір «Російський Жильбляз, або Пригоди князя Гаврила Симоновича Чистякова» справедливо вважають першим сатиричним романом у вітчизняній літературі. Творчість В. Т. Наріжного високо оцінювали видатні письменники і критики першої половини 19-го століття, віддаючи данину оригінальності автора, його вмінню відійти від канонів і штампів західноєвропейської літератури та зосередитись на зображенні російського побуту.

Водночас В. Т. Наріжний був автором літературних творів, у яких уперше було зображено Україну й українців, їхню історію, починаючи від часів Київської Русі. Серед них найбільш відомі «Слов'янські вечори», «Арістід», «Бурсак», «Два Івани, або Пристрасть до позовів», «Гаркуша, малоросійський розбійник». Провідною темою «малоросійських» творів В. Т. Наріжного стала тема запорозького козацтва, яку започаткувала повість «Запорожець» – перший твір російської літератури, де з'явився образ Січі.

Від часів появи у Санкт-Петербурзькій збірці «Новые повести» (1824) і дотепер ця повість вважається хитромудрою вигадкою, яка не має нічого спільного зі справжньою історією. Із такою точкою зору важко не погодитись, адже перед нами насправді «довольтерскоттівський» твір, сповнений наївних повчально-моралістичних сентенцій і багатослівних, у душі сентименталізму, описів. Із перших сторінок

повісті вражають надуманою книжністю вже самі імена героїв-запорожців: Авенір, Віанор, Астіон, Ераст, Кронід, Сатир. Розвиток сюжету також не виявляє художніх новацій щодо традицій сентиментальної повісті: він розкривається як предсмертна сповідь головного героя, що подається у формі розлогих мемуарів про його поневіряння й мандри різними країнами Європи із докладним відтворенням текстів різноманітних листів, що отримував оповідач від численних кореспондентів. Типовим для сентименталізму видається і головний герой-оповідач – верховний отаман запорожців Авенір Булат, він же маркіз Леон де Газар – високоморальна, чутлива людина, що постійно зіштовхується із примхами суворої долі та, зазнаючи численних зрад і втрат, усупереч усьому, не схиляє голову перед життям, лишаючись вірним своїм високим уявленням про шляхетність, честь і гідність. Проте, з урахуванням обставин, за яких з'явилася друком повість «Запорожець», наївна казкова надуманість твору і його персонажів може отримати й дещо іншу інтерпретацію.

Зокрема, повість «Запорожець», на нашу думку, можна розглядати як спробу письменника запропонувати такий погляд на українське козацтво, який би сприяв поширенню в суспільстві думки про його важливу державну функцію в недавній російській історії та, особливо, створенню привабливого для російських читачів, тобто представників вищих верств суспільства, образу козацької старшини.

Варто відзначити, що письменник походив із сім'ї незаможного шляхтича Миргородського полку. Він, як і більшість тогочасних вихідців з України, не зміг зробити вдалої службової кар'єри, лишаючись дрібним чиновником. Через це В. Т. Нарезний не міг бути прийнятим і у вищих світських колах, де на той час протікало літературне життя Росії, що, вірогідно, викликало в нього почуття невдоволення й несправедливості, яке посилювали відгуки літературних критиків, що докоряли йому за простоту літературного стилю та прагнення зображати повсякденний, буденно-принижений бік життя. Імовірно, скориставшись модною на той час сентиментальною формою та певними популярними серед читачів літературними штампами, письменник спробував підвищити статус старшини українського козацтва, пов'язавши її коріння з найбільш авторитетними західноєвропейськими країнами.

Так, герой його повісті, запорозький отаман, народився у Франції. Він син найзаможнішого поміщика в Лангедоці і звик половину життя проводити в Парижі. У свої двадцять два роки він стає полковником, а з часом і генералом французької армії. Він прийнятий при дворі французького й іспанського короля, російського царя. Він об'їхав майже всю Європу, жив у Мадриді й Римі, Венеції та Стамбулі. Коли доля привела його на Січ, він, як переконаний монархіст, служить справі захисту інтересів російського царя, усвідомлюючи недовговічність козацької демократії. У фіналі твору він залишає Січ і разом із синами вирушає до нової батьківщини – в Тульську губернію, де, як з'ясовується, він встиг придбати собі великий маєток, і висловлює бажання бачити своїх дітей при дворі російського царя.

Удаючись до неприхованого вірнопідданського сервілізму, висловлюючи захоплення Росією та її монархією, В. Т. Нарезний водночас не уникає можливості опоетизувати козацький побут, звичаї, спосіб життя широкого козацького загалу. Він неодноразово підкреслює, що про Січ відомо в усій Європі як про край мужніх і шляхетних людей, чий спосіб життя викликає здивування, захоплення й повагу європейців. І хоча картини козацького життя у творі постають як дещо суперечливі й недостатньо послідовні, що можна розцінити і як вияв політичних пересторог автора, і як свідчення про недостатню художню зрілість твору, у цілому вони сповнені глибокої симпатії й високої патетики.

Таким чином, слід відзначити, що повість В. Т. Нарезного «Запорожець» стала не тільки першим в російській літературі твором про українське козацтво, а й першою спробою опоетизувати запорожців, надати високого літературного й загальнолюдського пафосу художньому образу Січі в контексті загальноєвропейської історії і культури. Без вагань можна сказати, що ці тенденції були підхоплені й розвинені у творчості М. В. Гоголя.

УДК 94(476)“1917/1921”:329.71

НА РУІНАХ ІМПЕРІЇ: ПЕРШІ СПРОБИ СТВОРЕННЯ БІЛОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Дедурін Г. Г.

кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства ХНУВС

Однією з наймолодших націй Європи є білоруська. Тривале польське, а згодом російське панування, істотно загальмувало процес національної самоідентифікації білоруського народу. Лише бурхливі події початку XX століття подарували білорусам надію на отримання власної державності, сприяли політизації національного руху, без чого було фактично неможливо уявити подальше становлення нації. Велика відповідальність лягала на плечі молододі білоруської інтелігенції, яка складала основу національного руху. Саме його представники доклали чимало зусиль задля створення національної білоруської держави у 1917–1921 рр.

Проте білоруські сили зазнали поразки в боротьбі за власну державність на цьому переломному етапі у історії багатьох європейських народів. Це було зумовлено кількома факторами. По-перше, білоруський національний рух було відносно слабким. Частково полонізовані, а частково зрусіфіковані верхи Білорусі так і не змогли, за окремими виключеннями, повернутися до свого національного коріння, а стихійний соціалізм національних лідерів виявився неприйнятним для консолідації білоруського суспільства.

По-друге, національний рух не зміг сконцентруватися на білоруських землях, охоплених війною. Біля двох мільйонів жителів Білорусі перебувало в положенні біженців. Найактивніша частина національної еліти була мобілізована й відправлена на фронт, подалі від рідних місць. Не було досягнуто консенсусу і між тими представниками руху, що залишились у Білорусі. Відсутність єдності в лавах національних сил значно спростило завдання противникам існування незалежної білоруської держави. Змучене війною селянство слабо орієнтувалося в тодішній політичній ситуації, дуже швидко опинившись під впливом більшовицької пропаганди, таким чином, позбавивши національний рух соціальної бази. Так і не було створено регулярне білоруське військо. Окремі загони не відрізнялися надвисокою боєздатністю і не могли скласти гідну конкуренцію польським, більшовицьким чи білогвардійським частинам.

По-третє, білоруський рух зустрів потужний опір з боку фронтової громадськості, яку теж поступово переманили на свій бік більшовики.

По-четверте, незалежність БНР не була підтримана на Версальській конференції, що підводила підсумки Першої світової війни. Це розв'язало руки Радянській Росії й Польщі. І нарешті, білоруський рух не мав у своєму розпорядженні міцної економічної бази. Серед великих підприємців білоруси становили всього 0,1 %, а в містах їх налічувалося напередодні Першої світової війни не більше 17%. А без сталої фінансової підтримки складно було уявити повноцінну роботу будь-якого з білоруських урядів того часу.

Отже, слід визнати, що проголошена у березні 1918 р. білоруська державність була, через цілий комплекс причин, нежиттєздатною, та існувала більш як ідея, ніж реальне політичне явище. На думку автора, всі наведені вище причини такого стану, можна об'єднати у межах однієї глобальної, а саме – істотне відставання білорусів у фазах націотворення.

Знаний чеський дослідник феномену націоналізму Мирослав Грох, наступним чином сформулював необхідні признаки сучасної нації:

- пам'ять про спільне минуле, що тлумачиться як доля групи чи хоча б її ключових елементів;
- міцність та інтенсивність мовних і культурних зв'язків, які забезпечують більш високий рівень соціальної комунікації у рамках групи чи за її межами;
- концепція рівності всіх членів групи, організованих у громадянське суспільство.

Якщо брати до уваги ці принципи, то стає зрозумілим дещо більш повільний процес розвитку білоруської нації у порівнянні з більшістю націй східноєвропейського регіону. Це пояснюється майже повною відсутністю у розвитку білоруського руху такої фази націотворення, як період т.зв. «органічної праці», тобто часу, коли відбувається поширення національної самосвідомості серед широких мас населення шляхом розповсюдження національної освіти, літератури, періодики, нарешті, діяльності політичних партій. За таких умов білоруська державність у період 1917–1921 рр. об'єктивно не могла відбутися.

Таким чином, важливість цього періоду полягає саме у виникненні подібної ідеї, спробах частини політично активної та національно мислячої білоруської інтелігенції розпочати боротьбу за створення з білоруського етносу нації сучасного типу. Неупереджений аналіз подій 1917–1921 рр. в історії Білорусі руйнує стереотипи про білорусів, як етнографічний матеріал, навіть еліти яких як такі, що ніколи не бажали створення власної незалежної держави.

УДК 316.334.4

МОНІТОРИНГ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Шейко Р. В.

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Захист дітей, утвердження та забезпечення їхніх прав відіграє дедалі більшу роль в соціальному житті країни і стає важливим напрямком в діяльності інститутів громадянського суспільства і держави. Дитина виступає особливим суб'єктом численних суспільних відносин і водночас є обмеженою в реалізації своїх можливостей та інтересів. Крім того, дитина завдяки своїм психофізіологічним властивостям значно легше може стати і жертвою зловживань та поганого поводження з боку дорослих осіб. Міжнародний досвід свідчить, що діти все ще залишаються однією з найбільш вразливих груп, що часто піддається незаконному насильству й навіть катуванням. Найбільшої значущості захист дитини набуває у тих випадках, коли дитина стає учасником кримінальних і кримінально-процесуальних правовідносин.

Саме з метою вивчення ситуації щодо поширення катувань та жорстокого поводження з дітьми в контексті кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, в 2012 році робочими групами Харківської правозахисної групи та Харківського інституту соціальних досліджень було проведено два дослідження «Попередження катувань та жорстокого поводження з дітьми в контексті кримінальної юстиції щодо неповнолітніх: масштаби, наслідки, попередження, виявлення, допомога та відповідальність» та «Права дітей, які перебувають у закладах соціальної реабілітації в Україні».

В тому числі у рамках досліджень було проведено аналіз ситуації щодо поводження з дітьми в закладах соціальної реабілітації Міністерства освіти і науки України. Результати досліджень базуються на основі аналізу ефективності чинного законодавства, адміністративних стандартів та процедур щодо запобігання катуванню та жорсткому поводженню з дітьми, які знаходяться в конфлікті з законом, а також на основі матеріалів опитувань дітей, які відбувають покарання за правопорушення у спеціальних виховних закладах, школах та професійних училищах соціальної реабілітації, а також експертів – професійних юристів, працівників органів внутрішніх справ, пенітенціарної системи, системи соціальної реабілітації, які безпосередньо причетні до роботи з неповнолітніми, та експертів, які досліджували проблему запобігання катуванням і жорсткому поводженню щодо неповнолітніх.

Україна ратифікувала основні міжнародні нормативні акти щодо захисту і забезпечення прав дітей, а цей юридичний факт вже свідчить про необхідність реалізації в національній практиці положень, встановлених у цих міжнародних документах. Крім того, ратифікація загальних та регіональних міжнародних нормативних актів зробила їх частиною національного законодавства, а отже, положення, які містяться в цих актах, тепер є нормами, які мають в повному обсязі діяти в Україні. Чинне законодавство України насправді має значну кількість нормативних актів, які стосуються регулювання правовідносин за участю дітей. Проведений в ході дослідження огляд даних нормативних актів дозволяє зробити висновок, що чинне законодавство України декларує основні права щодо захисту дитини від катувань, жорсткого або нелюдського поводження, але система нормативних актів у цій галузі не надає чіткого уявлення, яким же чином усі ці декларації реалізуються на практиці та якими є механізми захисту дитини.

Дослідження стаціонарних закладів соціальної реабілітації виявило факти надмірного прояву суворості у вихованні неповнолітніх. Про істотні порушення прав дитини на захист від жорсткого поводження було також повідомлено в декількох інтерв'ю з дітьми. Подібні випадки, як правило, замовчуються й ігноруються всіма учасниками конфлікту, незважаючи на те, що вимагають ретельної перевірки й розгляду з подальшим прийняттям адміністративних рішень. Діти, з огляду на свій вік, незнання своїх прав, уразливе становище в закритому закладі просто бояться говорити про це і змушені терпіти таке поводження з ними постійно. Дослідження виявило, що в закладах соціальної реабілітації досить слабо розвинена система профілактики й запобігання насильству над дітьми. Так, практично відсутня чітка реєстрація інцидентів, пов'язаних із вербальним і фізичним насильством як між дітьми, так і щодо дітей; немає адекватної реакції на випадки жорсткого поводження з дітьми. Як правило, відбувається або поверхове реагування усередині закладу, або ігнорування проблеми взагалі.

У всіх закладах є обладнаний медичний пункт, що також включає ізолятор на кілька людей. Умови в ізоляторі переважно незадовільні: низька температура, помітна необхідність у ремонті й відновленні меблів. За словами адміністрації, у карантинній кімнаті немає особливої потреби, оскільки діти приїжджають сюди вже з усіма необхідними аналізами й довідками. Однак у декількох закладах дитину все-таки можуть помістити в карантин для того, щоб вона «адаптувалася до нових умов». Регулярний медичний огляд дітей є одним з найбільш достовірних джерел інформації про те, чи був випадок насильства в закладі соціальної реабілітації, чи ні. Саме регулярне проведення цієї процедури дозволяє вчасно виявляти факт насильства, визначати його вагу й наслідки і вчасно вживати заходів. Дослідження показує, що найчастіше поточні медичні огляди відбуваються один раз на тиждень – у лазні, однак їх результати й сам факт проведення ніде не фіксуються. Також не прописана система фіксації й реагування на сліди насильства над дитиною. Таким чином, виникають сумніви в тому, наскільки якісно вони проводяться й чи належним чином фіксуються у випадку виявлення синців, подряпин, побиття. Відкритим також залишається питання тримання дітей-правопорушників з особливими потребами. Попри те, що існує список захворювань, з якими дітей просто не направляють до закладів соціальної реабілітації, цей перелік не є вичерпним. Трапляються випадки, коли діти з інвалідністю все-таки туди потрапляють. Так, під час проведення дослідження в одному із закладів перебували дві дитини з інвалідністю, для яких там просто не передбачено умов.

Система покарань і заохочень в закладах соціальної реабілітації нерозвинена й застаріла. Як покарання, практикуються заборонені різними міжнародними нормами заходи виховання, наприклад, затримка в одержанні листів з дому, заборони на телефонний дзвінок і побачення з батьками, позбавлення сну на певний час. Одним із найбільших недоліків у роботі психологів є практично повна відсутність роботи з родинами дітей. Психологи посиляються на неможливість впливу на зовнішні умови, які зумовили відхилення в розвитку й формування девіантної поведінки дитини. Варто зазначити порушення прав на приватність і особистий простір вихованця. Вважається нормальним і поширеним явищем, що в дітей немає повноцінного доступу до особистих речей (а через обмеження в переліку дозволених предметів, особисті речі зводяться, як правило, до набору засобів особистої гігієни), розміщення спальних місць вихованців здійснюється в одному приміщенні (без урахування вікових, педагогічних і психологічних особливостей); відсутня можливість усамотнитися; супровід дітей є постійним і повсюдним, включаючи душові й туалетні кімнати.

Відсутність засобів та можливості зв'язку із зовнішнім світом призводить до обмеження права дитини на скаргу. У жодному з відвіданих закладів соціальної реабілітації не встановлені таксофони, не є доступними звичайні телефони. Одержати можливість зателефонувати можна тільки як заохочення. Усі дзвінки здійснюються тільки за присутності когось із персоналу закладу. Усі листи проглядаються. Сла-

бо налагоджений і взаємозв'язок із громадськими й волонтерськими організаціями, їхні візити є радше рідкістю, ніж постійним явищем. Значно поширеною є практика обмеження права дітей на контакт із рідними. Адміністрація закладів активно використовує практику обмеження або взагалі заборони на побачення у випадку порушення режиму або низької результативності навчання вихованців. Можливість зателефонувати, побачитися з батьками існує не частіше, ніж один раз на місяць, і це тільки за умови відсутності порушень режиму з боку дитини. До того ж будь-який дзвінок і побачення можуть відбуватися тільки з дозволу директора закладу, що робить контакти із близькими повністю підконтрольними. Усі телефонні розмови здійснюються тільки за присутності когось із персоналу.

Особливої уваги потребує питання умов утримання вихованців. Те, що заклади обслуговують території й інфраструктуру, розраховані на суттєво більшу кількість вихованців, призводить до витрат, що значно перевищують потреби закладу (а в низці випадків і його ресурси). Заклади соціальної реабілітації постійно відчувають відсутність коштів, що, у свою чергу, негативно позначається на умовах утримання вихованців: поганий стан багатьох будинків, зношеність труб і сантехнічного обладнання; неможливість зробити ремонт, купити необхідне устаткування, меблі, одяг, взуття; неможливість підтримувати нормальну температуру в приміщеннях тощо. Спільною проблемою для всіх закладів соціальної реабілітації є низька температура в приміщеннях. У одній із шкіл діти, роздягнувшись для сну, йдуть у піжамах через довгий коридор, де шибки вікон вкриті шаром льоду. Варто зазначити також поганий стан або недоступність душових і туалетів. Прийняти душ діти мають можливість лише під час щотижневого походу до лазні, або задовольняються можливістю обмитися холодною водою з-під крана. Що стосується туалетів, то у двох установах вихованці в навчальний час мають можливість відвідувати туалети тільки всі разом під керівництвом учителя, причому туалети не опалюються й розташовані на вулиці. Слід звернути увагу щодо практики поміщення дітей до шкіл соціальної реабілітації не за постановою суду за скоєні злочини, а за заявою батьків, які звернулися до соціальних служб із метою перевиховання дітей з різними формами девіантної поведінки та їх поміщенням до Центрів психолого-педагогічної корекції. Відповідно до типового положення про школу соціальної реабілітації, ШСР є «спеціальним навчально-виховним закладом для реабілітації дітей, які скоїли суспільно-небезпечні діяння, але не досягли віку кримінальної відповідальності, й щодо яких судом були застосовані спеціальні примусові заходи виховного характеру». За своєю юридичною природою таке рішення (постанова) є вироком за скоєний злочин, а ШСР є місцем для відбування покарання терміном до 3-х років для таких дітей. Поміщення дитини до установ соціальної реабілітації без рішення суду виводить з-під судового контролю таку важливу проблему, як ув'язнення/обмеження волі дітей, а рішення служби у справах дітей у своїй процедурі, механізмах і відповідальності не може бути еквівалентним судовому рішення, яке виноситься відповідно до жорстких вимог кримінально-процесуального законодавства й інших законів України.

З метою мінімізації та усунення виявлених недоліків та проблемних питань, слід звернути увагу на наступні необхідні заходи, а саме:

унеможливлення практики позасудового поміщення дітей до закладів соціальної реабілітації, відмова в закладах соціальної реабілітації від практики обмеження контактів із рідними (як телефонних, так і побачень) в якості покарання за порушення режиму;

реформування системи соціальної реабілітації дітей у конфлікті з законом у напрямку поступового скорочення шкіл і училищ соціальної реабілітації та подальшого розвитку денних соціальних програм на рівні громади, спрямованих на надання цільових послуг дітям, альтернативних утриманню в закритих установах.

УДК 316.3-05734(477)

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Бобро Н. В.

кандидат соціологічних наук викладач кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій ХНУВС

Ефективність діяльності будь-якої організації оцінюється, як правило, шляхом аналізу та співвіднесення наявних даних про таку діяльність з метою винесення відповідного судження. Проте дані мають сенс лише тоді, коли їх розглядають у конкретному контексті. Тому перше, що треба зробити, оцінюючи професійну діяльність і, як наслідок, можливості досягнення її професіоналізму, – це визначити критерій або критерії, за яким провадитиметься оцінка. Типи критеріїв, які найчастіше використовуються, є доволі простими: чиї потреби задовольняє ця діяльність, чи є в ній інші вигоди, чи варта вона тих коштів, що на неї витрачаються? Зазвичай, однак, ми переконуємося, що такі запитання не є такими простими, як здаються на перший погляд. Не завжди ясно, що саме оцінюється або які стандарти оцінювання застосовуються, бо його критерії, не завжди є явними: певні економічні та політичні обмеження часто сприймаються як незаперечні.

Аби наново сформулювати положення про те, що будь-яка професійна діяльність має оцінюватися за певними критеріями, слід нагадати, що існують цілі, які мають бути досягнуті внаслідок такої діяльності. Це може бути виражене в доволі загальних положеннях – наприклад, «вона мусить мати користь, що відповідає видаткам на її здійснення» або «вона має забезпечувати задоволення конкретної

соціальної потреби». В той же час, цілі можуть бути сформульовані й більш конкретно, наприклад: «злочини повинні розкриватися на 80 %» (для правоохоронної діяльності) або «на кожних 1000 громадян має налічуватися 8 медичних працівників» (для медичної діяльності), що є більш характерним для західних країн, де для зручності перший тип відносять до намірів, другий тип узагальнюють під назвою «цілі». Різниця між цими двома типами полягає в тому, що другий тип «операціоналізований», тобто може бути викладений у вказівках до дій.

Висновки фахівців свідчать, що оцінювання будь-якої діяльності з позицій її ефективності передбачає щонайменше чотири кроки, саме: (1) Визначення мети; (2) Операціоналізація її критеріїв (ідентифікація цілей). (3) Визначення результатів або наслідків. (4) Порівняння результатів з метою та цілями.

Проте існують думки, що для такого оцінювання має робитися набагато більше. Так, література щодо організації та проведення державної політики звертається до розгляду складної моделі, яку називають «раціональним підходом до створення політики». Його сутність полягає у тому, що на додаток до названих кроків раціональне здійснення діяльності містить ще один – стартовий етап оцінювання початкових умов існування середовища. Потім проводиться розгляд альтернативних шляхів досягнення цілей діяльності, а розуміння механізму цього процесу, в свою чергу, посилюватиме точність прогнозування кінцевих результатів.

В сучасній спеціальній літературі міститься кілька підходів щодо вимірювання ефективності певного виду діяльності, в т.ч. і професійної, а саме: (1) Теорія ефективності як досягнення цілей – цей підхід до визначення ефективності є найбільш придатним при оцінюванні за результатами діяльності. Технологія досить проста. Виробляються різноманітні і вимірювані цілі. Умови, за яких вони досягаються, визначені. Ступінь досягнення кожної цілі також визначено. Реальний процес виконання завдання (цілі) вимірюється і порівнюється з ціллю. (2) Системний підхід до аналізу критеріїв ефективності – визначає ефективність за такими факторами: взаємоузгодженість основних напрямків професійної діяльності; гнучкість щодо сприймання змін соціального середовища; рентабельність трансформації «ресурсів» в «продукцію», тобто затрат і результатів; відповідні зміни ціннісних орієнтацій членів суспільства, задоволеність їх результатами даної організації. (3) Інтегративний підхід до визначення критеріїв ефективності – поєднує переваги теорії ефективності як досягнення цілей і системного підходу. Процес реалізації будь-якої діяльності в цілому визначений її цілями, а системний підхід розглядає ці цілі як динамічні утворення, що змінюються з часом. Крім того, досягнення короткотривалих цілей надає соціальній організації (інституту), що здійснює цю діяльність, нових ресурсів для досягнення інших цілей. Тому системний підхід виявляє циклічний характер цілей. Необхідно враховувати додаткові характеристики, пов'язані з ціллю та ресурсами – час, рівень розвитку соціальних зв'язків у суспільстві, взаємодію з іншими соціальними організаціями (інститутами) тощо. (4) Концепція конкуруючих цінностей – ґрунтується на тому, що критерії оцінки ефективності діяльності організації залежать від того, хто ви є і які інтереси ви представляєте. Зрозуміло, що політики, недержавні організації, пересічні громадяни, журналісти, науковці розуміють і інтерпретують ефективність будь-якої діяльності по-різному, бо мають різні стандарти оцінювання. І оцінка, яку вони дають, більше говорить про цінності того, хто оцінює, ніж про реальну ефективність діяльності організації.

Отже, оцінювання ефективності професійної діяльності треба розглядати як комплексну проблему. Кожний підхід пропонує свої індикатори до її вимірювання. Неможливо повністю обмежитися використанням лише одного підходу до аналізу, хоча це й не завжди погоджується з прагматичністю.

УДК 340:17

МОРАЛЬНІ КОНСТАНТИ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ

Грищенко Н. В.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Парадоксально, але сьогодні, в епоху загострення різного роду небезпек і зростання катастроф, людство все менш піклується про духовні надбання і моральні цінності, втрачаючи можливості духовної протидії світовим деструктивним процесам. В уяві багатьох людей виживання і процвітання людства пов'язується з економічним розвитком суспільства, військовою могутністю, з розвитком інноваційних технологій, але ніяк не з духовним піднесенням і моральним вдосконаленням особистості. Та й що, власне, слід розуміти під моральним вдосконаленням? Яку мораль сповідувати і чи варто взагалі бути моральним?

Сучасній людині все важче розібратися, що сьогодні вважається моральним, а що аморальним. На тлі духовної кризи все частіше проступає образ Іммораліста – бунтівника, абсолютно незалежного від усяких умовностей і настанов. Він багато в чому протистойть загальноприйнятим переконанням, але зовсім не тому, що знайшов проти них беззаперечні аргументи. Критика традиційної моралі є другорядним явищем в стратегіях імморалізму. Головна його мета – звільнити людину від пут моралі, заснованої на протиставленні добра і зла. І бореться він не за перемогу «нової моралі», а за знищення меж між моральним і аморальним, між добрим і злим. Імморалізм прагне започаткувати інші виміри людських вчинків, встановити нові критерії їх оцінки (креативність, ефективність, пріоритетність, тощо). І моральна земля кругла, – говорив свого часу Фрідріх Ніцше, – і на моральній землі є антиподи, кожен із яких має право на

існування, кожен із яких не менш добрий і не більш злий, ніж інші. Художніми засобами вимальовується привабливий образ сучасного Іммораліста як своєрідного «супергероя» – сильною і вольовою істотою, яка у власних вчинках керується лише індивідуальним розумом і совістю. А масова культура робить все, щоб піднести «мораль антипода» в ранг духовних надбань і цінностей сучасності. Дискредитуються релігійні і традиційні цінності, усуваються моральні регулятори людської поведінки, право стає для «сильних» засобом досягнення успіху. Сучасна людина втрачає те, на що впродовж віків спиралась її предки в своїх вчинках та помислах. Вже майже втрачені відчуття міцності родових та дружніх зв'язків, братства, солідарності, взаємоповаги та взаємодопомоги. Видозмінюються стосунки між людьми різного віку та статі, різних рас та національностей. В той же час на філософському рівні обґрунтовується думка про те, що кожен індивід має право вести обраний ним спосіб життя, якщо навіть він не влаштовує більшості співгромадян. Лібертаріанці відстоюють право людини на свободу слова, друку і мовлення, якщо навіть деякі прояви цих свобод можуть дратувати інших. Роз'яснюючи смисл лібертарного (лібертаріанського) розуміння свободи, Ф. Хайек попереджав – «свобода з необхідністю означає, що буде робитись багато з того, що нам не подобається». Отож, слід звикати до поведінки людей, хоч вона і не викликає схвалення з боку оточуючих. Елементарним вираженням цивілізованості впродовж віків вважалося унеможливлення лихослів'я, бійок та інших агресивних дій в публічних місцях; сьогодні ж це вже стало невід'ємною частиною поведінки не лише пересічної людини, а й депутата. І все це – вираження індивідуальної свободи особистості. В той же час ті ж лібертаріанці заперечують за суспільством та окремими людьми право вимагати від держави і законодавця прийняття мір щодо дій, які не відповідають загальноприйнятним поглядам на правильну поведінку. Культивується думка про те, що моральний осуд суперечить принципу толерантності і є неповагою до індивідуальної свободи особистості. Сучасні імморалісти прагнуть довести, що людина в моральному середовищі є лише приватною особою і піклуватись вона зобов'язана виключно про власну моральну позицію. В зв'язку з цим виникає питання: «А чи має взагалі сучасна людина право протидіяти тій поведінці, яку вважає неправильною, аморальною, втручатись в «чужі справи», соромити і давати настанови тим, хто йде, на її думку, «невірним шляхом?». Якщо так, то в яких межах і ситуаціях вона може його реалізувати? Повинна вона при цьому протидіяти власними зусиллями, чи вимагати від влади припинення аморальної діяльності інших? Традиційна мораль на всі запитання відповідала позитивно. В цьому крились і основи виховання підростаючого покоління, і основи всіх наявних форм суспільного контролю, розрахованих на моральну солідарність і взаємовідповідальність людей.

Людина як соціальна істота не повинна залишатись байдужою по відношенню до того, що вважає аморальним. Але як сучасній людині розібратися в критеріях аморальності? Досить часто те, що раніше вважалося аморальним, сьогодні здобуває зовсім іншу характеристику. Негативна моральна оцінка явища змінюється на радикально протилежну. Взяти, хоча б, відомий літературний сюжет про Дон Жуана, образ якого традиційно розцінювався в форматі морального переступу. Але в сучасному трактуванні, особливо театральному, Дон Жуан – позбавлене хитрощів «дитя природи», втілення земної любові і втіхи, «секс-символ». Як бачимо, моральний мінус замінено на моральний плюс. Важко не погодитись з думкою німецького філософа Теодора Адорно, що сьогодні «саме життя стало спотвореним настільки, що жодна істота вже не може самостійно жити правильно, реалізувати своє власне призначення» [1, с.191]. Тому «правильне життя можливе нині перш за все у вигляді опору і критичного розвінчування форм неправильного життя, що вгадуються прогресуючою свідомістю». Зрозуміло, що це лише негативно-критичний підхід, але іншого, як вважав філософ, «просто не існує». Але при успішному опорі «правильного неправильному», «доброго злому», «морального аморальному» можна втримувати, зберігати і відроджувати виправдані часом духовні надбання людства. Отож, сучасна суспільна думка повинна здійснитись до ідеї ствердження права людини на благопристойне моральне середовище. Людина має право жити в сприятливому моральному середовищі і право вимагати оздоровлення моральних відносин, в яких приймає участь. Подібно тому, як усвідомлювалось право людини на сприятливе природне середовище, повинно усвідомлюватись і право на сприятливе моральне середовище. Без такого поступу суспільної думки розраховувати на збереження духовних надбань і припинення морального зuboжіння людства дуже важко.

Список використаних джерел:

1. Адорно Теодор. *Проблемы философии морали: Пер. с нем. [пер. с нем. М. Л. Хорькова]. – М.: Республика, 2000. – 238 с.*

Для сучасного правоохоронця важливою ознакою професіоналізму є вільне володіння мовою. Необхідно, аби він умів не лише висловлюватись на професійному рівні, оперуючи при цьому юридичною термінологією, а й досконало володів загальноповсякденною лексикою. Тому виховання особистості лише на основі професійної підготовки, не приділяючи уваги її комплексному розвитку, є вузьким і обмеженим розумінням формування сучасного спеціаліста.

Численні виступи керівників МВС по телебаченню, інтерв'ю з міліціонерами молодшого офіцерського складу, повідомлення з місця скоєння злочинів чи інших кримінальних подій свідчать, що рівень володіння державною мовою у державних службовців правоохоронної сфери є недостатнім. Їх лексичний запас містить силу-силенну калькованих з російської мови висловів, термінів й простомовних покривів на зразок: проводити досмотр – замість проводити огляд; заграничний паспорт – закордонний паспорт; заказне вбивство – убивство на замовлення; займається контрабандою – займатися контрабандою; здійснюють тиск – чинять тиск; кудись пропав – кудись зник; став у караул – став на варту.

Співробітники правоохоронних органів є безпосередніми представниками державної влади, і кожна їх дія і слово підпадають під особливу увагу громадськості. Це свідчить про те, що образ правника, правоохоронця, юриста має бути сформований з урахуванням таких якостей, як освіченість, майстерність, професійний досвід, моральна зрілість, зразкова поведінка і культура мови.

Культура мови правоохоронця передбачає адекватне і коректне вживання категорій, понять, термінів, окремих одиниць мови (мовленнєвого та мовного процесу). Для цього йому необхідно:

- 1) мати певні знання з гуманітарних наук;
- 2) вміти фіксувати ці знання та знати форми їх позначення, які адаптовані якщо не всім суспільством, то хоча б частиною його;
- 3) дотримуватись загальноприйнятих граматичних норм вживання слів у мовленні та на письмі. При чіткому усвідомленні змісту слова, прийнятому в суспільстві, необхідна відносна «автономія» у вживанні його в процесі мовлення з огляду на слухача.

Слово як одиниця мовленнєво-мислительного процесу (діяльності) завжди несе на собі ознаки суб'єкта і об'єкта. Наявне в мові слово – це об'єктивований феномен, який вживається у процесі спілкування для обміну інформацією, для досягнення взаєморозуміння тощо.

Із свого лексичного запасу правоохоронець має обирати саме те слово, яке найкраще і найповніше передасть його думку або вимогу. І як професіонал він має уникати ситуацій, коли у процесі неправильно підбраного слова замість розуміння і позитивного продовження процесу спілкування і взаємодії приходить відчуженість, незгода, душевний дискомфорт, небажання спілкуватися.

Це великою мірою залежить саме від культури слова. Оскільки, по-перше, попри номінативну функцію, слово здатне викликати певні асоціації, які залежать від того, що дане слово трапилося суб'єкту за певних обставин, котрі залишили великий слід у його пам'яті, або ж сприймання цього слова було пов'язане з якимись ознаками формальної чи смислової подібності.

По-друге, слово має різний зміст і неоднокове значення в залежності від онтогенезу, від індивідуального розвитку суб'єкта. Скажімо, слово «сторона» однаково звучить з уст будь-якої людини, але для географа і правоохоронця воно може мати різний зміст.

Культура слова проявляється в тому, що для певного рівня спілкування вживаються слова відповідного змісту, які адекватно виражають розуміння інформації, викладеної мовцем і розрахованої на вірне сприймання. Ідеальною є ситуація, коли рівень знань суб'єктів задіяних у процесі спілкування є однаковим, а якщо ні, то вони повинні володіти вмінням «переключення коду», використовуючи відповідну лексику.

Отже, вміння правоохоронця володіти словом, в першу чергу, має проявлятися в здатності узгодити сказане із свідомістю тих, кому це адресоване, не спотворюючи інформацію. А для цього необхідно збагачувати свій словник, вивчати правила української мови, формувати навички логічно правильного мовлення і вміння їх застосовувати.

УДК 364.122.5:711.13

ВПЛИВ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК АГЛОМЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Биченко Л. А.

асистент кафедри Управління проектами в міському господарстві і будівництві Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Аналіз тенденцій розвитку держави дозволяє визначити глобальні проблеми, які мають вплив на соціальний розвиток регіонів, міст і їх агломерацій. Однією з таких проблем є високий рівень урбанізації населення в нашій країні. Урбанізаційні процеси, які відбуваються протягом останніх років, пов'язані з розвитком міст як центрів, які зосереджують в собі всі елементи трудового, фінансового, інноваційного потенціалів регіонів. Сучасні світові тенденції призвели до того, що міста втрачають компактну форму та набувають рис потужних урбанізованих районів, де спостерігається зростання невизначеності міських меж унаслідок інтенсивного міського будівництва. Рівень урбанізації в Україні становить близько 75%. За певних умов ця цифра може швидко досягти 85 %. При цьому вже сьогодні у деяких регіонах офіційний рівень урбанізації досягає 80–90 % (Дніпропетровська – 83,5; Донецька – 90,5; Луганська – 86,6; Харківська – 79,8). Міське населення України проживає в 47 містах із чисельністю понад 100 тис. осіб, у 28 містах – від 200 тис. до 1 млн осіб, у п'яти містах (Дніпропетровську, Донецьку, Києві, Одесі, Харкові) – понад 1 млн осіб. За підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 67,2 % населення в Україні проживало в містах. Тобто рівень урбанізації порівняно з 1940 роком (34 %) зріс майже вдвічі. Збільшення чисельності міського населення супроводжувалося як зростанням його кількості в

містах, які вже існували, так і виникненням нових міст, перетворенням у міські сільських населених пунктів, входженням прилеглих сіл до міст, що швидко зростають. Загальна чисельність міст в Україні на сьогодні становить 459 (у 1940 р. – 255). Великих міст в Україні налічується 40, з них 16 розташовані в Донбасі й Республіці Крим. Це Горлівка, Єнакієве, Краматорськ, Луганськ, Макіївка, Слов'янськ, Севастополь, Сімферополь, Керч. Великих міст немає у Львівській, Миколаївській, Одеській, Херсонській областях. У столиці України офіційно проживає 2,8 млн осіб. Високий фактичний рівень урбанізації України об'єктивно вимагає від науковців нових відповідей на питання щодо подальшого розвитку міст. Актуалізація цього питання і його вирішення на державному рівні можуть сприяти гармонізації економічних і соціальних процесів по всій вертикалі адміністративних утворень.

Таким чином, урбанізація представляє собою соціально-економічний процес, що відображає зростання міських поселень, концентрацію населення в них, підвищенні ролі міст у суспільному житті, поширенні міського способу життя на всю мережу поселень (включаючи села). Цей процес охоплює соціально-професійну, демографічну структуру населення, його спосіб життя, культуру, розміщення продуктивних сил, розселення. Важливу роль у забезпеченні більш високого рівня розвитку територій міст і регіонів відіграють групові форми концентрованого розселення, де з'являються міські агломерації. Сама агломерація не є адміністративно-територіальною одиницею, а представляє собою організаційне утворення, яке складається з кількох територіальних громад, об'єднаних інтенсивними господарськими, трудовими і культурно-побутовими зв'язками. Слід зазначити, що агломерації формуються тільки біля великих, урбанізованих міст, що мають тенденцію до зростання.

В Україні за різними розрахунками сформувалося від 18 до 50 міських агломерацій. Виділяють такі найбільші агломерації України: Київська агломерація – 3271,023 тис. осіб; Харківська агломерація – 1689,262 тис. осіб; Донецька агломерація – 1551,102 тис. осіб; Дніпропетровська 1415,838 тис. осіб; Одеська агломерація – 1165,978 тис. осіб. Доцільно буде проаналізувати окремі соціальні параметри, що вказують на відмінності великих міст і їх агломерацій (табл.1).

До показників напряду «соціальний розвиток» агломерацій слід віднести: чисельність населення; рівень народжуваності; рівень смертності; середньорічну номінальну заробітну плату найманих працівників; рівень зареєстрованого безробіття; забезпеченість населення житлом; медичне обслуговування, охорону здоров'я; розвиток закладів культури, мистецтва, тощо.

Побічними наслідками стрімкої урбанізації та агломерування стало зростання внутрішніх диспропорцій у рівнях соціально-економічного розвитку центрів та периферії. Це призводить до зростання районів високої концентрації, що формується як на базі окремих агломерацій, так і на основі злиття останніх у більші утворення мегаполісного типу, призводить до поступової деградації периферії, до застою та занепаду господарства менш розвинутих районів. Розгортання урбанізації супроводжується постійним перерозподілом ресурсів у містах. Ці процеси вважаються серйозною проблемою, яка здатна перешкоджати нормальному функціонуванню територіальних систем усіх рівнів. У зв'язку з цим сучасна наука розглядає доцільність свідомого втручання в процеси територіальної концентрації з метою послаблення згубного впливу територіальних диспропорцій. З одного боку, потрібно обмежити неконтрольоване зростання великих міст, а з іншого – стимулювати розвиток периферійних депресивних територій.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика міст і їх міської агломерації

Назва населеного пункту	Місто			Міська агломерація		
	Населення тис. осіб	Площа, км ²	Густота населення осіб/км ²	Населення тис. осіб	Площа км ²	Густота населення осіб/км ²
Київ	2814,3	870,5	3368	3271,023	1242,31	305
Харків	1446,5	306	4801	1689,262	770,19	182
Дніпропетровськ	1001,9	405	2474	1415,838	700,037	144
Одеса	1008,2	236,9	4256	1165,978	320,622	158
Донецьк	962,2	570	1688	1551,102	1129,4	371

Соціальний розвиток міської агломерації повинен передбачати реалізацію таких пріоритетних напрямів як: покращення демографічної ситуації та розвитку сфери охорони здоров'я; покращення стану сфери культури та мистецтва; позитивні зрушення в сфері освіти (дошкільної, шкільної, спеціальної) та науки; покращення якості житлово-комунальних послуг, які надаються населенню відповідної території. Розвиток українських міст прописаний в програмах, стратегіях та інших нормативно-правових актах. У сфері реалізації державної та муніципальної політики розвитку населених пунктів України було прийнято низку законодавчих і нормативних документів, зокрема, Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст», «Стратегію економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 роки», стратегії розвитку окремих областей та регіонів України, в тому числі «Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року» та низку інших нормативних документів. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивно-

сті територій. Даний нормативно-правовий акт кардинально змінив підхід до поняття стимулювання, законодавчо визначивши його суть: «стимулювання розвитку регіонів – комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому». Безумовно розвиток регіону залежить від рівня розвитку його міст та міських агломерацій. Однак, нормативні документи не вміщують в себе засад процесу організації розвитку міських агломерацій. Тому агломераційний розвиток – це стратегічний інструмент комплексного розвитку території, від якого виграватиме і місто (вирішення міських проблем: винесення частини виробництва за межі міста, створення об'єктів транспортної та комунально-господарської інфраструктури, розвиток рекреаційних центрів, тощо), і периферія (більш високий рівень інженерно-технічного, соціально-культурного обслуговування та рівня і якості життя населення). Для оптимального розвитку агломерацій повинне бути створене комфортне, конкурентне бізнес-середовище, що забезпечить високу ефективність інвестування і прояву агломераційного ефекту.

Соціальний розвиток міської агломерації, який спрямований на забезпечення високого рівня і якості життя населення, на реалізацію ефективного процесу життєзабезпечення всіх суб'єктів, що входять до певного територіально-адміністративного утворення, передбачає реалізацію таких пріоритетних напрямів як: покращення демографічної ситуації, розвиток сфери охорони здоров'я, освіти, культури; покращення якості житлово-комунальних та транспортних послуг, позитивні тенденції функціонування інфраструктури.

Доходимо висновку, що вплив урбанізаційних процесів вимагає необхідність підвищення економічної ефективності суспільного виробництва і ринку послуг, формування територіально-виробничих комплексів, розвиток науки і техніки, освіти і культури, а також появу нових і розвиток існуючих груп міст і селищ з високим рівнем розвитку інфраструктури міського господарства.

УДК 821.111

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРОДЕТЕКТИВІВ ЕЛІЗАБЕТ ЕЙР

Чорна В. Л.

старший викладач кафедри іноземних мов Харківського національного аграрного університету

Елізабет Ейр – псевдонім, під яким друкують свої твори дві британські авторки, Джил Стейн та Маргарет Сторей. Вперше їх романи були опубліковані у Великій Британії, а потім і у США. Елізабет Ейр – автор шести романів, де розповідається про шукача пригод Сігізмондо та його слугу Бено, які розкривають вбивства та заклоти, що відбуваються як у реальних, так і у вигаданих італійських містах епохи Ренесансу. Злочини, які описуються у романах, на перший погляд, ніяк між собою не пов'язані, але вони становлять пряму загрозу суспільству.

В кінці кожного роману Сігізмондо розкриває кілька злочинів, які б здавалося зовсім не мають нічого спільного і знаходять того, хто стоїть за всім тим і відтворює соціальну справедливість. У кожному романі Сігізмондо примірює на себе велику кількість ролей, а іноді навіть виходить за прийняті соціальні межі. Бено ж дістається роль блазня, який однаково відданий як своєму господарю, так і його псу Біондело. При такій побудові сюжету та зображенні діючих персонажів, романи Ейр швидше нагадують сучасну детективну літературу, а не історичну фантастику.

Ці романи не є історичною фантастикою, виходячи з того, як у них зображено героїв, які приймають участь у добре відомих історичних подіях або судячи з їхніх відносин з реальними історичними фігурами. Скоріше, ці романи представляють собою історичну фантастику в тому плані, що події, які в них відбуваються, натхненні історією Ренесансу та правдивими історичними деталями. В не багатьох епізодах, де Ейр вимальовує своїх героїв на тлі добре відомих історичних осіб та подій, цей зв'язок дуже слабкий, вона легко їх трансформує, якщо цього потребують обставини.

Хоча дія романів відбувається в епоху Ренесансу, Ейр не виходить за межі традиційного сучасного детективного жанру, засновником якого був Едгар Алан По. Використовуються такі елементи детективного жанру, як таємниця замкненої кімнати, схованка у найвиднішому місці та скоєння злочину особою, яку підозрюють менше за всіх. Романи Ейр належать до жанру сучасного детективного роману не лише тому, що вона використовує всі вищезгадані прийоми у побудові сюжету, вона також вибудовує характери персонажів відповідно до законів цього жанру.

Головний герой циклу – ексцентричний та неперевіршений детектив, який завжди діє послідовно та знаходить підтримку у своїх чисельних друзів. Його ексцентричність іноді проявляється у деяких звичках та особистих рисах характеру, як, наприклад, гра на скрипці (згадаємо Шерлок Холмса) та зовнішня схожість на яструба. Під час розслідування він користується і тим, і іншим. Бено відіграє роль, яка традиційно відводиться для тугодумів у детективних романах. Слуга завжди випадково надає своєму господарю підказку, яка допомагає викрити злочинця, і навіть не помічає цього. Хоча Сігізмондо весь час забороняє своєму слугі розпитувати його про хід розслідування, він сам відповідає на всі його запитання в кінці кожного роману.

Більшість сучасних детективів слідує умовній моделі, до якої залучаються не тільки індивідуальні засоби, що використовуються для викриття злочину. У таких детективах замальовується закрите суспільство, функціонування якого порушується скоєнням злочинів, які необхідно викрити, щоб це суспільство повернулося до свого звичного життя. Доки злочинець не виявлений, суспільство знаходиться під загрозою. Детектив, розкриваючи злочин, зберігає та реконструює соціальний порядок. Таким чином, розкриття злочину надає детективу статус захисника соціальної справедливості. Але все ж таки будь-який детектив за своєю природою є маргіналом. Він добуває засоби для існування не шляхом фізичної праці, а бере їх у тих, хто потребує його послуг. Він може спілкуватися з представниками усіх соціальних груп: від можновладців до жителів трущоб.

У всіх своїх романах Ейр вибудовує сюжет за однією й тою ж моделлю. У кожному романі описується закрите суспільство, існуванню якого загрожує злочин. Сігізмундо примірює на себе безліч ролей, які допомагають йому знайти злочинця і врятувати суспільство. Він вдало перевтілюється то в святого отця, то в солдата, в слугу чи знатного вельможу, а інколи навіть в жінку, змінюючи при цьому голос і, навіть поступ і робить це так віртуозно, що навіть його слуга, який допомагав йому перевдягатися, не впізнає його.

Ейр не тільки дотримується умовностей детективного роману, вона прискіпливо вивчає факти із історії Ренесансу, щоб не порушувати відповідність історичній дійсності. Однак, вона не поміщає своїх героїв у конкретні історичні обставини і вони не спілкуються у неї з відомими історичними особами. Натомість вона змальовує широкий спектр тем з історії відродження, створюючи відповідні обставини для своїх романів і висловлюючи саму ідею, а не навколишнє середовище ренесансу. Для британської науки Ренесанс є синонімом гуманізму та мистецтва. Ця ідея присутня у всіх романах Ейр. Змальовуючи навколишнє середовище, письменниця використовує історичні факти як ключовий елемент для розвитку своїх сюжетів, але вона змінює справжні обставини і реальних людей.

У романах Елізабет Ейр не наслідуються прийоми інших авторів ретродетективів, її герої відіграють певну роль у добре відомих історичних подіях чи взаємодіють з відомими історичними особами. Такий прийом проявляється і в тому, як письменниця трактує інші теми: папство та інших церковників, відомих римлян та венеціанців, науку, магію тощо. Але структура романів Ейр є структурою сучасного детективного роману. Жанр детективу підпорядковується певним правилам, письменниця слідує цим правилам і в той же час трансформує їх відповідно до своїх потреб побудови сюжетів, зображення характерів і структури романів.

Таким чином, ренесансні ретродетективи Елізабет Ейр поєднують елементи історичного і сучасного детективних романів, а художні засоби, які використовує романістка, зумовлені вибором і трансформацією історичної дійсності. Відтак ці твори не дають нам чіткої картини епохи Відродження, але вони є гарним прикладом історичної вигадки.

УДК 130.121:123.1

ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Баграмян С. Л.

*старший викладач Євпаторійського училища професійної підготовки працівників міліції
при ГУМВС України в АР Крим*

У глобалізованому світі третього тисячоліття шанс на успіх перед Україною відкриває лише ефективна реалізація її людського потенціалу. Як європейська за своєю цивілізаційною належністю нація Україна має спиратися у своєму розвитку на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка не раз доводила свою ефективність. Чергове її підтвердження – успіх наших сусідів, країн Центральної і Східної Європи, які демонструють динамічний розвиток завдяки інтеграції до європейських політичних, економічних структур.

У європейському світогляді інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку. В останні десятиліття до цих традиційних індикаторів конкурентоспроможності додалась здатність до інновацій у професійній діяльності і соціальному житті.

Виходячи зі свого європейського вибору, Україна започатковує процес змін, поділяючи основні ідеї і принципи Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини та Європейської соціальної хартії, покладаючи в основу свого подальшого розвитку інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії зі своїми цінностями, з суспільством і природою.

Базовий проект Концепції соціального розвитку України на 2013–2023 рр. вже розроблений вченими. Про це сказала Міністр соціальної політики України Наталія Королевська на засіданні науково-експертної ради з розробки документа. Після доопрацювання фахівцями Міністерства з урахуванням останніх пропозицій у сфері соціальної політики він буде винесений на обговорення експертами та громадськістю.

Міністр уточнила, що на сьогоднішній день вченими Інституту демографії та соціальних досліджень, Інституту економіки та прогнозування НАН України, а також Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України за сприянням вітчизняних та міжнародних експертів розробле-

на базова версія проекту Концепції. «Ця базова версія зараз доповнюється фахівцями Міністерства з урахуванням останніх пропозицій у сфері соціальної політики», – зазначила вона.

«Міністерство зацікавлене в тому, щоб на виході ми отримали прикладний документ, який стане основою для розробки системних рішень щодо вдосконалення соціальної політики в Україні. Я впевнена, він буде зрозумілий людям, дасть їм можливість не тільки краще оцінити поточну ситуацію, а й побачити своє майбутнє, майбутнє своєї родини через 3-5-10 років», – сказала Наталія Королевська.

Описуючи важливість документа, міністр акцентувала увагу на тому, щоб Концепція вже сьогодні стала орієнтиром в поточній діяльності Міністерства. «Тому що вже зараз у своїй повсякденній роботі ми приділяємо велику увагу не тільки «гасінню пожеж», а й підготовці серйозних змін у соціальній сфері», – зазначила Наталія Королевська. «Я хочу, щоб Концепція отримала своєрідний вотум довіри, «знак якості» і з боку наукового середовища, і з боку суспільства», – підкреслила міністр.

За її словами, для цього буде організовано обговорення проекту Концепції в наукових та громадських колах. Зокрема, проект Концепції обговорять у регіонах з вченими, громадськими організаціями, профспілками, представниками органів місцевого самоврядування. Також буде проведено глибокий соціологічний аналіз ходу обговорення і його результатів.

У перспективі в Україні передбачається створення потужного освітнього та наукового потенціалу на основі впровадження ступеневої освіти та створення потужних регіональних навчальних закладів. Буде поступово реалізовуватись стратегія структурного реформування освіти, спрямованого на кадрове та наукове забезпечення загальнодержавних програм в пріоритетних галузях економіки. Передбачається трансформувати існуючу мережу профтехучилищ та забезпечення 4-рівневої професійно-технічної освіти, що задовольнить потреби економіки у кваліфікованих технічних кадрах. Велика увага приділятиметься оптимізації мережі вищих навчальних закладів.

У перспективі система охорони здоров'я буде розвиватися за принципами доступності, солідарності, справедливості та універсальності. Це дасть змогу підвищити рівень профілактики захворюваності, надавати необхідну медичну допомогу вчасно і високоякісно.

Серед програмних завдань на перспективу намічено покращання житлових умов населення через оновлення наявного житлового фонду, поліпшення роботи житлового і комунального господарства. Передбачається також вирішення інших соціально-економічних завдань.

В галузях виробництва товарів народного споживання та послуг заплановано розширення імпортозамінюючої продукції, технологічне переоснащення та запровадження сучасних технологій.

Вирішуватиметься комплекс проблем, пов'язаних із збільшенням експортного потенціалу цих галузей за рахунок створення спільних підприємств, залучення іноземних інвесторів.

Нинішній стан політичної культури, гуманітарного та соціального розвитку українського суспільства не повною мірою відповідає стандартам демократичної держави, якій притаманна активістська культура. Пасивність участі громадян у суспільно-політичному житті багато в чому зумовлена впливом таких політико-культурних факторів, як низька політична ефективність та незначний інтерес населення до політики, недостатня політична компетентність, низький рівень довіри громадян як один до одного, так і до громадських та державних інститутів; брак громадянської відповідальності, переважна орієнтація на матеріалістичні цінності, а також невисока значущість для більшості населення політико-громадянських та соціальних цінностей.

Разом із тим у політичній свідомості та поведінці громадян наявні певні позитивні зміни. Зростання суб'єктивної важливості низки демократичних цінностей, а також підвищення самоорганізаційної активності у середовищі деяких суспільних груп свідчать про поступове усвідомлення громадянами потреби у громадсько-політичній участі.

З метою сприяння засвоєнню громадянами демократичних цінностей і норм, утвердженню активістських установок, розвитку громадянської компетентності та стимулювання громадсько-політичної, соціальної активності населення необхідно:

- створити в державі систему громадянської освіти (зокрема, запровадити у школах та вищих навчальних закладах спеціалізовані дисципліни, спрямовані на формування громадянськості; проводити для учнів середніх шкіл позакласні заходи з громадянської освіти; періодично публікувати у ЗМІ матеріали, спрямовані на підвищення загальної поінформованості про демократичне громадянство);
- провести інформаційно-просвітницьку кампанію щодо роз'яснення населенню прав та нових можливостей доступу громадян до інформації органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- здійснювати інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо наявних механізмів демократії;
- залучати суспільні групи, чиї інтереси зачіпають соціальні, правові та гуманітарні реформи, до участі у процесі підготовки управлінських рішень;
- запровадити обов'язкове оприлюднення інформації щодо досягнутих у результаті консультацій із представниками зацікавлених суспільних груп домовленостей;
- здійснювати комплексні інформаційні заходи, спрямовані на роз'яснення населенню цілей і змісту запланованих соціальних реформ. При цьому слід враховувати усталеність патерналістських установок у суспільній свідомості. Тому, з метою коригування очікувань громадян щодо реформ, треба апелювати не лише до громадянської відповідальності, але й до інтересів конкретних суспільних груп та категорій населення.

Список використаних джерел:

1. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави / Сокурєнко В.В. Дис. канд. юрид. наук – К., 2009. – 189 с.
2. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – 2-ге вид. доповн. і переробл. Черкаси: Брама-Україна, 2012. – 620 с.
3. Соціальна, правова держава в Україні : проблеми теорії і практики / Скрипнюк О.В. – К., 2008- 599 с.
4. Урядовий портал. 25.07.2013 Прес-служба Міністерства соціальної політики

УДК 37.042.1

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ САМОУПРАВЛІННЯ І САМОВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Кононенко Т. П.

викладач кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

У сучасній освіті особливої значущості набуває виховання активної, відповідальної, творчої особистості, здатної до постійного самовиховання й саморозвитку, спроможної реалізувати свій потенціал на користь суспільству. На розв'язання таких завдань спрямовані Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті (2001), Закон України «Про вищу освіту» (2002), Концепція громадянського виховання особистості (2000), Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004) та ін.

Останніми роками відчувається нагальна потреба в розробці методологічних підходів до визначення нових напрямів у сферах самовиховання, самоуправління, самовдосконалення тощо.

У класичній педагогіці ідеї самовиховання розробляли такі відомі науковці як

П. Блонський, П. Каптерєв, М. Монтессорі, К. Ушинський. Питання проблем фізичного самовдосконалення розглядались у працях С. Канішевського, О. Степанова,

Р. Раєвського, В. Старшинова, А. Калініченко та ін. Проте проблеми активізації самоуправління, самовиховання в процесі фізичного самовдосконалення студентів ВНЗ ще недостатньо досліджені.

Однією з актуальних проблем у процесі самовиховання студентів є протиріччя, а саме: між соціальними завданнями щодо формування особистості, зорієнтованих на сталий саморозвиток і самовдосконалення, і стихійним характером самовиховання студентів; між потребою студентів в особистісному, професійному самоствердженні, самореалізації та низьким рівнем їх самовиховної активності; між усвідомленням викладачами необхідності в активізації самовиховання студентів і невизначеністю організаційно-педагогічних умов цього процесу [4, с. 50–51].

Серед науковців та педагогів поширені погляди, що в системі освіти існує управління як система адміністративних впливів, а педагогічне управління зводиться до процесів навчання або виховання, самонавчання або самовиховання, розглядаючи останні як управління, тільки під іншими назвами й без кількісних характеристик. З погляду на існуючі проблеми нами поставлені такі завдання:

- проаналізувати структуру педагогічного управління фізичним вихованням у ВНЗ;
- визначити структуру фізичного самовиховання особистості в процесі фізичного самовдосконалення.

Відомі українські фахівці у сфері теорії і методики фізичного виховання

Т. Круцевич, В. Петровський переконливо доводять, що «Специфічною особливістю фізичного виховання, на відміну від розумової освіти та виховання, є його переважний вплив на біологічну сферу людини: спрямовано на зміну його форм (наприклад, статури), функціональних можливостей окремих систем організму (м'язової, серцево-судинної, дихальної та ін.), розвиток рухових якостей (сили, швидкості, витривалості тощо), навчання руховим діям, підвищення опору зовнішнім факторам (загартування). Попри цієї специфіки, фізичному вихованню притаманні ознаки педагогічного процесу» [2, с. 41–42].

Результати аналізу показали, що в процесі фізичного виховання суб'єкт і об'єкт управління здійснюють обмін інформацією. Процес управління пов'язаний із передачею, накопиченням, збереженням й переробкою інформації, яка характеризує об'єкт, яким управляють, його можливості, зв'язки, програму та ін. У процесі фізичного виховання, управління має дискретний характер, а процеси пристосування здійснюються постійно. Тому, необхідно враховувати зміни, які відбуваються в організмі студента не тільки в процесі занять, а також за його межами у відновлюваний час. Порівняння змін в організмі, які відбуваються під впливом різних видів праці (фізична, розумова) дає змогу зробити висновки, що фізичні навантаження впливають на фізичні, фізіологічні та інші системи організму, а розумові – переважно на інтелектуальну та психологічну сфери. Після фізичних навантажень, як правило, час відновлювання є тривалішим, ніж після розумових навантажень [1, с. 12].

Загальновідомо, що після занять із фізичним навантаженням погіршується концентрація та утримання уваги, здатність сприймати навчальний матеріал на теоретичних заняттях. Теоретичні заняття мають незначний негативний вплив на фізичну працездатність студентів під час наступних занять із

фізичного виховання. Після значних спортивно-тренувальних навантажень відновлення працездатності може зайняти значний час.

Отже, фізичні навантаження – це рухова активність, яка супроводжується підвищеним рівнем функціонування усіх систем організму, у порівнянні зі станом спокою. Розумове навантаження супроводжується підвищеним функціонуванням мозкової діяльності. На відміну від викладання фізичного виховання, у викладачів інших навчальних теоретичних дисциплін, як правило, не виникає нагальної потреби рахувати обсяги, інтенсивність і наслідки інформаційного навантаження. В процесі навчання та виховання психічні навантаження, як правило, не враховують. Увага не приділяється тим процесам, які відбуваються поза межами навчально-виховного процесу. Саме тому, при плануванні наступних навантажень враховують характер попередніх (практичні, теоретичні та ін.) з урахуванням змін в організмі студента в різний час відновлювання, що є важливою частиною управління процесом фізичного виховання.

Можна з певністю сказати, що управління фізичним вихованням – це процес спрямованої, контрольованої й регульованої зміни фізичних й духовних можливостей студентів у відповідності з поставленим завданням, який не може бути обмеженим тільки часом практичних занять із фізичного виховання. Процес управління діє за межами навчального часу і перетворюється в процес самоуправління особистості, відновлення його фізичного і функціонального стану.

Прийнято вважати, що процес фізичного самовиховання – складова частина фізичного виховання. Це усвідомлений, самокерований процес загального фізичного саморозвитку, в якому формуються життєважливі рухові навички, вміння й пов'язані з ними знання, якості, властивості, здібності, що є важливим для самовизначення й самоствердження особистості у суспільстві. У педагогічному словнику дається таке визначення: «Самовиховання – свідомо діяльність людини, яка спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних. Воно виникає на певному рівні розвитку свідомості та самопізнання. Самовиховання є виявом високого рівня саморегулювання особистості і виразно виступає на вищих ступенях процесу її морального розвитку» [3, с. 408].

Науковці вважають, що система самовиховання має кілька функціонально пов'язаних між собою елементів (самоусвідомлення, самопізнання, саморегуляція та ін.) і, якщо в структурі самовиховання існує зворотний зв'язок (самоконтроль, саморегуляція та ін.), то самовиховання у такому вигляді відповідає поняттю системи управління, системи самоуправління.

Структура процесу фізичного самовиховання складається з аналогічних компонентів: самостійне планування, самоорганізація діяльності, самовдосконалення, самопізнання, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція, самокорекція через зворотний зв'язок. Самоаналіз і самоконтроль фізичного самовдосконалення здійснюється через порівняльний аналіз особистої динаміки розвитку, порівняльний аналіз власних показників із нормативними показниками, стандартами та ін. Результати самоаналізу сприяють самопізнанню, самокритиці та саморозкриттю особистості, а також самокорекції процесу самовиховання, що дає змогу самовизначати чергові завдання на наступний етап процесу фізичного самовдосконалення.

Отже, аналіз дослідження дає змогу зробити висновки, що мета самоуправління – перевести суб'єкт-об'єкт відношення у суб'єкт-суб'єктні, коли об'єкт управління перетворюється в суб'єкт самоуправління своїми якостями, коли зовнішнє виховання перетворюється у внутрішнє самовиховання. Система самоуправління спрямована на досягнення мети самовиховання. У процесі самоуправління завдяки саморегуляції відбувається закріплення набутого досвіду.

Список використаних джерел:

Калініченко А. І. *Педагогічні умови організації самовиховання студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 / Анжела Іванівна Калініченко. – Тернопіль, 2002. – С. 12.*

Круцевич Т. Ю., Петровский В. В. *Управление процессом физического воспитания / Т. Ю. Круцевич, В. В. Петровский. – К.: Олимпийская литература, 2003. – С. 41 – 42.*

Педагогічний словник / [ред.-упоряд. М.Д. Ярмаченко]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – С. 408.

Середа І. В. *Активізація процесу самовиховання студентів гуманітарних факультетів університету / І. В. Середа // Наукові праці. Науково-методичний журнал. – Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. П. Могили, 2004. – С. 50–51.*

УДК 821.161.2

РОМАН В. ВЛАДКА «НАЩАДКИ СКІФІВ» І РОМАНИ «ЗАГУБЛЕНИХ СВІТІВ»

Полтавська Д. В.

викладач кафедри українознавства ХНУВС

Володимир Владко – відомий український письменник-фантаст, який стояв біля витоків вітчизняної «літератури крилатої мрії». Значна частина його біографії пов'язана з Харковом. Саме тут було написано твір «Нащадки скіфів», який за жанром належить до так званих «романів загублених світів».

Книжка витримала кілька видань, її прочитало не одне покоління читачів. Цікавий пригодницький твір із захоплюючим сюжетом, сповнений драматичних подій і пригод, які спіткали археологічну експе-

дицію вчених, під час дослідження походження курганів у степах українського Причорномор'я. Багато сторінок у романі присвячено життю і побуту скіфських племен, їхнім звичаям і культурі. Звичайно, у Владка було чимало попередників. «Нащадки скіфів» до певної міри перегукуються з творами В.Обручева «Плутонія» і «Земля Саннікова», романами Артура Конан Дойля «Загублений світ» та «Подорож до центра землі» Жюль Верна.

Пригоди в загублених світах були дуже популярні у пізній вікторіанський і едвардіанський періоди в Європі та Америці. Ця тема дозволила підняти авторам важливу для літератури XIX ст. тему встановлення європейськими або американськими авантюристами політичного владарювання над загубленими світами і невідомими расами. В цих пригодах герой (або група героїв) у результаті нещасного випадку або спеціально потрапляють до недосяжної, раніше незвіданої землі, до віддаленої області світу. Зазвичай, ця земля наповнена природною небезпекою, населена невідомими расами людей, які загрожують життю героя. Елементи такого художнього прийому зустрічаються у світовій літературі задовго до XIX ст. Вони є в діалозі Платона «Республіка» (близько 380 р. до н.е.), в «Утопії» (1516) Томаса Мора і ін.

Фантазія окремих письменників випереджала досягнення науки і техніки. Автор «Божественної комедії» Данте здійснив подорож у підземні глибини, а потім піднісся у височинь безмежного неба. Це була вигадка, бо обмежений забобонами католицької релігії Данте не міг вийти за межі її вчень. Це були, безперечно, лише мрії, які не мали під собою реального ґрунту, адже XIX століття ще не настало.

Саме у XIX ст. цей сюжет починає активно розроблятися у художній літературі. Найзначніші приклади жанру зустрічаємо в романах Жюль Верна – «П'ять тижнів на повітряній кулі» (1863), «Подорож до центру Землі» (1864), а також «Таємничий острів» (1874).

Значними художніми досягненнями збагатили цю тему твори Г.Хаггарда «Вона» та «Аеша», роман Конан Дойля «Загублений світ» та цикл романів Е.Берроуза «Пеллюсідар». Тут автори показують екзотичні країни, населені викопними тваринами та доісторичними людьми. Романи Хаггарда у жанровому плані належать до так званих романів-досліджень або романів-гіпотез, де реконструюються забуті цивілізації.

Твори про загублені світи можна умовно поділити на два різновиди. Перший, до якого належать всі раніше згадані романи, використовує цей сюжетний прийом зображення пригод в екзотичних умовах. Другий тип дає поштовх до серйозних наукових роздумів.

Російський письменник В.Обручев, професійний вчений-геолог, знайшовши у згаданих вище творах багато помилок і огріхів, які виникли через поверхневе знайомство авторів із предметом, вирішив показати, які великі можливості відкриваються перед письменником, який володіє знаннями у відповідній галузі науки. Вчений написав кілька романів, де схожі на правду події підкріплювалися захоплюючими пригодами, а головне, живим та яскравим описом природи та людей.

В.Владка також захоплюють саме наукові проблеми, він ними не просто цікавиться, а навіть живе і змушує читача також жити ними. Узявши за основу жанр роману «загублених світів», де стає можливим існування «нащадків скіфів» у підземному Донбасі, письменник створює захоплюючу, драматичну історію про пригоди радянських людей у племені скіфів і змушує погодитись із цим припущенням.

«Нащадки скіфів» – це, як і романи Обручева, роман-гіпотеза, де з опорою на найновіші наукові дані створюється досить вірогідна й реалістична картина життя стародавнього кочового народу. Автор описує життя та побут скіфів, їхні вірування та звичаї, соціальний устрій. Звичайно, текст несе на собі значний вплив радянської ідеології. Сама ідея підняття радянськими археологами бідних верств населення на революційні дії проти експлуататорів є нереальною. Владко та його сучасники ще не дійшли до осмислення ідеї про неможливість втручання у історичний процес, яка прийде в вітчизняну фантастику у 60-х роках XX століття.

Таким чином, роман В.Владка «Нащадки скіфів» добре вписується до традицій роману «загублених світів». Узявши за основу сюжетну схему, розроблену попередниками, український письменник наповнює її оригінальним змістом та ідеями.

УДК 821.161.2

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ І НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У НОВЕЛАХ М. КОЦЮБИНСЬКОГО

Ковальова Т. О.

викладач кафедри українознавства ХНУВС

Нинішній рівень наукового дослідження мови та стилів української літератури дає підстави стверджувати переломне значення прози М. Коцюбинського для розвитку української літературної мови XX ст. Принципово важливе переакцентування із зображальної на виражальну функцію мови робить М. Коцюбинського неперевершеним майстром, новаторства якого, справді, не могли бути зрозумілі та прийняті одразу, але засвоєння їх відбувалося поетапно й розтяглося на ціле століття. Письменник також досконало володів прийомами komponування стилістичних та синтаксичних фігур, що зближують автора й читача, дають змогу глибше увійти у психологію персонажа.

© Полтавська Д. В., 2013

Проаналізувавши новели М. Коцюбинського, можемо зробити висновок, що просте односкладне речення — характерна стилістична фігура для текстів автора. Односкладні речення посідають особливе місце в системі стилістичних засобів, що зумовлено специфічністю їхньої структури. Мовна особистість письменника розкривається через мову його художніх творів, особливості стилістики та синтаксису, через сукупність виражальних засобів, що вирізняють майстра як індивідуальну особистість з-поміж інших митців художнього слова. Зробивши ретельне дослідження стилістичних фігур, які притаманні новелам письменника, що були написані у XX ст., можемо помітити, що найбільш вживаними та функціонально навантаженими є означено-особові та неозначено-особові односкладні конструкції.

Спостереження за функціонуванням односкладних означено-особових речень у новелах М. Коцюбинського засвідчує широку їх уживаність. Означено-особові речення часто виражають спонування: накази, прохання, побажання, заклики. Такий тип речень в основному притаманний художньому стилю мовлення. У текстах М. Коцюбинського найчастіше означено-особові речення спостерігаються в діалогах та мають спонукальний чи наказовий характер. Ці реченнєві структури у письменника виконують різноманітні функції: допомагають розкрити внутрішній світ ліричного героя, створити атмосферу щирої довірливої розмови. У прозовому доробку М. Коцюбинського тісно взаємодіють поширені й непоширені означено-особові речення. Аналіз означено-особових речень за метою висловлювання показав домінування розповідних речень та спонукальних.

Не менш активним синтаксичним елементом в творах М. Коцюбинського є неозначено-особові односкладні прості речення. Як і означено-особові, неозначено-особові речення здебільшого вживаються художньому і розмовному стилях мовлення. Вони допомагають уникнути небажаного повторення, створюють лаконічність, динамічність розповіді. Виконавці дії в неозначено-особових реченнях не називаються з різних причин. Іноді вони не відомі ні за кількістю, ні за складом, а іноді не називаються свідомо, щоб зосередити увагу на самій дії. Однак, хоча виконавець дії й не називається, мовна традиція передбачає, що це тільки людина. Немає потреби в номінації суб'єкта дії в реченні. Саме в невідзначеності суб'єкта дії полягає перевага своєрідності сутності неозначено-особових речень, що значенню та стилістично відрізняє їх від односкладних речень усіх інших типів.

Отже можна сказати, що текст, як об'єкт дослідження, є особливо показовим у виявленні художньої та стилістичної манери автора. Саме на основі тексту як на об'єднанні різних композиційно-мовленнєвих форм і типів мовлення можна дослідити особливості стилю творів М. Коцюбинського взагалі і простого речення зокрема.

УДК 342.95+351.74(477)

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ

Редько А. О.

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Динамічний розвиток українського суспільства, яке протягом останніх десяти років на засадах гуманізму і справедливості розбудовує власну державу, інтеграція України у світове співтовариство актуалізує вивчення та наповнення реальним змістом багатьох правових понять та правових явищ. Одним із таких явищ є зміни в усіх сферах суспільного життя.

На сьогоднішній день, більшість громадян прагне забезпечити собі належні умови життєдіяльності у суспільстві. Конституція України як найвищий законодавчо-правовий акт нашої держави висвітлює такі основні соціальні права особи: право людини та громадянина на соціальний захист; гарантує кожній особі право на житло; забезпечує право особи на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; право особи на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, право на освіту[1]. У реалізації всіх цих прав окреме місце відведено органам місцевого самоврядування. Закон "Про місцеве самоврядування в Україні" окремо визначає компетенцію представницьких органів місцевого самоврядування, які безпосередньо на місцях вирішують соціальні питання[2].

Для безпосереднього вирішення цих питань органи місцевого самоврядування приймають рішення щодо реалізації населенням форм волевиявлення; затверджують програми розвитку; затверджують бюджет, вносять зміни до нього; а також мають повноваження у сфері управління комунальною власністю, в галузі захисту довкілля, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Однак, в ході реалізації реформи місцевого самоврядування, яка наділяє органи місцевого самоврядування більшим колом повноважень, необхідно звернути увагу на вирішення соціальних проблем суспільства [3]. При цьому врахувавши ще одну не менш важливу реформу системи надання соціальних послуг, яка на сьогоднішній день реалізується в Україні[4]. Здійснити цю реформу можливо лише завдяки спільним зусиллям місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та благодійних і громадських організацій. У цивілізованому світі вже, вочевидь, ніхто не заперечуватиме, що концепція і реальне формування правової держави стали великими досягненнями людського розвитку, нерозривно пов'язаними з утвердженням прав людини. Дещо складнішою видається ситуація із феноменом соціальної держави. За умов сьогоднішньої уваги науковців зосереджена на наукових дискусіях довкола співвідношення понять «правова держава» і «соціальна держава», є питання про те, чи виникнення соціальної держави означає водночас заперечення найважливіших принципів правової держави, чи ж, навпаки,

поява у держави соціальних функцій є лише новим етапом розвитку правової держави за нових історичних умов. Кожна з цих понять має право на існування, автор вважає що поява соціальної функції є одним із найсуттєвіших досягнень, спрямованих на подальший розвиток державної соціальної політики.

Для покращення життя в регіонах необхідно сформуванню та затвердити план, який буде вирішувати саме проблеми людей, які опинилися у складних життєвих умовах та потребують соціального забезпечення.

Необхідно створити умови для самостійного забезпечення працездатною людиною для себе та для своїх близьких гідного життя, а також здійснення державою заходів щодо підтримки непрацездатних груп населення, хоча б на рівні прожиткового мінімуму. Соціальна держава повинна створити необхідні передумови для того, аби її громадяни мали змогу забезпечити себе та свої сім'ї усім необхідним, не вдаючись до державної опіки. І лише ті особи, котрі не можуть з тих чи інших об'єктивних, не залежних від них причин (скажімо, хвороба, вікова непрацездатність) утримувати себе, повинні одержувати від держави достатню допомогу з тим, щоб вести гідний людини спосіб життя.

Надалі забезпечити реальними гарантіями реалізації економічних, соціальних і культурних прав усіх громадян. Базовою гарантією в системі соціальної допомоги повинно бути: надання всім громадянам гарантованого рівня матеріального забезпечення та соціального обслуговування, що визначається на підставі соціальних нормативів за рахунок бюджетних коштів.

Потім спрямувати на мінімізацію невинуватених соціально-економічних відмінностей між членами суспільства, на стримування надмірного майнового розшарування населення, зміцнення соціальної злагоди і єдності народу. Для формування й розвитку соціального партнерства особливого значення набуває забезпечення таких прав і свобод: повага і захист людської гідності шляхом створення сприятливих умов праці; можливість вільного розвитку особи; заборона дискримінації (ніхто не може бути обмеженим у своїх правах залежно від статі, віку, походження, національності); створення коаліцій (право на основі вільного вибору, спільних цілей та інтересів створювати об'єднання чи союзи); вільний вибір професії, місця роботи й навчання; гарантія приватної власності за умов спрямованості підприємництва на вирішення соціальних завдань і запровадження обмежень на власність, якщо вона використовується всупереч загальному добру [5, с.60]. В Україні процеси розбудови соціальної і правової держави повинні відбуватися одночасно і взаємоузгоджено.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
3. «Про Концепцію реформи місцевого самоврядування» від 26.12.2011 № 9646 [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF7FY00A.html;
4. «Стратегія реформування системи надання соціальних послуг», затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.08.2012р. №556-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-р#n9> ;
5. Штрассер Й. Будущее социального государства // Социальное государство в Западной Европе. -- М.: ИНИОН РАН, 1999. -- С. 126-140.

УДК 342.565.4(477)

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ЯК СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Мричко Н. І.

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Для розгляду адміністративного суду як суб'єкта адміністративного права необхідно проаналізувати сутність такого поняття як суб'єкт адміністративного права.

У правовій літературі термін суб'єкт права включає в себе як потенційні можливості, так і їх реалізацію. Тобто, суб'єктом права є особа, яка може бути учасником правовідносин, або вже є ним [1, с. 49].

В теорії держави та права суб'єкт права визначається як учасник суспільних правовідносин, що наділений суб'єктивними правами та виконує юридичні обов'язки, які передбачені правовими нормами [2].

На основі вказаного та на підставі аналізу наукових досліджень [3; 4, с.24-32], які присвячені вивченню категорії «суб'єкт права» можна вважати, що суб'єкт адміністративного права це певний учасник суспільних правовідносин, який володіє суб'єктивними правами та виконує суб'єктивні обов'язки, що передбачені адміністративним законодавством.

Важливо зазначити, що суб'єкт адміністративного права характеризується зовнішньою відокремленістю. Він виступає у вигляді єдиної особи, здатний відповідно до своїх прав і обов'язків виробляти, виражати й здійснювати певну волю як учасник конкретних адміністративних відносин [5, с. 648].

Заслугує на увагу те, що для адміністративного права характерна велика кількість суб'єктів з різними повноваженнями, структурою і правовими характеристиками.

Найбільш поширене виділення таких основних видів суб'єктів адміністративного права:

- фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства;
- юридичні особи – органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації (в особі їхніх керівників, які очолюють органи управління цих підприємств, установ, організацій);

- колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознак юридичної особи, але тією чи іншою мірою наділені нормами адміністративного права певними правами і обов'язками:

- структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, де – які інші громадські утворення (на кшталт загальних зборів громадян за місцем проживання).

Згідно з даною класифікацією, адміністративний суд віднесено до другої підгрупи. Проте, необхідно відзначити ряд особливостей адміністративного суду, які відрізняють його з поміж інших суб'єктів адміністративного права, а саме:

- до юрисдикції адміністративного суду віднесено всі публічно-правові спори, окрім спорів для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення (ч.2, ст.4 Кодексу адміністративного судочинства України) [6]. Тобто, суспільно-правові відносити, одним із учасників яких є орган державної влади, місцевого самоврядування або суб'єкти делегованих державно-владних повноважень розглядаються лише адміністративними судами.

- виключність діяльності адміністративного суду. Вона здійснюється лише відповідним державними органами. Делегування функцій судів, будь-яке їх привласнення іншими органами чи посадовими особами відповідно до положень Основного Закону не допускається (ст. 124 Конституції) [7];

- невід'ємною ознакою діяльності адміністративного суду є державно-владний характер його повноважень. Законні вимоги і розпорядження суддів під час виконання своїх повноважень є загальнообов'язковими для виконання для усіх фізичних й юридичних осіб та ін.

Отже, необхідно відзначити, що адміністративному суду притаманна низка особливостей, яка відрізняє його від інших суб'єктів адміністративного права. Саме тому, вважаємо за необхідно при проведенні класифікації останніх, адміністративний суд відносини у окрему категорію.

Список використаних джерел:

1. Мельничук О. Ф. *Поняття та види суб'єктів освітніх правовідносин* / О. Ф. Мельничук // *Держава і права*. – 2011. – Вип. 51. – С. 48-54
2. *Теорія держави і права [Енциклопедичний курс]* / [О. Ф. Скакун]. – Х.: Еспада, 2009. – 752 с.
3. Гусаров С. *Суб'єкти адміністративно-юрисдикційних повноважень органів внутрішніх справ (міліції): [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: www.viche.info/journal/1465/
4. Пилипчук, В. *Теоретичні та організаційно-правові засади реформування і розвитку правоохоронних органів та інших суб'єктів сектору безпеки* / В. Пилипчук // *Право України*. – 2010. – № 11. – С. 24-32
5. Пятковський В. І. *Державна судова адміністрація України як суб'єкт адміністративного права* / В. І. Пятковський // *Форум права*. – 2011. – № 3. – С. 648-653
6. *Кодекс адміністративного судочинства України*: : Закон України від 06 липня 2005 р. №2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
7. *Конституція України : зі змінами та доповненнями: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 черв. 1996 р.]*. – Х.: Весна, 2010. – 48 с.

УДК 002

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ДРУКАРСЬКОЇ СПРАВИ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Тяпкін А. С.,
начальник дільниці оперативного друку ХНУВС

Історія становлення редакційної, видавничої діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ починалась разом зі створенням Харківських вищих курсів МВС СРСР у далекому уже 1984 році. У ті часи підрозділ називався Редакційно-видавничою групою, підпорядковувався заступнику начальника з навчально-методичної роботи і налічував 5 одиниць у штатному розписі – 2 посади атесовані (начальник групи підполковник міліції Курило Семен Григорович, досвідчений фахівець, що перейшов з обласного УВС, редактор лейтенант міліції Тяпкін Анатолій Серафимович), та три за вільним наймом – машиністка Балабанова Емілія Олександрівна, брошурувальниця Анашкіна Ніна Миколаївна, друкар Чесноков Віктор Васильович. Підрозділу були виділені приміщення на першому поверсі адміністративної будівлі, площею приблизно 120 м², та поставлена задача – у короткий термін зібрати верстатний парк, відремонтувати приміщення і приступити для підготовки та друкування навчально-методичної літератури, переважно оперативно-розшукової тематики, оскільки ведучою кафедрою на вищих курсах була кафедра ОРД.

Відначала, за погодженням з начальником ХВК на той час полковником міліції Л. І. Волощуком був узятий курс на створення невеликого, але дієвого підрозділу, що поєднував би редакційну і виробничу (видавничу) діяльність, тобто в одній групі поєднати редакцію і друкарню. І це вдалось зробити. За допомогою обласного УВС, яким керував полковник міліції О. М. Бандурка, вдалось придбати дві малі офсетні машини Ромайор-314, які на той час були найсучаснішими та найдефіцитнішими друкарськими верстатами, прадідусь сучасного ксероксу – копіювальна установка «Ера-М» випуску 1962 року прибула з одного номерного НДІ, паперорізальний верстат був замовлений та прибув з м. Ромни, ну а гордість німецького машинобудування – друкарська машинка «Роботрон», з чіткими літерами російської та української абетки була чи не єдина у підрозділах МВС Харківської області. Паралельно з цим власними силами, а також курсантською допомогою були відремонтовані приміщення. До речі, у складі тих, перших курсантів Харківських вищих курсів МВС СРСР були і нинішній проректор ХНУВС з матеріально-технічного забезпечення полковник міліції О. В. Грищенко.

Першою продукцією групи були бланки усіляких дозволів, запитів, навчальних справ за різними обліками тощо, оскільки навчання на курсах було максимально наближене до практичної діяльності органів по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності, а перша повнокольорова продукція з того часу – це програма навчально-методичного збору керівного та професорсько-викладацького складу ХВК МВС СРСР, яка пройшла літування 29.08.1984 р. На зборах виступили, крім керівного складу курсів, начальник Управління БРСВ УВС Харківського облісполкому Є. О. Железов, завідувачка кафедрою наукового комунізму Харківського юридичного інституту В. І. Астахова, заступник начальника навчального відділу Горьківської вищої школи МВС СРСР В. В. Маслеев, начальник кафедри економічного аналізу ХВК О. К. Куліков, доцент кафедри юридичних дисциплін Ленінградських вищих курсів МВС СРСР Г. Г. Хараташвили, начальники кафедр ОРД Московської вищої школи МВС СРСР В. Г. Самойлов, Ленінградських вищих курсів МВС СРСР Д. В. Ривман, Горьківської вищої школи МВС СРСР С. П. Голубятников, видатні харківські учені Р. С. Павловський, Г. О. Матусовський, В. О. Коноваленко та ін.

СЕКЦІЯ 3. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

УДК 343.851.5

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ПОКАРАНЬ НЕПОВНОЛІТНІМ

Антонов К. В.

*доктор юридичних наук, професор завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та ОРД
Академії митної служби України,*

Безсумнівно важливу роль у попередженні злочинів, як складової мети кримінального покарання – відіграють додаткові покарання, під якими прийнято розуміти покарання, які у випадках та порядку, передбачених кримінальним кодексом (КК) України, додаються до основного покарання за той чи інший злочин і самостійно застосовуватися не можуть. Але існують й інші точки зору як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Так, зокрема, А. Л. Цветінович додаткові покарання визначає як передбачені законом допоміжні міри державного примусу, які служать для індивідуалізації кримінальної відповідальності і застосовуються судом як додаток до основних покарань за вчинення злочину [1, с. 57]. Крім того, П.А. Аветисян дає більш широке поняття додаткових покарань і визначає як включені до переліку покарань допоміжні для досягнення мети покарання, що призначаються судом з урахуванням специфіки вчиненого злочину і даних які характеризують особу винного або якщо прямо передбачено в законі, чи на розсуд суду для диференціації й індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання [2, с. 57].

Не вступаючи в полеміку з питання правомірності використання того чи іншого визначення додаткового покарання вважаємо, що під додатковими покараннями слід розуміти закріплені в нормах КК заходи державного примусу, які призначаються за вироком суду, як додаток до основного шляхом їх приєднання, особи визнаної винною у вчиненні злочину і виражаються в передбаченому кримінальним законом обмеженні або позбавленні певних прав і свобод засудженого.

Згідно з чинним кримінальним законодавством (ч.2 ст. 52 КК) до покарань, які можуть застосовуватися як додаткові належать: 1) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 2) конфіскація майна. Штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю можуть застосовуватися як основні і як додаткові.

Закон (ст. 98 КК) передбачає вичерпний перелік покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітнього. На підставі ч.2 статті 98 КК до неповнолітнього можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Слід зазначити, що під призначенням додаткових покарань треба розуміти оціночну діяльність суду, результатом якого є визнання особи винною у вчиненні конкретного злочину (злочинів), та визначення виду, строку, розміру додаткового (додаткових) покарання відповідно до вимог законодавства.

Призначаючи покарання неповнолітньому, суд повинен врахувати загальні засади призначення покарання, що вказані у ст. 65 КК, обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання (ст.ст. 66-67 КК), а також положення, сформульовані у ч.1 ст. 103 КК, – умови життя та виховання, вплив дослих, рівень розвитку, інші особливості неповнолітнього. Ми погоджуємось з думкою Т.В. Сахарук про те, що під загальними засадами призначення покарання слід розуміти порядок визначення міри покарання, що відповідає об'єктивним та суб'єктивним ознакам злочину, особі винного та обставинам, що пом'якшують та обтяжують відповідальність, який забезпечується державою, розрахований на невизначене коло однотипних випадків і є обов'язком для всіх і кожного в умовах передбаченої ситуації [3, с. 57].

Слід зауважити, що суд при призначенні покарання неповнолітньому, окрім загальних засад враховує і інші обставини, передбачені ст.ст. 98 – 103 КК.

Так, на нашу думку, є суперечливою позиція Г.С. Гаверова, який вважає, за доцільне розробити загальні засади призначення покарання неповнолітнім, через те, що суд у таких випадках відходить від загальних засад призначення покарання [4, с. 57].

Наступною проблемою розглянутого питання є визначення поняття неповнолітньої особи. Чинний КК, на жаль не містить такого визначення. Як справедливо зауважує В.М. Бурдін, неповнолітньою вважається особа, якій на момент вчинення злочину виповнилось 11, але не виповнилось 18 років [5, с. 57]. В той же час за ч.1 ст. 32 ЦКУ неповнолітня особа – це особа у віці від 14 до 18 років. Варто зазначити, що на законодавчому рівні необхідно уніфікація визначення поняття неповнолітньої особи для однакового застосування законодавства.

Особливості призначення штрафу як додаткового виду покарання неповнолітнім полягає у обов'язковому врахуванні судом не тільки тяжкості вчиненого злочину, але й матеріального стану неповнолітнього. Відповідно до ч.2 ст. 99 КК розмір штрафу встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ми підтримуємо думки, що висловлювалися у юридичній літературі, щодо скорочення мінімального розміру штрафу неповнолітнім.

На наш погляд, при призначенні штрафу як додаткового покарання неповнолітньому, суд має враховувати наявність у нього самостійного майна, грошових коштів, достатніх для сплати штрафу, інакше не можна говорити про його ефективність.

Цікавим є пропозиція Н.В. Марченко, яка пропонує неповнолітнім натомість штрафу передбачити примусове відшкодування заподіяної ними шкоди у вигляді оплачуваної за рахунок коштів місцевих бюджетів суспільно корисної роботи з розрахунку до чотирьох годин на день із збереженням усіх трудових стандартів та пільг щодо них [6, с. 57]. На нашу думку, така позиція має право на існування, оскільки неповнолітні особи не завжди мають самостійний дохід, власні кошти або майно.

Ще одним проблемним питанням, пов'язаним із застосуванням додаткового покарання неповнолітнім є призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Справа в тому, що неповнолітні особи дуже рідко перебувають на посаді, і доцільно, на наш погляд, відмовитись від застосування цього покарання у частині позбавлення права обіймати певні посади.

Як цілком справедливо вказує В.М. Бурдін, цей вид покарання може застосовуватися і як основний, і як додатковий.

Ми вважаємо, що, для неповнолітніх можна передбачити в якості додаткового покарання покладання обов'язку усунути заподіяну шкоду.

Відносно застосування конфіскації як додаткового виду покарання неповнолітнім існують різні точки зору. Так, І.О. Кобзарь вважає, що в умовах зростання серед неповнолітніх вчинення тяжких злочинів, доцільним є конфіскація майна як вид додаткового покарання [7, с. 57]. Така пропозиція видається суперечливою, оскільки є нагальна потреба у вдосконаленні нормативно-правової регламентації додаткового покарання у виді конфіскації майна.

На підставі викладеного пропонуємо внести зміни до чинного КК (ч.2 ст. 98) і встановити наступні види додаткових покарань неповнолітнім: штраф; позбавлення права займатися певною діяльністю; покладення обов'язку усунути заподіяну шкоду.

Список використаних джерел:

1. Цветинович А.Л. *Дополнительные наказания*. / Цветинович А.Л. – Куйбышев, 1989. – 196 с.
2. Аветисян П.А. *Дополнительные наказания и их назначение*: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Аветисян Паранцем Арутюновна. Казань, 2003. – 189 с.
3. Сахарук Т.В. *Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»* / Т.В. Сахарук. – К., 2006. – 18 с.
4. Гаверов Г.С. *Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву* / Гаверов Г.С. – Иркутск, 1976. – 120 с.
5. Бурдін В.М. *Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх* / Бурдін В.М. – К.: Атіка, 2004. – 240 с. – (Монографія)
6. Марченко Н.В. *Додаткові покарання та особливості їх призначення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»* / Н.В. Марченко. – Київ, 2009. – 20с.
7. Кобзарь І.А. *Уголовная ответственность и наказание несовершеннолетних по новому уголовному законодательству*: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кобзарь І.А. – М., 1998. – 220с.

УДК 343.76

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ЛЕГАЛІЗАЦІЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ В РЕЗУЛЬТАТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аркуша Л. І.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Дані про суб'єкта злочину збираються різними методами й засобами. Зокрема, є обґрунтованим криміналістичний висновок про те, що, вчиняючи злочин, людина застосовує спосіб, котрий впливає не тільки з предмета злочинного зазіхання, зовнішніх факторів, що визначають його поведінку, але і з особистих і професійних навичок, що, у свою чергу, залежать від безлічі обставин, котрі вплинули на рівень виховання, освіти, психічні особливості, здоров'я, спадкоємну схильність. Для того, щоб правильно зрозуміти причини злочинних дій особи, особливого значення набуває дослідження психічних і фізіологічних процесів, що керують поведінкою винуватого в скоєнні злочину в момент здійснення злочину.

Поняття про суб'єкт злочинного зазіхання розділено автором на дві складові: данні про найбільш типові риси особистості злочинця і зведення про психічні особливості суб'єкта злочину.

Розглянемо дані про психічні особливості особистості ймовірного злочинця.

Психічні особливості злочинця, що залежать від безлічі факторів: рівня виховання, освіти, спадкоємної зумовленості, здоров'я, навколишнього оточення, що виступає в ролі зовнішнього подразника, впливають на форми і способи кримінальних проявів. Психічні й фізіологічні процеси керують поведінкою особи при здійсненні злочину.

Внутрішні такі, що спонукують кримінальну поведінку, психічні процеси, мотиви й цілі злочину тісно взаємозалежні зі всіма елементами криміналістичної характеристики.

© Аркуша Л. І., 2013

Вивчення психічного стану і психічної діяльності суб'єкта зазіхання до, після і під час здійснення злочину має особливе значення в криміналістиці.

До початку легалізації особа повинна усвідомити факт злочинного походження коштів, що підлягають відмиванню. У випадку, якщо він сам є виконавцем (організатором) основного злочину, це не складно. Якщо ж початковий злочин здійснюється іншою особою, то в цій ситуації обов'язково наявна змова між ним і легалізатором, під час якого повинні бути визначені умови, на яких передається майно, котре вже легалізоване. Ухвалення рішення про згоду або не згоду на участь у легалізації злочинних засобів обумовлено, насамперед, психічним станом фігуранта, його внутрішньою готовністю до здійснення злочину, а також професійною підготовленістю, залежно від якої ця особа може (або не може) здійснити злочинні дії. Крім того, рішення залежить від обсягу інформації про передбачувані дії, привабливість злочинного проекту і багатьох інших умов.

Внутрішня психологічна готовність особи до здійснення злочину має велике значення для легалізації, оскільки «відмити «брудні» гроші» неможливо спонтанно, зненацька, з непрямим наміром або з необережності. Підготовка до здійснення займає багато часу, а багатоетапний процес, спрямований на досягнення злочинного результату, вимагає послідовних і значних зусиль. В основі корисливої мотивації «відмивання» злочинних доходів лежить прагнення забезпечити безпечне володіння, користування і розпорядження коштами або іншим майном, котре отримане злочинним шляхом, замаскувавши кримінальне походження, а потім збільшити розміри коштів шляхом здійснення підприємницької чи іншої діяльності. Знаючи про те, що злочинні доходи, котрі легалізуються здебільшого походять від наркоторгівлі, протиправного обігу зброї, викрадення людей, проституції, розкрадання майна й інших небезпечних злочинних проявів, легалізатор, проте, йде на злочин свідомо. Психологи відзначають, що особи, котрі здійснюють подібні злочини, жорстокі, нахабні і зарозумілі. Маючи значні грошові нагромадження, вони відчують себе жебраками, цей страх є однією зі спонукальних причин до здійснення нових злочинів. Цей психічний стан отримав назву «Комплекс Коцця».

Відмова від справді демократичних, високоморальних ідеалів призвела наше суспільство до глибокої моральної кризи. Нав'язування західного способу життя, в основі якого прагматичні приватновласницькі інтереси окремого індивідуума, зростило мораль уседозволеності, безкарності й безвідповідальності, викликало низинні почуття і настрої, котрі призвели до швидкого зростання злочинності взагалі і професійної зокрема.

У свідомості багатьох зростає впевненість (вона, на жаль, знаходить своє підтвердження в реальному житті) у тому, що висока матеріальна забезпеченість недосяжна шляхом чесної праці, отже, можлива лише за рахунок порушення заборон, серед них і кримінально-правових. У багатьох, особливо серед молоді, сформувалися уявлення про допустимість переступити закон заради можливості вести респектабельний спосіб життя. Сприятливе психологічне середовище призвело до формування в суспільстві стандартів і уявлень, вироблених професійною злочинністю.

Велике значення має визначення мети злочинної поведінки.

Основна мета легалізації, визначена карним законом, – надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню злочинно добутих доходами. Для цього особа в думках планує злочин, визначає проміжні цілі своїх дій, уявляє собі їхній результат, шукає способи їхнього виконання, вибирає час, місце, найбільш сприятливі для використання при легалізації господарської або фінансової діяльності, співучасників, форми відносин з ними, у нього виробляється певне ставлення до дій і їх наслідків.

Відмивання злочинних доходів, що є складною багатоходовою комбінацією, жадає від легалізатора визначення проміжних цілей на різних його етапах. До проміжних цілей можуть належати попереднє відмивання (переведення в інші види валют, цінних паперів і т.д.), відділення злочинних доходів від джерела їхнього походження, інвестування в легальну економіку. Проміжні цілі залежать від використання способу злочину, а у випадку, якщо протиправна дія здійснюється групою, – від тієї ролі, котру вони виконують.

Крім основної переслідуються й інші важливі цілі. У низці випадків легалізація відбувається для того, щоб збільшити засоби, отримані злочинним шляхом, і дістати додатковий прибуток за рахунок легального бізнесу.

Злочинні дії суб'єкта легалізації можуть бути обумовлені найрізноманітнішими мотивами, що пов'язані з особливостями особистості, вихованням, соціальним середовищем, впливом особистих зв'язків, світоглядом. Як показує узагальнення слідчої практики, дані злочини в основному здійснюють люди досить забезпечені, що володіють значними повноваженнями або ж залежать від осіб, котрі придбали майно, котре потребує легалізації. Мотивами здійснення легалізації найчастіше є: прагнення одержати будь-яким чином якнайбільше матеріальних благ, покриття витрат, пов'язаних з «красивим» життям, неправильні уявлення про почуття товариства, тиск керівництва і т.д. У той же час для тих, хто на постійній основі займається «відмиванням» злочинних доходів інших осіб, участь у цьому злочині є джерелом доходів.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що психічна діяльність суб'єкта легалізації злочинних доходів містить у собі визначення умов, на яких інша особа передає для легалізації суб'єктові злочину грошові кошти або інше майно; усвідомлення факту отримання іншою особою коштів або іншого майна злочинним шляхом; визначення кінцевої мети – створення законних цивільно-правових основ для здо-

буття права власності на грошові кошти або інше майно, придбаних іншими особами злочинним шляхом; планування злочинної діяльності; визначення завдань проміжних етапів; мотиви здійснення злочину; інші психічні процеси, що управляють поведінкою суб'єктів.

Дослідження в процесі досудового слідства у кримінальному провадженні психічної діяльності винуватих у скоєні злочину сприяє застосування правильних тактичних прийомів, цілеспрямованому пошукові матеріальних слідів, і, у кінцевому рахунку, одержанню достатніх доказів винуватості особи.

УДК 351.74.007(477)

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Клочко А. М.

доктор юридичних наук, доцент, проректор по службі ХНУВС

Оцінювання якості кадрового забезпечення органів внутрішніх справ проводиться за допомогою атестації, що є правовим засобом розширення демократичних засад у кадровій політиці й в управлінні органами внутрішніх справ, засобом забезпечення формування і реалізації цілеспрямованої і передбачуваної кадрової політики у правоохоронній сфері, і, у кінцевому рахунку, у формуванні кадрового потенціалу державних органів.

Як справедливо відзначає Ю.М. Старилов удосконалювання й упорядкування проходження державної служби неможливо без періодичної атестації службовців.[1]. Порядок атестування осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ здійснюється відповідно до Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів Української РСР від 29 липня 1991 р. № 114 та Інструкції про порядок проведення атестування особового складу органів внутрішніх справ України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22.03.2005 р. № 181.

Слід відзначити, що ці документи не містять визначення терміна «атестація». У юридичній літературі спостерігаються такі підходи до цього. Так, з точки зору Ф.П. Негру атестацією є порядок проведення перевірки кваліфікації робітника шляхом періодичної оцінки його знань, досвіду, навичок, здібностей, тобто його відповідності займаній посаді чи роботі, яку він виконує [2]. Ю.М. Старилов під атестацією державних службовців розуміє діяльність, у процесі якої атестаційна комісія в рамках установленної науково обґрунтованої процедури з метою виявлення ступеня відповідності службовця займаній посаді здійснює оцінку ділових, особистих і моральних якостей що службовця, процесу і підсумків його службової діяльності, результатами якої стають оцінка і рекомендації атестаційної комісії з поліпшення праці як атестуємої особи, так і апарата всього державного органа [1]. С.В. Ківалов вказує на широке та вузьке розуміння поняття «атестація»: у вузькому розумінні атестація визначається як державна перевірка ділової кваліфікації службовця з метою підвищення ефективності його діяльності та відповідальності за доручену справу, в ході якої оцінюються результати роботи, ділові та професійні якості, виявлені під час виконання службових обов'язків, та відповідність займаній посаді, а також вирішується питання про присвоєння йому категорії та рангу; широке розуміння атестації передбачає дотримання на практиці принципів державної служби, забезпечення законності в системі функціонування державної служби, формування професійного кадрового персоналу, застосування до державних службовців заходів відповідальності тощо [3].

З метою визначення авторського бачення поняття «атестація», а також особливостей атестування осіб рядового та начальницького складу проаналізуємо правові засади такого атестування. Відповідно до Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, атестація проводиться з метою вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ, підвищення ефективності їх роботи, поліпшення добору, розстановки і виховання кадрів, стимулювання підвищення кваліфікації, ініціативності, творчої активності та відповідальності працівників за доручену справу. При цьому всебічно оцінюються їх ділові, професійні, моральні та особисті якості, рівень культури і здатність працювати з людьми, робляться висновки про відповідність займаній посаді і даються рекомендації щодо подальшої служби.

Атестація осіб середнього, старшого і вищого начальницького складу проводиться на кожній із займаних посад через чотири роки, а також при призначенні на вищу посаду, переміщенні на нижчу посаду і звільненні з органів внутрішніх справ, якщо переміщення по службі або звільнення провадиться по закінченні року з дня останньої атестації, а у виняткових випадках незалежно від цього строку.

Порядок атестування осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ визначається Інструкцією про порядок проведення атестування особового складу органів внутрішніх справ України, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22.03.2005 р. № 181. Організаційні заходи з підготовки та проведення атестування оголошуються наказами відповідних начальників і передбачають: створення атестаційних комісій; складання списків осіб, які підлягають атестуванню; інформування місцевих засобів масової інформації про час та місце проведення атестування із зазначенням контактних телефонів довіри органу чи підрозділу внутрішніх справ; доведення до особового складу планів проведення атестування; проведення інструктивних нарад з відповідними начальниками, головами та членами атестаційних комісій, а також працівниками підрозділів роботи з персоналом; про-

© Клочко А. М., 2013

ведення з працівниками, які підлягають атестуванню, індивідуальних бесід; ретельне опрацювання отриманої інформації щодо працівників та врахування її при складанні атестаційних листів; складання, у разі необхідності, записів з бойової та службової підготовки, проходження медичного обстеження.

Атестаційні висновки стосовно підлеглих складають безпосередні начальники. У разі незгоди з відомостями, відображеними в атестаційному листі, особа, яка атестується, негайно викладає свої мотивовані заперечення в окремому рапорті. У таких випадках керівник безпосереднього начальника протягом 10 днів організовує додаткову перевірку і готує висновок по суті цих заперечень, з яким ознайомлюється працівник, який атестується. При відмові працівника, який атестується, від підпису безпосереднім начальником про це складається акт за підписом не менше як трьох працівників служби.

Атестаційний лист після розгляду старшими начальниками передається на розгляд до атестаційної комісії. Працівник, який атестується, заздалегідь попереджається про час та місце засідання атестаційної комісії. На засіданні атестаційної комісії розглядається атестаційний лист у присутності працівника. Якщо особа рядового і начальницького складу, яка атестується, не з'явилася на засідання атестаційної комісії без поважних причин, то комісія може провести атестування за її відсутності, про що робиться відповідний запис у протоколі засідання атестаційної комісії та атестаційному листі. Витяг з протоколу разом з атестаційним листом долучається до особової справи.¹

Атестаційна комісія на підставі всебічного розгляду показників роботи, професійної компетентності працівника і його ділових та особистих якостей шляхом відкритого голосування приймає один з таких висновків: займаний посаді відповідає; займаний посаді не відповідає. Одночасно комісія може приймати одну з таких рекомендацій: заслуговує на висунення на вищу посаду (на яку саме); заслуговує на зарахування до резерву кадрів на висунення; заслуговує на направлення до вищого навчального закладу МВС України для навчання; підлягає переміщенню на рівнозначну посаду (ротації) (на яку посаду і причини переведення); підлягає переведенню до іншого підрозділу із зазначенням його мотивів та обґрунтуванням можливої потреби в направленні на перепідготовку; підлягає переведенню з вищої посади на нижчу з викладенням причин і зазначенням того, на яку саме посаду доцільно призначити; підлягає звільненню з органів внутрішніх справ (через службову невідповідність, за віком, станом здоров'я згідно з висновком військово-лікарської комісії чи з інших причин).

Слід звернути увагу на те, що Інструкція застосовує термін «ротація», який також не визначає, але пов'язує його з переміщенням на рівнозначну посаду. Ротація кадрів у державних органах найбільш повно регулюється Законом України «Про дипломатичну службу» від 20.09.2001 р. Відповідно до ст. 1 Закону, ротація – це планове заміщення працівників дипломатичної служби у закордонних дипломатичних установах України в порядку, визначеному Міністерством закордонних справ України.²

У юридичній літературі можна виокремити такі позиції стосовно правил застосування ротації кадрів. Так, Н.М. Неумивайченко вважає, що основним призначенням ротації має бути підвищення ефективності діяльності державних органів, раціональність використання кадрів. На думку науковця, ротація кадрів на державній службі є переведенням і повинна здійснюватися тільки щодо окремих посад державних службовців за їх згодою [4]. У свою чергу А. М. Юшко розглядає ротацію кадрів як особливий вид переведення на іншу роботу, що здійснюється в інтересах держави як антикорупційний захід та поширюється тільки на певну категорію працівників – державних службовців. Автор вважає, що переведення працівників у порядку ротації повинно відбуватися без їх згоди [5]. У нашому випадку слід погодитися з К. Ю. Мельником, який вважає, що виходячи з національного законодавства не можна категорично стверджувати, що ротація кадрів є виключно антикорупційним заходом, хоча в більшості своїй ротація кадрів переважно спрямовується саме на боротьбу з корупцією. Також вчений правильно вважає, що ротація кадрів є переведенням на іншу роботу, оскільки пов'язана зі зміною посади. А отже у будь-якому разі цей захід повинен супроводжуватися отриманням письмової згоди службовця³ [6]. Таким чином, ротацію в органах внутрішніх справ слід визначити як переведення осіб рядового або начальницького складу з посад, які вони займають, на інші, як правило, рівнозначні в межах цього ж органу на визначений строк з метою підвищення ефективності функціонування органу внутрішніх справ, а також боротьби з корупцією.

¹ Інструкція закріплює коло осіб, які не підлягають атестуванню або, атестування яких відтермінується. Це особи рядового і начальницького складу жіночої статі, які перебувають у відпустках у зв'язку з пологами та доглядом за дитиною, а також чоловічої статі, яким надана відпустка у зв'язку з доглядом за дитиною. Такі працівники атестуються не раніше ніж через рік після їх виходу на службу. Особи рядового і начальницького складу, які перебувають у тривалих закордонних відрядженнях, атестуються після повернення з відрядження на загальних підставах. Позачерговому атестуванню не підлягають працівники органів і підрозділів внутрішніх справ, строк попередньої атестації яких не перевищує одного року, крім випадків, коли працівнику попереднім атестуванням встановлено конкретний термін для усунення недоліків.

² Стаття 20 Закону закріплює, що в органах дипломатичної служби здійснюється ротація працівників дипломатичної служби. Працівники дипломатичної служби можуть направлятися у довготермінове відрядження з урахуванням їх професійної підготовки та спеціалізації. Працівники дипломатичної служби після закінчення попереднього довготермінового відрядження направляються у наступне довготермінове відрядження не раніше ніж через півтора року. Відповідно до ч. 4 ст. 21 Закону після закінчення довготермінового відрядження працівникам дипломатичної служби надається попередня посада, а в разі неможливості цього – рівноцінна їй посада в системі органів дипломатичної служби.

³ Мельник К. Ю. Ротація кадрів правоохоронних органів / К. Ю. Мельник // Право і безпека. -2010. -№ 2. -С.154-157.

Зазначена Інструкція закріплює випадки коли можливе прийняття рішення про невідповідність займаним посадам.¹

Атестаційні висновки затверджуються начальником, якому надано право приймання та звільнення працівників з органів внутрішніх справ, або особою, що виконує його обов'язки.

Особа, яка атестувалася, ознайомившись із висновком атестаційної комісії, ставить під ним свій підпис і дату. У разі незгоди з висновком атестаційної комісії особа рядового чи начальницького складу після засідання атестаційної комісії протягом 10 днів з часу оголошення цього висновку подає мотивований рапорт на ім'я прямого начальника. Рапорти підлягають розгляду у місячний термін з дня подання.

Виходячи з вищезазначених норм, під атестацією осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ слід розуміти періодичну оцінку їх професійних, ділових та моральних якостей, яка здійснюється атестаційною комісією з метою вдосконалення діяльності органів внутрішніх

справ, підвищення ефективності їх роботи, поліпшення добору, розстановки і виховання кадрів, стимулювання підвищення кваліфікації, ініціативності, творчої активності та відповідальності працівників за доручену справу.

У науці адміністративного права поряд з атестацією як форми оцінки якості кадрового забезпечення державної служби виділяють і іншу форму – щорічну оцінку виконання державними службовцями покладених на них обов'язків і завдань, яка на думку В.Р. Кравця має стати одним із важливих компонентів управління персоналом. [7].

Слід відзначити, що Закон України «Про державну службу»² не закріплює порядок проведення щорічної оцінки. Разом з тим низка підзаконних нормативно-правових актів з питань державної служби регулює таку процедуру оцінювання.³

В основних нормативно-правових актах з питань проходження служби в органах внутрішніх справ, а саме у Законі України «Про міліцію» та Положенні про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів

Української РСР від 29 липня 1991 р. № 114 така форма оцінки кадрового забезпечення не передбачена. Разом з тим Настанова з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України, затверджена Наказом МВС України від 11.07.2006 р. № 693 закріплює щорічні перевірки професійної підготовки. Так, підсумкові перевірки стану професійної підготовки кадрів проводяться після закінчення кожного навчального року в червні.⁴

Стосовно виконання посадових обов'язків, то кожна особа рядового та начальницького складу наприкінці кожного календарного року готує звіт про виконану протягом року роботу по займаній посаді та надає його відповідному керівнику органу або підрозділу внутрішніх справ. Керівник перевіряє звіт, звіряє його із запланованими заходами та дає оцінку роботі кожного працівника.

Підводячи підсумок, слід відзначити, що аналіз нормативного матеріалу щодо кадрового забезпечення, зокрема, професійної орієнтації, професійного відбору, професійної підготовки та оцінювання кадрового забезпечення свідчить про певну його розпорошеність. Такий стан справ ускладнює як правозастосовну практику, так і пошук працівниками органів внутрішніх справ положень, які регламентують ту або іншу сторону проходження служби. З огляду на це пропонується розробити Закон України про проходження служби в органах внутрішніх справ України, у який би увійшли в якості окремих статей питання професійної орієнтації, професійного відбору, професійної підготовки та оцінювання кадрового забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Старілов Ю. Н. Курс общего административного права. В 3 т. Т. II: Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция. / Ю. Н. Старілов. — М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2002. — 600 с.

2. Негру Ф. П. Научно-технический процесс и трудовой договор: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / Ф. П. Негру. — М., 1972.

¹ Такими, що не відповідають займаним посадам, визнаються працівники, які мають хоча б один з таких недоліків: низькі показники оперативно-службової діяльності; не забезпечують належним чином доручену ділянку роботи; не приділяють уваги підвищенню знань та професійної майстерності; бойової і фізичної підготовки; склали заліки зі службової та бойової підготовки на оцінку «незадовільно»; порушують порядок і правила, установлені чинним законодавством України, присягою, статутами, нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України і наказами начальників органів внутрішніх справ, що видаються в межах їх повноважень.

² Про державну службу: Закон України Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 52. - Ст.490.

³ Це Наказ Головного управління державної служби України «Про затвердження Загального порядку проведення щорічної оцінки виконання державними службовцями покладених на них обов'язків і завдань» від 31.10.2003 р. № 122, Наказ Державного комітету України по водному господарству «Про затвердження Порядку проведення щорічної оцінки виконання державними службовцями Держводгоспу України покладених на них обов'язків і завдань» від 27.08.2004 р. № 222 тощо.

⁴ Перевірці підлягають усі служби, органи, підрозділи внутрішніх справ, навчальні заклади МВС України, при цьому не менше однієї третини з них перевіряються комісіями Міністерства, ГУМВС, УМВС, лінійних управлінь УМВС, а решта – керівниками структурних підрозділів МВС, органів, підрозділів внутрішніх справ, ректорів (начальників) вищих навчальних закладів самостійно. На підсумкових перевірках рядовий і начальницький склад органів внутрішніх справ звітує про засвоєння навчальної програми шляхом складання заліків (тестів) за встановленими нормативами і критеріями оцінки. Працівники, які отримали незадовільну оцінку з одного з видів службової підготовки, підлягають позачерговому атестуванню для вирішення питання про доцільність їх перебування на займаних посадах та на службі в органах внутрішніх справ.

3. *Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б.Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.*
4. *Неумивайченко Н. М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення / Н. М. Неумивайченко. — Х., 2002. – 15 с.*
5. *Юшко А. М. Переведення на іншу роботу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / А. М. Юшко. — Х., 2002. – 194 с.*
6. *Мельник К. Ю. Ротація кадрів правоохоронних органів / К. Ю. Мельник //Право і безпека. – 2010. – № 2. – С.154-157.*
7. *Кравець В.Р. Атестація державних службовців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. / В. Р. Кравець – Одеса, 2003.- 175 с.*

УДК 354.21:338.98(477)

ЩОДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Користін О. Є.

д.ю.н., професор, учений секретар Національної академії внутрішніх справ

Свиридюк Н. П.

*к.ю.н., доцент, провідний науковий співробітник секретаріату Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ*

В умовах ринкових відносин проблема оцінки та обліку економічного ризику набуває самостійного теоретичного і прикладного значення як важлива складова частина теорії і практики управління.

Більшість управлінських рішень приймаються в умовах ризику, що обумовлено рядом факторів – відсутністю повної інформації, наявністю протидіючих тенденцій, елементами випадковості, мінливістю цілей та ін. У цих умовах виникає неясність і невпевненість в отриманні очікуваного кінцевого результату, підвищується ймовірність появи додаткових витрат і втрат. Тому в економічній теорії все частіше використовуються такі системні характеристики економічних рішень, як маневровість, гнучкість, стійкість, адаптивність, надійність, які тісно пов'язані з категорією економічного ризику.

Як показує досвід розвитку суспільного виробництва, ризик є характерним феноменом ринкової економіки і належить до фундаментальних понять економічної теорії та менеджменту. Тому однією з магістральних ліній розвитку економічної теорії у другій половині XX сторіччя стало вивчення ризику, побудова і вдосконалення адекватного інструментарію його аналізу, моделювання, прогнозування, а також врахування при прийнятті управлінських рішень.

Цьому сприяв ряд чинників. По-перше, ускладнення причинно-наслідкових і функціональних зв'язків між елементами сучасного ринкового механізму, які формуються під впливом потужних соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних та інших факторів, що породжують невизначеність, конфліктність, багатокритеріальність і зумовлений ними ризик. По-друге, цілий ряд трагічних подій різного характеру (економічного, політичного, техногенного, воєнного та ін.), які відбулися в світі в кінці XX – початку XXI століття. Прикладами таких подій можуть бути революція в Ірані в 1979 р.; аварія на Чорнобильській атомній електростанції в 1985 р.; терористичний акт 11 вересня 2000 в Нью-Йорку; військові дії США і їх союзників в 1991 і 2003-2004 рр. в Іраку; криза світового фінансового ринку, що вибухнула восени 2008 р., та ін. Ці події мали серйозний негативний вплив як на економіку окремих країн і регіонів, так і на світову економіку в цілому.

Тобто, в сучасних умовах окремі несприятливі події в різних країнах і регіонах світу трансформуються в цілісну глобальну проблему – проблему виживання людства в ускладнених природних і суспільно-політичних умовах, висувають на порядок денний питання про існування глобального ризику.

Такий стан є наслідком розширених процесів глобалізації – історичного феномена та об'єктивної закономірності людства, змістом якої є такі, що все зростають взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, культур і навколишнього середовища. На нинішньому етапі розвитку глобалізація стає визначальним фактором як національного, так і міжнародного розвитку, перетворюється на панівну тенденцію світогосподарських процесів. Її наслідком є те, що сьогодні ні одну господарську акцію навіть середнього масштабу неможливо здійснити у відриві від світогосподарських процесів.

Важливо зазначити, що за наявності безперечних переваг глобалізація характеризується неоднозначністю, суперечливістю, різнонаправленістю впливу на різні групи країн і галузі сучасного виробництва. Розгортання процесу глобалізації відбувається вкрай суперечливо за характером впливу на національні економіки, на весь хід сучасного світогосподарського розвитку, породжує ряд болючих проблем і ставить світову спільноту перед серйозними викликами. Тут немає необхідності детально зупинятися на негативних сторонах глобалізації, оскільки вони досить повно висвітлюються у великій кількості літератури, що присвячена проблемам глобалізації. Для викладеного матеріалу важливим є висновок більшості авторів про те, що притаманні економічній глобалізації нерівномірність, асинхронність та дис-

пропорційність розвитку супроводжуються все більш відчутними кризовими явищами і процесами, які є джерелами ризику.

Як наслідок, такі особливості ризику на сучасному етапі, як його тотальність і всеосяжність, призвели до появи тверджень про те, що проблема ризику набирає все більшого загальноекономічного значення, оскільки ризик сприймається як один з формуючих образ факторів сучасного і особливо майбутнього суспільства.

Ряд авторів бачить у цьому навіть зміну політико-економічних акцентів і початок процесу формування новітньої фази розвитку суспільства – «суспільства ризику». Більше того, як стверджує німецький учений Ульріх Бек (U. Beck), людство вже вступило в цю нову фазу свого розвитку. Цієї думки дотримується також Роберт Швებлер (R. Schwebler). Причину такої зміни автори бачать у тому, що в сучасних умовах більшість загроз і породжуваних ними ризиків (економічні, екологічні, техногенні, біологічні, політичні та ін.) носять не локальний характер, а стають глобальними. Наведені вище, а також інші трагічні події, які відбулися в світі в кінці XX – початку XXI століття, змусили людство по-іншому поглянути на проблему наявних загроз і викликаного ними ризику. Йдеться вже не про окремі проблеми, а про втрати стійкості основи, яка визначає сучасний розвиток світової спільноти. Тому рано чи пізно будуть потрібні значні інвестиції для зниження негативних наслідків настання цих ризиків. Тобто, як стверджують прихильники такого підходу, основна проблема майбутнього господарського зростання буде полягати не стільки у зростаючій потребі в коштах на фінансування нових інвестицій, скільки у необхідності резервування капіталу з метою забезпечення тих потреб, які будуть викликані ризиками. Такий підхід в достатній мірі відображено в наступному визначенні суспільства ризику: «Суспільство ризику – це постіндустріальна формація, яка відрізняється від індустріального суспільства рядом корінних особливостей. Головна відмінність полягає в тому, що якщо для індустріального суспільства характерним був розподіл благ, то для суспільства ризику – розподіл загроз і зумовлений цим ризик».

Більше того, ряд фахівців у галузі теорії ризику висувують припущення про те, що в найближчій перспективі світове співтовариство чекає ще більш суттєва трансформація. На їх думку, логічним і історично природним продовженням «суспільства ризику» буде суспільство більш високого рівня – побудоване на управлінні ризиком. Тобто суспільство будуватиме свою економічну стратегію розвитку не тільки з урахуванням ризику, але навіть на базі управління ризиком.

У таких умовах абсолютно очевидно, що зростаюча роль і значення ризику в сучасному суспільстві вимагають глибоких і всебічних досліджень у цій сфері. Навіть в умовах великої кількості наукових робіт, присвячених сутності та понятійному апарату ризику, методам його аналізу, і все більш зростаючого їх потоку в даний час, на жаль, доводиться констатувати поки ще недостатню наукову та методичну відпрацьованість значного спектру проблем ризиків. Виконані в цій галузі дослідження і розробки не дають відповіді на багато назрілих теоретико-методичних та практичних питань і не завжди можуть служити ефективним інструментом при вирішенні питань оцінки ризику і розробки шляхів попередження або зниження негативних наслідків його настання.

УДК 351.75

ІНТЕГРАЦІЯ І ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НАУК: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Пчолкін В. Д.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін ФПМК ХНУВС

Сучасний період розвитку суспільства характеризується зміною орієнтацій у політичній, економічній та соціальній сферах і різким ускладненням криміногенної обстановки. Зростання латентної злочинності обумовлює розвиток специфічної системи наукових знань, предметом дослідження яких є переважно негласні методи і засоби, що застосовуються оперативними підрозділами правоохоронних органів у процесі оперативно-розшукової діяльності. Як самостійна галузь наукового знання теорія оперативно-розшукової діяльності сформувалася в результаті інтеграції та диференціації системи наук кримінального циклу. Кримінальний процес, криміналістика і теорія оперативно-розшукової діяльності є найбільш близькими з теоретичного і практичного погляду юридичними науками. Багато спільного і в історії їх розвитку, тактиці й методиці проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Предмет, система і зміст будь-якої науки більш усвідомлено сприймаються і засвоюються, якщо одночасно вивчається і її історія. Своє становлення теорія оперативно-розшукової діяльності пройшла на теоретичній і практичній базі криміналістики. До числа окремих криміналістичних теорій належить криміналістичне вчення про розшук. Ще у 20-х рр. минулого століття перші російські криміналісти – І. М. Якімов, В. І. Громов та інші вважали, що існують гласні й негласні форми застосування даних криміналістики і що негласний розшук є частиною єдиної діяльності з розкриття та розслідування злочинів. Тому справедливо стверджували, що прийоми і методи криміналістики повинні бути не тільки засобами розслідування, але й оперативно-розшукової діяльності. І. Н. Якімов велику увагу приділяв тактиці та методиці проведення оперативно-розшукової діяльності. Він стверджував, що розшук повинен здійснюватися як гласними, так і негласними засобами [1]. Аналогічно трактував розшук В. І. Громов, який вважав його не тільки складовою частиною дізнання, а й окремим самостійним актом цього дізнання, з

притаманними йому особливими прийомами розслідування: негласним розшуком, стеженням і спостереженням [2, с. 20–21].

Початок фундаментальній теоретичній розробці питань розшукової діяльності поклав В. І. Попов. На його думку, розшукова діяльність, що здійснюється з метою розкриття злочинів, має самостійний характер. Це комплекс оперативно-розшукових заходів, які вживаються до початку кримінального провадження. У широкому сенсі – це частина оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється на допомогу слідству. В. І. Попов ставив знак рівності між поняттями розшукової та оперативно-розшукової діяльності, вважаючи, що розшук природно переплітається зі слідчими діями, але не дублює їх, здійснюється за допомогою спеціальних розшукових прийомів оперативними працівниками органів дізнання [3].

У роботах наступних поколінь криміналістів – Р. С. Белкіна, І. Ф. Герасимова, О. М. Васильєва, О. Н. Колесніченко та ін. – також розроблялися окремі питання, спрямовані на вдосконалення тактико-методологічної й технічної основи оперативно-розшукової діяльності як негласної частини криміналістики. Зокрема, Р. С. Белкін стверджував, що кримінально-процесуальна та оперативно-розшукова діяльність базуються на спільній науковій основі й цією основою виступає криміналістика [4, с. 203]. Таким чином, довгий час значна частина криміналістів вважали оперативно-розшукову діяльність та її теорію частиною криміналістики. Це думка зберігалася доти, доки від неї не відбрунькувалась спеціальна самостійна науково-навчальна дисципліна під назвою «оперативно-розшукова діяльність».

Наступні дослідження вчених послужили основою створення самостійної теорії оперативно-розшукової діяльності та серйозним обґрунтуванням необхідності визначення свого предмета і виділення у самостійну наукову галузь. Особливий внесок у становлення і розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності внесли її засновники А. Г. Лекарь, Д. В. Гребельський, В. А. Лукашов, Б. Є. Богданов, І. О. Клімов, Г. К. Синілов, І. П. Козаченко та ін. Теоретичні дослідження цих вчених проклали шлях створенню основних рис і особливостей наукової методології теорії оперативно-розшукової діяльності. У результаті проведених у різних наукових колективах досліджень отримали фундаментальну розробку чимало важливих і принципових питань цієї галузі знань. На науковій основі було розроблено й запропоновано визначення об'єкта, предмета, методів і форм оперативно-розшукової діяльності, сформульовано найважливіші вихідні положення оперативної роботи, основи загальної й спеціальної методики і тактики виявлення, попередження й розкриття злочинів, а також інших напрямів цієї діяльності.

Необхідно відзначити, що засновники теорії оперативно-розшукової діяльності в питанні визначення її сутності та змісту акцентували увагу на тому, що вона має не тільки суто практичний, прикладний характер, а й потребує теоретичного узагальнення. За твердженням Д. В. Гребельського, оперативно-розшукова діяльність є науково обґрунтованою системою розвідувально-пошукових заходів, що здійснюються спеціально уповноваженими на те підрозділами і посадовими особами переважно негласними засобами і методами з метою ефективної боротьби зі злочинністю [5, с. 33].

У середині 70-х рр. минулого століття в роботах В. А. Лукашова були сформульовані положення, згідно з якими у зміст оперативно-розшукової діяльності входили не тільки система гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, а й заходи організаційно-управлінського та організаційно-тактичного характеру [6, с. 23].

Надалі ці теоретичні положення розвинув відомий український вчений І. П. Козаченко, який довів, що оперативно-розшукова діяльність – це галузь юридичної науки, предметом вивчення якої є правове регулювання організації та здійснення оперативного пошуку в інтересах кримінального судочинства, безпеки суспільства і держави [7; 8].

Подальші наукові розробки вчених підтвердили, що ця діяльність обумовлена потребами боротьби зі злочинністю і є системою пошукових, розвідувальних (контррозвідувальних) заходів, які здійснюються відповідно до вимог законів і підзаконних нормативно-правових актів, з метою своєчасного запобігання, виявлення, швидкого і повного розкриття злочинів і пошуку осіб, які їх вчинили, а також осіб, які ухиляються від слідства, суду та виконання вироку. Це свідчить про те, що оперативно-розшукова діяльність як кримінальний процес і криміналістика знаходить широке застосування у вирішенні завдань кримінального судочинства і забезпечує реалізацію кримінально-процесуальних норм.

Її становище як самостійної галузі знань зміцнилося з розробкою серії законів СНД, що регламентують легітимність оперативно-розшукової функції у боротьбі зі злочинністю. З прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» ця специфічна сфера діяльності правоохоронних органів отримала державно-правовий статус [9]. Визнання оперативно-розшукової діяльності окремим видом форм боротьби зі злочинністю затвердило уявлення про самостійний, суто специфічний характер оперативно-розшукової функції, відмінний від адміністративно-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої функції.

Для всіх науковців і практиків, які займаються дослідженням теорії оперативно-розшукової діяльності, вже безперечним є той факт, що вона являє собою окрему галузь наукового знання. За визначенням І. О. Клімова і Г. К. Синілова, теорія оперативно-розшукової діяльності – це наука, що досліджує закономірності механізму вчинення злочинів і протидії кримінального середовища, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, оцінки та використання фактичних даних про них, яка роз-

робляє правові, організаційні, методичні й тактичні основи з ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів у боротьбі зі злочинністю [10, с. 35].

Визнання теорії оперативно-розшукової діяльності самостійною науковою галуззю дозволяє включити її до числа наук кримінально-правового циклу, дані яких використовуються у процесі розкриття та розслідування злочинів. У системі юридичних наук саме теорія оперативно-розшукової діяльності покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю комплексом наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та застосування оперативно-розшукових заходів, створення методологічних, правових, організаційних, інформаційних та інших передумов професійної готовності та успішної діяльності оперативно-розшукових підрозділів з попередження, виявлення і розкриття злочинів.

На сучасному етапі простежуються тенденції інтеграції наук кримінально-правового циклу. Наочним прикладом тому є реформування кримінально-процесуального законодавства України. Перед розробниками нового Кримінального процесуального кодексу України [11] гостро постала проблема визначення процесуального статусу оперативно-розшукової діяльності. Тому зазначені питання знайшли своє відображення в нормах прийнятого кодексу, визначені у розділі 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії». Визнання процесуального статусу оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві в частині виявлення і фіксації доказів шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій не призвело до якоїсь кардинальної ломки основних принципів кримінального процесу в контексті його цілей і завдань. Наведена у КПК України класифікація негласних слідчих (розшукових) дій закріпила процесуальний статус вже апробованих практикою оперативно-розшукових заходів, систематизувала і класифікувала їх залежно від юридичної природи, законодавчих приписів, повноважень, функцій і меж застосування в боротьбі зі злочинністю. Ця класифікація співвідноситься з переліком оперативно-розшукових заходів, передбачених у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9]. Зрозуміло, що подальший розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності немислимий без використання при проведенні теоретичних досліджень оперативно-розшукових проблем не тільки досягнень кримінального процесу, криміналістики, а й інших галузей наукового знання.

Таким чином, близькість теорії оперативно-розшукової діяльності до криміналістичної науки і кримінального процесу обумовлена єдністю об'єкта їх дослідження, чимало спільного і в їх методології. Ряд криміналістичних розробок з тактики й методики стали основою для формування теорії оперативно-розшукової діяльності, а оперативна техніка сформувалася саме в рамках криміналістики. Це свідчить про те, що процеси диференціації та інтеграції теоретичних знань у рамках різних наук відбуваються паралельно. На кожному етапі такого процесу визначається предмет нової науки, висвітлюється зміст, функції та цілі кожної галузі наукового знання. Ця закономірність характерна також і для системи наук кримінально-правового циклу.

Список літератури:

1. Якимов И. Н. *Руководство по уголовной технике и тактике* / И. Н. Якимов. – Нов. изд., перепеч. с изд. 1924 г. – М.: ЛексЭСТ, 2003.
2. Громов В. И. *Дознание и предварительное следствие. Теория и техника расследования преступлений* / В. И. Громов. – М., 1929.
3. Попов В. И. *Розыскная деятельность в системе уголовного процесса и криминалистики* // Ученые труды КазГУ. – Алма-Ата, 1967. – Т. 8. Сер. юридическая. – Вып. 8. Розыск в широком смысле.
4. Белкин Р. С. *Курс криминалистики* : в 3 т. – Т. 2: Частные криминалистические теории / Р. С. Белкин. – М.: Юрист, 1997. – С. 203–214.
5. Гребельский Д. В. *О разработке научных основ оперативно-розыскной деятельности* / Д. В. Гребельский // Вопросы совершенствования оперативной работы : труды Омской высш. шк. милиции. – Омск, 1973. – С. 33–42.
6. Лукашов, В. А. *Введение в курс «Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел»* / В. А. Лукашов. – К.: НИИРПО КВШ МВД СССР, 1976. – 72 с.
7. Козаченко І. П. *Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби із злочинністю* : навч. посіб. / І. П. Козаченко. – К.: УАВС, 1995.
8. Пчолкін В. Д. Роль І. П. Козаченка в становленні та розвитку ОРД в Україні [Електронний ресурс] / В. Д. Пчолкін // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 821–826. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11aomoms.pdf>
9. *Про оперативно-розшукову діяльність* : закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
10. Климов И. А. *Методология развития теории и совершенствования практики ОРД в условиях современного российского общества* / И. А. Климов, Г. К. Синилов // Актуальные вопросы теории и практики оперативно розыскной деятельности : труды Акад. упр. МВД России. 2001. – С. 35.
11. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651VI від 13.04.2012 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652VI від 13.04.2012 р. – Х.: Право, 2012. – 392 с.

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАННОЇ З МЕРЕЖ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Хараберюш І. Ф.

доктор юридичних наук, професор начальник кафедри спеціальної техніки, інформатики та інформаційних технологій (Донецький юридичний інститут МВС України)

Меживой О. В.

кандидат юридичних наук, викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності (Донецький юридичний інститут МВС України)

Чинний КПК передбачає негласну слідчу (розшукову) дію (далі – НСРД) «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж». Проведення цієї НСРД покладається на уповноважені підрозділи ОВС та органи безпеки і полягає в проведенні з застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою і має значення для досудового розслідування, а також одержання, перетворення та фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (ст. 263 КПК). Видами зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є контроль змісту телефонних розмов (іншої інформації чи сигналів), що передаються телефонним каналом зв'язку, а також зняття інформації з каналів зв'язку мережі Інтернет та інших мереж передачі даних, що контролюються.

Продукт сучасної нормотворчості, яким є чинний КПК, спрямований на посилення законності й демократії у кримінальному провадженні, не є досконалим. Навіть важко однозначно визнати його переваги над попереднім Кодексом. Свідченням такої неідеальності є дискусії, що виникають при застосуванні положень нового Кодексу, зокрема при проведенні такої НСРД, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

Як підстави для зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж КПК передбачає: наявність ухвали слідчого судді про дозвіл на її проведення, розпочате кримінальне провадження щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину та неможливість в інший спосіб отримати відомості про злочин та особу, яка його вчинила. Однак, різниця в кількості поданих з моменту введення в дію нового КПК клопотань на проведення цієї дії та фактично наданих дозволів вказує на те, що у суб'єктів кримінального провадження під час організації проведення цієї НСРД виникають певні проблеми. Так, за статистикою ГСУ МВС України, з моменту введення в дію нового КПК станом на кінець квітня 2013 року до судів подано 6073 клопотань щодо проведення НСРД «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж», з яких задоволено 5378, відмовлено – 422.

Тенденцію до подальшого зменшення кількості наданих судом дозволів на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж відображають дані Центру політико-правових реформ (далі – УДЦР), діяльність якого спрямована на розробку та сприяння впровадженню правових реформ з метою забезпечення демократії та верховенства права. Згідно аналізу перших результатів упровадження нового КПК, проведеного УДЦР у першому півріччі 2013 року, кількість наданих судом дозволів на прослуховування осіб порівняно з попередніми роками зменшилася на 25%. У другому кварталі 2013 року порівняно з першим кількість проведених НСРД «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж» зменшилась на 10 % (з 1650 до 1475). Такі дані експерти УДЦР чомусь оцінюють як «позитивний ефект від нового КПК». Але з цим варто не погодитись.

Кримінальний процес не повинен паралізувати тактику протидії злочинності, а навпаки, має сприяти в інтересах суспільства більш раціональному використанню потужного потенціалу оперативно-технічних засобів, особливо в таких важливих операціях, як оперативне впровадження. Разом із тим наведені вище показники свідчать про низький рівень залучення можливостей оперативно-технічних підрозділів у протидії злочинності. При такому становищі щодо підвищення ефективності використання у кримінальному провадженні інформації з мереж телекомунікацій не може бути й мови.

Водночас слід мати на увазі, що і механізм оцінки правомірності та наявності підстав для зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж в частині судового контролю за дотриманням конституційних прав громадян, регламентований КПК, не є досконалим. Як зазначає професор Б.Г. Розовський, санкціонування прослуховування телефонних переговорів та інших НСРД за новим КПК – це формальність, яка свідчить лише про недовіру до професіоналізму працівників правоохоронних органів. Отже, вирішальну роль процесуальної фігури «слідчого судді» в забезпеченні конституційних прав громадян під час НСРД у КПК вочевидь перебільшено. Іншими словами, дотримання законності залежить від компетентності слідчого (прокурора) та оперативних працівників. При цьому процедура отримання судового дозволу за новим КПК має пріоритет над безпосереднім проведенням НСРД.

Слід зауважити, що чіткого переліку всіх можливих підстав для відмови в наданні дозволу на проведення названої НСРД, якими б могли керуватися слідчі судді під час прийняття відповідних рішень, немає (окрім визначених у ч. 3 ст. 248 КПК). Разом із цим статистика вказує, що судді з різних причин відмовляють у проведенні НСРД. Виходячи з правозастосовної практики за період роботи в умовах КПК 2012 року, серед проблемних питань, які виникають при санкціонуванні зняття інформації з мереж телекомунікацій, слід виділити визначення меж втручання у приватне спілкування за обсягом інформації,

яку передбачається отримати, та *колом осіб*, відносно яких проводиться НСРД (не лише щодо підозрюваного, але й щодо інших осіб, наприклад, його зв'язків, свідків, потерпілих тощо).

Недоліки в організації проведення цієї НСРД напряду пов'язані з відсутністю узгодженого на науковому рівні єдиного уявлення про природу зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж у сучасному кримінальному провадженні. Більшість учених дійшли спільної думки, що ця слідча дія полягає в контролі, який здійснюється шляхом прослуховування (деякі автори вказують на його конспіративний характер) і фіксації шляхом запису (або ж конкретизується його вид – звукозапис) переговорів, що здійснюються за допомогою телефонного чи інших видів зв'язку. Крім того не викликає жодного сумніву, що цю дію (захід) необхідно проводити не лише щодо фігуранта, але й відносно його зв'язків, свідків, потерпілих тощо.

Щодо визначення меж втручання у приватне спілкування слід звернути увагу, що згідно ч. 4 ст. 258 КПК України під таким втручанням розуміють доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що воно є приватним (коли інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб). При такій інтерпретації приватність спілкування по суті стає оціночною категорією, адже її визначає лише учасник спілкування.

З іншого боку, аналізуючи всі відмінності між слідчою дією зняття інформації з каналів зв'язку та подібним за метою оперативно-розшуковим заходом, слід погодитися з Д.Б. Сергеевою, яка зазначає, що для ефективної боротьби зі злочинністю (особливо з її організованими формами) необхідна наявність цих двох форм отримання інформації. При цьому, як вважає науковець, повинен зберігатися пріоритет слідчого над оперативним способом отримання інформації, проведення якого вважається доцільним за відсутності підстав для провадження слідчої дії.

Беручи до уваги вищенаведене, керуючись законами діалектики, можна виділити дві протилежні сфери, які об'єктивно притаманні кримінальному провадженню: сфера процесуального і непроцесуального. Непроцесуальне – це сфера застосування індивідуального досвіду, сфера творчості. Процесуальне, навпаки, є продуктом колективного досвіду (синтезом творчості кількох осіб), директивним поширенням індивідуального досвіду. Іншими словами формальний колективний досвід прагне опанувати непроцесуальні сфери індивідуальної творчості. Між цими категоріями в реальному житті існують досить суперечливі відносини. Процесуальне на певних етапах розвитку судочинства знову повертається до сфери непроцесуального. З одного боку, непроцесуальне прагне набути процесуального статусу, а з іншого, щоб зберегти свою когнітивну потенцію, прагне дистанціюватися від цієї процедури.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (каналів зв'язку) є, безперечно, найбільш продуктивним способом отримання криміналістичної інформації в сучасному кримінальному провадженні і вирішення окреслених вище проблем, на нашу думку, сприятиме підвищенню ефективності його проведення. Водночас, задля ефективного виконання завдань щодо виявлення, попередження та припинення злочинів необхідне також повноцінне функціонування як слідчого, так і оперативного видів отримання інформації з телекомунікаційних мереж, що надає можливість працівнику правоохоронного органу приймати рішення залежно від конкретної практичної ситуації, який вид зняття інформації з каналів зв'язку доцільно застосувати – процесуальний чи оперативно-розшуковий.

УДК 343.988

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Шендрік В. В.

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник кафедри ОРД ННІПФПКМ ХНУВС

Реформування органів внутрішніх справ України є невід'ємною частиною демократизації суспільства та побудови правової держави. Глибокі зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування органів внутрішніх справ, курс Української держави на євроінтеграцію, а отже на чітку відповідність роботи органів внутрішніх справ європейським стандартам, детермінують відхід від радянської моделі і потребу в переході на якісно нові засади практичної діяльності, від каральних до соціально-сервісних функцій.

За означеної моделі діяльності кожен оперативний підрозділ повинен захищати громадськість у цілому, нести перед нею відповідальність та бути їй підзвітним, а також діяти на попередження дій злочинців, тобто здійснювати ефективну попереджувальну діяльність. Отже, має бути здійснений перехід від парадигми розкриття злочинів до усунення їх причин і умов та виявлення злочинних намірів на етапі їх формування. Першим кроком створення такої системи є прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України.

Визначення пріоритетних напрямків розбудови оперативних підрозділів правоохоронної системи змушує по-новому подивитись на діяльність правоохоронних органів стосовно розробки та впровадження сучасної системи попередження злочинів оперативними підрозділами ОВС України. Означене є важливим стратегічним напрямком діяльності держави.

У той же час аналіз ступеня наукової розробленості питань щодо особливостей попередження злочинів саме оперативними підрозділами ОВС свідчить, що незважаючи на те, що вчені різних галузей

права досліджували окремі питання попередження злочинів, останні розглядались переважно з погляду кримінології, криміналістики, теорії управління та кримінально-процесуального права, хоча попередження злочинів кореляційно пов'язане зі значним обсягом оперативно-розшукової діяльності.

Теоретичною базою є наукові праці фахівців у галузі філософії, соціології, загальної теорії держави і права, теорії управління та адміністративного права, кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності інших галузевих правових наук, у тому числі й концепції зарубіжних учених. Особливо слід відмітити праці таких вчених, як: Г. А. Аванесова, С. М. Алфьорова, А. Ф. Антипенка, К. В. Антонова, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, В. П. Бахіна, М. М. Биргеу, О. Ф. Бобильова, О. В. Бокова, А. Ф. Волобуєва, С. Б. Гавриша, В. В. Голіни, О. І. Гурова, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженкова, В. П. Ємельянова, В. П. Захарова, А. Ф. Зелінського, Н. С. Карпова, І. П. Козаченка, А. Т. Комзюка, В. В. Лисенка, О. М. Литвинова, В. А. Мисливого, Д. Й. Никифорчука, В. С. Овчинського, С. С. Овчинського, Ю. Ю. Орлова, В. Л. Ортинського, М. А. Погорецького, В. Д. Пчолкіна, С. В. Слінько, О. П. Снігерьова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, О. О. Юхно та ін.

Слід зазначити, що попереджувальна спрямованість боротьби із злочинністю сьогодні властива оперативно-розвідувальним структурам поліцій майже всіх цивілізованих країн світу. Це виражається головним чином в тому, що пріоритетні завдання і функції вказаних суб'єктів відносяться перш за все до сфери боротьби з протиправними діями, що представляють підвищену небезпеку, загрозливими життям, здоров'ю, правам і свободам громадян, державним і суспільним інститутам.

Сьогодні керівництво держави, реформуючи систему правоохоронних органів, поступово зміщує акценти у бік попередження злочинів, про що свідчить поступовий відхід від показникової системи.

Говорячи про оперативно-розшукове попередження злочинів слід наголосити, що саме цей напрям ОРД забезпечує один з її принципів, а саме – наступальний характер або оперативність. Цей принцип прослідковується у спрямованості оперативно-розшукової діяльності на упередження:

- умисного здійснення особами суспільно небезпечних протиправних діянь (тобто на попередження вчинення злочинів, виявлення їх на етапі, званому в теорії права «голим задумом»);
- дій осіб, що скоїли незакінчений злочин (тобто на недопущення подальшого розвитку злочинної діяльності).

У принципі оперативності відображена захисна функція оперативно-розшукової діяльності, розкривається пошуковий, застережливий характер даного виду юридичної діяльності.

Вирішення завдання попередження злочинів слід визнати пріоритетним по відношенню до інших завдань ОРД, оскільки у разі його вирішення відпадає необхідність у вирішенні двох інших – припинення та розкриття

Умовами успішного попередження злочинів є своєчасне здійснення вичерпних оперативно-попереджувальних заходів, залучення допомоги громадськості та професіоналізм працівників органів внутрішніх справ.

З цього приводу вкрай актуальним для організації і удосконалення нормативно-правової бази з питань профілактично-попереджувальної діяльності правоохоронних органів є питання щодо створення процесуальних норм, тобто таких правових приписів, які будуть регулювати безпосередньо порядок і процедуру використання та застосування конкретних профілактичних та попереджувальних заходів, превентивних способів та засобів.

УДК 343.12:343.985(477)

КВАЛІФІКАЦІЯ КОРИСЛИВИХ ПОСЯГАНЬ НА ВЛАСНІСТЬ, ПОЄДНАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО ГРОМАДЯН

Абашин О. Ф.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Злочини проти власності є однією з найпоширеніших і найнебезпечніших груп злочинних діянь, оскільки вони посягають на одне з найцінніших соціальних благ – право власності. Захист права власності має особливе суспільне значення, оскільки економічна свобода власності є підґрунтям політичної, національної та релігійної свобод. Нормальне функціонування відносин власності забезпечує стабільність усієї економічної системи, підвищення рівня добробуту народу.

При кваліфікації злочинів проти власності слід виходити з того, що ст. 13 Конституції України [1] проголошує рівність усіх суб'єктів права власності перед законом і забезпечення захисту їх прав державою. Відповідно до ст. 41 Основного Закону, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право власності є непорушним. Право власності, відповідно до статей 316–317 ЦК, є право власника на володіння, користування та розпорядження своїм майном за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. На підставі статей 324–327 ЦК суб'єктами права власності є народ України, фізичні та юридичні особи, держава, територіальні громади [2]. Одна з гарантій рівності захисту всіх форм власності – установлення кримінальної відповідальності за злочини проти власності, незалежно від того, на яку форму власності було вчинено посягання.

У чинному КК України відповідальність за злочини проти власності закріплено в розділі VI «Злочини проти власності». Особливої частини (статті 185–191) [3]. Передбачення в одному розділі Особливої частини КК відповідальності за всі посягання на власність, незалежно від її форми, забезпечує всім суб'єктам права власності однаковий кримінально-правовий захист, як того вимагають Конституція України, Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. [4] і ЦК.

Спеціальні питання кваліфікації та призначення покарання за злочини проти власності, тлумачення певних термінів і понять, відмежування цих посягань від інших злочинів розкриті передусім у ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 [5].

Кваліфікація злочинів проти власності передбачає здійснення кримінально-правової оцінки таких суспільно небезпечних і протиправних діянь, що, порушують право власності, спричиняють майнову шкоду приватній особі, колективу чи державі й учиняються, зазвичай, із корисливих мотивів.

Кваліфікуючи ці злочини за об'єктом посягання, слід виходити з того, що родовим і безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених розділом VI Особливої частини КК, є врегульовані законом суспільні відносини власності, передусім, відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. Додатковими необхідними безпосередніми об'єктами злочинів, які вчиняються з використанням насильства чи погрози його застосування (насильницький грабіж, розбій, вимагання, погроза знищення майна), можуть бути здоров'я, життя, психічна чи фізична недоторканність особи. При знищенні або пошкодженні майна додаткові факультативні безпосередні об'єкти – громадський порядок, громадська безпека, довкілля тощо.

Важливе значення при кваліфікації злочинів проти власності має предмет, до якого належать: чуже майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи (наприклад, речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо), а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія (абз. 1 п. 2 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10) [5].

Майно – це речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру (наприклад, грошові кошти, цінні папери, особисті речі, побутова техніка, предмети домашнього господарства, продуктивна робоча худоба тощо).

Фізичні ознаки майна характеризуються тим, що вказані предмети та речі можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити тощо (людина як фізична особа не може бути предметом злочинів проти власності, а тому її викрадення, а також інше незаконне заволодіння слід кваліфікувати за відповідними статтями розділів III або XX Особливої частини КК) [3].

Економічні ознаки полягають у тому, що майно повинно:

- а) мати мінову та споживчу вартість;
- б) бути відокремлене від природного середовища чи бути створене заново;
- в) бути здатним задовольняти потреби людини та суспільства.

Юридичними ознаками майна є те, що воно має:

- а) бути чужим для винного;
- б) належати за правом власності іншому суб'єктові права власності;
- в) не належати до предметів злочинів, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК.

Чужим визнається майно, що не перебуває у власності чи законному володінні винного.

Слід зазначити, що саме вартість чужого майна як предмета злочинів проти власності є критерієм розмежування кримінально-карного викрадення чужого майна від дрібного викрадення такого майна. Останнє розглядається як адміністративне правопорушення (ст. 51 КУпАП), якщо здійснюється шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата. При цьому, з урахуванням положень Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна викрадення чужого майна» від 4 червня 2009 р., «викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян» (ч. 3 ст. 51 КУпАП) [6]. Зауважимо, що цей Закон було опубліковано 25 червня 2009 р. і саме з цієї дати він набрав чинності (тобто, з цього моменту дрібним викраденням – крадіжка, шахрайство, привласнення чи розтрата – є викрадення чужого майна, вартість якого не перевищує зазначеного вище розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян).

Враховуючи викладені вище положення, при кваліфікації злочинів проти власності має діяти таке правило: якщо за викрадення, заволодіння, привласнення, знищення, пошкодження та інші діяння щодо певного майна, предметів або засобів відповідальність передбачено за статтями, які містяться в інших розділах Особливої частини КК, то такі діяння мають кваліфікуватися за цими статтями і додаткової кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК не потребують (абз. 2 п. 2 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10).

Щодо права на майно (а отже й дій майнового характеру), то в юридичній літературі дослідники цього питання вважають, що воно не може виступати предметом злочинів проти власності (за такого підходу право на майно та дії майнового характеру – це, скоріш за все, предмети відносин власності). Право на майно (зокрема, про вказане право йдеться при вчиненні шахрайства та вимагання) – це документи, що мають правове значення, тобто встановлюють право на майно або ж звільняють від

обов'язків майнового характеру (наприклад, заповіт на квартиру, договір дарування машини, доручення на право користування певною річчю, страховий поліс, боргова розписка тощо). До будь-яких дій майнового характеру (про такі дії зазначено при вчиненні вимагання) належить виконання певних робіт або надання певних послуг (наприклад, ремонт квартири, будівництво гаража, реставраційні роботи, вирощування сільськогосподарських культур, примушування відвести на транспортному засобі в певне місце без матеріальної винагороди тощо).

Спосіб вчинення посягання є одним з основних критеріїв для кваліфікації вчиненого та відмежування різних форм викрадення майна й іншого протиправного заволодіння ним.

Отож спосіб злочинів проти власності може бути таким:

- 1) таємний (ст. 185 КК);
- 2) відкритий (ст. 186 КК);
- 3) шляхом нападу (ст. 187 КК);
- 4) погроза заподіяння певної шкоди (ст. 189 КК);
- 5) обман або зловживання довірою (ст. 190 КК);
- 6) привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 191 КК) тощо.

Специфічним способом вчинення викрадень є проникнення у житло, інше приміщення чи сховище. Під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище слід розуміти незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища (абз. 2 п. 22 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10) [5]. Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи цієї кваліфікуючої ознаки, слід з'ясовувати, з якою метою особа опинилась у житлі, іншому приміщенні чи сховищі та коли саме в неї виник умисел на заволодіння майном. Викрадення майна не можна розглядати за ознакою проникнення в житло або інше приміщення чи сховище, якщо умисел на викрадення майна у особи виник під час перебування в цьому приміщенні.

Якщо дії, розпочаті як крадіжка, поєднані з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, переросли в грабіж чи розбій, вчинене слід кваліфікувати відповідно за ч. 3 ст. 186 КК або ч. 3 ст. 187 КК [3].

Під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо).

Поняття «інше приміщення» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробничі або службові приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо).

Під сховищем слід розуміти певне місце чи територію, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо. Не може визнаватися сховищем неогорожена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку вхід сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (сад, город, ставок, поле тощо).

Враховуючи викладене, слід сформулювати таке правило кваліфікації: крадіжка, грабіж або розбій, поєднані з незаконним проникненням до житла, іншого приміщення чи сховища, кваліфікуються відповідно за ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК. Додатково за ст. 162 КК такі дії кваліфікувати не потрібно. Разом з тим, якщо незаконне проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища поєднане зі вчиненням крадіжки, кримінальну відповідальність за яку з огляду на вартість викраденого законом не передбачено, вчинене належить кваліфікувати за ст. 162 «Порушення недоторканості житла» КК (на це орієнтує абз. 2 п. 7 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10) [5].

Список використаних джерел: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141. 2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11. – Ст. 461. 3. Кримінальний кодекс України: (Прийнятий сьомою сесією ВР України 5 квітня 2001 року): Офіційний текст/ Міністерство юстиції України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 239 с. 4. Закон України «Про власність» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №20. 5. Постанови пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – Київ, 2009. – № 1. 6. . Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

Айдемський Є. В.

*начальник відділу організації викриття економічних злочинів Головного оперативного управління
Міністерства доходів і зборів України, підполковник податкової міліції*

Оптимальна діяльність оперативних підрозділів ПМ та ОВС передбачає наявність всебічної типізованої інформації щодо способів (технологій) вчинення злочинів, осіб, які їх вчинили та інших вагомих обставин злочинної діяльності. Нині, у теорії оперативно-розшукової діяльності функцію інформаційної моделі злочинної діяльності виконує оперативно-розшукова характеристика злочинів.

Аналіз наукових джерел [1] дозволяє згрупувати наукові погляди вчених і наголосити, на сьогодні, оперативно-розшукова характеристика визначається як:

- сукупність ознак, які характерні як злочинності в цілому так і окремим її видам;
- сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та інших упорядкованих та взаємозалежних між собою ознак, які розглядаються з позиції застосування оперативно-розшукових сил, засобів та методів;

- інформаційна модель злочинної діяльності.

На нашу думку, таку позицію також розділяє В.А. Некрасов [2, С. 15] *оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері грального бізнесу – це інформаційна модель злочину, тобто опис, визначення істотних, характерних кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних особливостей, ознак діяльності, пов'язаної з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино, яка сформувалась за рахунок вичленення закономірностей таких дій, що вчинялися в минулому та використовується для екстраполяції цієї моделі на досліджувану подію, з метою більш обґрунтованого висунення оперативно-розшукових версій та визначення оперативно-розшукових сил, засобів та методів для виявлення та припинення таких злочинів.*

Аналіз Кримінального кодексу України, свідчить, що злочини цієї категорії не знайшли закріплення на рівні окремої глави. Водночас вивчення матеріалів оперативно-розшукових справ та кримінальних проваджень дозволяє стверджувати, що у сфері грального бізнесу вчиняються такі злочини:

- виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст.199 КК України);

- зайняття гральним бізнесом (ст. 203-2 КК України);

- легалізація (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом (209 КК України);

- умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (ст. 209-1 КК України);

- ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст.212 КК України).

При цьому наведені злочини не вчинюються окремо, а як правило інтегруючись утворюють складні технології злочинної діяльності, де злочин передбачений ст. 203-2 КК України є системоутворюючим. При цьому, можна підтримати позицію З. М. Топорецької, яка відзначає, що злочини у сфері грального бізнесу є відносно молодими, оскільки спеціальна стаття, яка передбачає відповідальність за зайняття гральним бізнесом набрала чинності лише в січні 2011 року, а тому на сьогодні відсутні наукові напрацювання та методичні рекомендації з їх розкриття та розслідування[3, С. 42].

Вивчення матеріалів практики щодо злочинів у сфері грального бізнесу дозволило виділити декілька актуальних на даний час технологій злочинної діяльності, які характерні для неї і засновані на використанні здобутків високих інформаційних технологій.

Технологія №1. Так, вивчення матеріалів зібраних в результаті адміністративно-перевірочних та оперативно-розшукових заходів оперативних підрозділів ПМ та ОВС свідчить, що у приміщеннях колишніх гральних автоматів та казино їхні власники та орендарі встановлюють комп'ютерну техніку, облаштовуючи локальну мережу з доступом до Інтернету, створюючи у такий спосіб Інтернет-клуби з доступом до електронного (віртуального) казино та азартних ігор з метою отримання прибутку. При цьому гральне обладнання маскується в інших кімнатах, куди допускають «перевіраних» клієнтів.

Технологія №2. Створюється локальна комп'ютерна мережа з доступом всіх розташованих у закладі комп'ютерів до єдиного сервера, який розміщується в приміщенні закладу. Фактично доступ до мережі Інтернет не надається та договір щодо надання послуг з Інтернет-провайдером не укладається. З кожного комп'ютера мережі здійснюється доступ до основного сервера, на якому розміщують програмне забезпечення – симулятори ігрових автоматів, які є їхньою точною копією та використовуються в казино або ігрових клубах. Оплата за послуги гравцями здійснюється в касі закладу.

Технологія №3. Власником закладу укладаються угоди про надання послуг з Інтернет-провайдером та з агентом однієї з електронних платіжних систем на здійснення розповсюдження електронних знаків. Кожен гравець віртуального казино чи симулятора ігрових автоматів вносить грошові кошти в касу. Після здійснення оплати гравець ідентифікується в системі за допомогою логіна та паро-

ля, отриманих від касира. Далі касир або уповноважена особа без участі клієнта віртуалізує отримані від гравця гроші в електронні знаки та закріплює за кожним користувачем за допомогою логіна та пароля доступ до особистого кабінету (віртуальний рахунок) платіжної системи з відповідним балансом внесених грошових коштів.

Кожна з подібних ігор є симулятором відповідної гри, що входить до складу грального автомата Multi Gaminator, які використовуються в казино. Симулятори є точними копіями гральних автоматів, які використовуються в казино та ігрових клубах. Виграш настає за умови збігу комбінації цифр або символів та залежить від конкретної гри і ставки. Кожний із системних блоків використовується як ігровий термінал з доступом до мережі Інтернет.

Технологія №4. Іншою технологією організації грального бізнесу, яка не потребує використання технічних новацій є створення так званої лотереї або вікторини. Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» встановлює винятки з загального правила, а саме: заборона не поширюється на організацію та проведення лотерей. Таким чином, це дає підказку для організації готової схеми (технології) ведення грального бізнесу, замаскованого під лотерею.

Технологія №5. Також злочинці використовують засоби телекомунікаційного зв'язку (телефон, телебачення), організовуючи телешоу з платними дзвінками, з метою вгадування зашифрованих слів. Так, формально це лише вікторини, проведення яких законодавством дозволено, оскільки номінально в цій схемі відсутні всі ознаки азартної гри. Так, гравець не робить ставки, а лише сплачує кошти за дзвінок у студію, де розігрується приз, при цьому переможцем стає той, хто показав найкращий результат у грі (свої вміння та навички).

Технологія №6. Інша досить складна та поширена технологія злочинної діяльності під час організації грального бізнесу пов'язана використанням окремих положень законодавства на користь кримінальних структур. Так, досить часто під час прийняття рішення про кримінальне провадження за фактами зайняття гральним бізнесом та іншими забороненими видами господарської діяльності значні проблеми породжує те, що положенням Угоди про партнерство та співробітництво, яка започатковує партнерство між Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, з одного боку, та Україною, з іншого визначено, що у випадку коли нове законодавство чи інші правила, які впровадженні, можуть спричинити більші обмеження для компаній Співтовариства, які існували на момент їх заснування, то такі правила не можуть бути застосовані стосовно них протягом трьох років із моменту їх прийняття.

Викладений перелік злочинів та способів їх вчинення не є вичерпним, але з нього можна зробити висновок, що види правопорушень мають різні об'єкти й предмети злочинного посягання. Крім того, вищевикладене дозволяє стверджувати про наявність широкого спектру технологій злочинної діяльності у сфері грального бізнесу, які базуються на: здобутках високих інформаційних технологій та прогалинах та колізіях чинного законодавства України.

Список використаних джерел:

Кубарев В. С. Пути совершения оперативно-розыскной методики раскрытия латентных преступлений, совершаемых организованными преступными сообществами / В. С. Кубарев, И. В. Кубарев // Вісник ЛДУВС. – 2007. – Спец. вип. № 2 : Проблемы вдосконалення ОРД ОВС у напрямку боротьби з організованою злочинністю. – С. 65 – 72.; Ортинский В. Л. Протидія нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : Монографія. – Львів: ЛЮІ, 2004. – 436 с.; Погорельський М. А. Сутність оперативно-розшукової характеристики злочинів / М. А. Погорельський, В. П. Шеломенцев // Вісник Запорізького юрид. ін-ту ДДУВС. – 2010. – № 1. – С. 237 – 245.; Подобний О. О. До питання про співвідношення категорій «оперативна обстановка» і «оперативно-розшукова характеристика злочинів» / О. О. Подобний // Вісник ЛДУВС. – 2011. – Спец. вип. – № 2, ч. 1. – С. 130 – 138.

Некрасов В. А. Розкриття злочинів у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв : [навч. посіб.] / Некрасов В. А., Лисенко А. М., Пеньков С. В., Матвійчук В. В. – Одеса : ОДУВС, 2009. – 168 с.

Топорецька З. М. Проблеми формування методики розслідування злочинів у сфері грального бізнесу // Адвокат, №3, 2011. – С.40-42.

УДК 343.985

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПОКАЗАНЬ С ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Анапольська А. І.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Процес пізнання у кримінальному провадженні є окремим видом пізнання об'єктивної реальності, який спрямований на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення та виявлення інших відомостей, які мають значення для вирішення завдань кримінального провадження. У зв'язку із чим, глибокого розуміння потребують питання, пов'язані із можливістю застосування у кримінальному судочинстві доказів та їх процесуальних джерел.

Практика свідчить, що існують ситуації, коли здобути первісні докази просто неможливо, і без звернення до похідних доказів вирішити питання про винність особи неможливо. У такому разі суд зму-

шений використати такі докази, хоча б частково підтвердивши їх іншими доказами, зібраними у кримінальному провадженні. Інакше необґрунтоване штучне обмеження допустимості доказів може призвести до неповного встановлення обставин, що підлягають доказуванню, і, як наслідок, винесення необ'єктивного і несправедливого судового рішення [3, с. 72].

Окремим аспектам застосування доказів, оцінки та аналізу їх процесуальних джерел приділяли увагу у своїх працях такі вчені, як О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бур доль, В.Д. Басай, О.М. Гаргат, Н.В. Жогін, В.Т. Маляренко, В.Я. Тацій, В.М. Тertiшнік, М.Г. Щербаковський та інші. Між тим, у сучасних умовах реформування кримінального процесуального законодавства, дослідження процесуальних джерел доказів та практики їх використання, потребує подальших наукових розробок. Не останнє місце у вирішенні цього завдання, повинно бути відведене питанням використання у процесі доказування показань з чужих слів.

У Кримінальному процесуальному кодексі 2012 року під такими похідними доказами розуміються висловлювання, здійснені в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Пояснення, згідно ч. 8 ст. 95 КПК, відбираються сторонами кримінального провадження від його учасників та інших осіб за їх згодою. З цього напрошується висновок про те, що допустимим доказом можуть бути лише показання свідка чи потерпілого, які підтвердили у судовому засіданні ті відомості, які були викладені в усних чи письмових поясненнях особи, наданих сторонам кримінального провадження, яка є їх першоджерелом, але не змогла (та і в майбутньому не зможе) з'явитися до суду дійсно з об'єктивних причин.

Показання з чужих слів залежать не лише від змісту первинного джерела, а й від загальних закономірностей передачі і сприйняття інформації на кожному етапі ретрансляції. Людське сприйняття і відтворення не можуть з абсолютною точністю запам'ятати і відтворити все, що відбувається у дійсності. При передачі фактичних даних відбуваються їх фільтрація і зміна. Отже, в їх змісті не виключено надмірну частку суб'єктивності. Саме тому Кримінальний процесуальний закон у ч. 2 ст. 97 передбачив випадки, у яких може виникати необхідність в отриманні таких доказів.

Формулювання зазначених обставин робить використання даного виду показань, з одного боку, небезпечним, а з іншого – необхідним, вимушеним. Небезпека полягає у тому, що особа, яка їх надає, не може нести відповідальність за їх неправдивість [1]. А, відтак, і виникає ризик повідомлення нею недостовірних відомостей. Необхідність, у свою чергу, може полягати у відсутності інших доказів, за допомогою яких можливо встановити обставини, які підлягають доказуванню.

На сьогодні законодавство багатьох країн світу надає можливість звертатися до використання показань з чужих слів для встановлення обставин, які підлягають доказуванню. Так, приклад, у США допускаються як докази наступні показання з чужих слів: заява, яка описує чи роз'яснює подію або становище, зроблена, якщо заявник сприймав цю подію чи становище особисто; заява, яка стосується вражаючої події чи становища, зроблена тоді, коли заявник знаходився під впливом збудження, викликаного цією подією або становищем; будь-яка форма записів, звітів, заяв чи збірників відомостей державних установ або органів, які визначають діяльність останнього; записи народжень, шлюбів, розлучень, смертей; заява про факти з особистої чи сімейної історії, які містяться у сімейних біографіях, метриках; заяви, зроблені для цілей медичного діагнозу чи лікування і які описують історію хвороби та інші випадки. Законодавство Нідерландів допускає як докази показання, що ґрунтуються на чутках, оскільки ці показання заносяться у протокол, який є видом документів.

В англо-американській правовій системі показання з чужих слів у ряді випадків визнаються допустимими. Такими винятками, на думку І.В. Решетнікової, є: 1) твердження, зроблені особою, яка згодом померла; 2) твердження, що містяться у цивільних документах; 3) допущення і визнання; 4) твердження, здійснені особою у *res gestal* (обставини, пов'язані з фактом, який складає суть спірного питання); 5) законодавчі виключення [3, с. 76-78]. А. Аптекман до них також відносить свідчення неповнолітнього потерпілого, якщо вони надаються у суді слідчим за певних умов [1].

Згідно чинного кримінального процесуального законодавства України існують наступні умови, при дотриманні яких можна заслуховувати в суді показання з чужих слів:

а) таке свідчення зроблене відносно того, що сказав потерпілий від насильства;

б) не представляється можливим привести потерпілого в суд для отримання свідчень у зв'язку з його смертю, слабкістю, хворобою або відсутністю у країні. При цьому слова були сказані їм: 1) під час здійснення відносно нього насильницьких дій або відразу після цього, при першій нагоді повідомити про це; 2) насильство відносно нього це ланка в ланцюзі обставин, які напряму пов'язані із злочином; 3) сказане їм відносно насильства відбувалося у період, коли він вмирав або відчував, що вмирає через заподіяне насильство;

в) *res gestae* (опис події), наприклад, коли громадянин дзвонить в поліцію і описує злочин, що відбувається на його очах (наприклад, він дивиться у вікно). Коли згодом буде неможливо з якихось причин викликати цього свідка до суду, дозволяється представити у якості доказу зроблений запис розмови між ним і поліцією.

Тобто, під час вирішення питання про допустимість показань з чужих слів як доказів, необхідним є врахування значимості таких показань для кримінального провадження, характеристики осіб, що надали первинні та похідні пояснення, умов і способів їх отримання, узгодженості з іншими доказами, наяв-

ності заінтересованості у свідків, а також можливість перевірки показань з чужих слів шляхом допиту особи, що надала первинні пояснення [2, с. 345].

У висновках хотілося б зазначити, що окремі випадки використання показань з чужих слів у кримінальному провадженні мають стати предметом подальших окремих наукових досліджень, з метою усунення законодавчих неточностей і суперечностей, які наразі містяться у КПК, вироблення чітких критеріїв допустимості таких доказів та умов їх використання. Вирішення вказаних питань має здійснюватися у контексті забезпечення винесення обґрунтованих та законних рішень у кримінальному провадженні, а, відтак, і гарантування прав та законних інтересів осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства.

Список джерел

1. Аптекман А. Показания с чужих слов / А. Аптекман // *Израильское право и законодательство*. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://pravo.israelinfo.ru/articles/ugp/1097>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. Ред.: В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

3. Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США / И.В. Решетникова. – Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1997. – С. 72 (240 с.)

УДК 343.985

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИК КОМП'ЮТЕРНОГО ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС МОНІТОРИНГУ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ

Апазов С. С.

старший слідчий слідчого відділу Бахчисорайського РВ ГУ МВС в АР Крим майор міліції

Проблемами використання комп'ютерних методик щодо боротьби зі злочинами у сфері економіки, або використанням фінансових структур з метою забезпечення вчинення злочинної діяльності та легалізації отриманих результатів в країнах СНД на сьогодні займаються Т.І. Абдурагимов, О.М. Абрамов, О.П.Алегін, В.Ю. Голубовський, В.М. Егодін, Є.О. Орлова, В.І. Ярочкін [1- 7]. В означених роботах розроблені використання програмних методів з використанням ПК з метою отримання доказової інформації. В той же час фактично не розроблялися методики програмного моніторингу оперативної обстановки з метою формування її прогностичної моделі.

На теренах України проблемами аналізу криміногенної ситуації та оперативної обстановки у сфері протидії економічній злочинності займаються К.В. Антонов, О.Ф. Долженков, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, В.А.Предборський, О.П. Снігерьев, М.Л. Шелухін та ін. [8 – 12]. В той же час фактично не розроблено:

концепцію використання інформаційних технологій під час моніторингу;

категорії джерел інформації та критерії їх підбору;

не розроблені методики моніторингу за видами злочинів, територією, об'єктами та суб'єктами здійснення то що.

Фундаментальними загальнонауковими методами, на яких будуються методики комп'ютерного пошуку інформації, визнані методи системного аналізу і порівняння. Суть методу системного аналізу полягає у визначенні відкритих джерел інформації, в яких зосереджуються відомості, що мають значення для формування організаційно-тактичної моделі моніторингу [3, С. 67]. Ми згодні з думкою, що виявити найточніше, де знаходиться потрібна інформація, можна тільки, визначивши напрямки та критерії пошуку, вивчивши поведінку суб'єктів економічної діяльності у взаємозв'язку з оточенням їх об'єктами реального світу. Чим точніше визначені ці взаємозв'язки, тим достовірніше можна сформувати прогностичну модель оперативної обстановки та імовірні джерела сигнальної інформації про деструктивні процеси та злочинну активність [12].

Проведене дослідження показує, що до мети моніторингу входить *визначення найбільш криміногенних об'єктів у сфері економіки та визначення потенційних загроз економічній безпеці з їх боку, аналіз та прогнозування тенденцій злочинної діяльності у економічній сфері, планування заходів впливу на стабілізацію оперативної обстановки* [13].

Після того, як визначений вид бази даних, місце її знаходження, приймаються дії з отримання і систематизації інформації.

Крім того, слід мати на увазі, що нині багато суб'єктів фінансово-господарської діяльності ведуть активну маркетингову діяльність через рекламні і інформаційні агентства. В зв'язку з цим їх інформаційні ресурси також можна розглядати як одного з гласних джерел отримання інформації про фактори та чинники оперативної обстановки.

Таким чином, практичне значення системного аналізу виражається в тому, що він є методологічною основою визначення відкритих інформаційних масивів, що містять необхідну інформацію щодо вирішення завдань моніторингу оперативної обстановки, для їх наступної обробки комп'ютерними методами виявлення і зіставлення, наприклад комбінаторні методи пошуку об'єктів обліку в банках даних, таких, що містять задані атрибути. Виявлені збіги об'єктів обліку по тих або інших атрибутах лежать в

основі розпізнавання ознак злочинів у сфері економіки. Визначені сукупності прийомів, способів і алгоритмів здійснення аналізу інформації про діяльність суб'єктів підприємництва з метою створення прогностичної моделі. Ооу сфері економіки можуть називатися інформаційно-аналітичними технологіями. Підставами їх класифікації є конкретні аспекти протиправної діяльності суб'єктів підприємництва, тобто діяльності, спрямованій на витягання прибутку. Конкретна інформаційно-аналітична технологія (методика пошуку інформації) повинна достовірно, тобто з вірогідністю, яка близька до одиниці, виявляти ознаки, що вказують на склад злочину у сфері економіки. Такий моніторинг дозволить визначити чинники та ознаки злочинної активності та виокремити об'єкти оперативної уваги та впливу.

Дослідивши думки науковців та стан діяльності ДСБЕЗ, можемо визначити основні ознаки кримінальної активності у сфері економіки, які можливо виявити під час здійснення оперативно-розшукового моніторингу:

- ведення фінансово-господарської діяльності без реєстрації в податкових органах;
- ведення фінансово-господарської діяльності без наявності відповідних дозволів (ліцензій);
- використання підставних фірм;
- здійснення фіктивних експортно-імпортних операцій та ін.

Неодмінною умовою виявлення злочину виступає своєчасне виявлення ознак його підготовки або здійснення, а також визначення об'єктів. Що негативно впливають на ОО та створюють умови для злочинної активності.

Виявлення ознак ведення фінансово-господарської діяльності без реєстрації в податкових органах здійснюється шляхом зіставлення із застосуванням комп'ютерних технологій інформації про реалізацію товарів і послуг як на території України, так і за її межами за допомогою аналізу реклами, обліково-реєстраційних даних органів міністерства податків та зборів. Відсутність в означених органах облікових відомостей про господарюючих суб'єктів і отримання з інших джерел інформації про здійснення ними комерційної діяльності є ознаками незаконної підприємницької діяльності.

Рішення цієї задачі виконуються шляхом зіставлення таких інформаційних масивів, як зведення про реалізацію товарів і послуг, які можна почерпнути з цих митних декларацій, реклами, реєстраційно-облікових даних відповідних державних органів відносно певних видів підприємницької діяльності, що вимагає наявності спеціального дозволу (ліцензії).

Виявлення підставних фірм, що використовуються для вчинення злочинів проти економічної діяльності, здійснюється шляхом:

- зіставлення відомостей про загублені паспорти громадянина України з реєстраційно-обліковими даними податкових органів;
- визначення адрес, по яких зареєстрована велика кількість юридичних осіб;
- виявлення господарських суспільств і товариств, у складі засновників і керівників яких є особи з кримінальним сьогодженням і минулим.

Наявність таких відомостей, отриманих в результаті порівняння різних інформаційних масивів, є ознакою вчинення злочинів не лише у сфері економічної діяльності, але і проти власності і інтересів служби в комерційних і інших організаціях.

На підставі виявлених ознак реєстрації підроблених фірм стає можливим виявлення:

- осіб, причетних до реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності по фіктивних документах;
- механізму, використовуваного при реєстрації підприємств по втрачених, викрадених паспортах.

Виявлення ознак здійснення фіктивних експортно-імпортних операцій. Останніми роками в Україні кількість операцій по фіктивному експорту і імпорту товарів і послуг продовжує залишатися значним, незважаючи на ефективну боротьбу правоохоронних органів. Ознак здійснення такого роду незаконних угод можуть бути набуті в результаті зіставлення національних і зарубіжних реєстраційно-облікових відомостей митних, прикордонних і інших державних органів. На основі виявлення інформаційно-логічних взаємозв'язків між об'єктами обліку в інформаційних масивах виявляються ознаки криміногенного характеру суб'єктів фінансово-господарської діяльності. Одним з джерел інформації відносно офіційних прибутків учасників експортно-імпортних операцій є обліки міністерства податків і зборів. Джерел інформації, прямо або що побічно свідчать про витрати, досить. Таку інформацію можна витягнути з аналізу торговельних операцій, вкладень до статутних фондів підприємств, що відкриваються, активності участі в торгах, рухи сум на банківських рахунках і тому подібне суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Тому для отримання даних, таких, що свідчать про витрати юридичних і фізичних осіб, слід орієнтуватися не лише на негласні, але і на відкриті (голосні) джерела інформації. В той же час отримання інформації про операції юридичних і фізичних осіб в кредитно-фінансових установах ускладнене внаслідок необхідності дотримання банками вимог по збереженню банківської таємниці.

Виявлення незаконних угод із землею має особливу актуальність, оскільки реєстрація незаконних угод із землею, є досить поширеним злочином, а ухилення від сплати податків при здачі житла в наймання взагалі має масовий характер. Основними джерелами інформації про операції, що проводяться з нерухомістю, обліки підприємств технічної інвентаризації, державних органів по реєстрації нерухомого майна і угод з ним. Аналіз за допомогою застосування комп'ютерних технологій інформаційних масивів дозволяє встановити фізичних осіб, що порушили законодавство.

Під час моніторингу оперативної обстановки у сфері протидії економічним злочинам, враховуючи особливості відображення слідів злочинної діяльності у сфері економіки, особливу увагу слід приділяти

документальним носіям (джерелам) інформації. Велика кількість різного роду документальних матеріалів при здійсненні фінансово-господарської діяльності дозволяє максимально приховувати порушення порядку ведення бухгалтерського обліку, тому документи є основним засобом доведення у справах про економічні злочини. Специфіка виявлення і вилучення таких документів пов'язана з особливостями проведення перевірок індивідуальних підприємців і юридичних осіб співробітниками підрозділів по боротьбі з економічними злочинами органів внутрішніх справ і документальних перевірок дотримання податкового законодавства, що проводяться органами міністерства доходів і зборів.

Таким чином, моніторинг оперативної обстановки з використанням програмних пошукових заходів дозволяє оцінити стан загроз економічній безпеці на території та об'єктах обслуговування, сформувати оптимальну модель джерел інформації та адекватних дій на випадок появи не врахованих чинників ускладнення ситуації.

Пріоритетним напрямом щодо формування системи моніторингу оперативної обстановки у сфері протидії економічній злочинності є забезпечення:

можливості своєчасного отримання з відкритих джерел інформації якісних (повних) відомостей про юридичних і фізичних осіб для ефективного обслуговування об'єктів оперативної уваги вирішення оперативно-розшукових і кримінально-процесуальних завдань;

відповідності оперативно – розшукових заходів ступені загрози економічній безпеці за рахунок широкого використання баз даних інформаційно-аналітичних систем;

оперативного (швидкого) обміну інформацією гласного характеру між правоохоронними і іншими державними органами.

Література:

Абдурагимов Т.И. *Расследование изготовления, сбыта и использования поддельных пластиковых карт.* – М., 2001.2.

Абрамов А.М. *Теоретические и прикладные проблемы оперативно-розыскного обеспечения раскрытия и расследования мошенничества: Дис... д-ра юрид. наук.* – М., 2002.

Алегин А.П. *Использование гласных источников информации в борьбе с преступностью в сфере экономики: Монография.* – М.: ВНИИ МВД России, 2007. – 124 с.

Голубовский В.Ю. *Информационное обеспечение оперативно-розыскной деятельности: история и современность / Под ред. В.П. Сальникова.* – СПб., 2000.

Егодин В.М. *Экономическая преступность и безопасность современной России: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.* – СПб., 2000.

Орлова Е.А. *Теория и практика использования экономико-правового анализа в деятельности оперативных подразделений органов внутренних дел: Монография / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.Д. Ларичева.* – М.: ВНИИ МВД России, 2004.

Ярочкин В.И. *Информационная безопасность.* – М.: «Международные отношения», 2000.

Проведення аналізу криміногенної ситуації та оперативної обстановки у сфері протидії економічній злочинності: Навчально-практичний посібник. – Львів: ЛДУВС, 2008. – 59 с.

Предборський В.А. *Економічна безпека держави / В.А. Предборський.* – Київський юридичний ін-т МВС України. – К.: Кондор, 2005. – 392 с.

Антонов К. В. *Державно – правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань: теоретичні і організаційно-тактичні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук: 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / К. В. Антонов.* – К., 2006. – 31 с.

Долженков О.Ф. *Інфраструктура організованої економічної злочинності: монографія / О.Ф. Долженков.* – Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. – 254 с.

Ортинський В.Л. *Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності: Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / В.Л. Ортинський – Х., 2004. – 36 с.*

Федчак І.А. *Організаційно – тактичні основи оперативного обслуговування об'єктів (галузей) економіки підрозділами ДСБЕЗ МВС України: Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: 12.00.09/ І.А. Федчак.* – Київ, 2009. – 19 с.

УДК 343.123.1

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTI

Арим К. В.

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін ФПМК ХНУВС

Ефективність розслідування злочинів економічної спрямованості значною мірою залежить від наявності планів, які обумовлюють його організацію. Планування передбачає використання традиційного і нетрадиційного шляхів. До першого прийнято відносити відпрацювання так званих типових версій, висунутих на основі наукового аналізу даних узагальненого досвіду розслідування злочинів певної категорії, до другого – використання поряд з типовими версіями і таких, які не укладаються у звичні рамки, а

виникають у зв'язку з виявленням нових способів учинення злочинів та інших даних. Особливості планування при розслідуванні злочинів економічної спрямованості найбільш повно розроблені вченими криміналістами, що дає підставу розглядати дану методику в якості базової. Окремі питання цієї проблеми отримали наукове обґрунтування в роботах Р.С. Белкіна, В.П. Корж, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, Г. А. Матусовського, В. Ю. Шепітька та ін.

Слід зазначити, що планування знаходиться в прямій залежності від матеріалів, які є в розпорядженні слідчого у зв'язку з тією чи іншою слідчою ситуацією. Аналіз практики досудового розслідування злочинів, економічної спрямованості дозволяє виділити типові з них:

1) затримання на місці злочину матеріально-відповідальних осіб, які викрали сировину або готову продукцію. Слідча ситуація в цьому випадку складається із сукупності таких даних, як факт затримання, огляд викраденої продукції, відсутність супровідних документів на вивезення продукції з підприємства;

2) виявлення в ході ревізії нестачі сировини або готової продукції. Слідча ситуація в цих випадках складається з результатів ревізії, а також даних про можливих осіб, які вчинили привласнення або розтрату матеріальних цінностей ;

3) виявлення неврахованої сировини і готової продукції на складах або підприємствах. Названа ситуація включає в себе результати ревізії щодо причин і джерел утворення надлишків, показання матеріально-відповідальних осіб щодо способів їх утворення і каналів збуту;

4) виявлення недоброякісних продовольчих товарів. Основу такої ситуації становлять рекламації торгуючих організацій, дані про порушення технологічного режиму і наявності «зеконфлікованої» сировини.

При аналізі наведених ситуацій, можна виявити в них наявність загальних характеристик, які визначаються тим, що в одних ситуаціях (1, 2) особи розкрадачів, як правило, відомі, в інших (3, 4) – особи не відомі.

Згідно з наведеними ситуаціями можуть плануватися слідчі дії, спрямовані, зокрема, на встановлення особи розкрадача, способів вчинення та приховування злочину, причин, що сприяють розкраданням сировини і готової продукції відповідно до етапів виробничої діяльності.

У плануванні розслідування кримінального порушення домінуюча роль належить слідчим версіям, які визначають напрямки розслідування та організацію слідчої діяльності. Разом з тим при висуненні слідчих версій слід зосереджувати увагу на їх обґрунтованості, оскільки остання визначає реальність і обґрунтованість плану розслідування.

Версії знаходяться в тісному взаємозв'язку зі слідчими ситуаціями і висувуються відповідно до розвитку останніх. Цим взаємозв'язком обумовлено і планування розслідування. Таким чином, ситуаційність планування визначається аналізом вихідних даних існуючих на початковому етапі і складових слідчої ситуації, висуненням версії (версій) і перевіркою останніх шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, що фіксуються в плані розслідування .

Висування версій на початковому етапі розслідування передбачає складання плану, необхідного для їх перевірки. Плани містять: пошукові і слідчі версії; дані, що підлягають перевірці; перелік слідчих (розшукових) дій; обставини, які необхідно встановити слідчим або оперативним шляхом; вказівки на строки і виконавців. Плани можуть змінюватися і доповнюватися. Ініціатива щодо їх коригування належить як слідчому, так і прокуророві, що здійснює процесуальне керівництво кримінальним провадженням. Якщо на початковій стадії кримінального провадження задіється значне число співробітників, то складається план організаційних заходів, який включає в себе розрахунок сил і засобів, необхідних для проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій .

Письмовий план є не тільки організуючим початком процесу досудового розслідування, а й способом, сприяючим логічному розвитку планування на всіх етапах кримінального провадження, оптимальному поєднанню узагальненого досвіду і конкретного плану розслідування .

Слідчі версії складають логічну основу плану розслідування кримінального правопорушення. Найбільш раціональним є план, складений за кожною висунутою версією, з виділенням в його загальну частину питань, що підлягають з'ясуванню за всіма версіями.

Планування розслідування розкрадань охоплює чотири основних етапи: 1) вирішення питання про відкриття кримінального провадження та внесення відомостей до ЄРДР; 2) початок розслідування та проведення першочергових слідчих (розшукових) дій; 3) проведення подальшого розслідування; 4) закінчення досудового розслідування. Зрозуміло, що кожен етап планування в міру необхідності коригується, плани розслідування доповнюються [9] .

Планування передбачає з'ясування ряду обставин, важливих для розслідування. Поряд з ними передбачається проведення окремих слідчих (розшукових) дій або тактичних операцій, необхідних для встановлення названих обставин. При цьому слід враховувати, що проведенням однієї слідчої дії, або тактичної операції можна з'ясувати відразу кілька важливих для розслідування обставин. Так , наприклад, при проведенні обшуку можна виявити не тільки цінності, нажиті злочинним шляхом, а й чорнові записи, листування, що свідчать про злочинні зв'язки, розрахунки за виконання незаконних операцій і каналах збуту викраденої продукції. Це ж відноситься і до проведення інших слідчих (розшукових) дій, таких як огляд документів, призначення та проведення різного роду експертиз. Разом з тим важливо знати, що планування, згідно з таким принципом як динамічність, не повинно бути відсталим, застиг-

лим. Динамічність останнього, необхідність внесення змін і доповнень визначається ситуацією розслідування, виявленням доказів, змінами його напрямку і обсягу досліджуваних обставин.

При розслідуванні багатоепізодних злочинів плани, що складаються по окремих епізодах, повинні входити в загальний план розслідування і координуватися з ним. У такий спосіб складений план може бути найбільш оптимальним і виконувати організуючу роль. Планування на первісному етапі розслідування не може передбачити усіх виникаючих версій, тому що виходить з обмеженого матеріалу. В міру накопичення доказів висунуті версії можуть знаходити своє підтвердження або відпадати. Нові версії зазвичай відрізняються більшим ступенем обґрунтованості, а отже – й реальності. Їх перевірка здійснюється за допомогою виконання окремих слідчих (розшукових) дій або їх систем і вимагає продуманості, з метою здійснення найбільш ефективних шляхів розслідування.

Специфіка розслідування багатоепізодних злочинів визначає і відповідну форму плану розслідування по таких кримінальних провадженнях. Його основу складають плани розслідування окремих епізодів злочинів.

Планування розслідування багатоепізодних злочинів вимагає складання схем взаємозв'язків певних даних: окремих епізодів, співучасників, об'єктів, способів, руху грошових коштів і матеріальних цінностей, документів, технологічного процесу виробництва, механізму злочину та ін.. Дані матеріали використовуються при підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій при складанні обвинувального акту.

Схеми виконують не тільки ілюстративну роль, але і дозволяють : систематизувати наявну доказову інформацію; простежити злочинні зв'язки між окремими особами; виявити канали розкрадання та місця збуту викраденого. При складанні плану розслідування використання схем сприяє його чіткості, найбільш доцільною послідовності проведених слідчих дій, охопленням всіх епізодів злочинної діяльності.

Як видно з викладеного, в плануванні визначальна роль належить аналізу способів вчинення злочинів і тих слідчих ситуацій, які виникають на різних етапах розслідування. Їх поглиблене вивчення сприяє визначенню найбільш ефективних шляхів досудового розслідування.

 УДК 351.746.2:343.985

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ В ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Бабічев Д. О.

кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри інформатики, спецтехніки і інформаційних технологій в діяльності ОВС Луганського державного університету внутрішніх справ МВС України ім. Е.О. Дідоренка

Оперативно-розыскная деятельность (далее ОРД) издавна является неким «секретным орудием» правоохранительной системы в решении задач, обеспечивающих правопорядок в государстве. Ее специфика, как известно, заключается в выявлении и предупреждении преступлений путем негласного получения, фиксации ориентирующей и доказательственной информации о действиях лиц и фактах криминального характера. Эффективность же применения негласного оперативно-розыскного инструментария в значительной степени зависит от обоснованности, правомерности и своевременности решений, принимаемых уполномоченными субъектами ОРД в рамках действующего законодательства.

Проведенный нами анализ литературных источников отражает отсутствие комплексно-системных научных исследований, посвященных проблематике принятия решений в ОРД. Отдельные ее аспекты затрагивались в трудах Э.А. Дидоренко, С.В. Еськова, В.П. Захарова, А.И. Козаченко, Д.И. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, Н.А. Погорецкого, Б.Г. Розовского, В.А. Черкова, А.Н. Чистолитова, Н.Е. Шумилы и других известных ученых, однако в большей степени фрагментарно и преимущественно в контексте разных тематических направлений в области ОРД. Отсутствие ж единой концепции принятия решений в этой деятельности, особенно в условиях применения нового Уголовного процессуального кодекса Украины, приводит к коллапсу в правоприменительной практике оперативных подразделений ОВД и сопутствующим проблемам, связанным с обеспечением своевременности и полноты документирования действий пресупников. С учетом этого, разработка указанной концепции представляется актуальной.

Целью данной статьи является анализ системы научных взглядов и нормативных положений, являющихся основой концепции принятия решений в ОРД. Задачей же работы выступает изучение природы и механизма принятия оперативно-розыскных решений – основных элементов данной концепции.

Итак, руководствуясь весьма распространенной в юридической науке позицией, согласно которой «прежде чем принять то или иное решение государственного, ведомственного или иного значения необходимо определить его концептуальные положения» [1, с. 80], перейдем непосредственно к вопросу о природе решений в ОРД. Его рассмотрение в свете научной литературы, а также действующего оперативно-розыскного законодательства позволяет отметить, что исследуемые решения носят познавательный, правовой и социальный характер.

Познавательная природа решений в ОРД, на наш взгляд, охватывается устоявшимися и весьма схожими доктринальными представлениями о гносеологической сущности самой этой деятельности. Например, как отмечает Н.А. Погорецкий, оперативно-розыскное познание является деятельностью уполномоченных лиц, осуществляемой по общим основам гносеологии в соответствии с целью и задачами ОРД, способами и формами, определенными законом и ведомственными нормативными актами, путем проведения предусмотренных законодательством гласных и негласных оперативно-розыскных мероприятий для *получения знаний о фактических данных и их источниках, которые, указывая на лиц, готовящих, совершающих или совершивших преступление, либо на признаки преступления, обстоятельства и касающихся его лиц и содействуют его раскрытию* (курсив наш. – Д.Б.), могут быть положены в основу принятия соответствующих решений [2, с. 178]. Не менее точной воспринимается позиция других авторитетных ученых, в соответствии с которой задачей познания в ОРД является *всестороннее исследование ее объекта с целью получения истинных знаний о нем* (курсив наш. – Д.Б.) для обоснования соответствующих решений в ОРД [3, с. 16].

Правовая природа решений в ОРД отражается, прежде всего, в нормативной регламентации особых полномочий оперативных подразделений ОВД, среди которых центральное место занимают права, обязанности и запреты касательно проведения оперативно-розыскных мероприятий.

В частности, положениями ч. 1, 2, 3 ст. 8 Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности» закреплено право и порядок принятия решений о проведении конкретизированных оперативно-розыскных мероприятий, среди которых указаны следующие: негласное обследование публично недоступных мест, жилища и иного владения лица; аудио-, видеоконтроль лица; аудио-, видеоконтроль места; наблюдение за лицом; снятие информации с транспортных телекоммуникационных сетей, электронных информационных сетей; наложение ареста на корреспонденцию, осуществление ее осмотра и выемки; установление местонахождения радиоэлектронного средства и др. Согласно п. 1 ч. 1 ст. 7 указанного нормативного акта подразделения, осуществляющие ОРД, обязаны в рамках своих полномочий согласно законам, составляющим правовую основу ОРД, проводить необходимые оперативно-розыскные мероприятия по предупреждению, своевременному выявлению и прекращению преступлений, а также определению причин и условий, содействующих совершению преступлений, проводить профилактику правонарушений. В свою очередь, положениями ч. 2 ст. 6 закона запрещается принимать решения о проведении оперативно-розыскных мероприятий при отсутствии оснований, предусмотренных данной статьей [4, с. 67].

Социальная природа решений в ОРД усматривается в единстве их направленности, задач принятия и гарантий обеспечения законности при реализации. В частности, направленность проявляется в защите человека и его прав, общества, а также в целом общественных отношений от преступных посягательств. Для этого государство ставит перед субъектами ОРД особые задачи, заключающиеся в поиске и фиксации фактических данных о противоправных деяниях отдельных лиц и групп, ответственность за которые предусмотрена Уголовным кодексом Украины. При этом на законодательном уровне закреплен целый ряд гарантий законности при проведении ОРД, среди которых запрет на нарушения прав и свобод человека. Так, в соответствии с положениями ч. 5 ст. 9 Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности» отдельные ограничения этих прав и свобод имеют исключительный и временный характер, могут применяться только по решению следственного судьи с целью выявления, предупреждения и прекращения тяжкого или особо тяжкого преступления, и в случаях, предусмотренных законодательством Украины, с целью защиты прав и свобод других лиц, безопасности общества [4, с. 75].

Ключевым посылом в исследовании механизма принятия решений в ОРД является понимание последних как определенной формы реализации уполномоченными лицами наделенных прав и установленных обязанностей, то есть как решений управленческого характера. Такой подход позволяет обратиться к положениям теории управления, в рамках которой разработано множество моделей принятия решений.

Например, наиболее общее представление о механизме принятия управленческих решений отражено в работе Л.Г. Евланова. По мнению автора, в процессе принятия решений осуществляется уменьшение неопределенности. Возникновение проблемной ситуации как бы обуславливает вопрос «что делать?». Последовательное выполнение процедур приводит к формированию ответа на него, «что и как необходимо делать» [5, с. 30].

Данная позиция, безусловно, заслуживает внимания, однако видится нам недостаточно конкретизированной, так как не раскрывает непосредственных стадий процесса принятия решений. Не описаны они и в большинстве других исследований в области управления [6, 7]. Как правило, механизм принятия решений в них показан в форме реализации двух отдельных стадий (подготовка решения и принятие решения), каждая из которых делится на определенное количество этапов.

По нашему убеждению, основанному на анализе правовых и организационно-тактических особенностей проведения оперативно-розыскных мероприятий, наиболее приемлемой является точка зрения таких специалистов в области управления ОВД, как В.М. Плишкин и А.М. Бандурка. В своих научных работах авторы объединили процедуры подготовки и принятия управленческих решений и обоснованно рассматривают их как одну стадию управленческого процесса.

В частности, А.М. Бандурка такую стадию преподносит в виде следующих этапов:

- получение информации, включающее ее сбор, обработку или систематизацию, то есть размещение в разных сводках, таблицах, учетах;
- анализ информации [8, с. 139-141].

Позиция В.М. Плишкина несколько отличается своей конкретикой. К основным элементам рассматриваемой стадии он относит:

- диагностику состояния системы и управляемого объекта; выявление, осознание и формулировка проблемы; остановка цели;
- выдвижение управленческих гипотез;
- оперирование информацией (сбор, обработка, анализ, оценивание управленческих гипотез);
- подготовка (разработка) варианта решения;
- оценивание вариантов решений, выбор оптимального варианта;
- оформление выбранного варианта в виде проекта решения;
- согласование проекта решения с заинтересованными лицами;
- обсуждение проекта решения;
- принятие решения;
- доведение решения до исполнителей [9, с. 53].

Оригинальность данных подходов состоит в том, что в них учтено неразрывное единство правовых, содержательных (целенаправленность, анализ, оценка, определение путей и способов достижения цели), а так же организационных свойств управленческих решений. Отсутствие хотя бы одного из них исключает возможность отнесения решений к категории управленческих либо свидетельствует о дефектности решения.

Согласимся, указанные особенности не позволяют механически перенести в область ОРД все положения о специфике принятия решений в теории управления. В то же время, концептуально важные из них образуют видение исследуемого механизма как целенаправленный процесс познания, включающий применение методов анализа оперативно-розыскной ситуации, проблем и способов их разрешения с учетом имеющихся сил и средств, оценку альтернативных вариантов и выбор оптимального решения.

Исходя из этого, процесс принятия решений в ОРД можно представить в форме последовательной реализации взаимосвязанных этапов:

- анализ и оценка оперативно-розыскной ситуации;
- определение цели, на достижение которой направлено решение;
- определение возможных вариантов решений и прогнозирование результата (как положительного, так и отрицательного) их реализации;
- осуществление организационных мероприятий;
- выбор оптимального решения.

Подытоживая рассмотрение концептуальных основ принятия решений в ОРД, можно сделать следующие выводы. Оперативно-розыскные решения носят познавательный, правовой и социальный характер. Механизм (процесс) их принятия состоит из ряда структурированных этапов, система которых дает возможность работникам оперативных подразделений ОВД в алгоритмическом порядке взвешенно подходить к определению не только цели конкретного мероприятия, но и к средствам ее достижения, а, следовательно, обеспечивает объективное убеждение в необходимости и обоснованности проведения оперативно-розыскных мероприятий в конкретном производстве. При этом важно обратить внимание, что сам механизм принятия решений не исключает возможность его изменения и дальнейшего усовершенствования, поскольку каждый его элемент существенно зависит от влияния многочисленных объективных и субъективных факторов.

Список цитированных источников:

1. Євграфова Є. Доктрини та концепції у правовій системі України: форми і сфери застосування // *Право України*. – 2010. – № 5. – С. 77-89.
2. Погорельський М.А. Сутність оперативно-розшукового пізнання // *Вісник академії правових наук України*. – 2003. – № 1. – С. 176-184.
3. *Оперативно-розшукова діяльність: Навч. посіб.* / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін. / За ред. проф. О. М. Джужа. – К.: Правова єдність, 2009. – 310 с.
4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». – Х. : Одиссей, 2012. – 88 с.
5. Евланов Л.Г. Теория и практика принятия решений. – М., 1984. – 175 с.
6. Державне управління: Навчальний посібник / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна та Л.Ю. Гордієнко; За ред. А.Ф. Мельник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 343 с.
7. Принятие управленческих решений. Теория и практика: учеб. пособие. – М. : ИД «ФОРУМ» : ИНФРА-М, 2010. – 400 с.
8. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.
9. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. Ю.Ф. Кравченка. – К.: НАВСУ, 1999. – 702 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС УКРАЇНИ

Баб'як А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Під забезпеченням реалізації законності прав людини слід розуміти, з одного боку, систему їх гарантування, тобто загальні умови та спеціальні (юридичні) засоби, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а за необхідності й охорону; з іншого – напрям діяльності державних органів щодо створення умов для реалізації прав громадян.

Як самостійний вид діяльності забезпечення має такі різновиди:

воно здійснюється у вигляді певної діяльності у різних галузях суспільного життя з розвитку економіки, вдосконалення політичної системи суспільства тощо. Ця діяльність спрямована на вдосконалення загальних (економічних, соціальних, політичних та духовних) гарантій реалізації конституційних прав. Суб'єктами цього виду діяльності виступають держава та її органи;

законодавча діяльність держави щодо створення і вдосконалення юридичних засобів, яким належить забезпечувати правомірну реалізацію, а за необхідності й охорону (захист) прав людини;

забезпечувальна діяльність, яка посідає особливе місце у правозастосовній діяльності компетентних органів держави та громадських організацій. Правозастосовний акт, який виокремлюється під час її здійснення, виступає юридичним фактом у процесі безпосередньої реалізації людиною і громадянином своїх прав і свобод, і водночас як загальна передумова дієвості всієї системи гарантій;

права і свободи забезпечуються також профілактичною діяльністю, що має на меті попередження правопорушень. Вона спрямована на виявлення та усунення причин і передумов, що призводять до вчинення правопорушень;

як вид забезпечення прав людини визнаються також виховна, інформаційно-консультативна діяльність тощо[1].

Компетенція ОВС України щодо забезпечення прав людини і громадянина складається з таких повноважень:

охорона й забезпечення громадського порядку, тобто підтримання встановлених правовими актами правил поведінки та відносин між людьми, які перебувають у громадських місцях;

запобігання виникненню загрози життю, здоров'ю та майну громадян з боку джерел підвищеної небезпеки, непередбачених дій натовпу або внаслідок аварій, катастроф та інших надзвичайних подій;

запобігання правопорушенням та їх припинення з метою захисту прав громадян під час вжиття заходів щодо нейтралізації, послаблення, усунення та попередження правопорушень, забезпечення притягнення до відповідальності винних, відновлення порушених прав і свобод громадян;

виявлення й припинення злочинів і розшук осіб, які їх учинили, що, безперечно, є основним функціональним завданням міліції, виконання якого відображає рівень професіоналізму працівників органів внутрішніх справ[2].

Проблеми формування відповідального ставлення працівників ОВС до захисту прав і свобод людини іноді обумовлює сама специфіка правоохоронної діяльності, а іноді це пов'язано з недостатнім рівнем їх професійних, моральних і психологічних якостей, відсутністю в них необхідної впевненості у важливості та відповідальності їх суспільної ролі.

Негативний вплив, який відчуває правоохоронець у спілкуванні зі злочинним середовищем, часом перешкоджає виконанню обов'язків із забезпечення прав і свобод людей, яким він присягався чесно служити.

Порушення законності й дисципліни може бути наслідком свідомого невиконання працівником міліції службових обов'язків, зневажливого ставлення до прав і законних інтересів громадян, нестриманості, невміння орієнтуватися й діяти в складній обстановці тощо.

Маючи широкі повноваження, окремі правоохоронці у своїх діях не уникають брутального насильства, що є «навмисним та протиправним застосуванням сили працівниками міліції, які свідомо перевищують повноваження, надані їм». Подібно до правопорушників, котрі ретельно планують свої злочини, брутальні працівники міліції зазвичай вдаються до запобіжних заходів, завдяки чому їх злочинні дії залишаються невиявленими.

Трапляються також випадки застосування надмірної сили – або як результат непридатності чи недбалості працівника міліції, або ж коли вони неспроможні урегулювати ситуацію, у якій вони опинилися, без зайвого чи надто нерозважливого застосування сили[3].

Працівники ОВС повинні діяти за законом і в усіх випадках дотримуватися правил та інструкцій. За жодних обставин правоохоронна діяльність не може супроводжуватися порушенням закону.

Жодні добрі наміри або якась «необхідність» не можуть бути підставою для перевищення межі закону.

За деякими дослідженнями та доповідями правозахисних організацій, такими випадками застосування катувань і жорстокого поводження, що мають систематичний, масовий характер, залишаються:

– катування і жорстоке, нелюдське поводження з особами, підозрюваними у здійсненні злочину, в період проведення дізнання і попереднього слідства;

– умови утримання і погане поводження в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ)[4].

Соціальне призначення права полягає в тому, щоб регулювати поведінку людей. Однак установлені державою правові норми не можуть виконувати регульовальну роль без відповідного механізму їх реалізації.

Право функціонально безпорадне, якщо його положення не реалізуються у суспільних відносинах і не відображені у суспільній свідомості.

Не можна зрозуміти право, якщо залишити осторонь механізм його реалізації у житті суспільства[5]. Встановлюючи обов'язкові правила поведінки людей, забороняючи дії, що суперечать інтересам суспільства, заохочуючи корисні дії, норми права сприяють вихованню людей у дусі дотримання законів, зміцненню правосвідомості.

Правовий аспект, як основа законності, має різну міру вираження залежно від того, чи є конкретна сфера діяльності правовою, чи ґрунтується вона на праві. В останньому випадку йдеться про рішення на базі нормативного регулювання різноманітних економічних, соціальних, культурно-виховних та інших завдань.

У першому – вона здійснюється не тільки з дотриманням вимог законності, але й сама покликана її забезпечувати, тому що основним функціональним призначенням правової діяльності є охорона норм права від порушень, забезпечення їх реалізації. Це в цілому зумовлює якісно інший, вищий рівень забезпечення законності в правовій діяльності, зокрема в правоохоронній, яка, окрім власної спрямованості на забезпечення режиму законності, сама повинна бути суворо законною.

Сучасні політичні та економічні умови, ускладнення оперативної обстановки вимагають від правоохоронних органів у цілому і кожної посадової особи пошуку й створення адекватного механізму, який би вчасно і на законній основі реагував на зміни в суспільно-політичному житті держави, давав би змогу на належному професійному та правовому рівні здійснювати ОРД, доводити її до кінцевого результату. Природа оперативної роботи за суттю така, що здійснення з використанням її можливостей не тільки примусових, але й виховно-профілактичних заходів часто може порушувати правовий статус суб'єктів, що втягуються в її сферу. До того ж оперативні заходи, як ми зазначали, інколи стосуються значної кількості громадян, не причетних до злочинів, але часто проти своєї волі або випадково стикаються з особами, що вчинили протиправні дії. Це потребує суворого дотримання законності як необхідної умови охорони прав і законних інтересів суб'єктів суспільних відносин і подальшого вдосконалення ОРД.

Успішне вирішення завдань практичного забезпечення високого рівня законності в ОРД передбачає необхідність науково обґрунтованого визначення передумов методологічного характеру. Але в цьому випадку важливе не тільки функціональне значення законності, що пронизує всі без винятку аспекти застосування оперативними підрозділами спеціальних сил, методів і засобів у забезпеченні боротьби зі злочинністю, але й зміст реалізації законності як самостійного чинника впливу на суспільні відносини, які виникають у цій сфері. Основу цієї передумови становить послідовна реалізація принципово важливого положення про те, що законність в ОРД – це окремий вияв законності як одного з провідних політико-правових інститутів суспільства.

За безперечної єдності суті законності її конкретний прояв в окремих сферах функціонування державного апарату набуває певної специфіки, що зумовлена особливостями їх соціального призначення, змісту і засобів виконання покладених завдань. Цю обставину не можна не враховувати під час вибору шляхів, форм і засобів реалізації положень законності в діяльності оперативних підрозділів, у сфері практичного забезпечення законності в ОРД[6, с.202].

Законність, як основоположний принцип діяльності оперативних підрозділів, пронизує всі її сфери. Переважно негласний характер цієї діяльності не послаблює, а навпаки, підвищує гостроту проблеми забезпечення законності, оскільки специфічні умови проведення оперативно-розшукових заходів істотно ускладнюють контроль і нагляд за їх законністю.

Отже, необхідний комплексний підхід, який сприятиме всебічному розгляду забезпечення принципу законності в ОРД, – системи заходів, що забезпечують режим точного і неухильного виконання та дотримання законів всіма органами та співробітниками оперативних підрозділів.

Коли йдеться про комплексне дослідження сутності забезпечення законності, потрібно зважати на взаємопов'язані аспекти. Щодо діяльності оперативних підрозділів, то саме поєднання змістовно-концептуальних положень законності в їх практичній діяльності утворюють режим законності, за якого мають забезпечуватися: єдність і загальність, реальність законності, соціально-політична обумовленість законності тощо.

Функціонуючи в межах правоохоронної сфери, оптимальне вирішення завдань, що реалізуються шляхом ОРД, залежить від проблем правотворення. Законність нерозривно пов'язана з правотворчістю і правореалізацією, але не зводиться до них, маючи своєрідні риси і властивості.

В юридичній науці ще неподолане формально-юридичне тлумачення, лише як дотримання, виконання вимог правових норм. Це важлива якість законності, але вона не вичерпує її сутність. Негативно впливають на забезпечення законності наявність норм із «вільним розсудом», паралельна дія знову прийнятих і ще не скасованих норм, а також несвоєчасне корегування законодавцем малоефективних норм.

Це потребує вирішення питань кардинального підвищення якості та регулятивних можливостей і усієї системи права, й окремих актів і норм.

Висока якість нормативних актів, які беруть участь у формуванні режиму законності, створює сприятливі умови для їх подальшої реалізації, забезпечує життєвість та ефективність дії норм в усуненні чи стримуванні негативних сторін суспільного життя, здатних стати причинами та умовами, що призводять до злочинності.

Сьогодні до основних факторів, які негативно впливають на якість та ефективність законодавства, слід віднести: недостатню врегульованість процедури розробки та прийняття нормативно-правових актів; недостатнє дотримання принципу науковості за розробки проектів нормативно-правових актів; недостатню можливість широкого обговорення науковцями, практиками та іншими зацікавленими особами цих проектів тощо.

Дослідження проблеми вдосконалення нормативного регулювання ОРД дає можливість зробити обґрунтований висновок, що діяльність, яка має переважно таємний характер, регулюється значною кількістю різноманітних за формою і змістом документів, виданих у різний час і на різних засадах.

Список використаних джерел

1. Діяльність ОВС України в забезпеченні прав людини за сучасних умов // Іменем Закону. – 2005. – № 42 (5480). – 22–27 жовтня. – С. 7.

2. Блага А. Зобов'язання МВС щодо забезпечення прав людини та основоположних свобод. Дотримання прав людини у діяльності МВС / А. Блага // Харківська захисна група. – Х.: Права людини, 2009. – С. 17.

3. Хальота А. І. Забезпечення реалізації органами внутрішніх справ конституційних особистих прав і свобод людини і громадянина / А. І. Хальота // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 3. – С. 87–95.

4. Права людини в Україні – 2006. Доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського // Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харківська правозахисна група. – Харків: Права людини, 2007. – С. 6.

5. Права людини в Україні – 2006. Доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського // Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харківська правозахисна група. – Харків: Права людини, 2007. – С. 6.

6. Дотримання прав і свобод людини та законності в оперативно-розшуковій діяльності ОВС України: монографія / авт. кол. А.В. Баб'як, Л.Ф. Гула, А.П. Огородник, О.Г. Рибак; за заг. ред. В.П. Захарова. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 252

УДК 343.102(091)

ПРОТИДІЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ ЗЛОЧИННИМ ДІЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ТОРГІВЛЕЮ ОРГАНАМИ ЛЮДИНИ

Басалик С. А.

*старший викладач кафедри спеціальних дисциплін факультету правоохоронної діяльності та правознавства
Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького*

Події останніх років свідчать про те, що поряд із рядом важливих проблем у світі й в Європі зокрема, такими, як екологія довкілля, суперечності міждержавного, політичного, економічного, релігійного, кримінального характеру, є торгівля людьми і зокрема – торгівля людськими органами.

Серед актуальних проблем сучасних форм порушення прав людини вагоме місце посідає торгівля людьми, яка має досить глибоке історичне коріння. Відношення до цього явища з боку суспільства не завжди було однаковим. З самого початку свого зародження торгівля людьми підтримувалася суспільством, нею займалися не лише прості громадяни, але й окремі правителі. Проте з розвитком свідомості, моральних засад – людська спільнота зрозуміла принизливість і ганебність цього явища. Лише на початку XVIII століття міжнародне співтовариство почало робити перші, досить неспіліві кроки щодо викорінювання торгівлі людьми.

Проблема протидії торгівлі людськими органами хвилює усю світову громадськість і, у першу чергу, правоохоронні органи та громадські організації, діяльність котрих спрямована на протидію цим видам злочинів.

З метою протидії торгівлі людьми в структурі Державної прикордонної служби, а саме Департаменті оперативної діяльності (ДОД) створено управління боротьби з транскордонною злочинністю, завданнями якого є протидія «сірій контрабанді», незаконній міграції, контрабанді наркотиків, торгівлі людьми тощо. Проте під маркою торгівлі людьми криється ще тяжчий злочин – торгівля людськими органами. Даний вид злочину не завжди є насильницьким. Це пояснюється тим, що малозабезпечена особа з власної волі продає свій орган (нирку) і отримує за це певні кошти, хоча, як правило, завжди лишається ошуканою.

Крім здійснення певної угоди з донором, у злочинців є й інші варіанти. Пропонуючи високі заробітки, роботу в елітних клубах, сім'ях тощо – молоді особи (групами чи поодиночки) потрапляють в тенета «хірургів» і можуть бути буквально «розібрані» на «запасні частини». У зв'язку з обмеженістю об'єму

роботи ми не маємо можливості більш детально розкрити проблему торгівлі людськими органами. Потрібно звернути увагу й на те, що в Управлінні боротьби з транскордонною злочинністю ДОД ДПСУ, проблеми незаконного вивезення дітей за кордон, вербування найманців, незаконна трансплантація людських органів залишаються відкритими. Окремі аспекти правового забезпечення здійснення заходів щодо запобігання та розкриття злочинів, пов'язаних з торгівлею людськими органами, організації взаємодії з підрозділами правоохоронних органів, тактики здійснення криміналістичних та інших заходів були досліджені в роботах О.М. Бандурки, А.І. Берлача, Г.М. Грохольського, Е.О. Долженкова, Д.Г. Казначеева, В.В. Колоскова, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Ортинського, І.Р. Шинкаренка та ін. Однак спеціальних досліджень з даної проблеми на рівні органів ДПСУ не здійснювалося.

Викладене свідчить про необхідність дослідження правового забезпечення боротьби з торгівлею людськими органами, наукового обґрунтування та впровадження нових форм і методів у роботі підрозділів ДПСУ.

Однією з проблем, що стоять перед світовою громадськістю, перед Україною, є торгівля людьми, людськими органами. Жертви торгівлі людьми – молоді люди різної статі, у тому числі й діти, використовуються також і як донори-трансплантати. Відповідно до цього Постановою Кабінету Міністрів України № 410 від 7 березня 2007 року затверджено Державну програму протидії торгівлі людьми. Цією програмою, зокрема, передбачено підвищити кваліфікацію фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, що беруть участь у здійсненні заходів з протидії торгівлі людьми, а також у боротьбі з нею шляхом організації навчання державних службовців і представників громадських організацій; поліпшити роботу правоохоронних органів, підвищити рівень їх взаємодії з відповідними структурами інших держав у розслідуванні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Причинами, котрі сприяють торгівлі людськими органами є:

високий рівень безробіття;

жебракство;

демографічна ситуація;

купівельна спроможність українців;

відверта пропаганда аморальності, яка проводиться засобами масової інформації;

наявність чорного ринку людських органів

Ситуація в Україні, як і в усьому світі, щодо розкриття злочинів пов'язаних з торгівлею людськими органами, є досить складною. Це пояснюється тим, що організовані злочинні формування, які «спеціалізуються» на цьому виді злочинів, глибоко законспіровані, мають значну підтримку у владних структурах, у тому числі й з числа працівників правоохоронних структур. У зв'язку з цим, розкриття цих злочинів є ще складнішим, аніж торгівля людьми.

Ситуація щодо виявлення розкриття та розслідування торгівлі людськими органами змінилась вже нині, і в більшості регіонів світу з'являється інформація про конкретні випадки, які яскраво свідчать, що торгівля людськими органами, особливо нирками, має тенденцію до зростання. Більше того, якщо зважати на аналіз усіх наявних на сьогодні даних, то є всі підстави вважати, що ця форма торгівлі людьми буде поширюватись протягом цього десятиріччя й надалі як на міжнародному, так і національному рівнях.

Нині існує дуже мало фактів, які давали б підстави вважати, що ця глобальна тенденція вже наявна й в Україні, однак не можна й стверджувати, що вона не набуде поширення в Україні у майбутньому. І дійсно, якщо розглядати поточні глобальні тенденції у комплексі з демографічним та географічним контекстом України, то є достатньо підстав вважати, що торгівля органами може суттєво вплинути на країну в недалекій перспективі. Слідчим також важливо розуміти, що ця форма торгівлі людьми може відбуватись як в Україні, так і за її межами. В Україні жертв можуть вивозити з сільських районів до великих міст для проведення медичних процедур, однак імовірнішим є ризик, що громадян України вивозитимуть за кордон як донорів органів.

Потрібно також зауважити, що поширюється інша форма злочинної діяльності, пов'язана з отриманням і торгівлею ембріональними та іншими анатомічними матеріалами. Ця дуже складна форма злочину передбачає отримання та продаж мікроскопічних клітинних матеріалів і вимагає високо спеціалізованого кримінально-медичного розслідування.

Поширенню торгівлі органами людини сприяє низка чинників, які можна поділити на внутрішні та зовнішні. Діяльність щодо їх усунення повинна передбачати як загальнодержавні заходи економічного, соціально-політичного, морального, психологічного, правового і виховного характеру, так і спеціальні заходи, які здійснюються правоохоронними органами.

Вдосконалення організаційного забезпечення діяльності оперативних та слідчих підрозділів правоохоронних органів щодо запобігання та розкриття торгівлі органами людини, має передбачати:

запровадження постійної спеціалізації співробітників правоохоронних органів по означеній лінії роботи, що дасть можливість забезпечити найбільш доцільне (раціональне) використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів;

підвищення ефективності використання інформаційного забезпечення боротьби з торгівлею органами людини;

3) удосконалення взаємодії правоохоронних органів, неурядових організацій при запобіганні та розкритті торгівлі людськими органами, координація зусиль та можливостей усіх служб ДПСУ та інших правоохоронних органів (у першу чергу ОВС) у цьому напрямку.

Список використаних джерел:

Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини». ВВР, 2007, № 33, ст. 440.

Постанова Кабінету Міністрів України № 410 від 7 березня 2007 року «Про затвердження Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року».

Лук'янець В.О. На прицілі – транскордонна злочинність / Прикордонник України 30 січня 2009 / № 3 (5159).

Колосков В.В. Проблеми взаємодії оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з протидії торгівлі жінками / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми боротьби з торгівлею людьми» 26-27 червня 2008 року.

УДК 351.75 (477) (043.2)

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОВС
З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Безсмертний О. К.

канд. юрид. наук, професор, професор кафедри загальноправових дисциплін ХНУВС

Небеська М. С.

*канд. юрид. наук, старший викладач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності ОВС
Луганського державного університету внутрішніх справ МВС України ім. Е.О Дідоренка,*

Усвідомлення комплексності проблеми забезпечення необхідного рівня правопорядку у суспільстві зумовлює необхідність вироблення якісно нової концепції та діяльності органів державної влади. З метою удосконалення правопорядку вельми актуальним постає завдання активного та свідомого залучення громадськості та інших державних суб'єктів у цей процес, вирішення якого безпосередньо пов'язано із створенням сприятливих умов життєдіяльності суспільства, а саме гарантованим забезпеченням необхідного і достатнього рівня громадського порядку та громадської безпеки у сучасних умовах. Реалізація подібного завдання можлива лише на шляху вироблення системи продуманих, взаємопов'язаних, послідовних заходів правового і тактичного характеру з боку органів державної влади, що мають базуватися на глибокому науковому вивченні реального сучасного стану суспільних відносин. Усе це вимагає від державних правоохоронних структур, науковців нових ідей та рішень, запровадження ефективних організаційних структур та правових механізмів забезпечення громадського порядку та безпеки громадян в Україні.

Автори вважають за доцільне акцентувати увагу на особливій ролі органів державної влади, у тому числі органів внутрішніх справ України, під час охорони громадського порядку, реального забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави.

Зазначмо, що крім внутрішньої взаємодії підрозділів міліції громадської безпеки між собою та іншими підрозділами органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами, державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та окремими громадянами. Даний вид взаємодії закріплено у національному законодавстві. Так відповідно до ст.3 Закону України «Про міліцію» міліція інформує органи влади і управління, трудові колективи, громадські організації, населення та засоби масової інформації про свою діяльність, стан громадського порядку і заходи щодо його зміцнення. Крім цього міжвідомчим нормативним правовим актом, що регулює загальні питання взаємодії державних органів у галузі боротьби зі злочинністю, у тому числі у сфері охорони громадського порядку та безпеки громадян, є інструкція про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі зі злочинністю. Ця інструкція встановлює загальні положення щодо рівнів та форм організації взаємодії МВС України, СБУ, Міністерство оборони України, Міністерство юстиції, та ін.

Проведений аналіз зовнішньої взаємодії органів та підрозділів внутрішніх справ з іншими суб'єктами охорони громадського порядку та безпеки громадян свідчить про те, що органи внутрішніх справ України у більшості оперативних ситуацій виступають як основний організатор взаємодії.

Відповідно до законодавства України зовнішньої взаємодії дозволяє забезпечити успішне вирішення завдань з охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян спільними зусиллями державних органів та громадських організацій, усунути дублювання функцій в їх діяльності, підвищити активність населення, більш раціонально використовувати сили та засоби державних органів та громадськості. Основи взаємодії підрозділів міліції громадської безпеки з іншими суб'єктами охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян визначаються особливостями цих суб'єктів, їх завданнями, компетенцією та можливостями.

Висновок Удосконалення організації зовнішньої взаємодії органів внутрішніх справ з іншими суб'єктами охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян, на нашу думку:

можна досягнути за рахунок налагодження ефективного інформаційного забезпечення взаємодії; відпрацювання ефективних схем співробітництва у галузі боротьби зі злочинами та правопорушеннями, а також їх попередження; законодавчого закріплення форм, методів взаємодії, повноважень кожного з її учасників.

УДК: 343.2.01: 351.74

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Безруков Д. В.

*здобувач кафедри спеціальної техніки, інформатики та інформаційних технологій факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної міліції, Донецький юридичний інститут МВС України*

Особливої актуальності проблема використання технічних засобів у діяльності підрозділів карного розшуку щодо протидії злочинам проти власності набуває в сучасних умовах демократизації, посилення охорони прав і законних інтересів громадян, гуманізації кримінального законодавства. В цих умовах найбільш актуальним стає використання оперативно-технічних заходів (далі ОТЗ) та негласних слідчих (розшукових) дій (далі НСРД) підрозділами карного розшуку щодо протидії злочинам проти власності.

Положення нового Кримінального процесуального кодексу України вимагають від досудового слідства забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування обставин кримінального правопорушення з дотриманням загальних засад кримінального провадження. При цьому чинник застосування техніки, ОТЗ та НСРД в оперативно-розшуковій діяльності та у досудовому розслідуванні має настільки суттєве значення, що сьогодні без його урахування проведення ОРМ та кримінального провадження щодо злочинів проти власності стало не тільки важким, але в деяких випадках і неможливим. У першу чергу це стосується питань збирання і закріплення доказів, отримання оперативної інформації підрозділами карного розшуку, здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, у яких необхідно докладне аудіовізуальне документування подій, що відбуваються, а також виявлення об'єктів та слідів, недоступних простому людському сприйняттю. У цих випадках застосування ОТЗ та НСРД відіграє вирішальну роль, становлячись основним інструментом протидії злочинам проти власності зокрема.

У ст. 41 КПК України оперативним підрозділам органів внутрішніх справ дано право здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого або прокурора. Розглянемо як це положення та інші новели Кримінального процесуального закону впливають на проведення ОТЗ та можливість їх удосконалення.

Ми вважаємо, що важливим етапом у правовому забезпеченні оперативно-розшукової діяльності та визначенні механізму використання у доказуванні матеріалів, одержаних завдяки проведенню негласним слідчим (розшуковим) діям є визначення у ст. 99 КПК України, що матеріали, в яких *зафіксовані* фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та названої статті КПК, є *документами* та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази (ст. 256 КПК України). *Документом* є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків (наприклад, протокол), *звуку, зображення* (матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації) тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставини, що встановлюються під час кримінального провадження.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» у ст. 8 передбачає, що оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності підстав надається право: негласно виявляти та *фіксувати* сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; здійснювати оперативно-розшукові заходи згідно з положеннями статей 260-265, 268-270, 272 КПК України тощо.

Аналіз глави 21 КПК України та нової редакції ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» дає нам підстави стверджувати, що «негласні слідчі (розшукові) дії», які визначені у статтях 260-265, 268-270, 272 КПК України, є в той же час «оперативно-розшуковими заходами», які можуть проводитись оперативним підрозділам органів внутрішніх справ (ст. 41 КПК України). Тим самим, ми бачимо, що набуває розвитку процесуалізація оперативно-розшукової діяльності за рахунок розширення кола суб'єктів, які можуть використовувати методи оперативно-розшукової діяльності (прокурор, слідчий), та введення глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» у Кримінальному процесуальному кодексі України.

До негласних слідчих (розшукових) дій, при проведенні яких використовуються технічні засоби негласного отримання інформації, ми вважаємо, з названих вище відносяться: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття

інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267). Таким чином, ми стверджуємо, що ці НСРД також можуть використовуватись як і аналогічні ОТЗ підрозділами карного розшуку з метою протидії злочинам проти власності.

Однією з проблем, що набула актуальності і безпосередньо стосується злочинів проти власності є питання про роль і місце оперативних підрозділів карного розшуку щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У відповідності до наданих повноважень, передбачених п. 2 ст. 40 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий проводить негласні слідчі (розшукові) дії у порядку визначеному главою 21 Негласні слідчі (розшукові) дії. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий може доручити відповідним оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України), що як правило і робиться на практиці. Правовою підставою проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, в тому числі із використанням технічних засобів, є письмове доручення слідчого, або прокурора в кримінальному провадженні.

У цьому випадку, на час проведення зазначених дій, працівник оперативного підрозділу набуває повноважень слідчого. Звертаємо увагу, що співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК України). Ми вважаємо, що це не в повній мірі відповідає вимогам кримінального провадження і у подальшому повинно бути переглянуто, виходячи з того, що, по-перше, оперативна практика та теорія має достатньо напрацювань, які є запорукою виявлення розумної ініціативи оперативним співробітником. По-друге, у дорученні на проведення негласних (слідчих) дій слідчий (прокурор) не усе можуть передбачити і тому в ситуаціях, коли виникне необхідність приймати рішення в стислі строки, ініціатива буде необхідною.

В розвинених країнах використовуються системи технічних засобів забезпечення оперативно-розшукових заходів (CAIEA, ETSI, COP3), в яких більшість оперативно-технічних заходів, перерахованих вище, автоматизована. Використання таких систем, безсумнівно, є перспективним і повинно бути впровадженом в Україні.

Однак, це потребує певного удосконалення процесу отримання дозволу на проведення ОТЗ. Для належної організації застосування системи оперативно-розшукових заходів при знятті інформації з телекомунікаційних мереж важливими є норми ст. 162 КПК України. Положення цієї статті до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, відносять інформацію, яка знаходиться у операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (п. 7) і персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних (п. 8).

Отримати таку інформацію можна, застосовуючи процедури передбачені гл. 15 (Тимчасовий доступ до речей і документів) КПК України, яка дуже громіздка і стоїть на заваді швидкому розслідуванню кримінального правопорушення та суперечать правовим нормам, чинним у державах Євросоюзу. Так, відомості про споживача та надані телекомунікаційні послуги у відповідності до Резолюції Ради Європи «Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг» від 20 червня 2001 року повинні надаватись в реальному часі або якнайшвидше після закінчення зв'язку.

З впровадженням системи технічних засобів забезпечення оперативно-розшукових заходів, надання оперативним співробітникам певних повноважень при виконанні ним доручень слідчого (прокурора), удосконалення процесу отримання дозволу на проведення окремих ОТЗ значно покращиться стан з протидії підрозділами карного розшуку злочинів проти власності.

УДК 342.9(477)(043.2)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПІД ЧАС ГРУПОВИХ ПОРУШЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МАСОВИХ БЕЗЛАДІВ

Безсмертний Є. О.

канд. юрид. наук, доц., науковий співробітник НДП з проблем організації навчального процесу заочного та дистанційного навчання ХНУВС

Конституція України гарантує громадянам право на свободу зборів, мітингів, демонстрацій, вуличних збирань. Порядок організації та проведення масових заходів політичними партіями, громадськими, релігійними, профспілковими та іншими організаціями, об'єднаннями громадян передбачено чинним законодавством України. Більшість таких заходів проходить мирно, без порушень громадського порядку і загрози безпеці громадян. Разом з тим деякі масові заходи використовуються як засіб для скоєння хуліганських і антигромадських вчинків, що призводять до масових заворушень, злісної непокори представникам влади та правоохоронних органів.

Групові порушення громадського порядку, масові безпорядки – небезпечні правопорушення, що дестабілізують обстановку в районах проживання населення, підривають устої суспільства і держави,

порушують нормальну життєдіяльність громадян, роботу підприємств, установ, організацій та транспорту і можуть призвести до таких наслідків. Масові безлади в нашій країні є непоширеним соціальним явищем, але за своїм характером, а також наслідками, вони відносяться до одного з найнебезпечніших проявів, який створює особливу соціальну небезпеку.

П.4, ст.4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року, визначає зокрема, масові безлади в якості умови, коли на всій території України, або в окремому регіоні, може бути введено надзвичайний стан.

Кримінальним кодексом України встановлюється відповідальність, зокрема за вчинення групового порушення громадського порядку (ст.293 ККУ) і за вчинення масових заворушень (ст.294 ККУ).

Слід зазначити, що масові безлади супроводжуються погромницькими діями, руйнуваннями, підпалами, вчиненню опору (в тому числі і озброєного) представникам влади, невиконанням вказівок, а також у загрозі замаху на життя, здоров'я і власність громадян. Подібні прояви при залученні до них значної кількості осіб – це загроза нанесення значної та різнопланової шкоди. Така небезпека збільшується і тим, що учасники масових безладів, намагаються підірвати авторитет представників влади, а також викликати недовіру населення до правомірності тих чи інших дій органів державної влади. Як приклад, можуть бути події, що сталися у с. Врадіївка Миколаївської області, де навпаки, масові заворушення і безлади були спричинені неправомірною діяльністю місцевих органів внутрішніх справ, представників влади, внаслідок чого некерований натовп людей вчинив напад на місцевий відділ міліції.

Особливо небезпечними є масові безлади, які виникають на ґрунті міжнаціональних конфліктів. Ця проблема набуває свого значення на фоні тих подій, що час від часу відбуваються в Автономній Республіці Крим. Характерною ознакою цих явищ, з нашої точки зору є консолідуєчий фактор, який визначається національною належністю. В цих випадках можливі погроми та і помешкань громадян іншої національності, побиття, а також убивство людей з особливою жорстокістю.

Особлива небезпека масових безладів полягає в тому, що вони руйнують підвалини суспільства, дестабілізують обстановку, підривають авторитет влади. При цьому дезорганізується робота промислових підприємств, транспорту, державних та громадських організацій, заподіюється значна матеріальна шкода. Внаслідок масових безладів в регіоні надто ускладнюються криміногенна обстановка в цілому, виникає загроза виходу ситуації з-під контролю.

Основними завданнями ОВС в умовах групових порушень громадського порядку та масових безладів є:

- широке роз'яснення населенню положень законодавчих актів, котрі регулюють порядок організації та проведення зборів, мітингів, вуличних походів та демонстрацій в Україні, а також відповідальності у разі його порушення;

- своєчасний збір максимально-повної інформації про запланований масовий захід;

- раціональне розміщення і комплексне використання існуючих сил та засобів, вміле маневрування ними із врахуванням конкретних місцевих умов, а також характеру оперативної обстановки яка існує на конкретній території;

- негайне та рішуче реагування на конфліктні ситуації, в процесі якого особовий склад зобов'язаний здійснювати професійні та грамотні дії, проявляти витримку, дисциплінованість, суворо дотримуватись законності, демонструвати високу правову культуру.

Групові порушення громадського порядку, масові безлади як складне соціальне явище вимагають спеціального і глибокого вивчення причин і приводів їх виникнення, генезису, форм і методів попередження та боротьби з ними органів внутрішніх справ. На наш погляд, особливість масових заворушень полягає в специфіці причин, як правило соціально – економічного характеру; психології учасників протиправних дій і політико – правових наслідках.

Масові заворушення в тій чи іншій формі можливі в будь – якому суспільстві, незалежно від його політичного устрою. Більш того, це одна з форм прояву відношення певних груп людей до цього суспільства, отже причини масових заворушень як соціально – політичного явища треба шукати в основах самого суспільства, державного устрою, економічному становищі, взаєминах різних етнічних груп і верств населення.

У літературі, при дослідженні різних аспектів масових заворушень, більшість авторів визначає їх поняття через відповідну норму кримінального законодавства, яка передбачає відповідальність за організацію і активну участь у масових заворушеннях.

Так, Григор'єв В.М. спробував визначити масові заворушення наступним чином: масові заворушення – це навмисні дії, що здійснюються великою групою людей – натовпом, що посягають на основи громадського порядку та безпеки і супроводжуються програмами, руйнуваннями, підпалами та іншими подібними діями або наданням збройного опору влади [1,с.5].

Забезпечення охорони громадського порядку органами внутрішніх справ передбачає реалізацію профілактичних, попередніх та безпосередніх заходів регулюючого впливу задля попередження соціально – небезпечної поведінки великих груп людей. Тому одним із завдань ОВС є запобігання розвитку подібного роду конфліктів. Мова йде насамперед про превентивні заходи, які здійснюються в багатьох випадках правоохоронними органами. До їх числа варто віднести такі:

- одержання своєчасної інформації про назріваючі масові безлади і погроми і негайне інформування про це органи державної влади;

попередження керівників і учасників масових протестів про можливі наслідки агресивного характеру дій і їх персональної відповідальності;

вживання заходів щодо нейтралізації екстремістських дій, що набули масового характеру.

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що різноманітний характер діяльності підрозділів органів внутрішніх справ в умовах ускладнення оперативної обстановки під час охорони громадського порядку, специфіка виконуваних ними різнопланових завдань потребують належного рівня професійної підготовки працівників міліції до дій в екстремальних умовах та налагодженого механізму їх взаємодії як невід'ємної складової всього процесу управління ОВС. Система професійної підготовки повинна бути спрямована на посилення правових відносин, норм права відносно небезпек, засобів ураження, спеціальних засобів тощо і, у підсумку, вдосконалення правового регулювання у сфері правоохоронної діяльності в різних умовах, особливо тих, що стосуються умов несення служби.

При ускладненні оперативної обстановки регулююча та організуюча роль нормативних документів ще більше зростає, оскільки без чіткого правового регулювання значно збільшується ступінь ризику при прийнятті управлінських рішень, значення яких за таких умов є досить високим. Органи внутрішніх справ наполегливо працюють над створенням сприятливих умов для працівників, діяльність яких пов'язана з виконання своїх службових обов'язків в екстремальних умовах.

Одним з ефективних методів діяльності міліції щодо забезпечення правопорядку є метод переконання у спілкуванні з населенням та окремими громадянами. В практичній діяльності міліції цей метод реалізується у різних формах, до яких належить і поширення передового досвіду в боротьбі з порушенням громадського порядку.

Правові відносини управління силами і засобами, організацією професійної підготовки органів внутрішніх справ являють собою складну систему правових документів законодавчого характеру, підзаконних актів органів державної влади, відомчих нормативних актів, які безпосередньо регламентують діяльність підрозділів органів внутрішніх справ у сфері охорони громадського порядку при ускладненні оперативної обстановки

УДК: 343.2.01

ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ В РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Більковець Л. В.

слухач магістратури ННІКМ ХНУВС

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Зміни, які відбулись в кримінальному процесуальному законодавстві України у зв'язку з набуттям його чинності з 19 листопада 2012 року навряд чи залишили когось байдужими. А поява нового інституту – «Негласні слідчі (розшукові) дії» тим більше. Уперше в кримінально-процесуальній доктрині на законодавчому рівні закріплено вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій. Ті дії, які раніше називались оперативно-розшуковими, тепер є негласними слідчими (розшуковими), а відповідно до ч. 6 ст. 246 нового КПК, право проводити негласні слідчі дії надається слідчому, прокурору або за їхнім дорученням співробітникам оперативних підрозділів. І одразу ж виникає питання, чи доцільно надавати слідчому право самостійно проводити негласні слідчі (розшукові дії), адже слідчий є публічною особою і навряд чи має можливість провадити дії, що мають конспіративний характер. Тим більше, що слідчий не має для цього ні відповідних навичок, ні необхідних знань та досвіду.

Уведення до складу системи слідчих дій інституту негласних слідчих (розшукових) дій є досить істотним перетворенням у новому кримінальному процесуальному законодавстві і потребує суттєвого тлумачення та теоретичного підґрунтя.

За походженням ці дії є оперативно розшуковими заходами, в основу яких покладено передбачену законодавством, із використанням специфічних методів та засобів, послідовність дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на виявлення, розкриття та припинення протиправних посягань. Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінальнопроцесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил та засобів, якими послуговується оперативно розшукова діяльність. [2, с.16]

Важливе значення для формування уявлень щодо функціонального призначення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, поряд із розкриттям змісту нормативно-правової регламентації загальних положень їх проведення, є їх класифікація на різновиди за підставами, що відображають їх суттєві ознаки та сприяють пізнанню як внутрішніх зв'язків між окремими негласними слідчими (розшуковими) діями, так і негласних слідчих (розшукових) дій зі слідчими (розшуковими) та іншими процесуальними діями, а також оперативно-розшуковими заходами.[3]

Основна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій міститься у главі 21 КПК України, в якій вони розділені в залежності від наявності втручання у приватне спілкування на негласні слідчі (розшукові) дії:

- пов'язані із втручанням в приватне спілкування;

- не пов'язані із втручанням у приватне спілкування.

До системи негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, входять аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмка.

Частина 4 коментованої статті нового КПК закріплює поняття втручання у приватне спілкування та його різновиди. Так, втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним.[1, с.657]

В Резолюції ПАРЄ №428 від 1970 року при визначенні заходів щодо захисту особи від втручання в здійснення її права на особисте життя, право недоторканості приватного життя визначається як право жити власним життям із мінімальним стороннім втручанням.[4]

Відповідно до змісту статті 258 КПК не буде втручанням у приватне спілкування документування у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій публічних виступів, масових зборів, мітингів та демонстрацій, де присутні на них особи проголошують певну інформацію відкрито, з метою її оприлюднення та розповсюдження. [1, с.657-658]

Крім цього коментар нового КПК роз'яснює, що втручанням у приватне спілкування не вважатимуться дії по аудіо- та відео контролю осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі чи тимчасового затримання підозрюваних за підозрою у вчиненні злочину так як такі заходи спрямовані на забезпечення внутрішнього режиму цих установ. Також не буде вважатись втручанням у приватне спілкування зняття інформації з електронних інформаційних мереж якщо воно не пов'язане із подоланням систем логічного захисту.

Отже з вищевикладеного логічно зробити висновок, що у тому разі, коли особа не намагається приховати будь-яку інформацію про себе, то не можна говорити про втручання у її приватне життя.

Резюмуючи вищевикладене хочемо сказати, що існує потреба в докладній регламентації в законодавстві підстав та умов втручання у приватне спілкування з метою гарантування захисту від безпідставного втручання у сферу особистого життя громадян.

Список використаних джерел:

Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та. Ін.; за заг. Ред.. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012 – 768 с.

Скулиш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник національної академії прокуратури України. №2 – 2012 с. 15-23

Шехавцов Р.М. кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка) Класифікація негласних слідчих (розшукових) дій.

<http://www.corp-iguud.lg.ua/d130202.html>

Резолюція ПАРЄ № 428 (1970 р.) щодо Декларації про засоби масової інформації і права людини.

<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta70/eres428.htm>

УДК: 343.97

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ПОДХОД КАК ИНТЕГРАЛЬНЫЙ МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Билеев В. А.

*кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры оперативно-розыскной деятельности факультета подготовки специалистов для подразделений криминальной милиции
Донецкий юридический институт МВД Украины*

Клюс В. В.

*кандидат юридических наук, доцент старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности факультета подготовки специалистов для подразделений криминальной милиции
Донецкий юридический институт МВД Украины*

Ведущими мировыми учеными в современной методологии интегрального глобального прогнозирования широко используется цивилизационный подход позволяющий прогнозировать динамику развития цивилизаций в основных сферах жизнедеятельности человечества. Цивилизационный подход, утверждающий первенство духовной сферы человека (религии, культуры, морали, науки, образования) в общей шкале пирамиды цивилизаций, объясняет глубинные свойства мотивации человеческого поведения в социально-политической сфере жизнедеятельности, которая включает и правовые отношения, связанные с деятельностью государственных правоохранительных органов [1; 2, С.15-24]. Закономерности цивилизационного развития Украины свидетельствуют о необходимости применения цивилизационного подхода при осуществлении общегосударственной правоохранительной политики, а также при выработке стратегии противодействия преступности оперативными подразделениями органов внутренних дел Украины.

В основе цивилизационного подхода к решению проблем в области общественных наук лежит соотношение процессов социально-политической, экономической, культурной и иных сфер жизнедеятельности общества с типом цивилизации в которой данные процессы протекают. Методология применения цивилизационного подхода строится на аксиоме закрепляющей наличие особого культурно-исторического типа в основе каждой локальной цивилизации. Культурно-исторический тип определяется доминирующим типом верований конкретного сообщества людей. Он также выступает в качестве своеобразного костяка (постоянной основы) для формирования дальнейшей надстройки, под которой следует понимать культуру народа в широком смысле, включая, в итоге, и правовую систему общества. Приоритетом духовных ценностей в «пирамиде» цивилизаций определяется последующая надстройка (социально-политическая, экономическая и иные сферы жизнедеятельности), являющаяся ее органической производной, что в совокупности и определяет цивилизацию как единое целое [2, С. 29-30; 3, С. 93-95]. Следовательно, совмещение несовместимого, то есть привнесение чуждых для заданного культурно-исторического типа элементов в социально-политическую надстройку цивилизации ведет к разрушению цивилизации, вследствие объективного антагонизма внутренней мотивации человека с внешними условиями его жизнедеятельности. В анализе и сопоставлении культурно-исторического цивилизационного типа с факторами внешней социальной жизнедеятельности определяющимися, прежде всего, нормами права заключается применение цивилизационного подхода в праве. В данном случае, цивилизационный подход выступает в качестве практического интегрального метода познания.

Большинством современных исследователей среди прочих современных цивилизаций выделяется православная (восточнославянская) цивилизация, которой соответствует особый культурно-исторический тип, определяющийся типом верования (представления о добре и зле). В соответствии с православным миропредставлением, государство выступает высшим олицетворением справедливости (правды) в земной жизни человека и главной опорой внешней справедливости к нему [4; 3, С. 251-252]. Традиции народной ментальности, которые формировались в течение веков, определили особенный тип гражданина в отношении к государству. Он «на генетическом» уровне ожидает государственной поддержки и защиты. В свою очередь, попытки сформировать у него убеждение в необходимости самозащиты как главного принципа общественного бытия чреваты устранением тех представлений о государстве и его роли, которые сложились в национальной традиции. Таким образом, сильная централизованная власть и как ее продолжение – адекватная государственная политика противодействия преступности являются органической (естественной) для православного культурно-исторического типа.

Историческое развитие древнерусских земель на территории современной Украины свидетельствует о решающем влиянии цивилизационных факторов определивших основные закономерности становления государственной системы противодействия преступности. Решающее влияние на результат цивилизационного выбора западнорусских (украинских) земель и последующее формирование культурно-исторического типа Православной (восточнославянской) цивилизации имело Крещение Руси и распространение православия. Украина и сегодня остается органически встроенной в православную цивилизацию, что объясняется, прежде всего, доминирующим типом верования (культурно-исторический тип) – большинство граждан Украины идентифицируют себя как православные христиане. Дополнительно необходимо отметить особенности цивилизационно-исторического становления Украинского государства: прямое правонаследование современной государственной системы противодействия преступности происходит из предыдущих государственно исторических формаций – Российской империи и СССР. Историческая традиция построения государственной системы противодействия преступности в контексте православной цивилизации также свидетельствует о доминировании государственноцентрической парадигмы права.

Выводы:

1. Современная глобализация демонстрирует устойчивую тенденцию уменьшения роли государства в жизни обществ. В глобальном масштабе просматривается системная работа по демонтажу основных государственных институтов, в принципе. Поэтому, применительно к современной Украине, с использованием цивилизационного подхода необходимо объективно оценить ход реформирования уголовно-процессуального и оперативно-розыскного законодательства на предмет закрепления (либо устранения) действенных правовых механизмов противодействия преступности (в результате вступления в силу нового УПК такие механизмы сегодня минимизированы).

2. Изложенные положения также позволяет сделать вывод о достаточно широких возможностях применения цивилизационного подхода в качестве интегрального метода исследования проблем в сфере противодействия преступности, в частности, в следующих направлениях:

– в процессе реформирования законодательства (уголовного, уголовно-процессуального, оперативно-розыскного), а также при изучении перспектив имплементации в национальное законодательство Украины международных правовых норм;

– при разработке концепции государственной политики противодействия преступности.

Список использованной литературы:

Глобальный прогноз ООН «Будущее цивилизаций. Глобальный прогноз демографической, энергетической, инновационно-технологической, экономической, геополитической и социокультур-

ной динамики цивилизаций на ипериод до 2050 года». Концепция и программы разработки прогноза. А.Г. Гранберг, Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец. М.: МИСК, 2007.

Цивилизации: прошлое и будущее: Учебник / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец., авт. слова к читателю В.М. Филиппов. – М.: Институт экономических стратегий, 2008. – 576 с.

Тростников В. Православная цивилизация. Исторические корни и отличительные черты. – М.: Издательский дом Никиты Михалкова «Сибирский цирюльник», 2004.

Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Часть первая. Мир цивилизаций Глава 2. История и сегодняшний день цивилизаций. Природа цивилизаций. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hant/02.php/

УДК 35.078.3

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ В УКРАЇНІ

Борисова Л. В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри організації та технічного забезпечення аварійно-рятувальних робіт Національного університету цивільного захисту,

Клочко А. А.

курсант ХНУВС

Підпис як засвідчуваний знак з'явився з розвитком писемності, котра обслуговувала потреби держави, торгівлі, майнових відносин, суспільне життя, побут тощо. У зв'язку з розвитком ремесел і торгівлі застосовували раніше родові знаки власності на предметах замінювалися підписами імені майстра і власника. Указані записи з часом почали застосовуватися і в ділових паперах, грошових, майнових і особистих документах. Так з'явився підпис.

З подальшим зростанням документообігу використання підпису для посвідчення документів оформлюється законодавчо: король Франції Генріх II у 1554 р. видав указ, котрим зобов'язав ставити особистий підпис на всіх документах.

З часом чимало уваги приділяється питанням встановленню справжності підпису та покарання за його підробку. У судейнику царя Івана Грозного (1497 і 1550 рр.) згадується підробка чужого підпису. Звід законів Російської імперії 1842 р. регламентував порядок огляду документів при оспоруванні підпису і порівнянні зі зразками. Судові устами 1864 р. також вказували на можливість дослідження документів шляхом звіряння підпису на ньому з підписом тієї ж особи на інших несумнівних актах. Особи, які не володіли грамотністю, під документами ставили відбиток пальця.

Швидкий технологічний розвиток та глобальна сутність мережі Інтернет вимагають вироблення підходу, відкритого для різних технологій та послуг, який дає можливість засвідчувати інформацію електронним шляхом.

16 квітня 1997 р. Комісія ЄС представила до Європейського парламенту, Ради, Комітету з економічних і соціальних питань та Комітету у справах регіонів Комюніке про європейську ініціативу у сфері електронної комерції, а 8 жовтня 1997 р. – Комюніке про забезпечення безпеки та довіри у сфері електронного зв'язку – для входження до європейської системи електронних цифрових підписів та шифрування. 1 грудня 1997 р. Рада запропонувала Комісії якомога швидше подати пропозиції щодо Директиви Європейського парламенту та Ради про електронні цифрові підписи.

Електронний цифровий підпис не є прямим аналогом власноручного підпису і пов'язаний із певною технологією, що допускає специфічні умови і методи його застосування. Якщо обіг звичайного паперового документа пов'язаний із діяльністю двох сторін, то в разі застосування електронного цифрового підпису необхідною є третя сторона – особа, яка користується довірою і може засвідчити вимогу однієї або двох сторін, що підпис було згенеровано особою, зазначеною в документі як людина, котра його підписала. Сукупність таких гарантів повинна становити інфраструктуру центрів сертифікації відкритих ключів, головне завдання яких полягає в тому, щоб гарантувати новому учаснику електронного документообігу, що наявні в нього копії відкритих ключів інших учасників, котрі він використовує для перевірки їхніх підписів, належать їм.

Основна мета застосування електронного цифрового підпису разом з інститутом сертифікації відкритих ключів – це надання електронному повідомленню статусу електронного документа за принципом функціональної еквівалентності, що зафіксовано в модельному законі Комісії ООН з міжнародного торговельного права про електронну комерцію, схваленому Резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 16 грудня 1996 р. № A/31/628. Основним принципом використання електронного цифрового підпису є те, що повідомлення даних з таким підписом повинно розглядатися як еквівалент паперового документа з власноручним підписом.

Електронний зв'язок та комерція обумовлюють використання електронних підписів та суміжних послуг, що роблять можливим засвідчення достовірності інформації. Директива Європейського парламенту та Ради про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариств від 13 грудня 1999 р. № 1999/93/ЄС сприяє використанню електронних підписів та їх юридичному визнанню. Вона закладає правову основу для використання електронних підписів і певних послуг із сертифікації з метою забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку. Для цілей цієї Директиви введені

такі терміни: електронний підпис – дані, подані в електронній формі, які додаються чи логічно поєднуються з іншими електронними даними та які служать у якості методу засвідчення достовірності; удосконалений електронний підпис – електронний підпис, який відповідає наступним вимогам: пов'язаний винятково з особою, що підписалась; дає можливість ідентифікувати особу, що підписалась; створений за допомогою засобів, які особа, що підписалась, може тримати під своїм повним контролем; пов'язаний із даними, до яких він відноситься, у такий спосіб, що будь-яку подальшу зміну даних можна виявити.

Стаття 5 Директиви про систему електронних підписів вказує: «Держави-члени забезпечують, щоб удосконалені електронні підписи, засновані на чинних сертифікатах і створені за допомогою безпечних механізмів створення підпису: задовольняли юридичним вимогам до підписів стосовно даних, поданих у електронній формі, так само як підпис, написаний власноручно, задовольняє вимоги стосовно даних, нанесених на папір; були прийнятими в якості доказів у судочинстві.

Держави-члени забезпечують неможливість позбавлення електронного підпису юридичної сили і прийнятності в якості доказу в судочинстві лише на тій підставі, що він: виконаний у електронній формі; не заснований на чинному сертифікаті; не заснований на чинному сертифікаті, виданому акредитованим постачальником послуг з сертифікації; не створений за допомогою безпечного механізму створення підпису.

Захист інформації визначається як забезпечення виконання постачальниками послуг із сертифікації та державними органами, відповідальними за акредитацію чи нагляд, вимог, передбачених Директивою Європейського парламенту та Ради про захист осіб від втручання у зв'язку із обробленням особистої інформації та вільним переміщенням такої інформації від 24 жовтня 1995 р. № 95/46/ЄС.

Директива Європейського парламенту та Ради про систему електронних підписів, що застосовуються в межах Співтовариства від 13 грудня 1999 р. № 1999/93 ЄС сприяє використанню підписів та їх юридичному визнанню, закладаючи правову основу для використання електронних підписів і певних послуг сертифікації з метою забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку, а також містить вимоги до безпечних засобів створення підпису з метою забезпечення функціонування вдосконалених електронних підписів. Безпечні механізми створення підпису за допомогою відповідних технічних та процедурних засобів дозволяють забезпечувати таку ситуацію, за якої: дані, які використовуються для вироблення підпису, можуть виникнути на практиці лише один раз, а їх секретність забезпечується; дані, які використовуються для вироблення підпису, із значною часткою впевненості не можуть вилучатися з цих механізмів, а підпис захищається від підробки за допомогою використання доступних технологій; дані, що створюють підпис і які використовуються для вироблення підпису, можуть бути надійно захищені особою, яка підтверджує, що інші особи не матимуть змоги його використовувати.

Відповідно до рекомендацій для забезпечення перевірки підпису під час процесу перевірки із вмотивованою впевненістю має забезпечуватись, що: дані, які використовуються для перевірки підпису, відповідають інформації, котра надається контролюючому пристрою; контролюючий пристрій може у випадку необхідності точно встановлювати зміст підписаної інформації; дійсність сертифіката, що вимагається під час перевірки підпису, ретельно перевіряється;

результат перевірки та ідентичність підпису виводяться на екран; використання псевдоніму чітко вказується; будь-які зміни, що стосуються безпеки, можуть бути виявлені.

Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 р. № 852-IV визначає правовий статус електронного цифрового підпису, регулює відносини, що виникають при його використанні та визначає основні терміни в цій сфері. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про електронний цифровий підпис», електронний цифровий підпис призначений для забезпечення діяльності фізичних та юридичних осіб, яка здійснюється з використанням електронних документів.

Електронний цифровий підпис використовується фізичними та юридичними особами – суб'єктами електронного документообігу для ідентифікації підписувача та підтвердження цілісності даних в електронній формі. Використання електронного цифрового підпису не змінює порядку підписання договорів та інших документів, встановленого законом для вчинення правочинів у письмовій формі.

Нотаріальні дії із засвідчення справжності електронного цифрового підпису на електронних документах вчиняються відповідно до порядку, встановленого законом. Важливим напрямом регулювання відносин у сфері використання цифрового підпису є визначення умов призначення рівнозначності цифрового підпису і власноручного підпису.

Електронний цифровий підпис за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки) у тому разі, якщо: електронний цифровий підпис підтверджено з використанням посиленого сертифіката ключа за допомогою надійних засобів цифрового підпису; під час перевірки використовувався посилений сертифікат ключа, чинний на момент накладення електронного цифрового підпису; особистий ключ підписувача відповідає відкритому ключу, зазначеному в сертифікаті.

Електронний цифровий підпис не може бути визнаний недійсним лише через те, що він має електронну форму або не ґрунтується на посиленому сертифікаті ключа.

Особливу увагу необхідно приділяти вибору і застосовуванню засобів цифрового підпису. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної форми власності для засвідчення чинності відкритого ключа використовують лише посилений сертифікат ключа. Інші юридичні та фізичні особи можуть на договірних засадах засвідчувати чинність відкритого

того ключа сертифікатом ключа, сформованим центром сертифікації ключів, а також використовувати електронний цифровий підпис без сертифіката ключа.¹

Посилений сертифікат ключа, крім обов'язкових даних, які містяться в сертифікаті ключа, повинен мати ознаку посиленого сертифіката ключа. Інші дані можуть вноситися в посилений сертифікат ключа на вимогу його власника.

Центром сертифікації ключів може бути юридична особа, незалежно від форми власності, або фізична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності, що надає послуги електронного цифрового підпису та засвідчила свій відкритий ключ у центральному засвідчувальному органі або засвідчувальному центрі з дотриманням вимог ст. 6 Закону України «Про електронний цифровий підпис».

Зберігання особистих ключів підписувачів та ознайомлення з ними в центрі сертифікації ключів забороняються. Захист прав споживачів послуг електронного цифрового підпису, а також механізм реалізації захисту цих прав регулюються законами «Про електронний цифровий підпис» та «Про захист прав споживачів». У випадках, коли відповідно до законодавства необхідне засвідчення дійсності підпису на документах та відповідності копій документів оригіналам печаткою, на електронний документ накладається ще один електронний цифровий підпис юридичної особи, спеціально призначений для цього.

Порядок застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності визначається Кабінетом Міністрів України. Порядок застосування цифрового підпису в банківській діяльності визначається Національним банком України.

Електронний зв'язок та комерція обумовлюють використання електронних підписів та суміжних послуг, що роблять можливим засвідчення достовірності інформації. Стрімкий розвиток комп'ютерних мереж публічного доступу сприяв виникненню таких економічних і правових понять, як «електронна комерція», «економіка в режимі реального часу», що внесло відповідні зміни у сферу правового регулювання бізнесу.

Електронна комерція в юридичному значенні являє собою укладання на міжнародному і внутрішньому ринках в електронному вигляді цілого ряду підприємницьких угод, таких як купівля-продаж, поставка, угоди про поділ продукції, страхування, банківські угоди, перевезення вантажів або пасажирів повітряним, морським, залізничним транспортом, а також інших угод, пов'язаних із промисловою та діловою співпрацею.

Основу електронної комерції складає електронний обмін даними – відомостями у формі електронних повідомлень, що створюються, зберігаються або передаються з використанням електронних, оптичних або аналогових засобів. На основі електронного обміну даними будується система електронного документообігу. Розвитку інформаційних послуг перешкоджає ряд правових перепон на шляху до ефективного функціонування внутрішнього ринку, які роблять реалізацію свободи організації та свободи надання послуг менш привабливою. Ці перешкоди виникають із розбіжностей у законодавстві та з правової невизначеності щодо вибору тих норм національного законодавства, які мають бути застосовані до таких послуг, а за умов відсутності координації та адаптації законодавства у відповідних сферах, перешкоди можуть бути обґрунтовані на підставі прецедентного права, відповідно до якого здійснює судочинство Європейський суд справедливості; має місце правова невизначеність щодо того, до якої міри держави-члени можуть контролювати послуги, що надаються іншою державою-членом.

У 1996 р. з метою усунення юридичних перешкод у використанні сучасних засобів зв'язку для укладання міжнародних торгових договорів і для встановлення визначеності щодо юридичної сили та дійсності угод, що укладаються таким способом Комісія ООН з права міжнародної торгівлі Резолюцією № 51/162 від 16 грудня 1996 р. прийняла Типовий закон про електронну торгівлю, який пропонує законодавцям зібрання міжнародних норм, що встановлюють можливий порядок усунення юридичних перешкод і створення більш надійної бази для електронної торгівлі.

Метою Директиви Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку» (Директива про електронну комерцію) від 8 червня 2000 р. № 2000/31/ЄС є створення правової структури для забезпечення вільного переміщення інформаційних послуг між державами-членами, а не гармонізація сфер дії кримінального права як такого.

Інформаційні послуги охоплюють широкий спектр сфер економічної діяльності, що здійснюється в оперативному режимі². Інформаційні послуги не обмежуються виключно послугами, які забезпечують інтерактивне укладання договорів, але, оскільки вони є економічною діяльністю, то включають у себе й послуги, надання яких не оплачується їх одержувачами – такими, як ті, хто пропонує інтерактивну інформацію чи комерційні повідомлення, або ті, хто забезпечує механізми, що дозволяють пошук, доступ та отримання інформації; інформаційні послуги також включають у себе послуги, що складаються з передання інформації через мережу зв'язку, надання доступу до мережі зв'язку чи послуги з розміщення інфор-

¹ Сертифікат відкритого ключа містить такі обов'язкові дані: найменування та реквізити центру сертифікації ключів (центрального засвідчувального органу, засвідчувального центру); зазначення, що сертифікат виданий в Україні; унікальний реєстраційний номер сертифіката ключа; основні дані (реквізити) підписувача – власника особистого ключа; дату і час початку та закінчення строку чинності сертифіката; відкритий ключ; найменування криптографічного алгоритму, що використовується власником особистого ключа; інформацію про обмеження використання підпису.

² Конвенція про інформаційне та правове співробітництво стосовно «Інформаційних суспільних послуг» (ETS № 180).

мації, що надається одержувачем послуг. Використання електронної пошти чи еквівалентного індивідуального зв'язку, наприклад, фізичними особами, які діють не з метою здійснення професійної чи комерційної діяльності, у тому числі використання ними вищезазначеного виду пошти та зв'язку для укладання контрактів між такими особами, не є інформаційними послугами. З метою безперешкодного розвитку електронної комерції правова система має бути чіткою та простою, передбачливою та узгодженою із нормами, що застосовуються на міжнародному рівні таким чином, щоб їх застосування не справляло негативного впливу на конкурентоспроможність промисловості чи не перешкоджало інноваціям у цій сфері.

У тих випадках, коли сторони, що укладають договір, є резидентами України, не виникає будь-яких проблем. Складніше питання вирішується, коли продавець – іноземна компанія, оскільки це спричиняє проблему ідентифікації суб'єкта. Якщо учасники торгових відносин є представниками різних держав, то при укладанні електронних договорів доцільно звертатися до норм міжнародного права. Електронну торгівлю за участю іноземних суб'єктів можна розглядати як зовнішньоекономічну діяльність, а отже, для регулювання таких відносин використовуються положення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-XII.

Якщо ж сторони, що укладають договір у межах електронної комерції, є резидентами України, то на них поширюється дія Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. № 851-IV. Це, зокрема, стосується відносин, що виникають у процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів.

Крім даного Закону, відносини, пов'язані з електронним документообігом та використанням електронних документів, регулюються Конституцією України, ЦК України, законами України «Про інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про державну таємницю», «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV, «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 р. № 595-XIV, «Про Національний архівний фонд та архівні установи» від 24 грудня 1993 р. № 3814-XII, а також іншими нормативно-правовими актами.

Електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Обов'язковий реквізит електронного документа – обов'язкові дані в електронному документі, без яких він не може бути підставою для його обліку і не матиме юридичної сили. Електронний підпис є обов'язковим реквізитом електронного документа, який використовується для ідентифікації автора та/або підписувача електронного документа іншими суб'єктами електронного документообігу. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа. Юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму.

Електронний документообіг (обіг електронних документів) – сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та в разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів. Електронний документообіг здійснюється відповідно до законодавства України або на підставі договорів, що визначають взаємовідносини суб'єктів електронного документообігу. Використання електронного документа в цивільних відносинах здійснюється згідно із загальними вимогами вчинення правочинів, встановлених цивільним законодавством. Суб'єкти електронного документообігу, які здійснюють його на договірних засадах, самостійно визначають режим доступу до електронних документів, що містять конфіденційну інформацію, та встановлюють для них систему (способи) захисту.

В інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних системах, які забезпечують обмін електронними документами, що містять інформацію, яка є власністю держави, або інформацію з обмеженим доступом, повинен забезпечуватися захист цієї інформації відповідно до законодавства. Особи, винні в порушенні законодавства про електронні документи та електронний документообіг, несуть відповідальність згідно з законами України.

Отже, сучасний документообіг викликав необхідність введення нового виду документа – електронного, у якому інформація представлена у формі електронних даних, включаючи відповідні реквізити, у тому числі й електронний підпис. Значення електронного підпису як посвідчення, що покликане підтвердити цілісність документа, а також необхідність ідентифікації особи, яка його підписала, зберігається.

Хоча електронний цифровий підпис не залежить від навичок особи, при його безпосередньому виконанні також можуть виникнути певні проблеми, зокрема йдеться про можливість ненавмисного викривлення через незвичні умови виконання та навмисне викривлення з метою подальшої відмови від підпису, а тому перед законодавцем стоять питання необхідності удосконалення наявних та розроблення нових способів захисту такої інформації від несанкціонованого доступу.

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ З ЇХ ВИКОРИСТАННЯМ

Вінаков А. В.

начальник відділу нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ при провадженні оперативно-розшукової діяльності прокуратури Харківської області

На теперішній час інформаційно-телекомунікаційні системи міцно закріпилися в арсеналі оперативних підрозділів. Цьому сприяли вимоги сьогодення, адже процес переходу від індустріального до інформаційного суспільства невинно пришвидшується. Враховуючи значну частку інформаційно-телекомунікаційних систем, що використовуються для спілкування, автоматизації процесу виробництва, у документообігу та побутовій діяльності вважаємо, що на часі є розширення повноважень оперативних працівників у цій сфері. Але, разом з тим потрібно розуміти, що такі повноваження мають бути чітко регламентованими та обмеженими у часі і просторі, що в умовах кіберпростору є доволі складним завданням. Не менш складним є процес унормування та напрацювання методик прокурорського нагляду за такою діяльністю. Для того, щоб забезпечити належне підґрунтя для реалізації цього завдання потрібно сформулювати належний термінологічний апарат, що в умовах різноманіття та неусталеності термінів в інформаційній сфері потребує широких дискусій між представниками технічних та гуманітарних галузей знань.

Одним з ключових понять, що підлягають осмисленню, є «інформаційно-телекомунікаційна система» та «прокурорський нагляд, який здійснюється за оперативно-розшуковою діяльністю з використанням таких систем».

Із самого поняття «інформаційно-телекомунікаційна система» можна побачити, що воно містить три складові ознаки, об'єднані як єдине ціле. Об'єднуючою дефініцією у даному випадку виступає «система» – взаємопов'язана загальним управлінням, призначенням або умовами функціонування сукупність різних об'єктів і відносин між ними, яка утворює єдине ціле [1, с. 125].

У контексті досліджуваної проблематики систему слід розглядати, стосовно апаратних та програмних засобів. З цієї позиції найбільш прийнятним серед опрацьованих нами джерел видається визначення, надане у Великому тлумачному словнику С. А. Кузнецова, де під системою розуміється технічний пристрій, що представляє сукупність взаємно пов'язаних споруд, машин, механізмів, об'єднаних єдиною метою [2, с. 1189]. Окреслена нами система має об'єднувати телекомунікаційну та інформаційні складові.

Досліджуючи визначення поняття «інформація», будемо вважати, що – це будь-які відомості та/або дані. При цьому з формальної точки зору у контексті досліджуваної проблематики не важливим є зміст інформації, хоча останнім часом і є популярним змістовний підхід у її визначенні.

Термін «телекомунікації» як і «інформація» також є багатоаспектним і має досить багато визначень: «передача і приймання будь-яких знаків, сигналів зображення і звуку за допомогою електромагнітних засобів зв'язку (кабельного, оптичного, радіозв'язку)» [3, с. 1437], «дистанційний зв'язок» [4, с. 253], «форма зв'язку, спосіб передачі інформації на великі відстані» [2, с. 1311] тощо. Як можна побачити, усі ці дефініції об'єднує єдина дія – перенесення інформації у просторі, що є ключовим у даному терміні.

Для того щоб утворилася інформаційно-телекомунікаційна система необхідним є поєднання не просто інформації та телекомунікацій, але інформаційної та телекомунікаційної систем, що також впливає із норм Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», де під інформаційно-телекомунікаційною системою розуміється сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [5, ст. 1].

На відміну від законодавчого визначення існують як більш широкі, так і більш вузькі тлумачення поняття «інформаційна (автоматизована) система». Деякі автори більшу увагу звертають на відповідні носії у визначенні «інформаційної системи», розуміючи під нею сукупність носіїв інформації, пов'язаних між собою у вигляді складних мереж передачі, обробки та аналізу даних [6, с. 202]. Проте, зважаючи на те, що інформація не може існувати без носія, а також необхідність залучення засобів обробки інформації вважаємо вказане визначення не зовсім повним та точним.

Враховуючи вищевикладене, можна виокремити основні складові частини поняття «інформаційно-телекомунікаційна система»: взаємопов'язаність; інформаційне наповнення; сукупність програмно-апаратних засобів, які реалізують інформаційні процеси; наявність механізму обміну даними на відстані; участь оператора. Таким чином, *інформаційно-телекомунікаційна система* – це керована оператором упорядкована сукупність даних і програмно-апаратних засобів з функцією зв'язку.

За напрямками діяльності інформаційно-телекомунікаційні системи в оперативно-розшуковій діяльності можуть застосовуватись: під час здійснення оперативно-технічних заходів; як інструмент у рамках здійснення інших оперативно-розшукових заходів та застосування оперативно-розшукових методів; для автоматизації процесу оперативно-розшукової діяльності.

Роль прокурора у нагляді за такою діяльністю визначається на сьогоднішній день загальними нормами законодавства у сфері нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю. Відповідний нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю (системою гласних і негласних пошукових, розвідувальних та

контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів) очевидно є різновидом прокурорського нагляду. На думку С. М. Піскуна, сутність прокурорського нагляду за діяльністю органів міліції, які застосовують оперативно-розшукові заходи з метою попередження та припинення злочинів, полягає в забезпеченні законності під час здійснення останніх [7, с. 113].

Особливостями прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю є, по-перше, обмежене коло суб'єктів такого нагляду, а по-друге, обов'язковість наявності у відповідного прокурора допуску до державної таємниці. Отже, під час здійснення відповідної перевірки прокуророві необхідно окрім спеціального припису та інших засвідчуючих документів: мати довідку про наявність допуску до державної таємниці, який відповідає ступеню секретності перевіряємих відомостей, та входити за посадою до визначеного нормативно-правовими актами кола суб'єктів, які мають право здійснювати нагляд за провадженням оперативно-розшукової діяльності.

Спираючись на вищевикладену аргументацію, визначення понять «інформаційно-телекомунікаційна система», «прокурорський нагляд» тощо, можна сформулювати визначення «*прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем*» – це визначена законом специфічна діяльність прокурора, спрямована на виявлення та усунення порушень законності щодо застосування інформаційно-телекомунікаційних систем для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

Основними характерними рисами такої діяльності, як правило, є:

- робота з даними, що здебільшого мають негласний характер та відображають відомості з машинних носіїв;

- складний характер взаємодії з піднаглядними суб'єктами;

- делікатний характер перевірочних матеріалів;

- потреба у використанні аналітичного апарату.

Слід також відмітити здебільшого апостеріорний характер прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Тобто він проводиться, як правило, вже після певних юридично значущих дій з боку оперативно-розшукових підрозділів, хоча можливі і виключення, як от під час погодження прокурором тих або інших оперативно-технічних заходів.

Використовуючи сучасні технології в рамках здійснення наглядової діяльності за оперативно-розшуковою діяльністю з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, прокурор зможе значно скоротити час нагляду та оперативніше реагувати на порушення законності.

Список використаних джерел

1. Воройский Ф. С. Информатика. Новый систематизированный толковый словарь-справочник (Введение в современные информационные и телекоммуникационные технологии в терминах и фактах) / Ф. С. Воройский. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2003. – 760 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : «Норинт», 2000. – 1536 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Колисниченко Д. Н. Англо-русский толковый словарь компьютерных терминов / Д. Н. Колисниченко; 3-е изд. – СПб. : Наука и техника, 2009. – 288 с.
5. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : закон України від 05.07.1994 [Електронний ресурс] / Ліга : Закон Еліт : Мережна версія.
6. Некрасов В. Ф. МВД России. Энциклопедия / В. Ф. Некрасов, В. И. Полубинский. — М. : Олма-Пресс, 2002. — 624 с.
7. Піскун С. М. Сутність прокурорського нагляду в сфері оперативно-розшукової діяльності міліції // Право і безпека. – 2003. – № 1. – С. 112–116.

УДК 343.88

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Вінчук А. В.

командир роти ДПС ДАІ ГУМВС України в Харківській області

Успішність розбудови демократичної України залежить від чітко налагодженої системи реалізації, захисту та охорони прав і свобод громадян та їх законних інтересів і це завдання лежить в основі діяльності кожного державного органу, громадської організації, трудового колективу та всіх громадян. Але в особливості найбільш суттєво воно стосується правоохоронних органів, в систему яких входять органи внутрішніх справ, на які, відповідно до чинного законодавства, покладено проведення профілактичних заходів спрямованих на захист прав і свобод громадян.

Цілеспрямована загально-профілактична діяльність має особливо широкі перспективи щодо протидії незаконним заволодінням транспортними засобами. При цьому враховуються різноманітні фактори й методи превентивного впливу на криміногенний елемент чинностями спеціалізованих підрозділів і

широкої громадськості. Робота з цього напрямку повинна здійснюватися переважно службами карного розшуку, ДАІ, дільничних інспекторів у координуванні між собою й взаємодії з населенням. Способи впливу, спілкування й одержання відповідної інформації представниками зазначених служб від громадськості відрізняються відповідно до покладених на них повноважень, але загальні цілеспрямовані профілактичні дії в цілому формують матричну превентивну систему, що сприяє більш ефективній протидії незаконним заволодінням.

Особливість участі працівників ДАІ при здійсненні профілактичної роботи полягають у тому, що вони контактують із населенням як безпосередньо при здійсненні нагляду за дорожнім рухом, так і при проведенні технічного огляду, реєстрації транспортних засобів, обстеження об'єктів автосервісу, а також за рахунок агітаційної діяльності. Тому працівники служби ДАІ вносять значний вклад у загальну роботу, пов'язану з протидією незаконним заволодінням транспортним засобом.

Ефективність профілактики незаконного заволодіння транспортним засобом і інших злочинів, пов'язаних з використанням транспортних засобів, досягається також за рахунок налагодженої взаємодії із представниками деяких об'єктів автосервісу. Працівники ДАІ повинні здійснювати облік авторинків, СТО, часток автомайстерень, ГБК і автостоянок на території обслуговування й періодично проводити їх відпрацювання. Під час обстеження зазначених об'єктів необхідно ретельно перевіряти транспорт, що там перебуває за допомогою автоматизованих баз «Автомобіль», «Викрадення» і залученням фахівців-експертів з метою виявлення викраденого АМТ і транспортних засобів з підробленими номерами вузлів і агрегатів. При цьому необхідно виявляти осіб, які здійснюють діяльність із порушенням чинного законодавства й надавати відповідну інформацію до органів податкової міліції й інспекції. При спілкування із представниками об'єктів автосервісу встановлювати з ними постійний обмін відомостями щодо підозрюваних осіб і транспорту з ознаками злочинних проявів.

У період проведення профілактичних заходів працівники ДАІ, карного розшуку, та дільничні інспектори міліції проводять групові й індивідуальні бесіди з населенням і власниками автотранспортних засобів. Взаємодія зі співробітниками кримінальної міліції у справах дітей, дільничними інспекторами міліції й співробітниками інших служб міліції повинна здійснюватися постійно, цілеспрямовано, шляхом взаємозв'язку та обміну інформації.

Також проводяться профілактичні заходи інформування населення та службових осіб через газети, журнали, радіо, телебачення, Інтернет, читання лекцій і бесід про способи, прийоми і умови, які використовують кradії для того, щоб незаконним шляхом заволодіти чужим автотранспортом.

Перш за все необхідно проводити оперативно – розшукову профілактику.

Існують декілька тактичних способів запобігання злочинам, які задумуються або готуються, і спрямовані вони на: примушення осіб до відмови від вчинення даного злочину; усунення причин й умов, що сприяють незаконному заволодінню транспортним засобом; залучення особи, яка вже раніше вчиняла такий злочин; затримку особи при замаху на крадіжку або викрадення транспортного засобу.

До основних умов, які сприяють незаконному заволодінню транспортним засобом належать:

Залишення автотранспорту без догляду або з відкритими дверцятами;

Недостатня кількість охоронюваних стоянок;

Недоліки в постачанні запчастинами;

Відносна легкість реалізації запасних частин;

Недостатні знання та поінформованість населення про порядок реєстрації й придбання автотранспорту.

Значне місце в профілактичній роботі приділяється виявленню осіб, від яких, судячи з їхнього антигромадського способу життя й поведінки, можна очікувати вчинення крадіжок і викрадень транспортних засобів та прийняття до них профілактичних мір, налаштованих на недопущення скоєння злочину з їх боку.

Дослідження показали, що об'єктами індивідуальної профілактики по лінії боротьби з цим злочином можуть бути особи:

раніше засуджені або, що притягались до інших видів відповідальності за скоєння крадіжок (викрадень) АМТ;

раніше засуджені або, що притягались до інших видів відповідальності за здійснення крадіжок запасних частин до транспортних засобів;

засуджені за крадіжки, розбій, хуліганство та мають особисті транспортні засоби або мають навички керування ними;

які за спеціальністю водії чи близької до неї, спосіб життя і антигромадська поведінка яких припускають можливість здійсненні цих злочинів;

неповнолітні й молодь, що групуються на антисоціальної основі й проявляють підвищений інтерес до транспортних засобів;

неофіційно займаються ремонтом АМТ індивідуальних власників, перепродажем запчастин до них;

які займаються візництвом пасажирів.

Конкретні попереджувальні (індивідуально-виховні) міри являють собою сукупність запланованих підрозділами карного розшуку профілактичних заходів, спрямованих на недопущення здійснення злочинів цими категоріями осіб. Відомості про осіб, що мають злочинний намір або готуються до скоєння

злочину, можуть бути отримані з гласних та негласних джерел. Вірогідність отриманої інформації про злочинний намір або підготовку до викрадення АМТ негайно перевіряється. При її підтвердженні приймаються міри для раптового припинення скоєння злочину. Проводяться оперативно – розшукові заходи щодо усунення умов, які сприяють скоєнню злочину, а також інші прийоми та методи запобігання крадіжок (викрадень) транспортних засобів. Зокрема, з особою, яка готується до вчинення злочину проводиться бесіда, під час якої особа схильється до відмови від вчинення злочину. Якщо в ході бесіди отримані відомості про груповий злочин, то проводяться оперативно – розшукові заходи, спрямовані на недопущення створення злочинної групи та її розпаду надалі. Для цього використовуються методи оперативно-розшукової діяльності, сіється недовіра між учасниками групи, відтворюється в них враження провалу їхніх злочинних задумів, побоювання за наслідки вчиненого, ізолюють підбурювачів й організаторів та приймається ряд інших мір, спрямованих на запобігання злочину.

Наведений перелік основних спеціальних профілактичних заходів свідчить про необхідність переорієнтації вітчизняної правоохоронної практики з оперативно-тактичних цілей на стратегічні, адже саме останні заходи є найбільш ефективними та надійними в плані індивідуальної та групової корекції, коли профілактичний акцент рівномірно розподіляється між особою, її оточенням та криміногенною ситуацією.

Також потрібно пам'ятати, що профілактична діяльність правоохоронних органів при розслідуванні злочинів дасть максимальний ефект тоді, коли буде добре налагоджена взаємодія всіх елементів правоохоронної системи України і суб'єктів ОРД.

УДК 343.9:343.352(477)

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Вербієць А. С.

слухач магістратури Національної академії внутрішніх справ

На шляху до задекларованої Європейської інтеграції Україна має досягти у сфері запобігання і протидії корупції позитивних результатів, різко знизити її рівень, тим самим забезпечити нормальні умови життєдіяльності громадян, функціонування бізнес-середовища. На сьогоднішній день корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей. Масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України. Видатний філософ Ніколо Макіавеллі порівнював корупцію з хворобою, яку «... спочатку важко розпізнати, але легко лікувати, а пізніше – вже легко розпізнати, але майже неможливо лікувати» (навчальний посібник «Корупція: багатоаспектність явища» / авт. Савчук О.П., Бабич В.Л., Бабич В.А., 2009. С. 9). Що стосується поняття «корупція», то відповідно до закону України «Про заходи запобігання і протидії корупції» корупція – це використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 Закону «Про засади запобігання та протидії корупції», наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Так за результатами індексу сприйняття корупції в 2012 від міжнародної неурядової організації «TransparencyInternational» свідчать – незважаючи на певні кроки української влади в напрямку подолання корупції, ситуація залишається невтішною. Згідно з результатом Україна посідає 144 місце зі 176 країн, охоплених дослідженням, набравши при цьому 26 балів зі 100 можливих. Нагадаємо, що чим нижче бал, тим ближче країна знаходиться до корупційної пірви. Будь-який результат, менший за 30 балів, з точки зору «TransparencyInternational» вважається «ганьбою для нації»..

Відповідно до щорічного «звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2012 році» році спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції до суду направлено 2438 протоколів про адміністративні корупційні правопорушення. В цілому органами внутрішніх справ складено протоколи про адміністративні корупційні правопорушення щодо 605 осіб. У 2012 році до суду направлено кримінальні справи про 2740 корупційних злочинів. За результатами вжитих органами внутрішніх справ упродовж 2012 року практичних заходів направлено до суду кримінальні справи за вчинення 1713 злочинів з ознаками кримінальної корупції.

Протидія корупції — це система заходів політичного, правового, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого характеру, що мають цільове спрямування на зменшення обсягів корупції, зміну характеру корупційних проявів, обмеження взаємовпливу корупції та інших соціальних явищ і процесів, збільшення ризику для осіб, які вчиняють корупційні правопорушення, нейтралізацію дії та усунення факторів корупції, виявлення, припинення та розслідування проявів корупції, притягнення винних у вчиненні корупційних правопорушень осіб до юридичної відповідальності, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь.

Залежно від характеру та основної мети застосування антикорупційних заходів можна виділити такі основні напрями протидії корупції:

- 1) запобігання корупції;
- 2) виявлення, розслідування, розгляд фактів корупційних діянь, забезпечення передбаченої законом відповідальності за корупційні правопорушення у всіх випадках їх вчинення;
- 3) вдосконалення антикорупційного законодавства;
- 4) поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь.

Протидія корупції базується на таких основних принципах: верховенства права; законності; системності; комплексності; адекватності; практичної спрямованості; відповідності; наукової обґрунтованості; економічної доцільності; взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням; оптимальності і ефективності.

Оскільки корупційні діяння є настільки суспільно небезпечними як і злочини в інших сферах, то і боротьба з нею повинна відповідати всім вимогам боротьби зі злочинністю і містити в собі здійснення як соціальних, так і спеціально – кримінологічних заходів. До загально-соціальних заходів попередження варто віднести: 1) забезпечення належної і чіткої правової регламентації діяльності державних органів; 2) координацію діяльності всіх правоохоронних органів у боротьбі зі злочинними проявами корупції; 3) використання допомоги громадськості, населення, юридичних осіб у попередженні корупції.

Серед заходів спеціально-кримінологічного попередження корупційної злочинності варто виділити: 1) встановлення державним службовцям такої заробітної плати (грошового утримання), що забезпечує гідний рівень життя їм і їхнім сім'ям, різноманітного роду пільг; 2) також необхідно встановити надійний захист особам, що проводять боротьбу з корупцією.

Запобігання корупції здійснюється двома основними шляхами: шляхом стимулювання правомірної (не-корупційної) поведінки та шляхом недопущення корупційної поведінки завдяки встановленим обмеженням, вимогам, відповідальності, іншим негативним наслідкам.

Насамкінець можна підбити висновки, що на сьогоднішній день в українському суспільстві досить гостро стоїть питання протидії корупції. Це негативне явище впливає на міжнародний імідж нашої держави і є однією з перепон до Європейської інтеграції, але хочеться вірити, що Україна, все-таки, увійде до міцної європейської сім'ї і всі разом зможемо змінити нині існуючу ситуацію, яка склалася в наші держави.

УДК 343.132 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПО ФАКТУ ВЧИНЕННЯ РОЗБОЇВ

Власійчук Х. М.
магістр ННІПФПКМ ХНУВС, лейтенант міліції

В Україні впродовж тривалого часу спостерігається високий рівень злочинів корисливо-насильницької спрямованості. Одним із найпоширеніших злочинів такого виду є розбій – напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя і здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Відповідно до статистичних даних МВС України кількість розбоїв з кожним роком зростає. Щороку приблизно 8-10 % даного виду злочинів залишаються нерозкритими, ще інші – не виявленими. Наведені статистичні дані можуть свідчити про недостатній професіоналізм органів, які здійснюють досудове розслідування, а також відсутність дієвих рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту потерпілих.

Дослідженню окремих аспектів щодо організації та проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту потерпілих присвячували свої роботи такі вчені: П.Ю. Кравчук, В.О. Глушков, В.В. Шендрик, О.М. Бандурка, В.К. Гришук, П.П. Михайленко, В.Т. Нор, С.М. Стахівський, М.Є. Шумило, М.І. Мельник, М.А. Погорельський та інші фахівці в галузі права та кримінології.

Як свідчить практика, однією із найпоширеніших слідчих (розшукових) дій є допит потерпілого, тобто процесуальний засіб одержання і перевірки доказів, на основі яких встановлюється наявність чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню.

У кримінальних провадженнях по факту вчинення розбоїв однією із обов'язкових і ефективних слідчих (розшукових) дій є допит потерпілої особи, оскільки саме вона володіє найбільш повною інформацією.

Варто підкреслити, що допит потерпілого щодо розбоїв має певну специфіку. Його потрібно проводити якнайшвидше після події, оскільки потерпілий пізніше може не згадати окремі деталі події і по іншому оцінювати її причини та обставини. Згідно кримінального процесуального законодавства потерпілий може бути допитаний про будь-які обставини, що підлягають доказуванню, окрім тих щодо надання яких є пряма заборона в законі.

Після прибуття слідчо-оперативної групи на місце події з'ясовується місце знаходження потерпілого (лікарня, дім та ін.). Якщо потерпілий знаходиться на місці події, то допит здійснюється за місцем

його знаходження. Якщо стан потерпілого не дозволяє провести допит, то невідкладно допитується медичний персонал, який здійснював надання першої медичної допомоги, перевезення, прийом в лікарні, проведення операції, оскільки дана інформація надалі може бути використана в якості документів. Допит потерпілого в лікарні здійснюється з дозволу чергового лікаря. Потрібно погодитись з думкою П.Ю. Кравчука, що при допиті потерпілих необхідно застосовувати такий тактичний прийом як вільна розповідь, під час якої розкриваються індивідуально-психологічні особливості сприйняття потерпілим злочинної події, а також його здатність до логічного відтворення того, що відбулось. Після закінчення вільної розповіді доцільно задавати конкретизуючі, а також додаткові питання.

Практика доводить, що ефективним є додатковий допит. Психологи вважають, що його потрібно проводити через два-три тижні після попереднього допиту, оскільки саме цей строк є оптимальним для правильного відтворення події, сприйнятої в період емоційної напруги.

Коли здійснюється допит потерпілого в лікарні, то доцільно використовувати засоби звуко-відеозапису. Це дасть змогу психологічно оцінити чи правду говорить потерпілий, запобігти втраті важливих відомостей внаслідок можливої смерті потерпілого або забуванням ним важливих фактів.

Принагідно зазначимо, що недоцільно допитувати осіб, які перебувають в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, оскільки стан такого сп'яніння послаблює гальмові реакції й сприяє фантазуванню. З таким потерпілим можна провести бесіду для отримання загальної інформації, а допит слід проводити після того як він прийде в нормальний стан.

Особі, яка допитує, слід враховувати і особливості сприйняття події в стані сильного душевного хвилювання, збудження і страху. В такому стані особа по іншому сприймає все, що відбувається. Так, психологами доведено, що страх, збудження і хвилювання змушує особу «збільшувати» розміри знаряддя нападу, росту злочинця, кількість нападників, а також «розтягувати» часові проміжки.

Під час допиту варто перевіряти мотиви дачі неправдивих показань потерпілого. Також слід враховувати, що потерпілий може по-різному відноситись до своїх показань. Тобто, він може бути або зацікавлений у встановленні істини, або навпаки, перешкоджати її встановленню, щоб, наприклад, приховати свою злочинну діяльність.

При допиті потерпілих, зацікавлених у встановленні істини і покаранні злочинця основною метою є детальне встановлення всіх обставин злочину, відносин злочинця і потерпілого, мотивів вчинення злочину та інше.

Складнішою є ситуація, коли потерпілий дає неправдиві показання. Тоді основною метою особи, яка допитує є викриття неправди. Для цього застосовують такі тактичні прийоми як: деталізація показань для виявлення протиріч, аналіз положення, в якому може опинитись потерпілий при дачі неправдивих показань, допит потерпілого в присутності інших осіб, використання наявних доказів (протоколи допитів свідків, матеріали відеореєстрації, які розташовані на місці події та ін.), повторний допит. Таких прийомів може бути значно більше в залежності від конкретних обставин.

За необхідності допит може проводитись за участі спеціаліста, який може допомогти краще зрозуміти допитуваного, зібрати матеріали для направлення на експертизу, встановити спосіб вчинення злочинних дій, негайно припинити неправдиві свідчення.

Таким чином, дотримання таких рекомендацій дасть змогу особі, яка допитує потерпілих у кримінальних провадженнях по факту вчинення розбоїв законно отримати необхідну повну і детальну інформацію, яка становить інтерес для органів досудового розслідування.

СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Войтович Н. Ф.

викладач ЖУПППМ УМВС України в Житомирській області

Науковим підґрунтям сучасної системи правового регулювання оперативно-розшукової діяльності є дослідження здійснені за декілька періодів розвитку наукової думки:

- початок XX – 80 роки XX століття теоретичні та правові основи оперативно-розшукового мистецтва;
- кінець 80-х-1992 роки, в яких обґрунтовувалася необхідність прийняття окремого нормативного акта, який би регламентував оперативно-розшукову діяльність;
- 1992 – по теперішній час дослідження спрямовані на узагальнення досвіду законодавчого регулювання та визначення шляхів його.

В той же час візуальне спостереження не повною мірою регулюється чинним законодавством та відомчими нормативно – правовими актами: нечітко сформульовані умови, обсяг і способи втручання у приватне життя людини, забезпечення відшкодування завданої шкоди.

Спостереження передбачено не тільки національними нормативними актами, але й міжнародно-правовими. Так відповідно до п.1 ст.20 Конвенції ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» 2000 р. «Якщо це допускається основними принципами її внутрішньої правової системи, кожна Держава-учасниця, у межах своїх можливостей і на умовах встановлених її внутрішнім законодавством, вживає необхідних заходів для того, щоб дозволити належне використання спеціальних методів розслі-

дування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження з метою боротьби проти організованої злочинності».

Отже, гарантування прав людини – одна з актуальних проблем сьогодення, адже захист прав і свобод людини та громадянина є конституційно-правовим й міжнародним обов'язком сучасної держави. Ступінь забезпечення прав і свобод особистості індивідуалізує кожну державу. На сучасному етапі, жодна країна, вирішуючи внутрішні або глобальні проблеми людства, не може оминати увагою такі тенденції щодо гуманізації суспільства. Отже, й Україна, долучаючись до світових і європейських стандартів у сфері гарантування прав особи й особистості, актуалізує забезпечення та мінімізацію обмеження таких прав, як право на життя, особисту недоторканність, таємницю кореспонденції, недоторканість житла, захист честі, гідності та ділової репутації.

Правовий захист життя, здоров'я, свободи, особистої недоторканості, честі, гідності передбачений законодавством та реалізацією цих прав, які є правами природними, невідчужуваними, абсолютними, невіддільними від особистості. Право на приватність інформації персонального характеру забезпечує правовий зв'язок між особою та відомостями про неї, які можуть залишатися після контакту людини з навколишнім світом. Кожна людина бажає контролювати обіг інформації персонального характеру, що безпосередньо пов'язано з такими категоріями, як честь, гідність, репутація [187, с.88]. Однак, з правом особи на приватність конкурують інтереси національної та громадської безпеки, економічного добробуту держави, запобігання злочинам, захисту здоров'я та моралі, захисту прав і свобод інших людей. «Правова конкуренція інтересів особи, що полягає у захисті приватності інформації персонального характеру, – з одного боку, і суспільства – в обробці персональних даних, – з іншого, покладає на державу зобов'язання щодо визначення, встановлення та підтримання балансу цих інтересів».

Наш час – епоха розбудови демократичної правової незалежної Української держави. Реформування системи МВС України має принципове значення для виходу держави на демократичний рівень здійснення правоохоронної діяльності, спрямованої, в першу чергу на захист невід'ємних прав людини, потреби кожного в безпеці.

Своєрідність правового регулювання полягає в тому, що воно, по-перше, відповідно до своєї соціальної природи є таким різновидом соціального регулювання, що має цілеспрямований, організований за своєю націленістю результативний характер; по-друге, здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, що реально виражають саму матерію права як нормативного інституційного утворення – регулятора.

В теорії права під правовим регулюванням розуміють результативний нормативно-організаційний вплив, який здійснюється на суспільні відносини за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів) з метою їх впорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб; сукупність різних форм та методів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, які здійснюється з метою підпорядкувати цю поведінку встановленому у суспільстві правопорядку; впорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона, розвиток, яке здійснюється за допомогою права і сукупності правових засобів; як спеціальну діяльність держави в особі її органів і посадових осіб з впорядкування суспільних відносин, шляхом вставлення правових норм і прийняття індивідуально-регламентованих рішень з юридично важливих питань, що виникають у межах цих відносин.

Визначаючи правове регулювання через категорію правового впливу, йому властиво те, що воно завжди здійснюється за допомогою особливого, властивого тільки праву механізму, покликаного юридично гарантувати досягнення мети, вираженої в правових нормах.

Рівень досконалості механізму правового регулювання знаходить своє відображення в ефективності правового регулювання.

При розгляді правових засад візуального спостереження оперативними підрозділами, хотілося б особливо відмітити загальні принципи, на яких ґрунтується вся оперативно-розшукова діяльність – це принципи законності, додержання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населенням.

Враховуючи, що діяльність оперативних підрозділів під час провадження візуального спостереження базується безпосередньо на спеціальних принципах ОРД, відсутність закріплення таких принципів у чинному законі, на нашу думку, в значній мірі збіднює правову основу для такої діяльності.

Ми погоджуємося з думками науковців та практиків, що Закон «Про оперативно-розшукову діяльність» є важливим законодавчим актом, який в систематизованому вигляді містить практично всю систему оперативно-розшукових заходів. Але ще низка питань законодавчого забезпечення провадження візуального спостереження залишається не вирішеними.

В останні роки в українській законотворчій практиці відстежуються стійкі тенденції інтеграції національного законодавства у світову та європейську правові системи. Зазначене знаходить вираз як у імплементації окремих правових норм у національні законодавчі акти, так і у запозиченні принципів побудови окремих галузей права. Свідченням цьому є прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який дає можливість дійти до висновку, що він повною мірою враховує загальновизнані європейські та світові цінності у сфері забезпечення прав людини.

Так, КПК передбачає існування окремої глави, що регламентує провадження органами досудового слідства негласних слідчих дій, які є різновидом слідчих (розшукових) дій, але відомості про умови, порядок та методи проведення яких не підлягають розголошенню.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи МВС України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатись також інші особи. За змістом КПК до негласних слідчих дій належить спостереження за особою, річчю або місцем.

До джерел правового регулювання ОРД належать акти міжнародно-правового характеру. Підставою для віднесення таких документів до зазначених джерел є положення статей 9 і 18 Конституції України. Якщо міжнародним договором України встановлено правила, відмінні від передбачених законодавством, то застосовуються приписи міжнародного договору.

Дієвим прикладом міжнародних договорів в сфері оперативно-розшукової діяльності можна назвати Конвенцію ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» від 20.12.1988 р., «Проти транснаціональної організованої злочинності» від 15.11.2000 р. тощо.

Правова допомога надається сторонами в межах їх компетенції з питань: пересилки матеріалів прокурорсько-слідчої діяльності, у тому числі архівних матеріалів; порушення кримінальних справ і розслідування злочинів; виконання окремих процесуальних дій; здійснення наглядових функцій, пов'язаних із розслідуванням злочинів, розглядом відповідно до законодавства країни, де виконується вирок; скарг громадян по кримінальних справах; сприяння в розшуку осіб, котрі вчинили злочини, безвісти зникли, а також у відправленні етапом арештованих і засуджених; реабілітації незаконно засуджених і репресованих осіб, відновлення їхніх втрачених прав, відшкодування матеріальної і моральної шкоди в установленому законом порядку.

Оперативні підрозділи Міністерства внутрішніх справ України проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Письмові доручення щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надані слідчим, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковими до виконання оперативним підрозділом.

Спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відео-контроль місця може проводитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб, а також з метою отримання розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави.

Аналізуючи нормативні акти, що регламентують діяльність підрозділів оперативної служби, ми звернули увагу на те, що для підвищення використання можливостей оперативних підрозділів щодо проведення оперативно-розшукових заходів з метою добування фактичних даних про протиправну діяльність осіб, попередження та розкриття тяжких, особливо тяжких та резонансних злочинів МВС України треба визначити основні напрямки, форми та порядок взаємодії оперативних підрозділів під час оперативно-розшукової діяльності, що значно сприятиме ефективності даної взаємодії на практиці.

На нашу думку, на законодавчому рівні слід більш детально визначити й порядок проведення, санкціонування та використання результатів тих оперативно-розшукових заходів, які безпосередньо втручаються в конституційні права і свободи громадян, що вже спробували передбачити законодавці в новітньому КПК.

Узагальнюючи вищевказане, можна зробити такі висновки:

Правовою основою здійснення візуального спостереження оперативними підрозділами органів внутрішніх справ є сукупність правових норм, що визначають правові, організаційні та тактичні положення використання негласних сил, засобів і методів, що направлені для досягнення окремих оперативно-технічних завдань, та врегулювання суспільних відносин, які виникають з приводу здійснення даного оперативно-розшукового заходу.

Наприкінці хочемо відмітити, що оперативно-розшукова інформація яка отримана завдяки застосуванню візуального спостереження є фактом ефективної діяльності оперативних підрозділів в боротьбі зі злочинністю. Однак слід відмітити що існують суттєві проблеми її отримання та використання, що потребує комплексних наукових досліджень.

УДК 343.85:343.43(477)

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ – РАБСТВО ХХІ СТОЛІТТЯ

Гаврилюк В. В.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Здійснюючи дослідження діяльності оперативних підрозділів ОВС при розкритті злочинів, що пов'язані з торгівлею людьми, можна зробити висновок, що торгівля людьми – це кримінальний злочин, який відзначається підготовкою та попереднім вибором об'єкта посягання.

Більшість жертв торгівлі людьми – це жінки й неповнолітні дівчата, яких обманом або насильством примушують до надання сексуальних послуг і рабській праці. Чоловіки так само є об'єктом торгівлі людьми, хоча й становлять у її обороті невелику частину(за даними експертів близько 2 % від усього числа жертв).

Як свідчить історія, проблема торгівлі людьми має глибоке коріння і суспільство на різних етапах свого розвитку по різному ставилось до неї. Іще впродовж XV – XVII ст. українці були вагомим джерелом надходження рабів на татарські невільничі ринки в Криму. Звіди їх розвозили по країнах Середземномор'я. Найдорожчим людським товаром у татар уважалися українські жінки. На той час це вважалося нормою тогочасного буття. Лише на початку XX століття розпочинається міждержавна робота, в рамках якої, світове співтовариство розглядає торгівлю людьми як проблему боротьби із злочинністю.

З цього приводу є достатньо публікацій як загальнонавчаних вчених, так і науковців – початківців. Вивченню кримінологічних та кримінально-правових аспектів протидії торгівлі людьми у своїх наукових публікаціях приділили увагу Ю.В. Александров, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, Т. В. Варфоломеева, Т.І. Возна, В.В. Голіна, Н.О. Гуророва, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, Л.Д. Срохіна, В.О. Іващенко, В.А. Козак, В.П. Корж, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, Я.Г. Лизогуб, В.В. Лунєєв та інші.

Відповідно до статті 149 Кримінального кодексу України торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди означає вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинене з метою експлуатації, поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства.

Торгівля людьми може здійснюватися з різною метою, частіше за все – це примусова праця, примусовий шлюб, насильницьке використання в домашньому господарстві, в промисловому або сільськогосподарському секторах, народження дитини примусово або на замовлення, використання в легальному або нелегальному бізнесі, викрадення людей різного віку для трансплантації органів, дітей — для жебракування або нелегального усиновлення. Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що терміни «торгівля людьми» і «рабство» будуть тотожні, адже рабство — це насильство, і в понятті «торгівля людьми» насильство над людиною здійснюється. По-друге, спільною ознакою обох явищ є ставлення до людини як до товару, який можна продати, купити, обміняти, експлуатувати, з певною метою.

Аналіз головних причин торгівлі людьми дуже важливий як для розуміння самої проблеми, так і для організації превентивної роботи, допомоги жертвам, а також для виявлення та розслідування даного злочину. Україна переживає період трансформації суспільно-політичного та економічного устрою. Такі процеси ніколи не проходять безболісно. Складна економічна ситуація в Україні, високий рівень безробіття, недосконалість законодавства та правова необізнаність громадян є основними умовами, що сприяють цьому явищу. Прагнучи кращої долі, люди їдуть за кордон шукати добру роботу. Спритні ділки щороку використовують сотні таких шукачів.

Причини поширення торгівлі людьми можна поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні. Проаналізуємо їх більш детально. До внутрішніх чинників слід віднести:

- скрутне економічне становище, практично не можливо отримати гідну роботу в Україні. Низький рівень життя, високий рівень безробіття;

- інформаційні: погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном, а також наслідки нелегального працевлаштування за кордоном;

- правові: відсутність правової системи захисту потерпілих, недостатня захищеність українських громадян від торговців живим товаром;

- психологічні: кризовий етап, у якому знаходяться наші громадяни, призвів до зменшення самозахисту. За принципом «уже гірше не буде» люди погоджуються на різні авантюрні пропозиції, навіть не думаючи про наслідки;

- домашнє насильство: якщо в родині немає порозуміння, не склалися стосунки з батьками.

Серед зовнішніх чинників слід виділити як позитивні (спрощення можливості для українських громадян подорожувати по світу як у пошуках розваг, так і праці), так і негативні моменти: інтернаціоналізація тіньової економіки, зростання різниці між бідними і багатими державами; формування міжнародних кримінальних об'єднань; корупційність працівників державних органів, лояльне законодавство щодо занять проституцією в багатьох країнах світу. На нашу думку, до сучасних чинників потрібно віднести:

- відсутність перспектив для молоді в Україні, оскільки хочуть мати високий рівень життя, кар'єрний зріст;

- велика кількість реклами пов'язаної з пропагандою навчання за кордоном;

- нестабільна політична ситуація, з приходом якоїсь нової влади змінюється стан економічно та соціального життя;

- велика кількість оголошень в соціальній мережі Інтернет про високооплачувану працю на різних виробництвах;

- низька превентивно-освітня діяльність;

- велика кількість оголошень змісту «Гарячі путівки», основною метою яких є туристичні поїздки, а також шлюбні оголошення та контракти.

Таким чином, зазначені чинники надають широке поле торгівлі людьми. Торгівля людьми – це недопустиме ганебне явище, яке потребує вирішення його як на державному, так і міжнародному рівнях, а також пошуку та вироблення дієвих, науково обґрунтованих методів удосконалення механізму протидії торгівлі людьми на сучасному етапі розвитку нашої країни.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КРАДІЖКАМ ІЗ КВАРТИР ГРОМАДЯН ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС УКРАЇНИ

Ганжа О. О.

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності ХНУВС

В умовах побудови сучасної правової держави першочергового значення набувають проблеми захисту її громадян від злочинних посягань, а також протидії спробам криміналізації суспільства, нейтралізації негативних соціальних тенденцій.

У цьому контексті особливо актуальними стають питання стримування і обмеження злочинності [1, с. 5], в тому числі за допомогою більш ефективної і якісної протидії крадіжкам із квартир громадян.

Одним із дієвих і традиційних напрямів удосконалення протидії означеному виду злочинів, є покращення теоретичного забезпечення, що досягається за допомогою приділення їй з боку науковців належної уваги.

Зважаючи на предмет дослідження, спочатку приділимо увагу публікаціям тих вчених-юристів у сфері ОРД, які досліджували питання щодо протидії крадіжкам. Звичайно розгляд цієї тематики потрібно почати із радянського періоду, часів зародження оперативно-розшукової діяльності як науки.

Дослідженням встановлено, що цілий ряд радянських вчених займалися проблематикою, пов'язаною із різними аспектами протидії крадіжкам особистого майна громадян. Найбільш ґрунтовні дослідження були здійснені: В.М. Аتماжитовим, І.І. Бондаренко, І.І. Велікошним, А.Г. Гнеушевим, Д.В. Гребельським, В.В. Дедюхіним, В.А. Кохановим, А.Д. Лекарем, В.Д. Пахомовим, Г.К. Сініловим, Г.Є. Фірсовим та ін.

Серед вітчизняних науковців в різних аспектах даному питанню приділяли увагу К.В. Антонов, О.М. Бандурка, А.Ф. Волобуєв, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, М.В. Корнієнко, О.М. Литвинов, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, М.М. Перепелиця, М.А. Погорєцький, В.Д. Пчолкін, М.В. Салтєвський, В.П. Сапальов, С.О. Сафронов, О.П. Снігерьев, М.В. Стащак, В.В. Шендрик та ін.

Однак, в існуючих наукових дослідженнях більшість аспектів протидії оперативними підрозділами ОВС України крадіжкам із квартир громадян досліджувались фрагментарно, без проведення сучасних комплексних розробок з означеної тематики.

На дисертаційному рівні різними аспектам протидії крадіжкам приділили увагу:

- 1) О.В. Вишня, котрий дослідив проблематику виявлення та розслідування викрадань вантажів на залізничному транспорті;
- 2) О.А. Гапон, який дослідив організацію і тактику розкриття квартирних крадіжок у великих містах;
- 3) В.В. Зарубей, який розробляв організацію і тактику розкриття та розслідування квартирних крадіжок, вчинених іноземцями;
- 4) О.Ф. Кобзар, який вивчав основи виявлення та розслідування кишенькових крадіжок;
- 5) І.Й. Мисловський, який розглядав особливості розкриття крадіжок, грабежів та розбоїв, що вчиняються особами, які вживають наркотичні засоби;
- 6) О.О. Мороз, який зробив акцент на вивченню організації і тактики боротьби з крадіжками і угонами автомобілотранспорту;
- 7) О.М. Асадчих, котрий досліджував діяльність підрозділів карного розшуку із протидії крадіжкам особистого майна громадян із дачних будинків.

Таким чином, можна зробити висновок, що, по-перше, в оперативно-розшуковій науці, незважаючи на важливе значення напрямку роботи щодо протидії крадіжкам із квартир громадян для практичних підрозділів, дане питання ще глибоко не досліджувалося. У зв'язку з цим, вважаємо необхідним проведення монографічного рівні комплексне дослідження організаційно-правових і тактичних засад протидії крадіжкам із квартир громадян, а також виробити науково-практичні рекомендації для покращення ефективності роботи у цьому напрямі.

По-друге, теоретичні дослідження вказаних науковців зробили значний внесок у розвиток теорії та удосконалення практики виявлення, попередження та розслідування крадіжок, зокрема із квартир громадян. Проте, у їхніх працях не розкрито всі аспекти комплексної проблеми протидії оперативними підрозділами ОВС України діяльності організованих груп, які готують вчинення крадіжок із квартир громадян. Причиною цього є те, що існуючі наукові розробки проводилися в інших історичних умовах, правових та соціальних реаліях, й об'єктивно не могли врахувати особливостей сьогодення. Все наведене в цілому впливає на актуальність і необхідність дослідження питання протидії крадіжкам із квартир громадян.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О.М. *Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія* / О.М. Бандурка., О.М. Литвинов. – Харків: ХНУВС, 2011. – 308 с.

ПРОФІЛАКТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Гапчич В. О.

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки ЛьвДУВС

В оперативно-розшукову профілактику входять різноманітні оперативно-розшукові методи і дії, що передбачені законом з виявлення і взяття на облік осіб, поведінка яких свідчить про можливість вчинення злочину. Це так би мовити правова основа профілактики, оскільки індивідуально-профілактичний вплив повинен проводитись не по відношенню абстрактного поняття «особа, що являє собою оперативний інтерес», а щодо осіб, які негативно зарекомендували себе, їх дії мають чітко визначений антисуспільний характер і їх виявлення потребують спеціальних, у тому числі й оперативно-розшукових дій, адже більшість із них намагаються приховати від ОВС свої антисуспільні наміри та дії.

Потреба практики боротьби з правопорушеннями у сфері незаконного заволодіння транспортними засобами (ТЗ) обумовлена необхідністю наукового аналізу функції профілактики, її форм, методів і засобів, а також їх ефективності й перспектив розвитку. Питання про протидію даним видам злочинів у суспільстві не може розглядатися у відриві від об'єктивних та суб'єктивних факторів соціальної діяльності, спрямованої на профілактику правопорушень. У цьому зв'язку особливо актуальними є дослідження методологічних питань профілактики злочинів як теоретично, так і з позицій конкретно-прикладної діяльності. При цьому слід визначити, що окреме місце у профілактиці правопорушень посідає оперативно-розшукова профілактика злочинів.

Визначення сутності оперативно-розшукової профілактики полягає у дослідженні тих її внутрішніх, закономірних, стійких і вагомих якостей, які визначають природу її призначення. Саме тому оперативно-розшукову профілактику органів внутрішніх справ слід розглядати як складову системи профілактики злочинності та окремий інститут оперативно-розшукової діяльності.

Для визначення сутності та змісту оперативно-розшукової профілактики незаконного заволодіння ТЗ слід визначити сутність самого поняття профілактики, яке існує в термінології кримінальної, криміналістичної, кримінологічної наук, зважаючи на те, що ефективність попереджувальної та профілактичної діяльності ОВС певною мірою залежить від правильного розуміння її сутності.

На даний час у юридичній літературі і на практиці поряд з терміном «попередження» вживаються поняття «профілактика», «запобігання» і «припинення». Одні вчені вважають наведені терміни такими, які збігаються за змістом; інші – що вони близькі за змістовим значенням; треті – що найзагальнішим і широко застосованим є термін «попередження злочинів», оскільки він охоплює всі сфери, види і рівні боротьби зі злочинністю.

Зазначаючи принципово важливі відмінності, що існують у термінології, потрібно констатувати, що, відображаючи у початкових словах дієвий бік профілактики, в аналізованих поняттях акцентується на тому, що профілактика спрямована насамперед на протидію злочинності, усунення й нейтралізацію або послаблення причин та умов злочинності, утримання від злочинних дій та корекцію поведінки осіб, схильних до вчинення злочинів. Розглядаючи різноманітні підходи до поняття профілактики, автора цікавить передусім її матеріальний зміст, звідки прямий вихід на мету, спрямованість та характер впливу на конкретні об'єкти. Отже, загальна профілактика спрямована на усунення причин та умов, що породжують злочини та сприяють їх вчиненню, індивідуальна – це вплив на конкретних осіб з метою утримання їх від злочинної поведінки, подолання та нейтралізація обставин (обстановки), які сприяють антисуспільній поведінці особи.

Тривають дискусії, які безсумнівно породжували і далі породжуватимуть плутанину, а в ряді випадків – істотні суперечності щодо розв'язання проблем попередження злочинів.

Попередження злочинів – це найгуманніший засіб підтримки правопорядку, забезпечення безпеки охоронюваних правом цінностей. Його реалізація, поряд із захистом суспільства від злочинних посягань, застерігає нестійких громадян від подальшого морального падіння, не даючи їм змоги стати злочинцями, і тим самим позбавляє їх від кримінального покарання. Попередження злочинів є найефективнішим засобом боротьби зі злочинністю, оскільки кримінально-правові заходи мають обмежений характер.

Поняття «попередження злочинів» може тлумачитися у вузькому (кримінально-правовому) і широкому (соціально-політичному) значеннях. Під кримінально-правовим попередженням розуміють превентивні заходи, які здійснюються у процесі призначення покарання та його виконання. У такому плані ідея попередження злочинів пронизує всю систему кримінально-правових, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих інститутів.

При цьому вищезазначеним складовим попередження злочинів, особливо незаконним заволодінням ТЗ, притаманні прихованість, таємність. Звідси попереджувальна діяльність повинна мати аналогічний характер. Таким чином, для досягнення найефективніших результатів профілактики даних видів злочинів необхідно виявити злочинний умисел, насамперед, оперативно-розшуковим шляхом. Оперативне встановлення підготовки на початку вчинення злочину (злочинного замаху чи злочинного умислу) дозволяє державним органам і громадськості попередити злочин, покласти йому край у початкових стадіях або запобігти чи зменшити заподіяння фактичної шкоди.

Кожна стадія розвитку злочину потребує від суб'єктів попереджувальної діяльності своїх методів і заходів, таких, що відрізняються від інших, з метою недопущення вчинення злочину. Вони досить різноманітні як за характером, так і за тактикою застосування.

У сучасних умовах попередження злочинів є предметно існуючою системою соціального регулювання, що охоплює спеціалізовані органи й формування громадськості, які, застосовуючи досягнення науки, намагаються забезпечити виконання чинного законодавства.

Разом з тим практика боротьби з незаконним заволодінням ТЗ свідчить, що для дієвого попередження злочинів потрібно виходити з більш широких позицій – економічних, соціально-політичних, моральних, психологічних, правових тощо. Такий підхід дає можливість сформулювати це поняття у широкому значенні, яке включає в себе різні антикриміногенні заходи державних органів і громадських організацій. Йдеться про те, щоб не допустити існування злочинності у майбутньому, а у найближчій перспективі – якомога більше скоротити її прояви у суспільстві. Попередження злочинів є системою дій проти антисуспільних явищ та їх детермінант з метою зниження рівня злочинності й усунення криміногенних факторів. Найважливішими складовими профілактики злочинів є органи, організації, особи, які здійснюють запобіжні заходи, а також самі ці заходи. Істотним для теорії і практики боротьби зі злочинністю є виявлення специфіки дій суб'єктів профілактики і відповідно масштабів здійснюваних ними запобіжних заходів та аналіз їх конкретної спрямованості. Зауважимо, що питання про рівні профілактики злочинів не знайшло однозначного вирішення. Найбільш обґрунтованою є точка зору О.М. Яковлева, який виділяє три рівні попередження злочинів: загальносоціальна профілактика, тобто попереджувальна діяльність, що здійснюється у суспільстві в цілому; профілактика у соціальних групах і колективах; індивідуальна профілактика (рання та безпосередня)[1]. Виділяють також четвертий рівень – профілактика злочинів на регіональному або галузевому рівні.

Розглядаючи структуру профілактики злочинів під кутом зору конкретної спрямованості превентивних заходів, можна виділити два види цієї діяльності. До першого з них – загальної профілактики – належать заходи, мета яких полягає у створенні об'єктивних умов, що виключають або утруднюють вчинення злочинів. Другий вид – індивідуальну профілактику – становлять заходи, спрямовані на недопущення злочинної поведінки з боку конкретної особи.

Приєднуємося до думки Г.А. Аванесова, який визначив складнішу будову структури попереджувальної діяльності, поділяючи профілактику злочинів на загальну, спеціальну й індивідуальну, а також на моральну, кримінально-правову, кримінологічну та спеціальну. Зазначимо, що поділ оперативно-розшукової профілактики на два види – загальну та індивідуальну – міцно закріпився у діяльності органів внутрішніх справ[2].

Отже, попередження злочинів розглядається як соціально-правовий процес, що обмежує або ліквідує чинники, які детермінують злочинність. У найзагальнішому вигляді попередження злочинів забезпечується всією сукупністю заходів, що їх здійснюють державні органи і громадські організації, спрямовані на вдосконалення суспільних відносин і поліпшення життя суспільства.

Боротьба зі злочинністю як соціальним явищем завжди передбачає ефективну профілактику конкретних злочинів. У зв'язку з цим поняття профілактики можна розуміти як у вузькому, так і в широкому значенні. У широкому трактуванні – це недопущення злочинів взагалі, тобто утримання окремих членів суспільства від злочинних дій. Можна сказати й інакше: це діяльність щодо недопущення порушень норм кримінального права членами суспільства. У вузькому значенні під профілактикою розуміють діяльність, по-перше, щодо виявлення й усунення детермінант конкретних злочинів; по-друге, виявлення осіб, здатних до вчинення злочинів, і проведення з ними відповідної профілактичної роботи[3].

Таким чином, можна дійти висновку, що оперативно-розшукова профілактика незаконного заволодіння ТЗ у широкому розумінні підпорядкована завданням боротьби зі злочинністю як явищем, у вузькому – попередженню конкретних злочинів з боку окремих осіб. На індивідуальному рівні профілактика злочинів включає також і їх припинення. Коли попереджувальна діяльність виявляється малоефективною, тоді й виникає потреба у недопущенні чи припиненні злочину[4]. Недопущення застосовується на стадії готування до злочину, а припинення – на стадії замаху на злочин. Таким чином, попередження (профілактика) і недопущення та припинення злочинів тісно взаємопов'язані. Повернемося до необхідності уточнення поняття оперативно-розшукової профілактики, зважаючи на вищевикладене. Слід визначити, що питаннями оперативно-розшукового попередження та профілактики займалися і продовжують займатися ряд науковців, серед яких можна виділити І.П. Козаченка, В.О. Глушкова, О.М. Джужу, О.Г. Кальмана, А.І. Алексєєва, Є.А. Дідоренка, С.С. Овчинського.

Вони відмічають, що головними завданнями оперативно-розшукової профілактики є: здійснення комплексних оперативно-профілактичних заходів, спрямованих на усунення конкретних умов і обставин, що сприяють правопорушенням; організацію і безпосереднє здійснення індивідуальних оперативно-профілактичних заходів стосовно осіб, від яких через їх антигромадську поведінку можна очікувати вчинення злочинів; організацію і безпосереднє проведення заходів, що забезпечують недопустимість здійснення злочинів, які готуються і плануються; участь оперативних підрозділів у загальних оперативно-профілактичних заходах, що є складовою системи ідеологічної і виховної роботи, яку проводять державні органи разом із громадськістю.

Отже, оперативно-розшукова профілактика злочинів – цілком дієвий і перспективний напрям діяльності оперативних підрозділів ОВС, що повністю відповідає їх стратегічній лінії, орієнтованій на раннє запобігання злочинам, виявлення і нейтралізацію причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

Список використаних джерел:

1. Яковлев А.М. Научные сообщения: основные положения / А.М. Яковлев // Профилатика правонарушений. – Вып. 9. – М. – 210 с.
2. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика / Г.А. Аванесов. – М., 1980. – 310 с.
3. Свірін М. О. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному заволодінню транспортними засобами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / М.О. Свірін. – К., 2010 – 20с.
4. Колпаков В.К., Захаров В.П., Гордеев В.В та ін.. Незаконне заволодіння транспортом: протидія засобами попередження. Монографія. – Х.: Харків юридичний, 2012. – 408с.

УДК 343.9 (477)

ЗАХОДИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Гладкова Є. О.

здобувач докторантури та ад'юнктури ХНУВС

Віктимологічна профілактика направлена на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку і обумовлюють вчинення злочину відносно конкретної особи – працівника органів внутрішніх справ, виявлення груп ризику і конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності і вплив на них з відновленням або активізацією їх захисних властивостей, а також розробку або вдосконалення вже наявних загальносоціальних, спеціально-криминологічних та індивідуальних засобів захисту працівників органів внутрішніх справ і подальшої віктимізації.

За рівнем профілактичної діяльності виділяються три групи заходів – загальносоціального, спеціально-криминологічного та індивідуального характеру [1, с. 179].

Говорячи про віктимологічну профілактику злочинів проти працівників органів внутрішніх справ на загальносоціальному рівні, слід мати на увазі те, що це діяльність широкого кола суб'єктів з реалізації комплексу заходів соціально-економічного, правового, організаційного та іншого характеру (соціально-психологічного, медичного, інформаційного, технічного), направлених на гідне поведіння з ними, недопущення віктимізації працівників органів внутрішніх справ і зниження рівня їх віктимності.

Загальносоціальна профілактика віктимності працівників органів внутрішніх справ вбирає в себе два аспекти:

по-перше, вивчення причин віктимізації, скоєння аморальних вчинків, правопорушень і умов, що їм сприяють. Професія працівників органів внутрішніх справ внаслідок своєї специфіки завжди належить до групи ризику, тобто вже завдяки виконанню працівниками органів внутрішніх справ своїх професійних обов'язків щодо охорони правопорядку;

по-друге, розробку на цій основі необхідних методів і засобів, які забезпечують нейтралізацію і усунення чинників віктимної поведінки працівників органів внутрішніх справ. Випадки, коли виконання службових обов'язків здійснюється працівниками органів внутрішніх справ з професійною деформацією, фактор віктимологічного ризику набирає сили. Професійна деформація особистості окремих працівників органів внутрішніх справ практично завжди сприяє вагомому підриву їх авторитету серед усіх верств населення, і закріпленню автоматизму щодо рефлексу фізичної і психічної протидії правопорушникам і злочинцям при виникненні конфліктних ситуацій різного рівня суспільної небезпеки.

Віктимологічна профілактика злочинів проти працівників органів внутрішніх справ на спеціально-криминологічному рівні своїм об'єктом має окремі групи працівників органів внутрішніх справ (групи ризику) з підвищеною (по відношенню до номінальної) віктимністю.

Досягнення цієї мети забезпечується зусиллями, здійснюваними, щонайменше, в рамках наступних трьох напрямів.

Виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів проти працівників органів внутрішніх справ, їх усунення або нейтралізація.

Виявлення осіб, які можуть з найбільшою вірогідністю стати жертвами злочинів проти працівників органів внутрішніх справ, і вплив на них з метою активізації їх захисних реакцій, а також забезпечення їх особистої, майнової та іншої безпеки.

Запобігання і припинення конкретних злочинів з використанням захисних можливостей потенційної жертви.

Криминологічні дослідження показують, що 7 з 10 злочинів можна запобігти з використанням механізмів спеціально-криминологічної профілактики [2, с. 145].

Вивчаючи та аналізуючи злочини проти працівників органів внутрішніх справ, ми вважаємо доцільним включити до віктимологічної профілактики серед працівників органів внутрішніх наступні заходи:

Посилити вимоги до підбору кандидатів на службу в органах внутрішніх справ, а також удосконалити процедури проведення та визначення загальних критеріїв оцінки професійної придатності та успішності діяльності працівників органів внутрішніх справ.

Система ранньої профілактики професійної деформації, яку повинні проводити керівниками служб з підлеглими у таких напрямках:

а) процес постійного підвищення рівня службової готовності на правовій і глибоко моральній основі;

б) концентрація зусиль суб'єктів системи виховної і соціально-психологічної роботи на формування у працівників органів внутрішніх справ професійно-значимих особистих якостей;

в) використання можливостей випереджаючого професіоналізму, кращі його зразки для підвищення якісного рівня службових навичок у повсякденній роботі з реалізації працівниками працівників органів внутрішніх справ своїх прав і обов'язків [3, с. 67];

Необхідно налагодити ефективну роботу практичних психологів по виявленню осіб, які можуть стати потенційними жертвами злочинів та проведення з ними комплексу заходів віктимологічної профілактики, також стимулювання з боку держави створення соціальних служб, недержавних структур, фондів допомоги, реабілітаційних центрів та інших установ захисту як потенційних жертв так і осіб, які стали жертвами злочинів;

Удосконалення законодавчих актів, посилення заходів відповідальності за злочини скоєні відносно працівників органів внутрішніх справ, ухвалення нових, регламентуючих принципові питання положення, статусу жертв злочинів проти працівників органів внутрішніх справ;

Розроблення нової системи ефективних спеціальних прийомів для виконання службових обов'язків, а також використання раніше накопиченого досвіду та популяризування науково-практичних знань від покоління до покоління стражів громадського порядку.

Започаткувати обов'язкові заняття для кожного працівника органів внутрішніх справ не залежно від того, яку посаду обіймає та вікової категорії зі спеціально-фізичної підготовки та вогневої підготовки, а також вирішення формалізму при складанні іспитів з вище зазначених дисциплін.

Питання збільшення злочинів проти працівників органів внутрішніх справ набуває резонансного характеру, необхідно висвітлення цієї проблеми та вирішення його на державному рівні.

Індивідуальна віктимологічна профілактика серед працівників органів внутрішніх справ полягає у виявленні серед них осіб із підвищеною віктимністю і проведенні з ними профілактично-виховних заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвою злочинних посягань.

Прийоми і методи індивідуальної віктимологічної профілактики досить відомі. Проте вони, як правило, зводяться лише до захисно-виховної роботи з громадянами, які стали потерпілими. Робота з виявлення осіб із підвищеною віктимністю практично не ведеться.

Для вдосконалення індивідуальної віктимологічної профілактики злочинів проти працівників органів внутрішніх справ ми пропонуємо:

проведення бесід, зборів, нарад, тренінгів і занять з особами, що характеризуються підвищеним ступенем віктимності, а також контроль їх поведінки;

проведення виховної роботи з працівниками органів внутрішніх справ, стаж роботи, яких перевищує п'ять років, у зв'язку з професійною деформацією, яка є однією з причин скоєння злочинних посягань на життя та здоров'я працівників органів внутрішніх справ;

виготовлення і розповсюдження спеціальних пам'яток, як вберегтися від злочинних посягань відносно власного життя та здоров'я;

надання практичної допомоги особам, які стали жертвами злочинних посягань у захисті їх прав, а також орієнтування їх на підтримку постійного зв'язку з органами, які проводять психологічну роботу;

проведення спільних нарад і методичних семінарів серед керівного складу, присвячених проблемам злочинності проти працівників органів внутрішніх справ.

Працівники органів внутрішніх справ кожний день при виконанні службових обов'язків та поза службою зустрічаються з різними варіантами конфліктних ситуацій. Владність повноважень, якими наділені працівники органів внутрішніх справ, необхідність застосування заходів примусу з метою ефективної боротьби з кримінальною злочинністю, умови постійної двосторонньої боротьби, інші антагоністичні умови діяльності органів внутрішніх справ є основним джерелом будь-яких конфліктних ситуацій, що мають місце в діяльності більшості працівників органів внутрішніх справ [4, с. 236].

Практика свідчить, що рання профілактика насильницьких посягань на працівників органів внутрішніх справ починається з започаткування їх професійності при налагодженні відносин з населенням взагалі і правопорушниками зокрема.

Список використаних джерел

1. Криминология / Под ред. В. Н. Бурлаков, Н. М. Кропачева. – СПб.: Питер, 2002. – С. 179.
2. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / Под ред. В. Н. Кудрявцева. – М.: МГУ, 1984. – С. 145.
3. Яковлев А.М. Преступность и социальная психология (Социально-психол. закономерности противоправного поведения) / Предисл. проф., д-ра экон. наук В.Н. Кудрявцева. – Москва: Юрид. лит., 1971. – 248 с.
4. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология : Учебное пособие для вузов. – Харьков: РИП «Оригинал», 1997. – 352 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ ОСІБ, ЯКІ ГОТУЮТЬ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Грабазій І. А.
викладач кафедри ОРД ННІКМ ХНУВС

Сафронов М. О.
слухач магістратури ННІКМ ХНУВС

Незважаючи, що в теоретичній площині проблема принципів ОРД розроблялася дослідниками ще з початку 60-х років ХХ століття, до теперішнього часу визначення, зміст, система принципів, основні напрями їх правового розвитку, механізм реалізації є однією із найбільш складних проблем, що потребує подальшого вивчення і розробки.

Оперативна розробка осіб, які готують учинення злочинів пов'язаних з торгівлею людьми, ефективна й складна форма оперативно-розшукового впливу на них, та повинна здійснюватись, як вже зазначено вище, з урахуванням усіх її особливостей. Саме ці особливості обумовлюють суть і специфіку цього виду оперативної розробки, які найяскравіше проявляються через її принципи. У даному випадку під принципами розуміємо основні правила діяльності оперативного складу ОВС. Це питання необхідно розглядати, базуючись на положеннях Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де сформульовані її загальні принципи. В цілому слід зазначити, що питання відносно принципів ОРД вже достатньо повно досліджені вченими, які працюють у сфері загальної теорії оперативно-розшукової діяльності, але організаційні та організаційно-тактичні принципи, оперативної розробки осіб, які готують учинення злочинів пов'язаних з торгівлею людьми на сучасному етапі розвитку науки ОРД майже не розглянуті.

У групу організаційних принципів, перш за все, входить такий принцип, як *єдність системи* оперативних підрозділів боротьби з торгівлею людьми, що застосовують оперативну розробку й інші організаційні форми протидії торгівлі людьми. Зазначені підрозділи входять до структури управлінь та департаменту карного розшуку, що виключає підпорядкованість її місцевим органам влади і управління. Це гарантує її незалежність у процесі вирішення проблем, пов'язаних з боротьбою зі злочинами, що пов'язані з торгівлею людьми. Цей принцип відповідає розвитку таких закономірностей проведення оперативно-розшукової діяльності, як спеціалізація та професіоналізм, без яких неможлива ефективна оперативна розробка організованих осіб, які готують учинення злочинів пов'язаних з торгівлею людьми. Оперативний склад підрозділів, які ведуть безпосередню боротьбу з таким видом злочинів, також повинен володіти цими знаннями. Оперативні працівники повинні знати кон'юнктуру ринку торгівлі людьми, канали продажу, способи транспортування та інші фактори.

Основними причинами недостатньої ефективності протидії торгівлі людьми вчені, які займалися дослідженням цієї проблеми, вважають: відсутність досвіду роботи в цьому напрямі; низький рівень агентурно-оперативної роботи; відсутність методичних рекомендацій щодо викриття цього виду злочинів; малочисельність оперативного складу підрозділів.

Разом з тим вся система органів, що здійснюють ОРД, і система кримінальної міліції побудована з урахуванням такого принципу, як *розподіл повноважень*. Кожному органу, який здійснює ОРД, визначається сфера діяльності, обов'язки й відповідні повноваження.

Проте, зазначене положення призводить до появи й іншого принципу організації оперативної розробки – *взаємодію та координацію діяльності* підрозділів боротьби з торгівлею людьми між собою, з іншими підрозділами кримінальної міліції та оперативними підрозділами інших відомств, так як вони на рівні конкретного регіону діють у межах єдиного оперативно-розшукового простору. Навіть у структурі самої кримінальної міліції потреба у взаємодії обумовлена різними можливостями оперативних підрозділів.

Поза всяким сумнівом, організаційним принципом оперативної розробки торговців людьми є *плановість*. Сучасні дослідження показали, що в ході провадження по оперативно-розшуковим справам складались плани використання сил, засобів і методів ОРД. У наявності основні та додаткові плани, документи, які відображають хід їх виконання, плани окремих оперативно-розшукових заходів, подання керівників оперативних підрозділів щодо проведення окремих ОРЗ, що обмежують конституційні права і свободи громадян тощо.

Аналіз планів проведення оперативно-розшукових заходів, складених по оперативно-розшукових справах, дозволяє виділити ще два організаційних принципи. Перший – принцип *єдиначальності* під час здійснення оперативної розробки. Він підкреслює роль керівника оперативного підрозділу в організаційному забезпеченні оперативної розробки як в цілому по оперативній справі, так і проведення окремих оперативно-розшукових заходів, особистої участі в їх здійсненні. Цей принцип діє синхронно з другим принципом – це *колегіальність* при прийнятті рішень з актуальних і складних питань оперативної розробки осіб, які готують учинення злочинів пов'язаних з торгівлею людьми.

До організаційних принципів оперативної розробки слід віднести *підконтрольність* її здійснення з боку компетентних посадових осіб підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми та кримінальної міліції, які мають повноваження на виконання у цій сфері функції відомчого контролю.

Таким чином, аналізуючи вищевикладене, можна дійти наступного висновку: оперативна розробка осіб, які готують учинення злочинів пов'язаних з торгівлею людьми може бути більш ефективною, якщо вона базується не тільки на загальноправових принципах ОРД, але і узгоджується з організаційними принциповими положеннями оперативно-розшукової роботи.

УДК 343.9:343.721

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З ЗАНЯТТЯМ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Гоменюк А. М.

здобувач кафедри економічної безпеки ННІ підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції НАВС

За даними МВС України упродовж 2012 року працівниками підрозділів ДСБЕЗ опрацьовано близько 2,5 тис. звернень щодо надання нелегальних послуг у сфері гравального бізнесу на території держави. За результатами проведених перевірок правоохоронцями виявлено 926 злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України, вилучено понад 12,3 тис. одиниць гравального обладнання. До суду направлено 573 кримінальні справи.

У процесі злочинної діяльності суб'єкти гравального бізнесу, як правило, намічають план своїх дій, готують знаряддя і засоби вчинення злочину, обирають той або інший спосіб їх застосування, вживають заходів маскування або знищення слідів злочину і своєї причетності до нього.

З огляду на зазначене, протидія злочинній діяльності осіб, які займаються гравальним бізнесом повинна відбуватися бути систематизованою, з попереднім плануванням узгоджених заходів протидії.

Пропонуємо організовувати діяльність оперативних підрозділів наступним чином:

- проведення спільної оперативної наради територіальних підрозділів ДСБЕЗ з представниками підрозділів карного розшуку та громадської безпеки;

- створити оперативні штаби та оперативні групи на чолі із начальників територіальних підрозділів; за участю оперуповноважених ДСБЕЗ; слідчих СВ інспекторів підрозділів громадської безпеки на яких покласти обов'язки з документування виявлених порушень, у тому числі з проведенням всього комплексу оперативно-розшукових заходів, а також досудового розслідування кримінальних правопорушень відповідно до КПК України;

- організувати на заняттях зі службової підготовки вивчення методичних рекомендацій щодо виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з наданням послуг у сфері гравального бізнесу;

- забезпечити надання підрозділами патрульної служби до оперативних служб інформації про функціонування гравальних закладів на території оперативного обслуговування;

- провести оперативні наради, під час яких проаналізувати наявну оперативну інформацію та матеріали кримінальних проваджень щодо діяльності на території обслуговування об'єктів гравального бізнесу;

- забезпечити оперативні групи транспортом, приміщеннями для опрацювання матеріалів перевірок і належного зберігання вилученого гравального обладнання;

- вжити заходів що до фіксації протиправної діяльності та притягнення до відповідальності осіб з числа організаторів та власників суб'єктів підприємницької діяльності, що приймають участь у наданні послуг у сфері гравального бізнесу;

- забезпечити своєчасне внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про виявлені під час відпрацювання факти зайняття гравальним бізнесом;

- забезпечити належну організацію досудового розслідування, а також оперативне супроводження кримінальних проваджень, передбачивши проведення необхідного комплексу процесуальних дій відповідно до вимог КПК України;

- організувати належну взаємодію оперативних служб, слідчих підрозділів, органів прокуратури та місцевих судів для своєчасного прийняття процесуальних рішень за виявленими фактами порушень вимог Закону України «Про заборону гравального бізнесу в Україні».

- забезпечити подання до суду, відповідно до ст. 3 Закону України «Про заборону гравального бізнесу в Україні» та п. 33 статті 10 Закону України «Про міліцію», з метою застосування фінансових санкцій відносно порушників чинного законодавства України.

УДК 343.98.06 (477)

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ МІЖНАРОДНОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ «ІНТЕРПОЛ»

Губська А. В.

кандидат юридичних наук, інспектор сектору Укрбюро Інтерполу ГУМВС України в Харківській області

Робочий апарат Українського бюро (далі -Укрбюро) Інтерполу є самостійним структурним підрозділом апарату Міністерства внутрішніх справ (далі-МВС) України на правах департаменту, який забезпечує реалізацію повноважень МВС щодо представництва України в Міжнародній організації криміна-

льної поліції – Інтерпол та Європейському поліцейському офісі (Європол), а також повноважень МВС як Національного центрального бюро Інтерполу та Національного контактного пункту Європолу в Україні.

Варто зазначити, що підрозділи Укрбюро Інтерполу посідають одне з провідних місць в системі МВС України. Так, найважливішими аспектами діяльності Укрбюро Інтерполу є:

- надання консультативно-методичної допомоги органам внутрішніх справ та іншим правоохоронним органам в відповідних сферах їхньої діяльності;
- систематичне інформування органів внутрішніх справ про принципи і форми міжнародного поліцейського співробітництва в системі Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол;
- інформування підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ про використання транснаціональною злочинністю нових прийомів і методів здійснення злочинів [1].

Відповідно до Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9.01.1997 р. №3/1/2/5/2/2 [2], робочий апарат Укрбюро Інтерполу забезпечує співробітництво правоохоронних органів України та зарубіжних країн як у цілому, так і в окремих напрямках боротьби із злочинністю та терористичною діяльністю та надає можливості для підготовки та надсилання ініціативних запитів за кордон; підготовки та надсилання відповідей на запити зарубіжних правоохоронних органів; обміну оперативного-розшуковою, оперативною-довідковою та криміналістичною інформацією про підготовку та вчинення злочинів та причетних до них осіб, а також архівною та, в окремих випадках, процесуальною інформацією; обміну досвідом роботи, законодавчими та іншими нормативними актами, учбово-методичною літературою з питань діяльності правоохоронних органів; обміну науково-технічною та іншою інформацією з питань боротьби із злочинністю [3].

Відповідно до ст. 2 Статуту Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол, ціллю даної організації є:

- забезпечення широкого кола взаємодії всіх органів (установ) кримінальної поліції в рамках чинного законодавства країни і у дусі Декларації про права людини;
- створювати та розвивати установи, які можуть успішно сприяти попередженню та протидії кримінальної злочинності і боротьби з нею [4].

Слід відмітити, що Укрбюро Інтерпол здійснює протидію наступним видам злочинам:

- у сфері економіки;
- у сфері боротьби з незаконним виготовленням підроблених грошових знаків;
- у сфері попередження, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з транспортними засобами;
- у сфері боротьби з посяганнями на культурні цінності та предмети антикваріату;
- у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків;
- у сфері боротьби з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухівки та вибухових пристроїв;
- у сфері боротьби із злочинами, пов'язаними з підробкою документів;
- у сфері захисту довкілля, а також боротьби із злочинами, пов'язаними з викраденням та незаконним перевезенням радіоактивних речовин;
- у сфері кіберзлочинності;
- у сфері організованої злочинності;
- у сфері корупції;
- у сфері сексуального зловживання дітьми (1) попередження усиновлення дітей особами, які знаходяться у міжнародному розшуку, 2) комерційна експлуатація та торгівля дітьми, 3) сексуальні злочини та дитяча порнографія; 4) тяжкі злочини проти дітей; [5, с. 200].

Всі без виключення підрозділи кримінальної поліції органів внутрішніх справ можуть звернутись із відповідним запитом до підрозділів Укрбюро Інтерполу на місцях та отримати інформацію що стосується перелічених видів злочинів.

Таким чином, протидія злочинам – внутрішня функція держави. Проте, умови боротьби з національною злочинністю у наш час суттєво ускладнюються зростанням числа транснаціональних злочинів, які виявляються небезпечними не тільки для окремих країн, але й для всього людства в цілому. Важливість підрозділів Інтерполу полягає у тому, що протидія злочинам, що мають транснаціональний характер здійснюється, перш за все, у практичній взаємодії правоохоронних органів з компетентними відомствами зарубіжних держав і здійснюється лише через Укрбюро Інтерполу. Варто пам'ятати, що практична новизна полягає в тому, що з кожним роком набувають поширеності нові види злочинів (піратство, контрабанда фармацевтичних препаратів та інші), протидія яким неможлива без участі Інтерполу. Адже підрозділи Інтерполу мають у своєму арсеналі інформаційно-пошукові системи, в яких систематично накопичується інформація про: а) осіб; б) викрадений автотранспорт; в) викрадені та втрачені паспортні документи та їх бланки; г) викрадені подорожні документи та бланки адміністративних документів. Отже, за допомогою каналів Інтерполу можна отримати важливу інформацію, яку можна використати у процесі протидії вищезазначеним злочинам.

Список використаних джерел:

1. Говійко Є.А. Місце Робочого апарату Укрбюро «Інтерполу» та підрозділів кримінальної міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/2011_2/pdf/11geamvc.pdf
2. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9.01.1997 р. №3/1/2/5/2/2: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>.
3. Старжинський В.С. Інтерпол. Міжнародна організація кримінальної поліції: навч. посібник / В.С. Старжинський, С.В. Старжинський, П.В. Хот енець. – Харків: Бурун Книга, 2006. – 112 с
4. Устав Международной организации уголовной полиции Интерпола (вступил в силу 13 июня 1956 года, с изменениями по состоянию на 1 января 1986 г.): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_142.
5. Бандурка О.М. Інтерпол: Міжнародна організація кримінальної поліції: наук.-практ. Посібник. – Харків: Держ. Спеціалізоване вид-во «Основа», 2003. – 340 с.

УДК 343.71(075.8)

ВИЯВЛЕННЯ ПРИЧИН ТА УМОВ ВЧИНЕННЯ ГРАБЕЖІВ

Гулак Р. В.

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки ЛьвДУВС

Одним із найнебезпечніших кримінальних проявів є корисливо-насильницька злочинна діяльність. Така діяльність порушує конституційні права людини: невід'ємне право на життя, на повагу й гідність, на свободу та особисту недоторканність, а також на соціальне і матеріальне благо – право власності. Наша держава йде шляхом сприйняття кращих традицій світової філософської та правової думки. У статті 3 Конституції України[1] зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Вивчення злочинної поведінки та її джерел здійснюється на трьох рівнях – загальному, особливому і одиничному. При вивченні походження злочинного на загальному (на рівні злочинності в цілому) і особливому рівнях (на рівні окремих видів, груп злочинів) у спеціальній літературі виділяють криміногенні чинники (детермінанти, обставини), а на рівні одиничного, чому відповідають конкретні злочинні діяння окремих людей, – причинно-наслідкові комплекси [2].

Сам зміст детермінації передбачає декілька десятків видів детермінаційної взаємодії. При вивченні злочинності в цілому та окремих видів, груп злочинів розрізняють причини і умови (причинність) цих явищ, зв'язок станів, функціональну залежність, системно-структурні, статистичні та інші види зв'язків. Важливо наголосити, що причинність вужча за детермінацію, оскільки вона відбиває зв'язок між явищами тільки в певному відношенні, спрощуючи їх загальну взаємодію [3, с.90]. Коли ж у кримінології говорять про детермінацію на рівні конкретного, маються на увазі, передусім, причини і умови. Як писав В.М. Кудрявцев, вивчення причинних зв'язків у сфері злочинної поведінки є багатограним і складним завданням [4, 13].

На рівні загального грабежі зумовлюються тими ж криміногенними чинниками, що й більшість інших видів злочинів, передусім злочинів корисливої і корисливо-насильницької спрямованості. З нашої точки зору, становить інтерес аналіз детермінації грабежів в цілому (на рівні особливого) і причинно-наслідкових комплексів на рівні конкретних злочинних діянь. Не вдаючись до детального розгляду різних точок зору, які зазнали критичного аналізу в спеціальній літературі, відзначимо лише, що визначень причин і умов безліч. Під причиною у філософському аспекті потрібно розуміти явища, що при певних умовах з необхідністю викликають, зумовлюють інші явища або зумовлюють у них зміни. Що ж стосується умов, то вони самі по собі не викликають наслідків, а лише забезпечують дію, прояв причини. І в цьому значенні вони не відіграють визначальної ролі в учиненні злочинного діяння. Однак їх значення і роль у причинно-наслідковому ланцюзі не можна применшити, оскільки за відсутності необхідних умов причина не спрацює і залишається лише нереалізованою можливістю.

Г.Г. Зуйков у сукупності причин і умов, що сприяють учиненню злочину, виділяє: а) безпосередню причину вчинення злочину; б) умови, що сприяли дії безпосередньої причини в конкретному злочинному посяганні; в) обставини, що сформували безпосередню причину злочину[5]. Безпосередні причини індивідуального правопорушення полягають в індивідуальних особливостях особистості суб'єкта і конкретній ситуації, в якій він перебуває.

Під причиною конкретного злочину в причинно-наслідковому комплексі розуміють взаємодію суб'єктивного й об'єктивного елементів в негативних морально-психологічних якостях особи, сформованих під тривалим впливом несприятливих умов життя особи або протягом незначного проміжку часу в дорослому віці за сприятливих умов формування поведінки в дитячому і підлітковому віці, та зовнішнім середовищем, що сприяє розвитку і зміцненню цих негативних якостей. Зовнішнє середовище, яке складає об'єктивний елемент причини злочинних діянь, – це різноманітні конкретні життєві ситуації, в

яких може перебувати людина, і які сприяють становленню і продовженню формування негативних якостей особи, що в результаті відіграють провідну роль при вчиненні злочину. Слід зазначити, що конкретні життєві ситуації ще не є тією сукупністю зовнішніх обставин, які остаточно формують або укріплюють в особи рішучість вчинити злочин. Вони можуть мати місце задовго до вчинення злочинного діяння. Для зручності позначимо їх ситуаціями першого порядку. До таких конкретних життєвих ситуацій першого порядку, за яких відбувається розвиток і зміцнення характерних морально-психологічних рис майбутнього грабіжника, можна віднести, наприклад, його постійне знаходження у певному середовищі, де панують антисуспільні звички, кримінальна субкультура; неможливість продовжити навчання, знайти роботу; зіткнення з представниками влади з приводу власної антисуспільної поведінки, що часто приводить до відторгнення, неприйняття норм і правил законотворчого способу життя[6].

Таким чином, кожне конкретне злочинне діяння викликано не однією певною обставиною, а сукупністю об'єктивних і суб'єктивних обставин. Причому зовнішні обставини впливають на вибір поведінки особи не безпосередньо, а сприймаються і переломлюються нею відповідно до її внутрішнього складу, опосередковуються її внутрішнім змістом.

Загальні причини корисливо-насиленої злочинності полягають у протиріччях соціально-економічного розвитку суспільства, зокрема несприятливих тенденціях в економічному житті (спад виробництва, безробіття, гіперінфляція, соціальна незахищеність широких верств населення, протиріччя в розподільчих відносинах, відсутність належної системи контролю за перерозподілом національного багатства тощо), недоліках і прорахунках соціально-культурної, духовної сфер (спотворена моральна, правова і, навіть, релігійна свідомість), загальному напруженому кримінальному стані в країні тощо.

Отже, безпосередні причини грабежів можуть бути представлені кількома групами. По-перше, це група морально-психологічних причин, що містить антисуспільні погляди і звички правопорушників, які виражаються у безвідповідальному ставленні до чужого майна і, головне, життя і здоров'я іншої людини. Такі антисуспільні погляди знаходять прояв передусім у користолюбстві, поєднаному з агресивністю. Корисливі спрямування особи мають гамму різних відтінків – від користолюбства і накопичення до задоволення раптово виникаючих потреб, наприклад, в алкоголі чи наркотиках, або стійкого паразитичного способу життя.

Паразитизм – традиційна причина діянь злочинців-рецидивістів. Особливо тривожним є небажання ще зовсім молодих людей, які вчиняють злочин, займатися суспільно корисною працею, яке у більшості випадків пояснюється відсутністю високооплачуваної роботи або незгодою працювати за мізерну плату. Молоді грабіжники могли зростати і в матеріально благополучних сім'ях, але в споживчо-егоїстичній атмосфері, коли рідні самі потурали значним не за віком матеріальним потребам дітей. Спочатку свої потреби ці підлітки, молоді люди задовольняють за рахунок можливостей сім'ї, а коли рідні і близькі вже неспроможні задовольнити усі їх забаганки, настає черга вчинення злочинного діяння. Багато молодих людей, закінчивши школу або передчасно залишивши навчання, жодного дня не працювали до вчинення злочину.

Безпосередньою причиною грабежів є також деформація дозвільно-побутових інтересів, звичок, потреб, що відбивається у потягу до пияцтва, наркотиків, азартних ігор (тією чи іншою мірою ця причина фігурує майже в усіх випадках вчинення грабежів). Між алкоголізмом, наркоманією і злочинністю існує тісний зв'язок. Потреба в алкоголі і наркотиках входить до числа рівнозначних криміногенних мотивів і навіть лідирує серед них. Грабіж, власне, і вчиняється у багатьох випадках заради придбання спиртних напоїв.

До морально-психологічних причин злочинної поведінки грабіжників також потрібно віднести таку рису характеру як заздрість. Заздрість особливо характерна для підлітків. Відсутність

престижних речей або необхідної кількості грошей розцінюється грабіжниками-підлітками як жорстока несправедливість оточуючих стосовно них. Наявність у людей престижних речей, яких немає у них, сприймається як додатковий стимул для проявів зухвалості й жорстокості під час грабежу[7].

Однією з причин вчинення грабежів є культурно-виховний чинник. Як зазначають німецькі кримінологи, під культурним рівнем розуміється не тільки ступінь інтелігентності, духовний або освітній рівень людини, її знання в галузі культури, начитаність, а й сукупність матеріальних і духовних багатств і цінностей, створених народом, які оберігаються і розглядаються як додаткове багатство, яке свідчить про досягнення нації. Сюди ж слід віднести спосіб життя, манери, стиль і форми міжособистісних відносин, закріплені у звичаях і правилах поведінки. Культура народу відображає його ставлення до людини й суспільства, їх оцінку. Зустрічаються люди ерудовані, але з низькою культурою міжособистісного спілкування. Грубість, цинізм, брутальність, неповага до людини та її майнових прав органічно вписані в життя багатьох осіб, які вчинили злочин. Такий стан зумовлюється також про-рахунками в сімейному, шкільному вихованні. На жаль, останнім часом відчувається брак культурних програм у засобах масової інформації. Найкращі надбання культурної спадщини (театральні вистави, концерти, виставки тощо) таким людям нецікаві і водночас недоступні внаслідок їх фінансового становища.

В етимології грабежу не останнє місце посідає економічний чинник – відсутність матеріальних коштів, роботи тощо. Але він діє як причина вчинення конкретного злочину не сам по собі, а у взаємодії з моральними нахилами особи, яка замість активного впливу на несприятливу конкретну життєву ситуацію йде шляхом найменшого опору, виявляючись слабкою перед можливо тимчасовими ускладненнями матеріального характеру. Часто матеріальна потреба злочинців виражається у тому, що «не було

або не вистачало грошей на горілку». Таким чином, скрутні матеріальні обставини створюються у більшості випадків самим грабіжником внаслідок систематичного пияцтва, небажання працювати, залишення дому тощо. Почуття голоду рідко штовхає людину на вчинення такого тяжкого злочину як грабіж, але фізична залежність від алкоголю – майже завжди. Крім того, значне майнове розшарування людей за рівнем прибутків створює додаткові умови для нестійких у моральному плані осіб. Якщо за часів Радянського Союзу матеріальний добробут особливо не афішувався, і забезпечені потерпілі часто приходили до факту вчинення стосовно них корисливого або корисливо-насиленницького злочинного діяння, то нині багатством пишаються, воно як би виставляється напоказ. Тому для злочинців не складає труднощів пошук і отримання інформації про матеріальний добробут тієї чи іншої людини. Вчиняти злочин стає економічно вигідним.

Таким чином, для переважної більшості грабіжників характерна психологія соціального паразитизму, корисливо-споживча мотивація, що доповнюється у деяких випадках спонуканнями, пов'язаними із заздрістю, помстою, почуттям помилкового розуміння товариства, прагненням до самоствердження тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України
2. Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причин и условия: учебное пособие / И.Н. Даньшин. – К.: УМК ВО, 1988. – 88с
3. Міллер А. Що таке причини та умови злочинів? // *Право України*. – 2001. – № 5. – С. 90.
4. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии с.13
5. Зуйко Г.Г. К вопросу о понятии причин преступления и условий, способствующих его совершению / Г.Г. Зуйков // *Вопросы предупреждения преступности*, 1965. – Вып.2 – С.3-18
6. Кобзар О.Ф., Грейніс В.О. Причини і умови вчинення розбійних нападів // *Південноукраїнський правничий часопис* №3 2008 – С.43-47
7. Протидія грабежам оперативних підрозділів МВС України: навч. посіб / за заг. ред. О.М. Джу-жі. – Хмельницький: ХНУ, 2011. – 115с.

УДК: 343.93 (277.75)

ПРОБЛЕМИ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО ОПЕРАТИВНО РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Гурин В. М.

курсант 2-го курсу ННІКМ, ХНУВС

Удосконалення нормативно-правових засад регулювання оперативно-розшукової діяльності є однією з умов дотримання законності, прав і свобод громадян. Це питання протягом всього періоду існування Української незалежної держави знаходиться в центрі уваги законодавчих, виконавчих і правоохоронних органів. Варто зазначити що до здобуття Україною незалежності основним нормативним документом що дозволяв проведення оперативно-розшукової діяльності, була стаття 103 КПК України: на її основі вже здійснювалось відомче нормативне регулювання у правоохоронних органах [1]. Після розпаду СРСР в усіх колишніх його республіках – нині незалежних державах – розпочалась активна законодавча робота, яка також торкнулась і проблем регулювання оперативно-розшукової діяльності. Основною ідеєю такої роботи була потреба захистити права і свободи громадян як основи демократичності держави й одночасно дати можливість правоохоронним органам та їх спеціальним підрозділам вести активну боротьбу зі злочинністю. Потреба у прийнятті законодавства, що регулювало б оперативно-розшукову діяльність, визріла давно, але реалізація її стала можливою тільки після отримання Україною незалежності. І як результат вирішення цієї проблеми – прийняття 18 лютого 1992 року Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» [2]. За одинадцять років існування даний закон витримав велику кількість змін і доповнень, і які, як показала практика його застосування, не завжди сприяли ефективній діяльності оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю.

Ряд положень даного Закону сковує дії оперативних працівників, ставить їх у стан невизначеності і це призводить до порушення Закону: так, наприклад, у частині 3-й статті 9 вказується: «Без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів, крім випадку, непередбаченого частиною 4 цієї статті, забороняється».

З цього випливає, що ніякої профілактичної, попереджувальної, перевіркової роботи за допомогою арсеналу оперативно-розшукових можливостей оперативні працівники здійснювати не мають права, тому що порушується дане положення.

А як же завести відповідну справу, не зібравши певні достовірні дані шляхом опитування осіб, встановлення конфіденційного співробітництва (ст. 8) [2] і т. і., якщо це заборонено Законом. Безумовно, коли вказане відноситься до проведення оперативно-технічних заходів, пов'язаних з порушенням прав і свобод людини, то це інша справа, але законодавець обійшов дане питання своєю увагою.

Закон зобов'язує оперативні служби «невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки у повному обсязі» (ст. 9) [2]. Але оперативно-розшукові заходи проводяться таємно і розроблювальні особи про це не знають. У зв'язку з цим виникає питання, чи доцільно про це інформувати даних осіб? Якщо так, то оперативна робота втрачає будь-який сенс [3, с. 8].

Положення Закону не забезпечують достатню повноту таємності проведення оперативно-розшукових заходів, встановлення конфіденційного співробітництва громадян у зв'язку з широким колом посадових осіб, які мають право знайомитись з оперативними матеріалами, впливати на хід проведення розшукової роботи. Це призводить до безініціативності оперативних співробітників, зниження показників оперативної роботи, фальсифікації матеріалів, необ'єктивного обліку даних про осіб, які конфіденційно співпрацюють з правоохоронними органами [4].

Працівник, який має високі оперативні позиції, уникає документального оформлення джерел інформації, що свідчить про недовіру як своїм керівникам, так і органам контролю (прокуратурі, суду) [5, с. 20].

Закон «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] абсолютно не вирішує завдань, що витікають із поняття «оперативне обслуговування». Фактично працівники всіх оперативних підрозділів ОВС залишаються один на один з цією проблемою.

Правда, деякі правоохоронні органи роблять спроби розібратись з нею за рахунок відомчого нормативного регулювання, але без законодавчого вирішення даного питання проблема залишається.

Варто зауважити, що внесення змін до Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» не принесе потрібних результатів якщо ці зміни не будуть обговорені більш ширшим колом спеціалістів перш за все оперативних підрозділів, адже саме вони впроваджують у практичну діяльність всі новели оперативно-розшукової діяльності.

Автор сподівається, що науковий аналіз порушених у цих тезах питань викличе дискусію серед молодих науковців, практичних працівників оперативних підрозділів, під час якої вчення про застосування оперативно-розшукового законодавства України (частиною якого є підстави для здійснення ОРД, права і обов'язки суб'єктів ОРД) знайде подальший розвиток. Це сприятиме вдосконаленню чинного законодавства та практики його реалізації.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон Української ССР від 28 грудня 1960 року № 902, із змінами і доп. від 11 січня 2007 року № 578-V // Відомості Верховної Ради України. – 1961 – № 2. – Ст. 15.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII, із змінами і доп. від 15 грудня 2005 № 3200-IV // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
3. Погорецький Н.А. Концептуальні підходи к реформированию уголовной юстиции Украины / Н.А. Погорецький // Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції і перспективи вдосконалення досудового слідства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (Одеса, 30 травня 2008 року). – Одеса: ОДУВС, 2008. – С. 3-8.
4. Самофалов Л.П. Правові проблеми оперативно-розшукової діяльності у світлі модернізації роботи податкової служби / Л.П. Самофалов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nc.nusta.com.ua/Kyrsi%202003/tezi/images_tezi/053.htm.
5. Бардацька О.В., Орлеан А.М. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних із торгівлею людьми. – К.: «МОМ», 2010. – 35 с.

УДК 330.4 (477)

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У ОДНОГО УЧАСНИКА

Дараган В. В.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри ОРД та спеціальної техніки ДДУВС

Створення та реалізація комплексних заходів щодо формування конкурентного середовища у сфері державних закупівель, запобігання проявам корупції, забезпечення прозорості процедур закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти та досягнення оптимального і раціонального їх використання є одним із основних пріоритетів державної політики України у сфері державних закупівель.

У 2010 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про здійснення державних закупівель», зазначеним законом було визначено принципи здійснення закупівель: добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія та ефективність; відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; недискримінація учасників; об'єктивна та неупереджена оцінка пропозицій конкурсних торгів; запобігання корупційним діям і зловживанням.

Однією із норм спрямованих на забезпечення принципів добросовісної конкуренції серед учасників та запобігання корупційним діям і зловживанням були положення ст. 39 зазначеного закону, а саме абзац, який визначав, що процедура закупівлі в одного учасника застосовується замовником після по-

годження з Уповноваженим органом (Міністерство економіки України) у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Однак зазначений абзац у жовтні 2011 року було виключено на підставі Закону України від 08.07.2011 № 3681-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань державних закупівель», прийняття якого викликало занепокоєння у деяких науковців та громадських організацій.

Значна кількість науковців та експертів схиляються до думки, що надання замовникам права самостійно здійснювати закупівлю товарів, робіт та послуг за державні кошти в одного учасника призводить до корупційної складової у цій сфері. Відповідно до діючого Закону України «Про здійснення державних закупівель», закупівля в одного учасника здійснюється у зв'язку з виникненням особливих економічних або соціальних обставин, які роблять неможливим витримати терміни для проведення тендерів для певних товарів та послуг зазначених у законі, а також при відсутності конкуренції або термінової потреби в товарах для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, а також при закупівлі витворів мистецтва.

Після надання замовникам права самостійно здійснювати закупівлю товарів, робіт та послуг за державні кошти в одного учасника у ЗМІ все частіше почали з'являтися повідомлення про сумнівні обґрунтування закупівлі в одного учасника. Наприклад, у 2013 року у ЗМІ з'явилась інформація про те, що ТОВ «Техно-Буд» на реконструкцію будівель обласного клінічного перинатального центру «Мати і дитина» по вул. Замкова, 10 в м. Тернополі. Вартість угоди склала 29,37 млн грн. Закупівлю було проведено за неконкурентною процедурою «закупівля в одного учасника». Нагальну потребу у здійсненні закупівлі обґрунтували розпорядженням голови Тернопільської ОДА Валентина Хоптяна щодо урочистого відкриття перинатального центру в грудні 2012 року.

Розмитість формулювання, на думку експертів, дозволяє застосовувати її мало не завжди. Як повідомила начальник відділу аналізу держзакупівель Мінекономрозвитку України Наталя Шимко у 2013 році Україна закуповує товари і послуги під час тендерів з неконкурентною процедурою з одним учасником на суму близько 200 млрд. грн (витрати бюджету України на 2013 рік закладено на рівні 411 млрд. грн.).

Нагадаємо, що після виключення у 2011 році з вище зазначеного закону норми щодо обов'язку замовників узгоджувати процедуру закупівлі в одного учасника з Уповноваженим органом, обсяг фактичних витрат за укладеними договорами закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти за процедурою закупівлі в одного учасника в Україні склав 137,26 млрд. грн. Таким чином, порівняно з обсягом видатків в 2010 році (53,196 млрд. грн.), закупівлі в одного учасника виросли в 2,58 рази. Таким чином, в Україні, на нашу думку, складається негативна ситуація відносно збільшення застосування під час здійснення державних закупівель неконкурентної процедури закупівлі в одного учасника, що негативно впливає на економіку України адже зазначена процедура є однією із найбільш незахищених від проявів корупції.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день у Верховній Раді України зареєстровано Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо запобігання корупційним правопорушенням та нецільовому використанню державних коштів під час здійснення державних закупівель), в якому передбачено внесення відповідних змін щодо закупівлі у одного учасника до Закону України «Про здійснення державних закупівель», а саме, пропонується доповнити ст. 39 зазначеного закону абзацом такого змісту: «Процедура закупівлі в одного учасника застосовується замовником після погодження з Уповноваженим органом у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України». Окрім того, пропонується у пункті третьому частини другої зазначеної статті: слова «з виникненням особливих економічних чи соціальних обставин, які унеможливають дотримання замовниками строків для проведення процедур конкурсних торгів, зокрема пов'язаних» виключити; після слів «з негайною ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру,» доповнити словами «рятуванням здоров'я та життя фізичної особи,». Ми підтримуємо думку авторів законопроекту відносно того, що зазначені зміни сприятимуть забезпеченню принципу конкуренції, а також значно знизять корупційні ризики у сфері державних закупівель.

Однак з зазначеною думкою погоджуються не усі, так на думку Головного науково-експертного управління, процедура погодження кожної операції закупівлі в одного учасника значно ускладнить цю процедуру, створить умови для прийняття суб'єктивного рішення щодо дозволів на проведення операції закупівлі, а також збільшить терміни проведення закупівель тощо. Ми не підтримуємо зазначеної думки, оскільки відповідно до ст. 4 Закону України «Про здійснення державних закупівель» державні закупівлі здійснюються відповідно до річного плану. Тобто замовникам вже відомі об'єми закупівель на поточний рік. А у разі виникнення нагальної потреби, нами пропонується здійснювати таку закупівлю у межах сум, які не перевищують граничних рівнів необхідних для проведення державних закупівель, до укладання відповідного договору в порядку відкритих конкурсних торгів або до узгодження закупівлі у одного учасника з Уповноваженим органом.

Виходячи з вище зазначеного, можна дійти до наступного висновку, що сьогоднішній стан сфери державних закупівель не у повній мірі відповідає принципам здійснення державних закупівель, а саме принципам добросовісної конкуренції серед учасників та запобігання корупційним діям і зловживанням, що в свою чергу безперечно впливає на забезпечення принципу максимальної економії та ефективності державних закупівель, і як наслідок підриває основи здійснення державних закупівель в Україні. Си-

туація яка склалася у сфері державних закупівель, на нашу думку, загрожує не тільки самій системі здійснення державних закупівель, а й економічній безпеці країни у цілому. Тому з метою поліпшення стану сфери державних закупівель, нами пропонується повернути до положень Закону України «Про здійснення державних закупівель» абзац, який передбачав би погодження процедури закупівлі у одного учасника з Уповноваженим органом.

УДК 343.12:343.985(477)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ

Дерев'ягін О. О.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри ОРД ННІКМ ХНУВС

Масалаб І. І.

слухач магістратури ННІКМ ХНУВС

Реалізація судово-правової кримінально-процесуальної реформи в Україні та запровадження міжнародних стандартів у сфері правосуддя є беззаперечним підтвердженням задекларованого курсу на побудову демократичної правової держави й громадянського суспільства. Ефективність кримінально-процесуальної діяльності в цілому, а оперативної розробки зокрема, багато в чому залежить від можливості створення умов для належної реалізації права на захист учасниками оперативної розробки, особливо це стосується конфідентів, що приймають в ній участь, що значним чином пов'язано з дотриманням їх особистої безпеки, нейтралізацією можливого протиправного впливу на них. Без цього не може навіть бути мови про всебічне, повне та об'єктивне встановлення всіх обставин злочинної діяльності окремої особи чи групи осіб.

При розробці нормативних положень національної стратегії захисту учасників оперативної розробки слід враховувати міжнародний досвід та позитивну практику інших розвинених держав, аналізувати існуючі за кордоном та прийнятні для запозичення позиції, що апробовані та перевірені практикою діяльності судових і правоохоронних органів. У демократичних державах світу вже у другій половині ХХ ст. суспільство почало замислюватися над величезною користю сприяння громадянами органам правопорядку у боротьбі зі злочинністю, про необхідність надання порівняно широких правових гарантій особам, що співробітничать з правоохоронними органами, зокрема оперативними підрозділами, приймають участь у кримінальному провадженні в якості свідків.

Слід підкреслити той факт, що законодавча та судова влада розвинених країн світу активно підтримувала і підтримує зусилля щодо зміцнення сприяння громадянами правоохоронній діяльності в гласній і негласній формі, що займає провідну роль у поліцейських операціях та акціях спеціальних служб. Верховний Суд США навіть підкреслює право поліції на отримання інформації через інформаторів, необхідність їх участі у подальшому процесі в якості свідків: «використання секретних інформаторів або таємних агентів, – йде мова в одному із рішень цього шановного органу, – є цілком законною та дуже позитивною практикою виконання Закону та виправдано інтересами суспільства» (Laird v. Tatum. 408 U.S. 1 (1972)). Відома четверта поправка до американської Конституції не захищає правопорушника від того, що особа, яку він інформує про свої протиправні дії, не викриє їх.

Можна стверджувати, що починаючи з 60-х років минулого сторіччя у Сполучених Штатах Америки була сформована ефективно діюча та ретельно пропрацьована система забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. Ця система, як і будь-яка інша, має певні недоліки, проте переваг суттєво більше. Вважаємо, що набутий позитивний досвід створення правової бази застосування та механізмів реалізації відповідних заходів безпеки має бути врахований та використаний раціонально при побудові національної системи забезпечення безпеки учасників оперативної розробки в Україні. Звичайно, що при цьому потрібно врахувати особливості нашої національної правової системи, її традиції, структуру та повноваження органів, покликаних забезпечувати правопорядок, особливо тих, що наділені правом здійснення оперативно-розшукової діяльності. Адже, як влучно стверджує М.А. Погорецький, «механічне перенесення у вітчизняний кримінальний процес окремих норм та інститутів зарубіжних держав без узгодження з відповідними правовими інститутами вітчизняного законодавства і окремими його нормами та без урахування вітчизняних реалій може призвести до дисбалансу: або до послаблення гарантування прав людини, або ж до зниження ефективності протидії злочинності» [1, с. 8].

Враховуючі генезу розвитку системи захисту свідків у США, з упевненістю можна стверджувати, що прототип Маршалльської служби часів минулого сторіччя [2, с. 22.] уособлює на сучасному етапі розвитку державності в Україні відповідний структурний підрозділ Міністерства внутрішніх справ – спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон» [3]. На останній також покладено обов'язки «забезпечення безпеки судів та суддів», підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, охорони приміщень суду, фізичного захисту учасників кримінального судочинства, що дають свідчення на судовому процесі, а також можливості здійснення негласних оперативно-розшукових функцій. Зазначені співпадання у компетенції цих поріднених структур дають підстави прогнозувати перспективу подальшої еволюції «Грифону» від переважно охоронних функцій та фізичного захисту до центрального державного органу у сфері забезпечення безпеки учасників оперативної розробки, наділеного пра-

вом проведення комплексних та довгострокових заходів безпеки. Саме таким чином у свій час була трансформована Маршалська служба Міністерства Юстиції США.

На думку окремих дослідників [4, с. 45], і ми схильні з ними погодитися, слідуючи позитивному досвідові Сполучених Штатів доцільно у складі департаментів (Управлінь, Головних управлінь) основних галузевих підрозділів ОВС та інших правоохоронних органів України, які згідно законодавства є суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, утворити окремі групи (сектори). На останні варто покласти обов'язки вжиття альтернативних та тимчасових заходів захисту щодо осіб, яким загрожує небезпека, на стадіях дізнання й досудового слідства (тимчасове переселення, короткочасний захист, обмеження інформації про особу тощо).

Окрім США сьогодні захист учасників оперативної розробки розглядається міжнародним співтовариством як найважливіший інструмент протидії організованим формам злочинності, і в багатьох країнах світу з цією метою впроваджені спеціальні програми, прийнято відповідне законодавство. У межах дослідження варто проаналізувати ретроспективу та найбільш суттєві елементи таких програм, наявні позитивні приклади правового забезпечення захисту учасників оперативної розробки, виділити спільні риси законодавств різних правових систем.

Зупинимось детальніше на прикладі Австралії. У 1983 році королівської комісією було вказано на необхідність ефективніше використовувати інформаторів в боротьбі з організованою злочинністю в Австралії і, відповідно, створювати для нижчестоящих учасників злочинних угруповань стимули щодо повідомлення відомостей про їх організаторів та активних учасників. У той час порядок захисту свідків самостійно визначався поліцейськими органами Австралії, які дотримувалися різних підходів: одні робили акцент на цілодобовій охороні, інші ж воліли переселення свідків із зміною їх особистих даних. У 1988 році об'єднана комісія парламенту всебічно вивчила питання про захист свідків та підготувала доповідь, безпосереднім результатом якого стало прийняття на рівні Співдружності Закону «Про захист свідків» (1994 року) та введення в дію аналогічного законодавства в декількох штатах і на Австралійській столичній території.

Вельми цікавим є приклад формування інституту захисту свідків у Спеціальному адміністративному районі Гонконг Китайської народної Республіки. Прислухаючись до думки працівників поліції, які закликали до проведення відповідної реформи, поліцейське управління Гонконгу в 1994 році заснувало цільову програму захисту свідків. Аналогічна програма була заснована в 1998 році при Незалежній комісії по боротьбі з корупцією. У 2000 році був прийнятий Указ про захист свідків, що заклав основу для надання захисту та іншої допомоги свідкам і пов'язаним з ними особам. У цьому єдиному нормативному акті викладені критерії захисту свідків, загальні для програм, організованих як гонконгською поліцією, так і Незалежною комісією по боротьбі з корупцією.

Як бачимо, провадження заходів із забезпечення безпеки свідків у Гонконзі не є прерогативою якогось окремого правоохоронного органу, система забезпечення безпеки свідків є багаторівневою. Однак переважно завдання із захисту свідків покладено на поліцію, а відповідна Програма, що передбачає кардинальні заходи, знаходиться у веденні поліційних органів.

Програма захисту свідків у Німеччині здійснюється силами бюро із захисту свідків, заснованих на федеральному рівні і на рівні кожної із земель. Федеральний департамент кримінальної поліції несе відповідальність за захист свідків у справах федерального значення та за координацію роботи на національному та міжнародному рівнях, включаючи: підготовку річної доповіді про Програму захисту свідків; організацію та здійснення професійної підготовки і безперервного навчання кадрів; регулярне проведення конференцій за участю директорів федеральних і земельних бюро із захисту свідків; співробітництво між землями, федеральними установами та зарубіжними бюро; міжнародне співробітництво. Поряд з цим Група із здійснення федерального державного проекту в галузі забезпечення якості захисту свідків, яка складається з директорів бюро із захисту свідків семи федеральних земель і очолювана Федеральним департаментом кримінальної поліції, створює умови для ефективної взаємодії шляхом визначення єдиної загальнонаціональної процедури допуску до участі в Програмі, складання стандартного набору вимог в допомогу практичним працівникам, що займаються захистом свідків, і вироблення єдиного підходу до професійної підготовки і подальшого навчання [5, с. 25].

В Об'єднаному Королівстві Великобританії та Північної Ірландії механізми захисту свідків отримали статутне оформлення з прийняттям Закону 2005 року про дії поліції по боротьбі з серйозними видами організованої злочинності. Прийняття Закону було визнано необхідним з урахуванням неухильного зростання (на 55 відсотків з 2001 по 2003 рік) числа свідків, які потребують захисту. У зв'язку з цим стала очевидною необхідність полегшити структурам, які надають такий захист, отримання сприяння від державних органів при проведенні заходів забезпечення безпеки, а також створити додаткові гарантії, передбачивши відповідальність за розголошення відомостей про ці заходи [6, с. 3].

Висновки. Проведений аналіз законодавств зарубіжних країн в сфері забезпечення безпеки учасників оперативної розробки дозволяє дійти певних висновків. У переважній більшості країн, де запроваджені ефективні системи (програми) захисту учасників оперативної розробки, безпосередню їхню реалізацію здійснюють поліцейські органи, відповідальні за боротьбу зі злочинністю: управління поліції, бюро, служби чи комісії. Зазначені системи є багаторівневими, тобто реалізуються на кількох рівнях (загальнонаціональному, територіальному та місцевому), а самі підрозділи з захисту свідків (учасників опе-

ративної розробки) можуть діяти одночасно в складі двох і більше поліцейських структур, що виконують слідчі та оперативно-розшукові функції.

Виправдовує себе існування в країнах кількох систем заходів із забезпечення безпеки (програм захисту свідків), що застосовуються до учасників оперативної розробки залежно від характеру та ступеню небезпеки для життя чи здоров'я взятих під захист осіб, характеру виконуваних ними функцій у кримінальному процесі, важливості та вирішальної значимості їхніх свідчень для інтересів повного, всебічного і неупередженого кримінального провадження.

Список використаних джерел: 1. Погорецкий Н.А. Концептуальные подходы к реформированию уголовной юстиции Украины / Н.А. Погорецкий // *Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції і перспективи вдосконалення досудового слідства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (Одеса, 30 травня 2008 року).* – Одеса: ОДУВС, 2008. – С. 3-8. 2. Служба маршалов США: організація, функції, діяльність: Совместный проект по оказанию содействия реформы уголовной юстиции / Американская ассоциация юристов, Министерство юстиции США. – М.: АВА-СЕЕЛІ, 1998. – 72 с. 3. Наказ МВС України № 1390 від 19 листопада 2003 року «Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон». – К, 2003. 4. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: навчальний посібник / [В.К. Шкарупа, М.В. Коваль, В.М. Андрущук та ін.]. – Ірпінь: Нац. унів. ДПС України, 2007. – 194 с. 5. Бардацька О.В., Орлеан А.М. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних із торгівлею людьми. – К.: «МОМ», 2010. – 35 с. 6. *Serious Organized Crime and Police Act 2005. Protection of witnesses and other persons: Guidance notes / United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Home Office.* – London: Home Office, 2005. – 42 p.

УДК 343.125+343.121

КОНСТИТУЦІЙНІ НОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Дідюк І. Л.

здобувач кафедри кримінального процесу ДДУВС

Конституцією України закріплено основні положення щодо захисту прав та свобод громадян, зокрема ст. 29 визначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, ст. 30 кожному гарантується недоторканність житла, ст. 33 кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом, ст. 62 особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду тощо.

У відповідності із зазначеним, завданням кримінального процесуального законодавства України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України).

Таким чином, ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК України (ст. 12).

Отже, право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмеженим, але тільки на підставах та в порядку, які чітко визначені в законі (ст. 176 КПК України). Так, згідно з ч.ч. 2, 3 ст. 29 Конституції України ніхто не може бути заарештований або утриматись під вартою інакше як за мотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку встановлених законом.

Зазначене також впливає з Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. У якій наведено, що нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків і відповідно до процедури, встановлених законом, тобто «законне ув'язнення особи після засудження її судом; законний арешт або затримання особи за невиконання законного рішення суду, або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; законний арешт або затримання особи, здійснене з метою доставляння її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою доставляння його до компетентного органу ...» (п. 1 ст. 5). Дані положення також передбачені в Мінімальних стандартних правилах ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, а саме: конкретні обмеження для обвинуваченого (підозрюваного) формулюються в практичній і чіткій формі та їх кількість по можливості зводиться до мінімуму (пп. 2.6; 12.2); у процесі застосування не пов'язаних із тюремним

ув'язненню заходів дотримується право обвинуваченого (підозрюваного) на особисте життя, а також право на особисте життя його родини (п. 3.11).

Відтак, особливого значення набувають правильність застосування органом досудового розслідування, прокурором та судом процесуального примусу, зокрема застосування запобіжних заходів. Адже однією із специфічних рис запобіжного заходу є тимчасове обмеження конституційних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого.

УДК 343.125

РОЗШУК ОСІБ, ЯКІ УХИЛЯЮТЬСЯ ВІД ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, СУДУ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ, ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

*Дорофеев О. М.
здобувач кафедри ОРД та СТ ДДУВС*

Практика протидії злочинності здійснюється за двома напрямками:

1) застосування до осіб, що винили злочин, покарання, передбаченого кримінальним законом. Призначення покарання за вчинення злочину є необхідним важливим актом реагування держави на вчинений злочин. Це вимога соціальної справедливості та невідворотності кримінальної відповідальності – особа повинна нести кримінальну відповідальність за свої неправомірні вчинки. У свою чергу, реалізується державна політика, спрямована на зміцнення правопорядку суспільства, забезпечення громадської безпеки та громадського порядку, захисту прав та інтересів громадян, власності тощо;

2) вжиття державою та суспільством заходів щодо недопущення вчинення злочинів шляхом здійснення запобігання. Запобігання злочинності є одним із напрямків кримінально-правової політики держави.

Слід зазначити, що О. М. Бандурка та О. М. Литвинов визначають протидію злочинності як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різноманітних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня.

Протидія злочинності спрямована на профілактику злочинів, виявлення та попередження (припинення) злочинних дій, реагування на вчинений злочин кримінально-правовими засобами (притягнення винних до кримінальної відповідальності).

О.В. Кириченко запропонував до структурних компонентів оперативно-розшукової протидії злочинам, як різновиду протидії злочинності, віднести:

1) виявлення та усунення (нейтралізація) причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, та виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, і здійснення оперативно-розшукових заходів щодо недопущення вчинення злочинів зазначеною категорією осіб (оперативно-розшукова профілактика);

2) виявлення осіб, у яких виник намір вчинити злочин, та здійснення оперативно-розшукових заходів щодо відмови цієї особи від вчинення злочину (оперативно-розшукове попередження);

3) виявлення фактів готування до злочину та недопущення вчинення злочинів на стадії готування або замаху на злочин (припинення злочинних проявів);

4) виявлення фактів вчинення латентних злочинів та осіб, що їх вчинили;

5) розшук осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування покарання, установлення безвісно зниклих осіб;

6) забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу або сприяють оперативно-розшуковій діяльності, беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів.

Цілком погоджуючись з зазначеною структурою, слід зауважити, що розшук осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування покарання, установлення безвісно зниклих осіб є структурним компонентом не тільки в частині оперативно-розшукової протидії, а й протидії злочинності взагалі.

Відповідно до ст. 281 Кримінального процесуального кодексу України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук. Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

Розшукова робота, як один із основних напрямів в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ, здійснюється для виявлення та притягнення до встановленої законом кримінальної відповідальності осіб, які переховуються від слідства, суду та відбування покарання. Своєчасний розшук осіб, які ухиляються від правосуддя, забезпечує нормальні умови досудового розслідування, судового розгляду матеріалів кримінального провадження, реального притягнення осіб, що вчинили злочини, до кримінальної відповідальності, відшкодуванню збитків, заподіяних злочином. Позитивні результати роз-

шукової роботи гарантують невідворотність покарання за вчиненні злочини, що є найбільш важливим чинником профілактики злочинів.

Таким чином, у комплексі завдань, що вирішуються органами внутрішніх справ у протидії злочинності, важливе місце займає їх діяльність по своєчасному розшуку злочинців, безвісно зниклих та встановлення особи трупа. Вирішення завдань розшукової роботи сприяє дотриманню принципу законності в державі й суспільстві, захисту конституційних прав і свобод людини.

УДК 343.88

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОПЕРАТИВНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ПКР ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ГРАБЕЖІВ ТА РОЗБОЇВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІ

*Драчова К. В.
здобувач ХНУВС*

Індивідуальна профілактика злочинів визначається як діяльність органів внутрішніх справ з виявлення осіб, які, судячи з вірогідно встановлених фактів їх протиправної поведінки, можуть вчинити злочини, з метою вжиття заходів щодо застосування до таких осіб необхідного виховного впливу і попередження вчинення ними злочинів. Особливу увагу у процесі проведення оперативно-профілактичних заходів слід приділяти обставинам вчинення злочину й особистості злочинця.

Передумовами реалізації даної проблеми стали праці таких вчених як І. П. Козаченка, Д. Й. Никифорчука, М. А. Погорецького, В. В. Шендрика, О. О. Юхно, О. В. Черепененко та інші.

Оперуповноважені карного розшуку проводячи роботу з виявлення неповнолітніх осіб, спосіб життя і поведінка яких свідчать про можливість вчинення ними грабежів та розбоїв проводять за допомогою засобів, методів та сил оперативно-розшукової діяльності. При цьому рекомендується зусилля спрямовувати передусім на виявлення таких осіб серед раніше засуджених за притягнення неповнолітніх до злочинної діяльності, неповнолітніх з неблагополучних сімей, осіб, які є під надзором у КМС та інших.

Виявлення неповнолітніх осіб, які можуть вчинити грабежі та розбої, не можна проводити тільки серед осіб, які ведуть антигромадський спосіб життя. Проведене дослідження показало, що грабежам та розбоям зазвичай передують вчинення адміністративних правопорушень, так інформація відносно зазначених осіб міститься в обліках ОВС. Вона міститься в таких документах, довідковій картотеці правопорушників; повідомленнях, листах, заявах громадян; журналах обліку затриманих і доставлених до чергової частини органів внутрішніх справ за вчинення правопорушень і злочинів; матеріалах, що надійшли від слідчих секторів; кримінальних провадженнях; заяви та повідомлення громадян; матеріалах про неповнолітніх осіб, щодо яких були приводи для відповідної реєстрації й офіційного попередження в неприпустимості антигромадської поведінки; картотеках психоневрологічних і наркологічних диспансерів, травматологічних пунктів та інших медичних заходах та ін.

Узагальнення й аналіз отриманої інформації про протиправну поведінку конкретних неповнолітніх осіб дозволяє виявити тих із них, антигромадські вчинки яких у минулому дозволяють дійти припущення про можливість вчинення ними в майбутньому грабежів та розбоїв.

Необхідно зусилля позаштатних негласних працівників спрямовувати насамперед на виявлення таких осіб серед раніше засуджених, а також на осіб, що є членами антигромадських угруповань із підлітків і молодих людей, особливу увагу слід приділити їх організаторам.

Для отримання інформації про неповнолітніх, що є членами антигромадських угруповань працівники карного розшуку повинні використовувати матеріали КМСД, повідомлення про правопорушення підлітків, що надходять зі шкіл, ліцеїв, коледжів, ВУЗів, прокуратури, судів й органів внутрішніх справ.

Послідовність, своєчасність й якість застосування засобів індивідуальної профілактики до конкретної особи, а також отримання необхідної інформації здебільшого залежать від належного планування профілактичної роботи з нею. При плануванні повинні враховуватися конкретні дані, що характеризують особу неповнолітнього, її поведінку й наміри, особливості навколишнього мікросередовища, що впливає на неї як негативно, так і позитивно.

Зміст і послідовність проведення профілактичних заходів повинні визначатися індивідуально. Вжиття заходів відносно осіб, що взяти на профілактичний облік, вимагає постійної взаємодії оперуповноважених карного розшуку з дільничними інспекторами, працівниками КМСД і громадськістю.

Систематичний контроль за поведінкою неповнолітніх та його оточення, постійний вплив на антигромадські звички, погляди і схильності, повинні здійснюватися з використанням оперативно-розшукових методів, заходів, сил та засобів. Також особливої уваги заслуговує отримання інформації від громадськості.

З урахуванням кримінологічних ознак, характерних для неповнолітніх осіб, які вчиняють грабежі та розбої, можливо виявляти серед них тих, які можуть вчинити зазначені злочини, а саме:

- раніше засуджених, передусім за грабежі та розбої, а також осіб, які відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі, за вчинення аналогічних злочинів, і підлітків, які повернулися зі спецприймальників чи СПТУ, переважно тих, хто не працює чи навчається;

- неповнолітніх осіб, які не навчаються, чи не працюючих, які систематично зловживають спиртними напоями та вживають наркотики, а також тих, які не мають постійного місця проживання і ведуть антигромадський спосіб життя;
- підлітків з неблагополучних родин, які підлягають направленню в спеціальні школи і СПТУ, а також тих з них, відносно яких відмовлено в порушенні кримінального провадження;
- підлітків, які стоять на обліку у школах, у зв'язку з антисоціальною поведінкою;
- осіб, які можуть підбурювати неповнолітніх на скоєння злочину.

УДК 343.98.06(477)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ

Єльніков О. О.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Особа злочинця вивчається кримінологією, кримінальним правом, юридичною психологією, кримінально-виконавчим правом, кримінальним процесом, криміналістикою, але оперативно-розшукова діяльність розглядає її крізь призму всіх цих наук.

З точки зору оперативно-розшукової діяльності, характеристика особи злочинця, що використовує систему електронних платежів в своїй діяльності можна надати певні властивості, враховуючи тенденції формування злочинної особистості та розділити на наступні види: «початківці», «що закріпилися», «професіонали».

«Початківці» – вік – 15–25 років. Стать – в переважній більшості випадків чоловіча. Освіта – середня, середня спеціальна або вища, в деяких випадках незакінчена. Всі ступені освіти так чи інакше пов'язані з технологією, в основному комп'ютерною. Походять із сімей середнього достатку. До комп'ютерної техніки долучались в більшості випадків вже з 8–9 класу середньої школи. Мають вдома 1 чи більше персональних ЕВМ, в основному, різного. Знання комп'ютерних технологій не обмежується мовами програмування низького та високого рівня та включає в себе знання апаратної частини вибраної платформи. Постійного місця роботи не мають або працюють так званими «системними адміністраторами» тимчасового чи постійного типу в організаціях з розвинутою комп'ютерною інфраструктурою, але яка не може дозволити собі виплачувати по 500 доларів в місяць. Злочинну діяльність розпочинають досить рано та, в більшості випадків, несвідомо, тобто ще не усвідомлюючи що їх дії кваліфікуються по відповідній статті Кримінального кодексу. Установка на злочинну поведінку формується стихійно, в основному під дією випадкового ланцюга успішних та неуспішних «зломів» захисних програм на інших комп'ютерах. Закріплення такої установки відбувається під впливом «авторитетної думки старших товаришів», вказаної ними після спілкування з «початківцем» в мережі. Практично кожного дня скоюють злочинні діяння в основному спрямовані на отримання паролів інших користувачів мережі Інтернет для підключення до цієї мережі за чужий рахунок, доступ до інформації про кредитні картки в Інтернет – магазинах в Україні та за кордоном (так як Інтернет, фактично, інтернаціональний). В більш крупних комп'ютерних злочинах беруть участь або як співвиконавці при організації широкомасштабних «хакерських атак» (атак з метою злому, тобто подолання захисних механізмів, і отримання доступу до захищеної інформації) на сайти (крупні Інтернет – підприємства компаній та приватних осіб), або як виконавці «на замовлення» в тих злочинах, де необхідна довготривала «облога» «об'єкта» при ризику бути поміченим захисними програмами чи спецслужбами.

«Що закріпилися» – вік – 20–25 років. Стать – переважно чоловіча, але спостерігається тенденція до збільшення числа осіб жіночої статі (на сьогоднішній день це біля 5 %). Освіта – середня, середня спеціальна, вища та вища незакінчена, в переважній більшості – технічна. Походять з сімей із середнім та вище середнього достатку. Знання у сфері комп'ютерної технології знаходиться на рівні апаратної частини та мов програмування, але більш систематизоване та поглиблені. При скоєнні злочинів використовують набір заздалегідь підготовлених «інструментів», в переважній більшості, готові рішення, розроблені однією групою або іншими людьми своєї групи, або являються організаторами хакерських атак з виконавцями із однієї групи. Також нерідко скоюють злочини «контактним» шляхом, котрі часто супроводжуються насильницькими діями (отримання доступу до комп'ютерної інформації з того ж комп'ютера на якому вона розміщена, при неможливості віддаленого доступу). В більшості випадків, особи, що належать до даної групи, як правило мають постійне місце роботи в якості технічних консультантів ті системних адміністраторів в фірмах, консультантів в комп'ютерних фірмах (що дозволяє їм в певних випадках отримувати доступ до комп'ютерів жертв «не відходячи від каси», залишаючи в їх програмному забезпеченні спеціальні «таємні проходи» для можливого їх подальшого використання в «особистих цілях»). Злочинна «кар'єра» або трансформується із кар'єри початківця, або формується одразу при різкому зануренні в кримінальну сферу при підтримці і протекції друзів – «професіоналів». Зовнішність ні як практично не виділяється і особливостей таких, як у випадку з початківцями, не спостерігається. Основна сфера діяльності – мережеве шахрайство, мережений злом, окремі дії в операціях по отриманню дуже захищеної інформації. На більш дрібні справи йдуть рідко. За гарну роботу беруть не менше 1000 доларів США.

«Професіонали» – вік – 25–45 років. Стать – чоловіча – 92 %, жіноча – 8 %. Соціальне походження – сім'ї з достатком вище середнього, котрі могли собі дозволити придбати комп'ютер ще в той час, коли вони були достатньо дорогими (середина 80-их, початок 90-их). Освіта – вища технічна, можливо більше 1-єї вищої освіти (технічна + економічна або юридична). Знання в сфері комп'ютерних технологій практично вичерпані: люди даної групи володіють декількома мовами програмування всіх рівнів, в досконалості знають особливості апаратної частини сучасних комп'ютерних систем (але не тільки персональних, але й мережених систем та спеціалізованих обчислювальних комплексів). В злочинах, котрі вони вчиняють не числяться «роботи» на суму менше 5–10 тисяч доларів США. Психотип вкрай врівноважений, стійкий до зовнішніх чинників, з сформованими поглядами та системою цінностей. Особистості вкрай амбіційні, але котрі знають собі ціну. Мотивація злочинної поведінки формується звичайно на стадії освоєння «кіберпростору». Як особистості – далекоглядні, одразу оцінюють свої можливості по отриманню прибутку із своєї діяльності. Намагаються професійно програмувати, але одразу розуміють, що в Україні цією справою багато не заробиш і переходять в тіньову сферу. Досягають великих результатів – благополуччя, забезпеченість. Увійшовши в «русло», починають знаходити собі місце в вищих колах суспільства, Зараз вони необхідні люди. Мають зв'язки з багатьма владними структурами (при чому багато «покровителів» зобов'язані їм за певні послуги), котрі використовують при необхідності для проникнення на закриті об'єкти і для отримання кодів доступу в сильно захищені від злову системи. Працюють в основному «для прикриття», зазвичай начальниками чи заступниками начальників відділів інформаційних технологій в банках, в іноземних компаніях і державних установах, основна ж діяльність розгортається в нелегальній чи напівлегальній сферах. Практично недосяжні для органів правосуддя. Процент осіб жіночої статі в даному осередку на порядок вищий, ніж для перших двох типів, це пов'язано з тим, що тут практично відсутня так звана «брудна робота», отриманий злочинним шляхом прибуток високий і високий ризик, а в ризикових ситуаціях, при постійних стресах, жінки, як відомо, відчувають себе більш впевнено, ніж чоловіки.

Отже, ми бачимо із характеристики, особа злочинця, що використовує систему електронних платежів (яка є частиною комп'ютерного інформаційного середовища) в своїй діяльності, є досить специфічною і своєрідною. Але, нажаль, навіть володіючи достатньо повним набором значущих елементів портрету злочинця, ми лише на 30–40 % наближаємося до конкретної особи. Це дуже малий процент вийти на особу злочинця, адже ці злочини є латентними, їх майже не можливо розкрити, якщо злочинець не допустить серйозних помилок або його не здадуть подільники. Але дана характеристика дає нам у будь-якому випадку можливість у визначеній мірі передбачити на що слід звертати увагу в першу чергу, які заходи планувати, яку реакцію від злочинця очікувати. У всякому разі поки не буде розроблені ефективні прийоми та методи, не буде сформований висококваліфікований підрозділ боротьби з даним видом порушень, це буде нагальною проблемою.

УДК 343.78

ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Єршов О. О.

начальник Управління ДАІ ГУМВС України в Харківській області

З розвитком транспортної системи та збільшенням кількості транспортних засобів зростає і рівень злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням ними, кількість загиблих і поранених при дорожньо-транспортних пригодах, завдаються величезні матеріальні збитки як державі загалом, так і громадянам зокрема. Ці злочини мають високу латентність. Для них характерні тимчасові цикли, які умовно можна позначити як сезон експлуатації, у який відбувається більша частка крадіжок і викрадень автомототранспорту (далі-АМТ), а також сезон консервації, крадіжки у нічний час (з 18 до 6 години), та викрадення у денний і вечірній час (з 18 до 24 години). Це обумовлено малолюдністю вулиць, віддаленістю від, порівняно нечастих у цю пору доби, міліцейських постів і патрульних маршрутів, недбалістю власників АМТ й іншими обставинами.

Викрадення й крадіжки АМТ нерідко пов'язані з вчиненням інших, більш тяжких злочинів. Маючи швидкохідні засоби пересування, злочинні елементи стають дуже мобільними, пошук їх значно ускладнюється. Крім того, викрадення нерідко супроводжуються дорожньо-транспортними пригодами з людськими жертвами, ушкодженням транспортних засобів.

Пріоритетним напрямом діяльності органів внутрішніх справ, щодо протидії злочинності є, перш за все, попередження.

Попередження злочинів являє собою комплексну діяльність як державної, так і громадської системи та здійснюється за наступними напрямками:

1. зміцнення правової основи, забезпечення неухильного дотримання законів, гарантій прав і свобод людини, додержання принципу верховенства права;
2. підвищення ролі органів виконавчої влади, правосуддя, внутрішніх справ та прокуратури, у практиці застосування законів, здійсненні охорони правопорядку, власності, прав і свобод громадян;

3. створення державою умов, для забезпечення захисту життя і здоров'я людини від протиправних посягань, недоторканність приватної власності, відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними діями чи бездіяльністю органів державної влади;

4. запобігання правопорушенням та усунення причин, що їх породжують.

Діяльність щодо профілактики злочинності передбачає, як загальнодержавні заходи економічного, ідеологічного, правового і виховного характеру, так і спеціальні – оперативні заходи, які здійснюються оперативними підрозділами ОВС.

Однією з основних умов попередження незаконного заволодіння транспортними засобами є посилення державного контролю за укладанням угод купівлі-продажу, тому що у ході слідчих й оперативно-розшукових заходів практичні працівники при виявленні підроблених документів на транспортний засіб та фактів зміни або знищення номерів агрегатів зіштовхуються з ситуацією, коли злочинці при укладанні угод купівлі-продажу (в тому числі з використанням представництва) використовують в якості документів сторони, що продає, паспорта й посвідчення інших осіб, що безпосередньо не беруть участь в угоді, а також викрадені або підроблені документи.

При зацікавленості (або співучасті в процесі легалізації) ще й покупця транспортного засобу, установити осіб, що безпосередньо скоїли злочин дуже складно. Останній же, покупець, заперечує будь-які дії правоохоронних органів і у більшості випадків доводить у суді сумнівність придбання транспортного засобу, що є предметом злочину. Навіть при встановленні в результаті оперативно-пошукових заходів крадіг і збувальників, притягнення їх до кримінальної відповідальності прямо залежить від результату впізнання цим «сумлінним покупцем». Нотаріальні фірми, які оформлюють зазначені незаконні угоди, переслідують винятково ціль отримання доходу і фактично залишаються осторонь, посиляючись на неможливість перевірки транспорту, на предмет його розшуку та відповідності номерів агрегатів представленим документам.

З метою протидії злочинним зазіханням щодо транспортних засобів, на території Харківської області, при сприянні керівництва ДАІ області, впроваджені у дію й працюють три пошуково-протиугінних системи на основі схованих радіомаяків з єдиним центром відстеження й комп'ютерного забезпечення в черговій частині УДАІ області. Зазначені системи дозволяють вчасно одержувати об'єктивну інформацію про спроби незаконного заволодіння транспортними засобами, вчинення інших злочинів, пов'язаних з автотранспортом, визначити їхнє місцезнаходження, напрямок і швидкість руху й можливість блокування їхніх двигунів – з метою подальшого оперативного реагування, установлення транспортних засобів і затримки злочинців патрулями ДПС.

Необхідно звернути увагу автовласників на те, що необхідно перш за все подбати про безпеку свого транспортного засобу, а працівники ОВС повинні донести до кожного власника, що дорогі грошові витрати щодо забезпечення схоронності транспортного засобу виправдані й попередять не тільки від незаконного заволодіння безпосередньо, а й від крадіжки майна, що належить власникові. Багаторічний досвід використання протиугінного маркування на території України свідчить про достатню ефективність цієї системи захисту при невеликих всебічних витратах.

Задля цього задіюють засоби масової інформації, як прогресивний метод інформування й переконання власників транспортних засобів. ЗМІ представляють собою могутні сили переконання громадськості щодо забезпечення схоронності рухомого майна, що їм належить. При здійсненні будь-яких дій профілактичного напрямку: інформування оперативного стану, поширення статистичних даних, надання порад з забезпечення схоронності транспортних засобів, пропагування систем захисту, роз'яснення законодавства – працівники ОВС обов'язково повинні використати різноманітні форми ЗМІ: телебачення, радіомовлення або преса. Необхідно залучати представників ЗМІ при здійсненні заходів щодо затримки злочинців або викраденого транспорту, проведення навчань при введенні в дію спеціальних заходів, а також ініціювати створення сюжетів, відеороликів профілактичного напрямку.

З іншого боку, необхідно відслідковувати будь-яку інформацію щодо купівлі-продажу транспортних засобів, агрегатів до них і характеру надання послуг, які викликають інтерес, що розміщують рекламодавці в ЗМІ, з метою подальшого використання її в службовій діяльності.

Державтоінспекцією постійно вносяться пропозиції до місцевих держадміністрацій та органів самоврядування щодо розширення мережі гаражно-будівельних кооперативів, додаткового будівництва автомобільних стоянок, належного забезпечення охороною. У компетенцію зазначених органів виконавчої влади, згідно ст. 5 Закону України «Про дорожній рух» ставиться «...організація забезпечення індивідуальних власників транспортних засобів платними стоянками й колективними гаражами...» Зі своєї сторони правоохоронні органи самостійно допомагають у здійсненні функцій охорони об'єктів автосервісу шляхом цілодобового патрулювання й чергування.

Отже, попередження злочинів розглядається як соціально-правовий процес, що обмежує чи ліквідує чинники, які детермінують злочинність. У найбільш загальному вигляді попередження злочинів забезпечується усією сукупністю заходів, що здійснюється державними органами та державними організаціями, спрямованими на удосконалення суспільних відносин.

ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ У ДЗЕРКАЛІ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Єськов С. В.

кандидат юридичних наук, доцент, учений секретар секретаріату Вченої ради ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка

Вживання у тексті Кримінального процесуального кодексу України категорій та понять, раніше не відомих процесуальній науці та практиці, обумовлюють необхідність проведення низки теоретичних розвідок, зокрема визначення системи слідчих (розшукових) дій, а також з'ясування специфічних ознак і рис окремих груп та видів слідчих (розшукових) дій як елементів цієї системи. Потребує таких розвідок, у тому числі порівняльно-правового характеру, і втручання у приватне спілкування як новітня категорія процесуального законодавства.

Відповідно до § 2 глави XXI КПК України до різновидів втручання у приватне спілкування відносяться: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261, 262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264).

З урахуванням законодавчих положень вказані негласні слідчі (розшукові) дії варто визначити наступним чином. Аудіо-, відеоконтроль особи – це різновид втручання у приватне спілкування, який полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо.

Щодо поняття зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, то цю дію варто визначити як різновид втручання у приватне спілкування, що проводиться відповідно до ухвали слідчого судді уповноваженими підрозділами органів внутрішніх справ та органів безпеки утаємничено від осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, та полягає у застосуванні технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем слід визначити як різновид втручання у приватне спілкування, який полягає в негласному одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерній мережі.

Огляд і виїмка кореспонденції – це різновид втручання у приватне спілкування, який полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або зняття копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

У цілому, втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій відзначається такими рисами:

1) втручання у приватне спілкування є різновидом слідчих (розшукових) дій і в цьому аспекті характеризується системоутворюючою ознакою – спрямованістю на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні;

2) втручання у приватне спілкування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом;

3) втручання у приватне спілкування як різновид негласних слідчих (розшукових) дій відрізняється специфічною метою – отриманням доступу до інформації, що зберігається чи передається у будь-якій формі від однієї особи до іншої за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування розраховують на захист інформації від втручання інших осіб.

Порівнюючи національне кримінальне процесуальне законодавство із зарубіжним у частині негласних обмежень конституційних прав і свобод громадян, варто акцентувати увагу на таких положеннях.

На відміну від вітчизняного КПК, іноземне процесуальне законодавство не завжди містить настільки деталізованої системи слідчих дій, які мають інтрузивний характер. Так у КПК РФ [1] закріплено лише два різновиди втручання – накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, їх огляд і виїмка (ст. 185), а також контроль та запис переговорів (ст. 186). Аналогічно вирішено питання у КПК Республіки Білорусь [2], який допускає проведення накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, їх огляд і виїмка (ст. 213), а також прослуховування та запис переговорів (ст. 214). Так само, з деякими термінологічними нюансами, вирішено питання й у КПК Азербайджанської республіки [3], що регламентує огляд, виїмка поштово-телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 255–258) і перехоплення переговорів, проведених по телефону і іншим пристроям, повідомлень, переданих по засобам зв'язку і іншим технічним засобам, або інших відомостей (ст. 259).

Більш детальний перелік втручання у приватне спілкування містить КПК Республіки Молдова [4], яким регламентовано низку спеціальних розшукових заходів. Так, відповідно до ст. 132-2 КПК з метою розкриття та розслідування злочинів на підставі судді з кримінального переслідування можуть здійснюватися: 1) обстеження житла та / або установка в ньому аудіо – , відео – , фото – та кіноапаратури для

ведення спостереження і запису; 2) спостереження за житлом з використанням технічних засобів, що забезпечують запис; 3) прослуховування і запис переговорів, запис зображень; 4) затримання, вивчення, передача, огляд або виїмка поштових відправлень; 5) моніторинг з'єднань, що відносяться до телеграфних та електронних повідомлень; 6) документування за допомогою технічних засобів і методів, а також локалізація або відстеження через глобальну систему позиціонування (GPS) або за допомогою інших технічних засобів; 7) збір інформації від постачальників послуг електронних комунікацій.

Підводячи підсумок короткого огляду новацій кримінального судочинства України, зазначимо таке. Новим КПК України суттєво модернізовано систему слідчих (розшукових) дій, зокрема запроваджено адекватний інструментарій для розслідування нових видів злочинної діяльності, пов'язаних з інформаційною інфраструктурою. Без подібних пізнавальних інструментів система кримінальної юстиції не матиме можливостей протидіяти злочинам у сучасних умовах, зокрема тим з них, які вчиняються з використанням засобів комп'ютерної та телекомунікаційної техніки, а також контролювати інформаційні процеси у соціально аномальній середовищі.

Список використаних джерел:

1. Уголовно-процессуальный кодекс РФ (УПК РФ) от 18.12.2001 № 174-ФЗ. *Електронний ресурс.* – Режим доступу: http://www.consultant.ru/popular/upkrf/11_33.html#p3032.

2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь від 16 июля 1999 г. № 295-З. *Електронний ресурс.* – Режим доступу: http://etalonline.by/?type=text&regnum=HK9900295#load_text_none_1_.

3. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907-ІГ). *Електронний ресурс.* – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/#q=упк+азербайджана&revid=1339586533>

4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова. *Електронний ресурс.* – Режим доступу: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>.

УДК 343.13(477)

ЗМІЦНЕННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА І ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МВС УКРАЇНИ – ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

Желєзов Є. О.

доцент, професор кафедри ОРД ННІПФПКМ ХНУВС, доцент, заслужений юрист України

Після набрання чинності нового кримінального процесуального кодексу (далі КПК) України відбулися помітні позитивні зміни в організації взаємодії органів досудового слідства й оперативних підрозділів у попередженні, виявленні і розслідуванні кримінальних правопорушень.

Основні принципи і форми взаємодії конкретизовані в Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з іншими органами і підрозділами внутрішніх справ, затвердженій Наказом МАС України від 14.08.2012 року № 700 (далі Інструкція). В ній, зокрема, підкреслюється, що одним з таких принципів є оптимальне використання можливостей слідчих і оперативних підрозділів у попередженні, виявленні і розслідуванні кримінальних правопорушень. Ця Інструкція, на думку автора тез, охоплює доволі широке коло питань взаємодії, є корисним практичним посібником для слідчих і оперативних працівників.

Разом з цим, автор вважає, що деякі важливі питання взаємодії, яка розглядається, не знайшли в Інструкції достатнього відображення.

У відповідності до п. п. 13 і 14 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативний працівник має право мати гласних і негласних штатних і позаштатних працівників також використовувати конфіденційне співробітництво відповідно до положень ст. 275 КПК. Так робота має системний характер, в результаті її проведення оперативний працівник постійно отримує оперативну інформацію, в тому числі і за фактами злочинів, по яким розпочато кримінальне провадження. В той же час в Інструкції алгоритм дій оперативного працівника і слідчого в зазначеній конкретній ситуації не розглядається. На думку автора з такою оперативною інформацією оперативний працівник повинен негайно ознайомити слідчого і спільно з ним визначити заходи з її перевірки і подальшому використанню в кримінальному провадженні.

Разом з тим, в Інструкції про оперативне супроводження досудового розслідування йдеться тільки відносно до організації роботи слідчо-оперативної групи (далі СОГ).

Зазначається також, що таке супроводження повинно забезпечуватися з моменту створення СОГ до постанови судом виroku, який набрав чинності, а також у випадку припинення кримінального провадження (п.5.2. Інструкції).

В п. 14 Інструкції, який визначає порядок організації взаємодії на стадії судового розгляду кримінальних проваджень, йдеться про обов'язок начальника оперативного підрозділу, працівники якого виконували письмові доручення слідчого під час досудового розслідування кримінальних проваджень, виявляти наявність фактів тиску на учасників судового розгляду, реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу, з'ясовувати причини змін свідчень свідків або потерпілих, організовувати протидію незаконним проявам відносно учасників судового розгляду, тобто мова йде також про оперативно-розшукове супроводження, хоча цей термін не вживається.

Вважаю, що з точки зору зміцнення і удосконалення взаємодії органів досудового розслідування і оперативних підрозділів МВС, було б доцільно не обмежувати оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження тільки рамками роботи СОГ, а здійснювати його в усіх випадках кримінального провадження, внівши відповідні зміни і доповнення до Інструкції.

УДК 343.98:343.72:368

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ У СФЕРІ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

Заєць О. М.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри економічної безпеки ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка

Самойлова А. В.

курсант 4 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка

Законодавча неврегульованість нових економічних відносин в Україні, невиконання прийнятих законів при формуванні ринкових відносин, зміні форм власності; недосконалість і протиріччя в чинному законодавстві, нормативних актах уряду; відсутність державного контролю за законністю дій суб'єктів підприємницької діяльності; посилення бюрократичних тенденцій у структурі державного управління, інші соціальні та економічні процеси створюють сприятливі умови для зростання економічної злочинності [3, с. 4].

На шляху свого розвитку та рухаючись шляхом ринкових перетворень наша держава неодноразово зазнавала радикальних змін, що супроводжують загострення криміногенної ситуації, удосконалення якісних форм протиправного збагачення, що в свою чергу створює низку проблем для якісної протидії криміналізації економіки та боротьбі зі злочинністю у цій сфері. Злочинна діяльність усе більше стає економічно детермінованою, інтегруючись до стратегічно важливих, високоприбуткових галузей економіки, зокрема фінансового сектору, невід'ємною складовою якого є сфера страхування.

Страхування – це окрема ланка фінансової системи та потужний захисний механізм, без якого неможливе функціонування економіки. На сучасному етапі життєдіяльності суспільства страхування набирає помітного розвитку. Це, насамперед, пов'язано із ризиковими умовами, в яких функціонує сучасне суспільство. Постійне зростання ризику в усіх сферах людського життя і господарської діяльності зумовлює об'єктивну потребу у страховому захисті [5, с. 6–8].

Одними із найбільш складних, серед існуючих видів економічних злочинів, є такий вид злочинної діяльності як шахрайство у сфері страхування автотранспортних засобів. Дана категорія є достатньо новим явищем у структурі сучасної злочинності, сукупні збитки від якого в більшості країн Європи та США сягають десятків мільярдів доларів щорічно (лише у Великобританії, Німеччині та Франції на цей сектор припадає близько 62,0 % усіх випадків обману у страховій сфері). За оцінками Ліги страхових організацій України, на вітчизняному ринку автострахування вчиняють понад 70,0 % усіх страхових шахрайств [4].

Приймаючи до уваги положення Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», а саме те, що обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та захисту майнових інтересів страхувальників [1], можна зробити висновок, що даний вид страхового захисту є дуже «привабливим» для злочинців через те, що обставини, за яких можливе отримання відшкодування достатньо легко «створити штучно», але, натомість, дуже важко розпізнати в них ознаки злочину.

Проблема протидії шахрайствам у сфері страхування наземних транспортних засобів правоохоронними органами насамперед полягає у тому, що ці злочини мають дуже високий рівень латентності (88,0 % опитаних працівників компаній підтверджують, що більшість випадків обману за різними причинами не відомі правоохоронним органам) [4].

Для ефективної протидії шахрайствам у сфері обов'язкового страхування наземних транспортних засобів насамперед необхідно враховувати те, що даний вид діянь є складовою фінансового шахрайства, яке включає низку злочинів, що передбачені різними розділами КК України, але пов'язані єдиною метою незаконного одержання страхового відшкодування. Але, на відміну від інших сфер фінансових правовідносин, шахрайство у сфері обов'язкового страхування наземних транспортних засобів має свої визначаючі особливості, які в подальшому впливають на ефективність розкриття цих злочинів. Насамперед це пов'язано з наступними чинниками:

- об'єктом шахрайства є кошти страхового фонду;
- страхове шахрайство пов'язане з використанням специфіки страхового бізнесу;
- винний у шахрайстві порушує відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні страхових випадків, які штучно створює (інсценує, провокує) чи незаконно використовує;
- маскуваність злочинних дій під цивільно-правові відносини або результат впливу природних чи техногенних чинників ускладнює виявлення ознак шахрайства [6, с. 4–6, 12–14].

Складністю ефективного розкриття злочинів даної групи є також те, що під час досудового розслідування шахрайств у сфері страхування наземних транспортних засобів слідчі органів внутрішніх справ допускають низку серйозних організаційних і тактичних помилок, пов'язаних, зокрема, з виявленням ознак інсценування страхового випадку при перевірці факту незаконного заволодіння автотранспортом, юридичною оцінкою ситуації на стадії отримання повідомлення про вчинення даного злочину, а також при відмежуванні ознак шахрайства та цивільно-правових відносин [8, с. 55–63].

Розглядаючи систему протидії шахрайству у сфері обов'язкового страхування наземних транспортних засобів правоохоронними органами України слід зазначити, що у цьому напрямку існує ряд негативних факторів, які безпосередньо впливають на ефективну протидію даним злочинам, а саме: об'єктивні складнощі (недосконале законодавство, відсутність інтегрованих баз даних та інформаційних мереж, незадовільна взаємодія зі страховиками), досудове слідство у справах цієї категорії проводиться неефективно, без урахування змісту елементів криміналістичної характеристики, специфіки слідчих ситуацій, що пов'язано з відсутністю методики розслідування [7, с. 65–68].

Наступною проблемою з якою стикаються правоохоронні органи під час виявлення та розслідування шахрайств у сфері обов'язкового страхування наземних транспортних засобів є те, що злочинцям, які «попалися» на ньому інкримінують «звичайне» шахрайство, а саме заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману або зловживання довірою (ст. 190 КК України) [2], обов'язковим критерієм якого є наявність прямого умислу підозрюваного. Але, враховуючи особливості, які притаманні саме шахрайству у сфері обов'язкового страхування наземних транспортних засобів дуже важко встановити та у подальшому довести, що дії злочинців носили протиправний характер та мали умисел на здійснення шахрайства.

Аналізуючи способи скоєння шахрайства у сфері обов'язкового страхування наземних транспортних засобів, найпоширеніші серед яких полягають в інсценуванні ДТП, в укладенні договору після настання ДТП, або ж в наданні фіктивних рахунків-фактур на відновлювальні роботи із завищеною сумою відшкодування, відзначимо те, що в усіх цих діях дуже важко зафіксувати сам факт злочинної діяльності, що створює перешкоди як для їх виявлення так і для усього процесу розслідування та доказування в цілому [3, с. 4–6].

На сьогоднішній день проблеми протидії шахрайствам у сфері обов'язкового страхування наземних транспортних засобів правоохоронними органами України потребують термінового свого вирішення. Змінити криміногенну ситуацію в економіці можливо тільки за умови створення належної правової бази, значного підвищення рівня професійної підготовки працівників державних, фінансових, господарських та правоохоронних органів, які в свою чергу будуть виступати гарантом захисту останніх від протиправних посягань та зможуть забезпечити швидке виявлення та розслідування даного виду правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1. – Ст. 1.
2. Кримінальний кодекс України: Затверджений Законом від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25-26. – ст. 131.
3. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности. Харьков – 2002. – 218 с.
4. За матеріалами Департаменту інформаційних технологій МВС України, 2000–2009 рр.
5. Жабинець О.Й. Страхування: навч. посібник / О.Й. Жабинець, І.В. Цюпка, Т.М. Томаневич. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 260 с.
6. Іщук І.В. Початковий етап розслідування шахрайств у сфері страхування автотранспортних засобів: автореф. дис. канд. юр. наук / 12.00.09 // І.В.Іщук; НАВСУ; Наук. керівник С.С. Чернявський. – К, 2010. – 20 с.
7. Беляков Д. Ю. Противодействие мошенничествам, совершаемым в сфере автострахования: криминологический и уголовно-правовой аспекты: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Д. Ю. Беляков. – М., 2007. – 167 с.
8. Гранат Н. Л. Следственные ошибки: понятие, виды и причины / Н. Л. Гранат // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. – 1983. – № 76. – С. 55–63.

УДК 343.13

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTI

Зеленецький О. С.

слухач магістратури ННІПФПКМ

Вінчук В. В.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри ОРД ННІПФПКМ ХНУВС

Поняття організованої злочинної групи визначено в КК України (ч. 3 ст. 28). Що стосується системуютьуючих ознак, то вони вказані в багатьох дослідженнях: 1) стійкий характер злочинного об'єднання, розрахованого на тривалу діяльність; 2) незаконний, протиправний характер цієї діяль-

© Зеленецький О. С., Вінчук В. В., 2013

ності; 3) отримання максимальних прибутків як головна мета; 4) складна ієрархічна система побудови злочинного співтовариства, з розподілом функцій його учасників; 5) корупційні зв'язки з працівниками органів влади й управління, а також правоохоронних органів для гарантування безпеки своєї діяльності; 6) прагнення до монополізації (установлення контролю) у певній сфері діяльності або на певній території. Деякі автори додають до цих ознак планування злочинних дій; організацію охорони та самозахисту; наявність власної системи санкцій та заохочень; кооперацію організованих злочинних угруповань; активне поширення антигромадської ідеології; проникнення в легальний бізнес; використання найбільш рентабельних, вигідних форм і галузей діяльності.

Протидія організованим злочинній діяльності, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, передбачає необхідність визначення внутрішньої структури таких формувань, установлення особливостей їх функціонування. Структура злочинної групи пов'язана з її видом та типом. Злочинні формування з високим рівнем організованості та управління виступають у вигляді організованих груп, злочинних співтовариств і навіть більш могутніх об'єднань злочинних організацій. Усім таким злочинним організаціям притаманний поділ на складові частини (групи, ланки) із суворою ієрархічною будовою, з чітким розмежуванням функцій між їх членами.

У структурі організованого злочинного угруповання виділяють такі елементи: лідерську групу (лідера); ядро; периферійну частину. Так лідерську групу представляють члени групи, на яких покладено функцію керівництва, або член групи, який через свої особисті якості має авторитет у більшості інших її членів. Ядро групи складають ті її члени, які вже утвердилися у ній, ідентифікувалися з нею, тобто є носіями групової свідомості, цінностей, норм, ідеології. Периферійну частину утворюють члени групи, які або нещодавно включилися до неї та ще не ідентифікувалися з нею, або присутні в групі лише функціонально. Саме ця частина групи у першу чергу є об'єктом «маніпулювання» з боку лідера в разі, якщо він є опонентом організатору організованого злочинного угруповання.

У спеціальній літературі використовується термін «інфраструктура організованої злочинності». Елементи інфраструктури злочинності не мають прямого криміногенного характеру, вони виконують функцію обслуговування інтересів злочинців. На нашу думку, О. Ф. Долженков справедливо поділяє інфраструктуру злочинності на дві сфери: 1) елементи, які безпосередньо обслуговують процеси злочинної діяльності: зручні шляхи підходу до місця вчинення злочину й відходу від нього; безпечні, з точки зору злочинців, і прибуткові канали збуту викраденого; легальні підприємства, через які здійснюється «відмивання» незаконно отриманих коштів (казино, пункти обміну валюти, фірми, які проводять операції з нерухомістю і т. ін.); комп'ютерні й телекомунікаційні мережі, що полегшують досягнення злочинного результату; бази, сховища злочинців, так звані «малини»; установи, які здійснюють фізичну реабілітацію злочинців (сауни, дачі, медичні установи і т. ін.); 2) елементи, що опосередковано пов'язані з кримінальними процесами: підготовка та відтворення кадрів для злочинної сфери; «ідеологічні» центри підтримки й розвитку злочинських законів і традицій; «школи», «семінари» по обміну злочинним досвідом; «общаки», які використовуються для «підтримання» заарештованих злочинців та членів їхніх сімей; «мозкові центри» організованої злочинності; у цілому злочинна субкультура; окремі засоби масової інформації і політичні інститути («лобі») на службі злочинних товариств.

Організована злочинна діяльність є спільною діяльністю її учасників. Тому участь членів стійких злочинних угруповань в організованій злочинній діяльності може полягати в: 1) організації злочинного угруповання; 2) керівництві угрупованням чи окремим його підрозділом; 3) забезпеченні існування та функціонування самого угруповання без участі у вчиненні конкретних злочинів; 4) примусовому втягненні інших осіб до складу угруповання або до вчинення окремих злочинів; 5) участі у вчиненні в складі угруповання або в його інтересах конкретних злочинів. Розгляд внутрішньої структури організованої злочинності передбачає необхідність урахування також її «інфраструктури». На думку О. Ф. Долженкова, саме елементи інфраструктури є основним поживним середовищем відтворювання суспільно небезпечних проявів. Інфраструктура – це своєрідне середовище і підґрунтя, яке зовні не виявляє кримінальних ознак, оскільки по суті має латентний характер, однак сприяє консолідації злочинних елементів, створенню ними організованих угруповань і обслуговує матеріальні, фінансові, захисні, субкультурні, кадрові та інші потреби злочинної системи.

З точки зору психологічних підходів міжособистісні стосунки в групі опосередковуються змістом реальної діяльності групи, що дозволяє побачити її об'ємну структуру. У цій багаторівневій структурі можна виділити декілька сфер (шарів), що мають різні психологічні характеристики, стосовно яких виявляються різні соціально-психологічні закономірності.

Структура організованої злочинної групи привертає до себе увагу. У юридичній літературі робилися спроби дослідити структуру високоорганізованих злочинних груп. Зокрема, до структури таких груп відносять: 1) лідера, який являє собою мозковий центр; 2) групу бойовиків, яких очолює керівник; 3) безпосередніх виконавців; 4) аналітичний центр; 5) групу розвідки; 6) утримувача єдиної «каси»; 7) блоки прикриття, що складаються з корумпованих чиновників і представників правоохоронних органів, а також адвокатів, які обслуговують організовані групи.

Підводячи підсумки викладеному, можна зробити висновок, про те, що організована група, призначена для вчинення злочинів – це особливий суб'єкт групової злочинної діяльності. Злочинна група не залишається незмінною, відбувається її розвиток, удосконалюються організаційні форми групи. Причому

джерелом розвитку злочинної групи є її успішна діяльність, яка забезпечує розвиток даної групи в напрямку найбільш небезпечних її форм – до організованої групи і злочинної організації.

УДК 343.13

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ УМИСНІ ВБИВСТВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Зеркаль І. М.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Цілі й мотиви умисного вбивства багато в чому визначаються морально-психологічними якостями особи злочинця. Дані якості обумовлюються типом особи вбивці. Узагальнення практики показує, що доцільно виділяти три типи таких злочинців.

До першого відносяться особи з чітко вираженою і стійкою агресивно-насильницькою спрямованістю, що прагнуть затверджувати своє лідерство і досягати поставлених цілей за допомогою насильства, включаючи вбивства. Такі особи вчинюють вбивства з хуліганських мотивів, при розбійних і бандитських нападах, з метою приховати інші, раніше вчинені ними злочини. При цьому їхні дії відрізняються безжалісним, особливо жорстоким характером і цинізмом. У їхньому поведінці нерідко поєднуються холодна ошадливість і психопатичні реакції, постійна готовність до імпульсивної розрядки насильницького характеру.

До другого відносяться особи з прихованою нездоланною насильницькою установкою, спрямованою на самоствердження і на подолання психологічних і фізіологічних комплексів неповноцінності, що переслідують їх з дитячих чи юнацького років. Особлива суспільна небезпека таких осіб полягає в тому, що їхня патологічна пристрасть до насильства може зовні не виявлятися. Нерідко вони виглядають цілком законослухняними громадянами, мають родину, роботу, виявляють активність в суспільному житті, обходять конфліктні ситуації. Такі вбивці, називані маніяками, вчинюють серійні вбивства на сексуальному ґрунті або вбивства з метою задоволення визначених низинних потреб.

До третього типу можна віднести осіб з невірніюваною психікою, егоцентричним характером, перекрученими представленнями про честь і достоїнство, свободи, права і обов'язки й адекватні засоби їхнього захисту, зі зневажливим відношенням до оточуючих людей. Ці особи вчинюють вбивства з ревнощів, помсти, заздрості, принципу справедливості, що розуміється удавано, у сварці на побутовому ґрунті, особистих неприязних відносин і т.ін.

До четвертого типу варто віднести осіб, які в силу психологічних, фізіологічних, моральних і інших якостей неадекватно сприймають, оцінюють створену ситуацію, свої дії, неправильно або взагалі не прогнозують їх наслідків. Такі особи вчинюють імпульсивні умисні вбивства або вбивства через необережність.

Особливу категорію представляють наймані вбивці. Серед них чимало осіб, які володіють професійними злочинними навичками, які вміють ретельно розробити план майбутнього замовленого вбивства, а потім і успішно його реалізувати. Разом з тим, замовлені вбивства з побутових і корисливих мотивів нерідко доручаються занепалим особам, безробітним, що погоджується на вчинення злочину за незначну винагороду, дозу наркотику й ін. [1, с. 8]

Найбільш типовий портрет вбивці – чоловік у віці від 18 до 50 років, зловживає алкогольними напоями чи наркотиками, відрізняється антигромадським поведінням, брутальністю, жорстокістю, нерідко підвищеною статевою збудливістю і неповажним відношенням до жінок, раніше, як правило, залучався до кримінальної відповідальності. Серед вбивць нерідкі випадки психічних захворювань, часто в ході слідства з'ясовується, що вони мають потребу в лікуванні від алкоголізму чи полінаркоманії. Ця характеристика справедлива для більшості випадків побутових очевидних вбивств, а також деяких випадків вуличних корисливих вбивств.

Умисні вбивства, передбачені ст. 115 Кримінального кодексу України [2] становлять особливу небезпеку серед насильницьких злочинів, хоча в структурі злочинності в цілому складають незначний відсоток. Зміни політичного, економічного й соціального характеру, що відбуваються в Україні, мають певний вплив на динаміку й структуру цих злочинів. Зростає число злочинів з проявами фактів особливої жорстокості, застосування зброї, вибухових речовин.

Вогнепальна зброя, яка використовується злочинцями для вчинення вбивств, може бути різноманітною. Це промислові автомати, гвинтівки (у т.ч. снайперські), пістолети, рушниці тощо, як вітчизняного, так і іноземного виробництва. Крім цього, злочинцями використовуються саморобні пристрої для стільби, пристосовані, в основному, до промислових патронів. Часто саморобна вогнепальна зброя маскувалась під побутові речі: авторучки, запальнички, електронні пристрої тощо.

Загальновідомо, що як вже було зазначено, понад половини вбивств вчинюється за умов неочевидності, що не тільки характеризує ці злочини, але й суттєво впливає на їх розкриття. Близько двох третин – в містах і селищах міського типу, до того ж половина з них – в обласних центрах. Понад три чверті умисних вбивств вчинено в приміщеннях, третина з них – в квартирах та домоволодіннях.

Здебільшого такі злочини вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї (рушниці, обрізи, пістолети), вибухових речовин та пристроїв (гранати, шашки та саморобні прилади), ножів, молотків, сокир, бритв, інших колючо-різальних предметів (так звані заточки) тощо.

Понад половини вбивць – це особи працездатні, але до вчинення злочину не працювали й не навчалися, зловживали спиртними напоями. До того ж шоста частина з них, за статистикою, визнана хронічними алкоголіками. Традиційно значною залишається кількість осіб, які вчинили вбивства у стані сп'яніння.

Серед осіб, винних у вчиненні вбивств і тілесних ушкоджень, кожний третій – в минулому судимий, кожний двадцятий – засуджений за умисне вбивство, а кожний тридцятий – особливо небезпечний рецидивіст.

Зростає кількість умисних вбивств, вчинених організованими злочинними угрупованнями (кожне десяте), які часто носять особливо жорстокий характер, поєднані із зухвалістю, холоднокрівністю, мають певний ступінь підготовленості до реалізації злочинних намірів. Збільшується кількості вбивств, вчинених із застосуванням вогнестрільної зброї, середня питома вага яких у цілому невелика, свідчить про наявність тенденції до поширення вбивств на замовлення.

В кожному четвертому випадку злочинці намагаються приховати сліди злочину, нерідко справляючи при цьому (кожний сьомий випадок) негативний вплив на свідків. Безумовно, ці обставини ускладнюють процес встановлення істини в кримінальних та оперативно-розшукових справах. Найчастіше вбивці ховають трупи у лісових масивах та інших малолюдних місцях, покинутих будівлях, криницях тощо, в кожному четвертому випадку закопують тіло або топлять його у воді, п'ятому – спалюють місце події, а у восьмому – сам труп, десятому – розтинають або знівечують тіло з метою ускладнення його впізнання.

До вбивств на замовлення, що одержали в останній час значне поширення, як правило, причетні члени організованих груп, які виступають як посередники або виконавці такого роду злочинів. На роль виконавця «замовного» вбивства члени даних груп намагаються підібрати людину, що не має судимостей або взагалі не має «проблем із законом» і відповідно не «проходить» ні по яких обліках. Іноді це військовослужбовці (у т.ч. і колишні), співробітники оперативних, «силових» підрозділів правоохоронних органів, усілякі найманці, «солдати удачі», які раніше, у період служби в «гарячих» точках, неодноразово позбавляли людей життя, що не мають морально-психологічного бар'єра перед вчиненням вбивства, а також що добре володіють стрілецькою зброєю і вміють звертатися з вибуховими пристроями.

Проте, вбивства, вчинені членами організованих груп, за винятком «вузькоспеціалізованих», не є «основним видом злочинної діяльності». Це визначається цілим рядом факторів:

- факт вбивства сам по собі не може принести «прибутку»;
- така відповідальність, передбачена кримінальним законом за вчинення вбивства;
- більш висока інтенсивність розслідування вбивства у порівнянні з іншими злочинами [2,

с. 241].

Знання працівниками оперативних підрозділів ОВС типологічних ознак оперативно-розшукової характеристики осіб, що вчиняють умисні вбивства із застосуванням вогнепальної зброї допомагає їм висувати найбільш раціональні версії вчинення даних злочинів, особливо на початковому етапі встановлення осіб, причетних до їх вчинення, яке часто відбувається в умовах неочевидності та недостатності інформації.

Список використаних джерел: 1. Аленин Ю. П., Расследование тяжких преступлений : научно-практическое пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Х. : Одиссей, 2006. – 256 с.; 2. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 25-26. – Ст. 131. 3. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / Под ред. проф. Т.В. Аверьяновой и проф. Р.С. Белкина. – М., 1997. – 400 с.

УДК 342.536:343

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВАМ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ

Кара М. В.

ад'юнкт кафедри ОРД ННІПФПКМ ХНУВС

Шахрайство – один із найбільш поширених злочинів загально кримінальної спрямованості. Досвідчені та нерідко юридично підковані аферисти вигадують нові прийоми та розробляють схеми обману, щоб заманити у свої тенета якомога більше жертв. Важливою умовою успішної діяльності підрозділів карного розшуку щодо протидії шахрайствам є належне їй правове забезпечення, тобто закріплення в правових актах вимог, що сприяють реалізації повноважень працівників підрозділів карного розшуку ОВС України [1, с. 27]. Оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД) пов'язана з обмеженням прав громадян та інших суб'єктів правовідносин. Від того, наскільки чітко, зрозуміло та повно викладені норми закону та права в законодавстві, що регламентує діяльність підрозділів карного розшуку з протидії шахрайству, залежить вміння оперативного працівника вірно кваліфікувати шахрайство, об'єктивно та

всебічно розібратись в обставинах його вчинення, що є не тільки гарантією забезпечення принципів законності, верховенства права та дотримання прав і свобод людини, на яких заснована ОРД, але й відмежування цього злочину від інших подібних за способом вчинення злочинів, необхідною умовою встановлення осіб, які його вчинили.

Правове забезпечення в різних сферах суспільного життя має свої особливості та специфічне вираження. Особливість правового забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо протидії шахрайству полягає у тому, що воно має свій особливий предмет правового забезпечення, який складають: цілі; завдання; функції; повноваження (права та обов'язки); принципи; форми; методи та процедури їх діяльності; їх організаційна структура; порядок взаємодії та координації оперативно-розшукової діяльності; нагляд та контроль за нею; соціально-правовий захист працівників оперативних підрозділів; організаційно-правові основи її забезпечення (кадрове, інформаційне, матеріально-технічне, фінансове тощо) [1, с. 28].

Механізм правового забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо протидії шахрайству охоплює широке коло питань. Правові норми, що діють в даній сфері, можна об'єднати в такі групи: правові норми, які передбачають відповідальність за вчинення шахрайства; які регулюють поведінку людей, тобто визначають права та обов'язки фізичних осіб як учасників кримінального процесу; особливу групу правових норм, що регулюють суспільні відносини в сфері діяльності підрозділів карного розшуку, становлять норми, які визначають їх правовий статус (завдання, функції, повноваження, відповідальність тощо) [1, с. 28].

Незважаючи на те, що більша частина правових норм, що регулюють відносини в сфері шахрайства, є змістом правової основи ОРД, яка закріплена в ст. 3 Закону України (далі ЗУ) «Про ОРД»: Конституція України, цей Закон, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, закони України про прокуратуру, міліцію, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, Державну кримінально-виконавчу службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів [2], результати дослідження емпіричного матеріалу та нормативних актів, положення яких прямо чи опосередковано регулюють оперативно-розшукові правовідносини, показали, що під час реалізації повноважень щодо протидії шахрайству працівники підрозділів карного розшуку керуються й іншими, крім зазначених в ст. 3 ЗУ «Про ОРД» законодавчими актами, а також цілим рядом підзаконних актів. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне ст. 3 ЗУ «Про ОРД» викласти в такій редакції: «Правову основу ОРД становлять відповідні законодавчі акти, укази та розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, відомчі нормативні акти МВС України та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна» [1, с. 28-29].

Найважливішими законодавчими актами, які регулюють діяльність підрозділів карного розшуку щодо протидії шахрайству є ЗУ «Про ОРД» [2], Положення про Департамент карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом від 21 вересня 2012 року № 818 [3], Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (далі Інструкція про організацію НСРД), затверджена наказами Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11. 2012р. [4], Положення про основи організації розкриття злочинів ОВС України, затверджене наказом № 456 від 24.09.2010р. [5], а також Кримінальний кодекс України [6], Кримінально-процесуальний кодекс України [7], ЗУ «Про міліцію» [8], ЗУ «Про банки і банківську діяльність» [9].

Саме в цих нормативних документах закріплені ті визначні положення, які регламентують всі процесуальні можливості роботи підрозділів карного розшуку щодо протидії шахрайству, а саме: поняття, завдання та принципи оперативно-розшукової діяльності, підстави для проведення ОРД; перелік прав та обов'язків службових осіб, які здійснюють ОРД; гарантії законності під час здійснення ОРД; порядок використання матеріалів ОРД; основи соціально-правового захисту працівників підрозділів карного розшуку; порядок нагляду за додержанням законів під час проведення ОРД; здійснення організаційно-методичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку Департаментом карного розшуку (далі – ДКР) МВС; здійснення взаємодії з підрозділами карного розшуку, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, установами, громадськими організаціями, а також правоохоронними органами зарубіжних країн і міжнародними організаціями у вирішенні питань боротьби зі злочинністю, зокрема із шахрайством; організація створення та поповнення автоматизованих інформаційних систем оперативно-розшукового і профілактичного призначення, забезпечення функціонування, своєчасного поповнення та належного використання оперативно-розшукових обліків; взаємодія із засобами масової інформації з питань інформування громадськості про діяльність підрозділів карного розшуку щодо протидії шахрайства шляхом проведення прес-конференцій, брифінгів, Інтернет-конференцій, прямих телефонних ліній, розміщення статей, інтерв'ю, коментарів, підготовки теле- і радіопередач, виготовлення та розповсюдження презентаційної продукції. Проведення моніторингу повідомлень у засобах масової інформації щодо діяльності підрозділів карного розшуку; проведення службових розслідувань за фактами порушень дисципліни, законності, учинених працівниками карного роз-

шуку. п. 1.14 Інструкції про організацію НСРД визначає конкретні оперативно-технічні заходи, проведення яких може ініціювати оперуповноважений карного розшуку за нетяжким складом злочину для того, щоб встановити шахрая, а саме: зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України) та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України). Також цією Інструкцією визначаються підстави та порядок отримання дозволу на проведення НСРД. Негативним моментом, виходячи з практики, необхідно відмітити те, що можливість проведення в рамках кримінального провадження за ч. 1 ст. 190 вищевказаних та інших НСРД залежить цілком від слідчого, а саме від його здібності аргументувати прокурору необхідність їх проведення та перспективу використання отриманого від НСРД результату. Найчастіше прокурори відмовляють в задоволенні клопотань на проведення НСРД за нетяжкими складами злочинів.

Слід зазначити, що на практиці проблемним питанням правового регулювання залишається те, що в ст. 63 Конституції України [10] закріплено право безвідповідальності особи у разі відмови давати пояснення щодо себе. Але первинні пояснення особи щодо правопорушення (кримінального проступку) необхідно отримати, інакше неможливо вивчити обставини провадження та прийняти рішення про наявність або відсутність ознак шахрайства, тобто кваліфікувати злочин. В разі відмови особи давати будь-які пояснення за заявою потерпілого неможливо об'єктивно та у визначений законом строк дослідити обставини справи.

Наприкінці зазначимо, що детальне правове забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо протидії шахрайству є важливим засобом реалізації законів та підзаконних актів з питань боротьби зі злочинністю, що забезпечує єдиний порядок і погодженість дій всіх органів та підрозділів міліції, визначає конкретні шляхи подальшого вдосконалення їх роботи із забезпечення правопорядку та безпеки громадян [1, с. 34].

Список використаних джерел:

1. Гайдай В.Я. Правове забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку щодо попередження та розкриття шахрайства // Науковий вісник ЛьвДУВС. Спецвипуск. – Львів: ЛьвДУВС, 2006. – №1. – С.27-35.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : від 18 лютого 1992 р. № 2135- XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Електрон. дані, 2013. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T213500.html, вільний. – Заголовок з екрану. – укр. мова.
3. Положення про Департамент карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом від 21 вересня 2012 року № 818
4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказами Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11. 2012р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5
5. Положення про основи організації розкриття злочинів ОВС України, затверджене наказом від 24.09.2010р. № 456.
6. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 05.07.2012 р. № 5076-VI / пер. Фокіна Л.І. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х.: Одисей, 2013. – 384с.
8. «Про міліцію»: Закон України від 20 грудня 1990р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 129.
9. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Електрон. дані, 2013. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T002121.html, вільний. – Заголовок з екрану. – укр. мова.
10. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 129.

ПОНЯТТЯ ВІДЕОЗАПИСУ, ЙОГО ПЕРЕВАГИ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Караулов В. Д.

здобувач кафедри криміналістики НУ «Одеська юридична академія»

Здійснення фіксації будь-якої інформації за допомогою техніко-криміналістичних засобів завжди було головним прагненням працівників правоохоронних органів, що займаються розслідуванням і розкриттям злочинів, що сприяло успішному проведенню будь-яких слідчих дій і особливо повному і достовірному запам'ятовуванню матеріальної доказової інформації, яка була знайдена чи виявлена в процесі їх проведення.

Одним із перших методів і засобів достовірної фіксації матеріальної доказової інформації, який почали використовувати в процесі розслідування злочинів ще в останній чверті XIX ст., був і залишається сьогодні такий вид техніко-криміналістичних засобів, як фотозйомка.

Формування криміналістичної фотографії пов'язано з працями видатних криміналістів минулого: російського криміналіста, творця науково-дослідної фотографії, Євгена Федоровича Буринського [6(18).02.1849, Рязань – 18(31).03.1912, Санкт-Петербурзі], який створив одну із перших у світі приватних судово-фотографічних лабораторій в Санкт-Петербурзі [3] і французького криміналіста, одного із творців криміналістики – Альфонса Бертільона [23.04(5.05).1853, Парижі – 13(26).02.1914, Munsterlinge № Швейцарії], який розробив методи і засоби судово-оперативної фотографії. [8] Напрямки діяльності зазначених основоположників криміналістичної фотографії були різні: Є. Ф. Буринський займався розробками методів і засобів криміналістичної науково-дослідної фотографії, а А. Бертільон розробляв методи і засоби криміналістичної фотографії, яка використовувалася і використовується сьогодні з метою фіксації матеріальної доказової інформації.

Використання фотографії дало своєрідний поштовх розвитку науки криміналістики і зокрема одного із її розділів – криміналістичної техніки, який було помітно особливо на початковій стадії її формування. І як справедливо зазначив видатний радянський криміналіст О. О. Ейсман, «фотографія була одним із перших методів, широко і органічно сприйнятих криміналістикою і творче пристосованих до своєрідних умов дослідження речових доказів. Перші серйозні успіхи у розвитку загальної фотографії, які ознаменували собою перехід від періоду дослідів, вдач і невдач до періоду, в якому остаточно склалися основні принципи і технічні прийоми фотографії, співпали за часом з першими спробами використання її в криміналістиці... Кінець XIX і початок XX ст. були однаково переломними і для фотографії, яка перетворилася в технічно оснащену і науково обгрунтовану галузь практичних знань, і для криміналістики, яка сформувалася в самостійну науку». [7, с. 84]

Після створення в кінці XIX ст. методу відображення інформації в русі, основою якого було закарбування інформації на фотоплівку, що рухалась у спеціально створеній камері – розпочинається етап формування кінозйомки взагалі, і криміналістичної кінозйомки, зокрема.

З появленням кінозйомки, вона розділилась на дві самостійні гілки. Одна з часом стала різновидом мистецтва, інша почала використовуватися в науці. Криміналістична кінозйомка є специфічною галуззю науки. Завдяки кінозйомці людина змогла спостерігати за внутрішнім світом живої клітини, заглянути всередину свого організму, подивитися, як під час злиття клітин зароджується і розвивається організм, помилуватися мешканцями підводних глибин, проаналізувати зародження і розвиток циклонів в земній атмосфері, зупинити – щоб роздивитися – дуже швидкоплинні процеси, до переліку яких, зокрема, відносяться і процеси, що змінюються на Сонці. Однак всього не перелічити, так як сфера використання кінозйомки в науці і техніці безперервно розширювалася. Тому можна без перебільшень зазначити, що кінозйомка відіграла визначену роль і в криміналістиці.

Незважаючи на те, що кінозйомка мала значні переваги перед фотозйомкою, вона практично із-за матеріальних проблем в забезпеченні правоохоронних органів спеціальною кінотехнікою, а також громіздкого процесу отримання бажаного результату – кінофільму, як одного із доказів, практично не знайшла масового розповсюдження в правоохоронних органах. Кінозйомка, як один із запам'ятовуючих методів і засобів фіксації доказової інформації використовувалася в правоохоронній діяльності, як правило, при розслідуванні окремих видів тяжких злочинів проти особистості і держави. [6, с. 57]

Криміналістичний відеозапис почав формуватися в 60-і рр. XX ст. після того як появились перші студійні відеоманітофони. Процес в даній справі рухався дуже повільно. [4, с. 24] І як свідчить дослідження сучасного стану як наукових, так і навчальних досягнень і розробок стосовно використання відеозапису в правоохоронній діяльності, вони залишаються поки що такими, що бажають кращого відношення до них.

Практичне використання відеозапису в правоохоронній діяльності розпочалось в 70-і рр. XX ст., коли МВС колишнього Радянського Союзу закупило в Японії десяток комплектів відеоапаратури: відеоманітофонів, відеокамер та блоків живлення до них і які були розподілені по МВС союзних республік європейської частини СРСР.

Криміналістичний відеозапис одні вчені-криміналісти визначають, яка система наукових положень, методів, прийомів і технічних засобів, які використовуються під час виготовлення відеофільму в процесі розслідування і розкриття злочинів. Наукові положення криміналістичного відеозапису мають пряме відношення до роботи з судовими доказами, фіксацією матеріально-образної і звукової інформації динамічного характеру на спеціальній магнітній стрічці або дискеті. [4, 30] На думку інших вчених-криміналістів криміналістичний відеозапис – це один із способів наглядно-образної форми фіксації доказів, закарбування фактів, подій, дій шляхом запису за допомогою відеоманітофону [2, с. 34].

Використання відеозапису сприяє:

- отриманню наглядного ілюстративного, доказового і орієнтованого матеріалу;
- виявленню таких об'єктів, слідів і фактів, які, знаходячись за межами чутливості органів зору і слуху людини, не сприймаються звичайним способом. Крім того, засоби і методи відеозапису є надійними засобами «пам'яті». Вони ніби-то зафіксують на майбутнє те, що не можна зберегти в натуральному вигляді. [5, с. 350]

Відеозапис дозволяє здійснювати фіксацію доказової інформації автоматизовано, із застосуванням сучасних технічних засобів, достатньо малих розмірів і ваги, які мають автономне живлення, а також простих в експлуатації.

За допомогою відеозапису вдається зафіксувати значну за обсягом інформацію, до якої, зокрема, відносяться: великі ділянки місцевості, складні криміналістичні об'єкти, які включають велику кількість різноманітних предметів, тощо. Відеозапис дозволяє зафіксувати такі криміналістичні об'єкти, важливість яких може стати очевидною тільки в майбутньому по мірі розслідування.

Можливість переходу з одного плану на інший, наприклад, із загального на крупний, в результаті спорядження переважної більшості сучасних відеокамер спеціальними об'єктивами з перемінною фокусною відстанню, які називаються рефракторами, – дуже цінна властивість навіть в порівнянні з криміналістичною фотозйомкою. Даний прийом дозволяє детально з однієї точки зйомки здійснювати орієнтуючу і оглядову, оглядову і вузлову, вузлову і детальну відеозйомку.

Не менше важливими є і прийоми, які використовуються при перегляді відеозапису: стоп-кадр і стробо-ефект (уповільнений рух). Зазначені прийоми дозволяють значно детальніше вивчити об'єкт, який цікавить дослідника, обстановку місця події, механізм руху (переміщення), тощо.

Поряд із зазначеними перевагами відеозапису можна назвати і його цінні властивості стосовно використання його з метою фіксації окремих слідчих дій з урахуванням їх особливостей.

Так, наприклад, при фіксації обстановки місця події відеозапис дозволяє зафіксувати по протяжності великі ділянки місцевості (із справ про ДТП) або з великим нагромадженням різноманітних об'єктів (при розслідуванні аварій, катастроф), фіксувати обстановку, яка може бути в майбутньому змінена (порушена), в ході самого огляду місця події (пожежа, що продовжується, обвал конструкцій, зруйнованих в результаті катастрофи, тощо).

Така властивість відеозапису, як здатність фіксувати механічний рух об'єктів, особливо цінна при здійсненні фіксації процесу проведення слідчого експерименту, перевірки свідчень на місці.

Можливість сприймати не тільки запис звуку (голосу, мовлення) в якості інформаційного сигналу, але й поєднувати дану можливість із спостереженням зображення дуже цінна при відеозапису допиту, при проведенні перевірки свідчень на місці, при проведенні впізнання. Сприймання того, як поводити себе особа, що говорить (та, що впізнає чи та, яку впізнають), сприяє оцінці свідчень, дозволяє помітити деталі, які могли вислизнути із уваги при використанні інших методів і засобів фіксації.

Однак всі перелічені переваги відеозапису були б зведені до нуля, якби відеозапис не забезпечував доброї якості зображення. Якість зображення визначається яскравістю, контрастністю і дозволяючою здатністю. Крім того, кольорові зображення оцінюються ще й за тональністю і інтенсивністю кольору. Всі зазначені показники при використанні компактної відеоапаратури задовольняють вимогам, які до них пред'являються. [1, с. 191–192]

Таким чином, одним із найбільше достовірних методів і засобів криміналістичної фіксації є відеозапис, який відноситься до запам'ятовуючих видових і звукових методів (видів) і засобів криміналістичної фіксації доказової інформації.

Криміналістичний відеозапис можна визначити як систему наукових положень, методів, прийомів і технічних засобів, що використовуються з метою наглядно-звукової форми фіксації матеріально-образної і звукової інформації як статичного, так і динамічного характеру на спеціальній магнітній стрічці або іншому носії пам'яті, які використовуються під час виготовлення відеофільму в процесі розслідування і розкриття злочинів.

Подібно судово-оперативній фотографії відеозапис, який використовується при проведенні слідчих дій, можна класифікувати за видами, методами, прийомами. До видів будуть відноситися: відеозапис в процесі проведення огляду місця події, відеозапис при проведенні слідчого експерименту, відеозапис при проведенні допиту, відеозапис при проведенні перевірки свідчень на місці, відеозапис при проведенні впізнання, тощо. Із методів, які використовуються в оперативній фотографії, при проведенні відеозапису, використовуються: панорамна зйомка (вертикальна, горизонтальна), вимірювальна зйомка (метрична, масштабна), впізнавальна відеозйомка. Стосовно прийомів відеозапису (вибору точки відеозйомки і масштабу), то при використанні відеозапису можуть бути виконані аналогічно як і в оперативній фотозйомці чотири типи зображень: орієнтуюче, оглядове, вузлове і детальне.

Список використаних джерел:

1. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. *Криминалистика: Учебник для вузов. под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина.* – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – 990 с.
2. Белкин Р. С. *Криминалистическая энциклопедия.* – М.: Издательство БЕК, 1997. – 342 с.
3. Буринский В. Ф. *Очерк деятельности Санкт-Петербургской судебно-фотографической лаборатории //Фотографический ежегодник П.М. Дементьева.* – СПб., 1893. – С. 91 – 97.
4. Ищенко Е.П., Ищенко П.П., Зотчев В.А. *Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие.* – М.: Юрист, 1999. – 438 с.
5. *Криминалистика / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. А. А. Образцова.* – М.: Юрист, 1997. – 760 с.

6. *Тактика попереднього дослідження криміналістичних об'єктів при проведенні слідчого огляду: Монографія / За загальною редакцією Комахи В. О.; Одеська національна юридична академія. – Чернівці: Золоті літаври, 2003. – 268 с.*

7. *Эйсман А. А. Новая техника усиления контрастов в судебно-исследовательской фотографии // Советское государство и право. – М., 1947, – № 6. – С. 84 – 88.*

8. *Bertillo A. La Photographie Judiciaire. – Paris, 1890. – 115 p.*

УДК 343.9:343.71(477)

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАБЕЖІВ

Касаєва К. Ю.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

В сучасних умовах, роль матеріальних цінностей в житті людини збільшилася, і проблема злочинів проти власності стає все більш актуальною. Бурхливий розвиток соціально-політичних процесів в Україні, привів до серйозних змін в її економіці. Ринкові відносини скасували старі економічні порядки, і, перш за все, державне планування, власність, сильно знизили частку державної власності в національній економіці.

Злочини проти власності в Кримінальному Кодексі України об'єднані в окремий розділ Особливої частини. Такий злочин, як грабіж, є різновидом окремої групи злочинів проти власності і є найбільш поширеним та небезпечним.

Грабіж, як вид злочину, є однією з форм заволодіння, тобто – одним зі способів та конкретних прийомів, за допомогою яких злочинець вилучає майно. Особливість, яка є основою виділення грабежу в самостійний склад злочину, полягає у відкритому способі заволодіння майном.

Відкритий характер і зухвалість здійснення цього злочину, та враження, яке він справляє на потерпілих і очевидців, обумовлюють значний суспільний резонанс, тому потребують особливої уваги ОВС України.

Предмети зазіхання дуже різноманітні, але найбільше часто викрадаються гроші, ювелірні прикраси, хутра, стильні телефони, комп'ютерна техніка тощо.

На відкритій місцевості злочинці найчастіше діють групами, заздалегідь очікуючи потенційну жертву на малоосвітлених вулицях, пустирях, у парках, лісових дорогах тощо. Зустрівши жертву, злочинці зупиняють чи наздоганяють її, оточують, а потім, погрожуючи насильством, відбирають цінні речі. У ряді випадків злочинці підходять до вибраної для нападу особи під пристойним приводом – запитують закурити, цікавляться часом, про потяг у певному напрямку та інше і тут же, несподівано застосовуючи насильство, або під загрозою його застосування, вчиняють пограбування.

В інших випадках злочинці, помітивши в кого-небудь цінну річ або крупну суму грошей, знайомляться з жертвою, спеціально споюють її і віднімають майно. Якщо контакт з жертвою не вийшов, то стежать за нею і в підходящому місці нападають і відбирають гроші та цінності.

Сам напад зазвичай носить короткочасний характер. Потерпілі далеко не завжди можуть побачити і запам'ятати прикмети злочинців. До того ж останні нерідко приймають заходи для зміни своєї зовнішності (насувають низько на лоб головний убір, одягають темні окуляри, закривають частину обличчя і т.п.). Оскільки напад відбувається в малолюдних місцях, то у справах даної категорії рідко можна виявити свідків, які могли б повідомити подробиці події.

Напади, що здійснюються з метою заволодіння майном громадян, часто відбуваються в під'їздах, на сходових майданчиках, рідше в квартирах та інших приміщеннях.

Способи проникнення в житлове приміщення можна розділити на дві основні групи: таємне проникнення злочинців у житло, супроводжуване з подоланням перешкоди (шляхом злому входних дверей і її замикаючих пристроїв, виставлення або видавлювання скла, руйнування інших конструктивних елементів будівель) або без злому – за допомогою відмички, ключа від входних дверей, заздалегідь викраденого у потерпілого чи залишеного ним в доступному місці, а також відкриті входні двері, балкони, вікна. В другу групу входять способи проникнення злочинців у квартиру під вигаданим приводом або за допомогою сталих незадовго до нападу довірчих відносин з потерпілим. Злочинці проникають в квартири під виглядом працівників комунальних служб, підприємств зв'язку, співробітників міліції та інших правоохоронних органів. У цих випадках вони заздалегідь вибирають і готують об'єкт для нападу з'ясовують: які цінності можуть бути в наміченому об'єкті, вивчають спосіб життя мешканців квартири, видобувають предмети, які будуть потрібні для здійснення злочинного задуму, намічають місце і час нападу, розподіляють ролі учасників, забезпечують себе транспортом і заздалегідь намічають найбільш безпечні шляхи відходу, що дозволяють швидко і непомітно зникнути з місця події і сховати викрадене.

На автомобільному транспорті найчастіше відбуваються напади на водіїв таксі. Злочинці сідають у машину і вказують адресу, де вони збираються здійснити пограбування, і після прибуття туди, погрожуючи насильством або здійснюючи насильство, відбирають у водія гроші, цінні речі та зникають.

Що стосується осіб, які вчиняють грабежі, то їм притаманні цинізм, зухвалий і нахабний характер злочинних дій. Вчиняючи грабіж, злочинці враховують певні обставини (місце події, риси, властиві особі

потерпілого, характер майна, яким передбачається заволодіти) і визначають спосіб, час, знаряддя і засоби, які можуть бути використані під час нападу.

У категорії потерпілих найчастіше виявляються особи похилого віку, жінки, підлітки, особи, які перебувають в нетверезому стані, тобто особи, які не можуть надати злочинцям ефективного опору. Поряд з цим може бути виділена група заможних громадян, що володіють великими грошовими засобами, в тому числі валютою, ювелірними виробами, іншими цінностями, дорогими речами і предметами розкоші.

У цілому аналіз статистичних даних МВС України показує, що проблема грабежів продовжує займати провідне положення в структурі загальної злочинності. Оперативним підрозділам необхідно нагостити зусилля з виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню цих злочинів, розкриття та боротьби з ними, розробленню тактичних засад протидії цьому явищу, що вимагає значних зусиль як від практичних підрозділів, так і наукової спільноти.

Список використаних джерел:

1. *Кримінальний Кодекс України. Коментар. За ред. Ю.А. Кармазіна, Е.Л. Стрельцова.* – Х., Одисей, 2001.

2. *Бєлкіна Р.С. криміналістика: Підручник.* – М.: Норма-Інфра –М., 2000. С.347-351

3. *Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений.* Мн.: Амалфея, 2001. С. 304.

УДК 343.88

ОБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Кириченко О. В.

кандидат юридичних наук, доцент начальник кафедри ОРД та СТ Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Здійснення будь-якого управлінського впливу на ті або інші процеси, які відбуваються у суспільстві, припускає чітке уявлення про об'єкт такого впливу. Злочинність є вкрай складним та динамічним явищем, яке функціонує в контексті широких соціальних відносин. У загальному масиві зареєстрованих злочинів умовно виокремлюють дві групи злочинів:

1) виявлені правоохоронними органами безпосередньо у процесі здійснення своєї діяльності;

2) зареєстровані в Єдиному реєстрі досудових розслідувань в залежності від надходження відповідної інформації до правоохоронних органів.

Виявлення латентних злочинів не можливо без використання форм та методів оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Таким чином, основні завдання оперативно-розшукової діяльності безпосередньо пов'язані з протидією злочинності.

Оперативно-розшукова протидія злочинам – це діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів, яка полягає у використанні гласних та негласних форм та методів оперативно-розшукової діяльності, та яка спрямована на виявлення та запобігання злочинам; встановлення осіб, що готують або вчинили злочин; розшуку осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування покарання, установлення безвісно зниклих осіб; забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу або сприяють оперативно-розшуковій діяльності, беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів.

Правильне визначення об'єкта оперативно-розшукової протидії має вирішальне значення для діяльності такого виду. Слід зазначити, що поняття об'єкта протидії злочинності з'явилося порівняно недавно. У радянські часи спеціальних досліджень із цієї проблематики не проводилось. У фундаментальних роботах проблема визначення об'єкта протидії злочинності фактично не розглядалась, хоча очевидно, що вона є ключовою з точки зору ідеології, політики, стратегії і тактики відповідної діяльності. Внаслідок невирішеності цієї проблеми в кримінологічній науці мають місце суперечливі судження. Зазначені проблеми стосуються й щодо визначення об'єктів оперативно-розшукової протидії.

У словниках об'єкт (від лат. *objectum*) визначається як предмет, явище, на яке спрямоване будь-яка діяльність.

Як зазначив О.М. Литвинов, з об'єктно-функціональної сторони діяльність з протидії злочинності характеризується трьома рівнями диференціації кримінологічного впливу: на загальному рівні об'єктом впливу відповідної системи є злочинна діяльність як системний прояв множинності окремих злочинних актів; на рівні особливого – сукупність злочинних проявів певного виду або злочинна діяльність певної соціальної (маргінальної) групи; на рівні окремого – злочинний акт конкретного індивіда як форма прояву девіантної поведінки.

До видів об'єктів боротьби зі злочинністю В.С. Зеленецький відносить: злочинність; злочин; злочинця; причини та умови, що сприяють злочинності; причини та умови, що сприяють індивідуальному злочинному акту.

Виходячи зі змісту оперативно-розшукової протидії злочинам, об'єктами оперативно-розшукової протидії виступають:

1) під час виявлення латентних злочинів, документування злочинної діяльності, встановлення осіб, які готують вчинення злочину, та попередження або припинення злочинних проявів (як складові оперативно-розшукового запобігання) об'єктами оперативно-розшукової протидії є злочини та особи, що готують їх вчинення або їх вчинили.

До об'єктів оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки слід віднести саме умисні злочини проти громадської безпеки, що виявляються оперативно-розшуковим шляхом.

Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки передбачена у розділі IX Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти громадської безпеки», зокрема, до числа найбільш розповсюджених умисних злочинів відносяться такі злочини, як: створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт та злочини, пов'язані з цим діянням; завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем; незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами;

2) під час оперативно-розшукової профілактики об'єктами оперативно-розшукової протидії є чинники, що сприяють вчиненню злочинів проти громадської безпеки, та особи, які в силу своєї поведінки та антигромадської спрямованості, схильні до вчинення цих злочинів.

До чинників слід віднести негативні явища та процеси реальної дійсності матеріального чи духовного характеру, які призводять до виникнення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, зокрема: недоліки у різних сферах суспільного життя, які детермінують злочинну поведінку та вчинення конкретного злочину; соціальні негативні традиції, стереотипи поведінки, найбільш поширені негативні звички людей; окремі негативні особистісні властивості людини, які провокують злочин або сприяють його вчиненню.

Для об'єкта характерні такі властивості: 1) криміногенність (криміногенність здатна формувати антисуспільну спрямованість особи, яка знаходиться в безпосередньому з нею контакті, а також провокувати скоєння нею протиправних дій); 2) динамічність (зумовлює постійну мінливість його кількісно-якісних показників); 3) потенційність (характеризує об'єкт тим, що окремі явища можуть швидко досягти високого ступеня криміногенності); 4) латентність (криміногенність, яка прихована від спостерігача-дослідника).

Таким чином, до об'єктів оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки слід віднести умисні злочини проти громадської безпеки, відповідальність за які передбачені у розділі IX Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти громадської безпеки»; особи, які схильні до вчинення цих злочинів, або особи, що готують їх вчинення (або їх вчинили); чинники, що сприяють вчиненню злочинів.

УДК 343.9+343.721

НОВАЦІЇ В СИСТЕМІ РЕЄСТРАЦІЇ МАЙНОВИХ ПРАВ – ДІЄВИЙ ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ НА РИНКУ ЖИТЛА

Князєв С. В.

здобувач кафедри економічної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції НАВС

До 1.01.2013 року реєстрацію прав власності (і відповідно збір інформації про об'єкти нерухомості, їх власників та систематизацію такої інформації) здійснювали різні державні органи: територіальні органи Держземагенства (державна реєстрація права власності на земельні ділянки з видачею державного акту; державна реєстрація права володіння, користування, оренди та інших прав на земельні ділянки); органи місцевого самоврядування (видача свідоцтва на право власності на нерухоме майно розташоване на земельних ділянках); бюро технічної інвентаризації (державна реєстрація права власності на нерухоме майно на підставі свідоцтва на право власності; державна реєстрація права володіння, користування, оренди та інших прав на нерухоме майно, що розташоване на земельних ділянках; облік безхазяйного нерухомого майна); нотаріус (державна реєстрація правочинів, іпотек, відомостей про обтяження нерухомого майна). Така система ускладнювала отримання інформації про нерухоме майно, яким володіли особи (відомості про майно яких необхідно було отримати з метою накладання арешту та подальшої конфіскації), нівелювала його облік, не сприяла належному захисту прав потерпілих від злочинів, а в деяких випадках виступала чинником вчинення злочинів (наприклад, інформація про право власності на квартиру зберігалася в інформаційній базі БТІ місцевого (міського) рівня, що обумовлювало необхідність розсилання запитів по всіх БТІ країни (при необхідності визначення наявності нерухомого майна, що знаходиться у власності певної особи)).

З 1 січня 2013 року почала діяти нова система реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, передбачена викладеним у новій редакції ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Мета нової системи полягає у тому, щоб поєднати в одному уніфікованому реєстрі інформацію про всі існуючі права та обтяження стосовно об'єкта нерухомості (права власності, права користування (оренди), заставу/іпотеку/арешт такого об'єкта та ін.), та стосовно земельної ділянки під таким об'єктом нерухомості. З цією метою інформація про об'єкти нерухомості, яка раніше містилася в 4 різних реєстрах (Реєстрі прав власності на нерухоме майно, Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державному реєстрі іпотек та Державному реєстрі обтяжень об'єктів рухомого майна (у частині податкової застави об'єктів нерухомості)), з 1 січня 2013 року мала бути перенесена до єдиного уніфікованого реєстру – Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень («Держреєстр»). Відповідальним за ведення Реєстру є нещодавно створений орган – Державна реєстраційна служба, підпорядкована Міністерству юстиції України. В результаті введення в дію нової системи реєстрації з 1 січня 2013 року реєстрація правовстановлюючих документів на нерухомість (свідцтв про право власності, державних актів, договорів оренди та ін.) замінена реєстрацією відповідних речових прав та обтяжень. Реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень здійснюють державні реєстратори Державної реєстраційної служби, а також нотаріуси, в якості спеціальних суб'єктів реєстрації речових прав і обтяжень. При цьому, державні реєстратори, в цілому, відповідальні за «первинну» реєстрацію речових прав (зокрема, у випадку реєстрації прав на збудований об'єкт нерухомості), тоді як нотаріуси реєструють права, які виникають (змінюються або припиняються) внаслідок правочинів, що завіряються такими нотаріусами (нотаріуси також, на відміну від державних реєстраторів, не уповноважені вести реєстраційні справи і видавати свідцтва про право власності на об'єкти нерухомого майна). Реєстраційна служба проводить державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно необхідно у наступних випадках: коли законом передбачено проведення державної реєстрації прав з видачею свідцтва про право власності на нерухоме майно; проведення державної реєстрації прав на підставі рішень органів влади (органів місцевого самоврядування, або на підставі рішення суду, органів прокуратури, податкових органів); проведення державної реєстрації прав, які виникли до 1 січня 2013 року та не були зареєстровані відповідно до законодавства, яке діяло на час їх виникнення. Обов'язковій державній реєстрації підлягають наступні речові права та обтяження нерухомого майна: право власності на нерухоме майно (включаючи земельні ділянки); право володіння; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб; право забудівлі земельної ділянки (суперфіції); право господарського відання; право оперативного управління; право постійного користування і право оренди земельної ділянки; право користування (найма, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; довірче управління майном; інші речові права відповідно до закону; податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, та інші обтяження. Відповідно до ст. 19 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державна реєстрація прав проводиться на підставі: договорів, укладених у порядку, встановленому законом; свідцтв про право власності на нерухоме майно; про право власності, виданих органами приватизації наймачам житлових приміщень у державному та комунальному житловому фонді; державних актів на право власності або постійного користування на земельну ділянку у випадках, установлених законом; рішень судів, що набрали законної сили; інших документів, що підтверджують виникнення, перехід, припинення прав на нерухоме майно, поданих органу державної реєстрації прав разом із заявою.

УДК 343.88

ЩОДО ПРИНЦИПУ КОНСПІРАЦІЇ

Колодочка А. В.

здобувач докторантури та ад'юнктури ХНУВС

Принцип конспірації впливає із принципу надійності, оскільки застосування конспірації в оперативній діяльності органів внутрішніх справ спрямовується передусім на забезпечення надійності здійснення оперативних та оперативно-технічних заходів.

Але бути лише характерною рисою принципу надійності для конспірації замало. Це наскільки важомий та самодостатній елемент діяльності правоохоронних органів, що, без сумніву, становить цілком самостійний і навіть визначальний принцип цієї діяльності.

За своїм змістом цей принцип становить рекомендацію органам внутрішніх справ діяти таємним способом. Це реалізується шляхом приховання оперативних сил і засобів, усіх зовнішніх проявів будь-яких дій оперативних підрозділів, спрямованих на виявлення, попередження та припинення протиправної діяльності, а також введення в оману злочинців.

Цей принцип забезпечується системою оперативних, режимних, адміністративно-правових, виховних та інших заходів щодо збереження в секреті усіх сторін оперативної діяльності. Це досягається оперативним зашифруванням та обмеженням доступу до джерел секретної інформації. Володіння навичками дотримання конспірації – це важлива професійна якість оперативних співробітників. Уміле за-

© Колодочка А. В., 2013

стосування конспірації є однією з основних умов надійності проведення оперативних та оперативно-технічних заходів, ефективності вирішення завдань, що поставлені перед органами внутрішніх справ.

Існуюча система заходів, яка направлена на забезпечення принципу конспірації передбачає: приховання від злочинців і сторонніх осіб інформації про оперативну діяльність органів внутрішніх справ; маскуванню цієї діяльності (передусім конкретних заходів, що проводяться), а також сил і засобів, що в них використовуються.

Заходи приховання, зокрема, передбачають: закриття доступу стороннім особам до джерел інформації щодо діяльності органів внутрішніх справ; забезпечення цілісності документів, що містять секретну інформацію; зашифрування в документах і в листуванні заходів, що здійснюються чи плануються провести, а також їх об'єктів; визначення кола осіб, що допускаються до безпосередньої підготовки і проведення оперативних та оперативно-технічних заходів; окреслення кола посадових осіб, яким надається право знайомитися з певними документами або матеріалами; обережне використання отриманої оперативним шляхом інформації, ретельне її зашифрування, у разі необхідності, її джерел і засобів отримання; інформування про підготовку і проведення оперативних та оперативно-технічних заходів лише тих посадовців, які мають до них безпосередній стосунок, тощо.

Заходи маскуванню оперативної діяльності, що забезпечують її конспірацію, передбачають: застосування різноманітних легенд прикриття конспіративних квартир та усіляких дій, пов'язаних з оперативно-технічним проникненням; використання оперативним складом документів прикриття; застосування оперативними співробітниками засобів маскуванню щодо належності до органів внутрішніх справ; використання різноманітних камуфляжів для маскуванню оперативної техніки, тощо.

Конспірація забезпечується також умінням оперативних співробітників вести секретне діловодство.

Конспіративність діяльності органів внутрішніх справ необхідною мірою забезпечується певними нормами чинного законодавства, які визначають можливість застосування негласних методів і засобів у процесі: виявлення і фіксації слідів тяжкого злочину та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину; отримання оперативної інформації; проникнення під прикриттям оперативного співробітника в організовані злочинні угруповання; створення легендованих підприємств і організацій; виготовлення і використанні документів, які зашифровують оперативного співробітника, належність приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів; проведення оперативних та оперативно-технічних заходів і т. ін.

УДК 343.102(091)

ОПЕРАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Колосков В. В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри спеціальних дисциплін факультету правоохоронної діяльності та правознавства НАДПСУ ім. Б. Хмельницького

Історія оперативного мистецтва всіх часів свідчить про широке застосування активних оперативних форм спостереження та впливу на супротивника з метою виявлення, запобігання та припинення його діяльності.

Первинні наукові обґрунтування оперативного експерименту ми знаходимо на початку XX століття. Одним із фундаторів теорії такого експерименту був російський вчений, психолог, педагог А.Ф. Лазурський, який запропонував поставити особу у відомі раніше вивчені природні умови, які можуть визвати той чи інший процес, реакцію з її сторони. При цьому сама особа не повинна підозрювати, що її поведінка досліджується. Можливість дослідника викликати психологічні процеси і направляти їх у ту чи іншу сторону є у даному разі значним кроком вперед, у порівнянні із простим спостереженням [1]. Саме те, що людина не усвідомлює, що її поведінка є об'єктом спостереження та вивчення у ситуативних умовах, відрізняє подібний експеримент від слідчого експерименту як процесуальної дії, яка реалізується у кримінальному процесі. Тому порівнювати надалі ОЕ із слідчим є некоректним, оскільки їх природа є різною.

За визначеннями науковців сьогодення оперативний експеримент полягає в активному спостереженні за поведінкою особи (осіб), що вивчається, в керованих або контрольованих умовах або в проведенні інших дослідних дій, безпосередньо не пов'язаних з поведінкою особи (осіб), для отримання оперативно значимої інформації, за допомогою якої перевіряють і уточнюють наявні відомості про вірогідну підготовку або здійснення тяжкого (особливо тяжкого) злочину [2].

Отримані в результаті проведення оперативного експерименту дані можуть сприяти:

- перевірці висунутих оперативних (розшукових) версій;
- перевірці і уточненню наявних даних про причетність конкретної особи до тієї або іншої негативної події (діяння, явищу, процесу);
- здійсненню затримання на місці злочину особи, що вчинила тяжкий злочин, безпосередньо при здійсненні злочинного діяння (дії або бездіяльності);
- підготовці і здійсненню слідчих і судових дій;
- встановленню причин і умов здійснення тяжкого злочину тощо.

В оперативно-розшуковій практиці нерідко виникає необхідність виявлення ціннісних орієнтацій, позицій, спрямувань, характеру поглядів тих або інших осіб. Подібні задачі характерні, наприклад, при нейтралізації впливу лідерів на учасників злочинних груп, що формуються, при підборі і спеціальній підготовці агента з метою впровадження його в організовані злочинні угруповання. У найпростіших випадках для цього частіше всього достатньо проведення бесід і особистих спостережень оперативника. Але в складних випадках, коли пряме втручання оперативників може розшифрувати оперативну розробку, не завжди ці звичні ОРЗ застосовні, тому для отримання необхідної інформації слід вдаватися до оперативного експерименту.

Всякий експеримент є продовженням процесу мислення. Тому спочатку з'ясовується сама пропозиція (гіпотеза), а потім визначаються можливості і засоби його перевірки за допомогою експерименту.

У процесі відпрацювання оперативно-розшукових версій часто виникає необхідність переконатися в існуванні або відсутності можливостей для участі в злочині конкретних осіб, здійсненні злочинів певним способом.

Оперативний експеримент (ОЕ) застосовується при вивченні поведінки, способу життя, зв'язків тих або інших осіб, з'ясуванні їх обізнаності про оперативно-розшукові заходи.

Застосування ОЕ з метою виявлення лідерів ОЗУ є досить продуктивним, що досягається штучним створенням обстановки, в якій виявляються міжособисті відносини в групі.

Оперативний експеримент є досить дієвим та активним оперативно-розшуковим заходом який застосовується оперативними підрозділами Держприкордонслужби України в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Явища, дослідження яких стає предметом ОРД, відносяться до категорії складних соціальних явищ, що мають глибокі причини. За ними лежать мотиви людських вчинків, рішень. Все це пізнати лише в зовнішніх природних проявах не завжди доступно. Тому необхідні відмежування явища, що вивчається, від інших, організація фіксації результатів, штучна зміна умов діяльності і інші елементи експерименту, щоб він став справжнім методом оперативно-розшукового пізнання.

У такому розумінні оперативний експеримент має великі перспективи, бо загальна тенденція вдосконалення ОРД розвивається по лінії поглиблення в категорії причин, детермінант злочинної поведінки, пізнання особових установок і ролевих функцій учасників злочинних груп, що формуються і діючих.

Виходячи з цього деякі науковці, котрі досліджували проблему правового регулювання тактики використання ОЕ необґрунтовано обмежували його застосування. Наприклад, Г.В. Новицький вважає, що у зв'язку із невизначеністю правових аспектів проведення ОЕ необхідно обмежитись тільки організацією і проведенням ОЕ, у результаті яких дії об'єкта справи не містять ознак злочинів [3].

Відтак, подібний оперативний захід з виявлення або перевірки причетності особи до протиправної діяльності чи злочину сучасними правозахисниками сприймається як провокація. Недоцільність проведення оперативного експерименту часто спекулятивно обумовлюється моральними принципами, домислами правозахисників про провокацію, низькою професійною підготовкою оперативних підрозділів, що, врешті, компрометує їх діяльність. Особливо це стосується випадків, коли результати реалізованого експерименту можуть мати кримінально-правове значення і пов'язані із виявленням та документуванням протиправної діяльності організованих груп та окремих осіб на державному кордоні, ознак складу злочину у поведінці та діях об'єктів справ. Проте, експеримент за сутністю не є провокацією, його можливо здійснювати для отримання інформації, що може бути використана у якості джерел доказів причетності особи до злочину. Кримінальний процесуальний, Кримінальний Кодекси України та внутрішньовідомчі підзаконні акти з питань організації ОРД підрозділами Держприкордонслужби забороняють оперативним працівникам здійснювати провокаційні дії, спрямовані на схвалення у будь-яких формах та способах осіб здійснювати правопорушення або злочини, а також здійснювати дії, що фальсифікують інформацію про поведінку об'єкта справи, штучним створенням доказів.

Посилаючись на вітчизняних науковців, що досліджували дану проблему хочеться зазначити, що доцільність використання оперативного експерименту обумовлена:

по-перше, експерименту (більш ніж будь-якому іншому методу) властива оперативність у встановленні істини при перевірці оперативних версій;

по-друге, викриття протиправних ознак діяльності та поведінки об'єкта справи є можливим лише у процесі створення експериментальних ситуацій; крім того, за умов контрольованої і зрозумілої оперативному співробітнику експериментальної ситуації досягається достатній рівень повноти та достовірності отриманих матеріалів при належному рівні конспірації;

по третє, у контрольованих умовах результати експерименту позбавлені суб'єктивної оцінки споживачів оперативно-значущої інформації, так як дії та реагування особи, що вивчається, у змозі документуватись безпосередньо, а отже, результати спостереження носитимуть відносно об'єктивний характер. Вони можуть бути у вигляді речей, предметів, фактів, відео- й аудіоматеріалів або відомостей та свідчень свідків, які можуть представляти собою джерела доказів. [4].

Виходячи із вищезазначеного, є необхідність внесення змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з метою створення окремого розділу стосовно порядку здійснення оперативно-розшукових заходів завдяки чому:

– визначався би вичерпний перелік оперативно-розшукових заходів (в тому числі й оперативного експерименту);

– визначались підстави та умови проведення оперативно-розшукових заходів, тощо.

Список використаних джерел:

1. Лазурский А. Ф. Избранные труды по психологии / Сост. Ю.Н. Олейник: РАН, Ин-тут психол. – М.: Наука, 1997. – 446 с.
2. Горьянов К.К., Овчинский В.С., Сенилова Г.К., Шумилова А.Ю. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. 2-е изд. М.: Изд-во «Инфра-М», 2004. – 848 с.
3. Новицький Г.В. Застосування інституту співучасті у боротьбі органів СБ України з організованими злочинними угрупованнями// Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – К.: Вид-во Академії СБ України, 2000. – 22 с.
4. Глушков В.О., Пітцик Є.М. Оперативний експеримент: проблемні питання провадження в оперативно-розшукову діяльність.

УДК 343.85:343.46(477)

ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Колько О. О.

слухач магістратури ННІПФКМ ХНУВС

Розбудова правового та демократичного суспільства неможлива без розв'язання складної проблеми – порушення правопорядку. Завжди поряд з розвитком суспільства на Землі розвивалась його протилежна сторона – злочинність. Чим більше удосконалювались сфери людського життя, тим більше з'являлось нових видів злочинів, способів та напрямків їх вчинення. Це з давніх часів привертало увагу політичних діячів, філософів, вчених, які розробляли шляхи попередження та усунення цього негативного явища. На сьогоднішній час одним із найпоширеніших правопорушень є злочини економічної спрямованості, що зумовлено стрімким розвитком цієї сфери діяльності суспільства. Своєчасне попередження злочинів у сфері економіки має важливе значення, адже запобігти злочину та відвернути його негативні наслідки є більш корисним та раціональним.

Для вивчення питання попередження злочинів у економічній сфері необхідно в першу чергу розглянути засади, на яких будувалося дане поняття та закономірності його історичного розвитку.

Розвиток та становлення попередження злочинів в сфері економіки відбувалося в три етапи:

На першому етапі розвитку попередження злочинів сформувалося його поняття, виникло розуміння того, що більш раціональним є попередити правопорушення, ніж знайти і покарати винного. До цієї проблеми звертались багато державних діячів, вчених, філософів, фахівців в галузі юриспруденції. Цей період можна назвати базовим, так як саме тоді почали з'являтися перші роботи на цю тему (Ч.Беккарій «Про злочини і покарання», Ш.Монтеск'є «О духе закона», І.Є.Андрієвський «Поліцейське право»). Також такі відомі філософи як Платон і Аристотель звертались до думки, що необхідно підвищувати моральні цінності людей для того, щоб попередити вчинення злочинів. Важливим історичним нормативним документом, що встановлював права і обов'язки суб'єктів превентивної діяльності був «Статут про попередження і припинення злочинів», виданий в Російській імперії 1832 року.

Другий етап характеризується формуванням безпосередньо оперативно-розшукової попередження. Головними завданнями держави стало створення оперативних підрозділів, які б забезпечили оперативне попередження злочинів у сфері економіки. Прикладом перших органів, покликаних забезпечувати економічну безпеку суспільства і держави була служба боротьби з розкраданням соціалістичної власності та спекуляції, що була створена в Радянському Союзі в 1937 році. Одним із завдань цієї служби було саме попередження злочинів. З часом правове регулювання, структура, функції цього підрозділу розвивались та удосконалювались. Важливе місце було відведено аналітичній роботі, яка спрямовувалась на виявлення чинників, що сприяли вчиненню злочинів у виробничій сфері, в обліку товарних і грошових операцій. У другій половині двадцятого століття розпочалася розробка теоретичних засад, на яких будувались заходи щодо попередження злочинів в економічній сфері. Також в цей період на теренах Радянського Союзу було видано низку нормативних актів, що регулювали діяльність підрозділів по боротьбі з економічною злочинністю, деякі з них: постанова ЦК КПРС «Про посилення боротьби з розкраданням та розтратами в організаціях торгівлі, промислової кооперації та місцевої промисловості», наказ МВС СРСР «Про заходи покращення роботи міліції у боротьбі з розкраданням соціалістичної власності та спекуляціями», «Інструкція з основ організації та тактики запобігання злочинів підрозділами міліції» та інші. Отже, протягом цього періоду була сформована близька до сучасної система оперативно-профілактичних заходів та органів, що її забезпечують.

Третій період характеризується розробкою великої кількості правових норм, що регулюють проведення попередження злочинів в сфері економіки. Сьогодні велика кількість практиків та науковців виступають за підтримку думки, що попереджувальна діяльність є соціально корисною та необхідною. На сучасному етапі більшість країн світу мають профілактичну спрямованість, що свідчить про цивілізованість та розумність їх поглядів. У нашій країні проблема оперативного попередження залишається відкритою, адже більша увага приділяється покаранню за вчинення злочину, а не його попередженню, а нормативні акти, що приймаються, є недосконалими та невчасними, так як в них не враховуються потреби сьогодення.

Отже, запобігання вчиненню злочину є соціально важливим і значущим. У зв'язку з тим, що процес попередження економічної злочинності є досить складним, необхідно залучати до цієї справи нау-

ковий потенціал держави з метою внесення пропозицій щодо удосконалення діяльності усіх суб'єктів попередження злочинів та їх скоординованої взаємодії. На сучасному етапі питання попередження злочинів в економічній сфері повинно посідати одне із провідних місць, а увага правоохоронних органів повинна зосередитись на підготовці до вчинення і злочину, і як наслідок його попередження.

Список використаних джерел:

1. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ: Науково-теоретичний журнал. – 2012. – №6. – С.103-111.
2. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія/ О.М.Бандурка. – Харків: Золота миля, 2012. – 620.

УДК 343.88

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЮ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ІНТЕРНЕТ-ПРОВАЙДЕРАМИ

Коншин М. І.

здобувач кафедри ОРД Донецького юридичного інституту МВС України

Сфера інтелектуальної власності є одним із ресурсів розвитку та стабілізації внутрішнього економічного ринку країни. Нормальне, стабільне функціонування незалежної держави неможливе без її економічного розвитку, а розвинута, незалежна економічна інфраструктура держави неможлива без адекватної охорони й захисту прав інтелектуальної власності. Недодержання цих вимог негативно позначається на авторитеті країни на міжнародній арені, що дає підстави для звинувачень в низьких стандартах забезпечення захисту прав інтелектуальної власності [1].

Захист прав інтелектуальної власності являється однією з пріоритетної лінії роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України. З 2001 році згідно покладених на ДСБЕЗ завдань в структурі служби створені спеціалізовані підрозділи захисту прав в сфері інтелектуальної власності. До функцій підрозділів входять боротьба зі злочинами пов'язаними з порушенням авторського та суміжних прав (ст. 176 Кримінального кодексу (КК) України), пов'язаних з порушенням права на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорту рослини, раціоналізаторську пропозицію (ст. 177 КК України), пов'язаних з незаконними використанням знаку для товарів та послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення фірмового товару (ст. 229 КК України).

Сьогодні в епоху швидкої інформатизації процесів спілкування, обміну інформації, вказані злочини прояви мають місця в Інтернет просторі України, що надає їм ознаки транс-національності.

У травні 2013 року Сполучені Штати Америки, черговий раз, визнали Україну злісним порушником прав інтелектуальної власності. У спеціальному звіті 301 торгового представника США, щодо дотримання прав інтелектуальної власності за 2012 рік ідеться, що Україна досягла мінімального прогресу у здійсненні плану дій з регулювання прав інтелектуальної власності, у т.ч. стосовно вирішення урядом питання використання неліцензійного програмного забезпечення, протидії контрафакції ті піратству [2, с. 40]. Це свідчить про ряд недоліків у політиці уряду України щодо захисту прав інтелектуальної власності, а саме:

- 1) несправедливе і непрозоре адміністрування в системі колекторних товариств відповідальних за збір та виплату роялті американським та іншим власникам прав;
- 2) поширене використання нелегального програмного забезпечення самими органами влади;
- 3) недостатня ефективність заходів для боротьби з поширеними грубими порушеннями авторських і суміжних прав он-лайн, включаючи брак прозорих і передбачуваних положень про відповідальність посередників і третіх сторін, які сприяють піратству, обмеженням такої відповідальності для Інтернет-провайдерів та виконанням положень про видалення забороненого контенту [3].

Водночас попри зусилля ОВС загальний рівень злочинів у сфері інтелектуальної власності в Україні залишається доволі високим. За даними сучасних досліджень з питань протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності, серед форм зазіхань на об'єкти авторського та суміжних прав найпоширенішими є недобросовісна конкуренція, аудіовізуальне та комп'ютерне піратство.

Особливістю злочинів у сфері інтелектуальної власності є встановлення порушниками демпінгових цін, що сприяє виходу з-під контролю цінової політики правовласників і недоодержання коштів, на які правовласник міг би розраховувати при нормальному обігу законної продукції. Однак з боку Інтернет-провайдерів, як правило, причиною скоєння злочинів в сфері інтелектуальної власності, є бажання отримати додатковий прибуток від залучення нових клієнтів, та утримання конкурентних умов, які визначає ринок попиту. Негативним наслідком таких порушень є також недоодержання бюджетами держав значних сум податкових надходжень. Прибуток від незаконного користування інтелектуальною власністю достатньо високий. Щороку в Україні незаконно реалізується програмне забезпечення на суму понад 140 млн доларів США. Збитки бюджету від недоотриманих оподаткувань сягають 30 млн доларів США на рік. Майже 70 % українських власників комп'ютерів використовують піратське програмне забезпечення, а сама Україна посідає сьоме місце у світі щодо його нелегального розповсюдження. При цьому лише 1 % українців готові на сьогодні придбавати ліцензійне програмне забезпечення [4, с. 2].

Законодавчі реформи, процеси інформатизації суспільства впливають на характер злочинності, стан оперативної обстановки та методи боротьби зі злочинністю. В наслідок чого Інтернет, як сегмент ринку, роз-

вивається найбільш динамічно. Поряд із випереджувальним розвитком інформаційних технологій користувачі Інтернету отримали можливість розміщати для загального користування будь-які аудіо-, відеоресурси, тексти та комп'ютерні програми. Наявність серед цього масиву інформації чималої кількості піратського контенту викликає серйозні занепокоєння правовласників. Контрафактна діяльність займає все більш чільне місце серед кримінальних правопорушень економічної спрямованості.

Проаналізувавши оперативний досвід щодо протидії злочинності в сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет, слід констатувати, що серед суб'єктів, які потрапляють до сфери оперативного інтересу присутні Інтернет – провайдери. Виходячи з особи правопорушника, його злочинної мети, та умов що сприяли вчиненню злочину, для Інтернет-провайдерів, найчастіше характерне безкоштовне розповсюдження клієнтам неліцензійних аудіовізуальних творів, та комп'ютерних програм, як спосіб скоєння злочину.

Окремим питанням протидії злочинам в сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет, залишається боротьба з розповсюдженням об'єктів інтелектуальної власності через торрент-трекери. На сьогодні діяльність торрент-трекерів не закріплена на законодавчому рівні, в наслідок чого правовласникам завдається значна матеріальна шкода, що негативно впливає на імідж України. Правова неврегульованість цього питання ускладнює процес документування такого роду порушення інтелектуальної власності.

Крім того враховуючи кількість торрент-трекерів, що функціонують в Інтернет просторі, доцільно закріпити їх діяльність в національному законодавстві, при чому юридично закріпити поняття торрент-трекера, принципи їх діяльності, права, обов'язки, та відповідальність організаторів торрент-трекерів, тощо.

Аналіз роботи оперативних підрозділів Донецької області показав, що в період з 2010 року по сьогодні, правоохоронними органами не задокументовано жодного факту порушень прав інтелектуальної власності з боку Інтернет – провайдерів, що свідчить про низку недоліків в організації протидії вказаним злочинам, а саме:

На організаційному рівні.

- відсутність чіткої взаємодії між оперативними підрозділами та правовласниками.
- відсутність ефективних науково – практичної методики з протидії вказаних злочинів.

На законодавчому рівні.

Недолік в національному законодавстві щодо порушення прав інтелектуальної власності, шляхом створення торрент-трекера.

Відсутність процесуальної незалежності оперативних підрозділів під час кримінального провадження.

На мій погляд для усунення вказаних недоліків на *організаційному рівні*, необхідно: запровадити нові сучасні алгоритми щодо протидії вказаним порушенням; в системі спеціальної, та функціональної підготовки ОВС; запровадити практику, зустрічей працівників оперативних підрозділів з представниками правовласників різноманітних об'єктів інтелектуальної власності.

На *законодавчому рівні*: надати оперативним працівникам процесуальну ініціативу під час кримінального провадження при виборі негласних слідчих (розшукових) дій; привести національне законодавство в вказаній сфері до сучасних європейських стандартів; закріпити на законодавчому рівні діяльність торрент-трекерів.

Список використаних джерел:

1. *Про Рекомендації парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» : Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 № 1243-V // ВВР № 45 від 09.11.2007. – К., 2007. – С. 2001.*

2. *Kirk R. The special 301 Report on Intellectual Property Rights; April 2012/ Ronald Kirk. – Washington (USA), Office on the US Trade Representative, 2012. – 53p.*

3. *США присвоїла Україні статус піратської країни» (пост-реліз). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net>.*

4. *Антонов Д.К. Діяльність підрозділів ДСБЕЗ з протидії кримінальним правопорушенням у сфері авторського і суміжних прав : автореф. дис. канд. юрид. наук ; спец. 12.00.09 // Д.К. Антонов. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. – 22 с.*

У теорії оперативно-розшукової діяльності існує типологія наркозлочинців, основана на їх особистісних характеристиках, масштабі злочинної діяльності, ступені її стійкості, мотивації, рольовій функції, входженні в організовану структуру або занятті індивідуальним дрібним наркобізнесом [1, с. 382]. За цією типологією виділяються наступні типи осіб: крупні наркоділки; лідери та рядові учасники злочинних груп; особи, які вирощують рослини, що містять у собі наркотики; збиральники диких наркомістких рослин; збувальники-професіонали; наркоспоживачі та наркомани.

Слід зазначити, що єдину характеристику особистості наркозлочинця навряд чи можна скласти. Разом з тим необхідно відокремити осіб, які скоюють злочини у сфері незаконного наркообігу для збагачення (наркобізнес), та осіб, які роблять те ж саме з метою забезпечити себе наркотиками [2, с. 153].

Найбільш детально особистісні типи злочинців у сфері незаконного наркообігу, описує Ю.Г. Пономаренко:

1. Особи, які скоюють злочини у сфері незаконного наркообігу з метою збагачення. До них відносяться:

а) виробники наркотичних засобів (20 %). Перш за все, в дану категорію можуть входити особи, які вирощують рослини, які містять у собі наркотики. Як правило, їх особистісні риси не пов'язані з криміналізацією, а примикають до середніх характеристик жителів окремої місцевості. Серед цих осіб висока частка похилих людей і матерів, які виховують дітей без чоловіка. В основному вони орієнтовані на підтримку, за допомогою нелегальних доходів, нормального рівня прожиття, задоволення потреб. У дану групу можуть входити також висококваліфіковані спеціалісти – хіміки, фармацевти, співробітники підприємств, робота яких пов'язана з наркотичними засобами або сировиною;

б) скупники-оптовики (1 %), очолюють організовані групи, що здійснюють незаконну скупку і реалізацію сировини, готової продукції великими партіями. Як правило, їм властива вища злочинна авторитетність, заснована на злочинному досвіді, матеріальних засобах і особистих якостях. Для них характерна жорстокість, організаційні здібності, уміння підкорити собі іншого, впевненість у власній перевазі, мотивації панування, відсутність здатності до співпереживання. Ці особи орієнтовані на одержання прибутку і надприбутку, вони мають великі зв'язки в злочинному світі, з ділками – виробниками наркотиків. Вони безпосередньо самі не займаються скупкою або реалізацією наркотиків, а лише контролюють, фінансують операції, стежать за витратами;

в) збувальники-професіонали (10 %) також корисливо мотивовані. З цією категорією учасників незаконного наркообігу тісно пов'язані особи, які займаються залученням до вживання наркотиків та часто поєднують цю функцію зі збутом. Для них характерні спритність, напористість, уміння знаходити і переконувати «клієнта». Як правило скупники-оптовики та збувальники-професіонали не є наркоманами і мають постійний прибуток від такої діяльності. Вони, ухиляються від суспільно-корисної праці, живуть невідповідно до своїх достатків. Контакти з постачальниками підтримують через посланців або поштою, використовуючи при цьому певні умовності;

г) перевізники (19 %) – це дрібні збувальники і перекупники, яких використовують оптовики. Перевізниками нерідко є випадкові особи з-поміж знайомих і родичів, які працюють на залізничному і повітряному транспорті;

д) контрабандисти (1 %) – це, як правило чоловіки, мають середню-спеціальну або вищу освіту, ніде не працюють. Займаються контрабандою наркотичних засобів для збагачення. Характеризуються комунікабельністю, енергійністю, ризикованістю, витримкою;

е) змішаний тип включає в себе осіб, які сполучають різні вищевказані рольові функції. Проведене нами дослідження свідчить, що даний тип особистості злочинця зустрічається у 49 % випадків.

2. Особи, які скоюють злочини у сфері незаконного наркообігу з метою забезпечити себе наркотиками. До них відносяться:

а) споживачі наркотиків (66 %) – це особи, які нерегулярно, епізодично вживають наркотики. Нерегулярно вживають наркотики частіше за все молоді люди (учні загальноосвітніх і спеціальних шкіл), чоловічої статі. Вони характеризуються відсутністю достатньої волі, піддаються впливу, легко вступають у контакт з наркоманами, починають вживати наркотики через цікавість, бажання відзначитись. Деякі з них схильні до скоєння правопорушень;

б) наркомани (34 %) – це хворі люди, вони мляві, малорухомі, вкрай виснажені, мало цікавляться їжею. Це соціально деградує особи, вільний час вони проводять у пошуках наркотиків або грошей на їх придбання. Вони намагаються як найдешевше придбати наркотик або сировину для його виготовлення, частину якого вживають самі, а частину збувають, одержуючи від продажу кошти для придбання наступної дози наркотиків або сировини. Таким чином, аналізований тип злочинця збуває наркотики з метою задоволення своїх потреб [3, с. 109].

Як бачимо, кожна з названих категорій відрізняється від іншої своїми психологічними особливостями, своєю поведінкою. Знаючи ці особливості осіб, що відносяться до певної категорії, деякою мірою можна спрогнозувати їх дії в тій чи іншій ситуації. Відповідно можна внести організаційні і тактичні корективи. Головне завдання в цьому плані спрацювати так, щоб об'єкти оперативного інтересу і гадки не мали, що за ними спостерігають.

Однак урахування особливостей поведінки лише окремої людини буде явно недостатньо. Адже це не квартирний злодій і не маніяк-убивця, які у своїй діяльності можуть бути не пов'язані з іншими злочинцями. Особи, які скоюють наркозлочини, як правило зв'язані один з одним стійкими зв'язками. Так, один наркоман у пошуках необхідного препарату може вивести на декілька збувальників. Ті, у свою чергу, пов'язані з виробниками, постачальниками, контрабандистами тощо. Тобто для ефективної боротьби зі злочинами, пов'язаними з незаконним обігом наркотиків треба володіти знаннями не тільки про психологічні особливості поведінки однієї розроблюваної особи, а і її потенційних зв'язків по наркобізнесу, особливості взаємовідносин між ними.

Щодо наркобізнесу на сучасному етапі Д. Й. Никифорчук зазначає наступне: Аналіз стану наркобізнесу в Україні свідчить щодо продовження формування злочинних угруповань (об'єднань), які за аналогією, із зарубіжними, на нашу думку, слід розглядати як організовані формування мафії [4, с. 72].

В ролі організаторів злочинних угруповань виступають особи, які керують їх діяльністю з придбання, виготовлення і поширення наркотиків на чорному ринку. Ними, як правило, стають злочинні авторитети, раніше судимі особи, зокрема за злочини, пов'язані з наркотиками, які добре орієнтуються у сфері обігу наркотичних засобів. Останнім часом злочинні угруповання частіше очолюють особи, які володіють великими коштами. Самі організатори, як правило, в здійсненні операцій по купці й продажу наркотиків участі не беруть, вони лише фінансують цю діяльність і одержують прибутки, старанно маскуючи свою причетність до наркобізнесу.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що злочинна спеціалізація наведених вище категорій осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків багато в чому зумовлюють їх поведінку. При цьому необхідно враховувати, що до досліджуваної групи злочинців відносяться різні категорії осіб, поведінка яких може суттєво відрізнятись в залежності від мотивів та масштабів злочинної діяльності, їх ролі та місця у злочинному «ланцюгу» наркобізнесу. Суб'єкти наркобізнесу майже завжди здійснюють активні дії, спрямовані на виявлення дій правоохоронців зі спостереження за ними, організовують свою злочинну діяльність з максимальною конспіративністю. Дані обставини необхідно враховувати під час організації й проведення оперативної розробки осіб, які готують вчинення розглядуваних злочинів або розслідування – у випадку вчинення даних злочинів.

Список використаних джерел: 1. Криминология : учебник / Под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – М. : Юрист, 1995. – 584 с.; 2. Пономаренко Ю. Г. Типология злочинців у сфері незаконного наркообігу / Ю. Г. Пономаренко // Право і безпека. – 2003. – № 4. – С. 152–156; 3. Пономаренко Ю. Г. Криминологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : дис. ... канд. юрид. наук / Пономаренко Юлія Григорівна. – Х., 2005. – 199 с.; 4. Никифорчук Д. Й. Міжнародний наркобізнес та його вплив на криміногенну ситуацію в Україні / Д. Й. Никифорчук // Науково-практичний журнал «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)». – № 12. – 2005. – С. 71–77.

УДК 347.73:343.53

ЩОДО РИЗИКОРІЄНТОВАНОЇ АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Користін О. Є.

доктор юридичних наук, професор, учений секретар Національної академії внутрішніх справ

Корженівський Я. В.

здобувач кафедри економічної безпеки Національної академії внутрішніх справ

Перша рекомендація FATF визначає, що «країни повинні визначати, здійснювати оцінку та розуміти ризики, пов'язані з відмиванням коштів для цієї країни, а також вживати заходів, включаючи визначення органу або механізму з метою координації дій з оцінки ризиків, та використовувати ресурси, спрямовані на забезпечення ефективного зниження ризиків.

Ґрунтуючись на такій оцінці, країни повинні застосовувати підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, з метою забезпечення відповідності заходів із запобігання або протидії відмиванню коштів ступеню виявлених ризиків.

Такий підхід повинен бути основним підґрунтям для ефективного спрямування ресурсів в системі протидії відмиванню коштів, а також впровадження заходів, що ґрунтується на оцінці ризиків, при застосуванні рекомендацій.

Аналізуючи поняття «ризик», слід зазначити, що конструкт ризику є комплексним і полінауковим, загальнотеоретичні засади якого розвивались в соціології, економіці, прикладній математиці, психології прийняття рішення, когнітивній психології, девіантології. Однак вкрай мало існує досліджень ризику в державному управлінні та державотворенні.

Якщо проаналізувати еволюцію змісту поняття «ризик» у науковій літературі, то добре видно, що предметне поле, яке окреслюється цим терміном, поступово розширюється, уточнюється та конкретизується стосовно двох рівнів.

На рівні окремого індивіда феномен ризику розглядається як суб'єктивна невизначеність, потенційна небезпека, вибір з альтернатив способу та напрямку дії; суб'єктивний прогноз розвитку ситуації містить варіативні шляхи її розгортання, в тому числі потенційно небезпечні. Оцінка ситуації як ризикованої або неризикованої обумовлена особливостями її сприйняття та ставленням суб'єкта до оточення, справи та до себе; обставини прийняття рішень відзначаються інформаційною неповнотою, малоструктурованістю.

На рівні соціальних груп, організацій та суспільства він тлумачиться як інтенсифікація соціальної та комунікативно-інформаційної активності в суспільстві, що створює умови для підвищення ризикогенності соціального середовища, настання несприятливих подій або появи шкідливих прямих, побічних або віддалених наслідків.

Поняття ризику як культурне новоутворення виникло в XVII столітті у зв'язку з азартними іграми, описуючи ймовірність появи події у поєднанні з розміром втрат та виграшів. З тих пір вираховування ймовірності ризику пустило глибоке коріння в науці та практиці суспільного виробництва, опираючись на математичну теорію ймовірностей. Однак у політичній практиці поняття ризику почало виходити за контекст ймовірнісного мислення і втрачати первинний зв'язок з параметром ймовірності. Конструкт ризику, який зазвичай став досить широко присутнім у політичних дебатах, має мало спільного з обрахуванням шансів. Проте він є комплексним поєднанням визначення змісту певної загрози та оцінок її масштабу, ймовірності й абсолютної або відносної цінності настання чи нездійснення даної події.

Проблема дослідження феномену ризику, який присутній в процесах як вироблення, так і реалізації державної політики, має вічну актуальність. Адже, попри всі зусилля і теоретиків, і практиків політичного керівництва, державного управління та місцевого самоврядування всіх часів і народів, політико-адміністративний ризик ще не знайшов свого повного осягнення. Більше того, аналіз робіт науковців, присвячених темі глобалізації та її впливу на процеси публічного управління, дає достатньо підстав для припущення, що проблема ризику в реалізації державної політики в епоху інформатизації та глобалізації не просто зберігає свою актуальність, але й суттєво її загострює. Водночас бракує спеціального дослідження у напрямі вивчення характеру впливу процесів глобалізації на посилення ризику в справі практичного втілення політики держави в різних сферах суспільного життя. Зазначене потребує з'ясування специфічних особливостей, яких набуває феномен ризику реалізації державної політики в епоху стрімкого посилення процесів глобалізації та інформатизації, що трансформують процеси функціонування й розвитку політико-адміністративної системи України.

Говорячи про ризик, слід звернути увагу на наступне: не дивлячись на те, що ризик завжди існував в справі реалізації державної політики будь-яких країн як минулого, так і сучасності, він далеко не завжди брався до уваги політиками, чиновниками та пересічними громадянами. Більше того, факт ризику міг навіть і заперечуватися. Прикладом заперечення ризикованого характеру реалізації державної політики може бути радянська теорія і практика державного управління. Радянські фахівці вважали, що невизначеність реалізації державно-управлінських рішень є явищем, характерним для ринкової економіки. Стихія ринку породжує ризикований характер втілення будь-яких соціально-управлінських програм в буржуазному суспільстві.

Із врахуванням зазначено, на нашу думку, для виконання рекомендації FATF на національному рівні слід вжити наступних заходів:

- запровадити постійно діючу систему статистичних спостережень щодо діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, результатів роботи правоохоронної і судової системи, а також Держфінмоніторингу України. Для цього необхідно прийняти відповідні нормативно-правові акти, якими визначати перелік показників (індикаторів), які будуть оцінюватися, строки подання такої інформації;
- налагодити дієву систему обміну інформації між учасниками національної системи фінансового моніторингу з метою отримання інформації необхідної для ефективного управління ризиками;
- розробити внутрішні процедури опрацювання зазначеної інформації. Процедури мають, зокрема включати: визначення відповідальних виконавців за збір інформації, її узагальнення; визначення усереднених показників (нормативів) для кожної окремої групи; визначення системи індикаторів ризику;
- забезпечити на основі відповідної статистичної інформації створення вичерпного списку основних відомих або передбачуваних ризиків (загроз) та переліку проблемних питань, які перешкоджають ефективній реалізації стратегії управління ризиками;
- визначити фактори, які впливають на характер, джерела, вірогідність і наслідки виявлення ризиків в розрізі політичних, економічних, соціальних, технологічних, екологічних та правових факторів, які можуть викликати або сприяти прояву конкретного ризику, визначити масштаби (серйозність) кожного ризику;
- встановити гранично можливі розміри відхилення від середньозважених показників (ліміти), перевищення яких сигналізуватиме про наявність ризику;
- здійснювати оприлюднення зведених середньозважених показників, перевищення яких сигналізуватиме про наявність ризику;
- визначити систему заходів для реагування на підвищення ризиків;
- здійснювати постійний моніторинг окремих видів ризиків.

Зважаючи на ймовірнісну суть ризику, вирішальною проблемою управління ним є проблема його оцінки. Серед великої кількості підходів, які використовуються у процесі оцінювання ризиків, одним з найбільш ефективних, дієвих та наочних є метод аналізу рядів розподілу.

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИМАГАННЯ

Крепаков І. О.
начальник докторантури та ад'юнктури ХНУВС

Широбокова А. В.
слухач магістратури ННІКМ ХНУВС

Поняття «характеристика» використовується в усіх науках без виключення, так як є фундаментальною основою сприйняття того чи іншого явища та його ознак. Її прийнято розуміти як сукупність завчасно визначених параметрів об'єктів чи явищ в кількісних та якісних вираженнях. Вона має дуже важливе значення в дослідженні суб'єкту, тому що допомагає сформувати комплекс знань про суб'єкт, сформулювати основні положення опису об'єкта.

Деякі вчені вживаючи поняття «оперативно-розшукова характеристика», мають на увазі характеристику певного злочину, чим звужують зміст оперативно-розшукової характеристики загалом. В зв'язку з цим ми пропонуємо використовувати оперативно-розшукову характеристику в широкому (теоретико-концептуальному) та вузькому розуміннях. В широкому розумінні оперативно-розшукова характеристика повинна бути комплексною і охоплювати характеристики злочинців, об'єктів посягання, об'єктів обслуговування, кримінального середовища, тобто всі дані, які стосуються не лише злочинної діяльності, а й причинно-наслідкових зв'язків її існування. Якщо мова йде про конкретну оперативно-розшукову характеристику певного злочину, наприклад, вимагання, то поняття оперативно-розшукової характеристики, в цьому випадку, повинно вживатися в вузькому розумінні і включати наступні елементи: 1) типова характеристика осіб, які вчиняють злочин; 2) типова характеристика способів підготовки та скоєння певного виду злочину; 3) характеристика типових злочинних хитрощів; 4) типова характеристика предмету злочину; 5) типова характеристика потерпілого; 6) типові відомості про час, місце та обстановку злочину; 7) інформаційні орієнтири; 8) характеристика типових властивостей злочинних груп, ОЗГ та ЗО; 9) типові зв'язки між окремими елементами оперативно-розшукової характеристики.

В ході оперативно-розшукової діяльності, головне значення має будь-яка інформація, яка дозволяє вдало використати оперативно-розшукові заходи та методи, підвищити ефективність провідної вимаганням. Саме це і визначає специфіку ОРД.

Найважливіше значення для оперативно-розшукової характеристики має особа злочинця, оскільки основна увага направлена саме на профілактично-попереджувальний вплив на його особистість, його викриття, розшук і притягнення до відповідальності. В ході аналізу емпіричної бази ми виявили певне коло ознак, що характеризують злочинця і можуть використовуватися в ході протидії вимаганням оперативними підрозділами ОВС України.

Для узагальнення цих ознак пропонуємо класифікувати інформацію про злочинця по трьом категоріям: 1) інформація анатомо-фізіологічного характеру (вік, стать, етнічний тип, конституцію тіла, дієво-функціональні ознаки, наявність хвороб, тощо); 2) інформація психологічного характеру (тип характеру, мотивація та мотиви, психічний стан, розумові здібності, характер мови, манера поведінки, моральні цінності та ін.); 3) інформація соціального характеру (сімейний стан, соціальний статус, стосунки з рідними, освіта, судимість, роль в злочинній групі, тощо). Таким чином, перший і другий види інформації будуть становити інформацію про особистість злочинця, а третій вид інформації буде становити додаткову інформацію, тобто інформаційний орієнтир, який буде характеризувати не лише злочинця, а й його оточення, соціальні формації в яких він перебуває.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

Крепаков І. О.
кандидат юридичних наук, начальник докторантури та ад'юнктури ХНУВС

Соколов Д. В.
слухач магістратури ННІКМ ХНУВС

Згідно з академічним тлумачним словником України (1970-1980), характеристика – це опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь. Термін «характеристика» використовується в усіх науках без виключення, через те, що він виступає фундаментальною основою сприйняття того чи іншого явища, його ознак. Цей термін прийнято розуміти як сукупність завчасно визначених параметрів об'єктів чи явищ в кількісних та якісних вираженнях. Характеристика має дуже важливе значення в дослідженні об'єкта, бо допомагає сформувати комплекс знань про об'єкт, сформулювати основні положення опису об'єкта.

Злочини у своїй сукупності складають таке соціальне явище як злочинність, яка в свою чергу являється предметом досліджень багатьох юридичних наук. Вчені характеризують злочинність як в ціло-

му, так і окремі її види, з огляду на це існують різноманітні характеристики окремих видів злочинів. Кожна наука вивчає злочинність у певному руслі, тому й окремо характеризує злочинність, надаючи перевагу важливим рисам. Найважливішою для оперативних підрозділів ОВС України є оперативно-розшукова характеристика злочинів, яка базується на знаннях кримінального права, криміналістики, кримінології, а також інших наук.

Деякі вчені-криміналісти вважають, що оперативно-розшукова характеристика є тотожною криміналістичній характеристиці, проте ми не згодні з такою точкою зору, та вважаємо, що вона хоча і має дещо спільне з криміналістичною характеристикою, але все ж таки багато в чому відрізняється від останньої. Наприклад, певними специфічними відомостями, що дозволяють ефективно використовувати її саме в оперативно-розшуковій діяльності.

Оперативно-розшукову характеристику злочинів необхідно розглядати у двох аспектах – теоретичному і прикладному. У теоретичному аспекті оперативно-розшукова характеристика є однією із категорій оперативно-розшукової діяльності. У прикладному аспекті оперативно-розшукова характеристика повинна бути подана у вигляді практичних та методичних рекомендацій, описів, таблиць, схем, графіків, які будуть допомагати оперативним працівникам у попередженні та розкритті окремих злочинів.

Аналіз наукової літератури приводить до висновку, що погляди вчених на поняття «оперативно-розшукової характеристики» найрізноманітніші, проте є в них дещо спільне:

1. Оперативно-розшукова характеристика – це сукупність ознак, властивостей, особливостей певного виду злочину.

2. Оперативно-розшукова характеристика описує злочин з точок зору різних наук, тобто кримінального права, криміналістики, кримінології, психології, соціології навіть економіки.

3. Оперативно-розшукова характеристика повинна використовуватись саме в оперативно-розшуковій діяльності, що дозволило б успішно розв'язувати оперативно-тактичні завдання.

На ряду з цим є погляди і інших науковців, які вважають, що таке розуміння оперативно-розшукової характеристики звужує її зміст.

Інша категорія вчених під поняттям «оперативно-розшукова характеристика» мають на увазі характеристику певного злочину, чим звужують зміст оперативно-розшукової характеристики загалом. У зв'язку з цим ми пропонуємо використовувати оперативно-розшукову характеристику в загальному та ситуативному розуміннях. У загальному розумінні оперативно-розшукова характеристика повинна бути комплексною і охоплювати характеристики злочинців, об'єктів посягання, об'єктів обслуговування, кримінального середовища, тобто всі дані, які стосуються не лише злочинної діяльності, а й причинно-наслідкових зв'язків її існування. Якщо йдеться про конкретну оперативно-розшукову характеристику певного злочину, наприклад, вбивства, вчиненого з корисливих мотивів, то поняття оперативно-розшукової характеристики в цьому випадку повинно вживатися в ситуативному розумінні і включати наступні елементи: 1) характеристика осіб, які скоюють злочин; 2) характеристика способів підготовки та скоєння певного виду злочину; 3) типова характеристика предмету злочину; 4) типова характеристика потерпілого; 5) типові відомості про час, місце та обстановку злочину; 6) типові зв'язки між окремими елементами оперативно-розшукової характеристики.

УДК 343.13

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кривенко В. О.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Конституція України приділяє особливу увагу питанню конституційного закріплення прав і свобод людини і громадянина. Це закономірно, адже права і свободи людини й громадянина в наш час стали загальновизнаною найвищою суспільною цінністю. Нині визнання та практичне здійснення прав і свобод людини і громадянина стало основним критерієм міри демократичності певної держави. Чинна Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів з прав людини і насамперед Загальної декларації прав людини, міжнародного пакту про громадянські і політичні права та міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, які є одним з найбільших досягнень людства ХХ ст.

Основний закон розрізняє поняття «права людини» і «права громадянина». У першому випадку йдеться про права, пов'язані з самою людською істотою, її існуванням та розвитком. Людина (як суб'єкт прав і свобод) у цьому розумінні є переважно фізичною особою. До цього виду прав належать: право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності людини (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на недоторканність житла (ст. 30); право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) тощо.

Щодо прав громадянина, то вони пов'язані зі сферою відносин людини з суспільством, державою, їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є. Права людини мають порівняно з правами громадянина домінуюче значення. Адже права

людини поширюються на усіх людей, які проживають у тій або іншій державі, а права громадянина – лише на тих осіб, які є громадянами певної країни.

Водночас розмірковуючи про права людини треба враховувати, що їх поділ на права людини і громадянина не має абсолютного значення, оскільки на підставі досягнення згоди між державами деякі права можуть бути поширені на громадян іншої держави – суб'єктів, укладених між державами договорів.

Зупинимося на стислому аналізі видів прав та свобод людини та громадянина. Особисті права – це невід'ємні та невідчужувані права і свободи, які надані людині з моменту народження і які є основою правового статусу. В залежності від того, наскільки демократичним є політичний режим у країні, ці права можуть бути закріплені або не закріплені в Основному Законі відповідної держави. Конституція України закріплює наступні особисті права і свободи: право на життя (ст. 27 КУ); право на повагу до гідності людини (ст. 28 КУ); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 КУ); право на недоторканність житла (ст. 30 КУ); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 КУ); право на невтручання у сімейне та особисте життя і право на інформацію (ст. 32 КУ); право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання та вільне залишення території України (ст. 33 КУ); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 КУ); право на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35 КУ).

Політичні права і свободи – це закріплені правом можливості людини приймати участь в управлінні державними та суспільними справами. Особливість цієї групи прав полягає у тому, що переважна більшість політичних прав належить лише громадянам України, у той час як особи без громадянства та громадяни інших країн можуть користуватися лише деякими з них (право на звернення та право на участь у громадських організаціях). Конституція України закріплює наступні політичні права і свободи: право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36 КУ); право громадян на участь в управлінні державними справами (ст. 38 КУ); право збиратися мирно, без зброї, і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 КУ); право на звернення до органів влади та органів місцевого самоврядування (ст. 40 КУ).

Економічні права і свободи – це права людини і громадянина у сфері економіки, які надають йому можливості бути учасником економічних відносин. Ця група прав має важливе значення для людини, оскільки дозволяє задовольнити першочергові потреби людини (їжа, одяг, тощо). Але при цьому слід пам'ятати, що максимальна реалізація цих прав залежить, перш за все, від самої людини, держава лише закріплює ці права та створює умови для їх реалізації. Конституція України закріплює наступні економічні права і свободи людини і громадянина: право власності (ст. 41 КУ); право на підприємницьку діяльність (ст. 42 КУ).

Соціальні права і свободи – це права на достатній рівень життя та соціальний захист з боку суспільства і держави. Порядок закріплення та реалізації цієї категорії прав в Основному Законі є визначальним для визнання певної держави соціальною. Держава, яка базується на конституції та визнає верховенство права, також повинна нести відповідальність за забезпечення в країні соціальної справедливості та соціальної захищеності. Конституція України закріплює наступні соціальні права: право на працю (ст. 43 КУ); право на страйк (ст. 44 КУ); право на відпочинок (ст. 45 КУ); право на соціальний захист (ст. 46 КУ); право на житло (ст. 47 КУ); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48 КУ); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49 КУ).

Культурні права і свободи – це права, реалізація яких створює певні можливості доступу до світової культури, її засвоєння, використання і участі у її подальшому розвитку. Конституція України закріплює наступні культурні права і свободи: право на освіту (ст. 53 КУ); свобода творчості (ст. 54 КУ); право на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності (ст. 54 КУ).

Екологічні права і свободи – це група прав, що забезпечують людині безпечне для життя та здоров'я довкілля. Конституція України закріплює наступні екологічні права і свободи: право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 КУ); право на відшкодування шкоди, завданої порушенням екологічних прав (ст. 50 КУ); право на вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту (ст. 50 КУ).

Отже, відповідно до Конституції України основні права та свободи людини і громадянина – це їх можливість здійснювати певні дії для задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, які встановлені державою і закріплені в Конституції та інших нормативно-правових актах. Закріплення прав та свобод людини і громадянина на конституційному рівні є найголовнішим у нормативному регулюванні правового статусу особи будь-якої держави. Адже у випадку, коли правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина не відведено належної уваги в Основному Законі, вони можуть перетворитися у декларацію і не мати практичного використання.

Наприкінці підрозділу, хочемо зазначити, що виникнення, формування та розвиток кола прав і свобод людини, а також їх забезпечення, з давнини були предметом зацікавленості прогресивних державних устроїв. Накопичений віками світовий досвід у цьому напрямку знайшов своє відображення у сучасній Конституції України. Визначений в ній перелік прав і свобод людини та громадянина є головним об'єктом на захист якого повинна бути спрямована оперативно-розшукова діяльність ОВС. Разом з тим, під час провадження оперативно-розшукової діяльності з метою захисту прав і свобод, як окремих осіб, так й їх груп неминуче порушуються права і свободи інших осіб, у тому числі, підозрюваних у

вчиненні злочину. Таким чином, під час планування оперативно-розшукової діяльності доцільно враховувати співвідношення ступені суспільної небезпеки злочинного діяння, яке необхідно припинити, виявити та задокументувати з потенційними наслідками порушення прав і свобод розроблюваних та інших осіб.

УДК 343.98

ФУНКЦІЇ СПЕЦІАЛІСТА В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

*Куриленко Д. В.
аспірант ХНУВС*

Згідно ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) спеціаліст є учасником кримінального судочинства. До спеціаліста висуваються дві вимоги – володіння спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів (ст. 71 КПК). Спеціаліста можуть залучати в ході досудового розслідування сторони кримінального провадження, а в ході судового розгляду – суд. Залучення спеціаліста позитивно позначається на розслідуванні злочинів, розгляді справи в суді, забезпеченні прав учасників кримінального судочинства. Аналіз норм КПК показує, що функції спеціаліста в кримінальному судочинстві використовуються у двох напрямках.

Першою функцією залучення спеціаліста є отримання доказової інформації, тобто його дії спрямовані на формування доказів у кримінальній провадженні. Так, метою залучення спеціаліста є надання безпосередньої технічної допомоги при проведенні слідчих (розшукових) дій. У КПК прямо вказано про можливість залучення спеціалістів в ході досудового розслідування при пред'явленні особи для впізнання (ст. 228 КПК), обшуку (ст. 236 КПК), огляді (ст. 237 КПК), слідчому експерименті (ст. 240 КПК), отриманні зразків для експертизи (ст. 245 КПК), огляді і виїмці кореспонденції (ст. 262 КПК), дослідженні інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК), а також в ході судового провадження – для дослідження речових доказів (ст. 357 КПК), документів (ст. 358 КПК), звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК), огляду місця події (ст. 361 КПК). У всіх зазначених нормах функцією спеціаліста є допомога в пошуку, фіксації, вилученні, пакуванні і попередньому дослідженні доказів.

У КПК у розділі 21 перераховані негласні слідчі (розшукові) дії. Проведення деяких із них, а саме – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) і з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), здійснення аудіо-, відео контролю особи (ст. 260 КПК), місця (ст. 270 КПК) та інших, на наш погляд, неможливо без застосування технічних засобів і залучення відповідних обізнаних осіб. Хто буде здійснювати ці складні технічні операції законом не визначено. Очевидно, що це повинен бути спеціаліст, проте до завдань з технічної допомоги спеціаліста, перерахованих у ч. 2 ст. 71 КПК, зазначені дії не вказані.

Другою функцією спеціаліста є надання допомоги в оцінці доказів для прийняття процесуального рішення сторонами і судом. Консультації (усні пояснення, письмові рекомендації) стосуються, як правило, можливості використання певних технічних засобів для виявлення слідів злочину, можливостей судових експертиз, формулювання питань експерту, обґрунтованості експертного висновку та ін. Консультації надаються в двох формах – письмово і усно. Порядок залучення спеціаліста різний на певних стадіях процесу. Під час досудового розслідування такі консультації, по-перше, дає тільки той спеціаліст, якій брав участь у проведенні слідчої дії, по-друге, консультації даються тільки у формі письмових пояснень які приєднуються до протоколу слідчої дії у формі додатків (ч. 2 ст. 105 КПК). В поясненнях, на наш погляд, повинні вказуватися не тільки особливості використання технічних засобів, а й умовиводи спеціаліста, винесені за результатами попередніх досліджень (експрес-аналізу), зроблених на місці проведення слідчої дії. Порядок залучення спеціаліста в ході судового розгляду відрізняється від досудового провадження. Так, вперше введена норма – «Консультації та роз'яснення спеціаліста» (ст. 360 КПК), згідно з якою спеціаліст дає усні консультації або письмові пояснення при дослідженні доказів у суді. По-перше, в якості спеціаліста може залучатися будь-яка обізнана особа, по-друге, крім письмових роз'яснень, спеціаліст дає усні консультації. Для того, щоб повідомити сторонам або суду необхідні відомості довідкового характеру, спеціалісту не потрібно проводити будь-які дослідження, саме тому такі відомості є довідковими. Зазначимо, що ні письмові, ні усні пояснення (консультації, роз'яснення) спеціаліста законом не відносяться до джерел доказів (ч. 8 ст. 95 КПК). Консультації відіграють велику роль при оцінці висновків судових експертів, оскільки для встановлення наукової обґрунтованості експертних досліджень потрібні спеціальні знання. Разом з тим, вважаємо, що порядок залучення і вибір спеціаліста для отримання консультацій та роз'яснень мають бути однакові незалежно від стадії процесу.

Таким чином, спеціаліст у кримінальному провадженні виконує дві функції – процесуальну, допоміжну, пов'язану з формуванням доказів, і непроцесуальну, пов'язану з наданням консультацій і довідок.

ПРОГРАМИ ПРОФІЛАКТИКИ СКОЄННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЗЛОЧИНІВ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ В ГОЛЛАНДІЇ

Лантій Ю. І.

ад'юнкт докторантури та ад'юнктура ХНУВС

В Голландії поняття молодь охоплює дітей та молодих людей віком від народження до досягнення 24 років. Згідно даних, зазначених в таблиці успішності ЮНІСЕФ, благополуччя дітей в Голландії забезпечується на якісно кращому рівні ніж в інших країнах світу. Так, результати досліджень свідчать, що лише близько 15 % батьків мають певні проблеми та потребують додаткової допомоги у вихованні дітей, з яких 5 % перебувають у групі ризику у зв'язку із відсутністю необхідних умов для виховання дітей. Головним пріоритетом політики Голландії у сфері розвитку молоді є своєчасне надання допомоги та підтримки молодим особам, що перебувають у групі ризику, в тому числі членам їх сімей.

Відповідальним за реалізацію політики правосуддя щодо неповнолітніх в Голландії є Міністерство безпеки та правосуддя. Існує чимало програм, що застосовуються з метою зниження рівня злочинності серед неповнолітніх, серед яких найбільш ефективною є «Халт програма», що застосовується до неповнолітніх осіб віком від 12 до 17 років.

У перекладі з голландської мови термін «Халт» означає стоп, також має значення альтернативного шляху. Особливістю «Халт програми» є те, що діти віком від 12 до 18 років, які вчинили незначне правопорушення (злочин що не становить значної суспільної небезпеки), можуть отримати альтернативне покарання. Діти ж віком до 12 років можуть бути направлені поліцією до Центру надання допомоги молоді. Неповнолітні, які затримуються поліцією, отримують можливість вибору: бути направленими до департаменту правосуддя або ж для проходження програми «Халт». Заходи, що передбачаються даною програмою, тривають не більше ніж 20 годин, та полягають у відшкодуванні завданої потерпілій стороні шкоди, виконання певного виду громадських робіт, або ж зобов'язання вибачитись перед постраждалим за свою зухвалу поведінку. Дана програма передбачає можливість проведення процедури медіації між потерпілою стороною та правопорушником. У разі успішного проходження умов програми «Халт», неповнолітні особи звільняються від кримінальної відповідальності, та її наслідків, в тому числі судимості.

Програма Халт користується успіхом серед молоді, близько 90 % неповнолітніх осіб успішно її закінчують. Кожного року, поліція Голландії направляє близько 22.000 неповнолітніх осіб для проходження «Халт програми».

Загальні Вимоги до проходження програми Халт:

– неповнолітні та їх батьки погоджуються на проходження програми та виконують усі встановлені програмою правила;

- обов'язкова активна участь батьків у програмі;
- правопорушники зобов'язані вибачитись перед потерпілою стороною;
- індивідуальний підхід до кожного учасника програми.

Основні критерії відбору неповнолітніх правопорушників для участі в програмі Халт:

- вік від 12 до 18 років;
- вчинення таких видів правопорушень, як:
  - пошкодження державного майна;
  - неправдиве повідомлення про надзвичайні події;
  - акти вандалізму, та написи на будівлях, на стінах тощо;
  - крадіжка або ж замах на її вчинення (в тому числі крадіжка в магазинах), однією особою або ж групою осіб;
  - привласнення чужого майна або ж замах на його вчинення;
  - завідомо відоме придбання краденого майна;
  - порушення громадського порядку;
  - перебування в громадських місцях в стані сп'яніння або ж вживання алкогольних напоїв;
  - порушення громадського порядку, правил безпеки перебування в міському транспорті або зважання управлінню транспортним засобом;
  - пропуски занять у школі без поважних причин тощо.

Для неповнолітніх осіб можлива лише разова участь в програмі Халт за вчинення правопорушення; при цьому незначні правопорушення і/або правопорушення, пов'язані з феєрверками, не вважаються рецидивом в рамках програми Халт, якщо вони не були скоєні правопорушником більш ніж двічі.

Завдана правопорушником шкода відшкодовується потерпілому; з цією метою розробляється план компенсації збитків. Малолітні особи 12–13 – річного віку, які не можуть нести відповідальність за завдану шкоду, отримують допомогу в досягненні згоди з потерпілою стороною за межами програми Халт за участю батьків.

Зміст досягнутої згоди щодо правил проходження програми записується письмово. Неповнолітні особи мають власноручно підписати таку згоду при чому ознайомлення зі змістом згоди батьків неповнолітніх осіб до досягнення ними 16 річного віку є обов'язковою. Батьки підлітків, що досягли 16-річного віку, мають бути ознайомлені в письмовій формі із досягнутою згодою.

У разі успішного виконання неповнолітніми особами всіх умов програми, офіцер поліції, на контролі в якого перебуває дана справа, повідомляється про результати для закриття провадження по даній справі. Якщо ж неповнолітній не проходить програму Халт, то до нього застосовується більш суворе покарання в рамках програми Халт, та його ім'я може бути занесено до банку даних, в якому міститься інформація про правопорушників.

Правова основа програми Халт:

Головним завданням програми «Халт» є укріплення моральних цінностей в учасників програми; відшкодування завданої правопорушенням шкоди. Співробітники офісів Халт, Центрів турботи про дітей, та відділу захисту прав дітей співпрацюють разом для досягнення кращого виховного результату відносно кожного учасника програми.

УДК 351.741:343.352

МІЛІЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Легецька О. М.

слухач магістратури Національної академії внутрішніх справ

Корупція є явищем, що характеризує державницьке буття більшості країн світу. Проникаючи у державний механізм, вона каталізує деградацію політичних режимів і руйнування структури державного управління з наступним утворенням дуалістичної моделі політичного устрою: легітимного (з конституційно визначеною системою організації влади) та неформального або кримінального («держави в державі»), заснованого на складному переплетінні особистих, групових або галузевих інтересів різних верств населення, далеких від реалізації стратегічних завдань та інтересів нації, держави і всієї світової цивілізації. Жодна із розвинених країн світу не мала і не має повного імунітету від корупції – змінювалися лише її прояви і обсяги, можливості, що визначаються ставленням до неї держави і суспільства. Слід зазначити думку Шатрави С.О. (в науковому журналі «Право і безпека» №5(47)-2012, С. 118), що і наша держава не є винятком, і корупція проникла в усі сфери життєдіяльності громадян.

В Україні, все ж таки, розвивається протидія корупційним правопорушенням. Активну роль приймає і Міністерство внутрішніх справ, яке є одним із центральних суб'єктів протидії та на яке покладені безпосередні функції. Проте, поступове удосконалення антикорупційного законодавства та реформування соціальної та економічної галузей, дійсно покращить стан протидії корупції. Найбільш результативним шляхом боротьби з корупцією є усунення причин та передумов, які сприяють її появі та процвітанню. Так, на виконання Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», Національної антикорупційної стратегії на 2011-2015 роки, схваленої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1001/2011, Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2012 року № 1240, органами і підрозділами внутрішніх справ, продовжується життя комплексу організаційних та практичних заходів, спрямованих на підвищення ефективності боротьби з корупцією.

Також, у зв'язку із поетапним та дуже бажаним українськими політичними силами, вступом до Європейського співтовариства, гостро постало питання щодо нейтралізації проявів корупції у нашій державі. Головним чином, все ж таки, завдання щодо протидії корупції, покладені на Міністерство внутрішніх справ. Але аналізуючи даний факт, я зрозуміла, що ситуація ускладнилася ще й тим, що ряд цих суб'єктів є одночасно і суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення (наприклад, Голова Служби Безпеки України, Генеральний прокурор України, Прем'єр-міністр України, військові посадові особи Збройних Сил України та інших військових формувань, професійні судді, особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, особи начальницького складу податкової міліції, посадові та службові особи органів прокуратури, Служби Безпеки України, державної податкової служби, тощо,) так і суб'єктами, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції. Таким чином, дані особи повинні провадити в межах своїх повноважень антикорупційну діяльність, усвідомлюючи, що ця діяльність колись може торкнутись і їх, у разі вчинення корупційного діяння.

Тоді, вже з іншого погляду необхідно підходити до шляхів вирішення проблем протидії корупції серед суб'єктів відповідальності. В першу чергу необхідно вплинути на внутрішні чинники, які сприяють протидії корупції, як такої. Це насамперед:

1. Політична воля уряду. Жодні законодавчі заходи не можуть бути ефективними, якщо немає політичної волі.
2. Реальна гарантована незалежність судової та слідчої системи країни.
3. Тісна пов'язаність правових реформ із фінансовими, соціальними, організаційними.
4. Роль громадськості, формальних та неформальних об'єднань.

Певною мірою засади такої радикальної перебудови на перспективу затверджені Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311 і закріплені у Концепції реформування кримінальної юстиції України. У ній зазначається, що здійснення ефективної державної політики з протидії корупції потребує створення спеціалізованого антикорупційного органу з поєднанням повноважень досудового розслідування та координації діяльності у цій сфері. Варто також наголосити, що в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, яку ратифіковано Україною, також ідеться про необхідність створення дер-

жавного спеціального органу із запобігання корупції з наділенням наглядово-координаційними повноваженнями.

На нашу думку, з цієї та ряду інших причин Міністерством внутрішніх справ України запропоновано створити Антикорупційне бюро України у структурі Міністерства внутрішніх справ України як урядовий орган, зосередивши в цьому централізованому підрозділі зусилля з протидії корупції, виключити вузьковідомчий підхід і дублювання в діяльності відповідних правоохоронних органів, підвищити ефективність боротьби з цими правопорушеннями.

Підсумовуючи, хочеться сказати, що саме завдяки спільним діям усіх гілок влади та поступовому реформуванню можна сподіватися на реальне зменшення впливу корупційних схем на усі сфери життя українських громадян.

УДК 343.123.12(477)

ЗМІСТ ТА ЗАВДАННЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ, РІЧЧЮ АБО МІСЦЕМ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

Львов А. І.

слухач магістратури ННІПФКМ ХНУВС

В останні роки в українській законотворчості простежуються стійкі тенденції інтеграції національного законодавства у світову та європейську правові системи. Свідчення цьому є прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України та внесення змін до Закону України «Про ОРД».

Негативним явищем на шляху до євроінтеграції є злочинність, яка впливає на діяльність державних органів, економіку, суспільство і взагалі на розвиток держави.

На сучасному етапі життя суспільства, коли вирішуються питання поліпшення роботи правоохоронних органів, особливо важливе значення має реальне підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності, суттєве місце в якій займає візуальне спостереження за особою, річчю або місцем.

Внаслідок підвищення рівня злочинного професіоналізму, конспірації та технічної оснащеності злочинних елементів традиційні гласні й негласні оперативно-розшукові заходи, методи і форми не забезпечують належного ефекту, що обумовлює необхідність пошуку принципово нових системних підходів до вирішення проблем, пов'язаних з організацією і тактикою проведення спостереження за особою, річчю або місцем. Крім цього, поліпшення застосування даного методу залежить від рівня наукового розвитку досліджень у рамках теорії оперативно-розшукової діяльності, а також від своєчасного розроблення на цій основі нових методик виявлення тяжких та особливо тяжких злочинів за допомогою візуального спостереження.

Слід зазначити, що візуальне спостереження – це один із видів негласних слідчих (розшукових) дій, що передбачає постійне або вибіркоче дослідження стану та діяльності об'єкта спостереження (під об'єктом спостереження надалі ми будемо розуміти людину, предмет або місце спостереження), з подальшим узагальненням і аналізом отриманих даних.

Так, ст. 269 КПК України передбачає, що для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або про тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за вказаними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження. Згідно з п. 11 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділам, уповноваженим на проведення цієї діяльності, надається право «здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно-, відеозйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних приладів».

Виходячи з зазначеного, завдання, які вирішуються в результаті проведення спостереження за особою, річчю або місцем, можуть бути: визначення кола спілкування особи яку перевіряють; виявлення її нахилів та інтересів; встановлення розмірів і джерел доходів, що вона отримує; вивчення графіка її роботи, маршрутів руху; реєстрацію різних явищ (діянь, подій, фактів і процесів).

У вирішенні завдань кримінального провадження, якими є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, діяльність, спрямована на пошук, фіксацію і перевірку під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях, є одним із головних напрямів роботи компетентних служб МВС України. Зміст цієї роботи полягає в організації та тактиці проведення спостереження за особами або іншими об'єктами, які становлять оперативний інтерес, для отримання і закріплення відомостей, що сприяють протидії злочинам, викриттю злочинців, які розшукуються.

У поєднанні з іншими негласними слідчими (розшуковими) діями спостереження за особою, річчю або місцем дає можливість отримати важливі відомості про поведінку криміногенних осіб, виявити їх злочинні зв'язки, засоби і знаряддя вчинення злочинів, вживати активних заходів щодо документування злочинної діяльності та викриття зловмисників.

Хоча спостереження здебільшого проводиться за конкретною особою, але характер і конкретні обставини кримінального провадження іноді визначають об'єктом спостереження не конкретну особу, а певне місце або річ (будинки, квартири, установи, камери зберігання, ділянки вулиці, предмети, здобуті злочинним шляхом, та ін.). Такими об'єктами можуть бути, наприклад: місце, де може з'явитись підозрюваний, злочинці-гастролери, які не мають постійного місця проживання і роботи, розшукуваний злочинець, місце, де зберігається викрадене або знаходяться знаряддя злочину, а також певні речі, які здобуті злочинним шляхом та спостереження за якими дозволить встановити усіх співучасників вчиненого злочину. Таким чином, спостереження за особою, річчю або місцем надає можливість слідчим та оперативним працівникам виявити інформацію, що становить інтерес для кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності.

Як свідчить практичний досвід, спостереження за особою, річчю або місцем є дуже складною в організаційному і тактичному плані діяльністю, що потребує значних людських ресурсів, технічних засобів, матеріальних витрат.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що спостереження за особою, річчю або місцем, як негласна слідча (розшукова) дія за своєю результативністю, достовірністю і значимістю для правоохоронної діяльності вигідно відрізняється від інших негласних слідчих (розшукових) дій. А також є одним із найбільш ефективних інструментів документування злочинної діяльності осіб.

Список використаних джерел:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України*. - Х.: Одиссей, 2013.-320 с.
2. *Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: станом на 1 лютого 2013р.* - Х.: Одиссей, 2013.- 20 с.
3. *Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України №114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р. «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні».*
4. *Бандурка О.М. БЗЗ Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 244 с.*

УДК 343.123.12

ПРИНЦИПИ ПОЛІГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Македонський О. В.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Багаторічна світова практика використання поліграфа свідчить про можливість отримання від людини певної інформації, яку в інший спосіб здобути не можна, або це потребує чималих зусиль та часу. В правоохоронній практиці поліграф застосовують для сприяння оперативним працівникам та слідчим у психологічному обґрунтуванні перспективних версій у справі, що сприяє пошуку матеріальних доказів. Крім того, при роботі з персоналом поліграфні обстеження мають високу ефективність у профілактиці злочинних проявів, службових порушень та девіацій.

Майже 70 країн світу використовують поліграф у боротьбі зі злочинністю. Зокрема, США застосовують його понад сімдесят років. З'ясування обставин злочину за допомогою цього пристрою проводяться з 1956 р. – в Японії, 1959 р. – Ізраїлі, 1970 р. – Польщі, 1974 р. – Індії, 1978 р. – Угорщині, 1984 р. – Турції, 1994 р. – Росії. У Південній Кореї поліграф застосовують з 50-х рр., Мексиці та на Тайвані – з 60-х рр., з початку 1988 р. – у Боснії, Хорватії, Румунії, Сербії та Словенії. Майже тридцять років його використовують в Інституті психології МВС Болгарії. В колишньому СРСР поліграф застосовувався підрозділами КДБ, МВС та ГРУ в умовах цілковитої таємності, з суто оперативних міркувань.

Історія донесла до нас прообраз сучасного поліграфа, це пов'язано з італійським фізіологом Массо, який вимірюючи тиск і пульс своєї пацієнтки, помітив різке збільшення їхніх показників. Він попросив пояснити, про що вона думала в той момент. Пацієнтка розповіла, що коли вона побачила, що стояв на далекій полиці в кабінеті лікаря череп, вона мимоволі подумала про свою хворобу і її летальні наслідки. Аналогічні експерименти Массо в 1877 році навели його на думку про те, що «якщо страх є істотним компонентом неправди, то такий страх може бути визначений». Ці ідеї потягли за собою проведення досліджень з застосуванням пристроїв, спрямованих на виявлення прихованої людиною інформації з ознаками психофізіологічних реакцій.

Відомий італійський криміналіст Ч. Ломброзо вперше поставив цей метод на службу поліції. До речі, він, мабуть, першим в 1902 році описав випадок, що дозволив виправдати невинного підозрюваного. Італієць Тосетти підозрювався у скоєнні звірячого вбивства дівчинки. При пред'явленні фотографій убитих дітей, разом з світлиною трупа дівчинки, психофізіологічні показники підозрюваного не змінилися. Тим самим було підтверджено, що контроль фізіологічних реакцій людини може не тільки вести до виявлення прихованої інформації, а ще сприяти встановленню невинності підозрюваних.

Найбільш активне використання поліграфа в поліції починається в 20 роки минулого сторіччя в США. Офіцер каліфорнійської поліції Д. Ларсон сконструював прилад, який дозволяв здійснювати без-

перервну реєстрацію показників кров'яного тиску, пульсу і дихання. Однак вирішальний внесок у становлення цього методу вніс криміналіст Л. Кілер, помічник і учень Ларсона. Він вперше сконструював поліграф, спеціально призначений для виявлення прихованої людиною інформації (1933 рік), розробив методику іспитів на поліграфі (1935 рік) і заснував спеціалізовану фірму для серійного випуску цих приладів, а також школу по підготовці операторів поліграфа (1938 рік).

Таким чином, даний метод все міцніше став входити в практику правоохоронних органів і ряду федеральних відомств США. У 50-60 роки перевірки на поліграфі активно починають проводитися в сфері приватного підприємництва, і до середини 80-х у США вже нараховувалося більш 5 тис. операторів поліграфа, які здійснювали близько 2 млн іспитів на рік.

Нині право використання цього пристрою з оперативно-розшуковою метою надано дев'яти відомствам РФ, які мають слідчі органи та оперативні підрозділи. Накопичений у цих відомствах методичний і практичний досвід застосовують і комерційні структури та банки Росії. Психофізіологічне інтерв'ю за допомогою поліграфа основа кадрової та охоронної політики багатьох з них.

Застосування поліграфа в органах внутрішніх справ України здійснюватися на підставі Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Так, ст. 7 Закону передбачає використання технічних засобів, які не пригніблюють свободу і не завдають збитку здоров'ю людей і навколишньому середовищу, також існує «Інструкції щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України», яка була затверджена наказом МВС України № 842 від 28.07.2004.

Основними нормативними принципами робіт з поліграфом є:

принцип добровільної згоди; (спеціаліст поліграфа починає поліграфічне опитування лише за умови отримання письмової згоди особи й обов'язково пересвідчившись у тому, що ця згода є справді добровільною, а не наслідком примусу або психологічного тиску з боку сторонніх чи зацікавлених осіб).

принцип правомірності дослідження; (проводиться тільки в разі наявності відповідного завдання (направлення) та стосується визначеного кола питань, про які спеціаліст поліграфа повідомляє обстежуваного. Крім того, ініціатива щодо обстеження може належати і самій особі, яка підозрюється у певному правопорушенні).

принцип всебічного забезпечення прав людини (особа має право відмовитися від обстеження на будь-якому етапі, знати, щодо якої події проводиться обстеження, бути ознайомленою з тематикою тестів, пояснювати або не пояснювати можливе, на її погляд, виникнення тих чи інших реакцій. Забезпечення прав людини досягається також неухильним дотриманням тривалості часу проведення опитування з 9 години до 16 години з урахуванням стану особи).

Існує понад десяток різноманітних теорій, у руслі яких розглядаються теоретико-концептуальні *принципи* використання поліграфа. Найвідоміші з них є:

теорія загрози покарання – цією теорією загроза покарання за вчинений злочин виступає як головний, але не єдиний чинник, що активізує відповідні реакції організму підозрюваного та викликає підвищене емоційне напруження під час проведення поліграфічних перевірок;

теорія активації – в основу цієї теорії покладено твердження, що кожне з поставлених запитань має свій рівень активації нервових процесів в організмі і, відповідно, буде мати свій рівень реакцій, тобто значуще, пов'язане зі злочином, питання, набагато сильніше активує нервову систему в порівнянні з нейтральним;

умовно-рефлекторна теорія – в основі цієї теорії лежить життєвий досвід людини, її знання, переконаність у тому, що провина тягне за собою кримінальне покарання. Усвідомлення цього та можливих наслідків у випадку викриття викликає бурхливі реакції.

Загальним, практично для всіх наявних теорій, є те, що всі реакції людини під час проведення поліграфічного обстеження розглядаються як єдиний, неподільний комплексний процес, а основним чинником, що визначає емоційне напруження, є рівень мотивації, і його психофізіологічне відображення.

Важливу роль у отриманому результаті займає підготовка до опитування, для цього спеціаліст поліграфа повинен конструювати тести виходячи з гіпотези про наявність явищ реконструкції та можливого викривлення інформації, яка повідомляється у зв'язку з цим, до *принципів* організації роботи поліграфа слід віднести принцип індивідуального підходу у розробці тестів (опитувальників). До речі цей принцип стосується розробки питань що до повної події (факту), і щодо особистості враховуючи її персональні характеристики психіки, інтелекту, мотивації, стану здоров'я, віку тощо.

Крім того, інформація може бути викривлена у зв'язку з впливом емоційних стресів та фізіологічних процесів на сенсори канали сприйняття та відчуття, виникненням особливих станів свідомості; дією наявних суб'єктивних настанов та інтелектуальна вольових і емоційних фільтрів сприйняття інформації; дією прихованих мотивів щодо повідомлення працівникам ОВС неповної інформації; свідомою фальсифікацією інформації з метою приховуванні реальних фактів та подій, відвернення підозри.

Сучасний поліграф є різновидом психофізіологічної апаратури, що дозволяє виявити приховану інформацію. Ефективність застосування поліграфа в правоохоронній діяльності доведена світовим досвідом, тому не дивно, що в системі МВС України дана методика все більше набирає своє відображення в практичному застосуванні.

Дотримання принципів роботи поліграфа дозволяє вважати результати, які були отримані під час поліграфічного дослідження, достовірними як з юридичної точки зору так і з технічної. Невиконання хоча б одного з принципів може привести до сумнівів щодо легітимних даних поліграфії, щодо їх науко-

вої обґрунтованості, технічної справності сенсорів, компетенції поліграфолога. Відповідно, висновок фахівця за результати поліграфічного опитування можна піддати сумніву, саме тому виконання принципів є передумовою успіху в роботі з поліграфом.

УДК 343.37

ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Малкін В. Ю.

кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри ОРД ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка

Здійснений аналіз сучасного стану економічної злочинності в Україні свідчить про професіоналізм осіб, які причетні до вчинення таких видів злочинів, з чого можна зробити висновок про швидку адаптивність схем вчинення злочинів до нових форм і методів функціонування господарюючих суб'єктів. Економічна злочинність набуває яскраво виражений інтелектуальний характер. Про це свідчить активне і дуже успішне використання злочинцями прогалін у законодавстві, а також різноманітних прийомів і методів вчинення і приховування злочинних актів.

Необхідно звернути увагу на один з пріоритетних напрямків протидії економічної злочинності – викриття організованої злочинності у сфері економіки та легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Правоохоронними органами України протягом останнього часу приділяється особлива увага поліпшенню протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом. Але, незважаючи на зроблені кроки у даному напрямку, статистичні дані МВС України свідчать про зворотне. Так, у 2012 році виявлено 266 фактів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а у 2013 році на 80 злочинів більше тобто 346 фактів[1].

Відповідно до інформації офіційного сайту «Інтернет-представництва Президента України Віктора Януковича», президентом надано доручення щодо запобігання та протидії діяльності організованих злочинних угруповань щодо легалізації доходів отриманих злочинним шляхом[2].

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані з коштами (власністю), одержаними (здобутими) внаслідок вчинення злочину, спрямовані на приховування джерел походження зазначених коштів (власності) чи сприяння особі, яка є співучасником у вчиненні злочину, що є джерелом походження зазначених коштів (власності) [3].

Багато фахівців та міжнародних експертів мають думку, що легалізація доходів складається з трьох етапів:

До першого етапу можна віднести створювання умов щодо введення «брудних» грошей в легальний обіг. Відбувається перетворення основної маси готівки у безготівкові шляхом банківських вкладів. У тих країнах, де для угод, пов'язаних з великими сумами готівки, потрібно надати декларації про доходи, процес «відмивання», як правило, проводиться за допомогою великої кількості дрібних угод, тобто шляхом так званого «дроблення» грошових сум. Основним та першим кроком легалізації грошей і найбільш слабкою ланкою в процесі «відмивання» грошей є їх розміщення.

Під час другого етапу відбувається процес переводу грошей з одного рахунку на інший шляхом кількох фінансових операцій. Головна мета особи, яка займається «відмиванням» грошей, відвернути увагу правоохоронних органів від їх кримінального походження та, як наслідок, чого неможливості визначити першого хазяїна цих грошей.

Якщо розміщення великих сум грошей пройшло успішно і не було виявлено, то виявити подальші дії по відмиванню грошей стає набагато важче. Здійснюються різні фінансові операції з метою ускладнення роботи правоохоронних органів по виявленню незаконних фондів, що підлягають конфіскації.

Основоположним під час здійснення другого етапу є офшорні зони та інші країни з м'яким податковим режимом і слабкорозвинутою системою фінансового контролю. Кошти переказуються на рахунки офшорних фірм на підставі фіктивних експортно-імпортних контрактів або контрактів із завищенням ціни.

Вершиною кримінальної майстерності вважається використання контрольованих іноземних банків під час «відмивання» грошей. Викриття такої схеми «відмивання» надзвичайно складне для правоохоронних органів. Важливість подібного шляху для злочинних організацій визначається, по-перше, можливостями іноземних банків приховати значну частину своєї активності з переказу грошей. По-друге, використовуючи банківських службовців, злочинець може отримати кредит, який має видимість законного, хоча фактично цей кредит забезпечений незаконними доходами. Нарешті, добровільна допомога іноземного банку часто відмежована банківськими законами і положеннями незалежної держави від надмірного втручання правоохоронних органів.

Використання зазначених методів інтеграції грошової маси істотно полегшується у зв'язку з існуванням у ряді зарубіжних країн банків, які не зацікавлені давати правоохоронним органам відповідну інформацію про своїх клієнтів. Головним чином мова йде про офшорний банківський бізнес, який вва-

© Малкін В. Ю., 2013

жається на даний час одним з найбільш перспективних і прибуткових. Однією з основних причин поширеності такого бізнесу є відрахування невеликого доходу, який одержують банки від своїх клієнтів, до бюджету держави; наявність в числі засновників банку осіб з місцевого населення і запрошення деяких представників з числа місцевих громадян на роботу до таких установ.

Фінансова система офшорних країн пропонує іноземним вкладникам (інвесторам) багато значних пільг, які використовуються і з кримінальною метою. Всі переваги (пільги) можна розділити на дві великі категорії: перша категорія має відношення до комерційної діяльності, друга категорія зачіпає кримінальні злочини та міжнародне співробітництво. Ці пільги переважно спрямовані на те, щоб забезпечити іноземним вкладникам секретність при можливих розслідуваннях, які ведуться владою іноземних держав, і повну відсутність відповідальності (повну безвідповідальність) по відношенню до тих видів діяльності, якими вони займаються, використовуючи офшорні компанії.

Це досягається завдяки надмірній поблажливості з боку законодавців і влади цих країн. Щоб визначити, чи можна розглядати країну як «податковий притулок», необхідно пересвідчитись не лише в існуванні законодавчих норм, але і в наявності влади, які в змозі здійснювати дієвий контроль за застосуванням або незастосуванням існуючих законів.

Звертаючи увагу на легалізацію злочинних доходів через офшори, не можна не зупинитися на такій проблемі, як наявність часом протилежних інтересів різних держав. Справа в тому, що великі промислово розвинені країни проявляють серйозну стурбованість офшорної політикою і малих островних держав. При цьому вони іноді в досить імперативній формі вимагають наведення фінансового порядку в зонах «податкового раю».

Якщо звернути увагу об'єктивно, то жодна країна-одержувач капіталу, неважливо, «чистого» або «брудного», ніколи не захоче розлучитися з ним, бо їй потрібні будь-які інвестиції. Ні розвинені західні країни, ні Україна, ні інші держави, незважаючи на всі їхні гучні публічні заяви, не відрізняються жорсткою послідовною позицією у боротьбі з легалізацією (відмиванням) злочинно придбаного майна.

На третьому етапі відбувається інтегрування фактично легалізованих капіталів первинному власникові засобів або на рахунки потрібних організацій, фірм, осіб, в якості позик, позичок, кредитів і т.д. При цьому використовуються безпечні і абсолютно відкриті засоби переміщення грошей.

Після того як процес розшарування успішно проведений особи, які відмивають гроші повинні створити видимість достовірності при поясненні джерел появи свого багатства. На стадії інтеграції «відмиті» гроші поміщаються до банківської системи під виглядом законно зароблених доходів. Якщо слід відмивання грошей не був виявлений на двох попередніх стадіях, то відокремити законні гроші від незаконних дуже складно. Виявлення «відмитих» грошей на стадії інтеграції стає можливим лише за допомогою осіб, які надають конфіденційну допомогу правоохоронним органам.

В Україні сьогодні є об'єктивні економічні умови активної легалізації злочинних капіталів. Незаконний обіг наркотиків, торгівля зброєю та радіоактивними матеріалами, проституція, підпільний грабельний бізнес, організована злочинність, нелегальна фінансова і банківська діяльність, розкрадання державних коштів та фондів, нелегальне використання чужих авторських прав і торгових знаків, підпільне виробництво алкоголю – все це більш ніж сприятливі умови для виникнення значних за мірками навіть західних держав нелегальних капіталів. Наявність таких грошей у країні визнається міжнародним співтовариством як цілком достатня умова для широкомасштабних кримінальних фінансових операцій.

Розроблена система дозволяє відстежити всі тіньові фінансові потоки і, головне, виявляти корупційні зв'язки чиновників з кримінальними підприємцями та юридичними особами, з усіма причетними до обслуговування державного чи муніципальних бюджетів, інших форм участі у різних державних і комерційних проектах.

Список використаних джерел: 1. Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157.jsessionid=1882B7B0CEC4737548A079562BEC04E9>. 2. Поручення президента України [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15884.html>. 3. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2 (із змінами та доповненнями).

Розвиток сучасного українського законодавства в оперативно-розшуковій сфері обумовлено декількома факторами, головними серед яких є динамічна зміна суспільних відносин, потреба в імплементації європейського законодавства, технологічний розвиток людства. Однією з базових точок, від якої слід відштовхуватися під час прийняття нових та зміни існуючих нормативно-правових актів в оператив-

вно-розшуковій сфері, є зарубіжний досвід. При цьому важливо використовувати у законотворчій діяльності не просто фрагментарні елементи законодавства зарубіжних країн, але підходити до вивчення цього досвіду з позицій порівняльного правознавства, тобто використовувати системний підхід у дослідженні тієї чи іншої оперативно-розшукової системи.

Для вирішення цього завдання потрібно дослідити оперативно-розшукові системи різних країн, і не лише Європи, але й країн Південної та Північної Америки, Азії, арабського світу, а по деяких аспектах й африканських країн. Цей напрям досліджень можна позначити як *оперативно-розшукова компаративістика* – частина порівняльного правознавства та оперативно-розшукової діяльності, яка містить у собі знання про оперативно-розшукові системи різних країн, їх розвиток та ступінь світової поширеності.

Вивченням проблем юридичної компаративістики в Україні та світі займалися Марк Ансель, Еліот Батлер, Рене Давід, Луїджі Дзупетта, Родольфо Сакко, Рудольф Шлезингер, Конрад Цвайгерт, В. В. Додонов, О. В. Кресін, В. І. Лафітський, Жан Прадель, Д. В. Лук'янов, Ф. М. Решетников, О. Ф. Скакун, І. М. Ситар, Н. С. Таганцев, П. В. Тепляшин, О. Д. Тихомиров, Ю. С. Шемшученко та багато інших авторів. У різні часи окремі питання здійснення оперативно-розшукової діяльності у різних країнах досліджували такі вчені, як О. М. Бандурка, А. М. Волошук, А. В. Губанов, Л. О. Зайцев, С. І. Захарцев, В. В. Князев, В. М. Круглий, І. П. Козаченко, Д. Й. Никифорчук, М. М. Перепелиця, М. Б. Саакян, А. В. Савченко, В. М. Самохін, О. П. Снігерьев, Г. І. Стельмах, Ю. Л. Титаренко, Б. В. Щур, О. О. Юхно тощо.

Ретельний огляд сучасної наукової та навчально-методичної літератури засвідчив, що в Україні вивчення закордонного досвіду оперативно-розшукової діяльності є недостатнім, більш того, непоодинокими є випадки посилань на застарілі на декілька десятиріч нормативно-правові акти.

Важливість здійснення оперативно-розшукової діяльності можна проілюструвати на прикладі України, де лише за останні одинадцять років було зареєстровано 2129297 тяжких та особливо тяжких злочинів (рис. 1).

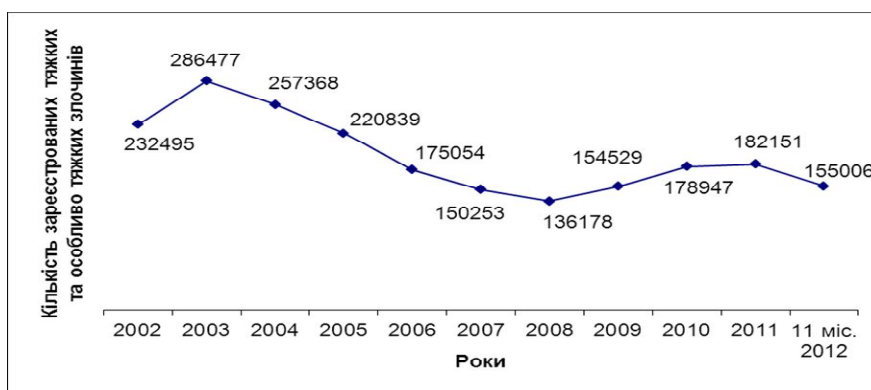

Рис. 1. Зареєстровані тяжкі та особливо тяжкі злочини за період 2002–2012 рр.

Відповідно можна стверджувати про значний комплекс оперативно-розшукових заходів, проведених по цих злочинах.

Складність порівняльного аналізу оперативно-розшукових систем різних країн полягає у тому, що частина цієї сфери оповита завісою секретності, відтак історично склалося, що компаративний аналіз відповідних норм права не проводився взагалі або проводився лише поверхово. Сьогодні ж, коли світ став більш демократичним, відбувається законодавче унормування оперативно-розшукової діяльності, тому виникає реальна можливість дослідження її внутрішньої структури на підставі аналізу підходів різних систем права до побудови такої діяльності. Це дає можливість виробити рекомендації до удосконалення її українського сегменту та вибудувати типову модель оперативно-розшукової системи, характерну для всього світу.

Оперативно-розшукова компаративістика має міцний міжгалузевий зв'язок не лише з порівняльним правознавством та оперативно-розшуковою діяльністю, але і з кримінальним процесом, криміналістикою, національною безпекою. Така ситуація обумовлюється тим, що системи оперативно-розшукової діяльності різних країн не мають чітких загальних меж, які б відділяли їх від вирішення завдань криміналістики, кримінального процесу тощо. Якщо в одній країні певний захід здійснюється в рамках досудового розслідування, то в іншій може проводитись під час оперативно-розшукової діяльності або взагалі бути відсутнім. Для прикладу наведемо системи реагування на злочини США та України (рис. 2).

Рис. 2. Схематичне представлення повноважень правоохоронних органів на різних етапах боротьби зі злочинністю

На підставі аналізу оперативно-розшукових систем різних країн можна виробити теоретичні засади оперативно-розшукової компаративістики. Такий підхід, з урахуванням правових традицій нашої країни, дозволить вибудувати найбільш оптимальну та ефективну з точки зору протидії злочинності систему оперативно-розшукової діяльності в Україні. Крім того, ці знання сприятимуть кращому розумінню існуючих та виробленню нових шляхів для покращення міжнародної взаємодії у боротьбі зі злочинністю, налагодженню діалогу між суб'єктами різних правових культур щодо такої діяльності.

УДК 343.1

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ОВС УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОЧИНСТВА

Меживой О. В.

кандидат юридичних наук, викладач кафедри ОРД Донецького юридичного інституту МВС України

Глобалізація – це системний процес, що виявляється в множенні і ускладненні соціальних зв'язків, і призводить до наднаціональної і наддержавної інтеграції, насамперед у сфері економіки, техніки і технології, інформації, політики, права. У результаті такого процесу утворюється складна система, що починає функціонувати як єдиний організм. Розвивається хвилеподібно, має всеосяжний характер та полягає в зростанні взаємозалежності, головним чинником якої є активна діяльність нових сил світової сцени [1]. Цей вплив відчуває і Україна, що цілком закономірно.

Процес глобалізації в локальному вимірі в законодавстві України відобразився в прискоренні опанування формального колективного досвіду неформальними сферами індивідуальної творчості [2, с. 473]. Яскравим прикладом цього є прийняття 13 квітня 2012 року нового КПК України, спрямоване на переорієнтацію вітчизняного кримінального процесу з розшукового (інквізиційного) на змагальний (демократичний).

Вказані конвергентні процеси відобразили загальні тенденції розвитку юридичної науки в умовах глобалізації та зблизили правові системи шляхом проникнення окремих регулятивних механізмів та інститутів у національне законодавство [3, с. 126]. Прийняття КПК України 2012 року, який поєднав різні за сутністю процесуальні (слідчі) та оперативно-розшукові заходи в єдиний вид слідчої діяльності «негласні слідчі (розшукові) дії», змусило переосмислити мету й завдання кримінального провадження. Парадокс – розшук є процесуальною діяльністю і належить до повноважень слідчого та прокурора.

Зазначимо, що до прийняття КПК 2012 року процес формалізації (процесуалізації) ОРД відбувався плановірно в міру необхідності легалізації оперативної інформації для використання в межах доказування та підкорювався адекватним законам розвитку науки ОРД та кримінального процесу: коли кримінально-процесуальна форма частково «паралізувала» ОРД, оперативно-розшукова сторона, своєю чергою, прагнула надати їй максимальну свободу. У міру формалізації до сфери ОРД постійно витіснялася вільна розшукова діяльність, а її нестача поповнювалася новими різновидами непроцесуального пізнання (неорозшукова діяльність). Це відображувало протиріччя між необхідністю перетворень кримінального процесу та консерватизмом, як обов'язковою умовою забезпечення стабільності системи. Таким чином у науці пропозиції щодо необхідності розширення засобів доказування протистояли висновками щодо їх достатності та універсальності [4, с. 118].

Слід переглянути положення, що змінюють усю специфіку процесу взаємодії оперативного працівника зі слідчим. Так, згідно ч. 2 ст. 41 КПК України та п. 1.8 міжвідомчої Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, під час виконання доручень слідчого (прокурора) оперативні працівники не мають права здійс-

нювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [5]. Таким чином на слідчого покладено повноваження проводити НСРД (фактично ОРЗ), а можливість оперативних працівників самостійно організовувати свою роботу, нажалі, обмежено. На нашу думку, творча ініціатива оперативного працівника (в межах законодавства), має бути попереду процедурних обмежень, даючи можливість розвиватися творчому потенціалу ОРД.

Законодавчі новели торкнулися положень, які регламентують проведення заходів негласного характеру, особливо тих, які передбачають тимчасове обмеження конституційних прав громадян [6]. Як **підставу для** проведення НСРД, що тимчасово обмежують конституційні права громадян, КПК **передбачає** наявність **ухвали слідчого судді про дозвіл на її проведення**. Водночас слід мати на увазі, що механізм оцінки правомірності та наявності підстав для зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж в частині судового контролю за дотриманням конституційних прав громадян, регламентований КПК, не є досконалим. Як зазначає професор Б.Г. Розовський, санкціонування прослуховування телефонних переговорів та інших НСРД за новим КПК – це формальність. Слідчий суддя не досліджує необхідну інформацію в першооснові, а обмежений закритою інформацією про інформацію – документами, складеними слідчим (прокурором) [7]. Отже, вирішальну роль процесуальної фігури «слідчого судді» в забезпеченні конституційних прав громадян під час НСРД у КПК вочевидь перебільшено. Іншими словами, дотримання законності залежить від компетентності слідчого (прокурора) та оперативних працівників. При цьому процедурні проблеми безпосереднього проведення НСРД та реалізації отриманої інформації залишаються, але відходять на другий план.

З огляду на окреслені положення влучним здається наступне висловлювання Л.М. Лобойка: «Українська правова, зокрема кримінально-процесуальна, думка... виявилася не готовою до формулювання концепції розвитку нашої правової системи в умовах конвергенції правових систем, що є притаманним для процесу глобалізації...» [8, с. 88]. Адже без сформульованої цілісної концепції розвитку правової системи в умовах глобалізації [9], такі нововведення виглядають досить радикальними й революційними. Тому, спостерігаючи масштабне реформування вітчизняного кримінального процесу, враховуючи вагомий вплив світових глобалізаційних процесів на суспільно-правові відносини в середині держави, ми вважаємо, що зусилля науковців і вчених мають бути спрямовані на науково-методичне забезпечення протидії злочинності з застосуванням сучасних інформаційно-телекомунікаційних систем (транспортних телекомунікаційних мереж (систем) мобільного зв'язку, IP-телефонії тощо), які б максимально задовольняють інтереси громадян, суспільства й держави та відповідають міжнародним стандартам.

Підводячи **підсумок** вищенаведеному напрошується думка, що примірювання європейських стандартів кримінального судочинства до оперативної роботи ОВС України виражає стан дисконтинуальності сучасного наукового забезпечення протидії злочинності, яке характеризується кризовими та драматичними переломами, пов'язаними з повною зміною системи національного судочинства. Але не зважаючи на логічний скептицизм щодо позитивності окреслених нововведень слід надалі об'єктивно стежити за розвитком подій у процесі правозастосовчої діяльності. Адже новий КПК з часом обов'язково себе покаже з позитивного чи негативного боку.

Список використаних джерел:

1. Понарина Н.Н. Воздействие глобализации на коммуникации / Н.Н. Понарина // Теория и практика общественного развития. – Краснодар, 2011. – № 3.
2. Меживой О.В. Процесуалізація як результат опанування формального колективного досвіду непроцесуальними сферами індивідуальної творчості / О.В. Меживой, В.П. Меживой // Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 24 квітня 2009 р.). – Сімферополь, 2009. – 3б. наук. праць. Ч. 1. – 648 с. – С. 471-474.
3. Волошенко О.В. Процеси конвергенції в сучасних правових системах / О.В. Волошенко // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 123-128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09vovcpc.pdf>.
4. Поляков М.П. Уголовно-процессуальная интерпретация результатов оперативно-розыскной деятельности : (монография) / Под научн. ред. проф. В.Т. Томина. – Нижний Новгород: Нижегородская правовая академия, 2001.
5. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5.
6. Отримання інформації з телекомунікаційних мереж мобільного зв'язку та її використання у кримінальному провадженні : [науково-практичний посібник] / О.В. Меживой, А.І. Хараберюш, Д.В. Безруков, І.Ф. Хараберюш ; за ред. професора І.Ф. Хараберюша. – Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. – 300 с.
7. Розовський Б.Г. Дамоклов меч над ОРД / Б.Г. Розовський // Боротьба з Інтернет-злочинністю : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 12-13 червня 2013 р.). – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2013.

8. Лобойко Л.М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006-2011 роки) : (монографія) / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2012. – Ч. 1. – 288 с.

9. Глебов И.Н. Глобализация и конституционная идентичность России / И.Н. Глебов, М.В. Чеишвили // Вестник Московского ун-та МВД России. – М., 2004. – № 4. – С. 50-53.

УДК 343.344(477)

ПОНЯТТЯ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Мітрухов П. М.

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури ХНУВС

Однією із причин погіршення криміногенної ситуації в Україні, посилення загрози безпеці громадян є збільшення масштабів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами та пов'язаних з цим наслідків. Про активне насичення зброєю і вибуховими матеріалами злочинного світу свідчить аналіз офіційної статистики за останні роки. Так, з 2008 по 20 листопада 2012 року вилучена дуже велика кількість зброї, боєприпасів та вибухових речовин: вогнепальної зброї – 15243 одиниці, у тому числі по злочинах вчинених організованою групою і злочинною організацією – 62; гладкоствольної – 1269; нарізної – 6462; іншої вогнепальної зброї – 7512; патронів – 626409 одиниць; гранат – 1442; мін – 361; саморобних вибухових пристроїв – 325; холодної зброї – 20840; газової та пневматичної зброї – 321; вибухових речовин – 1515 кг.

За вказаний нами період з використанням нарізної вогнепальної зброї вчинено – 1810 злочинів; гладкоствольної – 480; вибухових речовин – 85. Із них умисних вбивств (та замахів) із вогнепальної зброї – 454; умисних вбивств (та замахів) за допомогою вибухових речовин – 23; умисних тяжких тілесних ушкоджень за допомогою вогнепальної зброї – 50; умисних тяжких тілесних ушкоджень за допомогою вибухових речовин – 2.

Однак, криміногенна ситуація у країні, ще більше загострюється наявністю латентного незаконного обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин, що не перебувають на обліку в МВС України. Саме тому комплексне вивчення їх оперативно-розшукової характеристики представляє важливе значення для вирішення як наукових так і практичних завдань.

Окремі аспекти оперативно-розшукової характеристики певних видів злочинів за останні роки вивчали: Д. О. Бабічев, А. В. Баб'як, Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, А. М. Волощук, О. О. Деревягін, В. П. Захаров, І. О. Крепаков, Д. Й. Никифорчук, О. С. Омельченко, В. Л. Ортинський, В. В. Плукар, О. О. Подобний, М. В. Стацак, Д. В. Сімонович, Р. А. Халілев, А. М. Ханькевич, М. Л. Шелухін, В. В. Шендрик, І. Р. Шинкаренко та інші. Але вони не достатньо приділили уваги вивченню оперативно-розшукової характеристики незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Ці питання були вивчені в роботах: В.П. Меживого, С.В. Діденка та ін., однак, на наш погляд, в їх роботах є деякі прогалини, вивченню яких буде присвячена наша стаття.

Тому метою дослідження є висвітлення поняття та складових оперативно-розшукової характеристики незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Вперше зміст оперативно-розшукової характеристики злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин визначив В. П. Меживий. Проаналізувавши наукові думки з цього питання таких учених, як Д. В. Гребельського, А. Н. Кузьміна, В. Д. Пчолкіна, К. М. Тарсукова, А. Б. Утєвського, Ю. М. Худякова, В. П. Шиенка та інших, дисертант виходив з поняття оперативно-розшукової характеристики як сукупності ряду інформаційних ознак, упорядкованих і взаємопов'язаних між собою взятих з різних інформаційних джерел, які відображають в оперативних цілях кримінологічну, криміналістичну, кримінально-правову, економічну, психологічну, соціологічну та інші характеристики злочинів [1, с. 6–7].

Також В. П. Меживий за результатами проведеного дослідження з урахуванням цілей і задач виділив і проаналізував наступні елементи оперативно-розшукової характеристики злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин, що мають першочергове значення: територіальну розповсюдженість (масштабність) проявів незаконного обігу зброї; динаміку розвитку протиправної діяльності осіб, що займаються незаконним обігом зброї; способи вчинення незаконного обігу зброї; об'єкти злочинних посягань; способи приховування злочинної діяльності; характеристики осіб, які займаються незаконним обігом зброї [1, с. 7].

На відміну від свого попередника С.В. Діденко обґрунтував, що відповідна оперативно-розшукова характеристика злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів повинна формуватися саме на основі такого аналізу: особливості злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів; засоби вчинення цих злочинів; потерпілі; зв'язок особи потерпілого, як елементу оперативно-розшукової характеристики, з таким її елементом, як спосіб учинення злочину; підготовка злочину; етапи злочину; способи учинення цих злочинів; особа злочинця; зв'язок способу учинення розглядуваних злочинів з особою злочинця; середній відсоток розкриття таких злочинів [2, с. 8–10].

Усе вищевикладене вказує на те, що серед науковців нема єдиної думки щодо однобічного розмежування складових певного елемента ОРХ, так як це залежить від окремого виду злочину характеристика якого буде різнитися з іншими. Тому, проаналізувавши праці вищевказаних авторів та враховуючи цілі і задачі нашого дослідження, спробуємо узагальнити основні елементи оперативно-розшукової характеристики незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

У рамках **кримінально-правової характеристики** слід розглядати склад злочину:

1) об'єктивні ознаки складу злочину: об'єкт злочину, об'єктивна сторона.

2) суб'єктивні ознаки складу злочину: суб'єктивна сторона злочину, суб'єкт.

Об'єктивна сторона злочину може включати наступні ознаки: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, місце, час; способи, обставини (умови), знаряддя (засоби) вчинення злочину. Суб'єктивна сторона злочину може включати наступні ознаки: вина, мотив, мета злочину.

Ці ознаки можуть бути обов'язковими в тих випадках, коли прямо вказані в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України, а у інших випадках вважаються факультативними [3, с. 76–78].

Враховуючи те, що у об'єктивних ознаках статті 263 КК України передбачено: об'єкт (предмет); об'єктивну сторону: суспільно небезпечне діяння, способи вчинення злочину; загальний суб'єкт; суб'єктивну сторону: вину, то вони є обов'язковими ознаками злочину і повинні розглядатися у рамках кримінально-правової характеристики. Всі інші факультативні ознаки цього злочину (місце, час; обставини (умови), знаряддя (засоби); мотив та мета злочину) на наш погляд можна розглядати у рамках інших складових оперативно-розшукової характеристики [4].

До **криміналістичної** характеристики відноситься:

- предмет, місце, час і обстановка вчинення злочину;
- способи підготовки, вчинення і приховування злочинів;
- знаряддя і засоби злочину;
- особа злочинця (мета злочину, наявність у злочинця певних знань, досвіду, навичок (у тому числі злочинних), соціальні, фізичні дані особи злочинця та ін.);
- сліди злочинів [5, с. 274; 6, с. 374–375].

У рамках **кримінологічної** характеристики необхідно визначити:

- злочинність та її основні характеристики (рівень, коефіцієнт, динаміка, «ціна», географія, структура, характер);
- відомості про латентність злочинності;
- детермінацію (причини, умови і зв'язок) окремих злочинів та злочинності;
- особистість злочинця (структура, типологія злочинця) [7, с. 9].

У межах **психологічної** характеристиці потрібно розглянути:

- психологію суб'єктів ОРД відносно осіб, які готують вчинення злочинів передбачених ст. 263, 263-1 КК України;
- психологію об'єктів ОРД, які готують вчинення злочинів передбачених ст. 363, 263-1 КК України;
- психологію заходів ОРД [8, с. 18].

В межах **соціологічної** характеристики необхідно висвітлити:

- сучасне суспільство на різних рівнях його організації (від людського суспільства в цілому аж до малих груп), а також в різних просторових і тимчасових рамках;
- сучасну соціальну сутність злочинності і незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами їх суспільну небезпечність та суперечність певним соціальним цінностям;
- вплив результатів діяльності людини, груп людей та суспільства на навколишнє середовище та злочинність і їх зворотній вплив;
- соціологічну роль соціальної групи або іншої спільності людей;
- соціальні витоки злочинності;
- рівень латентності незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами [9, с. 17–22; 10, с. 20–22; 11, с. 7–12].

Також ми підтримуємо точки зору Б. І. Бараненка, Д. О. Бабічева, О. В. Бочкового та інших авторів, які вважають, що будь який злочин має дві сторони: зовнішню (предметно-дійову) і внутрішню (психологічну) і вважаємо, що ці сторони у певних складових оперативно-розшукової характеристики розглядаються по різному [8, с. 76–77]. Так, кримінально-правова характеристика надає вираження зовнішнім ознакам злочинів та внутрішнім ознакам злочинців, які займаються незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами згідно із реаліями цього явища у суспільстві. Тобто згідно зі соціологічною характеристикою яка виражається у зовнішніх ознаках людей, психологічна характеристика висвітлює внутрішню сторону суб'єкта і об'єкта оперативної розробки. Для криміналістичної характеристики цінним є відображення психіки об'єкта в зовнішній стороні злочинних дій: час, місце, спосіб вчинення злочину та ін. Кримінологічна характеристика вивчає як зовнішні так і внутрішні сторони злочину: причини, умови вчинення злочину і т.п. тощо.

Важливо відмітити, що аналіз анкетування оперативних працівників ОВС показав, що 75 % респондентів вважають, що зміст оперативно-розшукової характеристики незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами не обмежується лише вищезазначеним ко-

лом складових, тобто може бути розширений чи звужений. Стосовно оцінки запропонованих нами складових та елементів складових оперативно-розшукової характеристики незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами 36 % респондентів віддали перевагу кримінально-правовій характеристиці, 21 % – криміналістичній, 19 % – кримінологічній; 13 % – психологічній; 9 % – соціологічній і лише 2 % – не змогли висловити свою думку.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що до елементів оперативно-розшукової характеристики злочинів передбачених ст.ст. 263, 263-1 КК України входять кримінально-правова, криміналістична, кримінологічна, психологічна та соціологічна характеристики. Першочергове значення серед яких відіграють кримінально-правова, криміналістична, кримінологічна та психологічна.

Важливим є те, що ці складові входять у оперативно-розшукову характеристику не в цілому як галузі науки, а лише як окремі складові цієї галузі науки, що стосуються певного злочину і можуть бути вивчені, охарактеризовані через призму ОРД і ст.ст. 263, 263-1 КК України. Кожна зі складових оперативно-розшукової характеристики відображає свої відмінні від інших істотні властивості і має свій зміст.

Таким чином можемо розглядати оперативно-розшукову характеристику незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, як: «сукупність об'єднаних у систему окремих ознак певних галузей чи наук, що стосуються незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами і можуть бути вивчені, охарактеризовані з точки зору оперативно-розшукової діяльності».

УДК 343.351

НАУКОВИЙ ОГЛЯД ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОДЕРЖАННЮ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Настенко А. В.

здобувач кафедри ННІПФПКМ ХНУВС

Вивчення теоретично-емпіричного матеріалу свідчить про те, що генезис питання протидії одержання неправомірної вигоди службовими особами у сфері земельних відносин розпочався у радянський період. Підтвердженням цього є те, що окремі аспекти одержання неправомірної вигоди службовими особами були об'єктом уваги радянських фахівців у сфері ОРД: В.М. Антонова, Ю.Б. Ареф'єва, Б.В. Бойцова, Г.Т. Кабанова, Н.А. Комяка, С.І. Кравецького, К.С. Павлицева, Ю.В. Приходько, Н.І. Семашко, В.М. Суслова, Е.В. Шипилова, С.А. Шишкової та ін.

У той же час, на обрану нами тематику існує велика кількість фахових публікацій, тез доповідей та методичних рекомендацій. Зокрема вказану проблематику розглядали у своїх працях наступні фахівці: І.О. Базиліук, Л.С. Белік, Т.С. Демедюк, О.Ф. Демент'єв, О.Ф. Долженков, Є.О. Желєзов, А.М. Кислий, В.В. Коряк, Ю.Ю. Орлов, С.О. Павленко, С.І. Пічкурено, Г.В. Прокопович, Г.В. Сальков, Г.С. Севрюкова, Л.П. Скалозуб, О.В. Скрипник, В.М. Троян, С.В. Чичирко, В.М. Шалаєв, О.В. Шевченко та інші. Їхні публікації можна поділити на групи, залежно від предмету дослідження. Так, до першої групи відносяться публікації науковців, які досліджували особливості оперативної розробки осіб, які готуються вчинити одержання незаконної вигоди, зокрема: Л.С. Беліка, Т.С. Демедюка, О.М. Іванова, Б.С. Нанкіна, Ю.Ю. Орлова, С.О. Павленка, Г.Р. Прокоповича, Г.В. Салькова, Г.С. Севрюкова, І.В. Сервецького, О.В. Скрипника, В.М. Шалаєва, О.В. Шевченко. Однак, напрацювання вказаних вчених не розкривають особливостей документування підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю одержання неправомірної вигоди у земельній сфері в сучасних умовах.

У другу групу входять публікації науковців, які вивчали питання отримання і використання первинної оперативно-розшукової інформації одержанням незаконної вигоди службовими особами, а саме: Т.С. Демедюк, О.Ф. Долженков, В.В. Коряк, М.А. Кулюк, Г.В. Проскурняк, О.Ю. Секереш, С.В. Чичирко. На жаль вказані науковці залишили не дослідженими проблеми пов'язані із протидією одержанням неправомірної вигоди службовими особами у земельній сфері.

Третю групу складають фахівці, які присвятили увагу вивченню корупції, серед яких: І.О. Базиліук, В.В. Нонік, С.І. Пічкурено, Л.П. Скалозуб, М.С. Удовик. Перелічені науковці розглядали явище корупції у загальному значенні та особливості тих корупційних діянь, за які передбачено адміністративне покарання, однак не досліджувалось діяння, які носять ознаки кримінальної корупції, а саме одержання неправомірної вигоди службовою особою у земельній сфері.

До останньої – четвертої групи увійшли науковці, які досліджували питання застосування засобів оперативно-розшукової діяльності одержання неправомірної вигоди, зокрема: А.М. Кислий, В.В. Коряк, Г.В. Мельниченко, С.О. Павленко, Г.С. Севрюкова, С.А. Сумський, В.М. Шалаєв. Проте вчені цієї групи не приділяли уваги особливостям протидії одержанням неправомірної вигоди службовою особою у земельній сфері.

Принагідно зазначимо, що тематику одержання неправомірної вигоди досліджували не тільки фахівці у сфері оперативно-розшукової діяльності, але і вчені інших галузей права, зокрема кримінального права, криміналістики, кримінології та кримінального процесу. Далі пропонуємо розглянути кожную групу окремо.

До першої групи ми відносимо вчених-юристів, які розглядали явище одержання неправомірної вигоди з точки зору кримінального права, зокрема: О.І. Альошина, А.В. Байлов, О.О. Кашкаров, О.В. Кришевич, Л.Ю. Маньковська, Д.Г. Михайленко, Л.О. Мостепанюк, К.В. Горобець, Д.А. Третьяков, А.С. Шалиганова та інші. Однак вказані науковці досліджували у своїх працях лише предмет злочину, передбачений ст. 368 КК України «Одержання хабара» у старій редакції, його кваліфікаційні ознаки, особливості складу злочину та інше. Проте, на сьогоднішній час у зв'язку з набуттям чинності нової редакції ст. 368 Кримінального кодексу України, їх напрацювання в основному втратили наукову актуальність. З появою Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18.04.2013 № 221-VII, назву ст. 368 Кримінального кодексу України викладено у новій редакції: «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

Далі розглянемо другу групу науковців, які вивчали особливості розслідування одержання неправомірної вигоди з точки зору кримінального процесу за КПК України, який діяв до 20.11.2012 року, а саме публікації: В.С. Благодира, В.Л. Давиденка, В.М. Ліценка, А.О. Ляша, О.В. Приходько, Г.О. Пушкарьова, В.М. Трепака та інших. Проте сучасна законодавча база зазнала кардинальних змін у зв'язку з чим питання, пов'язані з особливостями розслідування фактів одержання неправомірної вигоди службовими особами в сучасних умовах ще є недостатньо дослідженими, зокрема у сфері земельних відносин.

Третю групу складають роботи науковців-криміналістів, які розглядали у своїх працях тематику протидії одержанню та даванню неправомірної вигоди, серед яких: П.Т. Дорошенко, І.О. Звенигородський, Я.Є. Мишков, А.М. Тимчишин, В.М. Трепак, А.С. Рожков, С. В. Чичирко, В.В. Шаль та інші та ін. У працях перелічених науковців досліджувались питання: 1) криміналістичної характеристики одержання неправомірної вигоди; 2) характеристики особи, яка одержує неправомірну вигоду; 3) тактичних операцій при розслідуванні одержання неправомірної вигоди. На жаль, в роботах зазначених науковців не приділено уваги проблемам протидії оперативними підрозділами ОВС одержання неправомірної вигоди службовою особою в умовах теперішнього часу із урахуванням змін, які відбулися у 2012 році.

До четвертої групи належать публікації вчених у сфері кримінології, які вивчали окремі аспекти питання протидії одержанню неправомірної вигоди, зокрема: Л.С. Белік, О.О. Дудоров, В.В. Пінчук, О.І. Романова, І.О. Томчук, Н.Є. Філіпенко, С.В. Харченко та інші та ін.

Однак дані напрацювання вже не відповідають вимогам сьогодення у зв'язку з рядом об'єктивних (зміни у кримінальному процесуальному законодавстві) та суб'єктивних (зміна стереотипів населення та відношення до ОВС) причин.

Також варто приділити увагу роботам закордонних науковців, які приділили увагу тематиці протидії одержання неправомірної вигоди та з позицій різних галузей права досліджували це антисоціальне явище. Серед них: Е.В. Абдуліна, Д.Ю. Босак, Н.Н. Бухаров, А.П. Воробйов, А.А. Дмитриєва, А.В. Грошев, Н.В. Гущева, В.Н. Карагодин, Н.Н. Китаєв, Ю.Ю. Княз, Л.В. Лобанова, О.В. Лужнова, А.Ш. Маликова, А.Я. Малигін, А.А. Майдигов, В.Н. Крюков, А.С. Підвальний, І.М. Сичинова, А.Ю. Смирнов, М.А. Трухін, Х.А. Умаров, Т.В. Філатова, Д.А. Хохлов, Е.В. Христиніна, Р.В. Чупахін, В.А. Широков, П.В. Яні та інші. Напрацювання закордонних вчених свідчать про існування глобальної проблеми, яка не має кордонів – розповсюдження фактів одержання неправомірної вигоди. На жаль, ми не можемо в повній мірі опиратися на дані наукові праці у зв'язку з різним національним законодавством, менталітетом населення, соціально-економічним становищем тощо.

В Україні питанню щодо протидії злочинам у сфері земельних відносин ОВС України присвячені нечисленні дисертаційні дослідження вчених у сфері ОРД, зокрема це роботи С.В. Андрусенко [1], М.С. Рябченко [2] та В.Є. Тарасенко [3].

Отже, питання протидії одержанню неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин на сьогодні розглянуто вченими не в повній мірі, у зв'язку з чим виникає необхідність дослідити його на монографічному рівні.

Список використаних джерел:

1. Андрусенко С.В. *Виявлення та розслідування злочинів у сфері земельних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»* / С.В. Андрусенко. – Львів, 2012. – 20 с.
2. Рябченко М.С. *Попередження та розкриття злочинів у сфері земельних відносин підрозділами державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»* / М.С. Рябченко. – Дніпропетровськ, 2012. – 20 с.
3. Тарасенко О.С. *Протидія злочинам у сфері земельних відносин (оперативно-розшукові засади): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»* / О.С. Тарасенко. – Київ, 2011. – 19 с.

КОРУПЦІЯ ЯК СЕГМЕНТ КРИМІНАЛЬНОГО РИНКУ

Некрасов В. А.

кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника ФПМ Національного університету ДПС України з наукової роботи

Упродовж багатьох років Україні не вдається переломити небезпечні тенденції зростання масштабів корупції. Зокрема, не в повному обсязі виконуються міжнародні зобов'язання щодо боротьби з корупцією, що випливають з Конвенції ООН проти корупції, Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, численні рекомендації ЄС, Ради Європи, Стамбульського плану дій Організації економічного співробітництва і розвитку. Донині не прийняті дієві антикорупційні закони, немає оновленої стратегії та плану дій, не створено спеціалізованого правоохоронного органу.

Такий стан справ спричиняє критичне ставлення до України як до корумпованої держави з нестабільними державними інститутами, зокрема системою правосуддя. Індикатором цієї позиції вже традиційно є рейтинги міжнародної організації «Трансперенсі Інтернешнл»¹. Зокрема, у 2010 році Україна у щорічному рейтингу країн за рівнем корумпованості посіла 134 місце, серед 178 країн поруч з Того і Зімбабве, у 2011 році 152 серед 176 країн, у 2012 році 144 серед.

Результати індексу сприйняття корупції (ICK) у 2012 р. від Transparency International свідчать – незважаючи на певні кроки української влади в напрямку подолання корупції, ситуація залишається невтішною. Згідно з нинішніми результатами ІСК, Україна займає 144-е місце зі 176-ти країн, охоплених дослідженням, набравши при цьому 26 балів зі 100 можливих... Будь-який результат, менший за 30 балів, з точки зору Transparency International, вважається «ганьбою для нації», – йдеться в повідомленні організації.

Ефективність протидії цим корупційним проявам криється у розумінні криміногенних процесів, які відбуваються в економіці, здатності правоохоронних органів мислити значними категоріями, розуміти логіку масштабної криміналізації економічних відносин, і як наслідок умисного примушування суб'єктів господарювання корпоративним корумпованим осередком до здійснення власної діяльності у тіншовій сфері тощо.

У кожному криміногенному процесі існує певна «кримінальна» логіка у створенні сприятливих умов в яких можуть реалізовуватися протиправні задуми. Існує два найбільш криміналізованих напрями економіки в межах яких будуються кримінальні технології, схеми, способи вчинення протиправних дій це *стягування податків та розподілення бюджетних коштів*, навколо яких формується корупційна складова. Якщо порівняти ці два напрями з точки зору ризиків бути викритим правоохоронними органами, останній є найбільш небезпечним, у зв'язку з тим, що легко може окреслити коло суб'єктів причетних до розподілення бюджетних коштів та відповідно до зловживань у цій сфері. Перший навпаки, існуючі злочинні технології та умови в яких вони діють, особливо корупційна складова, дозволяють уникати відповідальності, тому можновладці, у тому числі хто повинен контролювати та боротися з цими явищами є учасниками кримінального перерозподілу результатів злочинної діяльності. Як саме це відбувається, дуже просто, кожна злочинна технологія має свої слабкі місця та вимушена балансувати між тіншовою та легальною економікою, між рухом готівкового та безготівкового капіталу, без таких ланцюгів, кримінальні схеми існувати практично не здатні. Контроль за місцями конвертації готівкового та безготівкового капіталу, так званими фіктивними фірмами, конвертаційними центрами, «майданчиками», які і є такими місцями, надає практично абсолютної можливості корупційного контролю за тіншовою економікою. У такому випадку рух готівки отриманої внаслідок протиправних операцій, тим більше її розподіл, прослідкувати практично не можливо. Все це спонукає корумпованих можновладців створювати не прозорі, економічно необґрунтовані правила ведення господарської діяльності, впроваджувати безсистемні моделі нормативних актів, додаючи до цього корупційний тиск, заганяти суб'єктів господарювання у тінь й отримувати значний відсоток, звертаємо увагу з мінімальним для себе ризиком, при перерозподілі тіншового капіталу. Тому впливати на ці процеси можливо лише руйнуючи інфраструктуру злочинності у сфері господарської діяльності.

Якщо співвіднести корупційні прояви з характером та правилами ведення господарської діяльності, можна констатувати, що корупція:

По-перше, не дає можливості приймати системні закони, які її унеможливають або мінімізують ризики щодо вчинення корупційних діянь у будь якій діяльності. Який би модельний закон або окрема норма не приймалися, вони будуть викривлені, щоб уможливити функціонування корупційної інфраструктури;

По-друге, не дає можливості до існування прогресивної моделі організаційно-управлінської структури державних органів або державного устрою як такого;

По-третє, встановлює преференції окремим підконтрольним суб'єктам господарювання, інших вимушує діяти в умовах існування не зрозумілих правил ведення господарської діяльності. Виходячи з

¹ "Індекс сприйняття корупції-2010" визначає рівень корупції у державних секторах 178 країн. Доповідь ґрунтується на даних 14 різних експертних опитувань. В "Індексі" країнам присвоюється рейтинг за шкалою від 0 до 10 (за старою методологією), де 10 відповідає мінімальному рівню корупції або за новою методологією від 1 до 100.

цього, враховуючи корупційну складову, нівелюється розвиток принципу конкуренції як неодмінного елементу ринку та основного його регулятора,¹ та бажання інших учасників господарського процесу діяти у законний спосіб, у зв'язку з тим, що ставить їх у не рівні умови економічного розвитку, безпеки та відповідно отримання прибутків від результатів власної підприємницької діяльності. Результатом такої ситуації є поступове розширення кола учасників, які починають вести господарську діяльність у незаконний спосіб;

По-четверте, забезпечує не рівний доступ господарюючих суб'єктів до можливості користування бюджетними коштами, які спрямовуються на розвиток окремих секторів економіки (зокрема через тендерні проекти тощо), чим змушують інших суб'єктів господарювання використовувати тіньову систему відносин, з тим щоб зменшити затратну складову виробництва, шляхом штучного завищення витрат на неї і як наслідок штучного зменшення бази оподаткування;

По-п'яте, протиприродно «селекціонує» кадри з низькими професійними та морально-етичними якостями, як наслідок останні не здатні виконувати покладені обов'язки у повному обсязі. Ця проблема вирішується за рахунок нагромадження кількості останніх, тим самим створюючи чисельний бюрократичний апарат. При цьому нівелюються система підготовки кадрів, поняття конкурс на заміщення посад, породжується таке негативне явище як торгівля робочими місцями в державних установах;

По-шосте, з метою отримання неправомірної вигоди посадовці-корупціонери штучно ускладнюють процедуру доступу суб'єктів господарювання та окремих громадян до реалізації власних прав, тим самим забезпечуючи власні незаконні прибутки за рахунок корупційних послуг;

По-сьоме, для уможливлення існування такого явища як корупція створюється ціла інфраструктура, яка поєднує у собі механізми корупційного тиску, складну не зрозумілу систему взаємовідносин між контролюючим органом та суб'єктом господарювання (перевірок, отримання дозвільних документів, ліцензування тощо), унеможливує виконання контролюючими органами, покладених на них обов'язків щодо боротьби з цим явищем, шляхом втягування останніх у корупційні схеми та забезпечення пропорційного перерозподілу корупційного прибутку між усіма учасниками;

По-восьме, корупційна інфраструктура має необмежені можливості, у зв'язку з тим, що здатна забезпечити у сучасних умовах надання корупційних послуг будь якій фізичній або юридичній особі, шляхом монополізації кримінального ринку таких послуг, змушуючи споживачів таких послуг саме працювати за запровадженими ними правилами.

По-дев'яте, в державі перестають діяти або формалізується діяльність багатьох громадських інституцій, соціальних державних проектів щодо виховання, навчання молодого покоління до негативного ставлення до різного роду аморального поведіння, протиправних дій, залучення останніх до активної участі в державних перетвореннях та ін.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного можна констатувати, що корупцію у сфері господарської діяльності можна розглядати: по-перше, як форму контролю тіньової економіки, по-друге, як сегмент кримінального ринку послуг, який розвивається по законам ринку.

З цього приводу дуже слушними є напрацювання О.О. Шишкіна, він наголошує, що кримінальний ринок відіграє в злочинному світі таку ж роль, як звичайний ринок для ринкової економіки, кримінальний ринок є основою організованої злочинності й корупції. Боротьба з ним є пріоритетним завданням кожної окремої держави, а у зв'язку із глобалізацією злочинності й усього світового співтовариства².

Кримінальний ринок як явище багатогранне й різноманітне, розглядати його потрібно з декількох позицій відповідно до різних аспектів його існування, ролями в суспільстві.

По-перше: розглядаючи кримінальний ринок у якості самостійного антигромадського інституту не можна не відзначити його високий ступінь суспільної небезпеки, що визначається питомою вагою сукупності складових, які входять у це поняття й пов'язаних з ним злочинів. Кримінальний ринок містить у собі практично половину статей КК України і полягає в найчастіше у професійному, договірному наданні злочинних, у нашому випадку корупційних, послуг, вчиненні протиправних дій і наданні заборонених товарів.

По-друге: кримінальний ринок як частина й вид організованої злочинності. Кримінальний ринок є діяльністю організованих злочинних груп, по наданню злочинних послуг або заборонених товарів, складова їх основного або додаткового доходу. Наприклад, кримінальний ринок по наданню послуг щодо конвертації грошових коштів невід'ємний від організованої злочинності по розкраданню бюджетних коштів, ухиленню від сплати податків, контрабанді й становить її вид. Тоді як для організованої злочинності по розкраданню бюджетних коштів, ринок по наданню послуг щодо конвертації грошових коштів може бути лише частиною, поряд з деякими іншими – незаконному відшкодуванню ПДВ, відмиванню доходів одержаних злочинним шляхом й іншими. У цьому аспекті боротьба із кримінальним ринком рівнозначна боротьбі з організованою злочинністю.

Третє: кримінальний ринок як інфраструктура, допоміжний інститут, що забезпечує постачання й функціонування організованої злочинності. Включає сектори кримінального ринку, що пов'язані з наданням товарів і послуг безпосередньо організованим злочинним групам: на сьогодні кожна існуюча

¹ Принцип конкуренції - це основний принцип, що захищає господарюючих суб'єктів різних організаційно-правових форм від підризу їх підприємницької діяльності шляхом підтримки сумлінної конкуренції й накладення компетентними органами санкцій на несумлінного господарюючого суб'єкта.

² Шишкін А.А. Борьба с криминальным рынком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum2009.rae.ru/pdf/article365.pdf>.

кримінальна схема потребує фінансування для реалізації злочинних задумів, а саме: забезпечити рух грошових коштів по банківським рахункам, щоб, наприклад, штучно сформувати податковий кредит, здійснювати купівлю продаж товарів або послуг тощо, як сегментів ланцюгів кримінальних схем, а також легалізацію (відмивання) злочинних доходів, отриманих у наслідок будь якої корисливої злочинної діяльності.

Четверте: кримінальний ринок як об'єднання злочинних груп, фактор, що сприяє взаємодії й координації злочинних груп. Кримінальний ринок точка дотику різних груп громадян, організованої злочинності та корумпованих чиновників. Кримінальний ринок сукупність суспільних відносин щодо попиту, пропозиції й придбання протизаконних товарів і послуг. Не дивно, що в процесі реалізації своїх протизаконних інтересів між учасниками таких суспільних відносин, які мають однакову протиправну спрямованість виникають зв'язки, контакти, налагоджується співробітництво. Це сприяє координації діяльності злочинних груп, взаємодії організованої злочинності з корумпованими чиновниками, утворенню глобальних злочинних організацій, ускладнює боротьбу з ними.

Очевидно й без сумніву першорядне значення у справі протидії організованої злочинності й корупції належить боротьбі із кримінальним ринком. І така боротьба ведеться, але, на жаль, не так успішно як хотілося б. Здається, що для успішної протидії кримінальному ринку необхідно враховувати багатфакторність явища, що викладено вище, так само вважаємо за необхідне детальне наукове вивчення проблеми, створення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності боротьби із кримінальним ринком, розробки ефективних заходів, методів і способів протидії, використання сучасних методів і обліком місцевих особливостей.

Список використаних джерел:

1. Некрасов В.А. Оперативно-розыскное противодействие коррупции в сфере экономики // Проблемы оперативно-розыскного обеспечения уголовного судопроизводства и уголовно-процессуального стимулирования оперативно-розыскной деятельности: Сборник статей / Под ред. М.П. Полякова. – Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2010. – С. 223–232.
2. Некрасов В.А. Заходи протидії корупції в сфері економіки: Актуальні проблеми протидії корупції в органах Державної податкової служби України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, 25 квітня 2012, Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2012. – С.131-134.
3. Михальченко М., Михальченко О., Невмерижицький Є. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз: Монографія. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2010. – 615 с.
4. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. – К.: Атіка, 2001. – 347 с.
5. Терещук О.В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення. Дис... канд. юрид. наук 12.00.08 / Одеська національн. юрид. акад. – Одеса, 2000. – 204 с.
6. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): Монографія. – К.: Юридична думка, 2004. – 400 с.
7. Гвоздецький В.Д. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні: Монографія. – К.: Леся, 2012. – 584 с.

УДК 342.5

УТВЕРЖДЕННЯ КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ У РАМКАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ

Нестерович В. Ф.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

За часів незалежної України утвердження консультативно-дорадчих органів було здійснено у рамках запровадження у нашої державі соціального діалогу, який є процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень його сторонами. Соціальний діалог здійснюється на принципах: законності; репрезентативності й повноважності сторін та їх представників; незалежності та рівноправності сторін; конструктивності та взаємодії; добровільності та прийняття реальних зобов'язань; взаємної поваги та пошуку компромісних рішень; обов'язковості розгляду пропозицій сторін; пріоритету узгоджувальних процедур; відкритості та гласності; обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей; відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

Першим кроком щодо утвердження консультативно-дорадчих органів у рамках запровадження соціального діалогу в Україні стало прийняття 27 квітня 1993 року Президентом України Указу № 151/93 «Про Національну раду соціального партнерства», яким засновано Національну раду соціального партнерства – постійно діючий консультативно-дорадчий орган при Президентові України, який утворюється з представників Кабінету Міністрів України, об'єднань підприємців та професійних спілок для узгодженого вирішення питань, що виникають у соціально-трудовій сфері [1].

Основними завданнями Національної ради соціального партнерства було визначено: узгодження шляхом тристоронніх консультацій позицій сторін у соціально-трудовій сфері з метою забезпечення поєднання інтересів держави, власників та працівників підприємств, установ і організацій, а також по-

шук компромісів між соціальними партнерами для запобігання конфліктам; участь у підготовці висновків щодо проектів законів, інших актів законодавства в галузі соціально-трудових відносин та пропозицій з питань удосконалення трудового законодавства з урахуванням норм міжнародного права; вироблення пропозицій щодо Генеральної угоди та галузевих тарифних угод, організація і проведення консультацій при їх укладенні; аналіз виконання Генеральної угоди, розробка відповідних рекомендацій щодо усунення розбіжностей між Сторонами, що виникають з питань її виконання, в разі їх звернення до Національної ради; узгодження позицій Сторін щодо ратифікації і денонсації конвенцій Міжнародної організації праці (МОП); повідомлення громадськості через засоби масової інформації про результати домовленостей Сторін у соціально-трудовій сфері [1].

Разом з тим, за час функціонування Національної ради соціального партнерства, вона так і не стала ефективним загальнонаціональним консультативно-дорадчим органом, який сприяє узгодженню інтересів сторін соціального партнерства під час прийняття нормативно-правових актів. У зв'язку з цим, Указом Президента України від 29 грудня 2005 року № 1871/2005 «Про розвиток соціального діалогу в Україні» Національну раду соціального партнерства було ліквідовано та створено Національну тристоронню соціально-економічну раду [2].

Суттєво посилює роль цього консультативно-дорадчого органу прийняття Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI, відповідно до якого Національна тристороння соціально-економічна рада – це постійно діючий орган, що утворюється Президентом України, до основних завдань якого належить: 1) вироблення консолідованої позиції сторін соціального діалогу щодо стратегії економічного і соціального розвитку України та шляхів вирішення існуючих проблем у цій сфері; 2) підготовка та надання узгоджених рекомендацій і пропозицій Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України з питань формування і реалізації державної економічної та соціальної політики, регулювання трудових, економічних, соціальних відносин. Пропозиції та рекомендації, прийняті в межах компетенції Національної ради та схвалені її рішенням, є обов'язковими для розгляду органами державної влади та органами місцевого самоврядування, яким вони адресовані. Для участі у розгляді цих рішень можуть запрошуватися члени Національної ради [3].

Національна тристороння соціально-економічна рада, згідно статті 11 вище зазначеного Закону, складається з рівної кількості повноважних представників сторін соціального діалогу національного рівня і об'єднує 60 членів, які здійснюють свої повноваження на громадських засадах:

20 членів профспілкової сторони, які делегуються репрезентативними об'єднаннями профспілок, які мають статус всеукраїнських;

20 членів сторони роботодавців, які делегуються репрезентативними об'єднаннями організацій роботодавців, які мають статус всеукраїнських;

20 членів сторони органів виконавчої влади, які призначаються Кабінетом Міністрів України. Строк повноважень членів Національної ради становить 6 років.

Питання позбавлення повноважень члена Національної ради у зв'язку з неналежним виконанням ним обов'язків або з інших причин належить до компетенції кожної із сторін [3].

Національна рада відповідно до частини 2 статті 12 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI, виконує дорадчі, консультативні та узгоджувальні функції шляхом вироблення спільної позиції та надання рекомендацій і пропозицій сторін соціального діалогу щодо:

- формування і реалізації державної економічної та соціальної політики, регулювання трудових, економічних, соціальних відносин;
- проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань соціальної та економічної політики і трудових відносин, державних програм економічного та соціального розвитку, інших державних цільових програм;
- державних соціальних стандартів та рівня оплати праці;
- основних економічних і соціальних показників проекту Державного бюджету України на відповідний рік;
- ратифікації Україною конвенцій Міжнародної організації праці, міждержавних угод та нормативних актів ЄС з питань, що стосуються прав працівників і роботодавців;
- створення сприятливого середовища для розвитку соціального діалогу, ефективної діяльності суб'єктів господарювання, професійних спілок, організацій роботодавців та їх взаємодії з іншими інститутами громадянського суспільства;
- впровадження міжнародного і вітчизняного досвіду з організації та ведення соціального діалогу;
- інших питань, які сторони вважають значущими для забезпечення конституційних прав і гарантій громадян, суспільної злагоди, соціально-економічного розвитку держави [3].

Таким чином, консультативно-дорадчі органи, які створені та функціонують у рамках реалізації соціального діалогу в Україні, формально відповідають європейській трипартистській моделі співробітництва органів публічної влади, профспілок та громадських об'єднань підприємців. Водночас, за своїм змістом та можливостями впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів, існуючий варіант соціального партнерства у нашій державі істотно відрізняється від європейської практики діяльності консультативно-дорадчих органів. Такий стан речей обумовлений насамперед двома основними причинами, які мають місце в Україні. По-перше, розпорошеністю громадськості та її неготовністю до

консолідованого відстоювання власних інтересів під час участі у діяльності в консультативно-дорадчих органах. По-друге, нівелювання ролі держави, яка не виконує наразі функцію арбітра для узгодження різних громадських інтересів під час прийняття нормативно-правових актів.

Список використаних джерел:

1. Про Національну раду соціального партнерства: Указ Президента України від 27 квітня 1993 року № 151/93 // *Офіційний вісник України*. – 1999. – № 5. – Ст. 156.

2. Про розвиток соціального діалогу в Україні: Указ Президента України: від 29 грудня 2005 року № 1871/2005 // *Офіційний вісник України*. – 2006. – № 52. – Ст. 3271.

3. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI // *Відомості Верховної Ради України*. – 2011. – № 28. – Ст. 255.

УДК 343.1(477)

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД

Новак Р. Н.

здобувач кафедри кримінального права та процесу ХНУВС

У правовій державі суд є одним із основних гарантів дотримання конституційних прав і свобод людини, в тому числі й у сфері кримінального судочинства. За своєю правовою природою суд є незалежним органом самостійної гілки влади – судової, неупередженим арбітром, який не відноситься до жодної зі сторін кримінального провадження. Самостійною формою реалізації судової влади є судовий контроль, здійснення якого впливає з покладеної на суд функції захисту прав і свобод людини й громадянина та закріплення у ст. 55 Конституції України права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб.

Судовий контроль – це кримінально-процесуальна діяльність суду, яка здійснюється ним у встановленій кримінальним процесуальним законом формі, спрямована на забезпечення законності дій та рішень органів і посадових осіб, що здійснюють досудове розслідування кримінальної справи. Він відображає демократичну природу кримінального процесу, є елементом реалізації такого завдання кримінального провадження, як охорона прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Однак, не слід ототожнювати судовий контроль у досудових стадіях кримінального процесу із правосуддям, яке є діяльністю спеціально уповноважених на це державних органів – судів, пов'язаною із розглядом справи відповідно до кримінально-процесуального законодавства та вирішенням питань про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні злочину, про вид і міру покарання винної особи та застосування у зв'язку з цим кримінально-правових норм.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), прийнятий 13 квітня 2012 року, значно розширив функцію судового контролю на стадії досудового розслідування: у процесі з'явився новий суб'єкт – слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні; збільшено кількість питань, які вирішуються не слідчим чи прокурором одноособово, а слідчим суддею у судовому засіданні за участю сторони захисту на основі змагальності тощо.

Процесуальні гарантії дотримання прав і законних інтересів осіб у кримінальному провадженні на підставі угод посідають важливе місце у механізмі судового контролю. КПК України у ст. 468 закріплює можливість укладати такі види угод: про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим. Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого.

Перелік істотних умов, відносно яких мають діяти згоди сторони угоди, встановлений на законодавчому рівні, що є своєрідною гарантією законності та правової визначеності. Зокрема, такі угоди, незалежно від їх виду, мають містити формулювання підозри чи обвинувачення та його правову кваліфікацію із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, узгоджене покарання та згоду сторін на його призначення. Наслідками укладення та затвердження угоди для потерпілого є обмеження права оскарження вироку, позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення, змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди, а для підозрюваного чи обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку, відмова від права на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують. Відтак, зважаючи на процесуальні наслідки укладення таких угод, важливим у процесі переговорів є забезпечення відповідності змісту угоди дійсній волі сторін та фактичним обставинам справи.

Процесуальним механізмом гарантування прав і свобод особи у кримінальному провадженні на підставі угод є судовий контроль, зокрема такий його елемент, як можливість оскарження рішень, дій,

бездіяльності слідчого, прокурора. Відповідно до ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні можуть бути оскаржені: бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення; рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування, про закриття кримінального провадження, про відмову у визнанні потерпілим, про відмову у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора розглядаються слідчим суддею місцевого суду. Однак, ст. 303 КПК України не передбачає можливості оскаржити під час досудового розслідування незаконні рішення, дії, вчинені під час переговорів щодо укладення угоди, зокрема ті, які є наслідком застосування примусу. Такі скарги можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді. За таких умов вирішальну роль у гарантуванні законності у кримінальному провадженні на підставі угод набуває суд, який відповідно до ст. 474 КПК України, перевіряє угоди на відповідність вимогам КПК України та затверджує їх. Суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

УДК 343.88

СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПОДАТКОВОЇ МІЛІЦІЇ ТА БОРОТЬБИ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ОВС ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА ПРИПИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Олійник В. М.
здобувач ОДУВС

Взаємодію між оперативними підрозділами можливо розглядати як самостійний інститут, але як інститут який базується на самостійних вузькоспеціалізованих принципах. Підміна «принципів» «умовами оптимізації» є недопустимою, адже ці категорії різнопланові і нерівнозначні за змістом. Так, говорячи про умови оптимізації до них можна віднести: достатнє фінансування, належне нормативне забезпечення і т.д. Нам видається неможливим віднесення означених положень до принципів, як основоположних засад діяльності. Крім цього, оптимізація будь-чого можлива лише у разі його реального існування, тобто наявності об'єкту на який спрямовується комплекс заходів, що є необхідною передумовою початку оптимізації. По-суті, можна говорити про оптимізацію взаємодії лише, після початку її реалізації у вигляді активної діяльності відповідних суб'єктів спрямованої на досягнення поставленої мети.

На основі наведених положень ми вважаємо, що *під принципами взаємодії оперативних підрозділів по боротьбі з економічною злочинністю ОВС та податкової міліції слід вважати систему основоположних ідей, які сформовані з урахуванням наукових досліджень та практики застосування форм, методів оперативно-розшукової діяльності, негласних слідчих (розшукових) дій на сучасному етапі та здатні найбільш повно забезпечити виконання завдань боротьби з економічною злочинністю.*

Серед спеціальних принципів взаємодії слід виділити:

Предметність. Принцип предметності полягає у тому, що поєднання зусиль двох діяльнісних систем (оперативних підрозділів БЕЗ та ПМ) має виникати лише у зв'язку з конкретними фактами чи особами, які становлять оперативний інтерес, та на конкретних підставах. По-суті, основою для початку взаємодії служать інформація, відносно події, осіб та фактів, що становлять оперативний інтерес.

Систематичність. Означений принцип базується на тому, що здійснення оперативно-розшукової діяльності це перманентний процес. Відповідно і взаємодія оперативних підрозділів повинна бути регулярною, мати безперервний характер. Крім цього, означений принцип детермінований тим, що оперативні підрозділи є елементами складної системи правоохоронних органів, діяльність яких підпорядкована загальній меті та узгоджується на рівні управління цими системами.

Розмежування компетенції. Незважаючи на спільність завдань, оперативні підрозділи ОВС і податкової міліції наділені специфічними, чітко визначеними повноваженнями, мають власні функціональні обов'язки, і тому керуючись принципом «дозволено лише те, що прямо передбачено в законі» повинні діяти виключно у межах своєї компетенції.

Плановість. Це вираз цілеспрямованості спільних зусиль та управління ними. Реалізація цього принципу дозволить встановити послідовність реалізації висунутих цілей, визначити організаційно-тактичні основи використання сил та засобів на кожному етапі взаємодії, шляхи і терміни вирішення поставлених завдань, реалізувати намічені цілі найбільш раціональним шляхом.

Професіоналізм. Принцип професіоналізму у взаємодії передбачає використання відповідного набору професійно-ділових, комунікативних та особистих якостей правоохоронців, що беруть участь у спільній узгодженій діяльності. Професіоналізм передбачає не тільки високий рівень практичної підготовки безпосередніх виконавців, але й осіб, які організовують взаємодію на управлінському рівні.

Оперативність. Як зазначалось вище, для взаємодії оперативних підрозділів ОВС та податкової міліції характерний принцип плановості, але у реальному житті не можливо прорахувати та спрогнозувати усіх тенденцій розвитку процесу взаємодії, передбачити константний алгоритм дій. Саме тому,

важливим принципом взаємодії між означеними підрозділами виступає оперативність. Використання принципу оперативності підкреслює динамічний характер взаємодії оперативних підрозділів, здатність швидко реагувати на зміни в оперативній обстановці шляхом оптимального використання відповідних сил та засобів. Принцип оперативності безпосередньо впливає на організацію та тактику як оперативно-розшукової діяльності в цілому так і процесу взаємодії між оперативними підрозділами.

Оптимальність. Взаємодія передбачає погоджене функціонування суб'єктів і тому передбачає оптимальне використання можливостей взаємодіючих суб'єктів. Реалізація означеного принципу передбачає взаємний аналіз суб'єктами взаємодії можливостей один одного (кількісно-якісних характеристик). Належне дотримання означеного принципу дозволяє ефективно планувати проведення спільних оперативно-розшукових заходів та оптимально використовувати можливості негласних працівників.

Принцип пропорційної відповідальності за наслідки взаємодії не можна реалізувати без розв'язання такого практичного питання, як облік та оцінка діяльності взаємодіючих елементів. На жаль, доводиться констатувати, що тепер ми не маємо надійних критеріїв оцінки діяльності органів, служб та виконавців, оскільки не маємо й чіткої системи обліку результатів їхньої роботи. До питання про відповідальність за наслідки взаємодії є різні підходи. Згідно з одними з них передбачається встановити для усіх взаємодіючих суб'єктів рівну (солідарну) відповідальність за виконання спільного завдання. Ця позиція, безсумнівно, є правильною в тому плані, що визнання зворотного можуть викликати створення умов, які сприятимуть формальному ставленню до виконання спільних завдань окремими виконавцями, що буде негативно впливати на стан боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку. Разом з тим таке трактування може призвести до знеособлення. Мабуть, більш ефективним було б правило, згідно з яким взаємодіючі органи несли б відповідальність лише за той обсяг роботи, котрий був покладений на них відповідно до їх компетенції.

УДК 343.88

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ІНШИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС ТА ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Омельченко О. С.

Начальник Управління БОЗ ГУМВС України в Харківській області

Подолання організованої злочинності – довгострокове завдання, вирішення якого вимагає комплексного підходу і перш за все залежить від належної взаємодії і координації діяльності слідчих та оперативних підрозділів правоохоронних органів.

Перебуваючи в межах блоку кримінальної міліції спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю тісно взаємодіють не тільки зі слідством, а і з усіма підрозділами кримінальної міліції (карний розшук, Державна служба боротьби з економічною злочинністю, підрозділи боротьби з незаконним обігом наркотиків, боротьби з кіберзлочинністю, оперативної служби та оперативно-технічних заходів), а також з підрозділами внутрішньої безпеки, транспортної, спеціальної та судової міліції. Ці підрозділи здійснюють оперативно-розшукову діяльність в органах внутрішніх справ і здійснюють взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами.

Правовою основою взаємодії правоохоронних органів є чинне законодавство України: Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, рішення Конституційного Суду України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України і нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ України з питань організації взаємодії між органами та підрозділами внутрішніх справ при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень.

За новим КПК України центральне місце в організації розслідування злочинів посідає слідчий, який здійснює процесуальні й координуючі функції взаємодії. Це передбачено його процесуальним статусом. Діюче кримінально-процесуальне законодавство надає слідчому право у справах, що знаходяться у його провадженні, доручати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК).

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій за доручення слідчого, прокурора, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або у випадках, передбачених статтею 250 КПК України, постанови слідчого, узгодженої з прокурором, чи прокурора.

Тенденція злиття організованої злочинності з економічною обумовлює вдосконалення взаємодії спеціальних підрозділів УБОЗ з підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю шляхом:

- проведення спільних великомасштабних цільових оперативно-пошукових заходів на об'єктах і в галузях економіки, що найбільше піддались впливу організованих злочинних угруповань, які спеціалізуються на здійсненні великих шахрайських операцій у бюджетній сфері;
- розробки і здійснення спеціальних операцій з виведення бюджетно утворюючих підприємств з-під впливу кримінального насильства.

– проведення оперативно-розшукових й організаційних заходів, спрямованих на припинення незаконного обігу підакцизних товарів, у тому числі тютюнових виробів, а також перекриття каналів витоку доходу від їхньої реалізації в тіньову економіку.

Значний внесок у справу боротьби з організованою злочинністю вносить і карний розшук. Це обумовлено спільними завданнями боротьби з загально-кримінальною злочинністю і тенденцією поширення її організованих форм. Співробітники цих двох підрозділів володіють навичками оперативної роботи і здатні кваліфіковано проводити різноманітні оперативно-розшукові заходи та спільні операції щодо боротьби зі злочинними групами. У межах оперативно-розшукових справ, що заведені за наявності підстав, визначених частиною першою статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» за тяжкими або особливо тяжкими злочинами, у взаємодії з підрозділами ДОТЗ МВС України проводяться наступні оперативно-технічні заходи:

– аудіоконтроль особи, що є різновидом втручання в приватне спілкування (ст. 260 КПК України), який полягає в негласному прослуховуванні, відборі, фіксуванні та обробленні з використанням технічних засобів розмов особи або інших звуків, пов'язаних з її діяльністю, місцем перебування тощо;

– негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), що здійснюється шляхом контролю за телефонними розмовами, яке полягає в негласному спостереженні, відборі, фіксації, обробці і відтворенні з використанням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, змісту телефонних розмов, а також інших відомостей та сигналів, які передаються телефонним каналом зв'язку;

– зняття інформації з каналів зв'язку (ст. 263 КПК України), що дозволяє негласно одержувати, фіксувати із застосуванням відповідних технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, обробляти та відтворювати різні види сигналів, які передаються через мережу Інтернет та інші мережі передачі даних;

– огляд кореспонденції (різновид втручання в приватне спілкування ст. 262 КПК України), який полягає в негласному відборі за ідентифікаційними ознаками кореспонденції, на яку накладено арешт, її обробці, знятті копій чи отриманні зразків та інформуванні підрозділу-ініціатора для прийняття рішення щодо подальших дій (здійснюється оперативними службами органів внутрішніх справ України через оперативно-технічні підрозділи Служби безпеки України);

– негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (різновид ОРЗ та негласної слідчої (розшукової) дії ст. 267 КПК України), яке полягає в негласному обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою виявлення речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів, виявлення та вилучення зразків для дослідження, виявлення осіб, які розшукуються, установлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи;

– відеоконтроль особи (різновид втручання в приватне спілкування ст. 260 КПК України), який полягає в негласному спостереженні та фіксації з використанням технічних засобів рухів, дій особи, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо;

– установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), яке полягає в негласному застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі кінцевого обладнання, активованого в мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, та інших радіо випромінювальних пристроїв;

– зняття інформації з електронних інформаційних мереж (систем) (ст. 264 КПК України), що полягає у негласному пошуку, виявленні шляхом фізичного або програмного доступу, відборі і фіксації інформації, що міститься в електронних інформаційних мережах (системах) або їх частинах, доступ до яких обмежується її власником, утримувачем, або пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (здійснюється лише структурними підрозділами Департаменту оперативно-технічних заходів МВС України та Головного управління боротьби з організованою злочинністю МВС України);

– аудіоконтроль місця (ст. 270 КПК України), який полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіозапису в середині публічно доступних місць, без відома їх власника або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності;

– відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), який полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

Важливу роль у боротьбі з організованою злочинністю відіграє Департамент оперативної служби МВС України. Основними завданнями цієї служби є:

– участь у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до вимог статті 269 Кримінального процесуального кодексу України;

– проведення за завданнями оперативних підрозділів ОВС оперативно-розшукових заходів, направлених на збір інформації щодо підготовки особою або групою осіб тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також для отримання відомостей, що вказують на ознаки такого злочину;

– надання практичної допомоги в реалізації оперативно-розшукових справ відносно осіб, які переховуються від слідства й суду за скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів, засуджених, що ухиляються від відбуття покарання за такі злочини.

Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів з оперативною службою здійснюється в ході проведення: візуального спостереження за особою, річчю або місцем; оперативної установки та оперативного (ініціативного) пошуку. Ці заходи можуть здійснюватись з метою забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб, а також щодо попередження та припинення правопорушень при виникненні ситуації, що несе реальну загрозу інтересам держави, життю та здоров'ю громадян, або може призвести до виникнення масових заворушень. Матеріали оперативної служби долучаються до справ кримінального провадження, оперативно-розшукових та контрольно-наглядових справ.

Основними формами взаємодії слідчих та оперативних підрозділів з оперативною службою є:

– спільне вивчення оперативної обстановки в регіоні і на певних територіях, аналіз практики застосування можливостей оперативної служби з різних проблемних питань розкриття злочинів, розробка на цій основі заходів, спрямованих на більш ефективне застосування можливостей у боротьбі зі злочинністю;

– участь керівників підрозділів оперативної служби у нарадах, що проводяться слідчими та оперативно-розшуковими підрозділами, у роботі оперативних штабів по розкриттю злочинів, у розробленні планів комплексних і спеціальних операцій та відпрацювань з питань застосування сил та засобів підрозділів оперативної служби.

– виїзд на місця подій при вчиненні особливо тяжких злочинів для вирішення питання про необхідність підключення можливостей служби в їхньому розкритті.

Крім того підрозділи оперативної служби, у межах своєї компетенції, взаємодіють зі Службою безпеки України, Управлінням державної охорони України щодо запобігання посягань на життя і здоров'я посадових осіб та об'єкти, відносно яких здійснюється державна охорона, а також в інтересах суспільства та держави. Порядок такої взаємодії визначається спільними нормативно-правовими актами.

Оскільки в Україні існує концепція паралельної дії правоохоронних структур, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю (МВС, СБУ, податкова міліція, митна служба), виникають питання чіткого законодавчого розмежування компетенції і принципів спеціалізації різних суб'єктів ОРД, а також організації їх взаємодії в боротьбі з організованою злочинністю.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», пункту 34 Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, затвердженого Указом Президента України від 22 квітня 2011 року № 494 та з метою забезпечення ефективної взаємодії правоохоронних органів у протидії організованій злочинності, розроблено та затверджено «Інструкцію про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю». Ця Інструкція визначає порядок взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України під час виконання покладених на них законодавством завдань у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Завдання такої взаємодії полягає в посиленні протидії організованим злочинним угрупованням, у тому числі міжрегіонального та транснаціонального характеру, створеним на етнічній основі, які мають корумповані зв'язки, а також в попередженні, виявленні й розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними групами і злочинними організаціями.

Реалізація цього завдання досягається проведенням спільного аналізу стану, структури організованої злочинності, причин і умов, що сприяють діяльності організованих груп, прогнозування тенденцій поширення організованої злочинності; обміном оперативною інформацією, що становить інтерес для боротьби з організованою злочинністю; розробкою й реалізацією спільних планів у сфері боротьби з організованою злочинністю, а також проведенням узгоджених оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів. Підготовка та проведення спільних заходів проводиться за рішенням керівників зацікавлених підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю та корупцією після аналізу криміногенної обстановки, наявних сил та засобів. Обмін оперативною інформацією між спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України під час проведення спільних заходів здійснюється за наявності оперативно-розшукової справи або кримінального провадження та за письмовим розпорядженням керівників відповідних спеціальних підрозділів.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У ЗЛОЧИНАХ ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗЛОЧИННИМИ ПОСЯГАННЯМИ НА ПОМешKANНЯ ГРОМАДЯН

*Пестрецов М. О.
ад'юнкт кафедри ОРД НАВС*

Проблемні питання оперативно-розшукового забезпечення процесу розслідування найбільш складних видів злочинів почали активно розроблятися в останні роки у зв'язку з змінами соціально-політичної орієнтації суспільства, зокрема, визнанням існування організованої злочинності [1].

Термін «оперативно-розшукове забезпечення слідства» вперше з'явився в спеціальній літературі з ОРД на рубежі 80-х років [2]. Одночасно на необхідність оперативно-розшукового забезпечення досудового слідства (попереднього) зверталася увага в ряді відомчих нормативних актів, що стимулювало його наукову розробку в різних напрямках.

Незважаючи на достатнє різноманіття досліджень, в теорії ОРД поки не досягнуто єдиної думки щодо трактування змісту «оперативно-розшукового забезпечення». Оскільки ж ця проблема проходить стадію наукового обґрунтування в якості самостійного напрямку предмета теорії оперативно-розшукової діяльності, зупинимось більш детально на її загальнотеоретичних аспектах.

Розглядаючи сутність оперативно-розшукового забезпечення діяльності слідчого, Хомколов В.П. вказує, що це така організаційна форма, яка є самостійною системою у структурі взаємодії слідчого і органів дізнання, що уявляє собою «комплекс правових та організаційно-тактичних заходів, які обумовлюють взаємозв'язок і взаємовплив слідчого і оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ з метою всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи». Надалі він уточнює, що оперативно-розшукове забезпечення являє систему заходів, заснованих на законі та відомчих нормативних актах, здійснюваних оперативно-розшуковими підрозділами органів внутрішніх справ і спрямоване на безперервне, своєчасне і повне забезпечення попереднього слідства інформацією, що містить сукупність фактичних даних про обставини скоєних злочинів та осіб, які їх вчинили, а також інших відомостей, необхідних для розслідування і розкриття злочинів. В одній з наступних робіт В.П. Хомколов підкреслює, що поняття «взаємодія» значно ширше поняття «оперативно-розшукового забезпечення попереднього розслідування» і «є його матеріальною передумовою» [3, с. 36–37].

На думку Є.М. Рябкова, оперативно-розшукове забезпечення слідства являє собою «діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ щодо створення оптимальних умов для повного і об'єктивного розслідування шляхом здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів переважно розвідувального характеру щодо осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності, їх зв'язків, а також інших осіб, що мають відношення до розслідуваних злочинів, і нейтралізації їх неправомірного впливу на процес доказування».

Є.І. Борділовський у зміст даного поняття включає «... комплекс заходів оперативно-пошукового характеру, здійснюваних відповідними оперативними службами органів внутрішніх справ по встановленню притаманними їм методами і засобами фактів, які підлягають доказуванню у кримінальних справах, в цілях отримання слідством даних, що сприяють встановленню істини у справі та прийняттю до винних передбачених законом заходів» [4, с. 112].

Розглянувши різні думки дослідників відзначимо, що оперативно-розшукове забезпечення кримінальних проваджень у злочинах пов'язаних зі злочинними посяганнями на помешкання громадян передбачає не тільки сам процес доказування, подолання протидії кримінального середовища та забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, а й оперативну готовність органів внутрішніх справ до протидії цьому виду злочинів.

Також, ми поділяємо позицію тих авторів, які на основі системного методу досліджень визначають єдність державної системи кримінальної юстиції що функціонує у вигляді автономних її підсистем (компонентів): оперативно-розшукової діяльності; досудового слідства і судового розгляду. Кожна із зазначених підсистем функціонально незалежна у використанні законодавчо визначених повноважень для вирішення єдиного комплексного завдання протидії злочинності, її приватного завдання – попередженню злочинів та досягнення єдиної мети – забезпечення невідворотності відповідальності винних за скоєне.

Звідси випливає висновок, що оперативно-розшукове забезпечення кримінальних проваджень у злочинах пов'язаних зі злочинними посяганнями на помешкання громадян може охоплювати своїм змістом рішення таких приватних завдань як виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес для правоохоронних органів, проведення оперативно-профілактичних заходів, оперативної перевірки первинних даних про кримінальну подію, оперативної розробки осіб, які готують вчинення злочинів, пов'язаних зі злочинними посяганнями на помешкання громадян. Тому висновок про те, що «... в діяльності оперативних підрозділів з попередження кримінальної протидії простежуються риси, характерні для всіх форм оперативно-розшукової діяльності» [5, с. 16] лежить у тій же площині.

Розгляд проблемних питань оперативно-розшукового забезпечення кримінальних проваджень у злочинах пов'язаних зі злочинними посяганнями на помешкання громадян не буде повним без аналізу

думок окремих авторів, які незважаючи на критичне ставлення більшості дослідників, продовжують відстоювати поняття «оперативне супроводження», ґрунтуючись на етимологічному тлумаченні термінів «супроводжувати» і «забезпечувати», або не проводять межі між категоріями «оперативно-розшукове забезпечення» і «оперативно-розшукове супроводження».

У цьому зв'язку, виникає нагальна необхідність у вивченні цих термінів не тільки з позиції їх походження, але і з позиції з'ясування сутності та значущості тих реальних явищ дійсності які вони відображають. Розглянуті поняття складаються з трьох тісно взаємопов'язаних смисловим навантаженням ключових слів – термінів. Так, «оперативно» – вказує насамперед на своєчасність, швидкість виконання чогось; «розшукова» – означає досліджувати, дізнаватися, дошукуватися до істини; слова «забезпечення» і «супроводження» – це опорні слова в даному випадку, тому варто звернутися до їх тлумачення.

Тлумачний словник російської мови С.І. Ожегова при роз'ясненні слова «забезпечення» відсилає читача до смислового значення дієслова «забезпечити», який означає – «забезпечити чим-небудь у потрібній кількості; зробити цілком можливим, реально здійсненним» [6, с. 316].

Термін же «супроводжувати» розкривається через поняття «проводити одночасно з чим-небудь» [6, с. 370]. З цих пояснень випливає, що супроводження підкреслює лише паралельність відповідних дій. Виходячи з проведеного дослідження, етимології і змісту наведених слів можна зробити наступні висновки:

- оперативно-розшукові заходи з надання допомоги та сприяння повній і об'єктивній реалізації завдань кримінального судочинства, що проводяться співробітниками кримінальної міліції несуть наступальний характер і не можуть зводитися до пасивної функції його супроводження, тому як завжди виступають активно забезпечуючими. Причому активно забезпечуюча функція ОРД вирішується власними силами, засобами і методами, відмінними від кримінально-процесуальних і не знаходиться в їх службовій залежності, тому мову можна вести про взаємодію рівнозначних державних функцій протидії злочинності;

- смислове навантаження професійного терміна «оперативно-розшукове забезпечення» значно ширше і під ним слід розуміти не тільки систему дій оперативних працівників, а й їхні професійні знання, навички, вміння;

- ми вважаємо, що оперативно-розшукове забезпечення кримінальних проваджень у злочинах пов'язаних зі злочинними посяганнями на помешкання громадян слід віднести до змісту організаційно-тактичного рівня оперативно-розшукової діяльності, який визначається завданнями забезпечення ефективного функціонування групи специфічних комплексів оперативно-розшукових заходів, близьким за цілями, завданнями і методами їх досягнення і здійснюваних у типових умовах оперативної обстановки.

Таким чином, можна зробити висновок, що під оперативно-розшуковим забезпеченням кримінальних проваджень у злочинах пов'язаних зі злочинними посяганнями на помешкання громадян, розуміється організаційно-тактичний комплекс оперативно-розшукових заходів, заснований на системі оперативно-розшукових знань, навичок і умінь, використовуваних підрозділами кримінальної міліції в цілях: створення оптимальних умов для своєчасного і обґрунтованого порушення кримінального провадження; доказування вини осіб, які вчинили злочин; припинення протидії кримінального середовища встановленню істини у кримінальному провадженні; здійснення функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу і повної реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за вчинене.

Список використаних джерел: 1. Хачаров Х.Д. Организация и тактика оперативно-розыскного обеспечения расследования корыстно-насильственных преступлений: Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 1997/ 2. Богданов Б.Е. Оперативно-розыскное обеспечение расследования хищений социалистического имущества, должностных и хозяйственных преступлений. – М., 1982. 3. Хомколов В.П. Оперативно-розыскные аппараты органов внутренних дел в системе уголовной юстиции. Теоретические и прикладные проблемы / В.П. Холмоков. – Домодедово, 1993. – 82 с. 4. Бордиловский Э.И. Сущность и основные направления оперативно-розыскного обеспечения предварительного расследования групповых преступлений / Э.И. Бордиловский // Актуальные проблемы агентурно-оперативной деятельности органов внутренних дел: Труды Академии МВД СССР. – М., 1990. – 150 с. 5. Михайловская И.Б. Теоретические вопросы изучения эффективности деятельности органов внутренних дел по раскрытию и расследованию преступлений: Сб. статей. – М.: Акад. МВД СССР, 1982. 57 с. 6. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Изд. 23 – М., 1991. – 424 с.

УДК 343.985

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ОПЕРАЦІЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Плішань О. А.

ад'юнкт кафедри ОРД ННІКМ, ХНУВС

Загальновідомо, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [1]. При цьому оперативно-розшукові заходи занадто різноманітні, й кожний з фахівців пропонує власну класифікацію, ґрунтуючись на власному досвіді й ознаках, які, на їх думку, є значимими. Метою нашого дослідження є вивчення підходів провідних науковців щодо визначен-

ня місця і ролі оперативно-розшукової операції в оперативно-розшуковій діяльності в цілому, та в системі оперативно-розшукових заходів, зокрема.

Зміст завдань ОРД має свою специфіку, тому оперативно-розшукова операція за безумовної присутності в ній головних (типових) ознак «операції», як організаційної форми дій, відрізняються від спеціальної – типової операції, перш за все, використанням у ній різновидів оперативних та оперативно-технічних сил, заходів та засобів. Тим більше використання в оперативно-розшуковій операції заходів роз'яснювально-профілактичного характеру відбуватися не може в силу зрозумілих причин.

З наведених причин визначення поняття «операції», яке надано у виданні «ОРД. Терміни та визначення» [2] також не можна розглядати як оперативно-розшукову операцію. До того ж, до проблематики визначення оперативно-розшукової операції наближались ще в пострадянські часи такі вчені, як А.Г. Лекарь і А.Г. Вандишев, які розглядали ведення оперативного пошуку як організаційно-тактичну систему [3]. В перші роки незалежності України проблематикою операції (спеціальної) займався В.А. Лаптії, який зробив вагомий внесок у наукове розроблення теорії спеціальної операції, їх типізацію щодо різновидів надзвичайних ситуацій криміногенного і некриміногенного характеру, розроблення правових та організаційно-тактичних основ спецоперації, типових планів до них тощо [4]. Але ж мова про безпосередньо оперативно-розшукові операції не йшла. В наш час наблизились до цієї проблематики такі вчені, як О.В. Копан, Ю.В. Дубко, але перший приділив більше уваги управлінському аспекту операції, розглядаючи її як загальну форму управління (оперативного управління ОВС в особливих умовах); другий автор, на наш погляд, у більшості своїх робіт за даною тематикою занадто воєнізував саме практику спеціальних операцій ОВС з охорони громадського порядку [5; 6].

Деякі російські вчені К.К. Горяінов, В.С. Овчинський та О.Ю. Шумилов [7] оперативно-розшукову операцію розглядають як один із видів оперативно-розшукових заходів, при чому пропонують оперативно-розшукові заходи в цілому поділяти на:

- адаптовані розшуком криміналістичні методи: опитування, збирання відомостей, збір зразків для порівняльного дослідження, перевірочні закупівлі, дослідження предметів і документів, спостереження, ідентифікація особистості, обстеження приміщень, будинків, споруд, ділянок місцевості й транспортних засобів, оперативний експеримент;

- розвідувальні методи, властиві тільки розшуку: контроль поштових відправлень, телеграфних й інших повідомлень, прослуховування телефонних переговорів і зняття інформації з технічних каналів зв'язку;

- розвідувальні операції: оперативне впровадження й контрольована поставка.

Так, запропонований К.К. Горяіновим, В.С. Овчинським та О.Ю. Шумиловим поділ заходів на адаптовані розшуком криміналістичні методи, розвідувальні методи, властиві тільки розшуку, і розвідувальні операції є досить умовним і спірним. З нашої точки зору операцію, в тому числі оперативно-розшукову операцію, слід розглядати як організаційно-тактичну форму реалізації сил, засобів, методів, а також декількох ОРЗ, тобто «операція» – це поняття значно ширше, ніж оперативно-розшуковий захід.

Питанню визначення безпосередньо оперативно-розшукової операції і її місця у справі виконання завдань ОРД присвячені роботи М.А. Погорецького [8].

Важливими критеріями класифікації оперативно-розшукових заходів, на погляд вченого є їх функціональне призначення, обмеження конституційних прав людини, умови й особливості проведення, характер регламентації Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», документування та використання їх результатів у кримінальному процесі [8].

Виходячи з визначених М.А. Погорецьким об'єкта оперативно-розшукової діяльності та його видів, а також поняття оперативно-розшукового заходу, в межах оперативно-розшукової діяльності можна виокремити оперативні організаційно-управлінські заходи й оперативно-розшукові заходи [8].

Оперативними організаційно-управлінськими є ті заходи, що проводяться для самозабезпечення функціонування оперативно-розшукової діяльності як самостійної державної системи, а також здійснення оперативно-розшукових заходів (оперативно-забезпечувальних та інформаційно-пізнавальних заходів: використання допомоги гласних і негласних штатних та позаштатних працівників (п. 12 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); встановлення конфіденційного співробітництва з особами на засадах добровільності (п. 13 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); створення з метою конспірації підприємств, організацій, використання документів, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів (п. 16 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); створення і застосування автоматизованих інформаційних систем (п. 17 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»)).

Організаційно-управлінські, як і оперативно-забезпечувальні заходи (операції), є не самостійними, а допоміжними, оскільки спрямовані на успішне проведення інформаційно-пізнавальних заходів, і в кінцевому рахунку на створення умов для своєчасного отримання оперативної інформації [8]. Своєю чергою, оперативно-розшукові заходи можна поділити на оперативно-забезпечувальні й інформаційно-пізнавальні [8]. Оперативно-забезпечувальними є заходи (операції), що спрямовані на успішне проведення конкретних інформаційно-пізнавальних заходів для пізнання конкретних обставин злочинної діяльності (пошук та виявлення фактичних даних і їх джерел). До цієї групи заходів належать вказані у ст.

8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»: контрольна та оперативна закупівля й постачання (п. 2); порушення питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та прийняття участі в їх проведенні (п. 3); проведення операцій по захопленню злочинців, припиненню злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб (п. 5); проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співпрацює з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості (п. 8) [8]. Інформаційно-пізнавальні заходи – це такі заходи, що безпосередньо спрямовані на отримання оперативної інформації відповідно до завдань оперативно-розшукової діяльності. Оперативні інформаційно-пізнавальні заходи залежно від мети, з якою вони проводяться, можуть бути розвідувально-пошуковими, розшуковими й контррозвідувальними [8].

До оперативно-пізнавальних заходів належать вказані в ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»: опитування (п. 1); відвідування жилих та інших приміщень за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, а також збирання відомостей про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких здійснюється перевірка (п. 6); негласне виявлення та фіксування слідів тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержання розвідувальної інформації, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення транспортні засоби, на земельні ділянки (п. 7); зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів отримання інформації (п. 9); контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень (п. 10); здійснення візуального спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів (п. 11) [8].

М.А. Погорецький справедливо відзначає, що термін «захід» визнається синонімом «засобу», отже засобами в ОРД визнається все те, за допомогою чого забезпечується отримання результату в ОРД, у тому числі оперативно-розшукового заходу. ОРЗ, на думку М.А. Погорецького, можна визначити як сукупність узгоджених, взаємопов'язаних і поєднаних між собою загальною метою та завданнями дій уповноважених Законом України «Про ОРД» суб'єктів, що здійснюються переважно негласно, шляхом використання оперативно-розшукових сил, засобів, методів та форм [8, с. 65]. Наведене не викликає заперечень, але за змістом дуже нагадує поняття «операції», тобто знов виникає синонім.

Нарешті, оперативно-розшукова операція, має всі ознаки операції (теорія операції), її назва вказує на організаційну форму дій, а слова «оперативно-розшукова» – на суб'єкт, який проводить дії (оперативний апарат, працівник), а також домінуючі способи дій (ОРЗ). На відміну від інших видів операцій ОВС, в ній задіюються спеціальні сили і засоби ОРД, її організація і проведення відбувається в умовах таємності (неочевидності). Притаманними ознаками ОРО є конспіративність підготовки, зашифрована і замаскована форма здійснення, наявність легенди, домінування ОРЗ над іншими видами заходів і дій; органічний зв'язок оперативно-розшукових заходів з завданнями досудового слідства.

Дослідження місця і ролі оперативно-розшукової операції в як елементу оперативно-розшукової діяльності буде вважатися не повним без врахування здобутків М.Б. Саакяна, якій провів комплексне дослідження організаційно-тактичних основ оперативно-розшукових операцій ОВС. Дослідником розроблено і обґрунтовано класифікацію операцій ОВС за ознакою їх відношення, як структурного елемента, до певного виду діяльності (тактики) служб і підрозділів ОВС, а саме: спеціальні операції – до спеціальної тактики ОВС; тактичні операції – до криміналістичної тактики слідчих органів; оперативно-розшукові операції – оперативно-розшукової тактики оперативних апаратів. Автор визначає оперативно-розшукову операцію як вид складної форми оперативно-розшукового діяння, вищий організаційний елемент ОРД – система погоджених та взаємопов'язаних за метою, часом, місцем оперативно-розшукових заходів та оперативно-розшукових дій, які здійснюються за загальним планом, з єдиного центру та спрямованих на досягнення мети та виконання завдань ОРД, які передбачені законодавством [9].

Визначення поняття оперативно-розшукової операції має не лише певне теоретичне значення, воно, на нашу думку, має стати основою для засад діяльності ОВС під час вирішення покладених на них завдань. У зв'язку з цим постає нагальна потреба в розробці та введенні в дію відповідного відомчого нормативного акту – Настанови «Про проведення органами внутрішніх справ оперативно-розшукових операцій», – в якому було б нормативно закріплено поняття оперативно-розшукової операції.

Список використаних джерел: 1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135–XII, із змінами і доп. від 15 грудня 2005 № 3200–IV // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. 2. Термины и определения. К.: Изд-во КВШ МВД СССР, 1988. – 309 с. 3. Лекарь А.Г., Вандышев А.С. О задачах и структуре новой организационно-тактической системы. Выпуск № 87 – М., 1975. – 22 с. 4. Лаптії В.А. Організаційні основи спеціальних операцій, що здійснюють органи внутрішніх справ (управлінський аспект): методичні рекомендації – К.: НАВС, 1997, – 76 с. 5. Копан О.В. Забезпечення внутрішньої безпеки України. Теоретико-управлінські засади. Введення в поліцейську стратегію: монографія. – К.: НАВСУ. – 423 с. 6. Дубко Ю.В. Управление органами внутренних дел в чрезвычайных ситуациях. – К.: НУВД Украины, 2001. – 280 с. 7. Оперативно-розсыльная деятельность: учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. – М.,

2001. – С. 305. 8. Погорецький М.А. *Оперативно-розшукові заходи: поняття і види* / М.А. Погорецький // *Державна безпека України: наук.-практ. зб. НАН України і СБ України*. – К., 2005. – № 1(3). – С. 62–67. 9. Саакян М.Б. *Операції в оперативно-розшуковій діяльності: теорія і практика. Монографія*. – Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. – 215 с.

УДК 343.1(477):65.012.8

КОНТРОЛЬ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Перепелиця М. М.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції ХНУВС

В умовах поступової інтеграції України до євроспільноти актуальним питанням стає адоптація вітчизняного оперативно-розшукового законодавства до світових вимог. Така адоптація можлива через компаративний аналіз закордонного законодавства у зазначеній сфері.

Одним з найбільш інтрузивних заходів правоохоронних органів є контроль кореспонденції, відтак потребує чіткого унормування процедура його здійснення. В Україні право накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку надається підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність відповідно до п. 10 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 [1] контроль за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією полягає в огляді поштових відправлень, їх копіюванні.

Як бачимо, цей оперативно-розшуковий захід, як і негласна слідча (розшукова) дія, яка йому відповідає, що є складовою частиною втручання у приватне спілкування, має три складових частини: арешт, огляд і виїмку кореспонденції. При цьому кореспонденцією є листи всіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми й інші матеріальні носії передання інформації між особами [2]. Для негласного контролю поштових повідомлень і відправлень може застосовуватися переносна (у тому числі портативна) малогабаритна рентгеноскопічна або рентгенотелевізійна апаратура, ознаками якої є її малі габарити [3].

У Росії відповідно до п. 9 ст. 6 Федерального закону «Про оперативно-розшукову діяльність» цей захід має назву контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень – це спосіб отримання інформації про злочинну діяльність підозрюваних осіб шляхом негласного перегляду поштової, телеграфної та іншої кореспонденції, яка передається по мережах електричного та поштового зв'язку [4]. Контролю може бути піддана кореспонденція, адресована конкретній особі, або кореспонденція, яка відправляється від неї, або кореспонденція, що надходить на яку-небудь адресу чи відправляється з цієї адреси. Така кореспонденція (повідомлення) може бути або просто прочитана, або прочитана, і з неї знята копія, або в окремих випадках, встановлених Законом «Про оперативно-розшукову діяльність», не буде відправлена одержувачеві [5].

У разі виявлення в поштових відправленнях предметів і речовин, заборонених до пересилки, організації федерального поштового зв'язку незалежно від проведення оперативно-розшукового заходу мають право затримувати такі поштові відправлення [6].

Відповідно до п. 1 Указу Президента Російської Федерації «Про впорядкування організації і проведення оперативно-розшукових заходів з використанням технічних засобів» контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень на користь органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, покладається на органи федеральної служби безпеки [7]. Результати контролю поштових відправлень оформлюються довідками посадових осіб оперативних підрозділів, які його проводили [8].

У США проведення цього оперативно-розшукового заходу частково врегульовано в Інструкції Генерального прокурора «Про здійснення ФБР місцевих операцій». Зокрема, існує заборона на здійснення цього заходу на стадії попереднього розслідування [9]. Крім того, контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень врегульовано Зводом законів Сполучених Штатів.

Слід зазначити, що у США розділяють такі заходи, як перегляд змісту поштових відправлень та їх реєстрація (mail cover), причому для проведення реєстрації поштових повідомлень у США достатньо відповідного запиту правоохоронного органу.

У Великобританії цей захід входить до перехоплення комунікацій. Контроль кореспонденції у Німеччині регулюється §§ 99–100 Кримінально-процесуального кодексу [10], і був одним з перших оперативно-розшукових заходів, закріплених на законодавчому рівні. Так, згідно з § 99 дозволяється виїмка листів і відправлень на пошті, а також телеграм на телеграфі, адресованих обвинуваченому. Також дозволяється виїмка у вказаних місцях листів, відправлень і телеграм, що містять факти, які дозволяють зробити висновок, що вони відправлені обвинуваченим або йому призначені, і що їх зміст має значення для справи.

Відповідно до § 100 Кримінально-процесуального кодексу право на виїмку (§ 99) належить тільки судді, а за невідкладності дій – і прокуратурі. Санкціонована прокуратурою виїмка не має законної чинності, якщо протягом трьох днів на неї не отримано підтвердження судді.

Відкриття вилученої кореспонденції проводиться суддею. Він може у разі потреби передати ці повноваження прокуратурі, щоб не затягувати розслідування. Передача цих повноважень оскарженню не

підлягає, причому вона може бути багатократною. До отримання ордеру прокуратура повинна в запечатаному вигляді негайно передати судді вилучену кореспонденцію, зокрема закриті поштові відправлення. Дозвіл на проведення прокуратурою виїмки надає компетентний суддя на підставі § 98 Кримінально-процесуального кодексу. Рішення про розкриття вилученої кореспонденції ухвалює суддя, який призначив виїмку або її підтвердив.

Поштові відправлення, стосовно яких не було дозволу на відкриття, необхідно негайно направити адресатові. Те ж саме стосується і випадків, коли після відкриття поштового відправлення не потрібне його затримання. Частина тексту затриманого листа, яка не становить інтересу для розслідування, повинна бути направлена адресатові у вигляді копії.

Крім того, контроль кореспонденції та зняття інформації з каналів зв'язку у ФРН підрозділами БНД також урегульовано в законі «Про обмеження таємниці листування, поштової таємниці та таємниці телекомунікацій» 2001 року [11].

У Китайській Народній Республіці порядок контролю кореспонденції урегульовано підзаконними нормативно-правовими актами. Загальні ж підстави та процедурні питання проведення цього заходу закріплено у статтях 116 та 118 Кримінально-процесуального кодексу КНР [12]. Так, якщо слідчі вважають необхідним вилучити пошту або телеграми підозрюваного, то вони, з дозволу органу громадської безпеки або Народної Прокуратури сповіщають поштові телекомунікаційні служби з тим, щоб останні перевірили і передавали їм всю пошту і повідомлення, що надходять.

У разі потреби продовжувати вилучення поштові і телекомунікаційні служби негайно сповіщаються про це. Якщо під час розслідування з'ясується, що вилучені пошта, телеграми не мають стосунку до справи, то протягом трьох діб дію заходів з вилучення має бути припинено, а речі повинні бути повернені первинним власникам або в поштові і телеграфні відділення.

Слід зазначити, що провадження контролю кореспонденції поступово втрачає свою актуальність, оскільки з розвитком комп'ютерних технологій люди дедалі більше спілкуються за допомогою електронної пошти. Перехоплення електронної пошти не входить до цього заходу, а більше стосується зняття інформації з електронних інформаційних систем. На нашу думку, в Україні такі оперативно-розшукові заходи, як контроль кореспонденції та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж доцільно об'єднати в єдиний захід – перехоплення комунікацій, як це зроблено у Великій Британії. Це дозволить встановити єдині правила та процедури для проведення перехоплення комунікацій та зняти нині існуючу невизначеність, яка може виникати під час перехоплення тієї чи іншої комунікації. Крім того, об'єднання таких заходів цілком узгоджуватиметься зі світовою тенденцією щодо переходу від конкретних норм права до абстрактних.

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 : від 28.03.2008 : [із змінами і доповненнями на 04.06.2010] // Юридичний вісник України. – 2008. – 05. – №20.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 // Голос України. – 2012. – № 90-91.
3. Про надання додаткової інформації [щодо переліку спеціальних технічних засобів] : лист Державної митної служби № 25/7-09-18/13158 : від 02.11.2004 : [із змінами і доповненнями на 11.05.2006] [Електронний ресурс] / Ліга : Закон Еліт : Мережна версія.
4. Шеломенцев В. П. Організована кіберзлочинність : до визначення поняття / В. П. Шеломенцев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : науково-практичний журнал. – К. : МНДЦ, 2009. – № 21. С. 46.
5. Захарцев С. И. Оперативно-розыскные мероприятия: общие положения / С. И. Захарцев. – СПб : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. С. 127.
6. Оперативно-розыскная деятельность : учебник / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова ; 2-е изд., доп. и перераб. – М : ИНФРА-М, 2004. С. 347.
7. Об упорядочении организации и проведения оперативно-розыскных мероприятий с использованием технических средств : указ Президента РФ № 891 : от 01.09.95 // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1999. – № 24. – Ст. 2954.
8. Основы оперативно-розыскной деятельности : учебник / под ред. С. В. Степашина. – СПб : Лань, 1999. – 704 с. – Серия «Учебники для вузов. Специальная литература».
9. The Attorney General's Guidelines for Domestic FBI Operations. – September 29, 2008.
10. Strafprozeßordnung (StPO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf>.
11. Gesetz zur Beschränkung des Brief-, Post- und Fernmeldegeheimnisses (Artikel 10 – Gesetz – G 10) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/g10_2001/gesamt.pdf.
12. Criminal Procedure Law of the People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.pkulaw.cn/display.aspx?id=347&lib=law&SearchKeyword=Criminal%20Procedure%20Law&SearchCKeyword=>

РОЛЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Політова А. С.

кандидат юридичних наук начальник відділу міжнародних зв'язків Донецького юридичного інституту
МВС України

Сьогодні проблема боротьби з корупцією є однією з найактуальніших у нашій державі. Саме проблема корупції є чи не найголовнішою серед тих, що постійно збурюють вітчизняне суспільство, вона істотно перешкоджає здійсненню соціально-економічних перетворень і підвищенню ефективності національної економіки, становить серйозну загрозу для державних інститутів, викликає недовіру до них, створює негативний імідж України на міжнародній арені.

У Законі України від 07 квітня 2011 року «Про засади запобігання та протидії корупції» в частині 5 статті 5 «Суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції» зазначено: «Спеціально уповноважені суб'єкти безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень. Спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, якщо інше не передбачено законом» [1].

Координацію діяльності правоохоронних органів з питань протидії корупції здійснюють у межах наданих повноважень, визначених законами, Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори. Для забезпечення реалізації цього положення Закону у Генеральній прокуратурі України 20 червня 2011 року проведено координаційну нараду керівників правоохоронних органів держави, рішенням якої визначено конкретні узгоджені заходи щодо боротьби з корупцією.

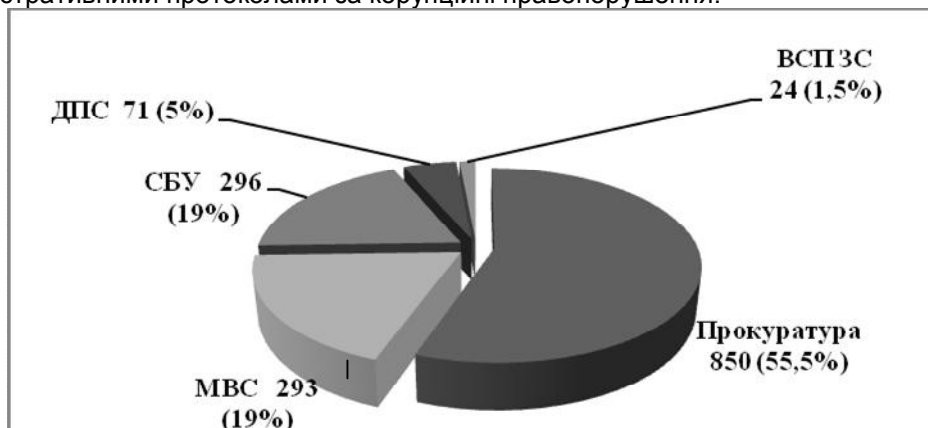
Крім того, з метою удосконалення прокурорського нагляду щодо протидії корупції видано відомчий наказ від 21.06.2011 № 10гн та проведено відповідні структурні зміни у Генеральній прокуратурі України, де створено Головне управління нагляду за додержанням законів спецпідрозділами та іншими органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю і корупцією, у складі якого є управління нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з корупцією (відділи нагляду за виконанням законодавства у сфері запобігання та протидії корупції та нагляду за додержанням законів при провадженні досудового слідства у кримінальних справах про злочини, пов'язані з корупцією). У структурі цього Головного управління також утворено відділ з розслідування кримінальних справ про злочини, пов'язані з корупцією.

Статтею 19 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» на спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики, яким тимчасово визначено Міністерство юстиції згідно з Указом Президента України від 5 жовтня 2011 року № 964, покладено щорічну підготовку та оприлюднення звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції.

За даними Міністерства юстиції України, оприлюднених у «Звіті про результати проведення заходів щодо запобігання та протидії корупції у 2011 році», органи внутрішніх справ України серед суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, займають так звану «третю сходинку» після прокуратури та Служби безпеки України. Це впливає із даних, показаних на Мал. 1.

Щодо кримінальної відповідальності за корупційні злочини, то органами внутрішніх справ у 2011 році виявлено 16 тис. службових злочинів, у тому числі 2875 фактів хабарництва (з них на суму понад 10 тис грн – 375, понад 30 тис. грн – 190, понад 100 тис. грн – 126), учинених службовими особами органів влади та управління (702), працівниками контролюючих органів (874) і суддями (20). До кримінальної відповідальності за вчинення цих злочинів притягується 8,3 тис. осіб, з них 1,7 тис. – за хабарництво на загальну суму понад 75,5 млн грн (середній розмір одержаного хабара становить 44,5 тис. грн.).

Подібна ситуація щодо протидії корупції суб'єктами, які здійснюють заходи щодо її запобігання і протидії, спостерігається і у 2012 році. Органи внутрішніх справ знову «посіли» третю сходинку за складеними адміністративними протоколами за корупційні правопорушення.

Мал. 1. Діаграма про направлення до суду адміністративних протоколів про порушення Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» за 12 місяців 2011 року¹

Разом з тим, відзначаючи позитивну тенденцію протидії корупції працівниками органів внутрішніх справ, ми повинні відзначити і негативну.

Це обумовлено тим, що у кримінальному провадженні працівників прокуратури та Служби безпеки України перебувають справи щодо вчинення корупційних злочинів працівниками міліції. Так, зокрема, на розширеному засіданні колегії Генеральної прокуратури зазначено, що впродовж 2007-2008 рр. до суду за корупційні діяння притягнуто 574 правоохоронці, з них 396 працівників ОВС [2, с. 5]. Лише протягом 2008 року до відповідальності за корупційні злочини притягнуто 452 правоохоронці, 336 із яких – працівники ОВС [3, с. 26-29]. І з кожним роком ця ситуація не покращується, а тільки погіршується. Протягом 2010 року судами були винесені обвинувальні вироки відносно 407 колишніх працівників міліції, що на 19 % більше, ніж у 2009 році (342). Найбільша кількість засуджених припадає на м. Київ – 30, АР Крим – 29, Одеську область – 27, Дніпропетровську – 24, Сумську – 22, Донецьку – 21, Хмельницьку – 17, Запорізьку та Луганську області – по 16, Харківську – 14 та Миколаївську – 13 [4, с. 34].

Отже, проведений нами аналіз щодо ролі органів внутрішніх справ у протидії корупції дозволяє нам сформулювати такий висновок. Виступаючи суб'єктом, який здійснює заходи щодо запобігання і протидії корупції, працівник міліції сам вчиняє корупційні правопорушення. Тому серйозним завданням для органів внутрішніх справ є зосередження уваги на питаннях запобігання та протидії корупції не тільки суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, визначеними у ст. 4 Закону, а й самими працівниками ОВС.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI «Про засади запобігання та протидії корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/>.
2. Медведько О. Виступ на нараді при Президентові України з розгляду питання про стан протидії корупції в Україні (15 квіт. 2008 р.) / О. Медведько // Вісник прокуратури. – 2008. – № 4. – С. 3-6.
3. Генеральна прокуратура України. Інформація про стан злочинності в державі у 2008 році. – К., 2009. – 94 с.
4. Войтович Ю. В. До питання протидії корупційним деліктам в органах внутрішніх справ України / Ю. В. Войтович // Економіка, фінанси, право. – 2012. – № 10. – С. 33-36.

УДК 343.88

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВАДЖЕННЯ ОПЕРАТИВНО – РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Рижов М. Г.

здобувач кафедри ОРД та СТ ДДУВС

Виходячи зі системно-структурного підходу до змісту оперативно – розшукових заходів (далі ОРЗ), нами у попередніх роботах визначено, що структурно їх можливо поділити на наступні елементи:

- мета та оперативно-тактична задача;
- об'єкт ОРЗ;
- змістовна частина ОРЗ;
- суб'єкт ОРЗ;
- прийоми організаційного характеру спрямовані на оптимізацію ОРЗ [1].

Аналіз сучасних теоретичних розробок та практики здійснення оперативно – розшукових заходів показує, що прийоми знання, використовувані при їх проведенні, мають ряд специфічних рис, обумовлених особливостями не тільки об'єкта або суб'єкта але й сфери його застосування [2, с. 83–86; 3, с. 31]. Наприклад, такий оперативно-розшуковий захід, як оперативне опитування, може застосовуватися в умовах активної протидії опитуваної сторони, тому використовуваний тут приватний метод пізнання збагачується прийомами, спрямованими на подолання або нейтралізацію можливої протидії[4]. Для цього оперативні працівники можуть маскувати свою приналежність до правоохоронних органів або приховувати справжні цілі опитування, застосовуючи зашифровані форми постановки питань. Такими тактичними прийомами збагачуються усі методи знання, використовувані при проведенні ОРЗ. Звідси можна зробити висновок, що змістовна частина ОРЗ, окрім пізнавальних прийомів, включає, зашифрування і тактичні прийоми конспірації, легендування і подолання протидії кримінального середовища, а також відповідність дій ступеню небезпеки злочинного діяння [5].

Проведене нами дослідження та праці інших вчених показують, що означені чинники необхідно враховувати на всіх етапах підготовки та проведення оперативно-розшукових заходів у цьому випадку важливим є рівень організації оперативно – розшукового заходу [6].

Як вбачається, організаційне забезпечення обумовлює інтеграцію усіх елементів ОРЗ в єдину систему і створює необхідні передумови для ефективного вирішення виникаючого тактичного завдання.

---

¹ Звіт про результатами проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2011 році : [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file/23456.

Виходячі з реаліїв сьогодення, на наш погляд, організація конкретного ОРЗ складає наступний комплекс заходів: моніторинг, аналіз і оцінка оперативно-тактичної ситуації; прийняття та ухвалення рішення і планування ОРЗ, визначення об'єкта, виду ОРЗ, виконавців та передбачення заходів щодо їх забезпечення та шифрування факту ОРЗ від злочинного отточення, забезпечення використання спеціальних технічних засобів, документальне оформлення отриманих результатів, передбачення заходів щодо легалізації та напрямків використання отриманих результатів в ОРД або кримінальному провадженні.

Виходячі з основ теорії управління будь який захід можливо поділити на низку етапів, яким належить типовий набір дій щодо його підготовки та провадження:

Підготовчий етап. Він поділяється на низку стадій:

Пізнавальна стадія або інформаційна, яка складається з моніторингу, оцінки та аналізу оперативно-тактичної ситуації, в ході якого вивчаються початкові дані, що є підставою для проведення ОРЗ, проводиться перевірка цих даних по наявних інформаційних масивах правоохоронних органів для встановлення додаткових відомостей, перевірки їх достовірності і повноти. Отримана інформація повинна оцінюватися з точки зору, виявлення проблеми, ресурсів і перспектив її рішення наявності приводів і підстав для проведення ОРЗ.

Цільова стадія, на якій відбувається формування мети та задач ОРЗ, визначення об'єкта та суб'єктів, ухвалення рішення про проведення ОРЗ

Організаційна стадія, яка складається з:

- постановка тактичного завдання ОРЗ в існуючих умовах;
- розробка й опис заходів, засобів і шляхів реалізації задуму до досягнення поставленої мети;
- визначення виконавців заходів, утворення органу керування ОРЗ;
- планування ОРЗ: вибір місця, часу, учасників заходу, необхідних спеціальних технічних засобів, порядку і тактики його здійснення. Для проведення складних оперативно-розшукових заходів, які вимагають дотримання строгої конспірації, використання оперативних комбінацій, участі декількох співробітників оперативних підрозділів, фахівців і громадян, що сприяють, як правило, розробляються письмові плани їх здійснення. Такі плани затверджуються відповідними керівниками, уповноваженими на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

У свою чергу план повинен містити наступні елементи:

- обґрунтування мети проведення ОРЗ;
- задач, які необхідно вирішити в процесі проведення ОРЗ;
- визначення необхідних сил і засобів, що дають можливість реалізувати оперативний задум ОРЗ;
- визначення виконавців, часу і місця проведення ОРЗ;
- переліку засобів фіксації дій осіб – об'єктів ОРЗ;
- переліку засобів фіксації дій осіб – об'єктів ОРЗ;
- визначення заходів забезпечення особистої безпеки співробітників, які беруть участь у проведенні ОРЗ;
- переліку способів вирішення оперативно-тактичних задач ОРЗ;
- технічного і матеріального забезпечення ОРЗ;
- визначення порядку взаємодії і координації діяльності підрозділів відповідних правоохоронних органів, задіяних в ОРЗ;
- способи контролю виконання запланованих заходів.

Основою ефективності реалізації задуму оперативно-розшукового заходу є відповідність плану наступним умовам: реальність, оптимальність, індивідуальність використання сил, засобів; напруженість; стабільність та конкретність заходів, які плануються; забезпечення виконання вимог конспірації і режиму секретності; усі оперативно-розшукові дії та заходи під час проведення ОРЗ повинні бути адекватні діям представників злочинного середовища та бути спрямовані на забезпечення особистої безпеки учасників заходу; забезпечити шифрування негласних співробітників або осіб, які проводять даний захід; враховувати, що ефективність ОРЗ пропорційна ступеню комплексного використання сил і засобів.

Виконання означених умов забезпечить ефективне виконання будь якого ОРЗ.

При цьому аналіз практики провадження різними суб'єктами ОРД конкретних видів ОРЗ дозволяє визначити, що:

1. Основними організаційні проблеми, що існують на сучасному етапі:

- недостатня спеціалізація структурних підрозділів кримінальної міліції щодо здійснення різних видів ОРЗ;
- недостатній рівень аналітичного забезпечення провадження заходів у формі оперативного (ініціативного) пошуку, що призводить до формалізації планування та знижує його ефективність;
- відсутність аналітичної розвідки середовища де може бути здійснений ОРЗ;

- відсутність сучасного методичного та наукового забезпечення проведення ОРЗ та НСРД в умовах дії новітнього оперативного-розшукового процесуального законодавства;
  - недостатня ступень оперативної готовності персоналу кримінальної міліції до проведення ОРЗ у складних умовах минливої оперативної-тактичної ситуації.
2. Загальними підставами досягнення мети ОРЗ є:
- наявність надійних джерел інформації про стан оперативної-тактичної ситуації та сучасних методик її оцінки та прогнозування;
  - наявність суб'єкта, інтересам якого повинна служити інформація, що надходить, а також мети її використання;
  - наявність методик отримання, систематизування та оцінки інформації відповідно до конкретних завдань ОРЗ;
  - використання законів розповсюдження інформації у соціальних системах та сучасного програмного забезпечення аналітичної роботи.

Список використаних джерел:

1. Рижов М.Г. Структура оперативно-розшукових заходів / М.Г. Рижов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – 2013. – Спеціальний випуск. – С. 75-82.
2. Комашко В.В. Актуальні питання провадження імітування обстановки вчинення злочину / В.В. Комашко // Оперативно – розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук. практ. конф. (Дніпропетровськ, 27 вересня 2013 р.). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 256 с.
3. Сервецький І.В., Якименко Г.О. Теорія оперативно-розшукових заходів: монографія / І. В. Сервецький, Г.О. Якименко. – К., 2006. – 196 с.
4. Геращенко О. С. Тактико-психологічні засади розвідувального опитування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / О. С. Геращенко. – Одеса : ОДУВС, 2011. – 20 с.
5. Головіна Л. В. Теоретико-правові та організаційно- тактичні засади оперативного огляду: Автореферат дис. ... к.ю.н.: 21.07.04 – оперативно – розшукова діяльність / Л.В. Головіна. – Львів: ЛДУВС, 2008. – 20 с.
6. Порядок дій працівників органів внутрішніх справ під час надходження заяв та повідомлень про скоєння терористичних актів та екстремістських проявів: Методичні рекомендації / Укладачі Шинкаренко І.Р., Кириченко О.В., Галючек А.А., Дараган В.В.; за заг. Ред. І.Р. Шинкаренко. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. – 50 с.

УДК 351.745.7:343.132

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ

Сало О. М.

здобувач кафедри кримінального процесу Луганського державного університету внутрішніх справ

Негласні слідчі (розшукові) дії – це новий інститут, який запроваджений в новому Кримінальному процесуальному кодексі України. З прийняттям даного інституту, негласну роботу, пов'язану з оперативно-розшуковою діяльністю, впроваджено в процесуальний процес, тим самим надано право прокурору, слідчому здійснювати таку роботу.

Безумовно, використання негласних слідчих (розшукових) дій сприяє забезпеченню кримінального провадження, а головне надає можливість прокурору, слідчому без залучення відповідного оперативно-го підрозділу проводити негласну роботу в інтересах кримінального судочинства. Втім, перед прокурором та слідчим постала проблема в «обізнаності» негласної роботи, яка фактично зведена до формалізму, оскільки прокурор, слідчий: по-перше – немає навичок у проведенні даної роботи; по-друге – відсутнє технічне забезпечення її проведення; по-третє – недостатньо часу для проведення негласних слідчих (розшукових) дій у зв'язку з значною завантаженістю під час проведення інших слідчих (розшукових) дій в межах кримінального провадження.

Враховуючи наведені особливості, в практичній діяльності склалася налагоджена взаємодія між прокурором, слідчим та оперативним підрозділом під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в межах кримінальних проваджень, яка здійснюється відповідно до ст. 41 Кримінального процесуального кодексу України, міжвідомчого наказу «Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16 листопада 2012 року та відомчого наказу «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» від 14 серпня 2012 року. Зазначена взаємодія складається з наступних етапів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а саме:

- *підготовчий*, який полягає у підготовці та отриманні процесуального рішення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що залежить від особи, яка приймає рішення щодо її здійснення (в тому числі виду негласної дії), зокрема ч. 3 ст. 246 КПК України визначено, що рішення про проведення не-

гласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Тобто, негласні слідчі (розшукові) дії «Аудіо-, відеоконтроль особи», «Накладення арешту на кореспонденцію», «Огляд і виїмка кореспонденції», «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж», «Зняття інформації з електронних інформаційних систем», «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи», «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу», «Спостереження за особою, річчю або місцем», «Аудіо-, відеоконтроль місця» – на підставі ухвали слідчого судді; «Контроль за вчиненням злочину» (включаючи такі його форми як контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину) – на підставі постанови прокурора; «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» – на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора:

- *безпосереднього проведення* – полягає в проведенні негласної слідчої (розшукової) дії прокурором, слідчим в постійній взаємодії з оперативним підрозділом або оперативним підрозділом за дорученням прокурора, слідчого;

- *завершальний* – полягає в процесуальному оформленні та використанні матеріалів, отриманих під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії в кримінальному судочинстві.

Розглянувши наведені етапи, на нашу думку, доцільно більш детально проаналізувати етап, пов'язаний з порядком підготовки та отримання процесуального рішення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Особливу увагу привертає порядок проведення негласної слідчої (розшукової) дії на підставі ухвали слідчого судді. Враховуючи особливості практичної діяльності, даний порядок можна представити наступним чином: підготовка слідчим клопотання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії та погодження її з прокурором (або підготовка прокурором); отримання ухвали слідчого судді на проведення негласної слідчої (розшукової) дії; надання доручення прокурором, слідчим оперативному підрозділу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Проаналізувавши етап підготовки та його реалізацію в практичній діяльності, можна констатувати відсутність оперативності в проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, оскільки процедура отримання дозволу на проведення такої дії займає певного часу, що унеможливорює ефективне забезпечення кримінального провадження.

Слід відмітити, що законодавець в ст. 250 КПК України визначив виняткові невідкладні випадки (пов'язані із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Кримінального кодексу України) проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором або прокурора (у такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. З огляду на дану норму, можна стверджувати про можливість оперативного проведення необхідних дій в процесі розслідування кримінальних правопорушень. Втім, Кримінальним процесуальним кодексом України визначено, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді можливе лише у разі проведення «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу» та «Спостереження за особою, річчю або місцем». Тому доцільно внести відповідні зміни до КПК України, в яких закріпити можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді при виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, незалежно від виду негласної слідчої (розшукової) дії.

Отже, кримінально-процесуальне законодавство зазнало позитивних зрушень в процесі реформування кримінальної юстиції, які знайшли своє відображення в запровадженні нових інститутів, в тому числі негласних слідчих (розшукових) дій. Також зазначені реформи надали можливість визначити нові напрями ефективної діяльності суб'єктів кримінального процесу під час розслідування кримінальних правопорушень. Поряд з цим, норми КПК України потребують практичних та наукових розробок з метою підготовки обґрунтованих пропозицій з удосконалення законодавства України, в тому числі пов'язаного з негласними слідчими (розшуковими) діями.

УДК 343.102(091)

ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ ПЕРВИННОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ МВС УКРАЇНИ

Солобчук М. С.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Головним завданням, яке постає перед Державною службою боротьби з економічною злочинністю (далі – ДСБЕЗ) в умовах інтеграції України до Євросоюзу, є підвищення ефективності діяльності з протидії злочинним посяганням у сфері економіки. Реалізація даного завдання неможлива без удосконалення здійснення вказаною службою оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інфор-

мації про події та осіб, що становлять оперативний інтерес. Адже від рівня поінформованості напругу залежить результативність усієї діяльності ДСБЕЗ.

Однак, на сьогоднішні проблеми вивчення теоретичних аспектів пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами ДСБЕЗ приділено недостатньо уваги з боку науковців, тому дана тематика має виняткову актуальність.

Одним із шляхів вирішення даної проблеми є вивчення історичних надбань пошукової роботи та застосування здобутого досвіду у сучасній діяльності служби, що й являється метою нашої роботи.

Пошукова діяльність як невід'ємна складова суспільного життя існує від часу виникнення людини. У стародавні часи в таких державах як Стародавній Єгипет, Індія, Греція, Іудея та Рим функції оперативного пошуку покладалися на посадових осіб, які перебували на державній службі. [5, с. 163–164] Їх діяльність носила як офіційний так і негласний, таємний характер. [1, с. 26] Значна кількість історичних пам'яток засвідчує існування в давню епоху такої складової оперативного пошуку як агентурна робота. Вона була основою для ефективного ведення війн та широко застосовувалася відомими історичними постаттями. Так, славнозвісний завойовник Олександр Македонський, карфагенський полководець Ганнібал, цар-завойовник Мітрідат VI Понтийський, та давньоримський полководець Юлій Цезар, римські імператори Тиберій і Домініон мали добре налагоджену систему негласного освідомлення, яка відіграла неабияку роль у їх героїчних звершеннях. [2, с. 27–28; 4, с. 104; 5, с. 162–163] Аналізуючи зібрані дані можна дійти до висновку, що пошукова діяльність тих часів мала на меті здебільшого збір інформації про ситуацію поза межами країни, політичні процеси та військові сили інших держав.

На території сучасної України відомості про пошукову діяльність сягають часів Київської Русі. Князі, які стояли на чолі давньоруської держави через купців, лазутчиків, сторожові і розвідувальні дозори вели контроль за степовими племенами, їх пересуванням, взаємовідносинами між ними. Відомості про печенізькі і половецькі орди, з якими постійно відбувалися військові сутички, забезпечували захист держави від раптового їх нападу [5, с. 166].

Легендарною постаттю козацької доби був гетьман Запорізької Січі – Богдан Хмельницький, який значну увагу приділяв саме пошуково-розвідувальній діяльності. Прикладом вагомості організованої Хмельницьким системи пошуку та збору інформації є той історичний факт, що в палаці польського короля Яна Казимира, відбулася таємна нарада, в якій король приймав участь, що була присвячена питанню протидії козацькій розвідці [1, с. 49].

Велику роль у розвитку пошуку інформації про злочинні дії та осіб, які їх вчинили відіграв російський цар Петро I, який 1695 року видав наказ, яким для пошуку злочинців дозволив воеводам всіма можливими способами отримувати інформацію про розбійників та злодіїв. Також, 1697 року ним був створений спеціалізований державний орган – Преображенський приказ, який здійснював інформаційно-пошукову діяльність, використовуючи при цьому таємних інформаторів та офіційних чиновників, які займалися суто розшуковою діяльністю [5, с. 167]. У цей період здійснювалося отримання інформації завдяки доносам про задумані, підготовлювані та вчинені злочини. [1, с. 58]

1802 року було створено Міністерство внутрішніх справ, яке поряд з іншими, виконувало і оперативно-розшукові функції [4, с. 107]. В цей період в Москві була створена також особлива таємна поліція, на яку покладалася функція збору таємної інформації щодо слухів, думок про владу та нарікань, які існували в народі [5, с. 168].

Початок ХХ ст. ознаменувався зростанням кримінальної злочинності, у зв'язку із чим був прийнятий 1908 року Закон, згідно якого були організовані розшукові відділення у губернських та деяких інших містах. Він встановлював, що суб'єктами ОРД були розшукові відділення, голони агенти (професійні поліцейські) та додаткові агенти (шпигуни і сищики).

1910 року видано Інструкцію чинам розшукових відділень, яка визначала порядок проведення агентурного спостереження. [1, с. 66]

Після утворення Української Радянської Республіки 1919 року Декретом Ради Народних Комісарів України було створено робітничо-селянську міліцію. [1, с. 85]

Першим органом на який було покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності стала Всеросійська надзвичайна комісія, на яку покладалося завдання боротьби зі спекуляцією.

Прийнята 1936 року Конституція СРСР постановила, що соціалістична власність становить економічну основу СРСР. [3, с. 151] У зв'язку із цим у складі Головного управління міліції СРСР був створений відділ по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності та спекуляцією (далі – ВБРСВ), який при здобутті Україною незалежності був реорганізований у Державну службу боротьби з економічною злочинністю [2, с. 101].

Сформовані спеціальні підрозділи внесли серйозний вклад в укріплення економічної основи Радянської держави. Діяльність апаратів БРСВ на практиці показала перевагу спеціалізації у справі боротьби зі злочинністю. Поряд із активною участю у праці з укріплення соціалістичної власності підрозділи БРСВ вирішували відповідальні завдання із розкриття та припинення спекуляції, сприяючи нормальному функціонуванню підприємств державної торгівлі і споживчої кооперації.

У післявоєнний період органи міліції України і особливо апарати БРСВ основну увагу зосередили: на боротьбі з розкраданням державної і кооперативної власності; на проведенні профілактичних заходів, направлених на попередження і припинення привласнень і розтрат товарно-матеріальних ціннос-

тей і усунення причин, що сприяють цьому; на посиленні боротьби зі спекуляцією, порушенням правил радянської торгівлі та ін. [2, с. 187–188]

Законодавчою основою діяльності підрозділів по боротьбі зі злочинністю в цей період являлися нові Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси Української СРСР. Першочергового значення набула боротьба з привласненням державної та суспільної власності, спекуляцією, хабарництвом та іншими злочинами, які перешкоджали нормальному розвитку соціалістичної економіки [2, с. 252–253].

Після XXVII з'їзду КПРС з метою покращення кінцевих результатів діяльності служби БРСВ – підвищення надійності захисту соціалістичної економіки від злочинних посягань у службі відбулася структурна перестройка: почала будуватися за об'єктивно-галузевим принципом. Це дозволило підвищити оперативні можливості апаратів БРСВ у протидії злочинним посяганням на соціалістичну власність [3, с. 268].

Після проголошення незалежності України Постановою Кабінету Міністрів України 5 липня 1993 року № 510 була утворена Державна служба боротьби з економічною злочинністю, на яку покладалося завдання захисту економіки держави від злочинних посягань. 13 червня 2012 р. дана постанова втратила чинність, натомість Міністерством внутрішніх справ України був виданий Наказ від 03.09.2012 № 769 «Про організацію діяльності підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ України». Відповідно до положення, затвердженого вказаним наказом однією з функцій підрозділів ДСБЕЗ є застосування форм і методів оперативно-розшукової діяльності з метою пошуку та фіксації даних про протиправні діяння окремих осіб або злочинних груп.

Таким чином, наведене свідчить про те, що на всіх етапах історичного розвитку невід'ємною складовою діяльності Державної служби боротьби з економічною злочинністю є пошук первинної оперативно-розшукової інформації.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О.М. *Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія*/ О.М. Бандурка. – Харків: Золота миля, 2012. – 620 с.
2. Михайленко П.П. *Из истории милиции Советской Украины* / П.П. Михайленко. – К., 1965
3. *Советская милиция: история и современность. 1917-1987*. – М., 1987
4. Бирюков Г.М. *Из истории уголовного розыска* // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. – 2009. – Спеціальний випуск №2. Частина 1. Частина 2.
5. Стацак М.В. *Історичний експурс щодо отримання інформації про дії та наміри інших осіб* // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. – 2008. – Спеціальний випуск № 4.

УДК 343.12

НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕРМІНУ «ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИЙ ЗАХІД»

Стацак М. В.

кандидат юридичних наук старший науковий співробітник доцент кафедри ОРД ННІПФПКМ ХНУВС

Сучасний етап розвитку правоохоронних органів системно пов'язаний як із процесами реформування законодавства, так і з науковою розробкою питань правозастосовчої діяльності, зокрема в частині протидії злочинам. Побудова досконалої системи протидії злочинності потребує глибокого, детального та ґрунтовного опрацювання проблемних аспектів правоохоронної практики, впровадження результатів наукових досліджень у практичну діяльність. Одним із ефективних шляхів удосконалення означеної системи є уніфікація понять, які вживаються в оперативно-розшуковій діяльності. Як влучно зазначають О.Г. Каразей і Д.В. Ісютин-Федотков, проблема упорядкування (уніфікації, стандартизації, гармонії) понять відіграє ключову роль в удосконаленні мови закону. А різноманітність юридичних формулювань безпосередньо впливає на наукові дослідження, породжує схоластичні дискусії [1, с. 89].

До числа дефініцій, консенсусу з приводу яких ще не досягнуто, відноситься і інтерпретація поняття «оперативно-розшуковий захід».

Аналіз чинного законодавства дозволяє констатувати, що незважаючи на те, що у тексті окремих нормативних актів (Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2]; Закон України «Про міліцію» [3]; Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена наказом МВС України від 14.08. 2012 № 700 [4] та ін.) вживається термін «оперативно-розшуковий захід», його дефініція і приблизний перелік таких заходів відсутні у чинному законодавстві України. Зважаючи на це, виникає потреба з'ясувати зміст поняття «оперативно-розшуковий захід».

Слід нагадати, що вивченню дефініції «оперативно-розшуковий захід» присвячено чимало наукових праць як вітчизняних, так і закордонних вчених у сфері оперативно-розшукової діяльності. Проте, по-перше, консенсусу з приводу змісту означеної дефініції ще не досягнуто. По-друге, різні точки зору вказують на застосування фахівцями неоднорідних методологічних засад дослідження категорії «оперативно-розшуковий захід». Наведене підтверджує необхідність переосмислення та узагальнення терміну «оперативно-розшуковий захід», з урахування предмету наукової публікації.

© Стацак М. В., 2013

Отже, з метою повного та всебічного аналізу змісту поняття «оперативно-розшуковий захід» звернемося до етимології його складових. Так, згідно з тлумачним словником, «оперативний» означає зв'язок з військовою операцією, безпосереднім практичним виконанням яких-небудь завдань; здатність правильно і швидко виконувати ті чи інші практичні завдання; бойовий; дійовий [5, с. 465]. Термін «розшуковий» трактується, як проведення розшуку кого-, чого-небудь; розвідувальний [6, с. 835], а «захід» тлумачиться як сукупність дій, засобів для досягнення здійснення чогось [7, с. 733].

Далі слід нагадати, що у спеціальній науковій літературі питання щодо змісту оперативно-розшукових заходів беруть початок з середини ХХ ст. Беручи до уваги дану обставину, вважаємо доцільним, перш за все, навести і проаналізувати думки радянських вчених з приводу змісту дефініції «оперативно-розшуковий захід». Так, на думку А.І. Алексєєва, В.А. Лукашова, Г.К. Синілова та інших вчених радянського періоду, оперативно-розшукові заходи – це дії, здійснювані оперативно-розшуковими підрозділами з метою своєчасного попередження, швидкого й повного розкриття злочинів, розшуку злочинців, що зникли, і безвісно зниклих осіб, що засновані на використанні оперативно-розшукових сил, засобів і методів [8, с. 9]. Означене поняття, на наш погляд, має одне упущення, яке полягає в тому, що автори занадто вузько навели завдання оперативно-розшукових заходів. Це виражається у тому, що у дефініції, запропонованій А.І. Алексєєвим, В.А. Лукашовим та Г.К. Синіловим немає завдання виявлення злочинів та отримання первинної оперативно-розшукової інформації, на яких, в основному, будується вся оперативна робота.

Принагідно відзначимо, що ще більше точок зору з приводу змісту поняття «оперативно-розшуковий захід» існує у вітчизняній науковій літературі. Всі існуючі думки вчених у сфері оперативно-розшукової діяльності з приводу означеного питання можна поділити на декілька груп.

Так, до першої групи належать судження науковців (К.В. Антонов, І.В. Сервецький, М.А. Погорецький [8-10]), які вважають, що оперативно-розшукові заходи – це діяльність уповноважених державою суб'єктів, що здійснюють її переважно негласно з використанням сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності з метою викриття дій злочинців, своєчасного попередження й розкриття злочинів, розшуку злочинців, безвісно зниклих осіб та встановлення місцезнаходження безвісно відсутніх.

Друга група вчених (О.Ф. Долженков, Б.К. Слободянюк, В.В. Шендрик, О.О. Юхно та ін. [11-12]) визначає оперативно-розшукові заходи, як передбачені законом і нормативно-правовими актами дії працівників оперативних підрозділів, які здійснюються у гласній і негласній формах і спрямовані на виявлення та викриття фактичних даних для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Третя група (А.В. Мовчан, О.В. Темніков, С.О. Юдін [13-14]) висловлює думку про те, що до оперативно-розшукових заходів відноситься сукупність різноманітних інформаційних, організаційних, тактичних та інших дій, що здійснюються оперативними підрозділами, і які відповідають за своєю метою, завданнями, формою і предметно-діяльнісною спрямованістю правовому змісту відповідної норми оперативно-розшукового права.

Підсумовуючи наведені різними групами вчених думки щодо змісту дефініції «оперативно-розшуковий захід» і, визначаючи власну позицію стосовно означеного питання, нами зроблено наступні умовиводи:

1) незважаючи на важливість даного терміну як для теоретиків, так і для практиків оперативно-розшукової діяльності, єдине загальноприйнятне визначення поняття «оперативно-розшуковий захід» до цього часу не розроблене;

2) оперативно-розшукові заходи – це система негласних дозволених чинним законодавством дій, які застосовуються оперативними підрозділами з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Стацак М.В. Теоретичний зміст поняття «протидія злочинам у сфері надзорно-виконавчого контролю» // М.В. Стацак // Бюлетень з обміну досвідом роботи. – 2012. – № 189 дск. – С. 84-91.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 4651-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/page>. Редакція від 02.12.2012.
3. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 № 565-XII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про міліцію](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про%20міліцію). – Редакція від 01.01.2013.
4. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена наказом МВС України від 14.08. 2012 № 700. – К.: МВС України. – 20 с.
5. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпущо. – Київ: Вид-во «Аконіт», 2007. Т. 2. – 928 с.
6. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпущо. – Київ: Вид-во «Аконіт», 2007. Т. 3. – 862 с.
7. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпущо. – Київ: Вид-во «Аконіт», 2007. Т. 1. – 928 с.
8. Антонов К.В. Теоретичні аспекти визначення поняття «оперативно-розшуковий захід» // Оперативно-розшукова діяльність ОВС: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукраїнської науково-практич. конф. (Дніпропетровськ, 21 вересня 2012 р.). – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. – С. 9-13.

9. Мовчан А.В. Співвідношення термінів «оперативно-розшукові заходи» та «негласні слідчі (розшукові) дії» // *Оперативно-розшукова діяльність ОВС: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукраїнської науково-практич. конф. (Дніпропетровськ, 21 вересня 2012 р.)*. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. – С. 142-146.

10. Сервецький І.В. Проблеми теорії оперативно-розшукових заходів / І.В. Сервецький // *Науковий Вісник НАВСУ*. – 2002. – № 3. Ч. 2. – С. 51-59.

11. *Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник / за ред. С.П. Черних, М.П. Водька, О.Ф. Долженкова*. – К.: ВРВД Мін-ва ДНДІ МВС України, 2012. – 884 с.

12. Слободянюк Б.К. Проблеми визначення поняття оперативно-розшукових заходів / Б.К. Слободянюк // *Науковий Вісник НАВСУ*. – 2005. – № 2. Ч. 2. – С. 124-130.

13. Темніков О.В. Щодо визначення сутнісних ознак оперативно-розшукових заходів / О.В. Темніков // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. – 2011. – Спецвипуск № 2. – Ч. 2. – С. 157-163.

14. Юдін С.О. До поняття «оперативно-розшукові заходи» / С.О. Юдін // *Вісник ЛАВС ім. 10-річчя незалежності України*. – 2005. – Спецвип. № 4. Ч. 1. – С. 92-99.

УДК 343.347(477)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕВЕЗЕННЮ ТА ПЕРЕСИЛАННЮ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ НА ТРАНСПОРТІ

Сусликов В. Г.

слухач магістратури ННІПФКМ ХНУВС

Наше сьогодення визначає боротьбу із незаконним обігом наркотиків, як однією із пріоритетних напрямків діяльності ОВС. Адже кожний п'яте кримінальне правопорушення пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Враховуючи стан та тенденції незаконний обіг наркотиків не оминув і транспортну галузь, адже питому вагу з кримінальних правопорушень займає перевезення та пересилання наркотичних засобів та прекурсорів, які набули якісно нового характеру. Транспорт є однією із найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. За дрібний проміжок часу він переміщує значну частину пасажирів, вантажів та товарів на велику відстань та добре інтегрований до міжнародної співпраці. Враховуючи вищевикладене, наркоділки прагнуть втягнути транспортну галузь до своєї сфери інтересів.

З метою протидії даному негативному явищу державою створено ряд органів, компетенцією яких визначено боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів. Згідно ст. 3 ЗУ «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюють Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах захисту державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень.

Провідне місце в цій системі належить Міністерству внутрішніх справ, що зумовлено його правовим статусом, покладеними завданнями та організаційною структурою, що передбачає створення дієвих механізмів протидії даному виду кримінальних правопорушень. В даному випадку інтерес викликає захист транспортної галузі від незаконного перевезення та пересилання наркотичних засобів на його об'єктах. Очевидно практичною реалізацією організаційно-структурної побудови в даному напрямку діяльності є створення та діяльність Департаменту транспортної міліції та його структурних підрозділів очолюваних службою БНОН.

Для боротьби з таким антисуспільним явищем, як наркобізнес в системі органів внутрішніх справ на транспорті створено спеціальні підрозділи по боротьбі із незаконним обігом наркотиків, завданням яких є запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. Для успішного виконання покладених на працівника завдань оперативний працівник повинен досконально знати способи, методи та форми вчинення кримінального правопорушення та тактичні форми протидії даного кримінального правопорушення на транспорті, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

Антинаркотичне законодавство України можна розділити на декілька груп. Першою є визначення поняття наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів та їх класифікація, регламентація їх діяльності у законному обігу. Друга група присвячена адміністративно-правовим, кримінально-правовим та іншим заходам. Третій – заходам протидії проти цього антигромадського явища на сучасному етапі.

Для успішного виконання завдань покладених законодавцем для боротьби із наркобізнесом, неможливо без взаємодії між правоохоронними органами. Усі залізниці мають прикордонні станції, через які проходять підвищена кількість як пасажиропотоків так і вантажопотоків, а отже і підвищена криміно-

генна ситуація яка потребує зосередження зусиль всіх правоохоронних органів. Адже майже всі «важкі» наркотики завозяться в Україну автомобільним, залізничним та морським транспортом.

Жадоба до грошей та бажання не потрапити в коло зору правоохоронних органів змушують наркоділків вигадувати все нові способи маскування та перевезення наркотичних засобів та прекурсорів. Це і звичайні мішки ніби з комбікормом, а насправді з «маковою соломкою» та такі хитрощі, як місткості для побутової хімії, опечатані як заводські. Найчастіше так перевозять тяжкі наркотики: амфетамін, героїн, кокаїн та інші наркотики які за своєю структурою нагадують пральний порошок.

Так зване «молочко» – концентрований опій, перевозять в банках «Пепсі-коли» та «Кока-коли» при цьому банка так закупорена, що здається ніби вона зовсім не відкривалася.

Також трапляється виявлення наркотичних засобів в банках з під консерви на яких підприємливі ділки закатують не зовсім те, що вказано на етикетках. Також потрібно враховувати, що через скрутну економічну ситуацію кур'єрами наркотичних засобів можуть виступати сімейні пари з дітьми чи особи похилого віку та інваліди.

Наведемо приклад: під час відпрацювання пасажирського потягу «Київ- Кривий Ріг» співробітниками ВБНОН спільно з ППС ЛВ на ст. Кривий Ріг-Головний була затримана громадянка Кучер О.В. 1957 р.н. яка намагалась провести в м. Кривий Ріг 10 кг. битих головок маку. Під час досудового слідства було встановлено, що за перевезення даного вантажу вона отримувала 50 грн.

Наведемо інший приклад коли оперативним працівником надійшла інформація про те, що на станції Кривий Ріг-Головний буде здійснене перевезення наркотичні засоби, але реалізувати дану інформацію було не можливо, адже не було відомо, яким потягом і хто провезе чергову партію «товару». В цьому допомогли працівники СБУ, яким також було відомо про дану партію, але не було відомо коли саме пройде обмін. В ході проведення спільної операції було вилучено 15 кг. «макової соломки» та порушена кримінальна справа за ч. 2 ст. 307 КК України.

Це стало можливим завдяки тісній співпраці Міністерства внутрішніх справ та СБУ.

Отже для викриття каналів перевезення та пересилання страшного зілля залучаються найбільш досвідчені працівники ВБНОН, які мають сильні оперативні позиції серед наркоманів та на станції. Успішна боротьба з незаконним обігом наркотиків можлива при тісній співпраці Міністерства внутрішніх справ, СБУ та державною митною службою України.

УДК 343.102:343.359

ПОРЯДОК ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ПРИ ОЗНАЙОМЛЕННІ З МАТЕРІАЛАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ СПРАВИ

Тарасенко С. О.

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри ОРД НАВС

Основним критерієм ефективного функціонування державних органів щодо протидії кримінальним правопорушенням є тісна взаємодія та своєчасний обмін інформацією між ними. Інтенсивність обміну інформацією свідчить, зокрема, про рівень функціонування державної системи, яка представляє складне утворення й включає багато рівнів органів, в залежності від того, яке місце в їх діяльності відведене протидії злочинам. В цій діяльності особливе значення має взаємодія слідчого та оперативного співробітника в процесі протидії злочинності.

Реформування кримінально-процесуального законодавства привело до появи низки нових форм діяльності слідчого та оперативного працівника. Наприклад, під час виконання доручень слідчого, прокурора, співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (стаття 41 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року), тобто стає суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності. В свою чергу введення інституту негласних слідчих (розшукових) дій надало слідчому право здійснювати негласну роботу, по-суті аналогічну оперативно-розшуковій діяльності. Також, в межах досудового провадження, відповідно до статті 41 КПК України, слідчі та оперативні співробітники вправі планувати та проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії.

Безперечно, наведені форми сприяють ефективній діяльності правоохоронних органів, в тому числі слідчого та оперативного працівника, щодо протидії (виявлення, попередження, розслідування, розкриття) кримінальним правопорушенням, яка полягає в проведенні спільної роботи в межах запланованих дій по аналізу та збиранню доказової бази в інтересах кримінального судочинства.

За результатами аналізу практичної діяльності, нами встановлено, що ефективним напрямом протидії кримінальним правопорушенням є налагоджена взаємодія слідчого та оперативного співробітника до відкриття кримінального провадження, в межах наявних оперативно-розшукових матеріалів. Така співпраця надає можливість об'єднувати оперативно-розшукові та процесуальні дії в ході протидії злочинам, а також створювати слідчо-оперативні групи з метою збору всіх необхідних доказів для відкриття кримінального провадження, а в подальшому направлення його до суду та притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Відзначимо, що на сьогодні наведене співробітництво закріплене на відомчому рівні наказом МВС України «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень»,

яким передбачено особливості взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, у тому числі до відкриття кримінального провадження. Зокрема, зазначеним наказом передбачено організацію взаємодії при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу, яка здійснюється наступним чином: начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за оперативно-розшуковою справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу; начальник слідчого підрозділу визначається з слідчим, який здійснюватиме методичне супроводження й реалізацію оперативно-розшукової справи, та в подальшому проводитиме досудове розслідування за матеріалами даної оперативно-розшукової справи; начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає слідчому необхідні матеріали оперативно-розшукової справи для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину; розгляд матеріалів оперативно-розшукової справи під час оперативної наради за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань; розроблення плану заходів з реалізації матеріалів оперативно-розшукової справи, який затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів.

З огляду на вищевикладене, можна стверджувати про дієву взаємодію слідчого та оперативного співробітника. Втім, аналіз практичної діяльності дає можливість визначити й ряд проблем в даній сфері, а саме: затягування часу керівником органу досудового розслідування під час закріплення слідчого за ОРС; небажання слідчого визначитися із заходами, які необхідно провести в процесі реалізації матеріалів ОРС; передача матеріалів слідчому, який не взаємодівав з оперативним працівником в межах ОРС, під час її реалізації.

Підсумовуючи зазначимо, що наведеної проблеми можна уникнути шляхом внесення відповідних змін до наказу МВС України «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», в яких передбачити: обов'язкове виділення протягом доби слідчого для ознайомлення з матеріалами ОРС; право на ознайомлення з матеріалами ОРС мають лише слідчі, з практичним стажем не менше трьох років; провадження за матеріалами ОРС здійснює виключно слідчий, який ознайомлений з оперативними документами.

УДК 351.745.7:343.132(09)(477)

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Тесленко В. І.
здобувач кафедри ОРД НАВС

18 лютого 1992 року прийнято Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», в якому, статтю 10, вперше на законодавчому рівні було визначено напрями використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Хоча наведена стаття й передбачала використання оперативно-розшукових матеріалів для відкриття кримінального провадження (на момент прийняття даної норми – порушення кримінальної справи), попередження, припинення і розслідування злочинів, втім не зрозуміло було, які саме матеріали (документи) можна було використовувати в кримінальному судочинстві.

З огляду на це, 18 січня 2001 року законодавцем був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яким до статті 8 було внесено наступні зміни: «за результатами здійснення оперативно-розшукових заходів складається протокол, до якого додаються відповідні додатки, який може використовуватися як джерело доказів у кримінальному судочинстві», а також перелічено конкретні оперативно-розшукові заходи, за наслідками яких складається протокол: негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи; зняття інформації з каналів зв'язку; контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною і іншої кореспонденцією.

В зв'язку з прийняття вищевказаних змін, 12 липня 2001 року було затверджено Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», в якому статтю 65 доповнили словами наступного змісту: «протоколи із відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів», що, в свою чергу, надало можливість використовувати протоколи в якості джерел доказів в кримінальному провадженні. В той же час, список оперативно-розшукових заходів був вичерпний і незмінний. Це в свою чергу створювало проблеми під час використання в кримінальному судочинстві матеріалів оперативно-розшукової діяльності, здобутих за допомогою інших заходів.

Після прийняття Кримінального процесуального кодексу України 13 квітня 2012 року, питання використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві часткововирішено в статті 99 КПК України «Документи», де зазначено, що матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог

Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Також, згідно зі статтею 99 КПК України, до документів відносяться і матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті. В той же час, до документів належать: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні); матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; складені в порядку, передбаченому КПК протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; висновки ревізій та акти перевірок.

З прийняття КПК України, було внесено відповідні зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема, матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються: як при вжитті підстав для початку досудового розслідування; для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні; для попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісти зникли; для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей; для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів; для інформування державних органів відповідної їх компетенції. Також було збільшено перелік оперативно-розшукових заходів (порівняно з тим, який було передбачено до 20 листопада 2012 року), за результатами яких складається протокол.

Аналізуючи наведене вище, нами встановлено, що хоч законодавець і запровадив низку змін до чинного законодавства щодо використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві, але все ж поза увагою залишається можливість використання матеріалів ОРД, здобутих за допомогою заходів, які передбачені відомчими нормативно-правовими актами.

Виходячи з наведеного доцільно доповнити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» статтею, яка визначатиме перелік оперативно-розшукових заходів (в тому числі тих, які передбачені відомчими наказами) та можливість використання в кримінальному судочинстві даних, здобутих під час застосування вказаних заходів.

УДК 351.75

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Тихоненко Л. Л.

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННІПФПКМ ХНУВС

Найвищою соціальною цінністю в нашій державі, як закріплено в Конституції України, визнається людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека. Держава відповідає перед громадянами за свою діяльність, і найвищим змістом такої діяльності є забезпечення безпеки життя людини. На теперішній час дійсно глобальною стала проблема забезпечення безпеки дорожнього руху, оскільки за кількістю жертв дорожньо-транспортних пригод Україна займає п'яте місце в Європі після Росії, Італії, Франції та Німеччини [1].

За інформацією Бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я щорічно в Україні відбувається майже 200 тисяч дорожньо-транспортних пригод, в яких 40 тисяч осіб травмуються, 4 тисячі людей гине [2].

Як повідомляє прес-служба Департаменту Державтоінспекції МВС України минулого року в Україні відбулося 196 399 дорожньо-транспортних пригод, загинуло на українських дорогах 5094 людей [3]. За 7 місяців 2013 року ця цифра склала вже 2219 осіб [4]. Така ситуація вимагає пошуку ефективних шляхів для її покращення.

Слід зазначити, що автотранспортні злочини становлять майже 80 % загальної кількості необережних злочинів [5, с. 284]. Це зумовлено науково-технічним прогресом у галузі автомобільного транспорту, що призвело до перевантаження шляхів.

Поняття «необережний автотранспортний злочин» охоплює чотири склади злочину:

- порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 Кримінального кодексу України) [6];
- випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287 Кримінального кодексу України) [6];
- порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху (ст. 288 Кримінального кодексу України) [6];
- порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 Кримінального кодексу України) [6].

Головним суб'єктом протидії зазначеним злочинам виступають органи ДАІ, якими здійснюється правовиховна робота з безпеки руху серед водіїв на транспортних підприємствах, а також серед населення. Велика робота проводиться інженерною службою ДАІ та дорожніми організаціями із забезпечення доріг інформаційно-вказівними знаками, розміткою, огороженнями та іншою облаштованістю, що сприяє безпеці руху.

Але, приймаючи до уваги кількість загиблих та постраждалих від дорожньо-транспортних пригод, залишається значна кількість питань, які потребують негайного вирішення, що, в свою чергу, дозволить зменшити кількість автотранспортних злочинів та правопорушень.

Найголовнішим є вироблення ефективної системи контролю щодо дотримання правил дорожнього руху його учасниками. В цьому напрямку слід зазначити, що одна лише присутність працівника ДАІ вже дисциплінує учасників дорожнього руху. Розглядаючи ситуацію по місту Харкову та області, можна зазначити, що найчастіше працівника ДАІ можна зустріти саме за містом при перевірці перевозки вантажу крупно габаритними автомобільними засобами. Але, враховуючи щільність транспортного потоку в місті та кількості пішоходів актуальним є розстановка постів ДАІ, саме у місті, в місцях найбільшого скупчення транспорту.

Там, де за якихось причин вийшли зі строю автоматичні прилади регулювання руху, з метою недопущення створення «автомобільних пробок», необхідно негайно направляти працівника ДАІ, який би не тільки регулював рух, але й не допускав випадків, коли водії, намагаючись як найшвидше проїхати, виїжджають на пішохідні тротуари та на смуги зустрічного руху.

Крім того, необхідно активізувати роботу аналітичної служби, з метою виявлення найбільш аварійних місць із врахуванням часу, пори доби, пори року, коли найчастіше трапляються ДТП. Така інформація надає можливість раціонального використання можливостей ДАІ.

Відповідно до Правил дорожнього руху «технічний стан транспортних засобів та їх обладнання повинні відповідати вимогам стандартів» (ст. 31) [7]. Але наразі працівники ДАІ не надають належної уваги щодо обладнання автомобілів зовнішніми світловими приладами. Така ситуація приводить до того, що в темний час доби водії зустрічних машин засліплюють один одного і в результаті водій на деякий час втрачає контроль щодо дорожньої обстановки.

Також одним з недоліків роботи ДАІ є недостатній контроль працівників ДАІ щодо поведінки пішоходів, які переходять дорогу там, де їм заманеться, нехтуючи правилами дорожнього руху. Отже, з метою виховування культури поведінки пішоходів, необхідно активізувати роботу працівників ДАІ щодо застосування штрафів до таких пішоходів.

Неможливо признати задовільним і стан інформаційно-вказівних знаків щодо напрямку руху до певного населеного пункту. Значна кількість таких знаків виконана із використанням неякісної фарби, що призвело до їх скорого псування під впливом атмосферних явищ. Особливо важко розгледіти такі знаки в темний час доби. Таким чином, водій має різко знизити швидкість руху, щоб мати змогу зорієнтуватися, куди їхати, а це призводить до відволікання уваги на значний час від дороги та створення аварійної ситуації.

Багато нарікань з боку водіїв викликає стан доріг в Україні. Згідно результатів дослідження щодо якості доріг, яке проводять експерти Всесвітнього економічного форуму, у рейтингу минулого року наша країна займала 137 місце серед 144 можливих, а в цьому році загальний список поповнився кількома державами і в підсумку Україна займає 144 місце зі 148 можливих [8]. За умов незадовільного стану доріг за 9 місяців 2013 року на автошляхах України сталося 71 транспортна пригода, загинуло 32 особи, травмовано 118 [2]. Така ситуація вимагає негайного вирішення зазначеної проблеми.

Наприкінці зазначимо, що, насамперед, домінантним має стати раціональне та ефективне використання повноважень працівників ДАІ щодо забезпечення безпечних умов для учасників дорожнього руху, що в свою чергу приведе до скорочення автотранспортних злочинів та правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Коваленко Н., Набока М. Дорожнє свавілля та епідемія ДТП / Н. Коваленко, М. Набока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24251529.html>
2. Статистичні дані Центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем Департаменту ДАІ МВС України статистика Центру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sai.gov.ua/ua/people/5.htm>
3. ДТП на дорогах України. Итоги 2012 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/society/818382-dtp_na_dorogakh_ukrainy_gde_skolko_i_pochemu_itogi_2012_goda.htm
4. Інтерв'ю начальника Центру безпеки дорожнього руху й автоматизованих систем МВС генерал-майора міліції С.І. Будника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25068033.html>
5. Кримінологія : курс лекцій / Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
6. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
7. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України : від 10.10.2001, № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF/page>
8. Жигун Є. Автоновини від 10.09.2013 / Жигун Є. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/radio_broadcast/103622429/121123127.html

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНІВ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Улінець О. Є.

викладач Львівського державного університету внутрішніх справ

Слід зазначити, що вказаний вид контрольно-наглядової діяльності є найбільш висвітленим як в юридичній літературі[1], так в діючих нормативно-правових актах. Суб'єкти нагляду, їх правовий статус та повноваження, предмет нагляду, критерії оцінки ефективності наглядової діяльності – всі ці аспекти роботи органів прокуратури регламентовано низкою нормативних документів, зокрема Конституцією України, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Законом України «Про прокуратуру», відомчими нормативно-правовими актами тощо.

Відповідно до Наказу Генерального прокурора України № 4/1 гн від 19.09.2005 р. «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» повноваження щодо організації та здійснення наглядової діяльності надано наступним структурним підрозділам:

1) у Генеральній прокуратурі України

2) у прокуратурах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, військових прокуратурах регіонів та Військово-Морських Сил України:

Здійснювати наглядову діяльність іншими підрозділами органів прокуратури України дозволяється лише за спеціальним наказом Генерального прокурора України.

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» суб'єкти прокурорського нагляду мають наступні права:

– безперешкодно входити в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;

– вимагати для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів;

з) доручати керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону;

– давати письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів в інтересах кримінального судочинства, про розшук осіб, які безвісно відсутні;

– давати згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності;

– отримувати пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;

– перевіряти скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами;

– скасовувати незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону;

– вживати заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності і щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності;

– опротестовувати незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів.

Наглядова діяльність прокуратури щодо дотримання законності в сфері оперативно-розшукової діяльності здійснюється за наступними напрямками:

а) перевірка наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності, заведення оперативно-розшукових справ;

б) перевірка наявності повноважень в осіб, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

в) перевірка відповідності оперативно-розшукових заходів цілям і завданням оперативно-розшукової діяльності, а також неприпустимості застосування технічних засобів, психотропних, хімічних та інших речовин, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу;

г) перевірка наявності умов і порядку проведення оперативно-розшукових заходів, а також залучення громадян до їх здійснення на конфіденційній основі та засадах добровільності;

д) перевірка законності застосування окремих обмежень прав і свобод людини, обґрунтованість подань до суду про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема на зняття інформації з каналів зв'язку;

е) перевірка діяльності щодо продовження, припинення та закриття оперативно-розшукових справ, поновлення строків ведення, а також використання результатів оперативно-розшукової діяльності;

є) перевірка відповідності відомчих наказів, інструкцій, розпоряджень та інших правових актів з питань проведення оперативно-розшукової діяльності [3].

При цьому слід зазначити, що відповідно до ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» відомості про осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи і

засоби розвідувальної діяльності та організаційно-штатна структура розвідувальних органів до предмета прокурорського нагляду не належать.

Реалізація повноважень щодо перевірки законності проведення оперативно-розшукових заходів та прийнятих при цьому рішень проводяться на підставі:

- планових заходів з урахуванням стану законності у цій сфері діяльності;
- даних про відсутність позитивних результатів розшуку осіб, які готують або вчинили злочини, обвинувачених чи підозрюваних, а також безвісно відсутніх осіб;
- інформації про неналежне реагування на доручення слідчого, органа дізнання і суду по кримінальних справах,
- які знаходяться у провадженні, а також про неналежне виконання вказівок уповноваженого прокурора;
- повідомлення слідчого щодо проведення оперативно-розшукових заходів у порядку ст.ст. 187, 187-1 КПК України під час розслідування кримінальних справ;
- ініціювання керівниками відповідних галузевих управлінь і відділів та вказівки уповноваженого прокурора вищого рівня.

Серед науковців і практиків дискусійним залишається принципове питання про, те хто саме з прокурорських працівників і якого рівня може здійснювати нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю

Вітчизняні правознавці І.М. Козьяков [4, с. 68], М.В. Косюта [5, с. 101–102] та ряд інших учених вважають, що доцільно надати право здійснювати нагляд за додержанням законів в оперативно-розшуковій діяльності міським і районним прокурорам, а В.В. Кулаков [6, с. 12.] і В.В. Назаров [7, с. 257], А. Максимюк та Ю. Фігурський [8, с. 46] пропонують доповнити цей перелік і заступниками прокурорів цього рівня. В основному мотивація вчених щодо цієї пропозиції збігається і зводиться до того, що, по-перше, міські та районні прокурори в теперішній ситуації усунуті від вирішення проблем забезпечення законності в оперативно-розшуковій діяльності, хоча більшість оперативних підрозділів функціонує саме на міському і районному рівні, і, по-друге, теперішня ситуація робить нагляд у цій сфері символічним, а значить, не реальним, а суто формальним, декларативним.

Однак, на думку С.І. Мінченко, нинішня ситуація з визначенням кола суб'єктів прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю ніяким чином не сприяє послабленню чи формалізму в його здійсненні, адже ним займаються на вищому, обласному рівні і, безсумнівно, фахівці вищого ґатунку. І коли йдеться про оперативно-розшукову діяльність, то всім відомо, що це специфічна діяльність, яка проводиться як гласно, так і негласно, з дотриманням принципів конспірації та конфіденційності негласних відношень громадян з оперативними підрозділами, із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, з якомога меншою кількістю посвячених осіб про її здійснення, і нарешті, в ході якої можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини, які закріплені в Основному Законі України [9, с. 304].

Тому вважаємо, що немає сенсу надавати право на здійснення нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю міським і районним прокурорам, а тим більше їх заступникам. І підтримуємо думку тих учених, які, як і О.М. Бандурка, О.В. Горбачов та інші, вважають, що при розширенні кола суб'єктів прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю різко знизиться рівень конспірації в цій діяльності [10, с. 69–72.]

Прокурорів, які здійснюють нагляд за додержанням законів при проведенні ОРД, вважає О. Гардецький, умовно можна розподілити на дві групи: прокурори, які можуть здійснювати нагляд на цій ділянці за посадою, та прокурори, які здійснюють нагляд за дотриманням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності за особистим наказом Генерального прокурора України [11, с. 6]. Здійснюючи нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю за посадою, прокурори, підтверджуючи свої повноваження відповідним особам оперативно-розшукових підрозділів, повинні пред'явити службове посвідчення, а прокурори, що здійснюють нагляд на підставі наказу, – витяг з наказу Генерального прокурора України або засвідчену відповідним прокурором довідку про надання їм повноважень щодо здійснення такого нагляду.

Як висновок слід зазначити, що чітке розуміння всіма учасниками кримінального судочинства та законодавче закріплення меж повноважень прокурорського нагляду в оперативно-розшуковій діяльності безсумнівно є гарантією реалізації таких принципів оперативно-розшукової діяльності як законність, конспірація, та багатьох інших.

Список використаних джерел:

1. *Прокурорський нагляд в Україні: Підручник для юрид. спеціальностей вищих навчальних закладів* / І.Є. Марочкін, П.М. Каркач, Ю.М. Грошев та ін. За ред. проф. І.Є. Марочкіна, П.М. Каркача. – Х.: Одиссей, 2005;
2. *Курочка М.Й. Прокурорський нагляд за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність: Навчальний посібник.* – Луганськ: РВВ Л А ВС, 2005.
3. *Контроль та нагляд за дотриманням конституційних прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності: Навчальний посібник* / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка; [За заг. ред. проф. Ю.М. Грошевого]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 176 с.

4. Козьяков І. Прокурорський нагляд у сфері оперативно-розшукової діяльності. Його функціональне призначення та межі / І. Козьяков // Вісник прокуратури. – 20СЗ. – №1 (19). – (С. 63-69).
5. Косюта М. В. Прокуратура України : [навч. посіб.] / Косюта М. В. — [2-ге вид., переробл. і допов.]. — К.: Знання, 2010. — 404 с.
6. Кулаков В. В. Проблеми організації роботи апарату обласної прокуратури по нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій ; прокуратура та адвокатура» / В. В. Кулаков ; Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого.. — Х.. 1999.- 20 с.
7. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України : [монографія] / Назаров В. В. — Х.: Золота миля, 2009. — 400 с.
8. Максимюк А. Нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності / А. Максимюк, Ю. Фігурський // Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — JS910 (52). — (С. 44-50).-
9. Теоретичні та практичні засади діяльності оперативних підрозділів МВС України щодо забезпечення прав людини: монографія / С.І. Мінченко. — Київ: ДП «Розвиток» МВС України, 2012. — 364 с.
10. Бандурка А. М. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ / А. М. Бандурка, А. в. Горбачев. — К.: РИО МВД Украины. 1994. — 160 с.
11. Гардецький О. Нагляд за законністю при проведенні оперативно-розшукової діяльності / О. Гардецький // Голос України. — 2008. — № 55. — 21 березня

УДК 343.851.5

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЯЄМИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Федосова О. В.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник НДП з проблем протидії злочинності ННІПФПКМ ХНУВС

Злочинність неповнолітніх на сьогодні є нагальною проблемою суспільства. Аналіз статистичних даних упродовж останніх семи років свідчить, що рівень злочинності неповнолітніх залишається достатньо високим. Стан протидії злочинності серед неповнолітніх, дотримання прав осіб указаної категорії під час здійснення досудового розслідування вчинених ними кримінальних правопорушень, перебуває на посиленому контролі керівництва держави і Міністерства внутрішніх справ України, яке розглядає боротьбу зі злочинністю неповнолітніх як один із головних напрямків своєї діяльності.

Основним з напрямів боротьби зі злочинністю неповнолітніх була і залишається профілактична діяльність. Організацію профілактики адміністративних та кримінальних правопорушень серед дітей покладено на Управління кримінальної міліції у справах дітей Міністерства внутрішніх справ України, яке у межах своєї компетенції організовує і контролює виконання підрозділами кримінальної міліції у справах дітей Законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про міліцію», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів з питань профілактики правопорушень, боротьби зі злочинністю в дитячому середовищі.

До здійснення профілактики кримінальних правопорушень серед дітей підрозділами КМСД залучаються інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у межах їх компетенції.

Значимість діяльності ОВС у попередженні злочинів, що вчиняються неповнолітніми визначається тим, що володіючи різноманітним арсеналом оперативно-профілактичних засобів, співробітники правоохоронних органів здатні ефективно впливати на криміногенні фактори та на різні обставини, що зумовлюють їх вчинення. Органи внутрішніх справ та їх структурні підрозділи ведуть профілактичну роботу у всіх основних сферах соціального життя, де виявляються причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми.

В профілактичній діяльності органів внутрішніх справ щодо здійснення профілактики злочинів, вчиняємих неповнолітніми слід виділити два її основних напрямки: виявлення та усунення обставин, що сприяють вчиненню злочинів, і безпосередній вплив на конкретних осіб з числа неповнолітніх, які можуть вчинити корисливо-насильницькі злочини. В залежності від цього прийнято виділяти загальну і індивідуальну профілактику.

Заходи загальної профілактики здійснюються на території обслуговування органу внутрішніх справ, в навчальних закладах та за місцем проживання дітей. З метою попередження вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень підрозділи КМСД самостійно або разом з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування після виявлення причин та умов, що призводять до вчинення злочинів, здійснюють відповідні організаційні і практичні заходи щодо їх усунення. Вони проводять зустрічі з адміністрацією навчальних закладів та представниками батьківських комітетів, проводять у навчальних закладах лекції та практичні заняття, спрямовані на формування у дітей правосвідомої поведінки, навичок до здорового способу життя.

Крім того, співробітники ОВС: проводять колективні бесіди з громадянами з метою залучення їх до надання правоохоронним органам необхідної допомоги у виявленні причин і умов скоєння неповнолітніми кримінальних правопорушень; виступають з цих питань по конкретним кримінальним провадженням у засобах масової інформації, у друкованих виданнях, по радіо та телебаченню і т.ін.

Заходи індивідуальної профілактики здійснюються працівником КМСД щодо конкретної дитини з метою попередження вчинення нею кримінальних правопорушень. Ці заходи спрямовані на особистість дитини, середовище, яке її формує, а також на умови, обставини та ситуації, що призводять до вчинення нею кримінальних правопорушень. Працівники підрозділів КМСД в межах своєї компетенції здійснюють такі заходи індивідуальної профілактики: проводять ознайомлювальні, попереджувальні та виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання, роботи; проводять ознайомлювальні, попереджувальні бесіди з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення; складають план заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини; відповідно до компетенції організовують надання допомоги дитині у вирішенні питань, що пов'язані з працевлаштуванням, організацією дозвілля, установленням соціально корисних контактів, вибором життєвих цілей, а також залучення дитини до соціально корисних занять трудового, спортивного, творчого, самодіяльного характеру; відвідують за місцем проживання дитину для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення кримінальних правопорушень; сприяють у вирішенні соціальних проблем дитини, у тому числі конфліктних ситуацій у сім'ї, зокрема щодо батьків, законних представників, які не займаються вихованням дітей чи вчиняють стосовно них насильство в сім'ї, застосовують заходи впливу згідно із законодавством, ініціюють перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування питання щодо направлення дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги.

Неповнолітні, від яких можна очікувати вчинення злочинів, виявляються з числа: звільнених з виховних колоній для неповнолітніх; засуджених умовно чи до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, а також тих, які повернулися зі спеціальних навчально-виховних установ; молодих робітників, учнів загальноосвітніх шкіл, коледжів, у поведінці яких спостерігаються елементи протиправних та аморальних дій.

Суттєву допомогу у виявленні неповнолітніх, від яких можна очікувати вчинення злочинів, надають рейди по охороні громадського порядку одночасно на всій території регіону. Під час таких рейдів піддаються «прочісуванню» всі місця, де збираються як правило злочинні елементи, включаючи неповнолітніх (парки, сквери, пустирі, смуги лісонасаджень, двори, горища, сходові майданчики під'їздів будинків, котельні тощо). При проведенні рейдів виявляються і затримуються не тільки особи без певного місця проживання, але і, як правило, особи, які причетні до вчинення злочинів.

Таким чином, профілактична діяльність ОВС щодо попередження злочинів неповнолітніх складається із заходів, мета яких – недопущення здійснення злочинними елементами своїх задумів та усунення умов, що сприяють цим злочинам.

Зазначені заходи повинні передбачати виховну роботу з конкретними неповнолітніми та їх найближчим оточенням. Всі ці заходи необхідно здійснювати як на індивідуальному рівні, так і в масштабі певної території, контингенту і т.ін. При цьому профілактичні заходи можна умовно підрозділити на заходи раннього попередження та заходи стримуючого і виховного характеру у відношенні неповнолітніх.

Заходи раннього попередження припускають, насамперед, надання допомоги або впливу щодо неблагополучних і педагогічно слабких сімей, вплив на дітей і підлітків, які потребують особливої уваги. Для цього необхідно використовувати різні форми профілактичного втручання: шефство, наставництво, громадський вплив, позбавлення батьків батьківських прав, обмеження їх дієздатності і т.ін.

Заходи стримуючого і виховного характеру повинні включати в себе: постановку на облік в ОВС для тривалої виховної роботи та контролю; громадський вплив; адміністративний вплив; вплив через органи і служби у справах дітей (застереження, покладення обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду, направлення в спеціальні навчально-виховні установи).

Враховуючи, що в даній діяльності необхідні спеціальні знання у галузі кримінології та психології, соціальної психології, соціології, біології, педагогіки та психіатрії, цю роботу треба проводити комплексно за участю фахівців названих наук. У зв'язку з цим назріла необхідність у створенні науково-дослідних лабораторій з прогнозування індивідуальної поведінки неповнолітніх правопорушників. Підготовка методичних рекомендацій щодо профілактичної роботи з ними дозволить досягти більшої ефективності у профілактиці злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ

Хараберюш О. І.

кандидат юридичних наук, начальник відділу Управління СБ України в Донецькій області

Сутність зв'язку економіки і соціального прогресу полягає в тому, що певний тип економічних відносин породжує і свої різновиди злочинних проявів у сфері економічної діяльності і заходів протидії, а

перехід до іншого, більш високого типу соціально-економічних відносин не знищує повністю існуючих видів злочинних проявів, а, навпаки, вдосконалює, видозмінює їх. Наприклад, контрабандне вивезення «брудних коштів» із країни існувало і декілька десятків років тому, існує воно і зараз. Але засоби і механізми здійснення цього злочину суттєво відрізняються.

З аналізу наукових робіт Батнишева О.Ф., Кальмана О.Г., Овчинського В.С., Сандарчука М. В., ми бачимо, що контрабанда і суміжні з нею злочини мають в основному організовану структуру і транснаціональний характер, а саме: скоєний більш ніж в одній державі; скоєний в одній державі, але суттєва частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; скоєний в одній державі, але при участі організованої злочинної групи, що здійснює злочинну діяльність більш ніж в одній державі; скоєний в одній державі, але його суттєві наслідки мають місце в іншій державі.

Широке поширення *одержав злочинний антикварний бізнес*, тобто розкрадання і контрабандний збут предметів, що представляють історичну, наукову, художню або культурну цінність. За останні 7 років число розкрадань художніх і історичних цінностей в Україні виросло в 30 разів. Процеси, що відбуваються в державі, спричинили за собою розвиток такого негативного явища, як відтік за рубіж художніх і історичних цінностей. Вони перетворилися на товар, що охоче набувається не тільки дійсними колекціонерами, але і представниками злочинного світу, прагнучими «відмити» незаконно одержані грошові кошти. Діяльність цього кола осіб сприяє виникненню злочинних структур, які, використовуючи недосконале законодавство і підкупивши чиновників, спрощено вирішують процедурні питання, обходять митні і прикордонні правила, обмеження щодо в'їзду до України і виїзду з неї. ФБР були зафіксовані неофіційні контакти між представниками організованої злочинності двох країн з метою досягнення домовленості про «співпрацю», що підтверджує транснаціональний характер цього виду контрабанди.

З урахуванням доповнень та змін, унесених до Кримінального кодексу України, а саме до ст.ст. 201 та 359, *контрабанда технічних засобів негласного отримання інформації* прирівнюється до контрабанди вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів, а санкції, передбачені ст. 359 КК України, зазнали значного посилення.

В чому причина такого посилення відповідальності? Технічні засоби негласного отримання інформації є важливим елементом економічної розвідки, який суттєво впливає на стан економічної безпеки держави і є суттєвою перешкодою діяльності правоохоронних органів. Наприклад, сучасні програмно-технічні комплекси та системи, призначені для несанкціонованого отримання інформації, яка циркулює в телекомунікаційних мережах, дозволяють точно фіксувати об'єкти й процеси, в реальному часі передавати їхні дані, класифікувати, обробляти інформацію й надавати її в потрібний час і в будь-яке місце для прийняття рішень. До того ж, вони дозволяють накопичувати величезну кількість відомостей, аналізувати й синтезувати їх за необхідною тематикою, виокремлювати все необхідне, що в них міститься, й за необхідності зберігати цю інформацію якомога довше. За інформацією СБ України, використання телекомунікаційних мереж становить інтерес для певного кола злочинних угруповань, поміж іншим і для протидії правоохоронним органам.

У числі транснаціональних злочинів також значного поширення набули: *контрабанда зброї, боєприпасів, вибухових речовин, автомобільного транспорту, наркотичних речовин*.

Єдиної моделі транснаціонального злочинного формування не існує: такі формування, як вірно відзначають окремі дослідники, відрізняються за структурою і розмірами, кримінальною кваліфікацією і спеціалізацією, діють у різних країнах і регіонах, на ринках різних товарів і послуг, використовують різноманітні механізми і тактику здійснення злочинів. Транснаціональні злочинні організації, що діють на території України й інших країн СНД, відрізняються досить строгою ієрархією і використанням терористичних методів для підтримки дисципліни своїх членів і досягнення цілей, поставлених їхніми лідерами.

Положення наукових робіт Батнишева О.Ф., Ісиченка О.П., Калугіна В.Ю., Овчинського С.С. і наші дослідження дозволяють зробити висновок, що найбільш характерними рисами розвитку транснаціональних злочинних формувань, які займаються контрабандою і суміжними з нею злочинами, в Україні й інших державах СНД є:

- 1) експансія на території Співдружності закордонної організованої злочинності і її змикання з місцевими злочинними угрупованнями;
- 2) утворення транснаціональних злочинних організацій (груп) на етнічній основі, що визначає як їхнє співробітництво, так і ворожнечу;
- 3) приховування, переміщення і легалізація («відмивання») доходів від злочинної діяльності;
- 4) укрупнення транснаціональних злочинних формувань.

Протидія зростаючій експансії транснаціональної організованої злочинності в сфері контрабанди можлива лише за умови надійного інформаційного забезпечення діяльності підрозділів правоохоронних органів, які здійснюють протидію контрабанді та суміжним з нею злочинам, і комплексним використанням сил, засобів і можливостей як самих цих підрозділів, так і взаємодіючих з ними підрозділів інших зацікавлених вітчизняних, закордонних правоохоронних органів, спецслужб і міжнародних організацій.

Насамперед протидія контрабанді вимагає кардинального удосконалення системи координації діяльності всіх силових структур, зокрема СБУ, органів внутрішніх справ, Державної прикордонної служби, митної служби, наділених правом здійснення оперативно-розшукової діяльності. Основне в системі координації – це систематизація, централізація гласної і негласної інформації щодо виявлених процесів в злочинному світі. Нажаль, єдиної системи оперативно-розшукової інформації щодо організова-

ної, у тому числі транснаціональної, злочинності в країні не створено. Відсутній єдиний підхід до створення інформаційних систем оперативно-розшукового призначення навіть у рамках одного відомства. У результаті різні оперативні підрозділи створюють і використовують замкнені банки і бази даних. З урахуванням цього потрібно в першу чергу прийняти конкретні і за можливістю вичерпні заходи щодо забезпечення централізованого накопичення, систематизації і своєчасного використання оперативно-розшукової, а також іншої інформації щодо злочинних формування, що діють на території (об'єктах) оперативного обслуговування і займаються в тому числі і контрабандою.

Важливу роль у протидії транснаціональним злочинним формуванням, якими скоюється контрабанда і суміжні з нею злочини, відіграє оперативно-розшукова діяльність на об'єктах, пов'язаних з потенційною загрозою їхнього виникнення.

У протидії транснаціональним злочинним формуванням можуть використовуватися всі оперативно-розшукові заходи, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», і негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені новим Кримінальним процесуальним кодексом, при дотриманні встановлених ними загальних умов, вимог і обмежень, а також з урахуванням дипломатичного імунітету деяких категорій іноземних громадян.

Особливо ретельного підходу до підготовки і проведення вимагають такі негласні слідчі (розшукові) дії, як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину і контрольована поставка.

Підводячи підсумок можемо констатувати, що регулярними повинні бути:

- створення міжвідомчих інформаційних систем та взаємний обмін оперативною інформацією;
- проведення ретельно підготовлених погоджених і цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій;
- залучення многопрофільних джерел оперативної інформації, здатних висвітлювати визначені об'єкти або оперативні контингенти в інтересах усіх підрозділів і служб, що беруть участь у протидії контрабанді і суміжним з нею злочинам;
- впровадження в криміногенно-кримінальне середовище або на відповідні об'єкти конфідентів або штатних співробітників, що виконують завдання двох і більш зацікавлених оперативних підрозділів;
- створення й організацію роботи спільних оперативних груп у місцях масового перебування і переміщення іноземців.

УДК 343.88

ЩОДО ЗМІСТУ ПРИНЦИПУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ «ВЗАЄМОДІЯ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА НАСЕЛЕННЯМ»

Хмеленко В. В.

здобувач кафедри ОРД та СТ Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Одним із принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам є взаємодія з органами державної влади та населенням. Це стосується, наприклад, особистого права громадян й обов'язку органів управління сприяти оперативним підрозділам правоохоронних органів при виконанні завдань оперативно-розшукової діяльності. Ця взаємодія проявляється у:

- використанні допомоги представників органів державної влади та добровільної допомоги населення;
- опитуванні окремих громадян за їх згодою з метою отримання певних відомостей, що мають значення для вирішення завдань протидії злочинності;
- одержання необхідних документів та даних про діяльність фізичних та юридичних осіб тощо.

Дотримання цього принципу необхідно для реалізації основних завдань оперативно-розшукової профілактики, яка є невід'ємною частиною оперативно-розшукового запобігання, а саме:

- 1) організації і безпосереднього здійснення індивідуальних оперативно-розшукових та профілактичних заходів силами працівників оперативних підрозділів і громадськості щодо осіб, від яких через їх антигромадську поведінку можна очікувати вчинення злочинів;
- 2) цільового оперативного спостереження для збору даних про осіб, що становлять оперативний інтерес, для своєчасного розпізнання їх злочинних задумів та намірів чи протиправної активності;
- 3) організації і безпосереднього проведення заходів, які забезпечують недопустимість вчинення злочинів, які готуються чи плануються;
- 4) участь оперативних підрозділів у загальних профілактичних заходах, що є складовою системи ідеологічної та виховної роботи, яку проводять державні органи спільно з громадськістю;
- 5) переорієнтація осіб, потенційно схильних до злочинної діяльності, на інші життєві цінності;
- 6) ініціативного збору інформації про кримінально небезпечних осіб, а також про факти, вивчення яких необхідне для запобігання злочинних проявів, роз'єднання чи самоліквідації злочинних угруповань; реалізації здобутої інформації для утримання об'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Слід зазначити, що оперативно-розшукову профілактику злочинів слід розглядати як специфічний вид діяльності правоохоронних органів, що здійснюється оперативними підрозділами цих ор-

ганів та спрямований на недопущення вчинення злочинів, а також своєчасне виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють їх вчиненню. Реалізується оперативно-розшукова профілактика шляхом використання оперативно-розшукових заходів, а також інших оперативних можливостей цих підрозділів.

Профілактична діяльність здійснюється ще до вчинення суспільно небезпечного діяння. При цьому важливо передбачити можливу поведінку і чітко спланувати свою запобіжну діяльність. У цьому випадку не можна говорити про якісь згоди, а все має ґрунтуватись на виявлених наукою закономірностях протікання такого соціально-правового явища як злочинність. Саме за допомогою реалізації принципу взаємодії оперативних підрозділів з органами державної влади і населенням можливо здійснювати профілактику злочинів, впливати на нейтралізацію чинників, які сприяють вчиненню злочинів.

Особливого значення набуває така взаємодія під час попередження та припинення злочинних проявів, яка виражається у гласній допомозі оперативним підрозділам правоохоронних органів у недопущенні вчиненні злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Така допомога може виражатися у виявленні осіб, які мають намір вчинити злочин, та проведенні з ними виховних заходів; в участі у проведенні оперативно-розшукових заходів з метою документування злочинних дій; у наданні допомоги правоохоронним органам щодо недопущення вчинення злочину на стадії готування чи замаху та затримання злочинця.

Таким чином, працівники оперативних підрозділів правоохоронних органів мають право залучати до виконання як разових, так і постійних завдань представників громадськості без дотримання конспірації. Допомога представників громадськості оперативним підрозділам у протидії злочинності є специфічною формою реалізації громадянами України свого конституційного обов'язку.

УДК [343.1:343.37](477)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Хомич К. В.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Агропромисловий комплекс України належить до пріоритетних галузей економіки, від діяльності якого значною мірою залежать підвищення добробуту народу, становлення України як цивілізованої європейської держави, зміцнення політичної єдності української нації. У ньому зосереджено більше половини функціонуючих виробничих фондів, виробляється близько 50 % ВВП, дві третини товарів народного споживання, прямо або опосередковано формується 70 % зведеного бюджету, зайнято майже 40 % працюючого населення. Але в той же час агропромисловий комплекс залишається однією з базових галузей нашої економіки тому є привабливою сферою вкладання злочинно здобутих капіталів, а також набуття у власність об'єктів агропрому, що приватизуються.

Проблеми протидії економічній злочинності та корисливим злочинам, учинених в агропромисловому комплексі, зокрема, вплив процесів приватизації, індустріалізації, управління, урбанізації, міграції на вчинення злочинів в аграрному секторі економіки та інші аспекти аграрного сектора розглядаються в роботах Ю.М. Антоняна, В.В. Бабурина, С.Н. Баліної, Ю.В. Бауліна, А.І. Берлача, І.А. Гельфанда, А.П. Гетьмана, В.В. Голіни, А.Ф. Зелінського, В.В. Коваленка, Я.Ю. Кондратьєва, М.І. Коржанського, О.Г. Кулика, О.М. Литвака, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, В.І. Осадчого, М.І. Панова, В.В. Сташиса, В.Д. Сущенка, В.Я. Тація, В.П. Тихого, П.Л. Фріса, С.С. Яценка та інших вчених.

Незважаючи на теоретичну та практичну значимість наукових робіт, донині монографічного дослідження з питань попередження та виявлення злочинів підрозділами ДСБЕЗ в галузі агропромислового комплексу в Україні не проводилося. Кримінологія не має у своєму розпорядженні даних загального характеру, які дозволили б мати повне уявлення про детермінанти, способи вчинення злочинів у цій галузі, а також заходи їх попередження. Недостатньо вивчена і діяльність правоохоронних органів у боротьбі з даним видом злочинності, що й зумовило вибір предмета нашого дослідження.

Метою дослідження є проведення комплексного кримінологічного і кримінально-правового аналізу злочинів, що вчиняються в аграрному секторі економіки з визначенням чинників, що впливають на їх поширення, та розробка на основі цього науково обґрунтованих заходів, спрямованих на запобігання корисливим злочинам, учиненим в аграрному секторі економіки України.

Нестабільність державної політики стосовно аграрного сектора економіки України, проблеми матеріально-технічного постачання підприємств аграрного сектора економіки, недоліки правового регулювання діяльності підприємств у сільському господарстві, проникнення у підприємства сільського господарства осіб з корисливими намірами (у тому числі раніше судимих), корумпованість органів виконавчої влади, незадовільна організація бухгалтерського обліку – і це не весь перелік причин, що сприяють вчиненню злочинів в агропромисловому комплексі.

Проаналізувавши статистику МВС України за 2012 рік, можна навести наступну класифікацію корисливих злочинів, учинених в аграрному секторі економіки:

– крадіжка (ст. 185) – 20,3 %;

- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191) – 38,5 %;
- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) – 13,4 %;
- службове підроблення (ст. 366) – 12,5 % (55);
- службова недбалість (ст. 367) – 7,0 %;
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368) – 5,9 %;
- шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222) – 1,1 %;
- порушення законодавства про бюджетну систему України (ст. 210) – 0,7 %;
- ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212) – 0,2 %.

На думку Сюравчика В.Г. найпоширенішими зловживаннями в аграрному секторі є: розкрадання матеріальних цінностей Держкомрезерву, неефективне, нецільове використання бюджетних та позабюджетних коштів, неповернення іноземних кредитів, отриманих під гарантію Уряду за закуплену сільськогосподарську техніку, недбале зберігання та умисне приховування запасів зерна, розкрадання матеріальних цінностей під час сівби і збору урожаю та інші зловживання, пов'язані з реформуванням аграрного сектора економіки України.

Запобігання злочинності в аграрному секторі покладено на підрозділи ДСБЕЗ ОВС України, до компетенції яких належить:

- аналіз й оцінка злочинів у зазначеній сфері економіки та практики їх запобігання;
- оцінка нормативно-правового регулювання питань охорони матеріальних цінностей і коштів;
- планування запобіжно-профілактичних заходів;
- розміщення сил і засобів, що забезпечують їх проведення;
- взаємодія суб'єктів запобіжно-профілактичної діяльності тощо.

Баліна С.Н. вважає, що важливою умовою і засобом ефективного запобігання злочинності в аграрному секторі економіки є взаємодія підрозділів ДСБЕЗ із громадськістю і громадськими організаціями. Ця взаємодія повинна являти собою не набір випадкових заходів, а глибоко продуману сукупність упорядкованих заходів, вироблених з огляду на умови сільського життя, своєрідності реальної обстановки і конкретних завдань боротьби з антигромадськими виявами в аграрному секторі економіки.

Однією з умов ефективної організації запобігання корисливим злочинам в агропромисловому комплексі підрозділами ДСБЕЗ є визначення і глибоке вивчення об'єкта запобігання. Стосовно розробки заходів індивідуального запобігання існує проблема, пов'язана з недостатньою кількістю емпіричних досліджень, які дають матеріал для узагальнення характеристик особи злочинця. Це необхідно для конкретизації індивідуального запобігання, для визначення переліку осіб, які повинні перебувати на профілактичному обліку. При встановленні такого переліку потрібні мати на увазі: вік (вікові групи) осіб, які вчиняють корисливі злочини; їх минулу та сьогоденну поведінку (наявність судимості, вид занять, зайнятості і характер зайнятості у вільний від роботи час); відносини в родині й у колективі тощо.

Підсумовуючи вище викладене, можна сказати, що проблема злочинності в агропромисловому секторі України є однією з найсерйозніших і найвагоміших для нашої держави та суспільства. Тому метою державного регулювання в аграрній галузі має бути перетворення сільського господарства на ефективну галузь ринкової економіки, створення умов для нормального економічного функціонування виробництва, здійснення аграрної реформи і насамперед земельних перетворень, приватизації і роздержавлення, формування структури нових ринкових відносин, розвитку підприємництва, а підрозділи ДСБЕЗ мають приділити більше уваги профілактиці злочинів в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Офіц. вид. – К.: Вид. Паливода, 2006. – 175 с.
2. Виявлення та запобігання зловживань, що пов'язані з реформуванням власності в аграрному секторі економіки: Метод. реком. / С.Н. Баліна, А.Г. Бойков, Д.О. Кознов та ін.; За ред. В.Д. Суценка, В.І. Литвиненка. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 152 с.
3. Баліна С.Н. Проблеми протидії злочинності у процесі реформування власності в аграрному секторі економіки // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2001. – № 4. – С. 185–194.
4. Сюравчик В.Г. Запобігання корисливим злочинам в аграрному секторі економіки України // Право України. – 2003. – № 6. – С. 53–56.
5. Сюравчик В.Г. Обставини, що зумовлюють корисливі злочини в аграрному секторі економіки України // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2002. – № 4. – С. 42–49.

УДК 342.721:681.3.02

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ

Цвірюк Д. В.

здобувач кафедри загально-правових дисциплін ХНУВС

В основу існування України, як незалежної, правової держави, покладено принцип визнання громадянина як найвищої соціальної цінності, що в свою чергу передбачає формування його правового статусу-

су, спираючись на демократичні засади, відображені в Основному законі держави. Дійсно, не викликає сумнівів, що саме Конституція України є основною гарантією прав та свобод громадян, а також їх законних інтересів.

Стаття 3 Конституції України закріплює, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Положення цієї статті, фактично дають можливість усвідомити, що держава гарантує кожному громадянину комплекс невід'ємних, особистих прав, реалізація яких дозволяє систематизувати відносини громадянина і держави та спрямувати їх в певну правову площину.

Доволі важливе значення має припис ст. 21 Конституції України, який встановлює, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [1]. Тож фактично, положення розглянутих вище статей є конституційно-правовою основою захисту прав та свобод громадян, на підставі якої відбувається формування національного законодавства у сфері захисту окремих видів прав та свобод людини і громадянина.

Не є винятком і сфера захисту персональних даних, яка на сучасному етапі розвитку нашої держави стає дедалі актуальною та пріоритетною для влади країни, особливо в умовах Європейської інтеграції України. Тенденції гуманізації юридичної відповідальності в державі, обумовлюють необхідність розвитку засобів адміністративно-правового захисту суспільних відносин. Доволі логічним, вбачається запровадження системи адміністративних стягнень за порушення порядку зберігання, обробки та використання персональних даних.

У своїй роботі науковець В. В. Галунько зазначає, що «адміністративно-правовий захист – це динамічні (активні) дії публічної адміністрації, спрямовані на відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, усунення перешкод щодо їх здійснення, засобами адміністративного примусу» [2, с. 237]. З огляду на таке, доволі змістовне визначення, можна зробити висновок, що метою адміністративно-правового захисту, є створення правової основи захисту персональних даних, за допомогою встановлення приписів адміністративно-правового характеру та відповідних стягнень за спробу порушення порядку отримання, зберігання й обробки персональних даних про особу.

На думку Ю. П. Битяка, об'єктом адміністративно-правових відносин є «поведінка учасників управлінських відносин (дії чи утримання від дій)» [3, с. 51]. Фактично, призначенням адміністративно-правових відносин є забезпечення захисту прав та свобод суб'єктів у сфері державного управління. Тому необхідно з'ясувати чи є персональні дані об'єктом адміністративно-правового захисту та чи здійснюється правове регулювання зазначеної категорії іншими галузями національного законодавства. Для вирішення цих питань слід проаналізувати адміністративне законодавство та окреслити сферу його дії.

Кодекс України про адміністративні правопорушення у статті 188³⁹ закріплює ряд положень щодо порушення законодавства у сфері захисту персональних даних, які, зокрема, встановлюють адміністративну відповідальність за:

- неповідомлення або несвоєчасне повідомлення суб'єкта персональних даних про його права у зв'язку із включенням його персональних даних до бази персональних даних;
- неповідомлення або несвоєчасне повідомлення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань захисту персональних даних про зміну відомостей, що подаються для державної реєстрації бази персональних даних;
- ухилення від державної реєстрації бази персональних даних;
- недодержання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту персональних даних у базі персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них [4].

У свою чергу, ст. 188⁴⁰ Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює санкції щодо «... невиконання законних вимог посадових осіб спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань захисту персональних даних» [4]. Отже, персональні дані є безпосереднім об'єктом адміністративно-правового захисту.

Підтвердженням цього є не тільки аналіз основного нормативно-правового акту в сфері адміністративної діяльності – Кодексу України про адміністративні правопорушення, а й ознайомлення зі спеціальними нормативно-правовими актами у сфері захисту персональних даних (Закон України «Про захист персональних даних», Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження форм заяв про реєстрацію бази персональних даних та про внесення змін до відомостей Державного реєстру баз персональних даних і порядку їх подання» тощо).

На підставі аналізу вітчизняного адміністративного законодавства, можна стверджувати, що персональні дані є об'єктом адміністративно-правового захисту. Таким чином, адміністративне законодавство встановлює та регламентує застосування системи адміністративних стягнень до осіб, які вчинили проступок, пов'язаний з порушенням встановленого порядку обробки, використання та зберігання персональних даних.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Адміністративне право України: навчальний посібник / В. В. Галунько, В. І. Олефір, М. П. Пухтін та ін. ; за ред. В. В. Галунько. – Херсон, 2011. – 320 с.

3. *Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Горищук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – Київ. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.*

4. *Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 2004. – № 51. – Ст. 1122.*

УДК 343.88

ЕТАПИ ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАКОННОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Чижиченко Д. В.
здобувач кафедри ОРД ХНУВС

Проблема судового контролю за обмеженням прав і свобод людини під час здійснення ОРМ, є однією з важливих задач щодо формування нової парадигми ОРД. Теоретичними розробками формування правової системи судового контролю у галузі ОРД, за роки незалежності займалися В.В. Віхров, А.І. Гайдар, В.А. Глазков, Ю.М. Грошевой, С.В. Єськов, М.Й. Курочка, В. Т. Маляренко, В.І. Маринів, С.І. Мінченко, В.В. Назаров, М. А. Погорецький, Т.В. Садова, В. М. Трубников, О.Ю. Шевчук О.Г. Шило та ін. [1–13]. Їхні праці стали теоретичним підґрунтям формування сусної системи судового контролю.

До прийняття у 1992 р. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», тільки в ст.ст. 101, 103 КПК України вказувалося про право проведення ОРЗ органами дізнання. Але ці норми не розкривали суті правової основи оперативно-розшукової діяльності та ОРМ, що обмежують права і свободи громадян.

Після набуття незалежності Україною формування системи нормативного регулювання судового контролю йшло за рахунок прийняття законів та нормативних актів. Весь період формування сучасної нормативної бази судового контролю можливо поділити на низку етапів:

Перший етап (1948–1992 рр.) – формування світових стандартів обмеження прав і свобод в діяльності правоохоронних органів на підставі рішення суду на проведення спеціальних слідчих методів та прийомів відповідно, закріплення в законодавчих актах. Так нова редакція ч. 2 ст. 29 «Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік» конкретизувала покладені раніше на органи дізнання обов'язку здійснювати необхідні оперативно-розшукові заходи, у тому числі з використанням відео- і звукозапису, кінозйомки з метою встановлення ознак злочину і осіб, які його зробили, виявлення фактичних даних, які можуть бути використані як докази у кримінальній справі, і їх перевірка відповідно до кримінально-процесуального законодавства. Це рішення істотно розширило можливості використання результатів оперативно-розшукової діяльності в карному судочинстві. Законодавство обмежувало судовий контроль лише вирішенням питань щодо якості розслідування злочинів та законності отриманих доказів та дій органів попереднього слідства.

Як наслідок тільки Закон України «Про міліцію» надав права міліції здійснювати на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, фото-, кіно-, відеозйомку і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів (п. 10. ст. 10 Закону України «Про міліцію»).

В той же час не було конкретизовано перелік ОРЗ, порядок їх санкціонування та здійснення судового контролю за обмеженням прав і свобод людини.

Другий етап (1992 -1995 рр.) – характеризується законодавчим закріпленням прав оперативних підрозділів здійснювати ОРЗ, що обмежують права і свободи людини, здійснення виключних ОРЗ щодо розкриття злочинної діяльності організованих злочинних угруповань. Однак в законодавчих актах не передбачався судовий контроль за використанням інституту обмеження прав і свобод людини під час означених ОРЗ та порядку їх санкціонування.

Третій етап (1996–1999 рр.) – основною ознакою означеного періоду є законодавче закріплення у ст. ст. 29–32 Конституції України, надання судом дозволу на обмеження права громадян на свободу, особистості недоторканність, таємницю приватного життя, телефонних переговорів та поштово – телеграфної кореспонденції. Однак відповідних змін не було внесено до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тільки в постанові Пленуму Верховного Суду № 9, визначено судові санкціонування дозволу на проникнення до житла чи до іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію, її виємку в поштово – телеграфних установах та на зняття інформації з каналів зв'язку. У Листі Верховного Суду №16/1 від 19.11.1999 р. затверджено тимчасовий порядок розгляду матеріалів на отримання дозволу щодо проведення означених ОРЗ. В той же час не була конкретизована процедура надання дозволу та не визначений механізм судового контролю. Процедура отримання дозволу було регламентовано Інструкцією затвердженою цілком таємним наказом.

Четвертий етап (2000 – 2011рр.) – відмінністю означеного періоду було апанування здобутків світової спільноти щодо законодавчого закріплення та удосконалення механізму отримання дозволу на здійснення ОРЗ, які суттєво обмежують права і свободи людини відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та рішень ОБСЄ та ПАРЕ щодо

основ кримінального судочинства. Таким чином правове регулювання судового контролю за використанням обмеження прав і свобод людини під час ОРД йшло наступними напрямками:

- декларація у законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», необхідності, без конкретизації механізму отримання рішення суду на негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, застосування інших технічних засобів одержання інформації, прийняттям за поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника;

- визначення механізму отримання рішення суду у керівних роз'ясненнях ВС та Конституційного Суду України та Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації»;

- конкретизація порядку отримання дозволу на означені ОРЗ у нормативних актах обмеженого користування МВС та інших правоохоронних органів.

П'ятий етап (початок з квітня 2012 р.) – зміст цього періоду цілком відрізняється від попередніх у зв'язку зі зміною ідеології судового контролю та введення нового суб'єкту – слідчого судді. В той же час механізм такого контролю слідчим суддею законодавством у новітньому КПК чинній редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» також не передбачений. Частина третя ст.8 має банкетний характер та посилається на норми КПК, але ж вони регламентують механізм використання та порядок отримання дозволу на НСРД, що проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ст. 246 КПК України). При чому означені НСРД мають таку ж назву, що й ОРЗ. Тільки ОРЗ здійснюються виключно під час оперативно-розшукового провадження в межах оперативно – розшукових справ. У відомчих нормативних актах йде посилання, що організація і тактика НСРД співпадає з ОРЗ [14; 15].

Не конкретизований статус слідчого судді, як гаранта законності не тільки під час кримінального провадження але й провадження за оперативно-розшуковими справами під час отримання дозволу та проведення конкретних видів оперативно-розшукових заходів.

Таким чином, здійснивши аналіз законодавства за роки незалежності України та на сучасному етапі розвитку української держави, можливо зробити низку висновків щодо проблем становлення правової бази судового контролю:

- не визначений статус та права слідчого судді у сфері ОРД;
- не конкретизовано в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» порядок та оформлення діяльності з судового контролю під час отримання дозволу, проведення оперативно-розшуковими заходів та реалізації отриманих результатів;
- не конкретизовано права та обов'язки слідчого судді щодо надання дозволу на проведення ОРЗ, що обмежують права людини під час оперативно-розшукового провадження;
- відсутня конкретизація прав ознайомлення слідчого судді з нормативним регулюванням та матеріалами оперативно-розшукового провадження, під час надання дозволу та оцінки ефективності оперативно-розшукових заходів, що обмежують права і свободи людини;
- не конкретизован перелік оперативно-розшукових заходів, що потребують ухвали слідчого судді: у нормативних актах МВС України та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» – ОТЗ №№ 1–10; Кримінальному процесуальному кодексі України 12 НСРД;
- йде посилання на норми КПК без їх імплементації у закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та не розмежовується зміст НСРД – ОРЗ.

Список використаних джерел:

1. Віхров В.В. Судовий контроль за застосуванням оперативними підрозділами органів внутрішніх справ оперативно-розшукових заходів: Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність/ В.В. Віхров. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпропетровськ, 2010. – 198 с., С. 33
2. Гайдар А.І. Щодо забезпечення законності та дотримання прав людини при здійсненні оперативно-розшукових заходів по протидії груповій злочинності неповнолітніх / А.І. Гайдар // Луганський державний університет внутрішніх справ. Вісник. Спец. випуск № 1. У 2-х ч. – Ч. 1. – 2007. – С. 190–198.
3. Глазков В.А. Забезпечення прав і свобод громадян та безпеки працівників оперативних підрозділів ОВС: навч. посібник / В.А. Глазков. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. – 154 с.
4. Грошевий Ю.М. Судовий контроль у сфері оперативно-розшукової діяльності: монографія / Ю.М. Грошевий, С.В. Єськов. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 128 с., С. 52.
5. Курочка М.Й. Прокурорський нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність: навчальний посібник. – 2-е вид., переробл. і доп. / М.Й. Курочка / За ред. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ун-та судов. ЛАВС, 2005. – 176с.
6. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : теорія, історія і практика : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / В. Т. Маляренко. – Х., 2004. – 449 с.

7. Мінченко С.І. Теоретичні та практичні засади діяльності оперативних підрозділів МВС України щодо забезпечення прав людини: монографія / С.І. Мінченко. – Київ: ДП «Розвиток» МВС України. 2012. – 364 с., С. 78
8. Назаров В.В. Обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні: Автореф.Дисертації на здобуття наукового ступеня кандид. юрид. наук:12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність /В.В. Назаров. – Днепропетровск:ДДУВС, 2009. – 36с., с. 5-7;
9. Погорецький М.А. Судовий контроль та прокурорський нагляд за використанням протоколів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі / М.А. Погорецький // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – 3 (49). – с. 27;
10. Садова Т. В. Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-американської правової системи в контексті міжнародних стандартів: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Т.В. Садова. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2009.- 14 с.
11. Туманянц А.Р. Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.Р. Туманянц; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 1998. – 16 с.
12. Шевчук О.Ю. Реалізація принципу законності орд в умовах сучасної правової держави / О.Ю. Шевчук // Науковий журнал КНАУВС. – Вип. 2. – 2009. – С. 45-52: Електронний доступ http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/19text/g19_36.htm /
13. Шило О. Г., Маринів В. І. Проблеми підвищення ефективності судового контролю за обмеженням конституційних прав людини в кримінальному судочинстві / О.Г. Шило, В.І Маринів// Судова реформа в Україні: проблеми та перспективи: Матеріали конференції / За ред. В. В. Сташиса та ін. –Х., 2002.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України // ВВР України. – 2012. – №3-4. – Ст.21.
15. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 5083-VI від 05.07.2012} (ч.12)/Верховна Рада України; Закон від 13.04.2012 № 4652-VI – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4652-17/page>

УДК 343.985 : 351.746.2

ЩОДО ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ПРОВОКАЦІЇ ВІД ЗАКОННИХ ДІЙ З КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Чистолінов О. М.

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри ОРД, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Вже близько року кримінальне провадження в Україні здійснюється відповідно до нової редакції Кримінального процесуального кодексу України. Однією з новацій означеного акту є остаточне закріплення системи негласного розслідування як специфічної функції органів досудового розслідування та прокурора. Серед специфічних видів негласних слідчих (розшукових) дій закріплено контроль за вчиненням злочину. Окремі з цих дій за своєю сутністю подібні до відповідних оперативно-розшукових заходів (контрольована та оперативна закупка, контрольована поставка). Інші негласні слідчі (розшукові) дії, що віднесені законодавцем до форм контролю за вчиненням злочину не мали відповідних аналогів у вітчизняній практиці оперативно-розшукової діяльності: негласний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину.

Аналіз практики оперативних підрозділів виявив певні проблемні аспекти застосування законодавства в частині забезпечення права людини на справедливе правосуддя та захист від провокації злочину, як однієї з форм можливого свавілля окремих правоохоронців. В умовах відсутності достатнього досвіду застосування окремих форм контролю за вчиненням злочину вбачається логічним виникнення таких негативних наслідків і в кримінальному процесі.

Означені питання мають міжгалузевий та багатоаспектний характер і досліджувалися такими вітчизняними та зарубіжними науковцями як К.В. Антонов, В.М. Аتماжитов, О.М. Бандурка, І.І. Басецький, О.М. Джужа, А.Ф. Возний, К.К. Горяінов, Д.В. Гребельський, М.Л. Грібов, Е.О. Дідоренко, С.В. Єськов, В.П. Захаров, С.І. Захарцев, І.П. Козаченко, О.І. Козаченко, О.Г. Лекарь, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, Г.К. Синилов, В.О. Черков, В.В. Шендрик, М.Є. Шумило, О.Ю. Шумилов та ін. У той же час потребують уточнення окремі аспекти застосування контролю за вчиненням злочину у негласному розслідуванні.

Провокація (від лат. *provocatio* — виклик) традиційно розуміється як підбурювання, спонукання осіб, груп та організацій до дій. Окремого змісту це поняття набуло у кримінальному праві і застосовується, як правило, до працівників правоохоронних органів, які застосовують її для неправомірного при-

тягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб або тих злочинців, яких не вдалося викрити законними способами.

На відміну від провокації існує система негласних заходів та дій, що передбачають спостереження за поведінкою особи у змодельованій ситуації, що за відсутності ознак провокації злочину визначається як законні дії правоохоронців. Означена межа між законними та незаконними діями є вкрай тонкою.

Способи провокації злочину умовно поділяються на ті, що пов'язані з виконанням провокатором певної ролі співучасника та ні ті, що не передбачають такої співучасті [1]. З урахуванням специфіки дій, що складають основний зміст контролю за вчиненням злочину, основними напрямками їх застосування є протидія злочинам пов'язаним з незаконним обігом предметів та речовин заборонених або обмежених до обігу (наркотики або зброя), а також окремим посадовим злочинам, насамперед, хабарництву. Типовими прийомами провокативних дій щодо вчинення злочину є такі:

- пряма пропозиція вчинити злочин;
- організація злочину за участю особи, яку планується притягнути до кримінальної відповідальності;
- створення у відповідної особи переконання щодо необхідності вчинити відповідний злочин з «поважних причин» (наприклад, імітування абстиненції у наркозалежної особи);
- створення переконання у відповідної особи, що вчинення злочину є виключним способом вирішення проблем, які постали перед нею;
- використання легковажності особи, яка може зберігати у себе речі маловідомих людей, знайдені предмети, приймати окремі предмети та речовини як спосіб оплати за послуги та ін.

Вкрай стислий огляд таких «прийомів» дозволяє дійти висновку про широкий спектр можливостей несвідомих правоохоронців, а як наслідок і реальні загрози правам та свободам людини.

Питання провокації (підбурювання) злочину неодноразово розглядалося Європейським Судом з прав людини. У першу чергу необхідно відзначити справи «Худобін проти Росії» [2], «Ваньян проти Росії» [3] та «Тейшейра де Кастро (Teixeira de Castro) проти Португалії» [4]. Аналіз практики цього суду, котра відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визнаються джерелом права в Україні [5, ст. 17], дозволяє дійти висновку про такі критерії відмежування провокації злочину від законних дій правоохоронних органів:

- наявність даних щодо злочинної діяльності конкретною особою і наявність реальної вірогідності вчинення злочину такою особою;
- вжиття заходів з перевірки встановлених даних, що є підставою для прийняття рішення про проведення спеціальних заходів або дій;
- відсутність підстав вважати, що особа вчинила би злочин без втручання «таємного агента поліції»;
- дотримання процедури прийняття рішення про проведення контролю за вчиненням злочину;
- наявність зовнішнього контролю у системі прийняття рішення про проведення такої спеціальної дії.

З огляду на положення чинного КПК України вбачається необхідним вжиття, насамперед, таких кроків: чітке закріплення процедури прийняття рішення про контроль за вчиненням злочину та розгляд питання про необхідність застосування зовнішнього контролю за прийняттям рішення про проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій.

Закріплення процедури отримання дозволу на проведення означених дій у сучасних умовах здійснюється, переважно, шляхом затвердження міжвідомчих інструкцій. Таке становище, на нашу думку, не в повному обсязі є прийнятним і не відповідає вимогам справедливого правосуддя, оскільки переважна більшість таких інструкцій є недосяжними для широкого загалу, внаслідок чого особа, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину, не має реальної змоги вивчити відповідність порядку формування доказів її провини встановленим процедурам.

У той же час, дозволимо собі нагадати, що рішення щодо контролю за вчиненням злочину приймається виключно прокурором. При цьому в КПК України відсутні вказівки щодо здійснення контролю за обґрунтованістю його рішення. Саме тому постає питання про необхідність перегляду наявної процедури проведення цих дій шляхом чіткого розмежування функцій з прийняття рішення та зовнішнього контролю (нагляду) як необхідної запоруки захисту особи від можливої провокації злочину.

Список використаних джерел:

1. Альошина О.І. Визначення провокації злочину в кримінальному праві України / О.І. Альошина // *Право і безпека*. – 2005. – № 4/5. – С. 51-54. 2. Худобин против России : постановление Суда Европейского по правам человека (Страсбург, 26 окт. 2006 г.) // *Бюллетень Европейского Суда по правам человека*. – 2007. – № 11. – С. 13 – 42. 3. Ваньян против России : постановление Европейского Суда по правам человека (Страсбург, 15 дек. 2005 г.) // *Бюллетень Европейского суда по правам человека*. – 2006. – № 7. – С. 102 – 116. 4. Постановление Европейского Суда по правам человека от 15 июня 1992 г. по делу «Тейшейра де Кастро (Teixeira de Castro) против Португалии» [Електронний ресурс] Режим доступу : http://право-законь.pf/espch/practice_espch/213-delo-teysheyra-de-kastro-protiv-portugalii.html. 5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав

УДК 351.745.7:343.974:343.35

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПО БОРотьБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ЩО ДО ПЕРШОЧЕРГОВИХ ДІЙ ПРИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ СЛУЖБОВИХ ЗЛОВЖИВАНЬ

Шаповалов О. О.
здобувач кафедри ОРД НАВС

Організація роботи органів внутрішніх справ із виявлення та документування службових зловживань, у т.ч. отримання неправомірної вигоди базується на здійсненні пошуку та фіксації інформації про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, які віднесені до категорії «службових осіб». Інформація може бути отримана з офіційних та інших джерел, дозволених в установленому законом порядку (відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінального процесуального кодексу).

Найпоширеніший варіант викриття факту отримання неправомірної вигоди, на даний час чи не єдиний – це наявність особи, яка добровільно заявила про те, що вона вже надавала неправомірну вигоду службовій особі, готується надати знову або що в неї вимагають надання неправомірної вигоди і що вона готова взяти участь у викритті службової особи. У такому разі працівникам ОВС необхідно здійснити наступні дії:

- особа (далі – заявник) повинна звернутися до ОВС (у нашому випадку до УБОЗ) із заявою про вимагання в неї неправомірної вигоди, чи про надання неправомірної вигоди. Прийняття та реєстрація заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події здійснюється відповідно до вимог Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС від 19.11.2012 № 1050 (далі – Інструкція). У разі усної заяви складається протокол, який підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву. При цьому заявник у письмовій формі попереджається про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину згідно зі ст. 383 КК України (типова форма протоколу наведена в додатку № 3 до п.2.5. Інструкції про єдиний облік). Крім цього, заявнику роз'яснюються його права відповідно до ст. 60 КПК України. Указана заява (протокол усної заяви) реєструється в Журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, який знаходиться в черговій частині УБОЗ. Відповідно до вимог Інструкції, вказана заява та відповідні матеріали після реєстрації в ЖЕО негайно доповідаються керівництву УБОЗ та за їх резолюцією направляються до територіальних слідчих підрозділів ОВС відповідно до ст.ст. 216, 218 КПК України, а відносно окремих категорій службових осіб (які займають особливо відповідальне становище (держслужбовці 1-3-ї категорій), суддів та працівниками правоохоронних органів) – до органів прокуратури;

- з метою з'ясування обставин правопорушення та планування подальших дій у громадянина, який заявив про вимагання неправомірної вигоди необхідно з'ясувати наступні питання: джерело відомостей (безпосереднє спостереження, повідомлення інших осіб тощо); достовірність відомостей (їх реальність чи припущення), на чому вони базуються; інформація про службову особу (місце роботи, посада та основні посадові обов'язки), обставини події: предмет неправомірної вигоди, час та місце вчинення, наявність посередників чи свідків розмови, інші факти; з якою метою заявник звертався до службової особи, яка бесіда відбулася про передавання предмету неправомірної вигоди, чи мало місце вимагання; за вчинення яких діянь (дій або бездіяльності) вимагається неправомірна вигода, виконані вони чи ні; які документи (носії) можуть свідчити про спілкування заявника із службовою особою, перебування в установі, де він працює (перепустка на його ім'я, залишена ним заява та інше); з ким із співробітників спілкувався заявник, де знаходиться кабінет службової особи, як він обладнаний (можна запропонувати скласти схему кімнати і розташування в ній меблів); коло осіб, яким відомо про факт надання неправомірної вигоди та звернення заявника до органів внутрішніх справ;

- якщо заявник вже надав неправомірну вигоду, то поряд із вище зазначеними обставинами необхідно встановити: що передавалось як неправомірна вигода, його прикмети, характеристика; за яких обставин передавався предмет неправомірної вигоди; якщо це гроші, їх походження, в якій сумі, кількість купюр та номінальна вартість, в якій упаковці тощо; якщо це матеріальні цінності, їхні ознаки, яким чином і де він їх придбав (наявність чеків торгового підприємства, технічного паспорта тощо); які наслідки настали після передавання предмета неправомірної вигоди; кому заявник говорив про передавання предмета неправомірної вигоди посадовій особі, хто прямо або опосередковано знає про це тощо;

- заявнику обов'язково роз'яснюється, що в разі участі у викритті одержувача неправомірної вигоди заявник не несе кримінальної відповідальності за надання неправомірної вигоди, справа відносно нього підлягає закриттю відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України;

- слідчий, якому доручено розгляд заяви, відповідно до вимог ч. 1 ст. 214 КПК України невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного

реєстру досудових розслідувань із попередньою кваліфікацією – ст. 368 КК України, із «закритими даними» та розпочати розслідування. Відповідно до п. 4.7. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17.08.2012 № 69 (із змінами затвердженими наказом Генерального прокурора України від 14.11.2012 № 113) «Доступ до відомостей щодо кримінальних правопорушень про хабарництво, які внесені до Реєстру, відкривається з моменту висунення підозри особі. Винятком з цього правила є слідчий та прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, керівник слідчого підрозділу та керівник прокуратури, які відповідно проводять досудове розслідування та здійснюють контроль і нагляд у цьому кримінальному провадженні».

УДК 343.344 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ ПРИ ПРОТИДІЇ ЗГВАЛТУВАННЯМ

Шахова К. В.

здобувач докторантури та ад'юнктури ХНУВС

Шинкаренко І. І.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри ОРД ННІПФПКМ ХНУВС

За останні роки законодавство України зазнало значних змін. Так, 19 листопада 2012 року в Україні вступив в законну силу новий Кримінальний процесуальний кодекс, згідно до якого, радикальних змін, порівняно з попереднім кримінально-процесуальним законом, зазнала стадія досудового розслідування злочинів взагалі, та згвалтування, зокрема. Тобто, досудове розслідування вчинених згвалтувань має здійснюватись шляхом провадження гласних і негласних слідчих (розшукових) дій під процесуальним керівництвом прокурора за його або слідчого ініціативою, при чому переважна більшість негласних слідчих (розшукових) дій, регламентованих главою 21 Кримінального процесуального кодексу України, проводились раніше як оперативно-розшукові заходи.

На підставі діючого законодавства, негласні слідчі (розшукові) дії закріплені главою 21 КПК України за сутністю та змістом проваджуваних дій корелюють із оперативно-розшуковими заходами, закріпленими ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та окремі норми ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», з урахуванням змін, внесених законом № 4652-УІ від 13 квітня 2012 року, побудовані як бланкетні та посилаються на окремі статті КПК України, що встановлюють порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Отже, оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії є однорідними за організаційно-правовим критерієм та відрізняються переважним чином за правовим статусом та суб'єктним складом, адже у оперативно-розшуковій діяльності проведення оперативно-розшукових заходів може здійснюватися лише уповноваженими оперативними підрозділами, а негласних слідчих (розшукових) дій – слідчим, прокурором, або за їх дорученням – уповноваженим оперативним підрозділом. Окрім того, оперативно-розшукові заходи проводитимуться з метою виявлення, попередження та розкриття злочину, що готується, а негласні слідчі (розшукові) дії направлені на виявлення та перевірку інформації, необхідної для розслідування вже вчиненого злочину.

Згідно до діючого законодавства негласні слідчі (розшукові) дії проводяться з моменту внесення інформації про вчинений злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань та на підставі доручення слідчого оперативними працівниками. З метою дослідження розуміння мети, цілей та завдань проведення негласних слідчих (розшукових) дій були опитані практичні працівники карного розшуку, в наслідок чого 65 % респондентів зазначили, що співвідносять проведення негласних слідчих (розшукові) дії з оперативно-розшуковими заходами, але за різницею в тому, що є факт вчинення злочину та розпочато кримінальне провадження за ним і розуміють як проведення оперативного супроводження кримінального провадження.

Згідно до положень Спільного Наказу /МВС/Генпрокуратури СБУ/Адміністрації державної прикордонної служби/МінФінУ/МінЮст України від 16.10.2012 «Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення НСРД та використання їх результатів у кримінальному провадженні» негласні слідчі (розшукові) дії визначені як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 246 КПК України).

У зв'язку з відсутністю методик проведення негласних слідчих (розшукових) дій, рекомендацій слідчої та оперативно-розшукової практик, НСРД доцільно застосовувати працівниками підрозділів карного розшуку при розслідуванні злочинів та, зокрема, згвалтувань. Отже, у випадку коли проводиться досудове розслідування кримінального провадження щодо вчиненого згвалтування оперативні працівники карного розшуку повинні скласти ініціативний рапорт на ім'я начальника слідчого відділу з вказаними підставами та обґрунтованою доцільністю проведення конкретного НСРД. На нашу думку при досудовому розслідуванні вчинених згвалтувань підрозділам карного розшуку доцільно проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій:

Задля встановлення особи злочинця:

- проведення радіорозвідки за вказаний проміжок часу (час скоєння зґвалтування)
- за результатами радіорозвідки, проведення залегенованих дзвінків з метою встановлення особи злочинця;
- використання конфіденційного співробітництва з метою встановлення особи злочинця, ймовірних свідків та очевидців, інших потерпілих, що не звернулись до ОВС (детальніше розглянуто в рамках агентурної роботи в п. 2.1).

З метою встановлення номеру мобільного телефону ймовірного злочинця:

- проведення установаження місцезнаходження радіоелектронного засобу (для встановлення місця знаходження ймовірного злочинця, місць де він часто буває)
- проведення НСРД №2- контролю за телефонними розмовами (за наявності оперативної інформації, що ймовірний гвалтівник веде розмови відносно купівлі засобів фізичної погрози, підшукування нової жертви, тощо);

3. Задля встановлення особи злочинця:

- проведення зовнішнього спостереження за ймовірним злочинцем (з метою фіксації підготовки до вчинення нових злочинів чи приховання слідів вже скоєного, тощо)
- проведення оперативної установки силами УОС за місцем мешкання, роботи, навчання ймовірного гвалтівника (з метою встановлення його способу життя, кола знайомих, тощо)
- проведення негласного обстеження місця мешкання чи іншого володіння підозрюваної особи, з метою виявлення слідів злочину (у випадку коли місцем зґвалтування є квартира чи інше володіння гвалтівника), речей , тощо (НСРД №5);
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (наприклад, зразки необхідні для проведення експертизи ДНК) (НСРД №

– проведення НСРД № 3 чи № 8, якщо наявна інформація, що ймовірний гвалтівник зберігає у себе на комп'ютері, планшеті, ноутбукі, тощо, інформацію (наприклад, відео- зображення чи фото) вчиненого злочину, або, що фігурант відвідує сайти в Інтернеті, які пропагандують жорстокість, насильство.

Зазначений перелік може бути розширений з урахуванням специфічних обставини притаманних конкретному випадку при виборі та здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій.

УДК 343.344

ПРИНЦИПИ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗМІНУ ЇЇ ПАРАДИГМИ

Шинкаренко І. Р.

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри ОРД та СТ ДДУВС

Принципи є похідною загальних закономірностей розвитку природи і суспільства і виступають в об'єктивній дійсності як керівні ідеї, вимоги, правила.

Ми згодні з думкою, що аналіз змісту принципів і їх практичної реалізації має значення і в теорії оперативно-розшукової діяльності. Від того, якими принципами ми керуємося, залежать правильність обраного нами шляху в пізнанні і формуванні цієї галузі знання, а також ефективність практичних заходів боротьби із злочинністю [1, с. 31].

У теорії оперативно-розшукової діяльності, передусім, необхідно розглянути такі принципи, як історизм, зв'язок теорії з практикою.

Принцип зв'язку теорії з практикою. Для теорії оперативно-розшукової діяльності, покликаної обслуговувати практику боротьби із злочинністю із застосуванням негласних сил, засобів і методів, зв'язок з цією практикою має первинне значення.

Аналіз сучасних розробок основ теорії ОРД свідчить, що її розвиток йде паралельно в надрах оперативно-розшукової практики і навчально– дослідницького процесів. З одного боку, інформаційно-аналітична робота оперативно-розшукових апаратів, розробка методик боротьби з різними видами злочинів, інтуїтивно знайдені прийоми оперативно-розшукового мистецтва, підготовка навчально-методичної продукції забезпечують її все новими теоретичними знахідками, окреслюють перспективу наукових досліджень. З іншою – результати наукових досліджень повертаються у практику і навчальний процес у вигляді обґрунтованих нормативних новел, наукових розрахунків оцінки ефективності діяльності оперативних підрозділів, методичних рекомендацій, алгоритмів оперативно-розшукового процесу, оперативно-розшукових заходів і т.ін. [2–5].

Враховуючі сучасні дослідження у галузі наукознавства на ґрунті наукових революцій та зміни її парадигми [6, с. 45], можемо стверджувати, що необхідною умовою розвитку оперативно-розшукового знання в сучасний період є одночасне рішення наступних проблем: оптимізації оперативно-розшукової діяльності, професійної підготовки, розвитку лінійних наукових дисциплін і приватних оперативно-розшукових теорій. Це і є алгоритм формування теорії оперативно-розшукової діяльності. Не врахування або навіть зниження інтересу до одного з компонентів істотно ослабить або навіть взагалі виключить можливість створення теорії оперативно-розшукової діяльності, як окремої галузі юридичної науки.

Таким чином формування теорії оперативно-розшукової діяльності почалося з емпіричного, тобто описового рівня (як правило, шляхом елементарного узагальнення історичного матеріалу), сьогодні

знаходиться на якісно іншому, теоретичному рівні, що дозволяє в ґносеологічному плані пояснити появу тих або інших ідей, а потім механізм їх консолідації в наукову дисципліну.

В той же час, сьогодні зроблено низку спроб щодо перейменування теорії ОРД у «парадигми», «ордологію», а деякі кримінологи дійшли до думки про перейменування «теорії ОРД» у «криміфактологію», тобто вчення про факти злочину. Означене значним чином звужує об'єкт теорії ОРД, який на сьогодні є складною, динамічною, полі елементною, багаторівневою системою, що постійно змінюється.

Суспільна практика є рушійною силою пізнання в тому сенсі, що вона вказує на явища, вивчення яких має найбільш важливе значення для суспільства. Взаємодіючи в процесі праці з предметами і явищами дійсності, людина тим самим виявляє в них нові, раніше невідомі йому властивості і робить їх предметом вивчення.

Практика боротьби із злочинністю, як вже відзначалося, є об'єктом дослідження для теорії оперативно-розшукової діяльності. Пізнання практики здійснюється на емпіричному і теоретичному рівнях. Процес такого пізнання в сучасних умовах характеризується тим, що йде перехід від накопичення знань на емпіричному рівні до формування системи знань на теоретичному рівні. Дослідники не обмежуються описом фактів, а на основі глибокого їх вивчення і зіставлення, абстрагуючись від частковостей, проникають углиб явищ і процесів, виявляють об'єктивні зв'язки, стосунки і закономірності.

Такий рівень розвитку знання в області теорії оперативно-розшукової діяльності дозволяє їй робити зворотню дію на практику, причому не шляхом представлення окремих суб'єктивних висновків учених, а за допомогою впровадження в практику науково обґрунтованих і усебічно перевірених на практиці рекомендацій по вдосконаленню діяльності оперативних підрозділів.

Найбільш суттєву дію на практику протидії злочинності теорія оперативно-розшукової діяльності робить, передусім, шляхом трансформації наукових положень і висновків в правові норми, обов'язкові для виконання усіма органами внутрішніх справ. Маються на увазі відомчі нормативні акти, тобто накази, вказівки, інструкції МВС та інших правоохоронних органів України. Але якраз в цій області зроблено доки недостатньо. Багато наукових рекомендацій і висновків, сформульованих в 27 докторських та понад 220 кандидатських дисертаціях з закритою тематики за спеціальністю 12.00.09, інших виданнях наукового характеру, не трансформовано в правові норми і фактично не реалізовано, а саме:

Невизначені у законодавчих актах загальні та спеціальні засоби досягнення мети оперативно-розшукової політики;

Несформована загальнодержавна концепція та доктрина організації протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами

Не визначена законодавчо система оперативно-розшукових заходів:

- чітко не визначені формальні та матеріальні підстави та умови проведення ОРЗ різних ступенів санкціонування;
- не визначено форми ОРД, які заходи можуть здійснюватися без ОРС та форми накопичення отриманої інформації.

Відсутній чіткий нормативний розподіл компетенції оперативних підрозділів різних відомств щодо протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами без деталізації функцій суб'єктів ОРД, залежно від загальних та конкретних об'єктів.

Відсутня міжвідомча уніфікація нормативних актів у сфері організації та тактики ОРД за формулою «загальні основи організації ОРД»- «основи здійснення «конфіденційної роботи» – «здійснення конкретних заходів у тому числі ОРЗ – ОТЗ– НСРД» – «організації протидії конкретним видам злочинності».

Другим важливим напрямом впровадження досягнень теорії в практику діяльності оперативних підрозділів є видання відповідної літератури, зокрема, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій. В зв'язку з цим слід зазначити, що за останній час по проблемах теорії і практики оперативно-розшукової діяльності публікується значна кількість матеріалів, які не надсилаються до спеціальних бібліотечних фондів ОВС.

Третім напрямом впровадження досягнень науки в практику є навчання слухачів, курсантів, практичних працівників в учбових закладах, на курсах підвищення кваліфікації і в системі первинної підготовки. Тут теж є багато невирішених проблем особливо щодо розробки теоретичної парадигми та концепції підбору і підготовки персоналу оперативних підрозділів та слідства всіх правоохоронних органів та спецслужб.

Принцип історизму дозволяє прослідкувати етапи розвитку і становлення оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, порівняти сили і засоби цих підрозділів на різних історичних етапах розвитку суспільства і визначити напрямки удосконалюється державної стратегії протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами на ґрунті формування сучасної парадигми, концепції та доктрини оперативно-розшукової діяльності. Розглядаючи розвиток теорії ОРД скрізь історичну призму ми бачимо, що вона пройшла шлях від складової криміналістики до самостійної галузі науки.

Історико – наукові дослідження представляють зараз одну з галузей соціального пізнання, що найінтенсивніше розвиваються. Ця обставина не могла не викликати значного зростання інтересу до методологічного базису досліджень цього типу. І дійсно, в наявності великий круг проблем і дискусій, основна спрямованість яких зводиться до виявлення особливостей пізнавальної реконструкції процесів розвитку наукового знання. Цікаво, що увага істориків і методологів науки все ще звертається до досві-

ду гуманітарного пізнання взагалі. Фактично відбувається стулювання контексту власне історико – наукового дослідження з сферами соціологічного, психологічного, лінгвістичного і тому подібного знання. Як нерідко підкреслюється, історія науки перетворюється на гуманітарну дисципліну.

До такого висновку, наприклад, приводить детальний аналіз проблеми несумірності парадигм, форми якої набуває проблема зростання наукового знання у відомій концепції Т. Куна.

Теза про несумірність парадигм є одним з основних результатів роботи Куна. По суті справи, висновки про несумірність імпліцитний присутній в самому визначенні парадигми. Згадаємо, що Кун називає парадигмами деякі минулі наукові досягнення, які протягом певного часу визнаються науковим співтовариством як безпрецедентні і не підлягаючі сумніву. Вони служать для кожного покоління учених теоретичними передумовами, що передують їх конкретним дослідженням. «Дослідження в нормальній науці, – пише Кун, – спрямовані на розробку тих явищ і теорій, існування яких парадигма свідомо припускає. Більше того, ті явища, які не укладаються в існуючу парадигму, взагалі можуть бути випущені з уваги. Виявляється, що парадигма значною мірою визначає емпіричний світ, з яким має справу учений. Саме таке розуміння парадигми дозволяє Куну зробити наступний висновок: «Зміна в парадигмі змушує учених бачити світ їх дослідницьких проблем в іншому світлі. Оскільки вони бачать цей світ не інакше, як скрізь призму своїх переконань і справ, остільки у нас може виникнути бажання сказати, що після революцій учені мають справу з іншим світом [6, с. 145].

На сьогодні фактично спостерігається конфлікт двох парадигм:

Перша – основна мета ОРД розкриття злочинів, з можливістю використання негласних ОРД щодо попередження злочинів та супроводження досудового слідства та кримінального судочинства. Вона визначає активну роль оперативних підрозділів щодо здійснення пошуку злочинців та встановлення обставин злочину.

Друга – попередження, виявлення та припинення злочинів, без можливості здійснення оперативно-розшукового супроводження провадження та судового процесу. За означеною концепцією оперативним підрозділам відводиться другорядна роль і фактично руйнується система ОРД.

Реалізація другої парадигми ОРД, сьогодні призвела до розриву безперервного процесу спостереження за криміногенною ситуацією та знешкодження здійснення ОРД за формулою воля – слідство – УВП – воля.

Таким чином основним завданням сьогодення є здійснення досліджень щодо уточнення мети, завдань, змісту ОРД, об'єкта та предмета теорії ОРД, це дозволить сформувати сучасну парадигму теорії та практики ОРД та у майбутньому сформувати концепцію та державну доктрину, політику та стратегію протидії злочинності оперативно-розшуковими заходами.

Список використаних джерел:

1. Селиверстов С.А. Оперативно-боевая деятельность органов внутренних дел Российской Федерации: Монография. Часть 2. / С.А. Селиверстов – М.: ФГКУ «ВНИИ МВД России», 2013. – 233 с.
2. Климов И.А. Оперативно-розыскная деятельность как процесс познания (проблемы теории и практики): автореф. Дисс. На соискание ученой степени наук ступеня доктора юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / И.А. Климов. – М., 1995. – 36 с.
3. Тарасенко В. Є. Окрема теорія агентурного методу оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ України: автореф. 289ара. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. Є. Тарасенко. – Одеса : ОДУВС, 2011. – 41 с.
4. Шинкаренко І.Р. Об'єкт теорії оперативно-розшукової діяльності та проблеми визначення напрямків перспективних наукових досліджень / І.Р. Шинкаренко// Науковий вісник ДДУВС. – 2012. – Спец. 289ара. № 1(63). – С. 3-11.
5. Яценко В.А. Філософсько-правові засади оперативно-розшукової діяльності: Автореф. 289ара. на здобуття наук. ступеня. Доктора юрид наук: 12.00.12 «Філософія права» / В.А. Яценко. – К., 2005. – 31 с.
6. Кун Т. Структура научных парадигм: парадигми / Т. Кун. – М.: МГУ, 1975. – 176 с.

УДК 343.72 (477)

ВІДМЕЖУВАННЯ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Шинкаренко І. І.

кандидат юридичних наук доцент кафедри ОРД ННІПФПКМ ХНУВС

Скляр Ю. М.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Удосконалення системи розрахунків відбувалося протягом кількох тисяч років – від громіздких речей, що слугували за гроші (каміння, мушлі, хутро), через метали до грошей паперових, аж доки, із винаходом

електронних обчислювальних машин та Інтернету, люди не зрозуміли: гроші можуть бути віртуальними, та водночас – реальними.

Поява електронних грошей була обумовлена розвитком інформаційних і криптографічних технологій, які дали змогу зберігати на технічних пристроях віртуальну «готівку» та передавати її, а також потребами систем електронної торгівлі, яким був необхідний інструмент для здійснення беззбиткових мікроплатежів. Так виникли різноманітні види платіжних систем, яких нині в сучасному віртуальному світі – Інтернеті – є чимало.

Електронні платіжні системи спростили фінансові операції не тільки в мережі Інтернет, а й у реальному житті. Тепер за допомогою електронних систем можна оплатити практично будь-який товар або послугу. Тож електронні гроші поступово витісняють звичайні. Електронні платіжні системи дозволяють здійснювати операції швидко, зручно і з будь-якої точки земної кулі: переказ коштів із рахунку на рахунок відбувається за лічені хвилини. Поява подібних платіжних систем і такого поняття як електронні гроші не могла бути залишеною поза увагою кримінального елементу, зокрема шахраїв.

Оскільки електронні гроші як предмет кримінального посягання циркулюють та обробляються за допомогою електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, в науці існують думки, що шахрайство, вчинене з використанням електронно-обчислювальної техніки, відповідальність за яке передбачена ч.3 ст.190 КК України, слід відносити, до так званих «комп'ютерних злочинів». Бувають випадки коли шахрайство, скоєне з використанням платіжних карток ототожнюють з правопорушенням, передбаченим ст. 200 КК України незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення.

У зв'язку з окресленою проблемою, на нашу думку, слід провести чітке відмежування шахрайства, вчиненого з використанням електронно-обчислювальної техніки від суміжних злочинів, оскільки воно має велике криміналістичне та кримінологічне наукове значення, а також практичне значення на першинних стадіях досудового розслідування та його оперативного супроводження.

Ми вважаємо, що відмежування складів правопорушень, які розглядаються, необхідно проводити за такими ознаками складу злочину:

- об'єкт злочину;
- предмет злочину.

На сьогодні існують різні точки зору на те, що саме вважати комп'ютерним злочином. Деякі вчені до комп'ютерних злочинів відносять протизаконні дії у сфері електронно-обчислювальних машин, систем комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку тільки тоді, коли вони здійснили знищення, блокування, модифікацію або копіювання інформації, порушення роботи ЕОМ, систем ЕОМ та їх мережі. Цю позицію відстоюють: Т.В. Аверьянов, Р.С. Бєлкін, П.Д. Біленчук, О.А. Баранов, В.Г. Гончаренко, В.Д. Крушин, В.В. Крилов, Н.А. Селіванов, М.І. Шилан тощо. На думку О.І. Мотляха правильним буде тлумачення, де під комп'ютерною злочинністю розуміють передбачену законом суспільно небезпечну дію, що посягає на право власників або користувачів інформаційних технологій своєчасно одержувати достовірну інформацію та захист цієї інформації від впливу з боку комп'ютерних злочинців, з цієї думкою погоджуємось і ми.

Відповідальність за комп'ютерні злочини передбачена розділом XVI КК України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». Відмежування даних злочинів від шахрайства, вчиненого з використанням електронно-обчислювальної техніки необхідно проводити, в першу чергу, за *об'єктом* злочину. Так родовим об'єктом комп'ютерних злочинів являється інформаційна безпека, а безпосереднім об'єктом – нормальне функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж, комп'ютерної інформації та мереж електрозв'язку.

Інформаційна безпека гарантує досягнення наступних цілей:

- конфіденційності критичної інформації;
- цілісності інформації та пов'язаних з нею процесів (відтворення, обробки, введення та виведення із бази даних);
- доступності інформації, коли вона потрібна;
- облік всіх процесів, пов'язаних з інформацією.

Родовим же об'єктом шахрайства являється охоронювані кримінальним законодавством суспільні відносини власності як частина економічних відносин, як основа економічної системи держави.

Тому ми звертаємо увагу на те, що при скоєнні шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки, зловмисник посягає саме відносини у сфері права власності.

Також відмежування шахрайства від комп'ютерних злочинів слід проводити за *предметом* злочину, тобто на що безпосередньо посягає зловмисник.

Предметом комп'ютерних злочинів являються: електронно-обчислювальна машина (комп'ютер); автоматизовані системи; комп'ютерні мережі (мережа ЕОМ); мережі електрозв'язку; комп'ютерна інформація; інформація, що передається телекомунікаційними мережами.

Предметом шахрайства є майно. А також право на майно – документ, що дозволяє отримати в свою власність майно.

Це досить суттєві ознаки відмежування злочинів, які розглядаються, проте, на нашу думку, основою відмежування є та ознака, що при скоєнні шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки, сама комп'ютерна техніка являється *засобом* скоєння злочину.

При вчиненні шахрайства з використанням комп'ютерної техніки, ознаки комп'ютерного злочину відсутні, оскільки суб'єкт злочину, віддаючи команду комп'ютерній системі, не перекручує і не знищує комп'ютерну інформацію, яка зберігається в ній, і не завдає шкоди безпеці використання комп'ютерної техніки. При вчиненні такого шахрайства обманюється ніяк не комп'ютер, а людина, яка використовує комп'ютер для інтенсифікації діяльності, наприклад, щодо банківських розрахунків. Має місце, можна сказати, опосередкований обман, тобто певні неправдиві відомості повідомляються не безпосередньо людині, а опосередковано, через комп'ютер.

Відмежування шахрайства вчиненого з використанням електронно-обчислювальної техніки від незаконних дій з платіжними документами слід проводити за означеними нами критеріями. Об'єкт шахрайства нами було вже розглянуто, а от з приводу об'єкта незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення думки різних вчених розходяться. Погосян Т.Ю. об'єктом називає суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування грошово-кредитної системи держави. Стрельцов Є.Л. під об'єктом злочину вважає суспільні відносини у сфері діяльності кредитно-фінансових органів з випуску в обіг і використання переказних документів. Коржанський М.Й. називає об'єктом злочину фінансово-кредитну систему України. Ми вважаємо, що об'єктом цього складу злочину є суспільні відносини, які забезпечують охорону банківської системи України і протидіють незаконним діям з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їхнього виготовлення.

Відмежовуючи дані злочини за іншим запропонованим критерієм, а саме предметом складу злочину, слід сказати, що предмет шахрайства ми вже розглянули, а от предметом злочину, передбаченого ст.200 КК України є підроблені документи на переказ, платіжні картки та інші засоби доступу до банківських рахунків.

Саме за цими основними ознаками слід відмежовувати вищерозглянуті злочини, хоча отримання по підробленим платіжним документам чужих коштів або їхня витрата кваліфікується за правилами сукупності злочинів за ч.3 ст. 190 та ст. 200 КК України.

Таким чином нами було проаналізовано основні ознаки складу злочину, за якими, на нашу думку, слід проводити відмежування шахрайства, вчиненого з використанням електронно-обчислювальної техніки від суміжних злочинів. Ми вважаємо, що таке відмежування має велике криміналістичне та кримінологічне наукове значення, а також практичне значення на первинних стадіях досудового розслідування та його оперативного супроводження.

УДК 343.13

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОПЕРАТИВНУ ОБСТАНОВКУ ПО ЛІНІЇ БОРЬБИ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Шушкін А. О.

здобувача кафедри ОРД ННІПФПКМ ХНУВС

Необхідною умовою підвищення результативності оперативно-розшукової діяльності підрозділів ДЗБЕЗ по лінії боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою є всебічний аналіз і оцінка сучасної оперативної обстановки на території обслуговування.

У спеціальній літературі визначення поняття «оперативна обстановка» присвячено чимало робіт. Автор поділяє позицію вчених, згідно з якою оперативну обстановку можна визначити як сукупність постійно змінюваних взаємопов'язаних і взаємодіючих зовнішніх і внутрішніх по відношенні до суб'єкта управління умов, що визначають стан боротьби з розглядуваними злочинами на даній території, а також характеризують їх поширеність і суспільну небезпеку, і які є підставою для вироблення і прийняття відповідних управлінських рішень, тобто основою для цілеспрямованого впливу відповідних підрозділів на деякі з них.

Існують різні підходи до визначення компонентів оперативної обстановки, проте в будь-якому з них чітко виділяються фактори зовнішнього і внутрішнього середовища. Будучи взаємопов'язаними і взаємообумовленими, зовнішні та внутрішні умови, що утворюють середовища, нерівнозначні.

Зовнішні умови виступають визначальними і, на думку окремих авторів, яка нами поділяється, незалежно від ОВС, формують основу управління, об'єктивно визначаючи характер і спрямованість їх діяльності. Зовнішнє середовище при його дослідженні штучно обмежується певною сукупністю факторів, безпосередньо пов'язаних з тією чи іншою соціальною діяльністю, соціальною організацією. Підставою для визначення значимості зовнішніх факторів може бути ступінь небезпеки і загрози, яку вони можуть створювати для особистості, суспільства і держави.

Внутрішні умови впливають на зовнішні фактори, сприяючи зміцненню правопорядку на території оперативного обслуговування. Наприклад, активна цілеспрямована робота підрозділів ДСБЕЗ щодо

вирішення найбільш актуальних проблем боротьби із зазначеними кримінальними проявами корупції сприяє відповідно більш успішному їх вирішенню та зміцненню правопорядку в місті, районі тощо.

При аналізі досліджуваних факторів необхідно пам'ятати, що в певний момент ті чи інші з них можуть мати домінуюче або другорядне значення для життєдіяльності системи, а також можуть сприяти її нормальному функціонуванню або перешкоджати йому. Разом з тим зміна одних приводить до зміни інших. Повнота обліку чинників оперативної обстановки по лінії боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою залежить від визначення меж вивчення зовнішнього і внутрішнього середовища та управлінської позиції керівника.

Автор вважає за доцільне згрупувати розглядувані фактори в три наступні блоки:

1. Географічна, соціально-економічна, демографічна та інша характеристика території оперативного обслуговування;

2. Стан і динаміка вчинення одержання неправомірної вигоди службовими особами та результати боротьби з ними території оперативного обслуговування;

3. Наявність сил і засобів та ефективність їх використання в боротьбі з зазначеними злочинами.

Кожній групі факторів, що впливають на оперативну обстановку притаманні певні ознаки, які безпосередньо характеризують їх. Знання та врахуванням даних ознак допомагає здійснити оцінку стану оперативної обстановки на території обслуговування та відповідно надати оцінку діяльності конкретного підрозділу ДСБЕЗ по лінії боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою. Однак, вплив кожної групи факторів на визначення стану оперативної обстановки не є однаковим. Розглянемо більш докладно особливості наведених вище груп факторів.

Географічна, соціально-економічна, демографічна та інша характеристика території оперативного обслуговування можуть виступати факторами, що визначають ті чи інші зміни в стані, структуру і динаміку вчинення одержанням неправомірної вигоди службовою особою. Не випадково на думку 51 % опитаних нами співробітників підрозділів ДСБЕЗ зазначені фактори найбільш сильно впливають на стан оперативної обстановки по лінії боротьби із зазначеними злочинами. Без глибокого вивчення цих факторів і процесів неможливо визначити тенденції та закономірності вчинення розглядуваних злочинів, причини та умови їх вчинення, правильно оцінити оперативну обстановку по цій лінії і намітити систему заходів реагування на її зміни. Наприклад, безумовним є той факт, що кількість злочинів, передбачених ст. 368 КК України [1] є значно вищою у обласному центрі ніж у звичайному селі.

Ми вважаємо, що для організації функціонування підрозділів ДСБЕЗ стан і динаміка вчинення одержанням неправомірної вигоди службовими особами та результати боротьби з ними на території оперативного обслуговування мають визначальне значення. Як відзначають 27 % опитані нами співробітники підрозділів ДСБЕЗ, проблемні питання саме цієї групи факторів, що впливають на оперативну обстановку найбільш часто викликають потребу в аналізі. Оперативні підрозділи, здійснюючи боротьбу з вказаними злочинами, в тій чи іншій мірі змінюють тим самим характеристики цього блоку, даний елемент необхідно розглядати не тільки як зовнішню умову або об'єкт зовнішнього середовища, але і як основний об'єкт впливу, тобто об'єкт докладання організаційних і тактичних зусиль з боку ОВС.

На наш погляд, у концентрованому вигляді інформація про зазначену групу факторів оперативної обстановки міститься в оперативно-розшуковій характеристиці досліджуваних злочинів. З урахуванням думки деяких авторів [2, с. 18; 3, с. 49–50], під оперативно-розшуковою характеристикою одержанням неправомірної вигоди службовою особою слід розуміти сукупність (комплекс, систему, модель) почерпнутих з різних джерел низки типових, характерних рис, якостей злочинця, інформаційних ознак вказаних злочинів, упорядкованих і взаємопов'язаних між собою, знання яких є теоретичною та інформаційною базою для вирішення оперативно-тактичних завдань щодо протидії даним злочинам.

Така група факторів, як «наявність сил і засобів та ефективність їх використання в боротьбі з зазначеними злочинами», на думку 43 % опитаних співробітників підрозділів ДСБЕЗ найбільш сильно впливає на стан оперативної обстановки по лінії боротьби зі злочинами даного виду. На кінцевих результатах оперативно-службової діяльності в основному побудована і система діяльності територіальних підрозділів ДСБЕЗ.

Основними показниками розглядуваної групи факторів є:

1. Чисельність особового складу, ступінь їх професійної підготовки, раціональність розподілу функціональних обов'язків;

2. Інтенсивність участі особового складу цих підрозділів, що не спеціалізуються на виявленні посадових злочинів, у виявленні одержанням неправомірної вигоди службовою особою.

Ми вважаємо, що при оцінці оперативної обстановки повинні вивчатися як стан оперативно-службової діяльності, так і її кінцеві результати, в яких виражається весь комплекс виконаних підрозділом або окремо взятим оперативним працівником робіт. Разом з тим слід зазначити, що зниження числа виявлених фактів вчинення злочинів, передбачених ст. 368 КК України [2], ще не є переконливим свідченням поганої роботи підрозділів ДСБЕЗ.

На підставі викладеного можна зробити висновок, про те, що обґрунтований розподіл факторів, що впливають на оперативну обстановку по лінії боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою та їх всебічний аналіз допомагають визначити її реальний стан, динаміку змін, характеристику даних злочинів та осіб, що їх вчиняють.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний кодекс України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 25-26. – Ст. 131; 2. Ларичев В. Д. Понятие и содержание оперативно-розыскной характеристики экономических преступлений / В. Д. Ларичева // Научный журнал : Актуальные проблемы оперативно-розыскной и административной деятельности органов внутренних дел. – 2008. – № 1 (5). – С. 17–23; 3. Лисенко А. М. Правові та організаційно-тактичні основи розкриття злочинів у сфері виготовлення та збуту алкогольних напоїв : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / Лисенко Андрій Миколайович. – Х., 2008. – 223 с.

УДК 343.98

ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ

Щербаковський А. М.
здобувач ХНУВС

У теорії оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) під терміном «інформація» розуміють «дані», «відомості», «факти», «події», «обставини», «фактичні дані». Не всі із зазначених термінів, на наш погляд, є синонімами. Кожний з них має своє етимологічне й правове значення. У наукових джерелах з ОРД, криміналістики й кримінального процесу налічується понад десяток визначень поняття оперативно-розшукової інформації. Таке розмаїття понять, з нашої точки зору, обумовлюється різними методологічними підходами до його визначення (семантичний, гносеологічний, кібернетичний та ін.), а також різним розумінням призначення та змісту ОРД, її гносеологічної природи.

У спеціальній літературі оперативно-розшукова інформація в гносеологічному аспекті досліджується з точки зору її значення для інтересів кримінального судочинства, чим обумовлюється визначення її поняття та розкриття сутності. Однак деякі із визначень співпадають із поняттям криміналістичної (криміналістично значущої) інформації.

Аналізуючи оперативно-розшукову інформацію в гносеологічному аспекті вказується, що вона містить практично необмежену кількість різновидів фактів, явищ, подій, характеристик. Такий її стан пояснюється не лише тим, що злочини можуть вчинятися в багатьох сферах громадського життя на ґрунті як випадкових, так і тих, що виникли закономірно, відносин, і характеризуватися різноманітними мотивів. Зміст оперативно-розшукової інформації відрізняється широким розмаїттям відомостей, що належать також до характеристики оперативної обстановки, основних сил, засобів і методів оперативної діяльності, оцінки результатів їх використання.

Системний підхід передбачає розчленування та послідовний аналіз елементів, що складають поняття «оперативно-розшукова інформація». На наш погляд, в цьому понятті необхідно виокремити такі складові елементи: 1) джерело інформації; 2) способи, прийоми отримання інформації; 3) суб'єкти, які отримують інформацію; 4) носії інформації; 5) зміст інформації; 7) ціль використання інформації. Коротко розглянемо кожну із вказаних складових.

Джерелами інформації про економічні злочини є, в першу чергу, документи про господарську діяльність, певні предмети, а також свідомість осіб. Втягнутих у злочинну подію.

Ми вважаємо, що способи та прийоми, що використовуються для отримання оперативно-розшукової інформації, розробляються виключно в межах теорії ОРД. До них відносяться як тактичні прийоми проведення оперативно-розшукових заходів, так і спеціальні оперативно-технічні засоби.

Суб'єктами отримання оперативно-розшукової інформації є виключно спеціальні підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зазначені у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Носіями оперативно-розшукової інформації є матеріали оперативно-розшукової справи (протоколи, довідки, рапорти, магнітні та інші носії), які є втіленням матеріально-документального закріплення інформації.

Змістом оперативно-розшукової інформації по економічні злочини є будь-які відомості (фактичні дані), отримані відповідно до мети й завдань ОРД, тобто про протиправні діяння окремих осіб та груп в сфері господарської діяльності, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Метою використання оперативно-розшукової інформації про економічні злочини є:

- встановлення приводів та підстав для початку досудового розслідування;
- отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні;
- виявлення, припинення і розслідування злочинів, розшук злочинців;
- інформування інших правоохоронних органів;
- інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Запропонований підхід дозволяє розмежувати оперативно-розшукову інформацію від інших видів правової інформації. Зазначимо, що відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК матеріали, в яких зафіксована оперативно-розшукова інформація (фактичні дані) про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

*Щербаковський М. Г.**кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ХНУВС*

Під час розслідування економічних злочинів слідчому і суду неможливо встановити всі юридично значущі обставини та зв'язки злочинного діяння без використання спеціальних знань фахівців. Одним з ефективних напрямків досягнення цих цілей є розширення форм участі обізнаних осіб у доказуванні, удосконалювання їхнього правового статусу. Найбільш часто в кримінальних провадженнях по економічних злочинах залучаються фахівці в галузі почеркознавства, технічного дослідження документів, товарознавства тощо. Однак жодне розслідування не здійснюється без залучення фахівця-економіста. Практика свідчить, що використання економічних знань фахівців під час досудового розслідування економічних злочинів втілюється в різноманітні процеси ні й непроцесуальні форми, які мають певні особливості.

По-перше, слід вказати, що на підставі складених фахівцями матеріалів, які грають роль повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення, вносяться відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочинається розслідування (ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України – далі КПК). Інформація, яка отримана на основі економічних знань фахівців, відображається в документах, що складаються посадовими особами Державної фінансової інспекції, керівниками підприємств, установ і т.д., тобто в документах, які стають доказами в кримінальному провадженні. К цим документам, які виникли поза рамками кримінального судочинства, можуть бути віднесені: а) акти планових ревізій; б) акти податкової перевірки; в) висновки аудиторської перевірки; г) акти (довідки) відомчих перевірок (розслідувань), інвентаризацій та ін. Так, відповідно до п. 4 Положення про Державну фінансову інспекцію України матеріали ревізій у разі встановлення порушень законодавства, що передбачають кримінальну відповідальність або містять ознаки корупційних діянь передаються у правоохоронні органи.

Як правило, висновки аудиторської перевірки, акти інвентаризацій і відомчих перевірок подаються керівником організації, який заявив про вчинений економічний злочин, що заподіяв шкоду організації. Загальним для даних документів є те, що результати використання спеціальних економічних знань у цих формах залучаються в кримінальне судочинство тільки у вигляді документів-доказів (ч. 2 ст. 99 КПК). До вказаних документів пред'являються наступні вимоги: інформація, що міститься в них, відображає фактичні дані по справі; документи складені обізнаними особами, які мають відповідний рівень спеціальних знань; у документах не має протиріч; фахівці, які склали документ, не заінтересовані в результатах розслідування.

Особливості вищевказаних непроцесуальних форм застосування спеціальних економічних знань визначаються, насамперед, тим, що діяльність фахівців-економістів у рамках цих форм регулюється нормами різних галузей права, законів і підзаконних актів. Так, проведення ревізій, інвентаризацій являють собою різновид адміністративно-господарської діяльності й регламентуються нормами адміністративного права, відомчими актами.

Застосування цих форм використання спеціальних економічних знань у ряді випадків носить обов'язковий характер для господарюючого суб'єкта: наприклад, ревізії, інвентаризації, податкові документальні перевірки можуть проводитися в рамках досудового провадження на вимогу органів, що здійснюють розслідування, а також у ході перевірки ними повідомлень про вчинений злочини або той, що готується. Крім того, ревізії, інвентаризації, податкові документальні перевірки проводяться планово для забезпечення нормальної роботи підприємств, установ, організацій, співробітниками Державної фінансової інспекції України.

Що стосується аудита, то, як правило, аудиторська перевірка проводиться за бажанням і проханням самої організації, яка розраховує одержати від аудитора точний діагноз її фінансового стану й рекомендації, як цей стан поправити. Відповідно до умов правомірності застосування вищезазначених непроцесуальних форм використання економічних спеціальних знань у кримінальному судочинстві, то їх формулювання залежить від обов'язковості даної форми для господарюючого суб'єкта. Умовою правомірності застосування результатів аудиторської перевірки для встановлення значимих у справі обставин буде дотримання при її проведенні й оформленні аудиторського висновку правил (стандартів) аудиторської діяльності.

Якщо мова йде про ревізії, інвентаризації, податкові документальні перевірки, то ця діяльність може бути визнана правомірною у двох випадках: коли вона здійснюється відповідно до плану органів Державної фінансової інспекції України або коли вона проводиться позапланово. В обох випадках посадові особи, що проводять ревізії, інвентаризації, податкові документальні перевірки, по їх підсумках зобов'язані скласти акти в строгій відповідності з вимогами відомчих наказів і інструкцій. Тільки в цьому випадку дані офіційні документи можуть бути залучені до матеріалів справи як повноцінні, якісні документи-докази.

Оскільки економічні злочини вчинюються в господарській галузі з використанням механізмів підприємницької діяльності, то при аналізі первинних матеріалів і повідомлень про вчинений злочин й виникають уперше питання, пов'язані з участю в кримінальному процесі обізнаних осіб. Для початкового

з'ясування обставин злочину фахівець, якій склав документи, на підставі яких почалось розслідування, може бути допитаний як свідок. При допиті така особа має право роботи висновки, або висловлювати думки, що ґрунтуються на спеціальних економічних знаннях, і вони визнаються доказами (ст. 95 КПК). Специфіка показань таких фахівців полягає в тому, що в свідченнях важливі не тільки «голі» факти, але й їх тлумачення економістом.

Крім планових та позапланових ревізій при необхідності в кримінальному провадженні прокурор (ст. 36 КПК) або слідчий (ст. 40 КПК) можуть призначити ревізію при наявності інформації про факти, що свідчать про порушення об'єктом контролю – підконтрольною установою законів. Дії ревізору направлені на встановлення ознак, обставин економічного злочину, розміру заподіяної шкоди.

Чинний кримінально-процесуальний закон пов'язує використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, перш за все, з залученням експерта (ст. 243 КПК) та участю спеціаліста при проведенні слідчих дій (ст. 71 КПК).

У ході експертного дослідження експерт-економіст використовує свої спеціальні знання і в межах компетенції надає відповіді на поставлені питання. При цьому фіксуються факти порушення законодавства з питань використання і збереження фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильності визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, стану і достовірності бухгалтерського обліку і фінансової звітності, визначається розмір заподіяної матеріальної шкоди (збитків) та посадові (службові) особи, внаслідок дій або бездіяльності яких допущено порушення законодавства та завдано матеріальну шкоду (збитки). Зазначимо, що правові питання, щодо, наприклад винуватості, недбалості службових осіб та ін., експерту вирішувати заборонено (ст. 242 КПК).

Фахівці-економісти можуть залучатися під час проведення слідчих дій. Так, при обшуку (ст. 236), тимчасовому доступу до документів (ст. 165 КПК) доцільно залучати фахівців-економістів як спеціалістів для надання допомоги в вилученні тих документів, які мають значення для кримінального провадження.

Одним з ефективних способів залучення фахівців-економістів є одержання відповідних консультацій, що можуть знадобитися слідчому, судді. В судді фахівець може надати усні консультації або письмові пояснення по спеціальним питанням: особливостям функціонування певної галузі господарської діяльності, окремого підприємства, ланки, можливостей судово-економічних експертиз або обґрунтованості висновку експерта-економіста та ін. (ст. 360 КПК).

Консультації та роз'яснення можуть бути надані слідчому й поза процесуальним шляхом. Консультації по спеціальних питаннях допомагають слідчому, прокурору, а також оперативному працівнику уникнути помилок, з яких найбільше часто зустрічаються наступні: а) неповне витребування всіх необхідних документів, що підтверджують подію злочину; б) неотримання необхідної кількості повних по змісту пояснень причетних осіб, які підтверджені іншими матеріалами про подію злочину; в) несвоєчасне вилучення документів, що приводить до їхньої безповоротної втрати, а також коштів і інших матеріальних цінностей, що підтверджують злочинну діяльність.

Таким чином, використання широкого спектру форм залучення фахівців-економістів є невід'ємною складовою розслідування економічних злочинів.

УДК 343.85: 343.533 (477)

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ярмошук С. С.

слухач магістратури ННІПФПКМ ХНУВС

Попередження злочинів у сфері інтелектуальної власності має здійснюватись на реальній нормативній базі, бо вже зараз інтелектуальна діяльність стоїть на пріоритетному рівні, і саме її результати визначають стратегію і тактику розвитку будь-якої держави, не винятком є і Україна.

Злочини у сфері інтелектуальної власності становлять загрозу для національної безпеки нашої держави та негативно впливають на міжнародний імідж України. У зв'язку з підписанням договору про вступ до Європейського Союзу дана категорія злочинів потребує вжиття додаткових заходів щодо їх попередження, оскільки Європейським Союзом неодноразово вказувався той факт, що в Україні дуже велика кількість порушень у сфері інтелектуальної власності.

Питання попередження злочинів у сфері інтелектуальної власності висвітлено у наукових працях українських та зарубіжних вчених, зокрема К.В. Антонова, Е.О. Дідоренка, О.Г. Колба, В.А. Лукашкова, Е.В. Рижкова, Р.О. Шишки та інших.

На даний час немає напрацювань, для того щоб стверджувати про повне і комплексне дослідження проблемних питань у сфері попередження злочинів у сфері інтелектуальної власності, що не дозволяє у повному обсязі розкривати злочини даного виду.

Важливу роль у попередженні злочинів, що вчиняються у сфері інтелектуальної власності відіграє законодавча база, яка на сьогоднішній день потребує оновлення і удосконалення. До основних законів і нормативно правових актів, що мають безпосередній стосунок до правового регулювання належить: Кримінальний кодекс, кримінальний процесуальний кодекс, Кодекс про адміністративні правопорушення, Цивільний кодекс, закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про розповсюдження

© Ярмошук С. С., 2013

примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», укази Президента, нормативно правові акти Кабінету Міністрів.

Попередження злочинів, які вчиняються у сфері інтелектуальної власності та високих технологій, покладено на органи державної влади, правоохоронні органи, серед яких особливе місце належить ОВС, а саме Державній службі боротьби з економічною злочинністю (далі — ДСБЕЗ).

Для покращення діяльності підрозділів ДСБЕЗ, необхідно вжити низку заходів щодо запобігання вчинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності та високих технологій, до яких доцільно віднести: заходи законодавчого, організаційного, методичного, кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Організаційне забезпечення.

Через відсутність центру координації взаємодії правоохоронних органів як в Україні, так і з правоохоронними органами інших країн, Інтерпол не в змозі вирішити специфічні питання документування злочинів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Виникають проблеми у проведенні експертиз контрафактної продукції, оскільки немає достатньої кількості атестованих судових експертів з питань інтелектуальної власності.

Кадрове забезпечення.

1. Недостатня штатна чисельність оперативних працівників, які займаються викриттям злочинів у сфері високих технологій та інтелектуальної власності. Так, у більшості регіонів працюють 1-2 працівники, а значне інтелектуальне навантаження унеможливорює кваліфіковане опанування ними цього напрямку.

2. Недостатній професійний рівень працівників, особливо з викриття злочинів у сфері високих технологій. Робота за напрямом високих технологій потребує підготовлених високопрофесійних фахівців, бажано з двома освітами: юридично-економічною, юридично-технічною, економічно-технічною. Спеціалістів інших відомств (кваліфікованих фахівців) не приваблюють умови роботи на посадах у відділі боротьби з правопорушеннями у сфері високих технологій, насамперед не задовольняє заробітна плата, яка не відповідає навантаженості.

Матеріально-технічне забезпечення.

1. Відсутність державної програми щодо належного фінансування боротьби зі злочинністю у сфері інформаційно-комунікаційних технологій та інтелектуальної власності для оперативних підрозділів.

2. Низька заробітна плата при великому навантаженні порівняно із фахівцями інших як державних, так і комерційних структур впливає і на кадрове питання.

Зазначене переконливо доводить, що для покращення ефективності боротьби зі злочинами у сфері високих технологій та інтелектуальної власності необхідно не лише декларативно боротись із даними злочинами, а й створити належні умови для оперативних працівників ДСБЕЗ, враховуючи викладені пропозиції.

Попереджувати злочини, що вчиняються у сфері інтелектуальної власності дуже складно. Працівникам потрібно знати не лише кримінальне й кримінально процесуальне законодавство, а й значний об'єм цивільного та інформаційного законодавства, а також володіти тактикою і методикою проведення оперативно-розшукових заходів щодо збирання й виявлення фактичних даних з метою попередження злочинів, що вчиняються у сфері інтелектуальної власності.

УДК 342.9 : 351.74

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ НА ВУЛИЦЯХ ТА В ІНШИХ ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ

Олійник В. М.

к.іст.н., заступник голови Комітету України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

Держава покликана забезпечувати системою політичних, юридичних і інших гарантій суверенітет особи. В сучасних умовах все більшого значення набуває положення про те, щоб не лише «зрівняти» державу і особу, але і забезпечити кожну людину надійними засобами захисту, гарантіями, механізмами захисту життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів особи, що безвідмовно діють.

В умовах соціально-економічних перетворень в нашій країні, що супроводяться не лише розширенням демократії, але і ускладненням криміногенної обстановки, що характеризується підвищенням суспільної небезпеки, зростанням злочинних посягань на життя, здоров'я і майнові інтереси громадян, здійсненням терористичних актів в громадських місцях, особливої актуальності набуває забезпечення безпеки на вулицях та в інших громадських місцях міст, селищ і інших населених пунктів.

Важлива соціальна роль в реалізації цього завдання належить органам внутрішніх справ, а саме міліції. Згідно із Законом України «Про міліцію» її зонайпершим завданням є забезпечення особистої безпеки громадян. Міліція зобов'язана захищати людину і громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і службового становища, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань та інших обставин від злочинних та інших незаконних посягань.

Безпосереднє забезпечення суспільної і особистої безпеки громадян на вулицях, площах, в парках, на транспортних магістралях, вокзалах, в аеропортах та інших громадських місцях здійснюють підрозділи патрульно-постової служби (далі - ППС) міліції, що є складовою частиною міліції громадської безпеки.

Наряди ППС стежать за тим, щоб вулиці, парки, площі та інші громадські місця залишалися в чистоті, а в місцях провадження ремонтних, будівельних та інших робіт (наприклад, при скиданні снігу і збитті бурульок з дахів будинків) ставилися відповідні огорожування і покажчики, що забезпечують безпеку громадян.

Наряди ППС зобов'язані надавати необхідну допомогу особам, постраждалим від правопорушень або нещасних випадків, що знаходяться в громадських місцях в безпорадному стані, а також приймати відповідні заходи до забезпечення в цих місцях громадської безпеки і запобігання нещасним випадкам з людьми. Небезпека може виникнути при появі скажених собак та інших тварин, що загрожують здоров'ю і життю людей, виявленні несправності міських комунікацій: каналізації, водопроводу, газопроводу, освітлення, електромережі високої напруги та ін. При виявленні обставин, що загрожують громадській безпеці і що вимагають залучення технічної допомоги і аварійних служб, наряд ППС докладає оперативному черговому по органу внутрішніх справ і діє, відповідно до ситуації, що конкретно сталася.

Наряди ППС реалізують функцію профілактики правопорушень. Сам факт знаходження в громадському місці співробітника міліції у встановленій формі одягу надає стримуючий вплив на осіб, схильних до здійснення правопорушень («ефект присутності»), і вселяє в громадян упевненість в безпеці і надійному захисту їх особи. ППС зобов'язана здійснювати спостереження за місцями можливої появи і викриття злочинців, що ховаються, своєчасно застерігати громадян від здійснення протиправних дій, роз'яснювати їм недопустимість протиправної поведінки; виявляти обставини, що сприяють здійсненню правопорушень, і приймати заходи до їх усунення.

Наряди ППС запобігають і присікають злочинам і адміністративним правопорушенням, у тому числі особам, що зазіхають на безпеку. Вони запобігають і присікають дрібне хуліганство, приймають міри до вилучення з вулиць та інших громадських місць осіб, що знаходяться у стані алкогольного сп'яніння, що ображає людську гідність і суспільну моральність.

Однією з функцій нарядів ППС є запобігання і припинення правопорушень, що здійснюються неповнолітніми. В цілях забезпечення громадської безпеки громадян не допускають на вулицях і в інших громадських місцях з боку дітей і підлітків пустощів, ігор з вогнем та інших дій, що ведуть до дитячого травматизму, а також знаходження дітей в громадських місцях без супроводу дорослих в пізній час; присікають продаж неповнолітнім спиртних напоїв і тютюнових виробів; доставляють в орган внутрішніх справ або передають батькам або опікунам бездоглядних, а також таких, що заблукали дітей.

Свою діяльність ППС здійснює в тісному зв'язку з населенням і взаємодії з громадськими об'єднаннями, що беруть участь в охороні громадського порядку. Патрульні і постові міліції встановлюють і підтримують ділові контакти з місцевим населенням, адміністрацією підприємств, установ і організацій, посадовими особами і працівниками житлових організацій, які можуть надати допомогу і сприяння в забезпеченні правопорядку і безпеки.

Наряди ППС взаємодіють з народними дружинами, надають їм, а також позаштатним співробітникам міліції та іншим представникам громадських формувань необхідну допомогу.

Забезпечення громадської безпеки на вулицях та в інших громадських місцях здійснюється за наступними основними напрямками: запобігання, припинення і розкриття злочинів і адміністративних правопорушень, що здійснюються в громадських місцях; забезпечення громадської безпеки при проведенні масових заходів.

Вивчення організації і діяльності служб міліції по забезпеченню громадської безпеки громадян на вулицях та в інших громадських місцях, аналіз практики служб міліції громадської безпеки показує, зазначає що загальним недоліком в організації їх діяльності по забезпеченню громадської безпеки в громадських місцях є перш за все недооцінка значущості комплексних планів задіявання сил і засобів міліції та інших служб органів внутрішніх справ в системі єдиної дислокації як на рівні МВС, ГУМВС, в міських, районних відділах і відділеннях міліції.

Залишає бажати кращого організація управління чергових частин органів внутрішніх справ патрульно-постових нарядів. Це значною мірою пояснюється недостатніми вимогами, що пред'являються до чергових частин по керівництву нарядами патрульно-постової служби, по оперативному реагуванню ними на факти здійснення правопорушень та інші ускладнення оперативної обстановки на території обслуговування, до підвищення ролі командного складу строювих підрозділів патрульно-постової служби, органів позавідомчої охорони, дорожньо-патрульної служби ДАІ. Недооцінюються також такі чинники, як раціональне розставлення особового складу на чергову добу, організація повсякденної взаємодії підрозділів в нормальних (звичайних) і екстремальних умовах несення служби, вироблення алгоритмів спільних дій при припиненні злочинів, розшуку і затриманні за «гарячими слідами» осіб, до них причетних.

Спостерігається ігнорування службами вимог наказів МВС України, ГУМВС, областей, міст по раціональному розміщенню патрульно-постових нарядів міліції на охорону громадського порядку з вра-

хуванням аналізу оперативної обстановки за минулу і поточну добу, досягнення максимальної щільності нарядів на вулицях та в інших громадських місцях. Не дотримуються обов'язкові норми виставлення особового складу для несення служби на постах і маршрутах в системі єдиної дислокації.

Криміногенна обстановка і прогнозовані тенденції в злочинності обумовлюють, на наш погляд, наступні пріоритетні напрями діяльності органів внутрішніх справ по забезпеченню громадської безпеки в громадських місцях.

1. Підвищення щільності патрульно-постових нарядів міліції на вулицях та в інших громадських місцях, ширше вживання пішого патрулювання. Цього можна досягти за рахунок відмови від практики використання міліціонерів патрульно-постової служби міліції не по прямому призначенню.

2. Здійснення комплексу заходів, направлених на працевлаштування молоді, вирішення проблем її відпочинку та організація просвітницької діяльності в молодіжному середовищі. Вдосконалення інформаційно-аналітичної роботи по запобіганню і припиненню протиправних дій малолітніх та неповнолітніх дітей.

3. Вдосконалення правового регулювання діяльності органів внутрішніх справ по запобіганню і припиненню можливих терористичних актів в громадських місцях, особливо під час проведення спортивних, культурних видовищ та інших публічних, масових заходів. Прийняття нормативного акту, що регулює питання забезпечення безпеки при проведенні масових, спортивних і культурно-видовищних заходів.

4. Розвиток і зміцнення співпраці підрозділів міліції громадської безпеки з населенням, народними дружинами, з приватними охоронними структурами та іншими недержавними формуваннями, що приймають участь в охороні громадського порядку і забезпеченні громадської безпеки.

СЕКЦІЯ 4. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 343.9.024.336.7

АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Бурбело О. А.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної безпеки ЛАВД імені Е. Дідоренка

Чуніхіна Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Інституту юриспруденції та міжнародного права
СНУ імені В. Даля*

Відповідно до загальних засад міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму міжнародне співробітництво у цій сфері здійснюється суб'єктами державного фінансового моніторингу за принципом взаємності відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [1], міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів з урахуванням рекомендацій та стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Спеціального експертного комітету Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Європейського Союзу, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Егмонтської групи підрозділів фінансових розвідок, Організації Об'єднаних Націй.

Спеціально уповноважений орган відповідно до міжнародних договорів України за принципом взаємності чи з власної ініціативи здійснює міжнародне співробітництво з відповідними органами іноземних держав у частині обміну досвідом та інформацією, пов'язаною із запобіганням та протидією легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Надання Спеціально уповноваженим органом відповідному органу іноземної держави інформації з обмеженим доступом здійснюється за умови забезпечення органом іноземної держави тотального діючого в Україні національного режиму її захисту та використання виключно для цілей кримінального судочинства у кримінальних провадженнях щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Виконання Спеціально уповноваженим органом запиту відповідного органу іноземної держави є підставою для витребування ним необхідної для виконання запиту інформації (у тому числі такої, що становить банківську або комерційну таємницю), копій документів у органів державної влади, підприємств, установ, організацій та суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Відмова або відстрочення задоволення запиту щодо міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму здійснюється лише на підставі міжнародних договорів, стороною яких є Україна.

На виконання відповідного запиту уповноваженого органу іноземної держави про зупинення відповідної фінансової операції як такої, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, Спеціально уповноважений орган має право доручити суб'єкту первинного фінансового моніторингу зупинити чи поновити проведення або забезпечити моніторинг фінансової операції відповідної особи протягом строку, встановленого цим запитом. Порядок зупинення та поновлення такої фінансової операції визначається суб'єктом державного фінансового моніторингу, що здійснює регулювання і нагляд за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, в межах його повноважень [2].

Забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму щодо виконання судових рішень, які стосуються конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, покладається на Міністерство юстиції України, а в частині вчинення процесуальних дій у межах кримінального провадження щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму – на Генеральну прокуратуру України.

Доходи, одержані злочинним шляхом, що були конфісковані у зв'язку з кримінальним провадженням щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та підлягають поверненню в Україну або в іноземну державу, спрямовуються відповідно до міжнародного договору України з цією державою щодо розподілу конфіскованих активів чи доходів від розміщення цих активів. Кошти, одержані Україною за таким міжнародним договором, зараховуються до спеціального фонду Державного бюджету України, якщо інше не встановлено законом.

Спеціально уповноважений орган та інші суб'єкти державного фінансового моніторингу у межах своїх повноважень забезпечують співробітництво з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з

відмиванням грошей (FATF) та іншими міжнародними організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

В Україні відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та законів України визнаються вирoki (рішення) судів, рішення інших компетентних органів іноземних держав, що набрали законної сили:

- стосовно осіб, які мають доходи, одержані злочинним шляхом;
- щодо конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, або еквівалентного їм майна, що знаходяться на території України.

Конфісковані доходи, отримані злочинним шляхом, або еквівалентне їм майно на підставі відповідного міжнародного договору України можуть бути повністю або частково передані іноземній державі, судом або іншим компетентним органом якої винесено вирок (рішення) щодо конфіскації.

Рішення про видачу іноземній державі осіб, які вчинили злочини, пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, та рішення щодо транзитного перевезення зазначених осіб по території України приймається на підставі зобов'язань України відповідно до міжнародних договорів України.

У разі якщо Україна не має відповідного міжнародного договору з іноземною державою, що запитує видачу, зазначені особи можуть бути видані за злочини, пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, виключно за умови дотримання принципу взаємності.

Спеціально уповноважений орган відповідно до покладених на нього завдань[3]:

- подає запити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання щодо одержання інформації і копій документів, необхідних для виконання покладених на нього завдань; співпрацює з органами виконавчої влади, іншими державними органами, задіяними в системі запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

- подає до правоохоронних органів, уповноважених приймати рішення згідно з кримінальним процесуальним законодавством, а також розвідувальних органів України для здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідні узагальнені матеріали, додаткові узагальнені матеріали та одержує від них інформацію про хід їх розгляду;

- у разі наявності достатніх підстав підозрювати, що фінансова операція або клієнт пов'язані із вчиненням діяння, визначеного Кримінальним кодексом України, що не стосується легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, подає інформацію до відповідного правоохоронного або розвідувального органу України у вигляді узагальнених матеріалів;

- отримує від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформацію щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій клієнтів, операції яких стали об'єктом фінансового моніторингу;

- проводить аналіз методів та фінансових схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ефективності заходів, функціонування системи фінансового моніторингу в державі на підставі інформації, наданої органами державної влади;

- узагальнює стан здійснення державними органами заходів щодо протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму в державі;

- забезпечує здійснення державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму і забезпечує координацію діяльності державних органів у цій сфері;

- повідомляє суб'єкта первинного фінансового моніторингу після надходження відповідної інформації від правоохоронних органів, уповноважених приймати рішення відповідно до кримінального процесуального законодавства, про факт початку досудового розслідування (або про факт закриття кримінального провадження в ході досудового розслідування) за повідомленнями такого суб'єкта, що надійшло до Спеціально уповноваженого органу, а також надає йому інформацію про прийняті судами рішення за такими кримінальними провадженнями з одночасним повідомленням відповідного суб'єкта державного фінансового моніторингу.

Суб'єкти господарювання, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» зобов'язані надавати на запит Спеціально уповноваженого органу інформацію, пов'язану з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу; довідки та копії документів (у тому числі тих, що становлять банківську або комерційну таємницю), необхідні для виконання цим органом покладених на нього завдань у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Органи державної влади, що провадять діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, у разі виявлення під час виконання своїх функцій фінансових операцій, стосовно яких є підозра, що вони пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму або пов'язані з особами, стосовно яких застосовані міжнародні санкції зобов'язані повідомити Спеціально упов-

новажений орган про такі операції; надавати Спеціально уповноваженому органу інформацію (копії документів), необхідну для виконання покладених на нього завдань.

Неправомірна відмова в наданні такої інформації, несвоєчасне або неповне її надання тягнуть за собою відповідальність посадових осіб органів державної влади відповідно до закону.

Надання органами державної влади Спеціально уповноваженому органу інформації про фінансові операції, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму:

– не є порушенням банківської або комерційної таємниці;

– не є підставою притягнення до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності посадових осіб та інших працівників суб'єктів господарювання, підприємств, установ, організацій та органів державної влади.

Аналізуючи наведе, можна зробити висновок, що з поступовим приєднанням України до Європейського співтовариства актуальним залишиться міжнародне співробітництво суб'єктів державного фінансового моніторингу з відповідними державними органами іноземних держав щодо обміну досвідом та інформацією з питань регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 року № 245-15 в редакції Закону від 11.08.2013 року // zakon.rada.gov.ua.

2. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Порядку зупинення та поновлення проведення фінансових операцій суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» № 35 від 12.08.2011 року // zakon.rada.gov.ua.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у відповідність з Кримінальним Процесуальним кодексом України» № 245 від 16.05.2013 року в редакції від 11.08.2013 року // zakon.rada.gov.ua.

УДК 347. 775

ГОЛОВНІ ІНДИКАТОРИ СУЧАСНОГО РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ковальов Є. В.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та фінансів факультету права та масових комунікацій ХНУВС

Сучасне керівництво держави поставило у 2010 р. завдання – Україна повинна за 10 років увійти до 20 найбільш економічно розвинутих країн світу (G 20). Економічне становище України на цей час неоднозначне. З одного боку наша держава має великий промисловий, аграрний, ресурсний, інтелектуальний потенціали, приємні природнокліматичні умови, займає вигідне географічне положення. Але, з іншого боку, за рівнем бідності Україна знаходиться на 3-му місці у Європі після Молдови та Албанії. Наростає різниця у доходах між багатими та бідними. Одним з найважливіших індикаторів економічної безпеки держави у світі є співвідношення доходів 10 % найбільш і 10 % найменш заможного населення. Відповідно до соціальних стандартів Ради Європи співвідношення доходів багатих та бідних верств населення не повинно перевищувати 10 разів. Якщо порівняти окремі країни, то це співвідношення у Китаї становить 7:1, у країнах ЄС – 5-7:1, в Японії – 4,3:1, в Україні – 30:1. Це реальна економічна основа соціальних ускладнень та можливих революційних потрясінь. Складність економічного становища закономірно загострює демографічну кризу. Станом на 1 серпня 2013 р. чисельність наявного населення України становила 45 млн 465 тис. осіб – на 6,48 млн менше, ніж 20 років тому. А за прогнозами ООН, населення України зменшиться у 2020 – до 40 млн., в 2050 до 25 млн. чол. Соціально-економічні показники сучасної України визначають граничні умови економічної безпеки держави, коли країна може без вороття загубити свій шанс увійти до кола розвинутих держав світу. В таких умовах дуже важливо реально оцінити свої можливості, правильно вибрати напрямки і фактори економічного зростання.

Важливим індикатором економічної безпеки держави є її витрати на наукові дослідження. Сучасна економіка України має сировинну направленість розвитку. Основною експортною галуззю України є металургійна промисловість. Близько 40 % валютних надходжень країни забезпечує металургійний сектор. Більш як 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси. Світові пропорції розвитку галузей економіки зовсім інші, ніж в Україні. Основним, світова економіка вибирає не сировинний, а інноваційний напрямок розвитку. В розвинутих країнах світу до 90 % приросту ВВП створюється за рахунок інноваційної діяльності. Інновації дають можливість суттєво підвищувати продуктивність праці, знижувати витрати, покращувати якість продукції. Постіндустріальні суспільства розвинутих країн все інтенсивніше працюють над здобуттям та збереженням знань, як основи інноваційного розвитку. Зрозуміло, що зміцнення економічної безпеки України знаходиться на напрямках інноваційної діяльності та розвитку галузей, які забезпечують зрос-

тання науково-технічного рівня держави. Але стан економіки на сучасному етапі свідчить про те, що на жаль, Україна не має власної, глибоко продуманої стратегії інноваційного розвитку. Відбувається істотне послаблення позицій інноваційно-орієнтованих галузей. Машинобудування, яке є серцевиною інноваційної моделі економіки, в Україні займає лише 11,1 % промислового виробництва, тобто перебуває на рівні майже у 3 – 4 рази нижчому, ніж в економічно розвинутих країнах. Декларуючи необхідність інноваційного розвитку економіки України, держава реально нічого не робить для такого розвитку. Підтвердженням цього є стрімке скорочення обсягів державної підтримки наукової та науково-технічної діяльності. Встановлена законом норма бюджетного фінансування наукової і науково-технічної діяльності в 1,7 % ВВП ніколи не виконувалася. В середньому на науку в державному бюджеті України виділяється не більше 0,4 % ВВП. У той же час фінансування витрат на наукові дослідження у розвинутих регіонах світу становить: ЄС – 1,84%; США – 2,67%; Японія – 3,17%; Південна Корея – 2,99%; Китай – 1,23 % ВВП. Країни ЄС ставлять за мету збільшення обсягу фінансування науки до 3 % ВВП. Фактичне ігнорування інноваційного напрямку розвитку практично всього суспільного господарства особливо в умовах кризового стану світового господарства посилює зниження конкурентоспроможності України, подальше економічне відставання від країн-конкурентів, підвищить загрози економічній безпеці держави.

Конкурентоспроможність українських підприємств на міжнародних ринках значною мірою буде залежати від концентрації виробництва. Історичний досвід розвинутих країн свідчить про те, що визначальна роль у формуванні економічного потенціалу країни, підтриманні її економічної безпеки належить великим підприємствам. Внаслідок високої виробничої потужності вони можуть працювати з дуже великими обсягами унікальної продукції, зберігати та розвивати високі технології, концентрувати групи висококваліфікованого персоналу, створювати умови для високоефективної праці, успішно конкурувати на світових ринках з фірмами інших країн. Так, серед підприємств з чисельністю понад 5000 чол. інновації здійснювали 64 % підприємств, а з чисельністю працівників від 50 до 5000 чол. – лише 17%. Таким чином, ефективно діяти в кризових умовах сучасного глобалізованого світу зможуть переважно великі підприємства.

На жаль, в Україні сформувалася стійка концепція безумовного розукрупнення великих підприємств та підтримки розвитку малого і середнього бізнесу. За роки незалежності України наслідком політики зміщення акцентів з підтримки великого на малий та середній бізнес стала руйнація потужних виробничих і науково-технічних комплексів та утворення на цій основі дрібних господарюючих суб'єктів. Відповідно з прийнятою концепцією з 1991 по 2004 р. кількість малих підприємств збільшилось у 6 разів – з 47,1 тис. до 283,4 тис., однак при цьому, рівень конкурентоспроможності України у міжнародних рейтингах не змінився та остається стабільно низьким. На протязі багатьох років відповідно до рейтингу конкурентоспроможності Україна зі 139 країн світу займала місця у діапазоні 80 – 85 позицій.

Проведена монополізація великих українських виробництв руйнуюче діє на економіку, протидіє світовій тенденції інноваційного розвитку. Вона суттєво зменшила можливості розробки та впровадження у виробництво інновацій, які потребують суттєвих витрат, що не під силу малим підприємствам. Ці обставини особливо посилюються тим, що сфера науки в Україні була також суттєво послаблена, внаслідок чого розрив між наукою та виробництвом збільшився.

Переважно тому, на наш погляд, українська економіка розвивається практично без наукових розробок. Частка української наукомісткої продукції на світовому ринку високотехнологічних товарів складає 0,1%. У той же час частка наукомісткої продукції США на світовому ринку дорівнює 36%, Японії – 30%, Німеччини – 17%, Китаю – 6%.

В результаті такої помилкової концепції «розвитку» суттєво зменшився загальний і особливо експортний потенціал України, знизився рівень її економічної безпеки.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Сучасні напрямки економічного розвитку України значною мірою не відповідають світовим тенденціям.

«Сировинний» напрямок розвитку у короткостроковій перспективі – упродовж кількох років ще буде забезпечувати конкурентноздатність країни. Але без переходу на інноваційний напрямок стратегічне підтримання високої конкурентноздатності економіки і безпеки держави неможливо.

Сучасну позицію України на переважний розвиток малих і середніх підприємств можна оцінити не тільки як помилкову, але і шкідливу. Можливості і соціально-економічні функції малого, середнього і великого бізнесу різні і з точки зору економічної безпеки державі це потрібно враховувати. Слід скоріше переглянути концепцію розвитку структури суспільного господарства. Доцільне оптимальне співвідношення і конкурентне співіснування великого, середнього і малого бізнесу.

Держава повинна зайняти реалістичну позицію на відстоювання своїх економічних інтересів на світових ринках. Необхідно надати активну підтримку великим національним структурам у їх формуванні, становленні, швидкому розвитку та гідному представленні економічних інтересів України у європейському і світовому економічних суспільствах.

Тільки ті країни, які враховують тенденції сучасного глобалізованого світу і мають ефективні стратегії конкурентного розвитку у змозі встояти перед сучасними загрозами. Нереалістична оцінка Україною свого потенціалу, можливостей і ризиків у разі неприйняття відповідних управлінських заходів приведе до суттєвого зниження рівня її економічної безпеки.

ЗАВДАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Носова О. В.

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів факультету права
та масових комунікацій ХНУВС*

Маковоз О. С.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів факультету права
та масових комунікацій ХНУВС*

Забезпечення економічної безпеки особистості, суспільства і держав є найважливішим завданням органів державної влади, місцевого самоврядування, інших органів і організацій, оскільки вони покликані гарантувати такі відносини в суспільстві, за яких здійснюється їх захищеність і прогресивне поступальний розвиток. Зазначені завдання реалізують у більшому або меншому обсязі в залежності від наданих ним повноважень усі державні органи. Особлива роль у практичному забезпеченні економічної безпеки, захисту економічних відносин належить органам внутрішніх справ, які є невід'ємною частиною державного механізму, складовою ланкою системи виконавчих органів державної влади.

Суб'єктами системи забезпечення економічної безпеки є громадяни, громадські організації та об'єднання, а також держава, яка виконує свої повноваження через органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Кожен суб'єкт має рівні права та обов'язки щодо забезпечення економічної безпеки, щодо захисту національних і суспільних економічних інтересів. При виникненні протиріч між інтересами особистості, громадських організацій та органів державної влади та національними інтересами, пріоритет у реалізації повинен належати останнім. Особистість та громадські об'єднання своїми діями не повинні створювати перешкод для реалізації національних економічних інтересів. Державні органи зобов'язані вживати всі необхідні заходи для реалізації національних економічних інтересів.

Держава є суб'єктом системи економічних відносин, що виконує роль координуючого і організуючого центру за всіма напрямками і у сферах забезпечення національної економічної безпеки. Згідно з ст. 3 Конституцією України – «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Головними об'єктами національної безпеки виступають людина, суспільство та держава.

Згідно з Законом України «Про основи національної безпеки» національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондів ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

У сучасних умовах господарювання економічна безпека є найбільш важливою складовою частиною структури національної безпеки держави. Відповідно до Концепції економічної безпеки України, забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умови стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства. Питання економічної безпеки держави знайшли відображення в працях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців: Л.І. Абалкіна, О.М. Бандурки, О.І. Барановського, З.С. Варналія, В.М. Гейця, Л.В. Герасименко, О.М. Головченко, О.Є. Користіна, С.І. Лекаря, Г.А. Пастернак-Таранушенка, В.Л. Тамбовцева та ін.

Сутність економічної безпеки держави полягає у тому, що вона є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки. На думку О.Є. Користіна, О.І. Барановського, Л.В. Герасименко «економічна безпека – це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему (військової, технічної, продовольчої, екологічної)». Загальновизнаним є те, що економічна безпека є комплексною категорією, що виражає багатоаспектне явище суспільного життя.

На наш погляд, забезпечення економічної безпеки держави необхідно розглядати в загальному контексті формування системи національної безпеки. Згідно з Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. затверджено Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, в якій зазначено, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави, а

загрози економічній безпеці України – це сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері.

Економічна безпека – це не тільки захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, але й здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. Запобігання та нейтралізація загроз економічній безпеці України повинно бути предметом постійної уваги усіх гілок влади, особливо виконавчої, у тому числі і правоохоронних органів. Правоохоронні органи – державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Криміналізація економіки набуває масштабного характеру, пронизуючи всі сфери життєдіяльності країни, що представляє загрозу національній безпеці України. Завданням із забезпечення внутрішньої безпеки країни, особистої безпеки громадян, посилення охорони прав, свобод і законних інтересів громадян в їхніх колективах, зміцнення законності, громадського порядку й дисципліни вимагають поліпшення організації в діяльності правоохоронних органів по охороні внутрішньої безпеки держави від внутрішніх загроз. Саме цим правоохоронним органам належить найважливіша роль у реалізації політики держави щодо зміцнення правового підґрунтя країни і громадського життя, припинення і розкриття злочинів, покарання винних і їхнього перевиховування та забезпечення внутрішньої безпеки.

Основними завданнями взаємодії правоохоронних органів щодо забезпечення економічної безпеки:

- забезпечення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів за скоєння економічних злочинів;
- розкриття злочинів в сфері економіки;
- своєчасне виявлення осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності;
- професійне розслідування економічних злочинів;
- спільна діяльність з розшуку злочинців;
- припинення злочинів і прийняття превентивних заходів.

Держава є головним суб'єктом забезпечення економічної безпеки, вона виконує свої функції через правоохоронні органи. Економічної безпеки України більшою мірою пов'язана з протидією економічній злочинності. Сьогодні існує проблема щодо координації взаємодії правоохоронних органів в зазначених питаннях. Під взаємодією правоохоронних органів у сфері боротьби з економічною злочинністю потрібно розуміти необхідну, спільну діяльність, що здійснюється на основі законних та підзаконних актів у конкретних організаційних формах, узгоджену за метою, місцем та часом і спрямовану на забезпечення якісного та ефективного виконання покладених на них завдань з метою забезпечення економічної безпеки України.

Найважливішим елементом забезпечення економічної безпеки України є закріплення у відповідних нормативних правових актах чіткого правового механізму діяльності правоохоронних органів. Існуюча ситуація неузгодженості повноважень і відсутності чіткої координації дій правоохоронних органів щодо забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях суспільства викликає гостру необхідність реформування системи ОВС та приведення її в відповідність викликам сьогодення.

Вважаємо за доцільне створення підрозділів міліції економічної безпеки, які будуть мати повноваження щодо вирішення наступних завдань: боротьба зі злочинами економічної спрямованості, корупційними проявами, припинення розкрадань бюджетних коштів, захист виробника і власника від криміналітету, створення сприятливого інвестиційного клімату в економіці України шляхом захисту чесного бізнесу і зниження частки тіньової економіки, а також протидія тіньовій економіці і формування механізмів забезпечення економічної безпеки, включаючи моніторинг і прогнозування факторів, що визначають загрози економічній безпеці.

УДК 351.863:33:351.746:343.359

НЕРАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Бурбело О. А.

*доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік АЕН України,
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*

Самарський С. С.

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

Згідно з Бюджетним кодексом України, бюджет — план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [2].

Лише ефективне управління використанням бюджетних коштів держави може забезпечити виконання планів та стратегій держави в рамках надання первинної медико-санітарної допомоги та безоплатних послуг, які повинні бути чітко визначеними та гарантуватися відповідними органами державної влади. На даному етапі розвитку держави та системи охорони здоров'я мають непоодинокі випадки нерационального використання бюджетних коштів, що призводить до:

- допущення грубих порушень вимог уряду України в частині скорочення існуючої мережі закладів охорони здоров'я, що потягнуло масове звільнення медичного персоналу;
- неналежного виконання державних цільових програм і комплексних заходів з охорони здоров'я;
- незадовільного стану реалізації проекту запровадження екстреної медичної допомоги;
- поширенню обігу та застосуванню небезпечних та фальсифікованих лікарських засобів;
- корупційних діянь при здійсненні державних закупівель;
- неефективного та нецільового використання державних коштів та майна;
- низького рівня народжуваності порівняно з високим рівнем смертності, високого рівня поширеності хронічних неінфекційних захворювань та смертності осіб працездатного віку, який в 2 — 4 рази вищий, ніж в економічно розвинених країнах;
- зловживання службовим становищем посадовими особами Міністерства охорони здоров'я України, інших державних підприємств, установ та організацій у сфері охорони здоров'я та фармацевтичної галузі.

Свідченнями цього є статистика за роки незалежності. Число ліжок зменшилось з 671 096 до 397 167, число середнього медперсоналу скоротилось з 638 700 до 430 821, число лікарів — з 208 805 до 199 725. Дільничні лікарні стоять на грані зникнення. Так, протягом 2011 року в Україні було ліквідовано близько 300 лікарень і приблизно 800 поліклінік. Усе це відбувалось волонтаристським шляхом, без наукового обґрунтування, що є результатом нецільового використання бюджетних коштів МОЗ. [1,3]

Міністерство охорони здоров'я не здійснювало належного контролю за якісним наданням послуг з оздоровлення громадян державним закладом. Наприкладі «Українського госпіталю для воїнів-інтернаціоналістів «Лісова поляна», всупереч статті 33 Основ законодавства України про охорону здоров'я Міністерство охорони здоров'я не визначило порядку і критеріїв розподілу путівок на лікування до цього державного закладу, що призвело до неефективного управління бюджетними коштами та використання їх з порушенням нормативно-правових актів. [4, с. 24–25]

За даними на 2013 рік Міністерством охорони здоров'я – з 762,6 млн грн., 624,6 млн грн не використано на забезпечення медичних заходів окремих державних програм і комплексних заходів програмного характеру, спеціалізовану та високоспеціалізовану медичну допомогу, що надається загальнодержавними закладами охорони здоров'я, і на діяльність установ Державної санітарно-епідеміологічної служби та заходів з боротьби з епідеміями. [5, с. 21]

В минулому році МОЗ України неодноразово допускало нераціональне та неефективне використання державних коштів під час здійснення державних закупівель лікарських засобів та іншої медичної продукції. 19 грудня 2012 року за результатами проведених торгів було укладено договір з ТОВ «Людмила-Фарм» щодо закупівлі антиретровірусного препарату Ефавіренз (табл., капс., др. 600 мг) на загальну суму 658158,48 грн Зокрема, було закуплено 172584 одиниць препарату за ціною 3,81 гривні / одиницю. Разом з тим, ВБО «Всеукраїнська мережа ЛЖВ» цей самий препарат придбала по ціні близько 1,3 грн за упаковку.

Державною податковою службою України було виявлено злочинну схему із розкрадання бюджетних коштів та їх виведення у вигляді валюти за кордон, шляхом завищення вартості лікарських засобів, що ввозились на митну територію України, внаслідок чого реалізовували лікарські засоби по завищеним цінам, завдаючи збитки державі в особливо великих розмірах. [1]

На основі вищенаведеного можна зробити висновок, що охорона здоров'я — одна з пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава відповідальна перед сучасним і майбутнім поколіннями за рівнем здоров'я і збереження генофонду нації. Тому головною метою реформи, має бути побудова моделі охорони здоров'я, яка б забезпечувала вільний, рівний та справедливий доступ усіх членів нашої держави до екстреної медичної допомоги та необхідних медичних послуг, при збереженні соціально прийнятної обсягу державних гарантій в умовах створення високоефективної системи державного фінансового контролю.

З цієї метою необхідно:

- запровадження системи моніторингу, яка б оцінювала ефективність державних видатків з погляду якісних наслідків для здоров'я суспільства, а не лише за даними статистики звернень до медичних закладів чи тривалості перебування на стаціонарному лікуванні;
- формування чіткої структурно-функціональної моделі державного управління охороною суспільного здоров'я на основі нормативно-правового визначення функцій, повноважень і відповідальності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади.

Результатом реформування має стати створення національної моделі охорони здоров'я, діяльність та інфраструктура якої відповідатимуть потребам населення та враховуватимуть географічні, історичні й культурні особливості України.

Список використаних джерел:

1. Газета Аптека.ua. «Проект Постанови ВРУ щодо утворення Тимчасової слідчої комісії з питань розслідування фактів порушень законодавства з охорони здоров'я з боку посадових осіб МОЗ України, інших державних підприємств, установ та організацій у сфері охорони здоров'я та фармацевтичної галузі» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/225643?print=1>

2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. О.М. Голяченко. У чому помиляються українські реформатори охорони здоров'я [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/17302>
4. Висновки щодо виконання державного бюджету України за 2012 рік [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу: http://www.as-rada.gov.ua/doccatalog/document/16741935/Visnovok_2012.pdf – 63 с.
5. Висновки щодо виконання державного бюджету України за перше півріччя 2013 року [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу: http://www.as-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742473/Bul_6_mis_2013.pdf – 51 с.
6. Міністерство охорони здоров'я України / [Електронний ресурс] офіційний веб – сайт – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/reform_answers.html
7. «Про внутрішнє та зовнішнє становище України за 2012 р». Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/posl.pdf> – 256 с.

УДК 342.951 (477)

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Дубко Ю. В.

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Кримського факультету ОДУВС

Новак Г. Ю.
ОДУВС

Однією з перших нормативно-правових ініціатив незалежної України стало втілення в життя додаткових заходів щодо поліпшення соціального захисту населення у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Акта проголошення незалежності. Так, відповідно до постанови Президії Верховної Ради України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту населення у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України» від 30.08.1991 № 1470-XII були: скасовано 5 % податок з продажу на всі товари та види послуг; вжито термінові заходи, пов'язані з виробництвом і забезпеченням населення продовольчими та промисловими товарами першої необхідності, що входять до складу «споживчого кошика», а також товарами дитячого асортименту й перегляду цін на них (з цією метою було утворено відповідну координаційну урядову комісію); встановлено безоплатний проїзд на громадському транспорті (крім таксі) в містах, районних центрах і селищах міського типу пенсіонерам та інвалідам усіх категорій; знижено вартість проїзду в приміському залізничному транспорті на території України; виділено додаткові асигнування на придбання путівок для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківської опіки, та ін. [1].

Урядом України також вживалися відповідні організаційні та практичні заходи в цій сфері [2]. Наприклад, у Програмі діяльності Уряду «Реформи заради добробуту», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2000 № 550, зазначається, що відсутність спільної послідовної політики Уряду та Верховної Ради України призводить до спотворення принципів ринкових відносин в Україні, а це у свою чергу обумовлює такі негативні наслідки, як: відсутність ефективної конкуренції, що зумовлено значним рівнем монополізації у ряді секторів економіки, ліцензійною (дозвільною) політикою, створенням штучних перешкод для діяльності підприємств; звуження сфери підприємницької діяльності через надмірне та дискримінаційне державне регулювання; незабезпечення правового врегулювання питань приватної власності на землю; недовієсть механізму майнової відповідальності підприємств (зокрема механізму банкрутства); невідповідність бюджетних зобов'язань держави реальним можливостям економіки; надмірний податковий тиск унаслідок великої кількості податкових і неподаткових стягнень і запровадження ускладненої системи податкового адміністрування при значній кількості податкових пільг; недосконалість судової системи та неефективне виконання судових рішень; недостатність висококваліфікованих керівників, які мають досвід роботи у трансформаційних і ринкових умовах; неефективність управління об'єктами державної власності тощо [3]. Отже, зважаючи на численність і серйозність економічних проблем, Уряд України усвідомлював важливість та нагальність глибоких структурних та інституціональних реформ.

Однак, декларування курсу на розбудову соціальної держави не перетворює в таку Україну автоматично. Для її становлення, розвитку та зміцнення вимагається й теоретичне обґрунтування концептуальних засад формування ефективної соціальної ринкової економіки й політики, що забезпечуватимуть зайнятість, належну зарплату, розвиток соціального страхування, підтримку сім'ї, материнства й дитинства, молоді та ін. На цій основі буде можливою розробка комплексної програми заходів і механізмів їх реалізації усіма галузями та рівнями органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування.

Таким чином, на шляху розвитку демократії, ринкової економіки та відкритого суспільства Україна зіткнулася з необхідністю прискореного проведення ефективних реформ. Саме тому на початку 2000-

х рр. стратегічними цілями урядової політики було визначено: розвиток людського потенціалу; зниження рівня бідності та примноження багатства нації; підвищення конкурентноспроможності національної економіки; забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, безпеки особи, суспільства, держави; інтеграція України до Європейського Союзу.

Для реалізації цих та інших спільних завдань Кабінетом Міністрів України майже щорічно розроблялися й затверджувалися відповідні плани і програми заходів як державного, так і регіонального масштабу.

Цілком погоджуємося з В.М. Анісімовим, що соціальною держава стає при досягненні балансу у взаємодії основних соціальних і політичних сил у суспільстві. Вона виділяє пріоритетні сфери та визначає заходи, що сприяють досягненню поставлених цілей, у тому числі: підтримання зайнятості (проведення ефективної кадрової політики; забезпечення громадянам свободи вибору місця проживання та можливості продуктивно працювати; стимулювання організації сучасних виробництв і робочих місць; захист трудових прав та інтересів працівників у рамках соціального партнерства; сприяння суспільно корисному й ефективному підприємництву); проведення політики доходів (формування ефективної системи оподаткування; встановлення державних гарантій у сфері оплати праці, які забезпечують відтворення робочої сили; контроль інфляції); покращення життєзабезпечення населення (підтримка й розвиток комунальної інфраструктури, транспорту та зв'язку); вдосконалення системи соціального захисту громадян (формування й реалізація державних програм боротьби з бідністю, комплексного захисту населення, передусім найбільш уразливих категорій, від соціальних ризиків; реформування системи соціального страхування, у тому числі пенсійного й медичного); охорона навколишнього середовища (забезпечення екологічної безпеки країни та належної якості життя і здоров'я населення за умов збереження природних систем, підтримання їх цілісності й функції життєзабезпечення); формування соціокультурного середовища (підвищення ролі та якості загальної і професійної освіти; збереження національних мов і культури народів, які мешкають на території країни) [4, с. 33–34].

Отже, підтвердженням економічної, політичної, ідеологічної і моральної зрілості соціальної держави, суспільства загалом є становлення та розвиток інституту соціального партнерства як регулятора соціально-трудових відносин. Разом з цим, ефективна соціальна політика є одним із пріоритетних напрямків забезпечення національної безпеки будь-якої держави.

Враховуючи викладене, особливого значення й актуальності набувають так звані «державні соціальні стандарти» – соціальні норми й нормативи, що забезпечують реалізацію гарантованих Конституцією України соціальних прав громадян і водночас виступають орієнтирами в реалізації соціальної і економічної політики соціальної держави. Зазвичай такі стандарти встановлюються законодавчими актами та формуються на засадах:

- дотримання й забезпечення конституційних прав і гарантій громадян;
- цільового, адресного і поетапного впровадження механізмів фінансування окремих галузей соціальної сфери з урахуванням соціально-економічного стану в країні й регіонах;
- закріплення доходів і витрат на соціальні потреби відповідно до розмежування сфер відання і компетенції органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- гласності, що передбачає обов'язкове інформування населення про державні соціальні стандарти, їх розробку, затвердження, застосування тощо.

Безперечно, що левова частина таких стандартів реалізується саме Міністерством соціальної політики України, яке відіграє провідну роль у подальшій розбудові соціальної держави. Реалізуючи соціальну політику, державі важливо враховувати весь спектр її напрямів, не залишаючи поза увагою жодного з них, але виокремлюючи на певних етапах найбільш пріоритетні. В соціальній державі влада виступає гарантом соціальної спрямованості державної політики та зобов'язана забезпечувати умови гідного людського існування для всіх, особливо соціально вразливих, верств населення. При цьому до розробки, виконання і контролю такої політики активно залучається «третій сектор» – недержавні органи та суспільно-політичні організації (органи місцевого самоврядування, професійні спілки, об'єднання роботодавців, політичні партії, громадські асоціації та добровільні організації тощо).

Список використаних джерел: 1. Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту населення у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України : Постанова Президії Верховної Ради України від 30 серп. 1991 р. № 1470-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 44. – Ст. 597. 2. Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 верес. 1991 р. № 215 // 36. постанов Уряду України. – 1991. – № 9. – Ст. 87. 3. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 берез. 2000 р. № 550 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/550-2000-%D0%BF/print1330192202874184>. 4. Анисимов В. М. Социальное государство в России – выбор времени / В. М. Анисимов // Концепция социального государства Российской Федерации // Социальное государство Российской Федерации: состояние и правовое развитие : Аналитический вестник. – 2004. – № 15 (235). – С. 32–35.

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ*Швабій К. І.**доктор економічних наук, професор заступник начальника НДЦ ПО Національний університет ДПС України*

У Стратегії розвитку системи управління державними фінансами затвердженою Кабінетом міністрів України 1 серпня 2013 р. (розпорядження №774-р) визначено основні її складові, серед яких на першому місці знаходиться податкова система. Метою розвитку податкової системи є побудова сучасної справедливої фіскальної системи, що забезпечує рівність усіх платників податків перед законом та досягнення стратегічних цілей сталого розвитку в системі державного регулювання економіки [1]. Поряд із визначеними цілями і результатами аналізу поточної ситуації у стратегії зазначається, що основною проблемою вітчизняної податкової системи є «недосконалість системи адміністрування податків, невідповідність щодо правил оподаткування та неоднозначне застосування законодавства» [1]. Слід погодитися з тим, що неоднозначність застосування податкового законодавства породжує цілий ряд недоліків, які мають бути усунуті, власне разом з причиною, що їх породжує, на шляху створення прозорої та ефективної податкової системи.

Неоднозначність застосування законодавства виникає у декількох випадках:

- коли є незрозумілим текст закону;
- коли є неоднозначним текст закону;
- коли є колізії в тексті одного закону, а також одного закону з іншим;
- коли тлумачення закону і правозастосовна практика здійснюються не уповноваженим на це суб'єктом.

Незрозумілий текст закону апріорі породжує неадекватну його інтерпретацію та, відповідно, практику застосування законодавства. На жаль прикладів незрозумілості вітчизняного податкового законодавства можна навести вдосталь. Пряма цитата із податкового кодексу України (пп. 2 п.1.5. статті 145): «Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість» [2]. Очевидно, що зазначений текст можна було б замінити відповідною формулою або взагалі обмежитись переліком методів амортизації основних засобів, а конкретне визначення кожного з методів навести, наприклад, в стандартах бухгалтерського обліку.

Неоднозначний текст закону породжує його неправильну інтерпретацію і, як наслідок, неадекватне застосування. Ця проблема має глибоке філософсько-гносеологічне коріння і досить ґрунтовно висвітлена, зокрема, в працях В. Дільтея, М. Хайдеггера, П. Рікьора, Г. Гадамера.

Незрозумілість і неоднозначність породжують невизначеність, тому, за таких обставин, об'єктивне тлумачення часто є майже неможливим. Так, П. Рікьор [3] загострив увагу на тому, що в процесі розуміння (збагнення) тексту та його подальшої інтерпретації, яка по суті є периферією розуміння, виникає конфлікт між методами розуміння та інтерпретації. Можна стверджувати, що залежно від кваліфікації та світогляду інтерпретатора буде змінюватися сутність та зміст пояснень. Крім того, щоб не тільки пояснити, а лише зрозуміти сутність норми права доводиться виходити за межі тексту закону, звертатися не лише до контексту, а в першу чергу до суті економічної концепції, яка відображена в нормі права. Зрозуміло, що ця позиція може не узгоджуватися із загальноприйнятими в юридичній науці методологічними принципами тлумачення законодавства. Навіть коли мова йде про контекст тлумачення норми права, вчені-юристи надають перевагу саме юридичному контексту на противагу економічному. Це означає, наприклад, що у випадку наявності різних законів, які регламентують ту чи іншу сферу економічних відносин, тлумачення її сутності буде виходити в першу чергу з позиції доктрини юридичної науки, що іноді може вступати в протиріччя не лише з постулатами економічної науки, а й з самою сутністю економічного явища чи процесу.

Окремий приклад практики застосування податкового законодавства стосується останнього випадку, а саме, коли тлумачення закону і правозастосовна практика здійснюються не уповноваженим на це суб'єктом. Так, в Єдиній базі податкових знань [4] на питання : Чи підлягає оподаткуванню ПДФО сума страхового відшкодування, яка перерахована страховою компанією банку в рахунок погашення кредиту ФО за придбане рухоме майно, яке потрапило в ДТП? Надається наступна відповідь : «Відповідно до пп. 14.1.54 п. 14.1 ст. 14 розділу I Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755- VI доходом з джерелом його походження з України – є будь-який дохід, отриманий резидентом або нерезидентом, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України, її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні.

Згідно із пп. 165.1.27 п. 165.1 ст. 165 розділу IV ПКУ до складу загального місячного (річного) оподатковуваного доходу не включається сума страхового відшкодування, отримана платником податку за договором страхування від страховика-резидента, іншого ніж довгострокове страхування життя та недержавне пенсійне забезпечення, у разі виконання наступної вимоги: під час страхування майна сума страхового відшкодування не може перевищувати вартість застрахованого майна, визначену за звичайними цінами на дату укладення страхового договору, збільшену на суму сплачених страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Однак, якщо умовами договору страхування рухомого майна, яке придбано фізичною особою у кредит, передбачено, що вигодонабувачем у разі настання страхового випадку є банк та сума страхового відшкодування перераховується страховою компанією банку, який за рахунок своїх коштів погашає частину кредиту платника податку, то згідно із пп. 164.2.17 п. 164.2 ст. 164 ПКУ банк надає фізичній особі додаткове благо у вигляді погашення частини кредиту. При цьому, відповідно до пп. 168.1.1 п. 168.1 ст. 168 ПКУ податковий агент, який нараховує (виплачує, надає) оподатковуваний дохід на користь платника податку, зобов'язаний утримувати податок із суми такого доходу за його рахунок за ставками, визначеними у ст. 167 ПКУ.

Враховуючи вищевикладене, сума погашеного кредиту включається до складу загального місячного (річного) оподатковуваного доходу фізичної особи та оподатковується на загальних підставах. При цьому, банк вважається податковим агентом. Однак таке тлумачення норми закону суперечить не лише економічній суті операції і зазначеного випадку, а також прямій нормі закону, а саме, пп. б) п.1.27 ст. 165 Податкового кодексу України. Страхова виплата за застрахованим майном, навіть таким, що придбане у кредит, не є додатковим благом априорі. Проте, посилаючись на подібне тлумачення норми кодексу, окремі страхові компанії і комерційні банки в зазначених випадках стягували зі своїх клієнтів податок на доходи фізичних осіб. Досить ґрунтовна і, що важливо, правильне роз'яснення подібної ситуації представлено у виданні «Закон і Бізнес» [5].

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку системи управління державними фінансами. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 774-р.
2. Податковий кодекс України № 2755 – VI від 2 грудня 2010 р.
3. Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной. — М.: «КАНОН-пресс-Ц»; «Кучково поле», 2002. — 624 с.
4. Електронний документ. — Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/ebpz/>
5. З державою можна не ділитися страховкою, якщо та менша за вартість автомобіля. Електронний документ. — Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/9519-yakscho_strahove_vidshkoduvannya_menshe_vartosti_avto_podato.html

УДК 336.6

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТО ГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

Садиков М. А.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та фінансів факультету права та масових комунікацій ХНУВС

Глобалізація світогосподарських зв'язків України це закономірний процес. У сучасних умовах активізація цього процесу у подальшому визначає зовнішньо – економічну політику України на довгостроковий період. На шляху до широкої інтеграції України до світового співтовариство стоїть досить значні перепони, найголовніша з них — стан економіки та невизначеність зовнішньо-економічної політики держави.

Протягом останніх років (1990-2010рр.) в Україні індекс обсягу промислової продукції склав у 1995р. 52,0 % до рівня 1990 р., у 2005р. – 95,0 % і лише з 2006 р. спостерігається зростання обсягу ВВП.

В економіці країни спостерігалась стійка тенденція до знижень ВВП. У 2005 р. його обсяг був на 8,6 % меншим, ніж у 2004 р., а на душу населення склав 79 % середнього по СНД. Це пов'язано зупинкою більшості промислових підприємств, особливо великих воєно-промислових комплексів. Більш успішно розвивалися підприємства агропромислової і переробної галузі, металургійна, хімічна промисловість, тобто експортно орієнтовані галузі.

Аналізуючи стан розвитку національної економіки слід зазначити, що період незалежності народногосподарські комплекси розвивалися без політичної і економічної визначеності, особливо зовнішньо – економічної політики України. За даними табл.1, можна простежити політику країн СНД, які створені після розпаду колишнього РССР. Наслідки розпаду РССР були би менш гіршими і економіка країни співдружності незалежних держав(СНД) функціонувала ефективно, як би економіко – політичне об'єднання незалежних держав були чітко визначені на початковому етапі. Це менш вплинула би на соціально-економічний стан населення пост радянських країн. Про це свідчить досвід реформування економіки і інтеграційних процесів країн Східної Європи і Прибалті.

З початку мета створення країн співдружності незалежних держав була чітка не визначено. У об'явурі, співдружність незалежних держав (СНД) мається дуже баготсько питань і невизначеності. Країни СНД нежлежні (економічно, політично, воєно-політично, і не визнані іншими спільнотами, які створилося раніше ЄС, АТН, ОПЕК тощо) не можуть бути вести спільну господарську діяльність. Особливо це чітко визначилося у процесі створення митного союзу (МС), другого етапу відродження СНД (табл.1)

Таблиця 1

Відносні показники розвитку країн СНД і України (у відсотках)

Показники	РССР, 1977р-	СНД, 1997 р.	Україна, 1997р.**	СНД без

© Садиков М. А., 2013

				України
Територія, тис.км.кв.	22402,2	18623,0	603,7	18019,3
у відсотках до РССР	100,0	83,1	2,7	80,4
Чисельність населення, млн.	257,8	201,7***	50,1	151,6
у відсотках до РССР	100,0	78,2	19,4	58,8

*Данні юбілейного статистического ежегодника ЦСУ СССР «Народное хозяйство СССР» за 60 лет». – М.: Статистика, 1977.

-- Статистичний щорічник України/Держкомстат України. За ред. О.Г. Осауленко, Відп. За вип. В.А. Головки. –К.:Техніка, 1998.-576с.

--- Відрахуванням населення Закавказьких, Прибалтійських і Середньоазійських Республік колишнього РССР.

Співдружність незалежних держав, як бачить країни ініціатори Росія, Білорусь, Казахстан та інші – це відродження колишнього РССР з меншою кількістю республік. За даними табл. 1, країни СНД займали би 83,1 території колишнього радянського Союзу, 78,1 людського ресурсу,

Перший етап створення митного союзу (МС) країнами СНД без узгодження основних питань призвело до зросту цін на товари і послуги першої необхідності у республіках Білорусь та Казахстан.

Слід відмітити, що Україна, як незалежна держава з 2000р. позначився відчутною активізацією зовнішньо – економічної діяльності. Це яскраво простежувалося на всіх пріоритетних напрямках зовнішньо – економічної політики держави — у наших відносинах з Росією, Європейським Союзом та Сполученими Штатами Америки. Україна досягла значного прогресу в поглибленні своїх економічних відносин і з багатьма іншими країнами світу. Це проявилось у збільшенні зовнішнього торговельного обороту країни. Така позитивна динаміка стала вагомим чинником загального зростання української економіки (табл.2).

Таблиця 2

Географічна структура експорту-імпорту товарів України*
(млн дол. США)

	Всього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	Інші
Експорт										
1996	14400,8	7222,0	7178,8	3456,9	3313,9	2894,2	209,3	598,3	20,1	–
1998	12637,4	4170,8	8438,6	3993,0	3855,5	3028,5	562,0	865,4	17,4	0,3
2000	14572,5	4459,7	10112,8	4680,2	4561,0	3475,7	731,5	1217,5	7,0	0,9
2002	17957,1	4320,1	13637,0	6515,8	6376,2	5125,0	1055,2	936,9	4,1	–
2004	32666,1	8409,4	24256,7	11764,3	11009,6	8178,3	1758,0	2544,2	11,7	0,2
2006	38368,0	12351,1	26016,9	12625,5	12087,9	8446,2	2373,7	2550,9	17,9	2,7
2008	66967,3	23166,3	43801,0	19732,8	18129,5	15887,0	3902,4	4144,0	64,0	70,8
2010	51405,2	18740,6	32664,6	13829,6	13051,9	13715,4	3018,7	2000,0	28,4	72,5
2012	68809,8	25302,6	43507,2	17424,0	17081,3	17676,8	5638,2	2607,3	50,9	110,0
Імпорт										
1996	17603,4	11172,1	6431,3	4655,6	4492,2	672,6	141,5	931,0	24,3	6,3
1998	14675,6	7889,2	6786,4	4998,5	4829,5	886,9	118,7	755,5	20,9	5,9
2000	13956,0	8029,6	5926,4	4311,5	4039,3	842,3	136,4	581,4	54,7	0,1
2002	16976,8	8952,4	8024,4	5751,1	5505,4	1187,4	177,3	856,7	51,5	0,4
2004	28996,8	15189,2	13807,6	9887,2	9547,4	2592,8	279,7	966,1	81,5	0,3
2006	45038,6	20112,3	24926,3	16804,2	16194,6	6143,7	413,0	1465,3	99,5	0,6
2008	85535,3	33377,8	52157,5	30477,0	28868,4	15497,7	1559,1	4190,6	431,7	1,4
2010	60742,2	26697,4	34044,8	20004,5	19101,2	10023,3	874,4	2879,4	261,4	1,8
2012	84658,1	34452,6	50205,5	27556,0	26156,4	17132,7	851,3	4453,2	195,7	16,6

Електронний ресурс: <http://www.ukpstat.gov.ua>

Обсяг експорту у 2012 р. порівнянню з 1996 р. збільшився з 14400,8 до **68809,8** млн.долл. США, тобто 4,8 разів. Якщо у 1996 році обсяг експорту у вартісному виразі до країн СНД склав 50,2 % (7222,0 /14409,8 x 100), а у 2012 р. – 36,7 % (25302,6/68809,8 x100), що свідчить про зниження експорту до країн

СНД. В той же час експорт товарів послуг до країн ЄС збільшився з 23,0 % (3313,9 /14409,8 x100) у 1996р. до 24,8 % (17081,3 /68809,8x100) у 2012р..

Аналогічна ситуація складається у імпортої політиці України. За аналізує ми період імпорту від країн СНД знизився з 63,4 % (11172,1/17603,4 x 100) у 1996р. до 40,6 % (34452,6/84658,1 x 100) у 2012р. В той же час імпорту з країн європейського союзу(ЄС) збільшився від 25,5 % (4492,2/ 17603,4 x 100) до 30,8 % (26156,4 /84568,1 x100).

Висновки: Таким чином можна зробити висновок про те, що незалежно від політичних і економічних непорозумінь між країнами СНД, торговельна – економічна політика України схиляється до Європейської спільноти..

Для глобалізації інтеграційних процесів і покращення торговельно -економічного балансу України з іншими країнами, у тому числі з країнами СНД і Росії необхідно звернути на дії цілої низки факторів, найголовніші з них:

- глобальна модернізація і впровадження інноваційних технологій і техніки в усіх галузях економіки;
- збільшення експорту ;
- усунення нераціональної (сировинна) структури експорту;
- підвищення конкурентоспроможності базових галузей вітчизняного виробництва тощо.

Нині уряд країни ставить завдання йти шляхом економічного зростання, посилення соціального захисту, боротьби з бідністю і в цьому запорука глобалізація інтеграційних процесів.

Місце держави у світовому господарстві та напрямки участі в процесі економічної глобалізації неможливо визначити без аналізу особливостей сучасного розвитку світової економіки. В той же час це потребує особливої уваги ОВС, так як відбуваються негативні процеси, які впливають на економічну безпеку країни і її міжнародному іміджу у світовому спільноті.

УДК 336.2

ПОДАТКОВИЙ ВЛИВ НА СИСТЕМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ткаченко С. О.

кандидат економічних наук, доцент, начальник кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Кожна країна, виходячи зі свого історичного досвіду, соціально-економічних умов, місця у світовій економіці, природно-географічного положення, керуючись загальнонаціональними й геополітичними інтересами, визначає для себе мету й завдання розвитку системи податкового регулювання, що обумовлює форми й методи регулювання спрямовані на захист національних інтересів та розвиток соціально-економічному прогресу

Об'єктивна оцінка її наслідків вимагає комплексного системного підходу до даної проблеми і має ґрунтуватися на охопленні й синтезі інтереси всіх учасників ринку, проте, на нашу думку повинен обов'язково дотримуватися пріоритет саме державних інтересів.

Світова практика знає чимало комбінацій різних методів державного впливу на підприємницьку діяльність в царині фіскально-тарифного регулювання, що включають як економічні, так і адміністративні важелі, спрямовані на досягнення цілей фінансового наповнення централізованих фондів, а також впровадження протекціоністських засобів реагування.

Слід зазначити, що економічна політика держави спрямовується на сам перед на сприяння розвитку ринкових відносин через створення умов для конкуренції, вільного переміщення товарів і послуг, фінансових коштів.

Разом з тим, рівень впровадження регулювання підприємницької діяльності пов'язаного із застосуванням саме податкових механізмів, на нашу думку, є основним засобом впливу, що визначає ступінь ринкових перетворень в державі.

При її здійсненні держава застосовує як адміністративні (прямі), так і економічні (непрямі) методи, де враховуючи перспективи сполучення вітчизняної економіки з економікою європейської спільноти, заслуговує адміністративно-державне регулювання цін, як засіб захисту вітчизняного товаровиробника.

Разом з тим, загострення конкурентної боротьби виводить на нове значення впровадження механізмів нетарифного регулювання через дію системи субсидій, кредитів, податкової політики, амортизаційної політики, державних закупівель, встановлення пільгових тарифів, впливі на попит та пропозицію конкретних товарів й інших заходів.

У свою чергу, ми наполягаємо, що державне регулювання через систему оподаткування суб'єктів господарювання, повинно передбачати не лише оптимальне поєднання фіскальної та стимулюючої функцій, а і узгодженість з податковими системами інших країн, що дозволить забезпечити стабільність загальних правил оподаткування.

Досліджуючи систему фіскально-тарифного регулювання підприємницької діяльності в Україні можна говорити про її використання в наступних основних формах:

- застосування дотацій та державних субсидій для підтримки суб'єктів господарювання;
- встановлення (обмеження) граничних норм рентабельності, диференційованих по галузях;

- встановлення твердих оптових і роздрібних націнок, а також граничного рівня торгівельних надбавок до відпускних цін виробника для оптової й роздрібно́ї торгівлі;
- встановлення фіксованих та граничних цін;
- встановлення пільг по податках і інших платежах до бюджету по окремим підприємствам, що реалізують продукцію за ціною нижче рівня граничних цін;
- застосування трансфертних платежів, що дозволяють перерозподілити податкові доходи, отримані від всіх платників податків;
- застосування системи державних закупівель для придбання суспільних товарів (витрати на оборону, будівництво й утримання шкіл, автодоріг, наукових центрів тощо);
- встановлення коефіцієнтів підвищення цін з метою стримування їхнього росту;
- впровадження єдиної номенклатури витрат виробництва й обігу, а також єдиного порядку формування фінансових результатів;
- декларування підвищення вільних цін.

У свою чергу, до основних порушень дисципліни фіскально-тарифного регулювання належать:

- перевищення граничних рівнів цін і тарифів на товари й послуги (у тому числі фіксованих), рівнів рентабельності, коефіцієнтів підвищення цін і тарифів;
- встановлення непередбачуваних надбавок, а також ненадання встановлених знижок;
- необґрунтоване завищення цін на продукцію, через додаткові конструктивні (технологічні) властивості, тощо.

З досвіду державного регулювання за останні роки можна зробити висновки, що ефективно впровадження адміністративного регулювання підприємницької діяльності можливо тільки на продукцію природних монополій, де створення конкурентного середовища економічно неефективно, у край важко, а в окремих випадках неможливо.

УДК 330.34

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ПРІОРИТЕТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Бутенко В. М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС

Сучасна ситуація в Україні характеризується значним рівнем неузгодженості темпів економічного розвитку і станом екологічної безпеки. Для вирішення такого протиріччя необхідно визначити основні напрями та пріоритети розвитку держави.

На наш погляд потрібно, перш з все, розглянути концепцію сталого розвитку економіки. У науковій літературі неодноразово відмічали неточність перекладу з іноземних мов термінів: англ. – sustainable development, фр. développement durable, нім. nachhaltige Entwicklung. Дослівний переклад зазначених термінів з урахуванням контексту може бути «життєздатний розвиток», а за сенсом – «самопідтримуваний розвиток», «розвиток, що продовжується», інколи цей термін тлумачать як всебічно збалансований розвиток. Тобто, це розвиток, який не суперечить подальшому існуванню людства і його руху в попередньому напрямі. За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, мета сталого розвитку – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Вперше термін «сталий розвиток» було застосовано у 1972 році на Першій всесвітній конференції по навколишньому середовищу у Стокгольмі. А у 1992 році цей термін був використаний на конференції ООН в якості назви нової концепції існування всього людства. Таким чином, екологічна безпека була тим вирішальним фактором, який визначив необхідність зміни існуючої економічної системи, способу виробництва в масштабах всього світу [1].

Стратегія сталого розвитку не обмежується лише економічною складовою, а включає в себе також регулювання і контроль у соціальній сфері, в науці, культурі та освіті, в інноваційній діяльності і розвитку технологій, в галузі забезпечення безпеки країни і т.д. Тому концепція сталого розвитку містить в собі певні вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості, відсутності расової й національної дискримінації, економічного зростання, політичної свідомості урядів всіх країн. Таким чином, сталий розвиток поєднує в собі три основних складових: економічне зростання, соціальний прогрес та безпека навколишнього середовища.

Сталий розвиток передбачає вирішення протиріч, які існують сьогодні: протиріччя між природою і суспільством, між екологією і економікою, між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, між багатими та бідними прошарками населення, між уже сформованими, зростаючими потребами людей і розумними потребами, між теперішніми та майбутніми поколіннями тощо.

Економічна складова концепції стійкого розвитку базується на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути створений за умови, принаймні, збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і здійснюється цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних – природо-, енерго- і матеріало-зберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів, тобто розвиток біоекономіки.

Світ вступив в еру біоекономіки, тобто економіки, заснованої на біології і промисловій біотехнології, що використовує поновлювану сировину для виробництва енергії і матеріалів. Термін «біоекономіка» означає усі види промисловості і сектори економіки, залучені у виробництво, комерціалізацію і управління біоресурсами (сільське господарство, харчова, лісова, целюлозно-паперова промисловість, рибництво та ін.). Експерти виділяють низку переваг біоекономіки [2]. У соціальній сфері – це диверсифікація економіки сільського господарства і її зростання; розвиток сільських регіонів; поліпшення соціальної ситуації в містах; поліпшення здоров'я людини, екології і якості життя.

В економіці – це зниження собівартості, ретельніший контроль властивостей продуктів; поява нових продуктів і ринків; зниження залежності торгівлі від енергоресурсів.

В екології біоекономіка дозволяє запобігати забрудненню довкілля; створювати нові матеріали, речовини і паливо з біомаси; використовувати продукти багаторазового використання і переробки.

На жаль, Україна за усіма показниками посідає аутсайдерську позицію у вказаному питанні. У стратегічному плані біотехнологія як інтегральна база економічного розвитку країни забезпечить реалізацію національних пріоритетних проектів, формування інноваційної системи, дасть стимул соціально-економічному розвитку регіонів, підвищить конкурентоспроможність держави в умовах глобалізації [3].

Соціальний підхід до сталого розвитку зумовлює орієнтацію на людину, яка виступає не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Такий підхід спрямований на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом є справедливий розподіл благ та збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах. Важливо забезпечити можливість доступу майбутніх поколінь до культурних та соціальних цінностей сучасності. Людина повинна брати на себе відповідальність за всі процеси, які відбуваються в рамках її життєдіяльності. Тому з цих позицій нами ставиться питання про розвиток соціального партнерства в новому його значенні з позицій сталого розвитку.

З екологічної точки зору, сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливого значення набуває створення життєздатних екосистем в межах як окремих країн, так і окремих міст, територіальних комплексів. Такі системи повинні володіти здатністю до самовідтворення та бути адаптованими до змін, зумовлених різними факторами. На наш погляд, одним із прикладів такої системи може слугувати агробіокластер. Застосування агробіотехнологій в сільському господарстві нашої країни дозволить підприємствам і фермерським господарствам виробляти екологічно чисту продукцію з високою рентабельністю, отримувати щорічно прибуток і забезпечувати розширене відтворення на основі власних ресурсів. Позитивний ефект від впровадження агробіотехнологій в практику сьогодні можливий у рамках агробіотехнологічних кластерів – основи майбутніх біорегіонів і «біоекополісів». Такі системи будуть попереджувати деградацію природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища та сприяти ефективному використанню природних ресурсів на основі їх відтворення.

Таким чином, можна окреслити задачі, які покликана вирішити концепція сталого розвитку і від розв'язання яких залежить сама можливість майбутнього для наступних поколінь: зупинити постійно зростаючий попит споживачів, переглянути безвідповідальне та неефективне відношення до ресурсів, звести відходи виробництва та життєдіяльності до мінімуму, повністю реорганізувати систему освіти, забезпечити розвиток біоекономіки, визначити раціональний підхід до будівництва і оснащення житла, підпорядкувати розробку, планування і управління математичним моделям, ввести нову систему контролю, яка заснована на сертифікації.

Для вирішення визначених задач ми пропонуємо реалізувати наступні заходи:

- структурна перебудова народного господарства з метою підвищення ефективності використання ресурсів;
- сприяння розвитку біоекономіки як системи, яка базується на використанні відновлюваних ресурсів;
- забезпечення національної безпеки держави, яка включає в себе соціальну, економічну і екологічну безпеку;
- створення агробіокластерів з урахуванням місцевих природно-кліматичних умов і природно-ресурсного потенціалу територій;
- забезпечення паритетності використання природних ресурсів для теперішніх і майбутніх поколінь;
- здійснення соціального партнерства як концепції тісної взаємодії держави, бізнесу та суспільства на умовах паритетності та забезпечення сталого розвитку;
- формування еколого-економічного мислення, яке відповідає новим умовам сталого розвитку.

Таким чином, екологічна безпека є важливим пріоритетом і основним вектором в концепції формування політики сталого розвитку, оскільки вона інтегрується в економічне і соціальне середовище, які орієнтуються на задоволення сучасних потреб і потреб майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.

2. Аблаев А. Биотопливо: мыслить за пределами нефтяной трубы / А. Аблаев // Российское экспортное обозрение. – 2007. – №1-2.

3. Василов Р.Г. Биозкономика как следующий шаг развития – шанс для России / Р.Г. Василов // Вестник биотехнологии. – 2008. – Т.4. – №1. – С. 28-32.

УДК 330.341.1

ІННОВАЦІЇ ТА СУТНІСТЬ ЇЇ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Садилов М. А.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та фінансів факультету права та масових комунікацій ХНУВС

Садикова О. В.

головний спеціаліст департаменту праці і соціального розвитку населення Харківської обласної державної адміністрації

Інновація в перекладі з англійської мови (innovation) означає – нововведення (новація). У сфері підприємницької діяльності новація (від лат. novation) представляє собою нововведення у виробництво, котрого не було раніше. Таким чином, інновація є матеріалізований результат науково-дослідних робіт у підприємницькій діяльності, який отриманий від вкладення капіталу на нову техніку або технологію, на нову форму організації виробництва, обслуговування і управління, методів планування, обліку і контролю та ін. На наш погляд основні поняття та визначення інновації, які використовуються у цьому праці можна висловити так (табл. 1).

Таблиця 1

Основні поняття і визначення інвестиції і інновації

Поняття	Визначення
Інновація	нова творча діяльність спрямована на досягнення успіху в бізнесі, у дослідженні нових напрямків науки і техніки, передового досвіду, освоєнні нових видів продукції (послуг).
Інноваційна діяльність	це сукупність організаційно-економічних, техніко-технологічних, виробничих і комерційних заходів спрямованих на перетворення потенціалу науково-технічного прогресу в новий продукт чи технологію.
Інноваційний менеджмент	це особлива організаційно-управлінська діяльність спрямована на досягнення високих економічних, соціальних і екологічних результатів, шляхом використання інновацій у виробничо-комерційній діяльності.
Інноваційна політика	сукупність соціально-економічних і науково-технічних, фінансових мір держави спрямованих на досягнення прогресу в суспільстві.
Інноваційний процес	послідовно обґрунтований процес створення й освоєння нових технологій, техніки, продукції (послуг), що вимагають фундаментальних досліджень і знань.
Інноваційне рішення	це стан перебування більш прогресивних споживчих властивостей товару, способів їхнього виробництва і використання в практичній діяльності.
Інвестиція	від латинського «invest» -»вкласти» капітал з метою наступного його збільшення.
Інвестор	вкладник, що здійснює вкладення капіталу на довгий термін у галузь економіки.

В сучасній економіці роль інновації значно зросла, тому що вона спрямовує засвоєння виробництва нової продукції, зниженню її собівартості, зростанню прибутку, підвищенню іміджу підприємства, притоку капіталу, розширенню ринку збуту продукції. Інновація у підприємницькій діяльності це процес спрямований на розробку нововведень, реалізацію результатів закінчених наукових досліджень або інших науково-технічних розробок у новій або удосконалений технологічний процес, яке використовується у практичній діяльності.

У перспективі рішення проблем які стоять перед народним господарством України і його вихід на передові рубежі залежить від рівня освоєних технологічних засобів виробництва у нових організаційно-правових формуваннях. Тому інноваційна діяльність і зв'язані з нею процеси повинні займати важливе місце в повсякденній роботі підприємницьких структур, міністерств і відомств відповідальних за координацію і впровадження науково-технічних досягнень у практику виробництва.

Інновація і зв'язані з нею процеси виникають у результаті життєвої потреби суспільства, і перед наукою та практикою ставиться задача по реалізації нововведень на більш якісно новому рівні, чим досягнуте раніше на практиці виробництва. Як показує практика, найбільш істотні зміни в технології і техніці відбуваються по міру накопичення досвіду і знань у різних галузях науки, і по ефективності впливу на об'єкти дослідження, вони носять довгостроковий характер.

Втілення в життя інновації вимагає постійного пошуку нового в суспільній і соціальній сфері, спираючись на досягнення науки і техніки. Отже, побудова основ соціально – орієнтованої ринкової моделі економіки в Україні неможливо без концептуальних рішень в області активізації інноваційного процесу в народному господарстві. Головна мета при цьому – досягнення якісно нового рівня розвитку промисловості і сільського господарства, більш повне задоволення потреби населення в різноманітних і якісних товарах і продуктах харчування за доступними цінами, розширення експортного потенціалу країни і перехід на екологічний шлях розвитку. До основних завдань інновації відносяться:

- забезпечення життєдіяльності підприємство в умовах внутрішньої і зовнішньої конкуренції;
- розробка та послідовна впровадження визначеної програми;
- забезпечення прибутковості підприємницької діяльності.

Висновки: Досягнення цієї мети обумовлює необхідність вивчення, систематизації й аналізу найбільш істотних досягнень інноваційних рішень і застосування їх у вітчизняній практиці виробництва.

УДК 338.2:346.2

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ З ПОЗИЦІЙ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Беляєва Л. А.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ,*

У сучасних економічних глобальних умовах більшість підприємств працюють у середовищі невизначеності та непередбачуваності. Нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні посилюють ступінь ризику прийняття рішень і функціонування підприємств загалом.

Відмова від державного регулювання економіки і перебільшення ролі ринкового саморегулювання призвели Україну до тривалої економічної і трансформаційної кризи та до послаблення не тільки економічної але і національної безпеки. Світовий досвід свідчить що країни, які не здатні забезпечити власну економічну безпеку, досить часто потрапляють не тільки в економічну але і політичну залежність від розвинених країн.

Фінансово-економічна безпека підприємництва є важливою складовою економічної безпеки, а отже і цілісної системи національної безпеки країни. Специфіка національних ринкових відносин приховує в собі багато внутрішніх і зовнішніх ризиків для підприємців, яким доводиться діяти в умовах посиленої готовності до запобігання чи мінімізації їх негативного впливу. Практика і наукові дослідження свідчать, що організація сучасної підприємницької діяльності потребує доопрацювання і створення системи фінансово-економічної безпеки, яка б враховувала ті негативи, що може спричинити кожна сторона або економічна дія щодо підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що питання фінансової безпеки підприємства останнім часом набуває все більшого розповсюдження. Вчені по-різному трактують поняття фінансової безпеки та по-різному підходять до його забезпечення, оскільки в основному їх дослідження спрямовано на вдосконалення теоретичних положень та методичних підходів до антикризового управління підприємством. Втім очевидно, що останнє стає потрібним лише тоді, коли підприємство вже опинилося у стані фінансової небезпеки, а головним, в умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища є недопущення цього.

На сьогодні відсутнє єдине визначення такої категорії як «фінансово-економічна безпека підприємства» і дане визначення трактується залежно від того, який аспект цікавить того чи іншого автора. С.Ф. Покропивний вважає, що серед функціональних складових (фінансова, інтелектуальна й кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, силова) економічної безпеки саме фінансова вважається провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи.

Професор І.А. Бланк визначає фінансову безпеку підприємства як кількісно і якісно детермінований рівень його фінансового стану, який забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого росту в нинішньому і перспективному періоді.

З.М. Васильченко та І.П. Васильченко наголошують, що фінансова безпека підприємства – це і є сама захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин.

Вважаємо необхідним розглядати фінансову безпеку як механізм, який складається з важелів управління фінансовими ресурсами підприємства та фінансових інструментів, які забезпечують стабільний ефективний розвиток цього підприємства.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки діяльності підприємства потребує створення власної системи фінансової безпеки. Найважливіший напрям формування системи економічної безпеки, зокрема і підприємства – це створення дієвого механізму безпеки, яким є бухгалтерський облік та аналіз. Обґрунтовується це тим, що бухгалтерський облік є однією з основних функцій управління, спрямо-

ваною на забезпечення економічної безпеки підприємства, і саме бухгалтерський облік виключає можливість прямих розкрадань без встановлених законом наслідків, створює інформаційні умови для здійснення контролю за доцільністю і законністю використання ресурсів в превентивному, поточному і наступному режимах, сприяє запобіганню реалізації загроз, які зменшують економічну стійкість підприємств. Аналіз сприяє об'єктивній оцінці діяльності підприємства та виявленню можливостей подальшого підвищення ефективності господарювання.

Дослідження фінансової безпеки суб'єктів господарювання на сьогодні є доволі проблемним. Наукових розробок у цій галузі знань практично немає. Значно більше уваги приділяється вивченню економічної безпеки підприємства загалом. Необхідність постійного дотримання фінансової безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень фінансової безпеки підприємства залежить від того наскільки ефективно його керівництво, наявності достовірного обліку і своєчасного аналізу, спроможності уникнення можливих загроз і ліквідації шкідливих наслідків окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

УДК 347.73:351.72(477)

РИЗИКИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ: СТАН І ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ

Буткевич С. А.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник Кримського факультету,
Одеський державний університет внутрішніх справ*

Незважаючи на те, що останніми роками проблемі запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму приділяється підвищена увага, аналіз діяльності правоохоронних та інших державних органів ще не дозволяє говорити про суттєві зрушення у цій сфері. Цьому сприяють наявність у державі потужного сектору «тіньової» економіки, організованої економічної злочинності із транснаціональними зв'язками, недосконалість державного механізму, направлено на обмеження потоків та обсягів коштів кримінального походження, корумпованість органів публічної адміністрації, зростаюча професіоналізація та інтернаціоналізація процесів легалізації злочинних доходів, слабкий потенціал оперативних і слідчих органів, призначених для боротьби з економічною злочинністю, недостатня взаємодія правоохоронних органів як на національному рівні, так і на міжнародній арені тощо.

Останнім часом рівень організуючого впливу виконавчої влади на запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму не задовольняє потреби динамічного розвитку фінансових установ, енергійного формування цивілізованого соціально-економічного укладу та системи протидії поширенню організованої злочинності із транснаціональними зв'язками. Тому особливої актуальності і виняткової значущості набуває ефективність діяльності суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу, правоохоронних та інших державних органів, уповноважених вживати відповідних заходів у цій сфері.

Безперечно, що провідне місце в організації і проведенні зазначених заходів посідають саме суб'єкти первинного фінансового моніторингу, які забезпечують у своїй діяльності управління ризиками щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та розробляють критерії ризиків.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» під ризиком розуміється небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними клієнтами при наданні ними послуг відповідно до характеру їхньої діяльності з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. У свою чергу, управління ризиками – це заходи, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з визначення, оцінки, моніторингу, контролю ризиків, що спрямовані на їх зменшення до прийнятого рівня. А високим ризиком є результатом оцінки ризику суб'єктом первинного фінансового моніторингу, що базується на аналізі сукупності визначених критеріїв, який свідчить про високу вірогідність використання суб'єкта для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та/або фінансування тероризму [1].

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний здійснювати управління ризиками легалізації злочинних доходів або фінансування тероризму з урахуванням результатів ідентифікації та вивчення фінансової діяльності клієнта, послуг, що надаються клієнту, аналізу операцій, проведених ним, та їх відповідності фінансовому стану і змісту діяльності клієнта. Оцінювання ризиків суб'єктом первинного фінансового моніторингу здійснюється за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг. Для зменшення виявлених ризиків суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен вживати заходів, що зокрема включають: здійснення поглибленої ідентифікації клієнта та перевірку особи клієнта протягом певного періоду, включаючи його власників; додаткові вимоги до клієнта при відкритті рахунка чи встановленні відносин з ним; збільшення частоти

проведення перевірок особи клієнта, включаючи його власників; збір інформації з метою формування уявлення про діяльність клієнта, природу та рівень операцій, що проводяться ним; посилений моніторинг операцій, що проводяться клієнтом [1].

Відтак, вірогідність зв'язку фінансової операції з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму оцінюється за відповідними критеріями – показниками, ознаками, характеристиками або їх сукупністю. Отже, оцінка ризику – результат аналізу наявних відомостей та інформації про своїх клієнтів та їх діяльність, за яким визначається рівень ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. При цьому така оцінка здійснюється щодо всіх клієнтів, яким надаються фінансові або інші послуги [2].

Нині оцінювання ризику здійснюється за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг. Так, уперше рівень ризику визначається та фіксується суб'єктом первинного фінансового моніторингу під час встановлення ділових відносин з клієнтом. У разі якщо клієнт підпадає хоча б під один із цих Критеріїв ризику, рівень ризику такого клієнта не може визначатися як «низький». Установлений щодо клієнта рівень ризику переглядається суб'єктом первинного фінансового моніторингу не рідше одного разу на рік. У разі встановлення клієнту середнього рівня ризику та виявлення тенденції щодо його зростання (включаючи досягнення високого рівня ризику) у клієнта виникає підвищений ризик проведення операцій, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Наприклад, оцінювання ризику за географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи здійснюється стосовно клієнта або установи країна походження та/або реєстрації яких, країна надходження чи переказу коштів яким (якими), країна розташування банку контрагента яких, країна походження, реєстрації контрагента яких є країною, про яку з надійних джерел відомо, що вона: 1) не виконує або неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією злочинних доходів або фінансуванням тероризму; 2) віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон; 3) підтримує міжнародну терористичну діяльність. З метою здійснення заходів щодо класифікації клієнтів при оцінюванні ризику за географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, суб'єкт первинного фінансового моніторингу може складати власний список ризикових країн [2].

Ця методика також деталізована й у нормативних актах інших суб'єктів державного фінансового моніторингу. Наприклад, у наказі Міністерстві фінансів України від 05.03.2012 № 325 закріплено, що ризики суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації злочинних доходів або фінансування тероризму оцінюються за такими критеріями, як: строк здійснення господарської діяльності; наявність фактів порушень законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; поширення на суб'єктів обов'язків, визначених Законом [1]. Разом з цим, установлено, що суб'єкти, які мають низький рівень ризику, перевіряються не частіше одного разу на три роки; суб'єкти, які мають середній рівень ризику, – не частіше одного разу на два роки; суб'єкти, які мають високий рівень ризику, – не частіше одного разу на рік [3].

Таким чином, здійснення так званих антилегалізаційних заходів забезпечується безпосередньо суб'єктом первинного фінансового моніторингу, його філіями, іншими відокремленими підрозділами та дочірніми підприємствами, у тому числі розташованими в державах, в яких рекомендації FATF не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою, в межах, визначених законодавством такої держави. У разі якщо застосування зазначених заходів не дозволяється законодавством такої держави, суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані повідомити Державну службу фінансового моніторингу України та відповідного суб'єкта державного фінансового моніторингу про неможливість здійснення зазначених заходів. Водночас суб'єкт первинного фінансового моніторингу вживає відповідних запобіжних заходів, спрямованих на: посилення ідентифікації клієнтів до встановлення ділових відносин з особами або компаніями цих країн; систематичне повідомлення про фінансові операції з клієнтами відповідних країн; попередження представників нефінансового сектору про те, що операції з фізичними або юридичними особами у відповідних країнах можуть містити ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Список використаних джерел: 1. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28 листоп. 2002 р. № 249-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2. 2. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 3 серп. 2010 р. № 126 // Офіційний вісн. України. – 2010. – № 80. – Ст. 2839. 3. Про затвердження Критеріїв, за якими оцінюється рівень ризику суб'єкта первинного фінансового моніторингу бути використаним з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: Наказ Міністерства фінансів України від 5 берез. 2012 р. № 325 // Офіційний вісн. України. – 2012. – № 24. – Ст. 928.

РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ*Ларіна Т. Ф.**доцент кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС**Болотна О. В.**доцент кафедри маркетингу та менеджменту ЗЕД Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна*

Базовою категорією представленого дослідження є категорія економічної безпеки держави, під якою ми розуміємо таке поєднання економічних, політичних і правових умов, яке дозволяє виробляти максимальну кількість економічних благ на душу населення найбільш ефективним способом, забезпечуючи сталість економічного і соціального розвитку. Аналіз структури факторів економічної безпеки дозволяє зробити висновок, що одне з визначальних місць серед них належить безпеці відтворення робочої сили. Остання передбачає формування сприятливих умов для природного руху населення, планомірного навчання суспільно корисній праці, забезпечення усіх працездатних роботою у матеріальному виробництві та інших сферах діяльності, відновлення та розвиток життєвих сил людей, підвищення їхньої виробничої кваліфікації, розподіл та перерозподіл працівників між сферами, підрозділами, галузями, підприємствами та економічними районами, а в умовах інтеграційних об'єднань — і між країнами-учасницями. Діалектичний взаємозв'язок між макроекономічними показниками розвитку економіки та факторами відтворення робочої сили реалізується через процеси функціонування ринку праці.

Особливістю ринку праці в Україні стала наявність значного числа вакансій і безробітних одночасно, що свідчить про невідповідність професійно-кваліфікаційної структури припливу і відтоку робочої сили. В результаті виникають диспропорції між попитом і пропозицією по сферам суспільного виробництва робочої сили, що приводять до посилення факторів економічної небезпеки, а саме зростання чисельності безробітних, недовиробництва ВВП, неефективного використання бюджетних коштів в частині витрат на систему освіти робочої сили, підвищення її кваліфікації та якості.

Професійно-кваліфікаційна структура пропозиції робочої сили на відповідному ринку визначається специфікою побудови та дії ринку освітніх послуг. Сучасна система освіти в Україні включає дошкільну, загальну середню, професійно-технічну, вищу і післядипломну освіту (аспірантуру та докторантуру). Розвиток освітньої сфери демонструє незбалансованість між переліченими її елементами. Зазначимо, спираючись на дані, представлені Державним комітетом статистики, що лише за період 2001-2008 рр., частка населення, яке не має початкової та загальної освіти, а також є неписьменним зростає з 3,7 % до 5,3 %. Проте, невпинно зростає частка населення, які отримали неповну, базову або повну вищу освіту.

Як свідчать результати проекту «Рейтинг ВНЗ «Компас-2013» система вищої освіти в Україні доволі сильна. В Україні нараховується більше трьох сотень вузів III-IV рівнів акредитації, на фінансування вищої освіти спрямовується близько 2 % ВВП, майже 80 % випускників шкіл продовжують навчання в університетах, академіях та інших вищих навчальних закладах. За оцінками Всесвітнього економічного форуму за показниками вступу до вищих навчальних закладів Україна має 10 місце у світі.

Програмою розвитку ООН розраховується індекс розвитку людського потенціалу, який об'єднує чотири показники: тривалість життя при народженні, ВВП за паритетами купівельної спроможності на душу населення і два показники за освітою. У сумі за двома освітніми компонентами Україна займає приблизно 27-е місце у світі. За кількісними показниками освіти, особливо вищої, Україна посідає досить високу позицію. Так, середня тривалість навчання осіб старших 25 років становить 11,3 роки, за середнього показника у світі в 7,4 роки (Україна займає дуже почесне 16-е місце у світі). Найвищі показники у Норвегії – 12,6 роки, Нової Зеландії – 12,5 і США – 12,4 роки. Другий освітній компонент – очікувана тривалість навчання містить здобуття другої або й третьої вищої освіти у зрілому віці, що нині дуже поширено в розвинених країнах. За ним Україна ділить 38-39-е місце з Білоруссю. За середньосвітового розміру в 12,3 роки в Україні він дорівнює 14,6, а найвищі показники в Австралії – 20,5 роки, Нової Зеландії – 19,7, Ісландії – 18,2 роки.

Представлені вище кількісні характеристики освітньої складової індексу розвитку людського потенціалу не дають уявлення про якісний компонент функціонування ринку освітніх послуг в Україні. Так, в рейтинг найкращих світових університетів у 2012 році потрапили лише шість українських вузів. Найкращі результати показав Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, що посів 1373 місце у світі. За якістю навчання Україна обійняла тільки 70 місце.

Про неефективність функціонуючого в Україні ринку освітніх послуг свідчить невідповідність масштабів і структури підготовки кадрів з реальною потребою у них.

За професійним складом найбільш збалансованою групою у 2012 році є професіонали. Навантаження на одне робоче місце в цій групі складає лише 6 осіб і по відношенню до інших груп така ситуація виглядає досить прийнятною. Для порівняння: у законодавців, керівників, менеджерів — 12 осіб на одну вакансію. Найвищими значеннями показників попиту характеризувалися кваліфіковані робітники із інструментом та професіонали, відповідно 9 650, 8 182 вакансій. За державним класифікатором професій України ДК 003:2010 до групи кваліфікованих робітників із інструментом відносять робітників із видобутку корисних копалин, робітників металургійних та машинобудівних професій, робітників в галузі точної механіки, ручних ре-

месел та друкування, робітники з приготування харчових продуктів, деревообробники та столяри-червонодеревники, робітники-текстильники та швейники, робітники-шкіряники та взуттєвовики.

Аналізуючи офіційні дані за 2013 рік, можна зробити висновок про позитивні зміни щодо структури спеціальностей, за якими здобувається вища освіта. Так, у першій десятці найпопулярніших за кількістю поданих заяв ВНЗ – досить велика кількість вишів технічного спрямування, наприклад, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», до якого подано майже 46,5 тис. заяв, а також Національний університет «Львівська політехніка» – майже 43,5 тис. заяв. При цьому жодної заяви від абітурієнтів не надійшло у комерційні ВНЗ за популярними в недавньому минулому спеціальностями економічного та юридичного профілю, наприклад це ТОВ «Поліцейська фінансово-правова академія», ПВНЗ «Міжрегіональна академія бізнесу та права ім. Н. Кручиніної», Севастопольський економіко-правовий коледж Приватного вищого навчального закладу «Кримський інститут економіки та господарського права».

Затребуваність технічних спеціальностей, зокрема, пояснюється державною політикою, яка реалізується в сфері освіти і стосується так званих бюджетних місць (на перший курс за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра в 2013 році всього зараховано 140 123 особи, у тому числі за кошти державного бюджету 109 200 осіб). Зазначимо, що в 2012 р. відбулося корегування держзамовлень за напрямками підготовки. Так, держзамовлення зменшилося на соціальні науки, право і бізнес, а збільшилося – на комп'ютерні науки і технічні спеціальності. Якщо врахувати, що на ринку праці України зафіксований надлишок випускників економічних та юридичних спеціальностей, такі зміни в держзамовленнях цілком виправдані.

Регулювання ринку освітніх послуг з боку держави розглядається нами як суттєвий фактор формування системи економічної безпеки в Україні через вплив на структуру пропозиції робочої сили.

Реформи вищої освіти, що вже відбулися, основні з яких стосуються правил вступу до ВНЗ, а також модифікації держзамовлень оцінюються як позитивні, але є й негативні тенденції. Так, на наш погляд, здобуття вищої освіти на сьогодні в Україні є невинновано спрощеним. Зазначену проблему можна вирішити двома шляхами: по-перше, підвищенням вимог для відбору кандидатів на навчання шляхом збільшення мінімального прохідного балу по ЗНО, по-друге – налагодженням системи відрахування студентів (курсантів) в процесі навчання за наявності академічних заборгованостей. Механізм відрахувань має діяти в незалежності від форми фінансування освітніх послуг. Ускладнення системи отримання вищої освіти дозволить зменшити дисбаланс попиту і пропозиції на ринку праці, а також стане додатковим стимулом розвитку системи професійно-технічної освіти, яка була майже зруйнована під час економічного спаду в Україні.

УДК 336.01(336.647)

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Фурса В. А.

кандидат економічних наук, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Акімов В. В.

доктор сільсько-господарських наук, професор кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Сучасний стан економічних відносин в державі характеризується високим рівнем динамічності, трансформації та інтеграції до світового економічного простору. Вказані умови вимагають від керівників вітчизняних підприємств ведення якнайбільш ефективної господарської діяльності, що вимагає, насамперед, дослідження сутності категорії «ефективності». Дана категорія, не є новою для економічної науки України як для країни пострадянського простору, але в той же час, в умовах становлення ринкових відносин вона набуває нової інтерпретації, придбаває нові грані та особливості, що викликані саме трансформаційними та інтеграційними процесами.

Звертаючись до наукових досліджень щодо сутності «ефективності» відмічаємо відсутність єдиного погляду науковців відносно даної категорії. Зазвичайно дана категорія тісно пов'язана або навіть є похідною від категорії «ефект». Даний термін перекладається з латини як «результати», «наслідок дії».

На думку різних авторів, ефект – це результат, наслідок яких-небудь причин, дій, господарських заходів (уведення нової техніки та інвестиційних проектів, комерційних угод, реалізація будь-якого господарського рішення, здійснення природоохоронних заходів, проведення соціальних заходів); корисний результат виражений у вартісній оцінці; абсолютна властивість будь-якої взаємодії або процесу, яка характеризує їхній результат. Таким чином, усі автори приходять до думки, що ефект – це безпосередньо досягнутий або отриманий результат від здійснення певного виду діяльності, процесу, явища або будь-якої іншої взаємодії взагалі.

Найчастіше ефект представляє собою абсолютне вираження результату здійснення будь-якої діяльності суб'єктів господарювання. Незважаючи на взаємозв'язок категорій «ефект» та «ефективність» в економіці чітко розмежовують дані поняття. Відповідно, відносне вираження результату представляє собою ефективність, як відношення ефекту до затрачених ресурсів на його досягнення.

Результатом дослідження є висновок, що ефективність – це, насамперед, складна (комплексна) категорія, яка носить цілеспрямований характер, проявляється через відношення (порівняння) отрима-

ного результату (ефекту) з цілями задля розуміння, які ж саме результати мають бути отримані, або результату (ефекту) з вартістю використаних ресурсів, або результату (ефекту) з витратами на його отримання, або із вартістю засобів виробництва та робочої сили, задля відповіді на запитання, за допомогою чого отримано результат, та описується такими характеристиками, як правильність, доцільність, результативність, якість, корисність, рентабельність. Також говориться про необхідність урахування фактора часу при визначенні ефективності.

Неоднозначність розуміння ефективності в економіці породжує багатогранність класифікаційних ознак, які обумовлюють велику сукупність видів ефективності. Так, було здійснено класифікацію ефективності за низкою ознак:

- за видом отриманого результату розрізняють: економічна ефективність; соціальна ефективність; соціально-економічна ефективність; екологічна ефективність; організаційна ефективність; науково-технічна ефективність; технологічна ефективність; психологічна ефективність; правова ефективність; етична ефективність; політична ефективність;

- за цілісністю середовища: внутрішня ефективність; зовнішня ефективність; загальна ефективність;

- за способом вираження: ефективність за кількісними характеристиками об'єкта визначення; ефективність за якісними характеристиками об'єкта визначення; ефективність за сумісними характеристиками об'єкта визначення;

- за методом розрахунку: абсолютна ефективність; відносна ефективність; порівняльна ефективність;

- за видом витрат: ефективність використання ресурсів (ефективність виробничих фондів, трудових ресурсів, нематеріальних активів); ефективність витрат (ефективність капітальних вкладень, поточних витрат, сукупних витрат);

- за видом діяльності: ефективність господарської діяльності; ефективність економічної діяльності; ефективність виробничої діяльності; ефективність інвестиційної діяльності (капітальних вкладень), ефективність інноваційної діяльності (розвитку науки й техніки); ефективність маркетингової діяльності; ефективність фінансової діяльності, ефективність страхової діяльності; ефективність зовнішньоекономічних зв'язків;

- за рівнем управління: ефективність суспільства або економіки в цілому (глобальна ефективність); ефективність галузі; ефективність рівня суб'єкта підприємництва (господарювання) ефективність об'єднання підприємств; ефективність підприємства; ефективність структурного підрозділу підприємства; ефективність виробництва окремих видів продукції;

- за повнотою врахування: повна ефективність, локальна ефективність; часткова ефективність;

- за формою існування: реальна ефективність; розрахункова ефективність; умовна ефективність; ідеальна (потрібнісна); цільова результативна) ефективність; затратна ефективність; ринкова ефективність; планова ефективність; фактична ефективність; нормативна ефективність; проектна ефективність.

Найбільшу зацікавленість у дослідників викликає саме економічна ефективність діяльності підприємств, яка визначається різними авторами як: співвідношення вартості додаткового продукту, отриманого в результаті реалізації управлінського рішення, і витрат на його розробку та реалізацію; відношення економічного ефекту до витрат; зростання прибутку, зниження собівартості, зростання продуктивності праці.

На економічну ефективність підприємства, з нашого погляду, впливають фактори, які за ступенем впливу на них керівництва можна розділити на внутрішні та зовнішні, або ті, на які керівництво підприємства може впливати та ті, на які керівництво не має впливу. Відповідно, до внутрішніх факторів, що впливають на рівень економічної ефективності діяльності підприємства можна віднести: рівень техніки та технології, рівень оплати праці та її продуктивність, інноваційність, якість продукції, якість управління, тощо. Саме на цю групу факторів керівництво матиме безпосередній вплив шляхом прийняття тих чи інших управлінських рішень. До зовнішніх факторів можна віднести політичну ситуацію в країні, нормативно-правову базу, податковий та інвестиційний клімат, рівень доходів населення, тощо. Сила впливу того чи іншого фактору в залежності від галузі буде варіюватися та змінюватися.

Узагальнення можливих напрямків підвищення ефективності діяльності підприємства в сучасних умовах на основі факторів внутрішнього впливу дозволяють виділити декілька груп факторів: ті, які впливають на збільшення доходу (зростання ціни, зростання обсягів виробництва при більш повній загрузці обладнання), ті, які впливають на скорочення витрат (зменшення норм споживання ресурсів, скорочення ціни одиниці продукції) та ті, які мають подвійний вплив. Так, зростання інноваційної активності; підвищення якості управлінських рішень; підвищення мотивації праці; розвиток інфраструктури, нормування позитивно впливають як на скорочення витрат, так і на збільшення доходів підприємства. Наприклад, підвищення мотивації праці дозволяє скоротити непродуктивні втрати робочого часу, що обумовить зростання виробітку та, відповідно, виробництва, підвищити якість праці, скоротити втрати від браку, що знизить собівартість продукції.

Таким чином, лише комплексне поєднання і використання вказаних факторів дозволить в сучасних динамічних умовах підвищити ефективність діяльності підприємств України.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ У КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сапич В. І.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Однією із найважливіших складових продовольчої безпеки держави є відносини власності на землю. Для усунення загроз продовольчій безпеці, які можуть бути наслідками негативних змін у землекористуванні і землеволодінні, важливо своєчасно враховувати нові тенденції у формуванні теоретичних основ відносин власності на землю.

Спираючись на теоретичні положення К.Маркса [1, с.82, 545-546] сучасні українські і російські економісти визначають економічний зміст власності як відносини між людьми з приводу привласнення засобів виробництва і створюваних за їх допомогою матеріальних благ у процесі їх виробництва, розподілу, обміну і споживання [2, с.239; 3, с.22-23; 4, с.198]. В останній період науковці стали додавати до привласнення матеріальних благ також і духовні [5, с.84]. Безумовно, привласнення є основною ознакою і головною метою функціонування відносин власності. Проте, враховуючи тенденції розвитку економіки на межі XX-XXI ст., які формуються під впливом посилення значення обмеженості ресурсів, визначальної ролі інновацій у забезпеченні результатів господарської діяльності і активізації державного регулювання економічних процесів, власність не можна зводити лише до привласнення матеріальних і духовних благ.

Конкуренція і закон зростаючих потреб вимагають, щоб об'єкти власності давали можливість отримувати все більший дохід, а для цього необхідно здійснювати у них інвестиції. Суб'єктами відносин власності нині є не лише самі люди, а і держава, оскільки вона стала власником значної частки національного багатства, оподатковує об'єкти власності, законодавчо визначає норми щодо їх цільового використання, умов розпорядження ними, відповідності власників певним вимогам тощо. В сучасних умовах держава забезпечує доцільне для суспільства функціонування об'єктів власності. Враховуючи вище викладене, економічне поняття власності можна сформулювати наступним чином. Власність як економічна категорія характеризує відносини між людьми, а також людьми і державою з приводу привласнення матеріальних і духовних благ у процесі їх відтворення відповідно до суспільних потреб.

Відносини власності є невід'ємною складовою виробничих відносин, які згідно з законом відповідності змінюються в залежності від розвитку продуктивних сил. На основі принципів змін у засобах виробництва і ролі людини у виробничому процесі вчені визначили в історії людської цивілізації такі етапи, як доіндустріальний (аграрний, сільськогосподарський), індустріальний та постіндустріальний. На кожному із названих цивілізаційних етапів відбувалися суттєві зміни у ключових ознаках виробничих відносин і відносин власності.

У доіндустріальну епоху основною формою багатства і головним засобом виробництва була земля. У цей період для обробки землі селяни використовували примітивні знаряддя праці і тяглову силу тварин. За таких умов затрати фізичної праці, якість землі і природнокліматичні умови відігравали основну роль у формуванні результатів сільськогосподарського виробництва. Саме цьому незалежно від статусу безпосереднього робітника (фізично залежні раб і кріпак, чи вільний селянин) у відносинах власності на землю головним було те, кому належить земля, тобто відносини володіння. Будучи власниками землі рабовласники і феодали на основі фізичного примусу рабів і кріпаків вели господарювання у своїх маєтках і привласнювали результати їх праці як стосовно додаткового продукту, так і в значній мірі – необхідного. З ліквідацією кріпацтва земля переважно стає власністю селян і сільських общин. Маючи можливість самостійно працювати на своїй землі, селяни є власниками результатів своєї праці і приватна власність на землю є для них достатнім мотивом для ефективної праці. Таким чином, домінування фізичної праці у доіндустріальну епоху надає визначального значення відносинам володіння.

Для індустріальної епохи характерним є масове застосування системи машин і впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу. Машинне виробництво перетворює товарне виробництво на панівне, капіталістичне. Створені людиною механічні засоби виробництва у формі капіталу стають основним фактором, який визначає результати виробничої діяльності. Індустріалізація через впровадження інтенсивних технологій послаблює роль таких вирішальних у доіндустріальний період властивостей землі з точки зору її господарського використання суб'єктами власності, як площа, природна родючість, структурні властивості ґрунту та місце розташування. Земельні ресурси перетворюються в один із засобів виробництва поряд із засобами механізації і автоматизації, а також технологіями. В індустріальну епоху результати сільськогосподарського виробництва визначаються не тим, хто є власником землі, обробляє землю власник чи орендар, а тим, яким є рівень механізації виробничих процесів, наскільки широко застосовуються хімічні засоби, меліорація, досягнення генетики і селекції тощо. Оскільки головною ознакою постіндустріального суспільства є інноваційність економічного розвитку, то ефективність використання земельних ресурсів ще в більшій мірі залежить від можливостей землекористувачів запроваджувати у виробництво досягнення науки і техніки. Отже, у індустріальну і постіндустріальну епоху визначального значення набувають відносини використання, а відносини володіння мають другорядний характер.

Відносини власності реалізуються у певному соціально-економічному середовищі, яке в першу чергу визначається діяльністю держави. У доіндустріальну епоху економічна роль держави обмежувалася стягненням податків, механізм вільної конкуренції забезпечував нормальні умови ведення господарської діяльності. Оскільки основні матеріальні і фінансові ресурси були зосереджені у землевласників, а земельний податок був головним джерелом коштів для покриття державних видатків, то власники землі мали у суспільстві високий соціальний статус. В сучасних умовах в Україні, як і в більшості інших країн, аграрна політика формується не власниками землі, а представниками крупних агропромислових і фінансових груп, які не є значними землевласниками, але сконцентрували у своєму використанні величезні площі сільськогосподарських угідь. Нині у нашому суспільстві утворилося потужне агропромислове лобі, діяльність якого внаслідок високої прибутковості експорту продовольства і низької купівельної спроможності українського населення створює певні загрози продовольчій безпеці держави і сприяє втраті Україною продовольчого суверенітету [6, с.116-118].

Досвід провідних країн світу показує, що аграрний сектор економіки досягає високого рівня розвитку і стає конкурентоспроможним на світовому ринку саме завдяки дієвій підтримці вітчизняних товаровиробників з боку держави і урегульованості земельних відносин стосовно захищеності прав як землевласників, так і землекористувачів. Таким чином, починаючи з індустріального періоду відносини використання забезпечують ефективне ведення сільськогосподарської діяльності лише при наявності з боку держави відповідних програм підтримки. Можливості інвестицій у аграрний сектор економіки і концентрації сільськогосподарських угідь визначаються політикою державного регулювання. Лише володіння будь-яким земельним наділом вже не є достатньою умовою для ведення ефективного, багатогалузевого сільськогосподарського виробництва. Яким чином використовується земля – саме це стає визначальним для реалізації відносин власності на землю.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступний висновок. Домінування відносин володіння чи використання відбувається під впливом принципів ознак продуктивних сил і набуває сталого, причинно обумовленого зв'язку, що дає підставу кваліфікувати дану взаємозалежність у якості економічного закону, який можна назвати законом трансформації форм прояву відносин власності на землю. Економічний зміст даного закону полягає в тому, що у доіндустріальну епоху результати сільськогосподарської діяльності і соціальний статус суб'єктів земельних відносин визначаються відносинами володіння, а впровадження машинного виробництва та інформаційних технологій на визначальні перетворює відносини використання, які можуть забезпечити високий рівень розвитку аграрного сектору економіки лише при умові достатньої державної підтримки. У контексті забезпечення продовольчої безпеки дія закону трансформації форм прояву відносин власності на землю означає, що в сучасних умовах для аграрного сектору економіки України особливо актуальним є визначення науково обґрунтованих норм землекористування, а не введення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел:

1. Маркс К. Капитал. Том первый / Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения. В 9-ти т. Т. 7. – М.: Политиздат, 1987. – XX, 811 с.
2. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – Т. 1. – 864 с.
3. Сажина М.А. Экономическая теория: учебник для вузов / М.А Сажина., Г.Г. Чибриков – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 456 с.
4. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн – К.: Знання, 2008. – 687с.
5. Політична економія: Підручник / За ред. Ніколенко Ю.В. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
6. Гаврилюк О.В. Глобалізація й суверенітет: економічні критерії та засоби забезпечення / О.В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2011. – №3. – С.111-126.

УДК 65.011.7:343.8

П.56

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Цуканова Т. Г.

*кандидат географических наук, начальник кафедры экономической теории, географии и экологии
Академия ФСИН России*

Ткаченко Д. Л.

ведущий специалист администрации Орджоникидзевского района Харьковского городского совета

Производственный комплекс уголовно-исполнительной системы (УИС) России включает 313 федеральных государственных унитарных предприятий, 505 центров трудовой адаптации осужденных, 37 лечебно-производственных и 40 учебно-производственных трудовых мастерских. Номенклатура выпускаемой продукции превышает 100 тыс. наименований. Располагая многопрофильным технологическим оборудованием, предприятия УИС производят продукцию машиностроения, металл – и деревообработки, швейную продукцию.

Экономическая безопасность учреждений УИС – это обеспечение наиболее эффективного использования ресурсов подразделений пенитенциарной системы для предотвращения потенциальных угроз и создания условий для стабильного функционирования основных ее элементов.

К источникам угроз экономической безопасности учреждений УИС относятся негативные воздействия, связанные с наполнением государственного бюджета России, долей расходов в государственном бюджете на УИС, распределением средств внутри УИС по статьям и территориальным органам, эффективностью финансового планирования в УИС, форс-мажорными обстоятельствами и др.

Главной целью экономической безопасности учреждений УИС является обеспечение их устойчивого и максимально эффективного функционирования в настоящих условиях, создание высокого потенциала развития в будущем. Эффективное использование финансово-экономических ресурсов, необходимых для эффективного выполнения главных целей функционирования пенитенциарной системы, достигается путем предотвращения угроз негативных воздействий на экономическую безопасность учреждений УИС и обеспечения:

- финансовой устойчивости учреждений УИС;
- высокого технологического уровня деятельности подразделений УИС;
- оптимальности и эффективности организационной структуры учреждений УИС;
- правовой защищенности деятельности учреждений УИС;
- защиты информационной среды подразделений УИС;
- безопасности персонала учреждений УИС, её материально-технической базы и имущественных интересов.

Для диагностики кризисных ситуаций в учреждениях УИС необходимо в ходе стратегического планирования на стадии анализа сложившегося состояния и прогноза развития определить наиболее вероятные в будущем угрозы экономической безопасности учреждений УИС, характер и направленность их действия. Это требует постоянного мониторинга факторов, вызывающих внешние и внутренние угрозы экономической безопасности. В ходе мониторинга факторов, вызывающих угрозы экономической безопасности, необходимо анализировать деятельность учреждений УИС в целом и выявлять вероятные в будущем кризисные ситуации.

Из этого следует, что мониторинг факторов, вызывающих угрозы экономической безопасности и нестабильную ситуацию в учреждениях УИС, следует осуществлять, используя ряд показателей. Однако их необходимо свести к достаточному числу показателей, сгруппировав по видам деятельности.

Вместе с тем для выявления угроз экономической безопасности учреждений УИС недостаточен мониторинг изменения указанных индикаторов по годам за отчетный или прогнозируемый период. Такой мониторинг не показывает, насколько ситуация кризисная, каков уровень угрозы экономической безопасности. Для этого необходимо сравнение фактических и прогнозных данных с какими-либо нормативными значениями, четко определяющими параметры кризисной ситуации (уровня нестабильности). Пороговые значения экономической безопасности учреждений УИС – это предельные величины соответствующих финансово-экономических индикаторов, превышение которых лишает возможности подразделения УИС функционировать в нормальном режиме, т.е. создает дестабилизирующие ситуации.

Перечень пороговых значений экономической безопасности должен быть значительно уже, чем перечень показателей, применяемых для мониторинга факторов, вызывающих угрозы возникновения кризисных ситуаций в деятельности УИС в целом. Этот перечень должен быть достаточным, чтобы отражать главные задачи и сферы деятельности подразделений УИС, выявлять наиболее серьезные угрозы ее экономической безопасности. Перечень пороговых значений экономической безопасности учреждений УИС и их количественные параметры могут иметь определенные различия в зависимости от особенности функционирования конкретной структурной единицы УИС. Можно ограничиться нижеследующим перечнем пороговых значений экономической безопасности учреждений УИС:

- степень износа элементов материально-технической базы учреждений и органов УИС. Например, наиболее приемлемым для подразделений УИС можно считать пороговое значение по износу основных фондов в 40%;
- рентабельность продукции. Эти показатели применимы только к тем подразделениям УИС, на базе которых имеются действующие производственные участки. При этом данные параметры настолько сильно различаются по отраслям, что вряд ли можно назвать по ним какие-то приемлемые для всех пороговые значения экономической безопасности;
- наличие оборотных средств. Методика расчета нормативов собственных оборотных средств хорошо известна;
- стабильность финансирования учреждений и органов УИС и наличие финансовых резервов с учётом стратегического и тактического развития пенитенциарной системы;
- доля работников, получающих заработную плату ниже регионального уровня. Чем выше данный показатель, тем больше вероятность коррупционного поведения сотрудников УИС, и высокой текучести кадров.

Важной задачей является осуществление мониторинга факторов, вызывающих угрозы экономической безопасности учреждений УИС. Осуществление мониторинга факторов, вызывающих угрозы экономической безопасности, при помощи приведенных выше индикаторов и количественных параметров пороговых значений позволит выявить вероятность наступления кризисных ситуаций в конкретных учреждениях УИС, а также возможный ущерб от этого.

Большое значение имеет, по какому числу показателей для учреждения УИС есть угроза выйти за пределы пороговых значений. Особенно угрожающей, кризисной становится ситуация, когда превышаются сразу несколько пороговых значений.

Может возникнуть ситуация, когда финансовых ресурсов, необходимых для преодоления или недопущения дестабилизирующих факторов и действия угроз экономической безопасности, а также для компенсации возможных от этого ущербов, у учреждения УИС недостаточно. Возникает задача определения очередности и приоритетности преодоления наиболее острых угроз экономической безопасности, т.е. необходимости ранжирования этих угроз. Главными критериями такого ранжирования могут быть: масштабы и характер негативных последствий от действия тех или иных угроз экономической безопасности; сроки наступления угроз. Существует задача выбора приоритетности преодоления, например, одной из двух угроз экономической безопасности: с быстрым сроком наступления и сравнительно небольшими негативными последствиями и, наоборот, с достаточно отдаленными сроками наступления, но крайне тяжелыми негативными последствиями.

Следует отметить, что экономическая безопасность пенитенциарных учреждений является одной из составляющих национальной безопасности и представляет енциарных учреждений является одной из составляющих национальной безопасности государства и предс результат комплекса мер, ориентированных на преодоление учреждениями УИС финансово-экономических угроз.

УДК 657.471
М18

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ УЧЕТА ЗАТРАТ И КАЛЬКУЛИРОВАНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ: РОССИЙСКИЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Маленкова Л. А.

кандидат экономических наук, доцент, заместитель начальника кафедры бухгалтерского учета, анализа, финансов и налогообложения, подполковник внутренней службы

Дядин А. С.

преподаватель кафедры международной экономики ХДУХТ

В условиях рыночной системы хозяйствования одним из основных качественных показателей деятельности хозяйствующих субъектов и их структурных подразделений является себестоимость продукции. От уровня себестоимости зависят финансовые результаты, темпы расширения производства, финансовое состояние хозяйствующих субъектов.

В российской практике учет затрат на производство и калькулирование себестоимости продукции являются составной частью общей единой системы бухгалтерского учета, в то время как зарубежный опыт свидетельствует о выделении системы производственного учета в отдельный управленческий учет.

Одной из важнейших задач управленческого учета является калькулирование, в основе решения большого круга управленческих задач лежит именно себестоимость.

Себестоимость продукции является качественным показателем, в котором концентрированно отражаются результаты хозяйственной деятельности организации, ее достижения и имеющиеся резервы.

В соответствии с Международными стандартами бухгалтерского учета:

в производственную себестоимость должны включаться лишь производственные издержки: прямые трудозатраты, прямые материальные затраты и общепроизводственные расходы;

полная себестоимость включает в себя производственную себестоимость, сбытовые и общехозяйственные (административные) расходы.

Для исчисления себестоимости отдельных видов продукции затраты группируются и учитываются по статьям калькуляции. При этом одной из основных учетных задач становится определение себестоимости производства единицы продукции.

Эффективность работы также во многом зависит от информации о формировании себестоимости. Тому есть причины:

- затраты на производство продукции являются базой для установления продажной цены;
- информация о себестоимости лежит в основе прогнозирования и управления производством.

Управление себестоимостью продукции хозяйствующего субъекта – планомерный процесс формирования затрат на производство всей продукции и себестоимости отдельных изделий, контроль за выполнением заданий по снижению себестоимости продукции, выявлению резервов ее снижения.

Основными элементами системы управления себестоимостью продукции являются прогнозирование и планирование, нормирование затрат, учет и калькулирование, анализ и контроль за себестоимостью. Все они функционируют в тесной взаимосвязи друг с другом.

Предпосылкой калькулирования является учет производственных издержек или производственный учет, который предполагает сбор информации об издержках предприятия, документальное оформление хозяйственных операций, так или иначе связанных с производственными издержками. В системе

производственного учета такая информация обобщается, группируется по различным признакам и анализируется. Лишь на базе информации, подготовленной определенным образом в системе производственного учета, возможно калькулирование. Другими словами, речь идет о калькуляционном учете, обеспечивающем группировку издержек в таком аналитическом аспекте, который делает возможным процесс калькулирования.

Таким образом, составной частью производственного учета является калькулирование как совокупность приемов и способов, обеспечивающих исчисление себестоимости продуктов производства (работ, услуг). В основе калькулирования лежит калькуляционная процедура.

Калькуляция – это способ расчета (совокупность расчетных процедур) себестоимости единицы продукта (работ, услуг). Полученные по результатам калькуляций данные, используются для управления себестоимостью продукции, контроля за ее уровнем, выявления резервов снижения ресурсов и установления цен на изделия.

Процесс калькулирования себестоимости включает следующие этапы:

- сбор, группировка и детализация первичных затрат в разрезе калькуляционных статей по объектам учета затрат и калькулирования;
- определение себестоимости окончательного брака;
- оценка отходов производства и побочной продукции;
- оценка незавершенного производства;
- разграничение затрат между готовой продукцией и незавершенным производством;
- исчисление себестоимости единицы продукции.

Калькуляционная работа организуется в соответствии с общей методологией планирования и учета затрат на производство и реализацию продукции. Она требует соблюдения общих принципов, обеспечивающих методологическое единство исчисления себестоимости продукции и возможность использования данных калькуляций для анализа и оценки работы, как всего предприятия, так и его отдельных внутрипроизводственных звеньев.

Российский вариант калькулирования себестоимости продукции (работ, услуг) условно можно подразделить на три этапа. На первом этапе исчисляется себестоимость всей выпущенной продукции в целом, на втором – фактическая себестоимость по каждому виду продукции, на третьем – себестоимость единицы продукции, выпущенной работы или оказанной услуги.

Калькулирование себестоимости продукции в управленческом учете зарубежных стран является объективно необходимым процессом управления производством.

Функционировавшие ранее калькуляционные системы преследовали одну цель – оценить запасы готовой продукции и полуфабрикатов собственного производства, что необходимо для внутрипроизводственных целей и для составления внешней отчетности, а также для определения прибыли. Несмотря на важность этой задачи, прежние системы калькулирования не содержали информации, пригодной для решения многих управленческих задач.

Современные системы калькулирования более сбалансированы. Содержащаяся в них информация позволяет не только решать традиционные задачи, но и прогнозировать экономические последствия таких ситуаций, как:

- целесообразность дальнейшего выпуска продукции;
- оптимизация ассортимента выпускаемой продукции;
- целесообразность обновления действующей технологии и станочного парка;
- установление оптимальной цены на продукцию;
- оценка качества работы управленческого персонала.

Современное калькулирование лежит в основе оценки выполнения принятого предприятием или отдельным его структурным подразделением плана. Оно необходимо для анализа причин отклонений от плановых заданий по себестоимости. Данные фактических калькуляций используются для последующего планирования себестоимости, для обоснования экономической эффективности внедрения новой техники, выбора современных технологических процессов, проведения мероприятий по повышению качества продукции, проверки проектов строительства реконструкции предприятий. По результатам калькулирования можно принять решение о проведении ремонта собственными силами или с использованием услуг сторонних организаций.

Наконец, калькулирование является основой трансфертного ценообразования. Трансфертная (внутренняя) цена применяется при коммерческих операциях между подразделениями одного и того же предприятия. Наибольшую актуальность вопросы формирования трансфертных цен имеют при наличии права у подразделения предприятия самостоятельно выходить на внешних покупателей. В этом случае от правильного формирования трансфертной цены будет зависеть общее финансовое положение организации. Если же продукция подразделения полностью потребляется внутри предприятия, то трансфертная цена является лишь учетной категорией, необходимой для обеспечения хозяйственных связей между внутренними подразделениями предприятия, но при этом она не влияет на конечные результаты организации.

Таким образом, от сложившейся практики организации учета затрат и калькулирования себестоимости продукции во многом зависит степень эффективности производства, финансовое положение и деловая репутация хозяйствующего субъекта в целом и его структурных подразделений в отдельнос-

ти. Практическая новизна исследования заключается в определении сущности учета затрат и калькулирования себестоимости в отечественной и зарубежной практике, правильном выборе и постановке системы управления в зависимости от специфических особенностей производства.

УДК 336.0

ПРОВЕРКА ОРГАНИЗАЦИИ ВНУТРЕННЕГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ РЕВИЗИИ В ПОДРАЗДЕЛЕНИЯХ УГОЛОВНО – ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Мишанова Е. В.

начальник кафедры бухгалтерского учета, анализа, финансов и налогообложения, Академии ФСИН России, кандидат экономических наук, доцент, полковник внутренней службы

Калашников Г. Г.

ведущий специалист администрации Орджоникидзевского района Харьковского городского совета

В процессе осуществления финансово- хозяйственной деятельности любых субъектов бюджетной сферы в настоящее время большее внимание уделяется внешнему контролю, в компетенции которого могут входить либо «карательные» санкции в форме штрафов на основании Кодекса об административной ответственности, либо решения о передаче материалов проверок в правоохранительные органы.

В рамках внешнего ведомственного финансового контроля, который существовал в подразделениях уголовно- исполнительной системы с момента ее создания, в качестве основных мер применялось привлечение к дисциплинарной ответственности с последующим лишением денежных поощрений, возмещением материального ущерба, передачей материалов в правоохранительные органы. Решение принималось начальником учреждения и начальником вышестоящего органа.

Внутренний финансовый контроль рационального использования материальных, денежных ресурсов, имущества осуществлялся в основном посредством периодических проверок и инвентаризаций, что было регламентировано в отдельных приказах МВД РФ, приказах и распоряжениях руководителей подразделений.

С середины 90-х годов систематизации внутреннего финансового контроля в учреждениях УИС стало уделяться больше внимания. Подтверждением тому может служить приказ МВД РФ от 25 августа 1997 года № 560 «Об организации и осуществлении финансового контроля в системе МВД России», в котором четко были прописаны должностные лица подразделений УИС, выполняющие функциональные обязанности по осуществлению внутреннего финансового контроля.

Для единого подхода к организации внутреннего контроля в подразделениях УИС в 1999 году Управлением ревизий и финансового контроля ГУИН Минюста России были разработаны Методические рекомендации по организации проведения инвентаризаций материальных ценностей и проверок финансового хозяйства учреждений (предприятий) УИС внутрипроверочными комиссиями, которые, по сути, можно сравнить с регламентом внутреннего финансового контроля, а методику проведения проверок и перечень вопросов – с внутренней ревизией.

Сходство усугубляет разработанная контрольно- ревизионным подразделением ФСИН России отчетная форма «1-проверка», предоставляемая в контрольно – ревизионные подразделения территориальных органов.

Этот нормативный документ действует до настоящего времени.

Внимание к внутреннему финансовому контролю, которое находит отражение в Бюджетном Кодексе, в федеральном законе «О бухгалтерском учете» № 402-ФЗ от 06 декабря 2011 года, в аудиторских стандартах, определяет необходимость систематизации оценки внутреннего финансового контроля в процессе проведения ревизий учреждений УИС. От того, как четко будет организована проверка этого участка, будет зависеть качество выводов ревизора и оперативность проверки.

Целесообразно для этого использовать методику аудита, которая предполагает сбор информации по стандартному вопроснику, содержащему подробный перечень вопросов по различным направлениям внутреннего контроля.

Вопросы должны быть сформулированы так, чтобы полученные положительные ответы подтверждали наличие контрольных мероприятий и качественную их организацию. Соотношение положительных и отрицательных ответов может характеризовать качество организации внутреннего контроля в категориях «высокий уровень» (75 и более процентов положительных ответов), «средний уровень» (от 50 до 75 процентов положительных ответов) и «низкий уровень» (от 25 до 50 процентов положительных ответов). Количество положительных ответов менее 25 процентов свидетельствует о крайне низком уровне внутреннего контроля, что определяет необходимость более тщательной проверки наиболее ликвидных активов, законности различных расчетов и платежей подразделения.

Необходимо получить документально подтвержденные ответы на такие вопросы, как:

- определение круга лиц, имеющих право подписи документов на внутреннее перемещение материальных ценностей;
- соблюдение периодичности проведения контрольных мероприятий

© Мишанова Е. В., Калашников Г. Г., 2013

- эффективность внутреннего контроля (выявление недостатков, излишков, нерационального использования денежных и материальных ресурсов;
- соблюдение распределения обязанностей при отсутствии кого-либо из персонала из-за болезни, отпуска или недобора кадров;
- распределение следующих функций: инициирования сделок; подготовки исходной документации; договорной работы; хранения активов; изменения рабочей документации; корректировки допущенных ошибок;
- соблюдение графика предоставления документов и отчетности;

Необходима оценка методов подбора кадров с точки зрения возможности отбора компетентных специалистов для замещения должностей руководства учреждения, специалистов бухгалтерской службы, оперативного отдела; наличие косвенных факторов, характеризующих компетентность соответствующих сотрудников: незначительное количество исправленных ошибок, незначительное количество ошибок, выявленных при проведении проверок в предыдущие годы;

Следует проверить обеспечение адекватной сохранности и правильное отражение результатов инвентаризации в типовых документах и в бухгалтерском учете наличных денежных средств, денежных документов (бланков трудовых книжек, талонов), ценностей осужденных, - материальных запасов, основных средств, готовой продукции, давальческого сырья.

Особое внимание необходимо обратить на составление приказа по учетной политике, особенно его своевременности при образовании нового подразделения, а также законности внесения изменений и дополнений в него.

В процессе внутреннего контроля в обязательном порядке должны использоваться соответствующие меры для предотвращения несанкционированного доступа к местам хранения материальных ценностей и информации: -в помещении кассы (сейфы, охрана) и бухгалтерии (закрытые документы, сейфы, сохранность жестких носителей информации);

В учреждении целесообразно проверить систему процедур, обеспечивающих ограничение доступа к:

- бухгалтерским данным, прикладным программам, операционным системам, входным системам.

Использование адекватной системы защиты следующих материальных ценностей в случаях возникновения пожаров или наводнений:

- рабочей документации (т.е. наличие огнеупорных материалов и сейфов, средств пожаротушения);
- данных, хранящихся на магнитных носителях; компьютерной техники;
- материально-производственных запасов;
- зданий и сооружений (пожарная сигнализация и противопожарные системы).

Использование заранее разработанного вопросника с указанием нормативных актов , определяющих обязательность наличия указанных составляющих контрольной среды облегчит работу ревизорам, упорядочит систему сбора информации, позволит аргументировано доказывать недостатки в системе внутреннего финансового контроля или ее отсутствие, проверять их устранение в процессе последующих ревизий и проверок.

УДК 504.03:343.8
М71

ПРИРОДООХРАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧРЕЖДЕНИЙ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Мишин М. Н.

кандидат географических наук, доцент кафедры экономической теории, географии и экологии Академии ФСИН России, подполковник внутренней службы

Природоохранная деятельность в учреждениях уголовно-исполнительной системы в значительной степени зависит от внедрения в практику эколого-экономических основ управления этими процессами, от создания и внедрения действенной системы экономической заинтересованности всех участников природопользования в сохранении и поддержании экологического равновесия.

Достижение поставленной цели, реализация возможностей, обусловленных методами экономического управления, предполагают подготовку специалистов, владеющих основами экологических знаний, прежде всего в области обеспечения рационального природопользования. Сотрудники уголовно-исполнительной системы должны владеть теоретическими знаниями и практическими навыками и умением определять оптимальные пропорции и темпы природопользования, охраны, воспроизводства природных ресурсов, объектов, т. е. уметь находить оптимальные решения во взаимосвязи в системе: «общественное производство – природная среда».

Производственный комплекс УИС России включает 313 федеральных государственных унитарных предприятий, 505 центров трудовой адаптации осужденных , 37 лечебно-производственных и 40 учебно-производственных трудовых мастерских. Номенклатура выпускаемой продукции превышает 100 тыс. наименований. Располагая многопрофильным технологическим оборудованием предприятия

УИС производят продукцию машиностроения, металлообработки, деревообработки, а также швейную продукцию.(3)

Одними из направлений деятельности предприятий исправительных учреждений продолжают оставаться машиностроение и металлообработка. Процесс изготовления продукции машиностроения включает следующие стадии: заготовительную, обрабатывающую, сборочную.

В структуре производственного комплекса УИС важное значение имеет лесная и деревообрабатывающая промышленность.

Швейные предприятия исправительных учреждений, как правило, размещаются в женских колониях. Как и предприятия других отраслей швейные имеют определенную производственную структуру.

Производственно-хозяйственная деятельность учреждений УИС оказывает определенное отрицательное влияние на экологическую ситуацию в России. Из всех форм деградации природной среды в России наиболее опасной в настоящее время остается загрязненность атмосферы вредными веществами, оказывающими неблагоприятное воздействие на здоровье людей и состояние экосистем. Выбросы загрязняющих веществ в атмосферу от всех стационарных источников учреждений УИС составили в 2010 году 45,6 тыс. т., что составляет 0,3 % суммарных выбросов по стране.

В целом за последние годы количество выбросов загрязняющих веществ в атмосферу учреждениями УИС уменьшилось, что связано с выполнением следующих природоохранных мероприятий: перевод котельных с мазута на природный газ, установка современного газо-пылеулавливающего оборудования, ремонт и замена котельного оборудования, перевод подразделений на централизованное теплоснабжение, ввода новых модульных котельных взамен старых в некоторых учреждениях.

Серьезной проблемой для учреждений УИС остается очистка сточных вод сбрасываемых в водные объекты. Процент нормативно очищенных сточных вод к объему сточных вод, требующих очистки, по учреждениям УИС составляет лишь 8,8 %, тогда как в целом по России – 11%, что является результатом отсутствия очистных сооружений (из 111 учреждений, сбрасывающих в поверхностные водоемы сточные воды, только 78 располагают собственными очистными сооружениями), а также их перегруженности, низкой эффективности работы и износа (срок функционирования большинства очистных сооружений составляет 30–40 лет).(3)

Из-за нестабильности работы большинства предприятий учреждений УИС, их тяжелого финансового положения, а также неудовлетворительного бюджетного финансирования выполнение водоохранных мероприятий в УИС осуществляется низкими темпами. Между тем в результате принятых мер в 2010 г. сброс неочищенных сточных вод в поверхностные водоемы, по сравнению с предыдущим годом, несколько уменьшился.

Проблема экологически безопасного обращения с отходами остается одной из самых важных для производственно-хозяйственной деятельности учреждений УИС. Общий объем отходов накопленных в учреждениях УИС в 2010 году составил 404,4 тыс. тонн, (произошло снижение на 8,4 % по сравнению с 2009 годом).

Нерешенность проблем с отходами усиливает техногенную нагрузку на экологические системы и создает реальную угрозу здоровью населения.

На предприятиях УИС уже накоплен положительный опыт использования отходов на собственных предприятиях. Так, в учреждениях Архангельской области абразивную пыль, сварочный шлак используют в производстве сетки – рабицы, гвоздей, шлакоблочных кирпичей и тротуарной плитки.(4)

В целом учреждения уголовно-исполнительной системы оказывают незначительное влияние на окружающую среду. Вместе с тем, многие экологические проблемы в местах их дислокации сохраняют свою актуальность.

В целях обеспечения рационального природопользования производственно-хозяйственной деятельности учреждений УИС необходимо осуществлять следующие меры:

- активизировать работу по привлечению финансовых средств для выполнения природоохранных мероприятий;
- обновить программное обеспечение для разработки проектов нормативов ПДВ и ПДС;
- организовать постоянный экологический контроль за техническим состоянием газоводоочистного оборудования и природоохранных сооружений;
- внедрять новые технологические процессы, позволяющие сократить или прекратить поступление загрязнений в окружающую среду, применять на практике новые методы и способы охраны окружающей среды;
- выполнять работы в области охраны окружающей среды для сторонних организаций на хозяйственно-договорной основе в пределах своей компетенции;
- проводить активную работу по освобождению учреждений УИС от платежей за нормативные сбросы и выбросы загрязняющих веществ;
- своевременно получать разрешение на выбросы и сбросы загрязняющих веществ в атмосферу и на размещение отходов;
- вести постоянный контроль за учреждениями, подвергшихся штрафным санкциям со стороны контрольных организаций, за нарушение природоохранного законодательства и оказывать им посильную финансовую помощь;

– приостанавливать или запрещать эксплуатацию объектов, на которых допускается нарушения природоохранного законодательства.

Важная роль по обеспечению экологической безопасности в сфере управления природопользованием отводится экологическому мониторингу окружающей среды.

Экологический мониторинг в УИС выполняется кустовыми лабораториями по охране окружающей среды (КЛООС). К 2010 году из созданных в 1982-1986 г.г. при территориальных органах ФСИН России 51 кустовой лаборатории по охране окружающей среды (КЛООС) функционирует 38. (2)

Основные задачи кустовой лаборатории:

– осуществление контроля за соблюдением в учреждениях ФСИН установленных норм и требований по охране окружающей среды, а также достоверностью сведений, составляющих государственную статистическую отчетность по охране природы;

– подготовка исходных данных для расчета нормативов природопользования в учреждениях ФСИН и контроль за их соблюдением.

Какие бы хорошие решения в области природопользования ни принимались на глобальных, региональных, муниципальных уровнях управления, проблема не будет решена положительно, если предприятия не станут экологически безопасными. Данная проблема непосредственно касается и учреждений УИС, деятельность которых связана с производством, а следовательно с потреблением разнообразных ресурсов и образованием опасных отходов.

Уменьшить воздействие на природу можно путем совершенствования систем управления природоохранной деятельностью на предприятии. Существуют два основных направления природоохранной деятельности предприятий. Первое – очистка вредных выбросов. Этот путь в «чистом виде» малоэффективен, так как, следуя по нему, далеко не всегда удастся полностью прекратить поступление вредных веществ в биосферу. Второе направление – устранение самих причин загрязнения, что требует разработки малоотходных, экологически чистых технологий производства, которые позволяли бы комплексно использовать исходное сырье и утилизировать максимум вредных для биосферы веществ. (1)

Устойчивое развитие потребует глубинных, эволюционных преобразований, пронизывающих все сферы жизнедеятельности общества, в том числе и уголовно-исполнительную систему. Нарастает потребность в прогнозировании потенциальных опасностей и «потребного» будущего, в разработке адекватных методов управления. Необходимо создание эффективной системы управления национальной, региональной и локальной экологической безопасностью, построение экологизированной рыночной экономики и формирование экологически сообразных стереотипов поведения людей.

УДК 65.011.7:343.8

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ КОРРУПЦИИ В УИС

Пономарева Е. В.

*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории, географии и экологии
Академии ФСИН России*

Синькевич М. П.

заместитель начальника учебно-научного института подготовки специалистов для подразделений криминальной милиции Харьковского национального университета внутренних дел

В последнее время стало очевидным, что коррупция в России достигла значительного уровня. Коррупция затрагивает самые разнообразные сферы деятельности человека, дестабилизируя моральные устои общества, нарушая принципы социальной справедливости.

Это обусловлено, прежде всего, отсутствием законодательного регулирования многих вопросов о государственной службе, действенного контроля за доходами госслужащих и их источниками.

Проявления коррупции влекут за собой крайне негативные последствия, которые сказываются на обеспечении экономической безопасности страны. Вместе с тем, она негативно влияет на авторитет органов государственной власти, снижает эффективность управления, в том числе и в уголовно-исполнительной системе. Совершение коррупционных преступлений в УИС делает невозможным эффективную реализацию возложенных на нее задач, создаёт непосредственную угрозу авторитету службы. Несмотря на целый ряд нормативных актов, не удаётся решить многие существующие проблемы коррумпированности сотрудников пенитенциарной системы.

С экономической точки зрения коррупция относится к разновидности обменных отношений, возникающих по поводу перераспределения незаконной ренты, связанной с реализацией властных полномочий различных субъектов хозяйствования.

Очевидно, что выявление экономических причин и истоков коррупции, а также ее социально-экономических последствий могут определить основные концептуальные направления в ее противодействии.

Как указывается в исследованиях, первоисточник коррупции кроется в самом государстве. В его деформации, отчего зависят состояние и параметры экономической, социальной и духовной жизни общества.

Экономические источники коррупции кроются в продолжающемся углублении разницы между богатыми или сверх богатыми представителями олигархических структур и бедными слоями населения. Объяснений в сверхприбылях в основном два. Первое —это то, что олигархическая сфера предпринимательства в основном идёт успешно в добывающих отраслях промышленности, которая не нуждается в совершенствовании и, тем более, не состоит в острой конкуренции, но являясь общим богатством всего народа, используется отдельными лицами для покупки футбольным команд, вилл, яхт. Второе объяснение диспропорций в доходах между богатыми и бедными в нашей стране находят в простой оценке —«делятся». Это равносильно признанию коррупционных отношений между олигархами и государственными структурами, обязанными контролировать законность получения прибылей. Однако именно в силу взаимовыгодных отношений между крупными предпринимательскими структурами и должностными лицами государства, такое положение устраивает обе стороны.

Коррупционные составляющие здесь видятся и в другом. В сложившейся ситуации гораздо хуже приходится мелким и средним предпринимателям, на которых отыгрываются при проведении всевозможных проверок все существующие административные, правоохранительные и иные органы. Такое положение заставляет предпринимателя искать коррупционные лазейки для преодоления «проверочных» мероприятий. В этой связи далеко не все предприниматели сегодня считают коррупцию явлением, которое имеет исключительно негативное влияние на развитие экономических отношений. Часть из них придерживается позиции, согласно которой коррупция дает возможность делать дело, а взятки — это плата за ускорение прохождения в оформлении дела или решения других вопросов.

Наконец одним из основных экономических источников коррупции, вытекаемой из разницы в доходах между различными слоями населения является слабое финансовое и социальное обеспечение сотрудника, которое не соответствует объёму, сложности и характеру выполняемой работы. Данные опросов показывают, что сотрудники УИС допустившие неслужебные связи, как правило обосновываются следующими обстоятельствами:

- опасение за жизнь и здоровье себя и членов семьи—23,4%
- низкий уровень заработной платы—22,5%
- отсутствие социальных гарантий (жилья, лечения и т.п.) —29,1%
- требование нарушений закона со стороны вышестоящего руководства—5,8%
- иные причины—19,2 % [1]

На вопрос, что могло бы снизить коррупционную составляющую в их работе, 59,3 % считают, что переход в «офицерский состав», где по их мнению возможности для получения дополнительного заработка значительно выше, а риск изобличен ниже.

Базовые материальные ценности должны быть удовлетворены в первую очередь, лишь после их удовлетворения формируется общественное сознание личности, стремление её к более высоким идеалам, культуре, к праву. Это вполне объяснимо, если учитывать сложившееся коммерческое мировоззрение у большинства.

Разумеется, чем больше этих источников, тем глубже и шире действуют коррупционные механизмы в государстве, постоянно возрождаясь из них самих. Они образуют единую систему в государстве, которая действует в максимальной степени в интересах сохранения созданного коррупционного образа жизни для получения денежных и материальных средств, власти, влияния на сознание других граждан государства, но только в целях своей внутренней и внешней безопасности, для сохранения «нормальных» коррупционных отношений.

УДК 330:343.8

Ш 95

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ РЕСУРСНОГО ПОДХОДА К АНАЛИЗУ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УГЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Шукаева А. В.

*кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, анализа, финансов
и налогообложения Академии ФСИН России, подполковник внутренней службы*

В общих чертах деятельность любой организации принято рассматривать как преобразование ресурсов для достижения результатов. При этом организация представляет собой совокупность ресурсов и их владельцев. Все это нашло отражение в ресурсной концепции фирмы, которая активно разрабатывается с конца прошлого столетия.

В разработку теоретических положений ресурсной концепции значительный вклад внесли такие исследователи, как Дж. Барни, Р. Нельсон, Э. Пенроуз, Р. Рамелт, Д. Тис, О. Уильямсон, С. Уинтер, Г. Хамел и др. Хотя ресурсный подход меньше разработан отечественными учеными, среди авторов, развивающих эту концепцию, необходимо отметить М.В. Белоусенко, И.Б. Гуркова, Г.Б. Клейнера, М.В. Самосудова и др. Ресурсный подход базируется на утверждении, что рыночное положение предприя-

тия основывается на уникальном сочетании материальных и нематериальных ресурсов организации и управлении ими, поэтому в качестве источника конкурентных преимуществ выступает уникальная комбинация его оригинальных и трудно копируемых специфических ресурсов.

Ресурсная концепция организации предполагает рассматривать ее не как «черный ящик», который реализует производственную функцию (неоклассическая теория), а как набор ресурсов и отношений, возникающих и трансформирующихся в процессе деятельности. Такое понимание организации дает ключевые ориентиры для управленческой деятельности, которая предполагает использование стратегического анализа для определения причин неудовлетворительных результатов в виде дефицита тех или иных ресурсов, а затем устранения причин. Это позволяет повысить эффективность процесса управления.

Повышение эффективности функционирования в современных условиях рассматривается как одна из ключевых для уголовно-исполнительной системы задач.

Сегодня в уголовно-исполнительной системе наблюдаются достаточно сложные процессы: изменения происходят в нормативно-правовой, социально-экономической и производственно-хозяйственной сферах деятельности. Наблюдается улучшение правового положения лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы, условия их содержания приводятся в соответствие с международными нормами. В качестве важнейшего условия адаптации осужденных после освобождения рассматривается задача их социализации и приобретения социально полезных навыков и профессий. Все это вызывает необходимость своевременного и качественного управления происходящими в системе исполнения наказаний изменениями. В этой связи возникает задача всесторонней и комплексной оценки ресурсов, задействованных в производственно-хозяйственной деятельности.

Развивая идеи ресурсного подхода применительно к организации, в частности, к уголовно-исполнительной системе, можно определить категорию ресурсов как материальных и нематериальных феноменов, используемых субъектом управления для реализации заданной целевой функции системы.

Под целевой функцией понимается действие, для которого предназначена рассматриваемая система. Целевая функция производства в учреждениях уголовно-исполнительной системы на современном этапе – это, прежде всего, трудовая адаптация, социализация осужденных через труд. Одним из приоритетных направлений, определенных руководством ФСИН России, является укрепление материально-технической базы уголовно-исполнительной системы, возмещение потерпевшим причиненного ущерба, и максимальная компенсация возмещенных затрат в федеральный бюджет. Для выполнения этих задач необходимо: во первых, эффективное, целевое использование средств федерального бюджета и жесточайший контроль за их использованием; во вторых, развитие производства, трудовой занятости осужденных с целью увеличения доходов от собственного производства.

Необходимость реализации этих функций требует определенных ресурсов, источником которых является социум.

На наш взгляд, целесообразно выделить следующие группы ресурсов: материальные ресурсы, человеческие ресурсы, организационные ресурсы. Все эти виды ресурсов могут служить источниками конкурентных преимуществ.

Материальные ресурсы представляют собой совокупность основных и оборотных средств, а также географическое положение и доступность инфраструктуры. В этом отношении следует отметить, что территориальное расположение учреждений УИС, развитость инфраструктуры региона, его социально-экономический статус является мощным конкурентным преимуществом, в частности, за счет возможности участия в различных региональных программах, включения учреждений в социальные программные продукты, получения субсидий из региональных бюджетов. К данному виду ресурсов относятся и финансовые ресурсы, поскольку в деятельности организации они участвуют в виде оборотных активов.

Человеческие ресурсы играют главенствующую роль в деятельности любого хозяйствующего субъекта. Как отметил в свое время П. Друкер: «Только человеческие ресурсы могут производить экономические результаты. Все другие ресурсы подчиняются законам механики. Их можно лучше использовать, но их выход никогда не будет больше, чем сумма входов». Человеческие ресурсы – это, пожалуй, самый сложный для формализации вид ресурсов. Он является наибольшим ограничением с точки зрения конкурентного преимущества в силу крайне низкого уровня знаний и квалификации, а также мотивации осужденных к трудовой деятельности. При оценке данного ресурса следует исходить из того, в какой мере сегодняшние осужденные готовы стать в будущем законопослушными и полезными для общества гражданами, которые сами хотели бы социально адаптироваться к жизни на свободе.

Под организационными ресурсами следует понимать совокупность средств и методов организации производства, труда и управления. Сюда же относится система нормативно-правового, информационного обеспечения деятельности организации, а также система отчетности, планирования, контроля и внутриорганизационные связи, в том числе организационная, производственная структура и структура управления. Для уголовно-исполнительной системы данный вид ресурсов представляет собой существенное ограничение конкурентных преимуществ вследствие изменения организационно-правовой формы. Производственно-хозяйственная деятельность, в том числе использование труда осужденных, осуществляется в рамках казенных учреждений, функционирующих в форме центров трудовой

адаптації, учебно-производственных мастерских. Это означает невозможность самостоятельного распоряжения доходами, полученными от хозяйственной деятельности. Федеральное казенное учреждение УИС теперь имеет весьма двойственную противоречивую природу, являясь федеральным органом исполнительной власти и одновременно хозяйствующим субъектом, который должен эффективно функционировать в условиях рыночной среды.

Однако не все ресурсы, которыми располагает организация, могут быть отнесены к стратегически-важным. Некоторые ресурсы, в контексте стратегического управления, не представляют интереса, другие же могут ввести руководство организации в заблуждение и привести к реализации неэффективной стратегии. Задача организации, таким образом, заключается в выделении наиболее важных ключевых ресурсов, которые станут источником конкурентных преимуществ и их наиболее эффективного использования для достижения целевой функции.

Таким образом, в современных условиях эффективное управление уголовно-исполнительной системой направлено на достижение, прежде всего, социально значимой цели, состоящей в исправлении осужденных, их последующей адаптации в обществе. Средством достижения этой цели является трудовая деятельность, в результате которой осужденные зарабатывают деньги, необходимые для возмещения исков и компенсации государственных расходов. Для оценки эффективности такой деятельности предложено использование ресурсного подхода, дано определение ресурсов, их классификация и подходы к оценке в рамках уголовно-исполнительной системы.

УДК 330.111.62

ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ВЛАСНОСТІ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Павленко Н. В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Системоутворюючим елементом будь-якої економічної системи є відносини власності, оскільки саме вона є джерелом економічної влади. Тому за умов недорозвиненості інституту власності та відсутності чіткої специфікації прав власності, посилюються протиріччя в системі економічних інтересів, широкого розповсюдження набувають моделі опортуністичної поведінки суб'єктів господарювання, поширюється рейдерство, зростає антагонізм між суб'єктами влади приватних та державних структур. Всі ці явища негативно впливають як на економічну безпеку держави, так і на економічну безпеку суб'єктів господарювання, збільшуючи трансакційні витрати останніх.

В ряду інших причин, які гальмують процес специфікації прав власності в Україні, важливе місце посідає проблема легітимізації приватизованої власності. Ця проблема не є специфічно українською, а характерна практично для всіх країн, де приватна власність формувалася в основному в результаті приватизаційних процесів. Але в Україні їй приділяють незаслужено мало уваги, в той час як саме вона, на наш погляд, визначаючи мотивацію суб'єктів господарювання, є ключем до розв'язання багатьох питань економічного розвитку нашої держави.

Для формування економічної системи, заснованої на приватній власності, легітимність є не менш важливим аспектом ніж легальність. На відміну від легальності, яка означає формальне визнання прав приватної власності, легітимність пов'язана з неформальними механізмами санкціонування цих прав, тобто визнанням суспільством їх необхідності і законності.

Не секрет, що в Україні легітимність способів проведення приватизації, а то і самої приватизації, ставиться під сумнів значною частиною населення. За даними дослідження «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін», що виконується в Інституті соціології з 1992 року, за 20 років ставлення населення до приватизації істотно погіршилося. У 1992 році скоріше позитивно ставилися до передачі у приватну власність крупних підприємств 15 % населення України, у 2012-му – 13%; скоріше негативно у 1992 році – 32%, у 2012-му – 63%. У 1992 році скоріше позитивно ставилися до передачі у приватну власність малих підприємств 56 % населення України, у 2012 р. – 35%; скоріше негативно у 1992 р. – 14%, у 2012 р. – 31%. Абсолютна більшість українців – 87 % – вважає нечесним походження первісного капіталу більшості нинішніх багатих людей в Україні і лише 3 % певні, що ці капітали зароблені чесним шляхом, завдяки таланту та новаторському мисленню.

Нелегітимність приватизованої власності призводить до суттєвих негативних наслідків, які погіршують стан економічної безпеки як суб'єктів господарювання, так і держави в цілому:

- існує постійна загроза з боку держави використовувати посилення на нелегітимність результатів приватизації для впливу на бізнес або селективного відбирання активів;
- послаблюється інвестиційна активність та викривляється сама структура інвестицій (перевага короткострокових інвестицій над довгостроковими, зовнішніх над внутрішніми);
- посилюється загальна інформаційна непрозорість економіки, свідомо заплутується система корпоративних прав, до того ж нерідко їх власниками стають офшорні компанії;
- відсутня повага до приватної власності, що приводить до розповсюдження моделей опортуністичної поведінки (як всередині компаній, так і на ринку), а також рейдерства;
- необхідність захищати свою власність від нескінченного переділу спонукає представників бізнес-структур до активного проникнення до органів влади.

Таким чином, негативне ставлення громадян до приватизації створює передумови радше для перманентного перерозподілу власності між приватними власниками та унеможливлює соціально та економічно ефективне функціонування приватних виробничих активів. Тому необхідність легітимізації приватизованої власності є очевидною. На нашу думку, вона може бути реалізована в формі соціально-політичної угоди між владою, великим капіталом і громадськістю, яка має бути підкріплена необхідними правовими нормами. Однак процес легітимізації неможливо звужувати лише до правового визнання попередніх приватизаційних угод, оскільки це мало вплине на суспільні уявлення про нелегітимність результатів приватизації. Підсвідомі уявлення неминуче знову трансформуватимуться у відповідну поведінку з боку владних структур, судів, населення.

На наш погляд, процедура перегляду результатів приватизації має набути форму підтвердження прав власності покупців на приватизовані об'єкти, наприклад, через механізм укладання мирових угод. Тим більше, що серед населення цей механізм сприймається позитивно, бо стали очевидними ті явні негативні наслідки радикальних способів вирішення проблеми легітимізації, що намагалися застосувати підчас «помаранчевої революції».

Мирові угоди надають публічний характер акціям з підтвердження прав власності. Після повного внесення платежів у рахунок доплати оформляється новий договір купівлі-продажу з власником. Йому видається спеціальне свідоцтво, яке підтверджує право власності та передбачені законодавством державні гарантії.

Процес легалізації прав власності на приватизовані об'єкти має включати преференції для тих власників, які вступають у процедуру легітимізації добровільно. В обмін на добровільну згоду про доплату держава має запропонувати власникам скасувати подальше розслідування законності прав власності і взяти на себе зобов'язання не пред'являти подібних претензій у майбутньому. При відмові від процедури мирової угоди розгляд претензій держави має переноситися в суд. Введення доплати та видача законодавчо передбаченої гарантії допоможе зняти можливі політичні претензії до прав власності в майбутньому.

Необхідно передбачити міжнародну експертизу для будь-якого проекту перегляду результатів приватизації, що здійснюється на основі мирової угоди. Це створить додаткові стимули для участі в процедурі легалізації прав власності на приватизовані об'єкти й інших власників, які не будуть включені в обов'язковий перелік.

Висновок. Легітимізація приватизованої власності є важливим елементом інституційних реформ, реалізація якого допоможе підвищити ступінь економічної безпеки як держави, так і суб'єктів господарювання, покращуючи специфікацію прав власності та їх захист. Найбільш прийнятним способом здійснення цього процесу вважаємо укладання мирових угод між власниками приватизованого майна та державою.

УДК 65.012.8:33

АНАЛІЗ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Петрова Р. В.

доцент, кандидат технічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою ХНУРЕ

Ковалевська А. В.

доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств міського господарства ХНУМГ імені О.М. Бекетова

Сучасний рівень соціально-економічного розвитку нашої країни безпосередньо залежить від стану справ на мікрорівні – від ефективності діяльності кожного окремого суб'єкта господарювання. За теперішніх умов кожне підприємство намагається вижити у ринковому середовищі, і все частіше керівники починають думати про безпеку підприємства, визначення сильних та слабких сторін. Поняття забезпечення безпеки, а саме економічної безпеки, розглядається як один з ключових факторів збереження підприємством своєї діяльності, продовження функціонування і забезпечення майбутнього розвитку.

Процес оцінки економічної безпеки підприємства є необхідною складовою управління всією системою забезпечення належного рівня та ступеню захисту підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз, від неузгоджених і різноспрямованих дій партнерів, від потенційних і реальних факторів небезпек. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства передуює обґрунтуванню та вибору конкретного переліку практичних дій в сфері забезпечення стабільного функціонування системи, можливості її розвитку, захисту життєво важливих інтересів і їх реалізації, отримання ефекту за наявних ресурсів, що призводить до досягнення цілей.

Оцінювання найчастіше трактують як процес надання вартісної характеристики чогось (оцінювати – призначити чомусь ціну, визначити вартість чогось). Але доречно було б ґрунтуватись на трактуванні оцінювання як думки про цінність, рівень або значення чогось-чогось. Оцінка економічної безпеки підприємства характеризує її в періоді і для періоду, що є наступним з моменту оцінювання, відображає перспективи змін інтересів носіїв загроз, які впливають на можливості реалізації економічних інтересів

підприємства. З одного боку, економічна безпека стану підприємства залежить від результатів його діяльності у попередньому періоді, а з іншого – цей результат залежить від наявних можливостей здійснення фінансово-господарської діяльності, які відображаються оцінкою економічної безпеки діяльності підприємства, а також піддаються впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що не були враховані такою оцінкою. Доходимо висновку, що оцінка рівня економічної безпеки є необхідним етапом управління як системою економічної безпеки підприємства, так і в цілому підприємством.

Метою оцінки рівня економічної безпеки підприємства є попередження несприятливих ситуацій в його діяльності та прийняття необхідних заходів щодо захисту та протидії від виявлених загроз. Така мета обумовлює наявність комплексу конкретних завдань: 1) оцінка стану та динаміки розвитку підприємства; 2) виявлення деструктивних тенденцій і процесів розвитку потенціалу діяльності підприємства; 3) виділення причин, джерел, характеру, інтенсивності дії загроз на потенціал підприємства; 4) прогнозування наслідків дій чинників загроз на потенціал діяльності; 5) системно-аналітичне вивчення наявної ситуації і тенденцій її розвитку, розробка цільових заходів із протидії загроз. Будь-яка оцінка, в тому числі і економічної безпеки підприємства, має відбуватися у певній послідовності і потребує чіткої організації. Таким чином, система оцінки й аналізу економічної безпеки включає сукупність послідовних, взаємопов'язаних між собою блоків, етапів діяльності, систематизованих і зорієнтованих до цих задач методик, методів, що надають можливість виявити, оцінити й зменшити вплив господарського ризику до прийнятного рівня з мінімальними витратами корпоративних ресурсів.

Проведений авторами попередній аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що на сьогодні методологічні засади оцінки рівня економічної безпеки підприємства залишаються недостатньо розробленими хоча і наявна достатньо велика кількість фахових робіт щодо розробки методів і методичних підходів задля вирішення визначеної задачі. На сьогодні існують загальновідомі підходи (індикаторний, ресурсно-функціональний, наявність чистого прибутку, рівень розширеного відтворення ресурсів та майна та ін.) та методи (експертного оцінювання, аналізу та оброблення сценаріїв, оптимізації тощо) діагностики стану економічної безпеки підприємства. Певні фахівці проводять класифікації методичних підходів оцінки рівня економічної безпеки підприємства і виокремлюють найбільш суттєві та значущі групи підходів до оцінки. Таким чином, на сьогодні відсутні чіткі і узгоджені критерії та показники, які давали б можливість коректно та ефективно визначити рівень економічної безпеки підприємства, виявити та оцінити рівень важливості, впливу деструктивних факторів, загроз, небезпек, можливі наслідки їхнього впливу. Саме тому з'являється достатньо велика кількість спроб удосконалити існуючі та розробити нові методи і методичні підходи задля вирішення зазначених завдань.

Опрацювання різноманітних методів та методик дозволяє стверджувати, що кожен із них має свої переваги та недоліки. Так, індикаторний підхід з одного боку враховує галузеву належність підприємства та специфіку його виробничо-господарської діяльності, а з іншого – саме галузь діяльності, форма власності, структура капіталу та інші фактори і є передумовою обрання певного індикатору, його постійного уточнення і коригування. Найбільш поширений ресурсно-функціональний підхід. Його перевагами слід визначити всеосяжність та комплексний характер, визначення факторного впливу на стан функціональних складових, важливість та впливовість різних видів діяльності та процесів на стан економічної безпеки підприємства. Серед ключових недоліків ресурсно-функціонального підходу є такі: різна кількість функціональних напрямків, що виокремлюються і мають бути враховані в процесі оцінки; суб'єктивність призначення вагових коефіцієнтів, визначення рівня можливих збитків, визначення необхідної та доцільної кількості функціональних складових; відсутність конкретного кількісного вираження; близькість та майже тотожність даного підходу із оцінкою ефективності використання ресурсів в економічному аналізі; складність практичної реалізації з причин наявності великої кількості цілей (інтересів) за різними функціональними напрямками, що створює складну цільову структуру економічної безпеки підприємства; велика трудомісткість, що унеможливорює швидкий розрахунок індикаторів та швидке прийняття управлінських рішень. Використання програмно-цільового підходу в дослідницькій (науковій) області дозволяє отримувати найбільш достовірні та точні результати оцінки рівня економічної безпеки підприємства. В той же час на практиці – він є громіздким, складним, скрутним. Використання ситуаційного підходу при забезпеченні економічної безпеки підприємств передбачає створення технологій розробки сценаріїв, які забезпечували би виробітку найбільш ефективних рішень у тих ситуаціях, коли фактичне становище ще не визначено, коли втрати і збитки неминучі і їх необхідно звести до мінімуму. Проаналізувавши існуючі погляди щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день немає єдиної методики та системи показників для оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Підходи, які пропонують науковці, є недосконалими через притаманні їм певні недоліки. Найбільші суттєві вади різних методик наступні: статичність критеріїв оцінки економічної безпеки, тоді як безпека повинна розглядати не лише як стан, але і як процес; зосередження уваги в основному на фінансових показниках, тоді як стан безпеки характеризується і низкою нефінансових показників; незбалансованість (низька збалансованість) показників, що описують вплив внутрішніх та зовнішніх загроз безпеці підприємства; низька забезпеченість зв'язку зі стратегією розвитку підприємства; історичний характер інформації про стан економічної безпеки, тоді як така інформація повинна бути гнучкою до змін у разі відхилення фактичної діяльності підприємства від стратегії розвитку; надмірна громіздкість розрахунків та складність використання у практичній діяльності суб'єктів господарювання.

Отже, для забезпечення комплексності та системності оцінки й аналізу рівня економічної безпеки підприємства необхідно враховувати наступні аспекти: 1) система показників, за якими буде проводитись оцінка безпеки, повинна бути підібрана таким чином, щоб по кожній складовій були максимально точно висвітлені всі аспекти діяльності підприємства; 2) необхідно звернути особливу увагу на формування порогових значень оціночних показників, адже у розрахунках вони виступають базою для порівняння; 3) оцінювати рівень економічної безпеки найдоцільніше окремо за кожною функціональною складовою, і лише потім зводити відносні оцінки до інтегрального показника; 4) слід надавати графічну інтерпретацію рівня економічної безпеки підприємства за всіма складовими; 5) для аналізу показників безпеки підприємства доцільним є представлення результатів їх розрахунку за допомогою карти аналізу показників безпеки. Розрахунок показників, що характеризують стан економічної безпеки є лише першим кроком у виявленні ступеня економічної безпеки підприємства. Якщо окремі показники виявляються за межами граничних значень, наступний аналіз причин таких відхилень повинен дати відповідь на питання, що саме і у якій мірі становить загрозу економічній безпеці. Такий аналіз повинен бути покладений в основу розробки комплексу заходів, спрямованих на протидію загрозам і підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

УДК 336.221.24 (477) (043.2)

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДЛЯ НАЛАГОДЖЕННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ СУБ'ЕКТАМИ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Попова С. М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету права та масових комунікацій ХНУВС

Проголосивши курс на модернізацію, Українська держава стала на шлях докорінних перетворень. Їхньою метою є утвердження сучасної України як країни високих економічних, соціальних і політичних стандартів. З усіх започаткованих урядом реформ чи не найважливішою є податкова, оскільки вона стосується як держави загалом, так і кожного громадянина зокрема. Тому прийняття Податкового кодексу України, внесення змін до нього та адаптація нових норм тривалий час залишається в центрі уваги всього суспільства.

В умовах реформування економіки нашої держави особливо актуальною є проблема своєчасного забезпечення грошовими ресурсами доходної частини державного бюджету. Вирішення цієї вкрай важливої проблеми значною мірою залежить від ефективності діяльності органів Міністерства доходів і зборів України, утвореного шляхом реорганізації Державної митної та Державної податкової служби України у грудні 2012 року Указом Президента України «Про деякі заходи з оптимізації системи Центральних органів виконавчої влади» [1].

Важливою теоретичною базою для дослідження проблем вдосконалення податкового законодавства для налагодження партнерських відносин між податківцями та платниками податків стали наукові праці вчених-юристів із теорії права та управління, фінансового, податкового, адміністративного права, зокрема Бандурки О. М., Бандурки О. О., Воронової Л. К., Кучерявенка М. П., Когановської Т. Є., Проценко Т. О., Савченко Л. А., Угровецького О. П. та інших. Значний внесок у висвітленні досліджувальних проблем, зокрема у світлі розвитку податкової політики, зробили такі вітчизняні політичні діячі, фахівці та вчені, як Азаров М. Я., Захарченко В. Ю., Клименко О. В., Головач А. В., Папаїка О. О. та інші.

На сьогоднішній день перед органами Міністерства доходів і зборів України ставляться нові завдання з поповнення бюджету і вони повинні виконувати нові функції: 1) оподаткування операцій з офшорними зонами; 2) диференціація податку на доходи фізичних осіб; 3) встановлення податку на розкіш; 4) контроль за взаємовідносинами роботодавців та найманих працівників та ін.

Але основною функцією органів Міністерства доходів і зборів України все таки залишається адміністрування (управління) податками. І як будь-який процес управління це потребує чіткої інформації. Але щоб ця інформація була об'єктивною і неупередженою, необхідно, щоб вона якомога менше зазнавала впливу людського фактору. Тому нами пропонується автоматизувати процеси складання та передачі податкової звітності на базі бухгалтерського обліку платників до органів цього Міністерства.

Магістральним шляхом покращення інформаційного забезпечення є повний перехід платників податків на «комп'ютерний діалог» з органами Міністерства доходів і зборів України – від подачі податкової звітності до отримання різного роду консультацій.

Але не менш важливим, на нашу думку, є усунення розбіжностей між податковим та бухгалтерським обліком, оскільки основним джерелом інформації для органів Міністерства доходів і зборів України є облікові дані. А, як відомо, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» стверджує, що вся інформація, яка містить в собі грошовий вимірник, повинна базуватися на даних бухгалтерського обліку [2]. А Податковий кодекс України [3] основним видом обліку вважає податковий, який базується зовсім на інших принципах.

Спроби Міністерства фінансів України поєднати ці види обліку поки що успіхом не закінчилися, про що свідчить, наказ Міністерства фінансів України 2007 року «Про визначення податкових різниць за

даними бухгалтерського обліку», який був зареєстрований Міністерством юстиції України, але вже через рік скасований.

Слід зазначити, що сучасна система податкового контролю не в змозі виявити усі порушення податкового законодавства, оскільки вона навіть не передбачає суцільних перевірок, тобто перевіряються лише «ризиковані» платники, а методика встановлення цих «ризиків» до кінця не відпрацьована. Тому нами пропонується застосування вже опрацьованих непрямих методів встановлення операцій, що підлягають оподаткуванню (які були вилучені з Податкового кодексу України), але не для застосування штрафних санкцій, а для виявлення «зон ризику» та «тіньових» схем ухилення від сплати податків. Адже деякі види правопорушень (наприклад, нелегальне працевлаштування) не можна виявити, попереджаючи підприємницькі структури за десять днів про перевірку.

Основним видом відповідальності за порушення податкового законодавства є штрафні санкції. Тому, по-перше, необхідно встановити єдині критерії як для кваліфікації податкових правопорушень, так і для штрафних санкцій, які сьогодні встановлюються начебто в одних одиницях (в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян). Але для кваліфікації правопорушення вони визначаються на рівні податкової соціальної пільги, тобто біля 1000 грн., а для визначення штрафу – в розмірі 17 грн (п.5 розділу XX Податкового кодексу України «Перехідні положення» [3]). По-друге, слід накладати штрафи лише на суми не сплачених податків у чітко встановлених розмірах і не пов'язувати їх із терміном сплати. По-третє, відповідно до Цивільного кодексу України, не можна нараховувати пеню на інші види фінансових санкцій, тобто не можна нараховувати пеню на суму штрафу. Пеня повинна розраховуватися у відсотках до суми несплачених зобов'язань в залежності від строку погашення цих зобов'язань. По-четверте, щоб платники податків та податківці знаходилися в рівних умовах, наприклад, для визначення пені, треба визначити чітку ставку, а не застосовувати найбільшу з двох на початок і кінець сплати терміну пені, що ставить завжди платника в невідповідні умови. Причому процент пені повинен бути прив'язаний лише до певної дати (ставки Нацбанку, або на момент виникнення непогашеного зобов'язання, або на момент його погашення), а не давати це на вибір посадових осіб органів Міністерства доходів і зборів України у більшу сторону [4].

Як відомо, відповідно до статті 56 Податкового кодексу України [3] рішення податкових органів можуть бути оскаржені в адміністративному або судовому порядку. На нашу думку, платник податків повинен подавати скаргу в Головне управління Міністерства доходів і зборів України певної області на районну податкову інспекцію, яка не підпорядковується цьому відомству.

І оскільки, згідно з Конституцією України, носієм влади в Україні є народ, то народ повинен також здійснювати громадський контроль і над діяльністю нового Міністерства доходів і зборів України, яке практично контролює всі підприємства, організації, установи та громадян країни, з метою усунення корупційних діянь з боку цих органів.

На нашу думку, слід реформувати податкову міліцію, перетворивши її у правоохоронний орган, який би комплексно займався боротьбою з усіма видами економічної злочинності. Для цього у неї є всі можливості, оскільки і сьогодні злочини, пов'язані з ухиленням від сплати податків, займають близько 70 % у складі всіх економічних злочинів. А оскільки більшість економічних злочинів носить транснаціональний характер, слід створити міжнародну систему боротьби з економічною злочинністю, на кшталт Координаційної ради керівників органів податкових (фінансових) розслідувань держав-учасниць СНД (КРОПР), яка, до речі, очолюється представником України, та концепцію діяльності якої вже схвалили європейські правоохоронні органи по боротьбі з економічною злочинністю. Зокрема, ця концепція повинна передбачати, перш за все, створення єдиної бази даних фінансових злочинців і підприємств з ознаками фіктивності.

Таким чином, оскільки і Президент України В. Янукович, і новий очільник Міністерства доходів і зборів України О. Клименко завжди підкреслюють, що взаємовідносини між податківцями та платниками податків в сучасних умовах повинні бути партнерськими (більш того О. Клименко зауважує, що саме платник податків є роботодавцем для податківців [5]), то для регулювання таких партнерських відносин є диспозитивний метод, що заснований на юридичній рівності сторін. І тому більш слушним для сучасного етапу реформування податкових відносин є застосування елементів цього методу на відміну від імперативного методу (методу владних розпоряджень), на якому побудовано більшість норм Податкового кодексу України.

Список використаних джерел: 1. Про деякі заходи з оптимізації системи Центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України № 726/2012 від 24.12.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/726/2012>. 2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України №996-XIV від 16.07.99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. 3. Податковий кодекс України від 23 грудня 2010 року. – № 2856-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>. 4. Попова С.М. Адміністративно-правовий статус податкових органів України: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора, засл. юриста України, академіка НАПрН України О.М. Бандурки / С.М. Попова. – Х.: Золота миля, 2012. – 386 с. 5. Клименко О. Платник податків є нашим клієнтом та роботодавцем // Урядовий кур'єр. – 2012. – 13 березня.

ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Ревак І. О.

кандидат економічних наук, доцент начальник кафедри економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Сенета І. І.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Економічна злочинність як явище виникла одночасно зі становленням держави як політико-територіальної організації суспільства. З метою регулювання економічних відносин створювалися відповідні норми, які визначали певні межі між дозволеним та забороненим, що на практиці, звичайно, порушувалося. Оскільки ці порушення містили різний характер та відрізнялися між собою низкою ознак, виникла сукупність певних діянь (вчинків), які в силу своєї підвищеної суспільної небезпеки були віднесені державою та суспільством до категорії абсолютно неприпустимих, заборонених, тобто тих, за вчинення яких належало понести покарання, визначене державою у відповідних нормах. Так і виникла економічна злочинність у сучасному її розумінні (хоча саме поняття сформувалось набагато пізніше). Вона завдавала шкоди як національній безпеці держави, її добробуту та процвітання (оскільки зменшувала надходження до державної казни), так й інтересам окремих громадян [1, с. 279].

Засновником теорії економічної злочинності є американський вчений Е. Сатерленд, який увів до наукового вжитку поняття «білокомірцевої злочинності» ще в 1939 році на щорічній зустрічі Американської асоціації соціологів. Цей термін він визначив як злочин, який здійснюється респектабельною людиною з високим соціальним статусом у процесі виконання професійної діяльності. Незважаючи на досить тривалу історію існування, економічна злочинність та економічні злочини залишаються недостатньо вивченим явищем. У вітчизняній науці можна визначити наукові дослідження українських та закордонних учених: Б. Волжекіна, О. Дементьєвої, О. Литвака, С. Мазура, І. Озерського, П. Панченка, В. Поповича, Є. Стрельцова, А. Яковлева та ін. [2, с. 60].

Поняття «економічна злочинність» або «економічний злочин» у вітчизняному законодавстві не мають чіткого правового змісту. Як зазначає С. Кравчук, на сьогодні взагалі відсутні загальноприйняті визначення цих понять. Водночас існує значна подібність позицій щодо основного змісту поняття «економічна злочинність», виходячи з яких до зазначеної злочинності належить, насамперед така, безпосереднім мотивом якої є економічна вигода [3, с. 54-55].

Наприклад, Н. Кузнецова вважає, що економічна злочинність охоплює посягання на власність і підприємницькі злочини (розуміючи під ними всі злочини у сфері господарської діяльності, які вчиняються у державному та приватному секторах економіки) [4, с. 12].

Е. Петров, Р. Марченко та Л. Барінова під економічною злочинністю розуміють сукупність корисливих злочинів, які вчиняються у сфері економіки особи в процесі їхньої професійної діяльності та посягають на власність й інші інтереси споживачів, партнерів, конкурентів і держави, а також на порядок управління економікою в різноманітних галузях господарства [5, с. 12].

І. Рогов визначає економічну злочинність як сукупність передбачених кримінальним законом кримінологічно однорідних, суспільно небезпечних діянь, що посягають на економічну систему держави і їх вчиняють особи, які виконують економічні, господарські функції на державних або колективних підприємствах, в організаціях або у стосунках між громадянами [6, с. 31]. Сюди автор зачисляє частину злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності та у сфері службової діяльності. Зокрема, І. Рогов наголошує, що для всіх зазначених злочинів характерне незаконне заволодіння чужим майном або отримання іншої майнової вигоди у результаті порушення правил господарювання [6, с. 34-35].

Слід зазначити, що наукових визначень економічної злочинності російські автори переважно не наводять, обмежуючись лише переліком злочинів – складових цього явища. Так, відомий кримінолог А. Долгова пропонує визначення економічної злочинності як складної сукупності декількох десятків складів злочинів, передбачених кримінальним законодавством, до яких належать: розкрадання, незаконні угоди з валютними цінностями, виготовлення чи збут фальшивих грошей чи цінних паперів, приховування доходів від оподаткування, обман споживачів, контрабанда тощо [7, с. 264]. З-поміж ознак економічної злочинності виділяють високу латентність, тісний зв'язок з організованою злочинністю, корисливу мотивацію та стійкі негативні тенденції.

Відсутність однастайності у визначенні поняття економічної злочинності та її суті, безумовно, дезорієнтує правоохоронну практику, ускладнює ведення статистичного обліку, робить неможливим правильне порівняння статистичних даних. На основі суперечливих визначень цього поняття неможливо достатньо чітко визначити зміст і напрямки попередження злочинності у сфері економіки. Велику роль у цьому відіграє і невизначеність даного поняття на законодавчому рівні (адже у Кримінальному кодексі України 2001 р. взагалі не використовується таке поняття як «економічна злочинність») [1, с. 282-283].

Так, Н. Волженкін називає такі ознаки економічної злочинності:

- вчинення цих діянь у сфері економічної діяльності, тобто діяльності, пов'язаної з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням матеріальних благ та послуг;

- заподіянням шкоди економічним інтересам громадян, господарюючим суб'єктам і державі, що охороняються кримінальним законом;
- вчиненням таких злочинів зазвичай особами, які введені в систему економічних відносин, на котрі вони посягають;
- умисний і переважно корисливий характер злочинів [8, с. 35].

Аналізуючи динаміку вчинення економічних злочинів можна простежити вплив кількості злочинів на важливість їх вчинення. Так, за ступенем важливості можна виділити такі види злочинів: хабарництво – 37%; шахрайське кредитування – 18%; розкрадання майна – 14%; незаконні фінансові операції – 9,5%; порушення ІТ-безпеки – 4,5%; шпигунство – 4,5%; цінові змови – 4,5%; інші – 8 % [9].

Україна посідає 6 місце за кількістю економічних злочинів серед 56 країн світу. Найбільше наші компанії страждали і продовжують потерпати від хабарництва і розкрадання майна власними працівниками [10].

Підсумовуючи вищевикладене, хотілося б зауважити, що прояви злочинів, які посягають на безпеку економічного устрою держави, не є явищем новим, притаманним лише сучасності. Воно було відоме ще з стародавніх часів й існує до тепер, трансформувавшись лише в нові можливості свого втілення.

Питання вивчення історії методів боротьби з економічною злочинністю є фундаментом при формуванні сучасних кримінально-правових засобів викорінювання цього небезпечного явища. Особлива небезпека цих протиправних дій полягає в тому, що здебільшого суб'єктами їх вчинення є чиновники та державні службовці – особи, яким ввірено творити правосуддя та підтримувати порядок в країні. Тому, як ніколи актуальними є слова німецького філософа Томазія: « Робіть все для того, щоб залишатися чесними людьми » [11, с. 151].

Запобігання злочинності у сфері економіки, як і злочинності загалом, – це винятково складна багаторівнева та різнопрофільна суспільна діяльність, яка має здійснюватися через системне застосування запобіжних заходів різного змісту та характеру, що мають єдине спрямування щодо перешкоджання дії детермінантів цього виду злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх. Успішне здійснення цієї діяльності залежить від її забезпечення у різному відношенні: науковому, правовому, організаційному, інформаційному, кадровому, ресурсному, соціально-психологічному тощо. Багато що залежить від суспільного розуміння виняткової значущості та можливості розв'язання проблеми запобігання злочинності, наявності політичної волі та громадянського інтересу щодо цього [12, с. 123].

Неабиякий профілактичний ефект можуть принести заходи щодо вдосконалювання діяльності контролюючих органів, наділених правами органів дізнання. Практика поєднання поглибленої перевірки господарської діяльності з застосуванням відповідних оперативних заходів позитивно зарекомендувала себе в багатьох країнах [13, с. 34].

У сучасних умовах першочерговим завданням у боротьбі з економічною злочинністю є вихід з кризи, яка охопила Україну в останні роки, а стратегічним – здійснення переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки, її демонополізації, створення умов для добросовісної конкуренції, вдосконалення чинного законодавства та діяльності правоохоронних органів [12, с. 125-126].

Список використаних джерел:

1. Базуряк І. М. Економічна злочинність та її ознаки// *Науковий вісник ЛьвДУВС*. – 2008. – № 2Ю. – С. 279.
2. Пилипенко Н. В. *Поняття та ознаки економічного злочину*// *Вісник Запорізького юридичного інституту*. – 2009. – № 1. – С. 60.
3. Кравчук С. *Основні причини поглиблення економічної злочинності в Україні*/ С. Кравчук// *Право України*. – 2002. – № 11. – С. 54-55.
4. Кузнецова Н. Ф. *Кодификация норм о хозяйственных*/ Н. Ф. Кузнецова// *Вестн. Моск. ун-та*. – Сер. 11: *Право*. – 1993. – № 4. – С. 12.
5. Петров Э. И. *Криминологическая характеристика и предупреждение экономических преступлений: [учеб. пособие]*/ Э. И. Петров, Р. Н. Марченко, Л. В. Барина. – М.: Академия МВД России, 1995. – С. 12.
6. *Рогов И. И. Проблемы борьбы с экономической преступностью (уголовно-правовое и криминологическое исследование)*: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08/ Игорь Иванович Рогов. – Алма-Ата: Казахск. гос. ун-т, 1991. – С. 31.
7. *Криминология*/ Под ред. А. И. Долговой. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – С. 264.
8. Бойко А. *Про поняття та основні ознаки економічної злочинності*// *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. – 2002. – № 37. – С. 35.
9. [*Електронний ресурс*]. – Режим доступу: [www.pwc/uk UA/ua/economic./GECS Ukraine report UKR.pdf](http://www.pwc/uk-UA/ua/economic./GECS Ukraine report UKR.pdf).
10. [*Електронний ресурс*]. – Режим доступу: <http://www.dom2000.com/ru/>
11. Ромашкін С. В. *Історичний і філософський напрямки у юриспруденції*/ С. В. Ромашкін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FR/2007-1/07rsvfnu.pdf>.
12. Йосипів Ю. Р. *Деякі питання запобігання економічній злочинності*// *Актуальні проблеми діяльності ДСБЕЗ та підготовки фахівців для її підрозділів*. – 2012. – №02/03. – С. 123-126.

13. Филонов В. П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение. – Донецк, 1999. – С. 34.

УДК 341.24(477)(4)(043.2)

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ, ЩО МОЖУТЬ ВИНИКНУТИ В ПРОЦЕСІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Свеженцев О. О.

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем організації навчального процесу заочного та дистанційного навчання навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання ХНУВС

Сучасний етап розвитку світової економічної системи означається посиленням регіональних та міжрегіональних інтеграційних процесів на тлі продовженні кризових явищ. В європейському та євразійському регіонах розвиваються два інтеграційних проекти: Митний Союз (створений в 2010 році за участі Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан) та Європейський Союз (створений згідно Маастрихтського договору у 1992 році, на даний момент складається з 28 країн).

В Україні було прийнято рішення про підписання Угоди про Асоціацію між Україною та країнами Європейського Союзу. Проект цієї угоди було парафровано у липні 2012 року. Проект угоди з додатками українською мовою було опубліковано 20.06.2013 року на сайті Кабінету Міністрів України. Зважаючи на всеохоплюючий характер та величезний вплив цієї угоди на економічну та суспільно-політичну систему України, зміст договору потребує ґрунтовного аналізу.

За своєю структурою Угода про асоціацію між Україною та країнами Європейського Союзу (далі – Угода) складається з таких частин:

- Преамбула, загальні цілі та принципи;
- Політичний діалог;
- Юстиція, свобода та безпека;
- Економічне та секторальне співробітництво;
- Енергетика;
- Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі;
- Загальні, інституційні та прикінцеві положення.

Аналіз частини Угоди, яка присвячена введенню зони вільної торгівлі залишає багато запитань. Згідно з додатком 1-А та доповненням до нього по більшості з експортних позицій сільськогосподарської та харчової галузі України зі сторони Європейського союзу (далі – ЄС) надані тарифні квоти (квоти безмитного введення продукції), в свою чергу Україна надає тарифні квоти на імпорту з ЄС м'яса свинини, м'яса птиці та цукор. Але співвідношення розміру митних ставок по товарним позиціям при перевищенні тарифних квот у більшості випадках не на користь України. Наприклад, по товарній позиції «Яловичина» (код 02021000 за УКТЗЕД) для українського експорту встановлена тарифна квота 12000 т./рік, все, що перевищує цю квоту, буде обкладатися митною ставкою 12,8%+ 176,8 євро за 100 кг (у перекладі на відсотки за оптовою ринковою ціною 25 грн/кг митна ставка становить 90%) , натомість, митна ставка України на імпорту яловичини з ЄС становить 15%. З одного боку, це – вихід на ринок ЄС, а з іншого такої рівень митної ставки з боку ЄС перетворює її на загороджувальне мито. В перспективі, коли українські виробники використають тарифну квоту, подальше нарощування експорту яловичини в ЄС буде неможливим за умов такого рівня митної ставки. Виходячи з аналізу співвідношень рівня митних ставок, наявності тарифних квот, конкурентного потенціалу економіки України, переваги від імплементації Угоди отримають кондитерська галузь, галузь птахівництва, підприємства, які виробляють та експортують сільськогосподарську сировину, рослинні олії. Але конкурентні переваги багатьох товарів українського експорту важко оцінити через встановлені на них «вільні» митні ставки з боку ЄС.

«Вільні» митні ставки з боку ЄС встановлені на ключові товари українського експорту – більшості товарних позицій виробів з чорних металів (групи товарів 72,73), а також на інші товари, такі як: вироби з міді (код 74), вироби з нікелю (код 75), вироби з олова (код 80), інші недорогоцінні метали (код 81). Також вільні ставки встановлені на деякі товарні позиції по сільськогосподарським товарам (квасоля, горох, горіхи), рибному м'ясу, продуктам птахівництва (печінка гусяча та качина), алкогольним напоям, насінню та по багатьом іншим товарам. З боку України на товари з ЄС не встановлено жодної вільної митної ставки. Залишається незрозумілим механізм та критерії встановлення з боку ЄС митних ставок за цими товарними позиціями. Механізм встановлення «вільних» ставок може використовуватись для протекціоністських дій з боку Європейського Союзу щодо загородження ринку Європейського Союзу від тих українських товарів, які мають конкурентні переваги на ринку ЄС. Також «вільні» митні ставки можуть використовуватись для політичного тиску з боку Європейського Союзу на політичну та бізнесову еліту України.

Згідно з додатком 1- С , 1-D до Угоди Україна протягом 10 -ти років поступово відмовляється від усіх нині існуючих експортних мит. Якщо Уряд України не запровадить якісь інші компенсаційні заходи, що в умовах дії Угоди буде проблематично, то це призведе до зниження доходів бюджету на 10-15%. Наслідки цих подій важко повністю передбачити, але очевидним є скорочення соціальних виплат.

Згідно ст.56 Угоди Україна повинна вживати заходи з метою поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС, системами стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС та зобов'язується дотримуватися принципів та практик, викладених в актуальних рішеннях та регламентах ЄС. Згідно додатку III Угоди окреслюється список законодавства ЄС та строки його імплементації. Найбільші проблеми можуть виникнути у промисловості, що є у державній власності, тому що фінансування переходу до технічних стандартів ЄС можливе лише за рахунок державного бюджету, а можливості державного бюджету України в теперішній час дуже обмежені. Особливо вразливими в цьому сенсі є підприємства машинобудування, авіабудування, суднобудування. Ця проблема загострюється тим, що вітчизняні підприємства вже з 1 січня наступного року будуть знаходитися в умовах зони вільної торгівлі з ЄС та підвищеного рівня конкуренції.

Позитивними наслідками реалізації положень про введення зони вільної торгівлі Угоди про Асоціацію між Україною та країнами Європейського Союзу є:

Покращення доступу окремих позицій українських товарів та послуг до ринку ЄС.

Покращення умов експорту окремих позицій українських товарів у зв'язку з отриманням цінової переваги за рахунок скасування ввізного мита.

Переоснащення та модернізація вітчизняних підприємств.

Підвищення обсягів двосторонньої торгівлі.

Зростання обсягів продажу сільськогосподарської продукції традиційних експортних галузей (сільськогосподарська сировина, олія).

Підвищення ефективності розміщення трудових ресурсів.

Розширення номенклатури товарів та послуг на внутрішньому ринку.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції у зв'язку із впровадженням нових стандартів.

Зменшення нетарифних обмежень у торгівлі сільськогосподарською продукцією у рамках співробітництва у сфері санітарних та фіто-санітарних заходів.

Гармонізація митних процедур та підвищення ефективності діяльності митних органів у контексті сприяння торгівлі.

Створення гармонізованого правового поля для забезпечення діяльності суб'єктів торговельних відносин шляхом наближення законодавства України до законодавства ЄС.

Стимулювання розвитку конкуренції та обмеження монополізму.

Покращення доступу до якісної імпортої техніки, насіння, засобів захисту рослин тощо.

Натомість, основними негативними наслідками імплементації положень про зону вільної торгівлі є:

Необхідність залучення значних фінансових ресурсів для забезпечення адаптації та імплементації нових актів законодавства.

Посилення конкурентного тиску на внутрішньому ринку України.

Втрати для окремих галузей промисловості України через низький рівень їх конкурентоспроможності, банкрутство окремих підприємств та галузей.

Зростання рівня безробіття.

Витіснення національного виробника з внутрішнього ринку.

Зростання негативного для України сальдо двосторонньої торгівлі через погіршення структури експорту у зв'язку із переорієнтацією вітчизняних експортерів з експорту готової продукції на експорт сировини та напівфабрикатів.

Брак коштів та необхідність пошуку партнерів та інвесторів з метою модернізації існуючих виробництв.

Необхідність переоснащення та зміни технологій виробництва.

Обмеженість можливості надання захисту «молодим» галузям економіки, які не досягли належного рівня конкурентоспроможності та потребують державної підтримки. Зменшення можливостей держави по субсидуванню окремих галузей економіки.

Зниження конкурентоспроможності національної сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку у зв'язку з наявністю потужної системи державної підтримки сільського господарства ЄС.

Зниження попиту на сільськогосподарську техніку національного виробництва.

Зниження обсягів виробництва високотехнологічних товарів галузей машинобудування, авіабудування, суднобудування через необхідність переходу на технічні стандарти ЄС та втрату ринків країн Митного Союзу через захисні дії країн Митного Союзу.

Отже, в цьому дослідженні ми розглянули вплив лише деяких положень Угоди на економіку України, зважаючи на великий об'єм Угоди та її всеохоплюючий характер. Серед наслідків імплементації Угоди про Асоціацію між Україною та країнами Європейського Союзу є як позитивні, так і негативні. Тому зараз є актуальним та необхідним найбільш ґрунтовний аналіз наслідків дії Угоди, мінімізація негативних наслідків, пошук компенсаторних заходів та інформування бізнес-середовища про зміни нормативної бази в процесі імплементації Угоди.

РОЛЬ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Пекін А. Ю.

кандидат економічних наук, доцент доцент кафедри економіко-правових дисциплін Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

В умовах наростання кризових явищ в економіці найважливіше значення для України набуває завдання забезпечення економічної безпеки і дотримання відповідних національних інтересів країни. Система забезпечення економічної безпеки пов'язана з рішенням правових, економічних і правоохоронних задач, із захистом економічних інтересів і прав власності держави, суб'єктів економічної діяльності – підприємств, організацій і фізичних осіб.

Протидія економічним правопорушенням і злочинам на будь-якому підприємстві припускає створення багатоцільової системи управління, з урахуванням норм міжнародних стандартів, застосування більш довершених технологій в ухваленні управлінських рішень, обґрунтування нових напрямів кадрової політики, багато профільну підготовку кадрів [3].

Розробка, ухвалення і здійснення обґрунтованих управлінських рішень в забезпеченні економічної безпеки підприємства є однією з найважливіших проблем сучасного менеджменту. Про це свідчать і зростаючі масштаби втрат в результаті навіть невеликих помилок, допущених при ухваленні рішень, зокрема з кадрових питань [4].

У зв'язку з цим зростає необхідність в системному дослідженні проблем управлінських рішень і кадрової політики для забезпечення економічної безпеки підприємств з урахуванням вимог до персоналу (працівникам).

Проаналізувавши наявні в науковій літературі підходи до визначення суті економічної безпеки підприємств (інформаційно-захисний, ресурсно-функціональний, вузько функціональний), можна дати таке визначення економічної безпеки підприємства [4].

Економічна безпека підприємства – це такий стан його функціонування, яке характеризується захищеністю від зовнішніх і внутрішніх погроз, наявністю конкурентних переваг, обумовлених стійким розвитком матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів, що відповідають стратегічним цілям і завданням підприємства.

Виходячи з визначення суті економічної безпеки підприємства, важливою умовою запобігання і нейтралізації економічних погроз є побудова системи ухвалення управлінських рішень.

Ухвалення рішень — головна складова частина будь-якої управлінської функції. Необхідність ухвалення рішень виникає на всіх етапах процесу управління і пов'язана зі всіма ділянками і аспектами управлінської діяльності. Процес ухвалення рішень досить точно відображає реальні проблеми, відносини і зв'язки, що склалися в організації, і характеризує безперервність процесу управління. Автор вважає, що з позицій системного аналізу процес управління є процесом вирішення проблем організації, що виникають в ході її функціонування і розвитку.

В управлінні підприємством ухвалення рішень – це складний, відповідальний і формалізований процес, що вимагає професійної підготовки. Далеко не кожен працівник, а тільки той що володіє певними професійними знаннями, досвідом, навиками і що посідає відповідну посаду, наділяється повноваженнями самостійно ухвалювати певні рішення.

Таким чином, виходячи з відмітних особливостей ухвалення рішень на користь забезпечення економічної безпеки підприємства, можна дати наступне визначення управлінського рішення.

Управлінське рішення на користь забезпечення економічної безпеки підприємства — це стратегічний або тактичний альтернативний вибір особою (групою осіб) цілеспрямованих дій в рамках наданих повноважень і наявної компетенції.

У теорії ухвалення рішень є спеціальний термін — особа, що ухвалює рішення, або скорочено — ОУР. Звичайно це той, хто підписує документ, в якому виражено рішення (указ, розпорядження, наказ, ухвала і т.п.), і на кому лежить відповідальність за його результати, наприклад: генеральний директор або голова правління компанії (банка), керівник відділу (департаменту) і т.п. — тобто, посадовець. Але є ще і колективне ОУР (збори акціонерів, рада директорів, правління, комітет і т.д.). При цьому проект рішення, як правило, готують фахівці і помічники — так званий «апарат ОУР», можливо, за участю співробітників інших організацій. Проте відповідальність (персональна або колективна) все одно лежить на ОУР, а не на тих, хто брав участь в підготовці і розробці рішення [1].

Автором розроблена одна з можливих класифікацій управлінських рішень, яку можна використовувати на підприємстві на користь забезпечення економічної безпеки (див. таблицю).

Таблиця

Класифікація управлінських рішень

Класифікаційна ознака	Групи управлінських рішень	
Ступінь повторюваності проблеми	Традиційні	Нетипові
Значущість мети		
Сфера дії	Стратегічні	Тактичні
Термін реалізації	Глобальні	Локальні
Прогнозовані наслідки	Довгострокові	Короткострокові

Характер інформації Метод розробки Кількість критеріїв вибору Форма ухвалення Спосіб фіксації	Що коректують Детерміновані Формалізовані Однскритеріальні Одноособові Документовані	Некоректовані Імовірнісні Неформалізовані Багатокритеріальні Колегіальні Не документовані

Відповідно до даної класифікації можна виділити наступні необхідні чинники для ухвалення управлінських рішень в сучасних умовах:

- наявність стратегічних планів розвитку і обґрунтованих методів оперативної діяльності;
- необхідність знання конкурентного середовища і можливих кримінальних методів конкурентної боротьби;
- забезпечення комерційної таємниці по всіх напрямках діяльності підприємства;
- моніторинг можливих і реально діючих зовнішніх погроз, зокрема на довгостроковий і середньостроковий період;
- прогнозування розвитку підприємства із застосуванням сучасних методів моделювання трудових, виробничих і фінансових процесів;
- матеріальна і моральна мотивація участі персоналу в ухваленні управлінських рішень і подальшій їх реалізації.

Слід зазначити, що в умовах сучасного управління у зв'язку з участю великого числа фахівців в процесі розробки і ухвалення рішень вони набувають все більш колегіального характеру [3]. Це дає підставу припускати, що повинне мінятися співвідношення зусиль менеджерів, що витрачаються на ухвалення рішень, на організацію і контроль їх виконання. Центр тяжіння в діяльності керівника поступово переміщається з сфери вироблення рішень в сферу організації і контролю їх виконання, а також підтримку безперервності і стабільності всього процесу підготовки, ухвалення і реалізації рішень. Проте, це аніскільки не знижує, але, навпаки, підвищує відповідальність менеджерів.

Наукова (практична) новизна. Головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства повинно бути досягнення максимальної стабільності функціонування, а також створення основи і перспектив зростання для виконання цілей бізнесу, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних загрозливих чинників (негативних дій, чинників ризику). Провідна роль в досягненні цієї мети належить персоналу підприємства. В зв'язку з цим кадрова політика є однією з складових економічної безпеки (разом з іншими – фінансовою, силовою, інформаційною, техніко-технологічною, правовою, екологічною).

Список використаних джерел:

1. Клебанова Т.С. *Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели* / Т.С. Клебанова, Я.Г. Берсуцкий, Н.Н. Лепа. – Донецк: Юго-Восток, 2002. – 276 с.
2. Козаченко Г.В. *Декомпозиція управління економічною безпекою підприємства* / Козаченко Г.В., Ляшенко О.М. // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2009 – №4. Т.2 – С.34-38.
3. Лоханова Н. *Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку* / Н. Лоханова // *Економіст*. – 2005. – №2. – С.52-56.
4. Ляшенко О.М. *Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія*. / О.М. Ляшенко – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. – 400 с.

УДК 35.078.7:311.31

ОБГРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО МОНІТОРИНГУ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Белай С. В.

*кандидат військових наук, старший науковий співробітник, начальник науково-організаційного відділу,
Академія внутрішніх військ МВС України*

Світові події сьогодення демонструють виникнення чисельних кризових явищ соціально-економічного характеру як в українському суспільстві так і в світовому просторі. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується різким зростанням ролі і значення інформації в управлінні соціально-економічними процесами. Наявність повної своєчасної та достовірної інформації про процеси, що відбуваються в економічній і соціальній сфері, є необхідною умовою організації ефективної протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру. Поява цих явищ безперечно є актуальним та гострим проблемним питанням забезпечення національної безпеки й вимагають від уряду прийняття своєчасних, адекватних та ефективних управлінських рішень. До того ж в останній редакції Стратегії національної безпеки України [1] визначаються завдання щодо удосконалення системи моніторингу стану національної безпеки України, зокрема шляхом запровадження показників (індикаторів) стану національної безпеки, збору, обробки та аналізу інформації про розвиток ситуації в різних сферах національної безпеки за визначеними показниками (індикаторами) стану національної безпеки, оцінки ситуації, прогнозування її розвитку і можливих негативних наслідків. Таким чином в системи забезпечення національної безпеки набуває актуальності питання моніторингу загроз соціально-економічного характеру.

На сьогоднішній час діють нормативно-правові документи, які регламентують порядок оцінювання та прогнозування стану соціально-економічного розвитку. Такими є закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [2] та Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013» [3] та ін. В законі України «Про основи національної безпеки України» [4] та в Стратегії національної безпеки України [1] наведено перелік основних загроз в економічній та соціально-гуманітарних сферах, також у 2012 році прийнято «Концепцію забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» [5]. Здійснюються наукові дослідження щодо визначення критеріїв, показників та індикаторів соціальної безпеки [6], моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів [7], рівня та якості життя населення в регіонах [8], рівня соціальної напруженості [9]. Однак при цьому питанню моніторингу загроз національній безпеці соціально-економічного характеру не приділено в наукових дослідженнях та законодавстві України достатньої уваги.

Виходячи з аналізу нормативно-правової бази [1, 4] та останніх публікацій [6, 7] найбільш гострими загрозами національній безпеці України наразі в соціально-економічній сфері є: невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення; поширення соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва; відплив із країни кваліфікованої робочої сили; зменшення чисельності населення та його природного росту; зростання кількості населення, яке проживає за межею бідності; значна майнова диференціація населення; малий процент населення, який формує середній клас держави; зростання соціальної напруженості в суспільстві та готовність населення до активних протестних дій, зокрема зростання вірогідності появи масових заворушень.

Під час протидії зазначеним загрозам перед органами державної влади постають істотні проблеми щодо: ефективної організації збору інформації зважаючи на величезну кількість показників, що характеризують соціально-економічне становище регіонів; об'єктивної оцінки соціально-економічних процесів, що відбуваються в регіоні; прогнозування розвитку соціально-економічних процесів; своєчасної розробки регулюючих впливів, спрямованих на підтримку позитивних і ослаблення негативних тенденцій.

З метою запобігання виникнення кризових явищ соціально-економічного характеру в регіонах держави статистичні органи здійснюють моніторинг соціально-економічного стану регіонів держави.

Під моніторингом розуміють систему спостереження, оцінки і прогнозу економічної і соціальної обстановки, що складається на території. Головна мета функціонування системи моніторингу, полягає в забезпеченні органів управління повної, своєчасної та достовірної інформацією про процеси, що протікають в різних сферах економіки та про стан соціальної ситуації.

Наразі органам державної влади необхідно мати простий але ефективний механізм, який дозволить би проводити аналіз соціально-економічного стану в регіонах країни. Беручи до уваги територіальну неоднорідність розподілу соціально-економічних даних за регіонами України ми приходимо до необхідності залучення спеціальних методів геопросторового статистичного аналізу соціально-економічних процесів. Сучасні геоінформаційні системи (ГІС) мають потужні засоби статистичного аналізу, що інтегруються з сучасним програмним забезпеченням, серверними базами даних і тому можуть служити базовим плацдармом для аналізу та прогнозу кризових явищ соціально-економічного характеру у сучасному суспільстві.

Таким чином на основі викладеного доцільно зазначити, що в основу механізму моніторингу кризових явищ доцільно закласти класичний статистичний аналіз і методи прогнозування в об'єднанні з сучасними технологіями збору, нанесення і обробки просторових даних на електронну карту за допомогою інструментів ГІС. Першим елементом механізму моніторингу загроз національній безпеці України соціально-економічного характеру повинна стати система спостереження, яка включає в себе формування інформаційної бази рівня загроз національній безпеці України соціально-економічного характеру за показниками. Другим елементом – система оцінювання, яка базується на використанні інструментів геопросторового та статистичного аналізу. Третім елементом – система прогнозування, яка використовує методи та моделі математичного прогнозування.

Список використаних джерел:

1. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» : Указ Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012 [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Законодавство України. – URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>.
2. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III [Текст] // ВВР. – 2000. – № 25. – Ст. 195.
3. Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013 рік та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 907 : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2012 р. № 1125 [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Законодавство України. – URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1125-2012-p>.

4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 15.12.2005 р. № 3200-IV [Текст] // ВВР. – 2005. – № 39, Ст. 351.

5. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р. [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Законодавство України. – URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p>.

6. Ільчук, Л. І. Критерії, показники та індикатори соціальної безпеки (спроба аналізу) [Електронний ресурс] / Л. І. Ільчук, О. О. Давидюк // Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН. – URL : <http://cpsr.org.ua/index.php>.

7. Козут, А. Е. Информационные основы регионального социально-экономического мониторинга [Електронний ресурс] / А. Е. Козут, В. С. Рохчин. – ИСЭП РАН, С-Пб, 1995. – URL : http://universal-group.in.ua/fileadmin/user_upload/articles_2012/Gladchenko_monitoring.pdf.

8. Аюшеева, С. Н. Формирование системы индикативного мониторинга качества жизни населения в регионах России [Текст] : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / С. Н. Аюшеева. – Улан-Удэ, 2006. – 160 с.

9. Кизим, Н. А. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах [Текст] : монографія / Н. А. Кизим, В.В. Узунов. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.

УДК 338.2:351

СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Жукова Л. М.

кандидат економічних наук, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Однією з актуальних проблем України, що потребує системного аналізу та невідкладного вирішення, є поліпшення та стабілізація економічної безпеки країни.

Розвиток соціально-економічних та політичних процесів в незалежній Україні протягом останніх років призвів до ситуації, коли чи не найгострішою проблемою, з можливими катастрофічними державноруйнівними наслідками, постає проблема економічної безпеки держави. Економічна безпека держави — це здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатність національної економіки зберігати та поновлювати процес суспільного відтворення і достатній оборонний потенціал у кризових ситуаціях [1, с. 67].

З'ясування сутності та ролі безпеки в сучасному соціально-економічному житті потребує розгляду її антиподу — небезпеки як такого явища, котре реально або потенційно здатне впливати на якісні та кількісні параметри розвитку, виступати формою загострення суспільних суперечностей. У процесі дослідження соціально-економічних структур небезпека розкривається як об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на соціальний організм, внаслідок якого йому можуть бути заподіяні значні збитки, які не тільки погіршують його стан, але й завдають об'єкту небажаних параметрів (характеру, темпів, форм та ін.). Джерелами небезпеки при цьому виступають умови й чинники, які за певних обставин самі по собі або в різній сукупності виявляють ворожі наміри, шкідливі властивості, деструктивну природу й мають природне, техногенне або соціальне походження.

У сучасній теорії безпеки прийнято розрізняти небезпеку як таку, що, у цілому, усвідомлюється, але не як фатальна ймовірність завдання шкоди, що визначається наявністю об'єктивних і суб'єктивних чинників, які володіють загрозливими, вражаючими властивостями; і загрозу як найбільш конкретну та безпосередню форму небезпеки або сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку інтересам громадян, суспільства й держави, національним цінностям і національному способу життя. Відповідно категорію безпеки слід охарактеризувати як стан об'єкта в системі його зв'язків — з погляду здатності до виживання й розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних і важкопрогнозованих чинників.

Розуміння глобальних проблем у сфері економічної безпеки держави потребує певного пом'якшення соціально-економічних суперечностей, орієнтації на «загальнолюдські цінності» і є важливою метою сучасного соціально-економічного й суспільного розвитку загалом.

Для створення ефективної системи захисту економічної системи необхідно чітко з'ясувати, що саме загрожує економічній безпеці, де міститься джерело виникнення небезпеки, яким чином конкретні загрози впливають на стан економічних відносин.

У сфері економічної безпеки існують свої зовнішні та внутрішні суперечності. Перегляд найзначніших з них дає можливість з'ясувати найнебезпечніші їх наслідки для національної економічної безпеки нашої країни в сучасних умовах.

1. Суперечності між ринковими відносинами, що лише формуються на засадах економічних механізмів регулювання господарської діяльності, і залишками суто адміністративного управління економікою.

2. Суперечності, пов'язані з роздержавленням та приватизацією внаслідок хибного тлумачення та проведення цих важливих для економіки процесів.

3. Суперечності у сфері управління економікою. Це насамперед суперечності між ліберальним курсом економічних реформ та соціальним станом широких верств населення.

У рамках системи управління існує суперечність між проголошеними цілями економічних реформ та методами їх досягнення. Забезпечення економічної безпеки держави пов'язано із взаємодією державного регулювання та ринкової саморегуляції, загальних та власних інтересів. Інтереси громадянського суспільства пов'язані насамперед з індивідуальними правами і свободами та приватними інтересами. Останні реалізуються через ринковий механізм з притаманними йому елементами випадковості та безсистемності. Питання ж державної економічної безпеки — це загальні питання, для розглядання яких потрібна система, організованість, субординація. Тому їх розв'язанням повинна займатися саме держава і покладатися у таких випадках на ринкові механізми недоречно.

Недодержання даної позиції сприяє виникненню ще однієї суперечності — між проголошеними цілями та завданнями реформ і неспроможністю слабкої держави вирішити їх. Наслідком цього є постійне падіння авторитету держави, органів законодавчої та виконавчої влади, перетворення державного службовця на автономну силу, корумпованість державних структур, використання мафіозними структурами слабких місць держави та її апарату в своїх інтересах.

4. Окремо можна виділити пов'язані з попередніми суперечності між існуючими та виникаючими новими економічними відносинами, з одного боку, та постійним відставанням правової бази з регулювання цих відносин (перш за все з питань власності) — з другого. Як результат — поява об'єктивних і суб'єктивних можливостей для поширення та розгулу злочинності у сфері економіки, насамперед у фінансово-кредитних відносинах, особливо організованої злочинності та корупції.

5. Суперечність між необхідністю збереження економічного потенціалу держави, індустріальної бази, науки, сільського господарства і завданням інтеграції України у світове співтовариство.

Аналіз наявних внутрішніх і зовнішніх суперечностей приводить до висновку, що первинною є не сама загроза, вона є виявом не небезпеки як такої, а чогось істотнішого, того, що породжує виникнення і розвиток небезпеки і самої загрози. Цим істотним саме і є суперечності у сфері економіки. Вони виступають рушійною силою взагалі всіх відносин у системі економічної безпеки. Акцентування на загрозах і концентрація зусиль на протидії їм веде до замкнутого кола: робота за наслідками не торкається підвалів джерел виникнення загроз.

Саме суперечності визначають стратегічний рівень забезпечення економічної безпеки, довготривалий напрям діяльності у цій сфері. Саме розв'язання цих суперечностей підпорядковується вся діяльність, вся система заходів, що направлена на ліквідацію загроз. Інакше кажучи, боротьба з загрозами в цьому аспекті набуває тактичного характеру, який визначається самим становищем на даний конкретний період і завданнями відповідно до цього становища. Мінливість обставин і завдань впливає на розробку системи заходів, адекватних обставинам, і на систему державних і громадських інститутів з забезпечення економічної безпеки [2].

Отже, загрозами економічній безпеці України слід вважати фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу.

Загрози економічній безпеці України набули, на жаль, перманентного характеру і провокують її критичний стан за цілим рядом основних критеріїв.

Узагальнення думок учених і експертів щодо джерел виникнення загроз економічній безпеці дає змогу стверджувати, що головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни.

До суттєвих загроз економічній безпеці України слід віднести надмірну відкритість економіки. Відкритість економіки у стратегічному плані — правильний курс, про що свідчить світовий досвід країн з розвинутою економікою. Розумна відкритість економіки сприяє підвищенню її ефективності, конкурентоспроможності, мобільності. Водночас будь-які умови, за яких здійснюється входження вітчизняного господарства у міжнародний поділ праці, незрілість ринкових відносин та кризовий стан економіки потребують обережності у визначенні ступеня такої відкритості. Відкриваючи економіку, необхідно враховувати стан захищеності вітчизняного виробництва, фінансів та банківської системи, грошового обігу, стратегічних галузей та сфер виробництва, що є, власне, функцією економічної безпеки.

Однією з найбільш небезпечних загроз економічній безпеці держави є вплив тіньової економіки, розвиток якої призводить до руйнації та диспропорцій фундаментальних зв'язків у системі «держава-суспільство-підприємство-особа». Втрачаючи контроль над значною частиною економічного простору, держава послаблює свою силу і зменшує обсяг свого регулюючого впливу та контролю, перетворюється на один із конкуруючих центрів сили щодо реалізації загальнонаціональних інтересів: вона не захищає особу від кримінальної частини тіньової економіки, не допомагає сектору малого підприємництва захиститися від дії згубного тінізуючого впливу елітних секторів економіки. Виникає глибокий розрив між особою та державою, заснований на втраті взаємної довіри, і як наслідок з'являється взаємна недовіра індивідів.

Зростання питомої ваги тіньової економіки у загальному обсязі господарювання провокує посилення недовіри у взаємовідносинах легітимних економічних суб'єктів, є перепорою на шляху розвитку ефективних економічних процесів у цілому.

Одна з найбільш серйозних загроз, яка виникає для національної безпеки при розширеному відтворенні джерел розвитку тіньової економіки і дедалі більшому залученні ресурсів країни у тіньову кризову діяльність, виявляється у формуванні загрози потрапляння економіки у тіньову інституційну пастку. Це такий стан стійкої рівноваги інституційної кризи, який визначається розповсюдженням тіньових процесів на переважну активну частину економічного організму, його визначальні інституції при неможливості мобілізувати ресурси, у тому числі інституційні, для переходу в інший, більш ефективний, рівноважний стан. Вихід із цієї пастки потребує мобілізації витрат, що порівняні з дохідною частиною державного бюджету.

Отже, сьогодні, як ніколи, загострюється надзвичайно важливе питання забезпечення економічної безпеки України, що є одним з найважливіших національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги представників владних структур, громадських і політичних рухів, науковців, широких кіл громадськості. Забезпечення економічної безпеки є гарантом державної незалежності України, умовою її сталого розвитку та зростання добробуту громадян. Тому завдання усіх суб'єктів національної економіки зараз полягає у створенні надійної системи блокування і упередження економічних загроз, яка б забезпечувала її стабільність та розвиток.

Список використаних джерел:

1. Нечаев Ю. *Діалектика сучасних фінансів, світова криза і криза в Україні* / Ю. Нечаев // *Економіка та держава*. – 2009. – № 5. – с. 67-69.
2. Мамалуй О. О. *Основи економічної теорії: Підручник*. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – 479 с.
3. Предборський В. А. *Економічна безпека держави: Монографія*. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
4. Біленчук П. Д. *Економічна безпека України в контексті небезпек, ризиків і загроз національним інтересам України: політико-правові та соціально-психологічні засади* / П. Д. Біленчук, Ф. М. Ведмідь // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2009. – № 5. – С. 38-39.
5. Дегтяр І. М. *Шляхи подолання тіньової економіки – забезпечення економічної безпеки країни* [Текст] / І. М. Дегтяр // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2010. – № 4. – С. 64-67.

УДК 338.52

СИСТЕМА ІНДИКАТОРІВ І ПОРОГОВІ ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ворфоломєєва О. М.

старший викладач кафедри економіки та фінансів факультету права та масових комунікацій ХНУВС

При дослідженні проблеми економічної безпеки неминуче виникає необхідність визначення меж безпечного функціонування країни і вироблення порогових значень, які дозволяють оцінювати граничний рівень зміни параметрів розвитку народного господарства, за межами якого виникають небезпеки в тій чи іншій сфері, супроводжувані втратою контролю з боку держав. Порогові значення індикаторів економічної безпеки надають кількісну визначеність реалізації національних інтересів у різних сферах діяльності країни.

За допомогою порогових значень індикаторів характеризуються граничні значення якісного стану і кількісна визначеність використання різноманітних об'єктів і функціонування сфер діяльності. В якості таких індикаторів виступають: ресурс роботи двигуна в годинах, пробіг автомобіля в кілометрах, врожайність зернових культур у центнерах з гектара і т.д.

Необхідність розробки кількісно вимірюваних порогових значень індикаторів полягає в Державній стратегії економічної безпеки України. Вихід за межі кількісних і якісних « порогів » викликає загрозу економічній безпеці країни.

У порівнянні з природними процесами в суспільно – економічних сферах вибір параметрів безпечного розвитку різко ускладнюється. Це обумовлено тим, що в економіці як ключовій ланці соціально-суспільного розвитку багато процесів переплітаються і діють взаємообумовлено: нерідко позитивні результати одних перебиваються негативними моментами інших; зміна якісних параметрів у різних, пов'язаних між собою сферах, відбувається різноспрямовано; результативність економічних процесів в короткостроковому періоді і довгостроковій перспективі не збігається.

Становище ускладнюється тим, що при виборі параметрів розвитку та їх оцінці превалює суб'єктивний підхід. Так, структура і моделі суспільно-економічного устрою створюються людьми і ними ж підбиваються підсумки їх функціонування.

Розглянемо співвідношення економічної ефективності виробництва та його результатів з позицій впливу на екологічну ситуацію. З точки зору підвищення ефективності виробництва вигідною є мінімізація поточних витрат на запобігання екологічних наслідків виробничої діяльності. Але з урахуванням довгострокової перспективи така поведінка виробників може обернутися екологічною катастрофою. Або інший приклад: виходячи з економічної ефективності окремі види продукції вигідніше імпортувати. Але надмірний імпорт може призвести до втрати незалежності країни – продовольчої, технологічної та навіть оборонної.

Нейтралізація подібних загроз є прерогативою держави, роль якої полягає в розробці порогових індикаторів соціально-економічно безпечного розвитку країни та контроль за їх дотриманням в різних сферах.

Для вироблення індикаторів і порогових значень економічно безпечного розвитку необхідний специфічний методологічний підхід вибору таких показників і умов, яким вони повинні відповідати. До методологічних положень щодо визначення граничних значень економічної безпеки відносяться наступні:

- при виборі порогових значень економічної безпеки необхідно виходити з того, що рівень граничних величин залежить від історичних умов розвитку. Наприклад, рівень життя, цілком гідний для періоду 30–40-річної давності, стає неприйнятним в сучасних умовах;

- проблеми національної безпеки різко загострюються в періоди криз і структурних перетворень. Відповідно змінюються гранично допустимі показники і параметри соціальних, економічних, культурних та інших сфер життєдіяльності держави;

- критерії та параметри національної безпеки є рухомими. Вони визначаються рівнем розвитку продуктивних сил, природно-географічним положенням, морально-духовним станом суспільства тощо. Звідси випливає, що уніфіковані показники далеко не завжди об'єктивно відображають рівень розвитку даного суспільства;

- при визначенні порогових значень необхідно, відповідно до теорії соціальної стійкості, оцінювати соціально-економічну ситуацію не по окремо взятому показнику, а за їх сукупністю, тому що через критичне відхилення одного-двох параметрів від гранично допустимих величин далеко не завжди правильно оцінюють ситуацію, становищем в цілому.

Висновки. У процесі реалізації Державної стратегії економічної безпеки досить важливим і складним є кількісне визначення порогових значень індикаторів. В економічній літературі ця проблема вирішується за двома напрямками. З одного боку, робиться спроба на основі даних світового та вітчизняного досвіду визначити гранично-критичні значення, що є кордонами безпечного розвитку, з іншого – визначити порогові значення економічної безпеки України.

 УДК 336.6

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ВКЛАДІВ

Дубина М. В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Чернігівського національного технологічного університету

З метою забезпечення довіри фізичних та юридичних осіб щодо обов'язковості повернення їх власних фінансових ресурсів у разі настання неплатоспроможності фінансових посередників були сформовані різнобічні механізми страхування, гарантування вкладів суб'єктів економіки. Такі механізми стали гарантією поверненості коштів та попередження виникнення масової недовіри клієнтів фінансових установ до їх діяльності. З цією метою фактично в кожній країні запроваджено систему страхування вкладів, які постійно удосконалюються, підвищується якість їх функціонування, оскільки ефективність діяльності таких систем є фактором стабільності на фінансовому ринку країни.

На сьогодні в вітчизняних наукових працях прийнято під терміном «система страхування вкладів» розглядати в першу чергу систему державних органів влади, що забезпечують функціонування такої системи і виконують провідну роль у гарантуванні повернення фінансових ресурсів фізичним та юридичним особам. Варто відмітити, що системи страхування вкладів в різних країнах мають свої особливості, які залежать від рівня функціонування фінансових посередників та загального розвитку національної економіки.

З теоретичної точки зору під системою страхування вкладів доцільно розглядати всі відносини між фінансовими посередниками, державними органами влади, власниками коштів, які тимчасово передані у власність банківським і парабанківським посередникам, та іншими установами, що дають можливість гарантувати повернення коштів економічних суб'єктів, переданих на тимчасовій основі фінансовим посередникам.

Однак, наприклад, в Україні під системою страхування вкладів прийнято розглядати виключно діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а сама система будується на нормах закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», де визначено, що система гарантування вкладів фізичних осіб – сукупність відносин, що регулюються зазначеним Законом, суб'єктами яких є Фонд, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, банки та вкладники. Тобто, в нашій країні фактично різниці між системою гарантування вкладів та системою страхування вкладів не існує. Саме тому актуальним для подальшого дослідження вказаної системи є визначення її меж, що дає можливість на основі застосування системного підходу з'ясувати складові даної системи та поглибити її аналіз.

На наш погляд, з урахуванням зазначеного, можна виокремити два концептуальних підходи щодо визначення меж системи страхування вкладів:

1) мікроекономічний підхід – коли системи гарантування вкладів та системи страхування вкладів ототожнюють між собою і розглядають виключно у межах діяльності державних структур, основною функцією яких і є забезпечення повернення фінансових ресурсів економічним суб'єктам;

2) макроекономічний підхід – за якого між системою гарантування вкладів та системою страхування вкладів визначають певну сутнісну відмінність та з позицій комплементарності, тобто взаємодоповнюваності, розглядають систему страхування вкладів як систему більш високого рівня, а систему гарантування вкладів як підсистему, що її доповнює.

У науковій літературі найбільше застосовується мікроекономічний підхід до дослідження системи страхування вкладів і її ототожнюють з системою гарантування вкладів і розглядають через призму діяльності державних структур, які забезпечують повернення коштів економічним суб'єктам при настанні визначених законодавством обставин.

На наше переконання, макроекономічний підхід є більш обґрунтованим та правильним щодо дослідження зазначеної системи. Саме тому, враховуючи особливості функціонування системи страхування вкладів, яка виокремлена на основі застосування макроекономічного підходу з урахуванням суб'єктного принципу побудови, тобто визначення двох рівнів страхування вкладів у залежності від суб'єктів, що його здійснюють, можна виділити наступні складові зазначеної системи:

1) систему гарантування вкладів, яку можна розподілити на систему гарантування банківських вкладів та систему гарантування вкладів, що залучені парабанківськими установами;

2) добровільне страхування вкладів.

Насамперед, зазначені складові різняться між собою суб'єктами, що здійснюють страхування вкладів. У першому випадку, всі депозити банків та парабанківських установ автоматично підпадають під гарантії держави у випадках, що визначаються діючим законодавством. Друга складова системи страхування вкладів є абсолютно добровільною і здійснюється самими власниками тимчасово вільних коштів за їх бажанням та за їх рахунок. В Україні друга складова фактично не розвинута та досить рідко використовується фізичними особами. Нами був проведений контент-аналіз офіційних сайтів двадцяти найбільших страхових компаній України і з'ясовано, що у більшості випадків страховики навіть не пропонують таку послугу як страхування депозитів, однак, такі страхові компанії як НАСК «Оранта», ЗАТ СК «БУСІН», СК »БРОКБІЗНЕС» здійснюють страхування вкладів.

В Україні у відповідності до запропонованої структури системи страхування вкладів існує лише система гарантування банківських вкладів, тобто спостерігається ситуація за якої гарантується виключно державою повернення банківських депозитів, при цьому відсутні гарантії отримання коштів, що були залучені кредитними спілками, фінансовими компаніями, що отримали ліцензію на залучення коштів фізичних та юридичних осіб, що впливає на конкурентоспроможність парабанківських посередників на ринку фінансових послуг країни та надає переваги саме банківськимкладам з точки зору їх надійності.

Таким чином, питання формування ефективної системи страхування вкладів економічних суб'єктів залишаються актуальними для України і потребують детального вивчення з метою підвищення рівня її функціонування та збільшення позитивного впливу зазначеної системи на розвиток фінансового ринку загалом.

УДК 332.72(447)

УКРАЇНСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ І НЕСПРИЯТЛИВІ ПЕРЕДУМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

Качура К. М.

директор Придніпровський гуманітарно-економічний коледж ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Кожна країна має свої особливості устрою і функціонування економічної системи. У кожній країні функціонування ринку нерухомості має свою специфіку, свої відмінності, свої переваги та недоліки.

Протягом останніх 20 років незалежності вітчизняна економіка переживала і спади і підйоми. Швидко зростаючи з 2000 р. – більш як на 7 % у середньому за рік. З 2005 р. це зростання було зумовлене внутрішнім попитом, який підтримувався і підвищувався завдяки активній кредитній діяльності банківських інститутів, які на той час активно залучали великі обсяги іноземних фінансових ресурсів на світових фінансових майданчиках. І на кінець 2008 року українська економіка поступово зазнавала впливу світової системної фінансової кризи і впала у тяжку фазу спаду.

Криза виявилася глобальною та системною, з одного боку, криза наступала на банківську систему: іноземна частка в загальному обсязі банківського капіталу України перевищувала 37 % станом на кінець 2008 року, що більше за поріг економічної безпеки на 7 %. Материнські банки в Європі, перебуваючи в скрутному становищі, через свої філії в Україні відкачували капітал з української фінансової

системи в європейську. З іншого боку, боргові проблеми: валовий зовнішній борг за перше півріччя 2008 року становив 59,9 % ВВП або 100,06 млрд дол, а борги формувалися і в 2005–2007 роках.

За дослідженнями МВФ, загально припустимою межею боргу для молодшої ринкової економіки є 49,7 % ВВП. Валовий зовнішній борг України до липня 2013 року досяг 74 % ВВП, тобто межу економічної безпеки до боргових зобов'язань українська економіка вже перетнула.

Розглянемо особливості сучасної економічної ситуації в країні, яка не опосередковано впливає на дієвість як загальнонаціонального ринку нерухомості, так і на його регіональні та локальні ринки.

Необхідно зазначити, що регіони України суттєво відрізняються між собою, в тому числі і за економічними показниками, а значить і відрізняються регіональні і локальні ринки нерухомості. Останнім часом диференціація посилюється через низку причин: регіони з різною структурою економіки по-різному адаптуються до ринкових умов господарювання. Загалом регіональні відмінності є відображенням дедалі більшої диференціації між економічною (різниця у формах власності та секторах економіки) та соціальною (різні групи населення) складовими у регіонах. Розмах варіації за показниками валового регіонального продукту у 2010 році становив аж 23,1 разу (м. Київ – 196639 млн грн, Чернівецька обл. — 9892 млн грн); за обсягом капітальних інвестицій розмах варіації у 2011 р. становив майже 19 разів (м. Київ — 47169,3, Чернівецька обл. — 2486,7 млн грн) [1].

Більшість регіонів за спеціалізацією є сировинними або виробляють проміжну продукцію, їхній економічний потенціал визначають одна-дві галузі. Основна частина валової доданої вартості (40,8 % у 2010 році) створюється у трьох регіонах (м. Київ, Донецький та Дніпропетровській областях), де проживає близько 23 % населення України [1].

Негативний вплив на майбутню структуру економіки більшості регіонів України матиме збільшення регіональної асиметрії за інвестиціями в основний капітал. Спостерігаються негативні тенденції щодо розміщення іноземного капіталу в економіці. Так, у 2008 році 41,1 % всіх прямих іноземних інвестицій було розміщено у м. Києві, а у 2010 році на столицю припадало вже 48,4%. У 12 регіонах питома вага прямих іноземних інвестицій не перевищує 1 % від загальноукраїнського показника. Це переважно регіони із потенційними (проте не використовуваними) можливостями розвитку сільського господарства та занепадом промисловості, низьким рівнем розвитку сектору послуг.

Аналогічна тенденція спостерігається у розподілі кредитних ресурсів українських банківських інститутів: майже половина кредитів, наданих економічними агентам, сконцентрована у Києві та Київській області.

Економіка регіонів по-різному адаптувалася до ринкових змін, і це позначилося на регіональних ринках праці, а відповідно і ринках нерухомості.

За матеріалами вибірових досліджень економічної активності населення, середньонаціональний рівень безробіття на початку 2012 р. становив 7,9 %, на початку 2011 р. — 8,1 %, а на початку 2009 р. — 6,4 %. У середньому в регіонах пропозиція робочої сили перевищує попит у 30 разів, зокрема в Івано-Франківській області — у 329, Волинській — у 137, Львівській — у 103 рази. Від 20 до 50 % безробітних за регіонами не працюють понад 1 рік[1].

Протягом останніх 20 років в Україні спостерігається істотний відплив кваліфікованих трудових ресурсів різних професій за межі держави. Зовнішня міграція відбувається як на тимчасовій основі, так і на постійній. Цей фактор, поряд з такими, як економічний спад, негативний приріст населення, бідність населення, є причиною того, що за роки незалежності трудовий потенціал національної економіки помітно скоротився. Якщо згідно з переписом населення у 1989 р., чисельність населення України сягала 51,8 млн осіб, то сьогодні, за офіційними статистичними даними Держкомстату України, ця цифра становить 46,4 млн осіб. До речі, за прогнозом ООН, за збереження динаміки скорочення населення до 2030 року кількість українців зменшиться до 39 млн осіб. Як зазначено в демографічному звіті ООН, в Україні найнижчий у світі природний приріст населення.

Звертаючись до офіційної статистики, бачимо, що в Україні проживає – 46,4 млн жителів, а фактично – близько 37 млн жителів. А різниця – це трудові мігранти.

Близько 15 % працездатних українців стали трудовими мігрантами. За даними Міжнародної організації з міграції: сьогодні за кордоном працюють 6,5 мільйона українців, на третину більше, ніж було п'ять років тому. Експерти роблять невтішний висновок – українці масово тягнуться на заробітки через несприятливу економічну ситуацію в країні, банальну неспроможність прогодувати родину[2] і це тільки офіційні данні міжнародних інститутів. За офіційними даними зареєстровано більш 3 млн українців-заробітчан в Росії, близько 2 млн в Італії, стільки ж в Іспанії, також привабливими країнами для заробітчан є Польща, Португалія, Німеччина, Чехія.

Лідером виїзду на роботу в Італію є Західна Україна: близько 40 % із заробітчан приїхали із Львівщини, приблизно по 10 % – із Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької областей. Термін перебування мігрантів у Італії в середньому досягає 5-6 років. Більшість мігрантів в Європі працюють нелегально, залишаючись практично безправними і незахищеними. І при цьому ще матеріально підтримують економіку України. Грошові перекази в Україну трудових мігрантів становлять значну (часто приховану) частку українського ВВП – десь 5–7%. Лише офіційно заробітчани пересилають в Україну щороку 6 мільярдів – в доларовому еквіваленті. Це дає змогу закрити дірку в торговому балансі країни[3].

Одним з напрямів трудової міграції є внутрішня міграція, особливо, в столицю. Найбільш численними в Києві стали заробітчани з прилеглих та депресивних областей. За деякими оцінками, в Києві нині мешкає не менше 3 мільйонів громадян іншемісцевих.

Деякі райони, регіони, місцевості знаходяться у стані застою, депресії у зв'язку з зупинкою промисловості даного регіону тощо. Українська економіка в провінції (всього за 70–100 кілометрів від обласного центру), дійсно, ледве «дихає».

Результативним показником, який характеризує рівень життя, є доходи населення. Диференціація сукупних доходів на душу населення між окремими областями становить понад 3 рази. Якщо межею бідності вважати офіційно встановлений прожитковий мінімум, то поза нею в Україні у 2010 році проживало 30,7 % людей, тоді як у 2008 та 2009 рр. — близько 23 %. Нині розрив у доходах на душу населення між окремими областями (не враховуючи м. Київ) становить понад 73 %, хоча за міжнародними стандартами він не повинен перевищувати 20%. Експерти прогнозують, що реальна кількість безробітних в 2013 році збільшиться приблизно на 28 % і складе близько 2 млн 160 тис. чоловік.

Всі ці фактори змушують пересічного громадянина шукати заробітку за межами свого рідного міста чи села, і не будувати (інвестувати, кредитувати) та не розвивати власні міста та села, що негативно впливає на локальні ринки нерухомості.

Вітчизняний ринок нерухомості характеризується своєю крапковістю. Ще однією особливістю вітчизняного ринку нерухомості є те, що ринок (тобто попит, пропозиція, покупець, продавець) є тільки в крупних містах (обласних центрах), де є робота (зайнятість населення – активний ринок праці), де можна заробити – там і є ринок нерухомості.

В Україні сьогодні велика кількість міст та містечок є депресивними районами. Де панує безробіття і, з часом населення зникне через погану соціально-економічну складову. Окрема частина безробітного населення переїжджає до великих міст – де можна знайти роботу, а інша – виїжджає на заробітки в інші країни.

Фінансові можливості для придбання нерухомості обумовлені станом економічного розвитку регіону (криза, застій, депресія, розвиток) наявністю і характером робочих місць.

Що стосується європейських країн, то там теж є міграція з менш економічно розвинутого регіону до більш розвинутого. З економічно слабкої країни до країни з більш стабільною економікою в пошуках більш дохідного місця роботи і привабливого місця мешкання.

До речі, в Німеччині відбувається міграція по країні (в цій країні добре розвинуто ринок найма житлової нерухомості – 80 % жителів країни мешкають у найманій нерухомості): де є робота, там і є ринок нерухомості, але українській економіці і ринку нерухомості зарано рівнятися з німецьким ринком нерухомості (Німеччина – п'ята економіка у світі)).

Всі ці наведені дані напряму пов'язані з вітчизняним ринком нерухомості. Тому що саме наявність платоспроможного покупця приводить ринок до дієвості. Сучасний ринок нерухомості характеризується невідповідністю вартості нерухомості, запропонованою ринком нерухомості фінансовим можливостям більшості населення та фінансовим можливостям суб'єктів господарювання, відсутністю достатньої інформації про споживчі характеристики нерухомості, нерівномірністю розвитку окремих сегментів ринку нерухомості, неможливістю точних прогнозів зміни вартості нерухомості, невідповідністю існуючого використання основної частини земельної нерухомості та створеної нерухомості більш ефективному, відсутністю прозорої інформації щодо трансакцій на ринку нерухомості.

Україна не є країною з високим рівнем і якістю життя, і до України немає великого притоку емігрантів (як до Канади, США, Західної Європи) і немає а ні притоку фінансових ресурсів з іноземних джерел, а ні власних вільних фінансових ресурсів (зрозуміло НБУ може надрукувати гроші, що спровокує інфляцію, але йдеться про реальні фінансові ресурси), які фінансові інститути-організації могли б запропонувати економіці в якості кредитних, інвестиційних тощо.

Криза світової економіки – це певні уроки, з яких вочевидь, що фінансові інструменти необхідно вкладати в реальні справжні речі: в людину та у виробництво.

Виходячи з наведеного, зрозуміло, що необхідно шукати шляхи, моделі, інструменти всередині економіки країни. Підйом вітчизняного виробництва орієнтованого як внутрішній ринок, так і на світовий ринок з застосуванням новітніх технологій і виготовленням конкурентоспроможного продукту може піднести економіку з колін.

Дієве функціонування економіки (ринку) потребує наявності і задіяння чотирьох незамінних ресурсів – людських, фінансових, виробничих та інформаційних. А все інше – це вже похідні від взаємодії означеного.

Список використаних джерел:

1. Б. Данилишин *Регіоналізм в Україні: реальність і перспективи*. «Дзеркало тижня. Україна» №22, від 15 червня 2012. Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/regionalizm___v_ukrayini_realnist_i_perspektivi-103914.html

2. В.Боженко *Заробітчанство: Україна в лідерах*. Трибуна України від 05.10.2011 //Інформаційно-публіцистичне інтернет видання режим доступу: <http://ukrtribune.org.ua/2011/10/ukraina-lidirueh-po-zarobitchanstvu>

3. Через кризу в Європі постраждає гривня і наші заробітчани. //Українська газета (за матеріалами ТСН) від 20.12.2011 //режим доступу <http://www.gazetaukrainska.com/2009-12-17-14-42-49/2011-04-04-12-13-29/2138-2011-12-19-15-40-17.html>

УДК 338:330.101.54

ДО ПИТАННЯ ВИБОРУ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ковалевська А. В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри ЕПМГ ХНУМГ імені О.М. Бекетова

Наявні негативні тенденції розвитку сектора малого та середнього підприємництва в Україні свідчать як про низький рівень економічної безпеки цього сектора економіки, так і наявність ознак внутрішнього неблагополуччя та його стагнації. Визріла актуальність розроблення адекватних методів зміцнення безпеки малих та середніх підприємницьких структур. Важливим і невирішеним питанням залишається вибір форми організації системи економічної безпеки невеликих за розміром та обсягами діяльності господарюючих суб'єктів. Саме система економічної безпеки (як комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямований на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз) має визначити «що?», «коли?» і «як?» робити підприємству, його фахівцям і власникам за умови виникнення загрози і переростання її в реальну небезпеку, для їх нейтралізації і ліквідації за тих чи інших обставин.

Загальновідомим і визнаним є той факт, що кожне підприємство може обрати одну із трьох основних форм організації системи економічної безпеки: 1) розбудова власної служби безпеки; 2) отримання послуг захисту на ринку безпеки; 3) включення функцій захисту до посадових обов'язків працівників підприємства і до основних завдань звичайних організаційних структур підприємства. Аналіз фахової літератури показує, що в процесі побудови системи економічної безпеки підприємства може бути обраний один із двох підходів – insourcing або outsourcing. Для малих підприємств найбільш придатним підходом до формування системи економічної безпеки є підхід outsourcing, що передбачає залучення до співпраці спеціалізованих підприємств і організацій, які допомагають вирішувати завдання економічної безпеки підприємства.

Спеціалізовані підприємства, що надають відповідні послуги економічної безпеки, можуть вирішувати такі завдання:

а) комплексне обслуговування діяльності підприємства по безпечному веденню бізнесу, що включає: консультації з питань забезпечення безпеки керівництва та співробітників підприємства; аналіз та надання рекомендацій за укладеними контрактами; рекомендації при відборі кандидатів для роботи на підприємстві; основи правового захисту підприємництва та взаємовідносин з контролюючими та фіскальними органами;

б) складання інформаційної бізнес-довідки, яка містить реєстраційні дані, відомості про засновників та адміністрацію, наявність ліцензій, додаткові відомості (позитивна та негативна інформація);

в) захист від некомерційної розвідки та недобросовісної конкуренції, а саме: встановлення організацій та підприємств, які здійснюють збір відомостей; виявлення каналів розголошення інформації; надання практичних рекомендацій щодо захисту інформації, яка становить комерційну таємницю; проведення комплексу заходів по виявленню та припиненню фактів недобросовісної конкуренції.

До основних факторів, які обумовлюють даний вибір відносять чітке усвідомлення об'єктів захисту, склад та характер зовнішніх і внутрішніх загроз, фінансові можливості. Якщо аналізувати дані фактори і їх вплив на діяльність малого підприємства, то найбільш суттєвим є обмеження фінансових можливостей щодо створення і утримання власної служби безпеки. Доходимо висновку, що мале підприємство не завжди може вирішити проблеми із забезпечення безпеки власними силами, що обумовлено або відсутністю належних фахівців, або недостатніми фінансами, або стратегічними міркуваннями щодо збільшення штату працівників і економічної доцільності створення такої служби (витрати на утримання служби безпеки і забезпечення її діяльності можуть значно перевищувати очікувану суму збитків від реалізації загроз і небезпек, від коштів, які будуть спрямовані на відшкодування втрат). Власна авторська гіпотеза полягає у тому, що достатньо велику кількість питань щодо забезпечення економічної безпеки малих та середніх підприємницьких структур можуть вирішити численні спеціалізовані підприємства і організації, а саме: різноманітні консалтингові і маркетингові центри, фірми з добору персоналу, кредитні бюро, що надають інформаційні послуги з перевіряння ділової репутації партнерів, охоронні агенції і підприємства, приватні правоохоронні організації тощо.

Перш за все було сформовано перелік потенційних спеціалізованих підприємств, що можуть надавати послуги на ринку безпеки та визначено перелік конкретних завдань, реалізація яких дозволить підвищити рівень економічної безпеки (чи певної складової) підприємства. Так, наприклад, вирішення завдань щодо перевірки кандидатів при прийомі на роботу; оцінки персоналу (лояльності, рівня вмотивованості, задоволеності); навчання та підвищення кваліфікації персоналу; оцінки інтелектуального потенціалу; проведення моніторингу ринку (витрати на оплату праці, рівень компетенції, системи мотивації); здійснення контрольно-розвідувальної діяльності спрямовано на забезпечення інтелектуальної та кадро-

© Ковалевська А. В., 2013

вої безпеки підприємства. Такі завдання (всі чи окремі з них) можуть вирішити кадрові агенції, оцінні компанії, консалтингові фірми, маркетингові консультанти, охоронні фірми, ІТ-фахівці та окремі спеціалісти. В свою чергу, з метою підвищення рівня фінансової безпеки підприємства необхідно провести оцінку фінансового стану (ліквідності, платоспроможності, кредитоспроможності, стійкості) підприємства, партнерів, постачальників, конкурентів; оцінку структури капіталу підприємства, партнерів, постачальників, конкурентів; аналіз вірогідності банкрутства підприємства, партнерів, постачальників, конкурентів; аналіз грошових надходжень (доходів, дебіторської заборгованості) підприємства, партнерів, постачальників, конкурентів; фінансову розвідку, перевірку звітності та обліку підприємства, партнерів, постачальників, конкурентів. З цими завданнями можуть впоратися кредитні бюро, оцінні компанії, страхові компанії, консалтингові, колекторські та аудиторські фірми, охоронні фірми та окремі фахівці. Аналогічним чином визначено завдання та спеціалізовані структури щодо забезпечення ринкової, інтерфейсної, силової, інформаційної, техніко-технологічної, правової та екологічної безпеки підприємства.

По-друге, автором доведено, що для суб'єктів малого та середнього підприємництва першим і обов'язковим етапом є усвідомлення ключової компетенції – здібностей до створення, розвитку та унікального сполучення відповідних ресурсів. Саме ключова компетенція надає основний орієнтир на який мають бути спрямовані дії та основні кошти щодо забезпечення превентивного захисту цього об'єкта. Виділення ключової компетенції малого підприємства співпадає із процесом визначення ключового елементу (функціональної складової) в структурі економічної безпеки. Для малого бізнесу ця функціонально-ресурсна складова економічної безпеки підприємства може бути єдиною. В той же час, маємо наголосити, що її ідентифікація є необхідним процесом, який дозволить визначити основні потенційні загрози та небезпеки, обрати посередників на ринку послуг для реалізації функції захисту.

Автором підготовлено та проведено маркетингове дослідження спрямоване на ідентифікацію наявних проблем, визначенню можливостей малого підприємництва та інших сфер бізнесу посісти конкурентну позицію на конкретному ринку в конкретний час, знизити міру ризику і невизначеності, збільшити ймовірність успіху господарчої діяльності. Основний інструмент дослідження – опитування (анкетування). Опитано біля 40 респондентів – суб'єктів господарської діяльності із Харківської, Донецької, Полтавської, Дніпропетровської та Херсонської областей. Їм було запропоновано відповісти на такі питання: 1) чи звертаєтесь ви до послуг посередників для забезпечення власної безпеки і яких; 2) які послуги на ринку безпеки є для вас цікавими, потенційно привабливими?

Слід відзначити, що сьогодні суб'єкти малого підприємництва дуже рідко звертаються до спеціалізованих посередників, які надають окремі послуги в сфері безпеки. Лише 43 % респондентів відзначили, що вони взагалі звертаються до спеціалізованих посередників. Частіше за все, це послуги охоронних фірм та структур, що зумовлено специфікою діяльності (наприклад, аптеки чи виробничі структури, які мають виробничі приміщення де розташовано обладнання, сировина, інструменти). Також малі підприємці періодично користуються послугами окремих фахівців (бухгалтерів, юристів, економістів) і ці послуги вони отримують на безоплатній основі (за знайомством). Важливо визнати, що існує певна диференціація відповідей респондентів за окремими містами і регіонами. Більша частка позитивних відповідей припадає на Харківську та Донецьку області, що зумовлено наявними та потенційними внутрішніми і зовнішніми загрозами.

В той же час, є велике бажання залучати в процесі власної діяльності до окремих процесів і кадрові агенції, і маркетингових консультантів, і ІТ-фахівців тощо. В цілому понад 89 % респондентів відповіли, що хотіли б звернутися до спеціалізованої установи з метою вирішення конкретних завдань. Вони готові сплачувати 1-2 % від загального місячного товарообороту за такі послуги.

Однак, рівень інформаційного наповнення ринку щодо послуг в сфері безпеки різноманітними посередниками є дуже низьким. Як окрему додаткову та нову послугу у власному переліку (асортименті) послуг спеціалізовані посередники не виокремили і не презентували ринку. В якості цільового сегменту ринку суб'єкти малого та середнього підприємництва не виділені. Подальшим напрямком дослідження автора є визначення особливостей пропозиції послуг безпеки на ринку.

УДК 34(477)

БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Загуменна О. В.

старший викладач кафедри економіки та фінансів факультету права та масових комунікацій ХНУВС

Діяльність будь-якої компанії потребує безпеки свого бізнесу, що гарантує її конкурентоздатність, стійкість на ринку та успішну діяльність. Безпека бізнесу, в першу чергу, потребує гарантій захисту від недружного поглинання, витоку конфіденційної, комерційної та виробничої інформації, від протидій з боку державних органів контролю та нагляду, правоохоронних органів. Забезпечення належного рівня безпеки бізнесу є однією із фундаментальних засад підтримання його життєздатності в умовах динамічного економічного середовища.

Безпека підприємства – формується як складна система, в складі якої виділяються дві основні підсистеми: загрози безпеки бізнесу та захисту від них. Загрози спрямовані проти інтересів суб'єкта підприємства, і високий рівень захищеності одного інтересу при низькому рівні іншого не забезпечує не-

обхідний рівень безпеки бізнесу в цілому. У більшості випадків безпека розглядається як захист від небезпеки. Однак число джерел небезпек бізнесу зростає, вони якісно змінюються, тому одна тільки блокування загроз у принципі завжди вразлива. Кардинальне вирішення проблем слід шукати в комплексі, що включає не тільки запобігання загроз, а й у підході до забезпечення безпеки бізнесу як до об'єкта управління.

Забезпечення безпеки бізнесу з точки зору управління, є цілеспрямованою спільною діяльністю, як самих суб'єктів підприємницької діяльності, так і органів виконавчої та муніципальної влади.

Управління ризиками підприємства вплив на потенційні і реальні загрози діяльності підприємства. Безпека бізнесу – це основа збереження стійких конкурентних позицій, передумова ефективного функціонування та стабільного розвитку суб'єкта господарювання. Отож, управління безпекою є невід'ємним елементом культури ведення бізнесу, а згідно сучасним поглядам – якості бізнесу в цілому.

Якість бізнесу визначається такими основними елементами як:

- економічна ефективність;
- соціальне спрямування;
- безпека.

Щодо безпеки як складової «якості» вітчизняного бізнесу, то, на думку експертів, основними негативним чинниками є:

- відсутність повноцінного ринкового середовища;
- незавершеність формування інституційної бази економічної політики;
- незбалансованість державної регуляторної політики;
- недосконалість бюджетної політики; зловживання монополієм становищем цінового характеру;
- збільшення кількості кримінальних посягань, так званого «рейдерства», корупційних та дискримінаційних дій щодо підприємств;
- недосконалість судової системи, корумпованість органів влади та відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника;
- низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активності;
- незадовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування підприємств і використання ними ресурсного забезпечення тощо.

Загалом безпека бізнесу – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам.

Основними функціональними елементами безпеки бізнесу є: фінансова, інтелектуальна й кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, майнова, силова, технологічна.

Варто зауважити, що наукові погляди щодо теоретичних засад управління безпекою бізнесу поступово змінюються. Так, у другій половині XX століття в основу парадигми було закладено ідею антикризового менеджменту. Суть антикризового управління полягає у таких положеннях: кризи можна передбачати, очікувати і викликати; кризи, у визначеній мірі, можна прискорювати, випереджати, відсувати; до криз можна і необхідно готуватися; кризи можна пом'якшувати; управління в умовах кризи вимагає особливих підходів, спеціальних знань, досвіду і мистецтва; кризові процеси можуть бути до визначеної межі керованими; управління процесами виходу з кризи здатне прискорювати ці процеси і мінімізувати їхні наслідки.

У практиці діяльності вітчизняних підприємств, на жаль, вирішенню питань безпеки бізнесу приділяється надто мало уваги: у більшості випадків проблеми усвідомлюються лише тоді, коли кризові явища набувають суттєвих масштабів або, що значно гірше – незворотного характеру. Отож, чи не найважливішим першочерговим завданням підвищення безпеки бізнесу в Україні є формування відповідного «культурного середовища», що передбачатиме: підвищення рівня захищеності підприємництва через посилення відповідальності держави (правової, судової, інституційної тощо) перед суб'єктами господарської діяльності; дієвість політики підтримки бізнесу; впровадження адаптивних систем управління безпекою; забезпечення внутрішньої збалансованості основних фінансово-економічних параметрів бізнесу; стратегічну орієнтацію на довгостроковий та раціональний розвиток.

УДК 351.74

НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ З НАСЕЛЕННЯМ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ У САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗОНАХ

Святокум І. О.

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції ХНУВС

Налагодження взаємодії між органами внутрішніх справ та населенням є одним з пріоритетних напрямів роботи правоохоронних органів не лише в Україні, але й у світі. Співпраця з громадськістю дозволяє вирішити цілий ряд задач: частково розвантажити працівників органів та підрозділів внутріш-

ніх справ, отримати більш повні данні про оцінку роботи у сфері протидії злочинності та надати більш об'єктивну інформацію населенню про роботу правоохоронців, покращити стан профілактики правопорушень за рахунок підвищення правосвідомості громадськості тощо.

Одним з найбільш перспективних напрямів співпраці між міліцією та населенням залишається забезпечення громадського порядку.

Особливості соціально-економічного розвитку санаторно-курортних зон обумовлюють особливу актуальність налагодження ефективної взаємодії між органами внутрішніх справ та населенням. З одного боку, значне збільшення щільності населення у курортний сезон створює додатковий тиск на місцеві органи внутрішніх справ у сфері охорони громадського порядку. З іншого – сезонний характер за робітків у курортних регіонах, періодична міграція значної частини населення, передусім – молоді зумовлюють в цілому достатньо низьку мотивацію місцевих жителів до участі в охороні громадського порядку.

Усі форми взаємодії органів внутрішніх справ з населенням у сфері забезпечення громадського порядку можна умовно поділити на дві великі групи:

- взаємодія, пов'язана із залученням населення до виконання завдань з охорони громадського порядку;

- взаємодія у сфері забезпечення громадського порядку, що не передбачає безпосередньої участі громадян у виконанні таких завдань.

До першої групи відносяться, передусім, діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку та громадських помічників дільничних інспекторів міліції.

Як зазначалось вище, залучення громадян до безпосередньої участі в охороні громадського порядку у санаторно-курортних зонах пов'язано з рядом труднощів, пов'язаних передусім з проблемами мотивації. Вони пов'язані як з економічними (на курортний сезон припадає основна частина господарської активності населення), так і з соціальними (високий рівень міграційних процесів з курортних регіонів, передусім молоді, обумовлює менш сильні соціальні зв'язки в громаді) причинами. Відповідно, забезпечення мотивації населення на участь є необхідною передумовою налагодження ефективної співпраці між міліцією та населенням.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває друга група форм взаємодії органів внутрішніх справ з населенням у сфері забезпечення громадського порядку. Зауважимо, що чинне законодавство не встановлює вичерпного переліку форм взаємодії органів внутрішніх справ з населенням ні в цілому, ні у сфері забезпечення громадського порядку зокрема. Так, М.В. Ковалів виділяє наступні форми взаємодії органів внутрішніх справ з населенням у сфері громадського порядку: спільне патрулювання, рейди, обходи, огляди; спільне планування заходів щодо охорони громадського порядку; інструктування працівниками органів внутрішніх справ членів громадських формувань; обмін інформацією про оперативну обстановку (вчинення злочинів, викрадення речей, масові заворушення тощо); проведення спільних нарад, семінарів і зборів з правоохоронної тематики; спеціальна та правова підготовка громадян, які бажають виконувати правоохоронні функції та інші [1, с. 180]. Як бачимо, форми, не пов'язані з безпосередньою участю громадян в охороні громадського порядку, присвячені передусім обміну інформацією між органами внутрішніх справ та населенням, а також виховним заходам.

Зазначимо, що налагодження ефективного інформаційного обміну між органами правопорядку та населенням є одним з пріоритетних напрямів поліцейської роботи в зарубіжних країнах. Так, у Німеччині подібна взаємодія поліції з громадськістю відбувається в рамках роботи превентивних рад. Вони складаються з представників представники поліції, судової влади, прокуратури, органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади, навчальних закладів, правозахисних організацій, засобів масової інформації, підприємств тощо. Основним завданням подібних рад є профілактика правопорушень та створення безпечного середовища у населеному пункті, в якому вони створюються, за допомогою спільного залучення ресурсів органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, місцевих підприємств та інших зацікавлених осіб. Формами їх роботи можуть бути проведення форумів, «круглих столів» з метою формування єдиної концепції попередження злочинів у населеному пункті; проведення спільного аналізу факторів, що впливають на стан злочинності; спільна реалізація проектів у сфері попередження злочинів (інформаційних, агітаційних, культурних, просвітницьких тощо); проведення зборів представників громади з метою налагодження діалогу щодо попередження злочинів тощо [2; 3]. Використання подібної форми взаємодії особливо актуальна при забезпеченні громадського порядку у курортних регіонах. З одного боку, вона дозволяє налагодити постійний інформаційний обмін між зацікавленими суб'єктами (органи місцевого самоврядування, органи внутрішніх справ, представники туристичного бізнесу, територіальна громада) з питань профілактики та протидії правопорушень, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, з іншого – об'єктивно оцінювати результати діяльності органів внутрішніх справ у даній сфері, балансувати інтереси місцевого населення та відпочиваючих. Нарешті, важливим аспектом діяльності подібних рад може стати ведення роз'яснювальної, правовиховної роботи серед населення, у тому числі – направленої на його мотивацію до взаємодії з органами внутрішніх справ у сфері забезпечення громадського порядку, особливо – під час курортного сезону.

У Франції важлива роль у налагодженні інформаційного обміну між поліцією та населенням відіграє волонтерська служба. Поряд з виконанням функцій з безпосередньої участі в охороні громадського

порядку та інших завдань, направлених на підтримку дій поліції, на волонтерів покладається наладження інформаційного обміну між правоохоронними органами та населенням. Зокрема, до таких завдань відносяться: соціальне посередництво, наладження зв'язків з населенням, інформування щодо положень законодавства та правил поведінки (напр., заходи щодо підтримки батьківського авторитету, підтримка жертв злочинів, попередження правопорушень, медіація, роз'яснення законодавства у школах тощо). [5] Часткове використання даного досвіду в Україні, зокрема визначення можливості доповнення змісту діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку завданнями, пов'язаними з наладженням інформаційного контакту між населенням та органами внутрішніх справ, може сприяти досягненню відразу декількох цілей. З одного боку, існування надійного двостороннього зв'язку між міліцією та населенням і, особливо, відпочиваючими може позитивно вплинути на стан попередження правопорушень, реагування міліції на скоєні порушення закону, що, врешті-решт, матиме позитивний вплив на стан забезпечення громадського порядку у курортній місцевості. З іншого боку, виконання завдань, пов'язаних з організацією інформаційного зв'язку, не передбачає безпосередньої участі у заходах з охорони громадського порядку, відрізняється меншою небезпекою, а відповідно до них можливо залучати значно ширше коло місцевого населення, передусім – молодь. Інформаційні функції громадських формувань з охорони громадського порядку у санаторно-курортних зонах можуть проявлятися в інформуванні відпочиваючих про правила поведінки та правила безпеки в окремих місцях (наприклад, у природно-заповідній зоні, на пляжах), про розташування, порядок роботи, способи зв'язку з місцевими підрозділами міліції, влаштуванні громадських інформаційних пунктів у місцях концентрації відпочиваючих тощо.

Таким чином, у взаємодії органів внутрішніх справ з населенням у сфері охорони громадського порядку в санаторно-курортних зонах все більшого значення набувають форми, не пов'язані з безпосередньою участю громадян у власне охороні громадського порядку. Це пояснюється необхідністю забезпечення ефективного інформаційного обміну між органами внутрішніх справ з одного боку, та населенням і, особливо, відпочиваючими – з іншого, а також потребою у формуванні більш ефективної системи мотивації населення до взаємодії з правоохоронними органами.

Список використаних джерел:

1. Ковалів М. В. *Форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості у сфері охорони громадського порядку* / М. В. Ковалів // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* – 2011. – № 2. – С. 179 – 187.
2. *Ziele des Präventionsrates Bremerhaven.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.praeventionsrat-bremerhaven.de/index.php?menuitem=40>.
3. *Präventionsrat Stadt Frankfurt am Main.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gewalt-sehen-helfen.de/index2.htm>.
4. *Police nationale. Le service volontaire citoyen* № de la Police nationale. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.police-nationale.interieur.gouv.fr/content/download/29390/216048/file/dossier_information_genrale.pdf

УДК 339.94

ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА МАЛОГО БІЗНЕСУ

Березинець С. К.

здобувач Національний університет державної податкової служби України

Стійкий соціально-економічний розвиток будь-якої країни неможливий без існування малого бізнесу. Серед можливих рішень існуючих проблем, поряд з модернізацією економіки, створенням привабливих умов для інвестицій, розвитком соціальної та інженерної інфраструктури, навчанням і підвищенням кваліфікації населення, створенням робочих місць для молоді, важливе місце займає розвиток малого бізнесу. Суб'єкти малого бізнесу відіграють одну з провідних ролей у розвитку приватного сектору та поступово стають важливим чинником сталого економічного зростання, формуючи середній клас та активне громадянське суспільство.

Світовий досвід свідчить, що в країнах з розвиненою ринковою економікою саме малий бізнес здатен істотно впливати на розвиток національної економіки, вирішення соціальних проблем, збільшення чисельності зайнятих працівників, зниження соціальних навантажень на видатки бюджетів, а також сприяти розвитку конкуренції, наповненню споживчого ринку товарами і послугами, створенню нових робочих місць, формуванню широкого прошарку власників і підприємців.

Малий бізнес – це систематична підприємницька діяльність суб'єктів малого бізнесу, тобто малих підприємств будь-якої форми власності та громадян-підприємців (фізичних осіб), що проводиться на власний розсуд та ризик з метою отримання прибутку. Тобто, це будь-яка діяльність суб'єкта малого бізнесу спрямована на виготовлення товарів, робіт, послуг з метою отримання прибутку.

Кожний суб'єкт бізнесу гіпотетично намагається вести свій бізнес ефективно і рентабельно.

Ефективна діяльність якого залежить від комплексного впливу великої кількості факторів.

Узагальнено фактори, що впливають на ефективність діяльності суб'єкта малого бізнесу можна згрупувати наступним чином:

– особисті – вік, характер, рід занять, рівень освіти, досвід роботи, кваліфікація, стиль життя, образ мислення, мотивація, підприємницькі цілі, підприємницька соціалізація, наявність бізнес зв'язків;

- соціальні – демографічні змінні, чисельність населення потенційного ринку збуту, рівень освіти населення, криміногенна обстановка, родинні зв'язки, менталітет, соціальні очікування;
- економічні – економічне становище країни та регіону, рівень доходів населення, рівень доходів підприємств, доступність фінансово-кредитних ресурсів, фінансова політика, індекс споживання, темпи інфляції, ринкові очікування;
- правові та адміністративні – політичні ризики, корупційні ризики, інституційна стабільність, прозорість, гарантованість;
- інформаційні – інформаційна прозорість;
- інноваційні – доступ та використання сучасних новітніх технологій;
- фактори довколишнього середовища – місцезнаходження, галузева участь, політичні та соціальні змінні;
- бізнес-фактори – об'єм фінансування, використання та доступ до нових технологій, вік бізнесу, місце експлуатації, наявність філій (розветвленість бізнесу), кількість штатних робітників, бізнес-стратегії, цілі, мотиви.

Необхідно зазначити, що всі перелічені групи факторів комплексно впливають на ефективність діяльності суб'єкта малого бізнесу і знаходяться в залежності один від одного.

Сьогодні для України малий бізнес є одним з найважливіших факторів зростання національної економіки в умовах зростання обсягу зовнішнього державного боргу, а також співвідношення розміру зовнішнього боргу із реальним Валовим внутрішнім продуктом, скорочення чисельності працюючих великих підприємств, негативної динаміки в тенденціях росту безробіття, особливо в сільській місцевості, дозволяючи суб'єктам економіки краще пристосовуватися до сучасних економічних умов. Оскільки прибуткове господарювання суб'єктів малого бізнесу в різних сферах національної економіки впливає на ріст виробництва, торгівлі та послуг, сприяє зростанню конкуренції та підвищенню якісних стандартів, що, в свою чергу, впливає на загальнодержавну політику та політику місцевого самоврядування регіонів, наповнення бюджетів різних рівнів, розвиток соціальної інфраструктури та соціальну захищеність населення, привабливість територій, екологію, інновації, рівень, якість та безпеку життя населення. Все це безумовно впливає на формування та зміцнення потенціалу малого бізнесу і його ролі в економіці. Ефективне управління яким здатне активно впливати на економічне зростання держави.

УДК 332.72:336

НЕОІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД В ДОСЛІДЖЕННІ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

Прокопенко В. Ю.

кандидат економічних наук, доцент професор кафедри соціально-економічних дисциплін ХНУВС

Стійкий соціально-економічний розвиток будь-якої країни неможливий без ефективно функціонуючого ринку нерухомості, який в свою чергу обумовлений рівнем розвитку економічної системи. Існування такого взаємозв'язку перетворює забезпечення ефективності функціонування ринку нерухомості у ключове державне завдання, пріоритет державної політики.

Разом з тим, реалізація такого взаємозв'язку забезпечується лише за певної інституційної організації економічної системи. Як цілком обґрунтовано підкреслюється науковцями, саме нова інституційна теорія з усіх течій сучасної економічної думки найкраще пояснює дію рушійних сил і закономірностей процесів перетворення, зокрема тих, що переживає Україна в XXI столітті [1].

Продовжуючи цю думку, слід наголосити, що це важливо за умови, коли рівень розвитку інститутів ринку нерухомості адекватний рівню розвитку національної економіки, а також загальновизнаним світовим стандартам.

Виходячи з таких методологічних посилок, проявляється та одночасно формується концептуальна основа дослідження ринку нерухомості, оскільки саме в межах неоінституційного підходу можливо ґрунтовніше розкрити його економічну сутність, умови і, що особливо важливо, конкретні інструменти ефективного функціонування.

У цьому контексті варто зазначити, що неоінституційний підхід у дослідженні економічних відносин достатньо широко використовується науковцями, однак стосовно ринку нерухомості дослідницькі можливості, на наш погляд, ще не вичерпані.

Доведено, що нерухомість існує у чотирьох вимірній системі суспільного виміру, і визначається як особливий об'єкт суспільних відносин, який включає до свого складу земельну і створену нерухомість, та систему прав на них, представляється як капітал/фінансовий актив у матеріальній формі або дохід (минулих та майбутніх періодів), та є соціальним благом [2, 30].

Також пропонується ввести в науковий обіг поняття складових конструкції економічної категорії «нерухомість», а саме «земельної нерухомості» – земля, земельна ділянка і «створеної нерухомості» – нерухомість збудована, створена на земельній нерухомості. Впровадження цих понять дозволяє коректно відобразити багатовимірність та просторовість будови інституційної конструкції нерухомості та представити її як поліструктурне і полівимірне явище.

Розуміння ринку нерухомості як багатовимірної системи відносин, що виникають між економічними агентами ринку з приводу відшкодовуваного суспільного перерозподілу часткових або повних пра-

вомочностей на нерухомість з метою отримання благ та вигод від нерухомості у сферах розвитку/створення нерухомості, управління (експлуатації) об'єктами нерухомості та обігу прав на нерухомість і в сфері за участю держави як регулятора відносин стає вихідним положенням для дослідження.

До сутнісних особливостей ринку нерухомості, на наш погляд можна віднести: специфічний порядок обігу об'єктів, що проявляється в обігу правомочностей, пов'язаних із ними; високий рівень трансакційних витрат; локалізованість, сегментованість та персоналізація ринків нерухомості; обмеженість дії ринкового механізму через недостатність інформованості на ринку, через недосформованість ринкових інститутів, необхідність державного регулювання; складність структури об'єкта; низька схильність до саморегуляції; циклічний характер розвитку ринку; залежність від доступності і простоти використання фінансово-кредитних інструментів; низька ліквідність об'єктів нерухомості поряд з їх тривалою присутністю на ринку; відсутність центрального ринку; порядок визначення ціни на нерухомість, яка визначаються на двосторонніх переговорах, що призводить до відсутності ринкової інформації та прозорості.

В контексті неoinституційної методології ринок нерухомості нами представлений як інституційно організована система економічних відносин з приводу відшкодовуваного суспільного перерозподілу часткових або повних правомочностей на нерухомість з метою отримання благ та вигод від неї. А інституційну інфраструктуру ринку визначено як систему інститутів та учасників, що забезпечують їх імплементацію, спрямовану на забезпечення функціонування ринку нерухомості [2, 81]. Доведено, що ринок нерухомості та його інституційна інфраструктура співвідносяться як система економічних відносин та система правил і способів їх забезпечення, спрямованих на регулювання перших [2, 81].

Інституційна інфраструктура ринку нерухомості сформована не повністю і не завжди відповідає сучасним ринковим вимогам, а поділ учасників на інституційних і неінституційних є досить умовним. Інституціоналізація ринку нерухомості включає в себе виокремлення певних видів діяльності і появу формальних та неформальних норм і правил, регулюючих поведінку економічних агентів, а також становлення певних взаємозв'язків і відносин на ринку. Держава не виконує своєї місії на ринку нерухомості, яка полягає у зниженні трансакційних витрат, непорушності прав власності на нерухомість та регулюванні функціонування ринку нерухомості через запровадження формальних норм і правил, адекватних вимогам сьогодення. В підсумку це обмежує застосування фінансово-кредитних інструментів на ринку нерухомості через недовіру існуючих і нав'язування державою інших інститутів, які запозичені фрагментарно з інших інституційних ринкових середовищ де розвиток пішов далеко вперед. Виходячи з того, що рівень розвиненості інституційної інфраструктури ринку нерухомості визначає ступінь його зрілості, можна констатувати недостатність такої зрілості.

Через недостатню чітку специфікацію прав власності на нерухомість і через те що нерухомість є ресурсом зі значним та складним набором правомочностей, а в основі інституту нерухомості лежать права власності (пучок правомочностей на даний об'єкт), до основних елементів зазвичай відносять: право на заборону доступу до об'єкту для інших агентів; право на користування об'єктом; право на отримання доходу від об'єкта; право на передачу правомочностей.

Для нормального функціонування ринку нерухомості необхідною умовою є специфікація – точне визначення прав власності на нерухомість. Це визначення має подвійний характер: з одного боку, визначення та обмеження кола осіб, за яким закріплені елементи «пучка» прав, а з іншого – точне визначення «пучка» правомочностей, закріплених за тим чи іншим ресурсом. Чим краще визначені та захищені правомочності, тим тіснішим є зв'язок між діями економічних агентів та їх добробутом. Зворотним явищем є «розмивання» прав власності, коли вони встановлені нечітко та відповідно погано захищені.

Принциповим положенням нової інституційної теорії є те, що специфікація прав власності не є безоплатною, вона пов'язана з трансакційними витратами. Це обумовлюється тим, що у «реальній» економіці права власності не є і не можуть бути вичерпно визначені та з абсолютною надійністю захищені.

Виходячи з положення про «пучки правомочностей», нова інституційна теорія розглядає і контрактні відносини. Відповідно до неї, будь-який акт обміну є процесом повної або часткової передачі «пучка правомочностей», контракт же є своєрідним каналом такої передачі.

Права власності на нерухомість визначають стимули і часові обмеження щодо інвестування, фінансування, промислово-виробничої діяльності та обміну на ринку нерухомості, а також характер розподілу та використання нерухомості й пов'язані з цим трансакційні витрати і вигоди. Таким чином, права власності є найважливішим інститутом, що визначає ефективність економічної діяльності.

В залежності від наявності/повноти пучка правомочностей на нерухомість, різняться і їх поведінка на ринку у економічних агентів-суб'єктів трансакцій. Зрозуміло, що в реальній економіці поведінка власника нерухомості й поведінка орендаря нерухомості буде різною. Економічний зміст питань прав власності на нерухомість саме і складається із визначення тих стимулів і норм, що максимізують ефективне використання (споживання) нерухомості. Проте права власності виступають як певні обмеження як для власника нерухомості, так і для інших економічних агентів. Для власника нерухомості, який має повний пучок правомочностей, обмеження виступає у вигляді відповідальності за об'єкт нерухомості і за його утримання, убезпечення тощо. Для інших економічних агентів обмеження виникають в залежності від повноти пучка правомочностей.

Пучок правомочностей/права власності на нерухомість, з одного боку, передбачає отримання економічної вигоди, соціальних благ, а з іншого – витрати на утримання, захист, убезпечення тощо.

Крім того, права власності передбачають, що вони будуть певним чином захищені та гарантовані. Пучок правомочностей є основою інституту нерухомості, але для того, щоб норми та правила діяли – необхідний механізм забезпечення виконання і дотримання цих правил, до якого можна віднести регламентацію таких правил, відповідальність економічних агентів-суб'єктів трансакції тощо.

Зупинимося на такому складовому елементі інституту як стереотипи поведінки. Наприклад, у Німеччині існує наступна практика: 80 % населення мешкає у найманому житлі і тільки 20 % – має житлову нерухомість у приватній власності, що зовсім їх не засмучує. В Іспанії і Італії – навпаки, пересічний громадянин цих країн має мешкати у власному житлі.

Що стосується українця, то в нього є певна потреба (на підсвідомості) мати житлову нерухомість у приватній власності. Історично склалося, що українець – власник житла, і приватизація нерухомості в 90-х роках ХХ століття – допомогла цьому. Але не всі громадяни, які отримали нерухомість через приватизацію у приватну власність, згодні з тим, що набуту приватну житлову нерухомість необхідно відповідним чином утримувати, нести витрати і бути відповідальним власником. Залишилися старі звички, стереотипи: житлово-комунальне господарство мусить чемно доглядати за вже приватною житловою нерухомістю; комунальні витрати – незначні. Але на практиці сьогодні – все вже по-іншому: витратність комунальних послуг кожного року зростає; інститут житлово-комунального господарства – застарів і потребує оновлення (модернізації) тощо.

Відносно дохідної нерухомості – також є свої особливості. Поведінка власника і орендаря дохідної нерухомості буде різнитися: 1. Орендар – прийшов на певний термін, і йому не варто вкладати в оновлення/модернізацію нерухомості. Його головна мета – прибутковість/надприбутковість. 2. Власник дохідної нерухомості – напевно швидше за все вкладе отриманий прибуток у розвиток підприємства, з метою отримання у довгостроковій перспективі більші прибутки ніж тепер.

Що ж стосується земельної нерухомості сільськогосподарського призначення, то орендарі такої нерухомості – теж прийшли на певний час, і намагаються заробити надприбутки – варварські ставлячись до землі, виснажуючи та порушуючи її структуру тощо.

Але з'являються і нові правила щодо вільного обігу нерухомості (крім земельної нерухомості сільськогосподарського призначення) на ринку. Нерухомість можна купувати, продавати, здавати в оренду тощо, тобто застосовувати весь масив операцій щодо нерухомості.

Останнім часом, під впливом світової економічної думки, у вітчизняних вчених з'явився інтерес до інституційної трактовки економічного розвитку. Допускаючи, що інституційне мислення та практична трансформація інститутів є одним із вирішальних факторів успішного вирішення проблем реформування соціально-економічної системи держави, інститути задають систему стимулів (як позитивних, так негативних), спрямовуючи діяльність людей у певному руслі. Завдяки цьому вони знижують рівень невизначеності та роблять соціальну сферу більш прогнозованою. Коли люди впевнені у справедливості і стабільності законів, угод та прав власності, вони стримуються від спроб крадіжок, обману, афер. Таким чином, інститути виконують свою головну функцію – економію трансакційних витрат. Проте створення та підтримання загальних «правил гри», в свою чергу вимагає чималих витрат.

Список використаних джерел:

1. *Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія / [П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій та ін.]; за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с. – С. 38.*
2. *Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: теорія і практика. Монографія. – Харків: ВВП «Контраст», 2012. – 416 с.*

УДК 336.221

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО РАХІВНИЦТВА І БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Шовкопляс Т. С.

старший. викладач кафедри економічного аналізу та обліку Національний Технічний Університет «ХПІ»

Фінансові відносини суб'єктів економіки з бюджетами різних рівнів традиційно являють важливу галузь наукових досліджень, оскільки від ефективності фінансової системи і реалізації фіскальних функцій держави у вирішальній мірі залежить стійкість фінансово-бюджетної системи країни і економічна зацікавленість господарюючих суб'єктів. У цих умовах система обліку відіграє основну роль в інформаційному забезпеченні прозорості відносин.

Ринкові перетворення економічної системи в Україні, що діють протягом останніх 20 років постійно вимагають перетворення і вітчизняної системи оподатковування. З іншого боку, процес реформування обліку діяльності суб'єктів економіки, обумовлений необхідністю його гармонізації з міжнародними стандартами фінансової звітності провокує протиріччя в податковому і бухгалтерському обліку. Під впливом постійних змін як у податковому, так і в бухгалтерському обліку положення податкового законодавства і бухгалтерського обліку часто не співпадають, що негативно впливає на практику адміністрування податків. Грунтуючись на стійких правилах одержання, обробки і надання інформації про активи, зобов'язання, капітал, доходи і витрати господарюючого суб'єкта, система обліку не може кон'юнктурно міняти методи і принципи формування інформації, підкоряючи їх постійно мінливим формам організації фінансових взаємин суб'єктів економіки і держави.

Окремою гострою проблемою є гармонізація податкового рахівництва та бухгалтерського обліку при обчисленні податку на прибуток.

Також необхідно зазначити, що сучасна вітчизняна система оподаткування формувалася в період становлення ринкової економіки. Починаючи з 1992 року і дотепер, податкова система нашої держави характеризується швидкою змінюваністю законодавства. Цей процес супроводжується наростанням протиріч між принципами й методикою бухгалтерського обліку і правилами формування інформації про податкові зобов'язання організацій. Введення Податковим кодексом України системи податкового обліку частково зменшило число таких протиріч. Податкове рахівництво можна охарактеризувати як законодавчо встановлену систему податкових розрахунків, призначеного для визначення податкової бази за податками, визначеними Податковим кодексом України в тому числі і податку на прибуток.

Проблематика узгодження інформації бухгалтерського і фінансового характеру об'єктивно обумовлена, насамперед, розбіжністю в об'єктах бухгалтерського обліку і податкового рахівництва, що вимагає вивчення відмінностей у понятійному апараті і способах розрахунків податкової бази. Відсутність раціональної, науково обґрунтованої методики організації податкового рахівництва на практиці приводить до виникнення колізійних питань і розбіжностей між податковими органами і платниками податків.

Від прозорості в проведенні податкового рахівництва залежить наповнення бюджетів різних рівнів, інвестиційної привабливості вітчизняної економіки, підвищення бізнес культури

- власниками — якості виробничого і фінансового менеджменту адміністрації;
- діловими партнерами – дотримання договірної і фінансової дисципліни, надійності організації як платника;
- статистичними органами — стійкості податкової системи держави, її вплив на економічне зростання економіки.

Ключовим моментом у розв'язанні цих питань є інтеграція бухгалтерського і податкового обліку, що дозволяє використовувати загальний понятійний апарат, єдині принципи збору, узагальнення і надання інформації, необхідної для всіх перерахованих користувачів. Практично повна відсутність теоретичних і науково обґрунтованих рекомендацій з оптимізації і узгодженню взаємин системи бухгалтерського обліку і податкового рахівництва вимагає глибокого дослідження цієї проблеми й стає важливою складовою вдосконалення теорії фінансової науки.

Через подвійну запис по рахунках, що надає «закільцьовану» замкнутість, введення первинних документів, систематизацію реєстрах аналітичного і синтетичного обліку бухгалтерський облік є більш об'єктивним. Податковий облік є більш недостатньо об'єктивним і розмитим. При обчисленні податкових зобов'язань можна (за «бажанням» платника податків-суб'єкта економіки) завищати чи знижати податкові зобов'язання.

На нашу думку, саме податковий облік лежить в основі податкового рахівництва. Що і породжує проблему гармонізації податкового і бухгалтерського обліку.

Сам же процес податкового рахівництва потребує чіткої та прозорої організації з метою забезпечення суб'єктів податкових розрахунків достовірною всебічною інформацією про нарахування і виконання податкових зобов'язань, наявність податкового боргу і його погашення, переплати, відшкодування з бюджету в розрізі платників податків і зборів.

УДК 628:343.8

АЛЬТЕРНАТИВЫ В ВОДОСНАБЖЕНИИ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ РОССИИ

Захаров А. В.

начальник кафедры управления тыловым обеспечением УИС и коммерции, кандидат технических наук, доцент, полковник внутренней службы

Сидоров Д. Г.

Необходимое материально-бытовое обеспечение осужденных, рассматриваемое как совокупность условий для удовлетворения их естественных потребностей в пище, одежде и жилище, является обязательным условием нормального существования осужденных в местах лишения свободы.

В настоящее время водоснабжение пенитенциарных учреждений осуществляется из поверхностных или подземных водоисточников, но во всем мире все чаще поднимается вопрос о рациональном использовании природных ресурсов, из которых особенно необходимым и ценным является вода. Для удовлетворения потребностей осужденных и обеспечения нормальной жизнедеятельности в пенитенциарных учреждениях России ведомственными нормативными документами установлена норма расхода воды на одного человека, составляющая 100–130 л/сутки. По отчетным данным учреждений Федеральной службы исполнения наказаний России (ФСИН России) в 2012 году потребление холодной воды составило 51147364 м³. За девять месяцев 2013 года – 38686497 м³ при плане 55436955 м³. Если использовать новые технологии, то значительную часть этой потребности можно перекрыть дождевой водой, которая в настоящее время сливается в систему канализации. В широтах Российской Федерации дождевой воды выпадает вполне достаточно. Но поскольку дождь идет не каждый день, воду надо собирать в дождливые периоды и накапливать, чтобы затем использовать. Учреждения ФСИН России разбросаны по всей территории Российской Федерации, при этом среднегодовое количество осадков

составляет 571 мм., что позволяет собирать с 1 м² площади 0,571 м³ воды. Учитывая площадь пенитенциарных учреждений, объемы собираемой воды могут быть значительные.

Основными элементами системы по сбору дождевой воды являются: участок водосбора; фильтры для очистки; резервуар для хранения; параллельный водопровод.

Крыша – первый этап сбора дождевой воды, от типа и конструкции крыши, от состояния его поверхности зависит качество получаемой дождевой воды, поэтому желательно что бы она была выполнена из экологических материалов. С крыши дождевая вода попадает к внешним каналам, которые направляют ее к резервуару: водосточные трубы и желоба, насадки и «водосточные ловушки». Резервуар для накопления и хранения дождевой воды может быть подземным или наземным. Для этого используют емкости, изготовленные из материалов, со временем не теряющие своих свойств – бетона, пластика, стекловолокна и т.п. Распространенным считают высококачественный полиэтилен, который не пропускает тепло и свет, что важно для хранения дождевой воды в наземной емкости. Подземный резервуар закапывают недалеко от здания. Он охлаждается естественным путем, что снижает жизнеспособность бактерий, которые находятся в дождевой воде. Важное условие при установке подземного резервуара – низкий уровень грунтовых вод. Слой грунта над установленным резервуаром не должен превышать 50 см, тогда давление грунта на резервуар будет снижено до оптимальной величины. Подземные резервуары желательно иметь объем не менее 3 м³. Резервуар для хранения дождевой воды должен плотно закрываться, иметь специальный защитный экран, который сделает невозможным попадание насекомых и микроорганизмов.

Вода, которую планируют использовать для бытовых нужд, должно соответствовать санитарно-гигиеническим нормам. Поэтому нужно устройство комплексной системы очистки воды, которую осуществляют различными способами.

Один из путей эффективной очистки дождевой воды – использование фильтров. Обычно используют два фильтра: первичный, который устанавливают непосредственно у бассейнов, и вторичный, который может быть грубее или тоньше в зависимости от дальнейшего назначения дождевой воды. Распространенный в настоящее время вариант фильтрации – использование песка, щебня и активированного угля, слоями засыпаны на входе в резервуар.

Параллельный водопровод – последний этап системы сбора и использования дождевой воды, откуда она попадает в санитарные помещения зданий, стиральные машины банно-прачечных комплексов, моечную площадку гаража или в систему орошения участка подсобного хозяйства пенитенциарного учреждения. Подача воды может осуществляться естественным путем (если резервуар для хранения находится на уровне труб системы водоснабжения) или с использованием насосов.

Выглядит процесс сбора воды следующим образом: дождевая вода по водосточным трубам поступает через ряд фильтров, в частности: самоочищающийся фильтр предварительной очистки, который располагают перед песколовкой в специально отведенную для нее емкость из листового полипропилена.

К емкости подключен песочный фильтр с циркуляционным насосом, который легко промывать с помощью переключателя, служащий для тонкой очистки воды (что позволяет хранить ее в течение длительного срока). В конце системы установлен насос с автоматикой, с помощью которого вода отдельной системой труб подается конечному потребителю. Кроме указанного оборудования, систему в любой момент можно совершенствовать дополнительными методами доочистки воды: хлорирование, озонирование, обеззараживание воды ультрафиолетовыми лампами, обработка активным кислородом. Следует отметить, что система сбора и хранения дождевой воды не дешевое удовольствие, но это независимость от поставщиков воды и посильный вклад в улучшение экологической ситуации региона. Так же можно отметить, что именно для пенитенциарных учреждений такой инновационный подход положит начало к экономии такого природного ресурса как вода, что позволит существенно снизить расходы по ресурсному обеспечению и сэкономленные средства направить на улучшение и развитие пенитенциарной системы РФ.

Правовою основою відносин між Україною та Європейським союзом є Угода про партнерство та співробітництво, яка діяла впродовж тривалого часу, а саме з 1998 до 2008 року. Ця угода стала початком співпраці з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань, в рамках якого проводилися щорічні зустрічі керівників України та Євросоюзу та консультації міністрів. Однак, здійснення цієї програми, не призвело до зміни стриманого ставлення керівництва ЄС до можливого поглиблення інтеграції України в ЄС. З 2009 року відносини між Україною та Євросоюзом розвиваються в рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство». На даний момент уряд України розраховує в кінці листопада підписати угоду про асоційоване членство України в ЄС на саміті у Вільнюсі. У той же час перспективи подальшої інтеграції України та ЄС наразі ще неясні.

Підписання угоди про асоційоване членство України в ЄС передбачає створення Зони Вільної Торгівлі між Україною і ЄС. А також широке зближення економічних, соціальних, законотворчих, екологічних і інших норм.

Прогнозовані економічні наслідки підписання Україною зазначеної угоди мають базуватись на певних дослідженнях з прозорою методологією.

Так, згідно з результатами дослідження, проведеного під керівництвом Єврокомісії, економічні наслідки від створення Зони Вільної Торгівлі між Україною і ЄС будуть позитивними.

Узгодження економічних, соціальних, законотворчих, екологічних і інших норм України з вимогами ЄС вимагатиме затрат фінансових і часових ресурсів, однак у довготерміновій перспективі матиме наслідком сталий позитивний ефект на добробут населення, становлення прозорості і ефективності державного сектору.

Розглянемо вплив підписання такої угоди на фінансову діяльність агросектору України. Отже, як повідомляє директор з наукової роботи Інституту економічних досліджень і політичних консультацій Вероніка Мовчан, в умовах інтеграції до Євросоюзу Український аграрний сектор може отримати такі переваги:

- Встановлення нульових ввізних мит у ЄС на товари, на які не поширюються тарифні квоти (близько 80 % тарифних ліній)

- Введення тарифних квот з нульовою процентною ставкою в рамках квоти для експорту в ЄС продукції тваринництва, зернових культур

- Скасування експортних субсидій на сільськогосподарську продукцію ЄС, призначену для продажу в Україні

- Гармонізація стандартів ЄС

- Можливості обміну досвідом і технологіями.

У той же час сільське господарство України очікують і складності, а саме:

- Зростання конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження ввізних мит на сільськогосподарську продукцію протягом 10 років до 2,1 % з 6,5%

- Витрати на перехід і подальше дотримання стандартів ЄС.

Угода про асоціацію передбачає потужний інструмент регулювання у продовольчій сфері під назвою «квоти на імпорт». Суть у тому, що з цілого пакету позицій обирається якийсь пороговий розмір безмитного ввезення: певний обсяг товарів можна ввести насправді безкоштовно, а решту – на загальних основах із сплатою всіх мит.

Квоти, надані ЄС Україні, досить скромні. Наприклад, європейські партнери готові звільнити від мит лише 400 тисяч тонн кукурудзи – правда, протягом п'яти років готові поступово збільшити квоту до 650 тисяч тонн. Іншими словами, безмитно в Європу буде ввозитися не більше 10 % від нинішнього обсягу українського експорту.

Передбачені квоти і на ті товари, обсяг експорту яких в ЄС є поки що незначним. Так, Україна отримає право експортувати в ЄС в цілому до 6 тисяч тонн яєць, що становить близько 0,5 % від загального обсягу внутрішнього виробництва яєць в нашій країні. По молоку розміри квоти становлять 0,9 % від загального обсягу внутрішнього виробництва. Аналогічна ситуація і по інших продуктах цієї групи.

За результатами проведеного нами дослідження, ми можемо зробити такі висновки: квоти на головні позиції українського експорту продовольчих товарів надто малі, щоб їх виробничий обсяг стрімко та значно виріс. На практиці, такий порядок часткової вільної торгівлі дасть можливість певним українським експортерам кілька збільшити свої прибутки шляхом звільнення від сплати мит.

УДК 368.914

КЛЮЧОВІ РИЗИКИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Цікановська Н. А.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи національного банку України (м. Київ)

В умовах невизначеного та мінливого ринкового середовища ризики є невід'ємною складовою діяльності недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ). Негативні наслідки реалізації ризиків можуть суттєво погіршити фінансовий стан фонду, тому виділення ключових ризиків, притаманних діяльності НПФ, та управління ними необхідно розглядати як обов'язковий елемент механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ.

Враховуючи різноманітність підходів учених-економістів до тлумачення сутності ризику, пропонуємо трактувати це поняття як ситуацію невизначеності кінцевого результату вибору серед існуючих альтернатив, яка може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків, імовірність настання яких може бути оцінена.

На наше переконання, серед різноманіття ризиків діяльності НПФ слід виокремити такі ключові ризики, як ринковий, ліквідності, кредитний та операційний.

Ринковий ризик полягає у можливості виникнення фінансових втрат (збитків) НПФ внаслідок зміни ринкової вартості фінансових інструментів у складі інвестиційного портфеля, сформованого компа-

нією з управління активами в процесі управління пенсійними коштами. Ринковий ризик актуалізується при зміні стадій економічного циклу розвитку країни або кон'юнктурних циклів розвитку фінансового ринку, коли змінюється співвідношення попиту і пропозиції, а також рівень цін на фінансові інструменти як на фінансовому ринку в цілому, так і в окремих його сегментах.

У складі ринкового ризику слід виділити валютний, процентний та ціновий ризики.

Валютний ризик, або ризик обмінних курсів, властивий діяльності НПФ у разі, якщо законодавством дозволено вкладати частину коштів у фінансові інструменти, номіновані в іноземній валюті. Валютний ризик реалізується під час несприятливої зміни курсу іноземної валюти, в яких номіновані активи НПФ, відносно національної валюти, в якій обліковано зобов'язання НПФ.

Процентний ризик пов'язаний з чутливістю поточної вартості боргових фінансових інструментів з фіксованою доходністю до зміни ринкових процентних ставок.

Ціновий ризик проявляється в коливанні цін на фінансові інструменти на ринку цінних паперів.

Ризик ліквідності реалізується у разі неможливості швидкого переведення пенсійних активів в їх грошовий еквівалент без істотної втрати вартості. Існування ризику ліквідності пояснюється тим, що попит на ті чи інші фінансові інструменти може змінюватися з часом, у тому числі зникати зовсім на певний час. До того ж, необхідно враховувати труднощі реалізації активу впродовж короткого проміжку часу за ціною, яка влаштовує продавця, адже для пошуку найкращих зустрічних пропозицій з боку потенційних покупців потрібний більш тривалий час.

Ризик ліквідності включає такі складові, як ризики ринкової та балансової ліквідності. Ризик ринкової ліквідності полягає у неможливості реалізувати пенсійний актив на фінансовому ринку в певні терміни без суттєвих втрат.

Ризик балансової ліквідності закладається в тому, що НПФ може виявитись неплатоспроможним та не виконає своїх зобов'язань перед учасниками та контрагентами.

Кредитний ризик становить ризик втрат, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань перед НПФ його контрагентом (банком-зберігачем, компанією з управління активами, адміністратором НПФ та ін.), або емітентом цінних паперів, в які вкладено пенсійні кошти НПФ.

Складовими кредитного ризику є: ризик неплатоспроможності; ризик дефолту (банкрутства); ризик репутації, під яким розуміється ризик свідомого невиконання зобов'язань, що не обумовлене погіршенням фінансово-економічного стану. Реалізація кредитного ризику може призвести не лише до фінансових втрат учасників НПФ, але і до зменшення їх довіри до фонду, переведення пенсійних накопичень до іншого НПФ, появи проблем із залученням фондом нових вкладників тощо.

Операційний ризик охоплює ризик виникнення втрат (збитків) в результаті недоліків або помилок в ході здійснення внутрішніх процесів, допущених з боку співробітників, функціонування інформаційних систем або технологій.

У складі операційного ризику слід виділити ризики: управлінський, персоналу, технологічний та технічний.

Управлінський ризик виникає в результаті помилкових управлінських рішень керівництва, реалізується при недостатній компетенції керуючих в питаннях пенсійного забезпечення, менеджменту або кадрової політики.

Ризик персоналу пов'язаний зі свідомими або несвідомими помилками в роботі персоналу, викликаними несумлінністю або недбалістю співробітників, їх некомпетентністю, недостатністю або нестійкістю штату або порушеннями кримінального характеру (шахрайство, несанкціонована діяльність).

Технологічний ризик пов'язаний з технологіями, які використовуються. Під технологіями розуміють технологічні процеси в НПФ (від паперового документообігу до використання програмного забезпечення). Ризик може реалізуватися під час укладання договору про недержавне пенсійне забезпечення, отримання та обліку внесків, розміщення коштів, обчислення інвестиційного доходу, нарахування і виплати пенсій тощо.

Технічний ризик – ризик втрат, пов'язаних з недосконалістю або збоями в роботі комп'ютерних або телекомунікаційних систем, програмного забезпечення.

Оскільки всі перелічені ризики, або частина з них, можуть бути реалізовані в діяльності НПФ одночасно, то можна говорити про існування сукупного ризику НПФ.

На даний час управління ризиками вітчизняних НПФ здійснюється лише частково, а саме: компаніями з управління активами в частині управління ризиками, пов'язаними з інвестуванням пенсійних активів. При цьому розробку внутрішніх правил та процедур з оцінки і управління такими ризиками виконують компанії з управління активами самостійно. Управління ризиками НПФ, пов'язаними з адмініструванням фондів та зберіганням пенсійних активів, чинними нормативно-правовими актами не регламентується, тому управління сукупним ризиком НПФ фактично не здійснюється. Тому подальші напрями досліджень слід спрямувати на розвиток науково-методичних засад управління сукупним ризиком НПФ.

Список використаних джерел:

1. Балабанов И. Т. *Риск-менеджмент* / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
2. Рудашевский В. Д. *Риск, конфликт и неопределенность в процессе принятия решений и их моделирование* / В. Д. Рудашевский. – М. : Экономика, 1990. – 225 с.

3. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М. : Мысль, 1989. – 187 с.
4. Шапкин А. С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций : учебник / А. С. Шапкин, В. А. Шапкин. – М. : Дашков и К, 2009. – 879 с.
5. Богоявленский С. Б. Управление риском в социально-экономических системах : Учебное пособие. / С. Б. Богоявленский. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 144 с.

УДК 368

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Ткаченко Н. В.

завідувач кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ), доктор економічних наук, професор

Для забезпечення виконання страховиком зобов'язань перед власниками полісів та третіми особами, активи повинні надійно управлятися з урахуванням профілю зобов'язань страхової компанії і, крім того, з урахуванням повної характеристики співвідношення її ризиків і доходів. В зарубіжній практиці загальноприйнятими є такі методи управління активами страхової компанії, як: метод тестування грошових потоків, метод балансування, методи імунізації та динамічного аналізу.

Метод тестування грошових потоків вперше був застосований в США в штаті Нью-Йорк в 1986 році у відповідь на створення страховиками нових страхових послуг, прив'язаних до процентних ставок. В результаті будь-яка страхова компанія, яка пропонує ануїтети та договори страхування із гарантованим рівнем доходності, зобов'язана проводити найпростіший аналіз активів і пасивів, тобто тестування грошових потоків. Щорічно за даною методикою компанії зобов'язані аналізувати свої активи і пасиви та надавати результати такого аналізу державному органу страхового нагляду та контролю. Ті страхові компанії, які не дотримуються цього припису, мусять створювати значно більші страхові резерви. Цей метод враховує багатогранність впливу зміни процентних ставок на активи та зобов'язання (кількість договорів, що розриваються, сплата додаткової премії). Його застосування дозволяє, в середньостроковій перспективі, здійснити прогнозування фінансових результатів діяльності страхової компанії та динаміки її власного капіталу, а також оцінити можливість виконання нею своїх зобов'язань.

Перевагою даного методу є його простота та можливість передбачення, а отже, і попередження можливих негативних тенденцій. Наприклад, аналіз свідчить, що підвищення процентних ставок збільшує кількість розірваних договорів страхування життя, а з іншого боку показує, як зниження ставок зменшує прибутковість. Значимість методу тестування грошових потоків ще більш зросла після того, як міжнародне рейтингове агентство Moody's почало застосовувати його для перевірки розходжень між активами і пасивами.

Водночас, методу тестування грошових потоків притаманні й певні недоліки. По-перше, при використанні зазначеного методу (як і взагалі методів, які базуються на моделюванні) кінцевий результат може бути отриманий шляхом маніпуляцій; по-друге, метод не враховує ризики, обумовлені продажем нових страхових послуг; по-третє, він враховує лише ризик зміни процентних ставок, водночас не приймаються до уваги підприємницький та валютний ризики, ризик коливання курсів акцій.

Наступний метод управління активами і пасивами – метод балансування активів і пасивів – полягає у максимальному наближенні обсягів активних і пасивних операцій, з однаковими строками виконання. Прикладом застосування даного методу можуть бути операції купівлі певних цінних паперів із датою погашення, яка відповідає даті виникнення певного зобов'язання. Використання методу балансування активів і пасивів дозволяє практично усунути ризик коливання процентних ставок, та сприяє своєчасному і повному виконанню зобов'язань, строки і суми яких заздалегідь відомі.

Не дивлячись на те, що теоретично даний метод дозволяє нівелювати, при розрахунках, ризик коливання процентних ставок, страхові компанії вважають, що його важко застосовувати і він, з кількох причин, мало підходить для аналізу фактичного стану речей. Це зумовлено тим, що по-перше, основною проблемою застосування цього методу є непрогнозованість моментів настання зобов'язань страхової компанії. Так, при страхуванні життя страхувальники можуть отримати кредит, достроково припинити договір страхування тощо і, відповідно, це впливатиме на величину їх майбутніх доходів. Точний прогноз часу і обсягів, в яких страхувальники можуть скористатися своїми правами практично не можливий. Ще в більшій мірі фактор невизначеності притаманний страховим компаніям, які надають послуги із страхування іншого, ніж страхування життя.

Ще одним недоліком зазначеного методу є його недостатня гнучкість, яка зумовлює зниження прибутковості страхових операцій. Навіть в тих рідкісних випадках, коли балансування грошових потоків досягнуте, воно може виступати обмежуючим фактором. Адже намагання досягти точного вирівнювання активів і пасивів може призвести до того, що страхова компанія змушена буде інвестувати в ті активи, які явно менш прибуткові, та краще підходять за строками погашення, ніж в альтернативні активи із подібним рівнем ризику та іншими строками погашення.

Реакцією на недоліки притаманні методу балансування грошових потоків була поява методу імунізації. Його суть полягає у підборі та включенні до портфеля таких фінансових інструментів, які мінімі-

зують його чутливість до зміни відсоткових ставок на ринку, тобто він полягає не у прагненні збалансувати самі грошові потоки, а в намаганні вирівняти чутливість своїх активів і пасивів до зміни відповідних процентних ставок. Це забезпечується за умови ефективного структурування портфелю, що, в свою чергу, дозволяє, при коливанні процентних ставок, компенсувати зміну вартості зобов'язань відповідною зміною вартості активів. Методика імунізації передбачає зниження чутливості фінансових інструментів до впливу відсоткового ризику, саме тому виникає потреба у вимірюванні даної чутливості. Показником, який найчастіше застосовується для цього, є середньозважений строк погашення фінансового інструмента – «дюрація». Аналогічно до раніше зазначених методів, розрахунок дюрації дозволяє визначити, наскільки поточний стан активів компанії відповідає її прогнозованим майбутнім зобов'язанням, що, в свою чергу, дозволяє оцінити її фінансову стійкість та необхідність заходів з реструктуризації активів.

В основу динамічного фінансового аналізу покладено використання генератора сценаріїв, який визначає варіанти ймовірних сценаріїв розвитку загальної економічної ситуації та зміни вартості активів і пасивів компанії. Тобто, динамічний фінансовий аналіз є процесом аналізу та прогнозування фінансового стану страхової компанії з врахуванням різноманітних факторів, які спроможні вплинути на кінцеві фінансові результати діяльності страховика. Динамічний фінансовий аналіз може здійснюватися для різних цілей і призначатися для використання при прийнятті управлінських рішень з питань менеджменту у сферах андеррайтингу, інвестиційної діяльності, актуарних розрахунків, планування тощо.

Слід зазначити, що, порівняно з іншими методами, моделі динамічного фінансового аналізу дозволяють глибше та повніше усвідомити сутність ризиків та обсяг потенційних доходів від реалізації різних корпоративних стратегій. На сьогодні динамічний фінансовий аналіз – це єдиний метод, який дозволяє, з високим ступенем деталізації, описати майбутні грошові потоки страхової компанії в цілому, включаючи аналіз програми перестрахування, моделювання впливу крупних техногенних аварій та стихійних лих, а також враховуючи взаємний вплив випадковостей. Варто зазначити, що динамічний фінансовий аналіз є методом, який використовується для комплексного аналізу діяльності страхових компаній. Основна перевага цього методу полягає у можливості моделювання діяльності страхової компанії в комплексі, а саме її активів, пасивів та взаємозв'язків між ними. Використання методу динамічного фінансового аналізу для потреб вітчизняних страхових компаній доволі перспективне. Це зумовлено тим, що порівняно з економічно розвинутими країнами, економічна ситуація і ситуація на страховому ринку України характеризуються значно більшою невизначеністю. При цьому, очевидно, що найбільш імовірними споживачами методу динамічного фінансового аналізу будуть найкрупніші страхові компанії, оскільки в сучасних умовах побудова моделі динамічного фінансового аналізу для вітчизняної компанії потребує значного обсягу досліджень і ресурсів.

УДК 368.01

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДОВКІЛЛЯ

Проценко О. Л.

доцент кафедри філософії та суспільних наук Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ), кандидат біологічних наук, доцент

У сфері страхування екологічних ризиків загальноновизнаним є підхід, який має назву «забруднювач платить». Це означає, що суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до законодавства країни перебування можуть стати причиною екологічного інциденту повинні застрахувати ризики на випадок аварій і/або стихійних лих. Однак, жодна держава (у випадку обов'язкового страхування екологічних ризиків), або страхова компанія чи навіть страховий пул (у випадку як обов'язкового, так і добровільного страхування екологічних ризиків) не спроможні компенсувати наслідки аварії подібної до аварії на Чорнобильській АЕС. Саме тому, хоча і на превеликий жаль, в Україні вперше в світі, через об'єктивну неможливість компенсувати величезні та довготривалі збитки завдані аварією на Чорнобильській атомній станції, у складі Державного бюджету було утворено Фонд для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення (далі – Фонд), кошти до якого надходять з державного бюджету. Одним же основних джерел наповнення державного бюджету є оподаткування. Таким чином, можна говорити про те, що в Україні вже давно до складу різних податків у неявному вигляді входить екологічний податок, кошти від якого направлялися та направляються на ліквідацію наслідків екологічного інциденту.

Виходячи з цього, завданням екологічного оподаткування, крім відшкодування власне некомпенсованої екологічної шкоди повинне бути також створення достатніх фінансових резервів для забезпечення компенсації некомпенсованої екологічної шкоди, яка виникає внаслідок екологічних інцидентів.

Як і у випадку зі страхуванням екологічних ризиків, в основу практики вітчизняного екологічного оподаткування також покладено концепцію «забруднювач платить».

Відповідно до підпункту 14.1.57 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, екологічний податок – «загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмо-

сферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року, а також за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів, для забезпечення екологічної безпеки, а також безпеки життя та здоров'я громадян [1]. Хоча утилізаційний збір на транспортні засоби навряд чи можливо вважати екологічним податком, оскільки він швидше є засобом впливу зацікавлених бізнесових кіл на ринкову ситуацію у сфері виробництва і збуту цих засобів.

Якщо користуватися трактуванням екологічного податку наведеним вище для визначення його бази, то виявляється, що такою базою є обсяги забруднювачів, які надходять у довкілля або зберігаються в ньому, і утворюються в ході виробництва благ. При цьому, на практиці реалізується принцип «забруднювач платить».

Однак чи виправданим є застосування саме цього принципу у випадку екологічного оподаткування у вітчизняних реаліях. Очевидно, що ні. Адже, крім можливих позитивних, але дещо віддалених в часі наслідків, як-от: впровадження більш «чистих» технологій, заміна застарілого обладнання новим, перехід до глибинної переробки сировини, широке впровадження інноваційних технологій, зменшення рівня безробіття тощо використання в екологічному оподаткуванні принципу «забруднювач платить» спричиняє подорожчання вироблених благ, що, в свою чергу, знижує конкурентоздатність вітчизняних виробників. Це в короткостроковій перспективі. В довгостроковій перспективі застосування принципу «забруднювач платить» позбавляє державу і/або її окремі території достатнього для підтримання довкілля в нормативному стані обсягу коштів.

Таким чином, вітчизняний екологічний податок за визначенням призначається для відшкодування виключно некомпенсованих екологічних збитків, які виникають внаслідок розтягнених в часі шкідливих впливів на довкілля. Такий підхід до трактування екологічного оподаткування суттєво звужує сферу його застосування.

Водночас, європейський підхід до визначення бази екологічного оподаткування є значно ширшим і передбачає, що сплачувати екологічний податок поряд з виробниками благ повинні і кінцеві їх споживачі.

Так, згідно з визначенням Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD) екологічні податки визначаються як: «Податки, податковою базою яких є фізичні одиниці (або їх впливи), що справляють конкретно доведений негативний вплив на довкілля» [2].

За умов застосування європейського підходу до екологічного оподаткування передбачається включення екологічного податку до вартості благ у визначених законом випадках. Зазначимо, що при цьому: по-перше, суттєво розширюється база екологічного оподаткування, по-друге, суттєво зменшується податковий тягар для виробників, по-третє, забезпечується орієнтація споживача на придбання більш екологічно «чистих» благ, оскільки, в ідеалі, при раціонально побудованій системі справляння і адміністрування екологічного податку екологічно «брудні» блага повинні бути дорожчими, а, отже і менш затребуваними споживачами порівняно з «чистими».

Разом з тим, страхування екологічних ризиків не призначене для покриття віддалених в часі наслідків екологічних інцидентів, які відносяться до некомпенсованих екологічних втрат, тоді як екологічне оподаткування не призначається для відшкодування можливих раптових наслідків довготривалих некомпенсованих екологічних втрат.

Крім того, і це чи не найголовніше, в разі застосування європейського підходу до справляння екологічних податків вони можуть і повинні бути використані для формування: по-перше фондів призначених для швидкої компенсації наслідків екологічних інцидентів, а по-друге виступати в якості постійного джерела коштів для відшкодування збитків завданих докіллю внаслідок некомпенсованих екологічних втрат та для компенсації віддалених наслідків екологічних інцидентів.

Таким чином, екологічне оподаткування повинно застосовуватися в якості фінансового інструменту, призначенням якого є забезпечення нормативних якісних характеристик довкілля. При цьому, основним його призначенням має бути забезпечення надходження в необхідних обсягах коштів для компенсації наслідків поступового неаварійного забруднення довкілля, а також створення фондів компенсації завданих екологічними інцидентами втрат.

Список використаних джерел:

1. Податковий Кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>
2. OECD Glossary of Statistical Terms. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=6437>

К ВОПРОСУ ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Буранова Е. А.

*кандидат экономических наук, доцент, заместитель начальника кафедры экономики и менеджмента Академии
ФСИН России*

Обеспечение экономической безопасности входит в состав важнейших функций государства. Проблема экономической безопасности никогда не существовала сама по себе. Она является производной от задач экономического роста на каждой ступени развития общества. Конкретное содержание этой проблемы изменяется в зависимости от сложившихся в данный период внутренних и внешних условий.

Безопасность как экономическая категория (экономическая безопасность) предполагает поддержание экономики на том уровне развития, который обеспечивал бы нормальную жизнедеятельность населения, в частности его занятость, возможности дальнейшего экономического роста, поддержание в рабочем состоянии всех систем, необходимых для успешного развития и создания условий жизни населения.

Субъектно-объектные отношения экономической безопасности реализуются на нескольких уровнях:

- мегауровень – глобальная, общемировая экономическая безопасность;
- макроуровень – экономическая безопасность национальной экономики;
- мезоуровень – экономическая безопасность региона, отрасли;
- микроуровень – экономическая безопасность предприятия, домохозяйства, личности.

Экономическая безопасность является определяющей в развитии производства и рыночных отношений, обмена товарами и услугами. Она также формирует обеспечение превентивных мер и защитно-охранительных мероприятий.

Во внешних отношениях главное внимание уделяется по-прежнему военной безопасности, но во внутренних отношениях – уже социальной. При этом в отношениях с глобальной окружающей средой доминирует экология. Определяющим базисом всех составляющих национальной безопасности является отлаженный социально-экономический механизм, от которого зависит уровень благосостояния населения.

Для понимания сущности экономической безопасности важно уяснить ее связь с понятиями «развитие» и «устойчивость». Развитие – один из компонентов экономической безопасности. Если экономика не развивается, то у нее резко сокращаются возможности выживания, сопротивляемость и приспособляемость к внутренним и внешним угрозам. Устойчивость и безопасность – важнейшие характеристики экономики как единой системы. Их не следует противопоставлять, каждая по-своему характеризует состояние экономики. Устойчивость экономики отражает прочность и надежность ее элементов, вертикальных, горизонтальных и других связей внутри системы, способность выдерживать внутренние и внешние «нагрузки». Безопасность – это состояние объекта в системе его связей с точки зрения способности к выживанию и развитию в условиях внутренних и внешних угроз, а также действия непредсказуемых и труднопрогнозируемых факторов.

Чем более устойчива экономическая система, тем жизнеспособнее экономика, а значит, и оценка ее безопасности будет достаточно высокой. Нарушение пропорций и связей между разными компонентами системы ведет к ее дестабилизации и является сигналом перехода экономики от безопасного состояния к опасному.

Мировая экономика при общей тенденции к интернационализации и росту становится более нестабильной, а динамика ее развития – менее предсказуемой. Появление множества дополнительных и непредсказуемых факторов, таких как международный терроризм, участвовавшие природные и техногенные катастрофы, эпидемии новых видов заболеваний и другие, кардинальным образом меняет прогнозы ее развития.

В мире появилась так называемая новая экономика, которая совсем не похожа на старую, классическую рыночную экономику. В «новой экономике» бурно развивается производство и сбыт наукоемких технологий, происходит компьютеризации информационного пространства. Более быстрыми темпами растет рыночная стоимость компаний, осуществляющих исследования и разработки в новейших областях науки и техники. Система государственных приоритетов ведущих стран переориентируется на повышение уровня образования и укрепления здоровья населения, создание примерно равных условий жизнедеятельности каждого гражданина.

Соответственно, новые создавшиеся условия функционирования экономики позволяют сформулировать сущность понятия «экономическая безопасность» и на основе предложенного определения попытаться сформулировать цели, задачи и функции государства, обеспечивающих защиту экономических интересов.

Таким образом, экономическая безопасность является глобальной составляющей системы национальной безопасности и приобретает роль ведущей в силу основополагающего значения экономического потенциала хозяйственной деятельности и мировых отношений. Анализ содержания известных трактовок понятия

«экономическая безопасность» показал, что сущность данного понятия трансформируется в зависимости от структурных преобразований в экономике и вновь созданных условий функционирования экономики.

В концепции правового механизма обеспечения экономической безопасности главным требованием является наличие индикативного анализа, как метода экономических исследований, суть которого – выявить тенденции изменения показателей экономической безопасности.

Индикаторами экономической безопасности являются известные нормативные характеристики и показатели, которые:

- 1) в количественной форме отражают угрозы экономической безопасности;
- 2) обладают высокой чувствительностью и изменчивостью, поэтому предупреждают общество, государство и субъектов рынка о возможных опасностях в связи с изменением макроэкономической ситуации;
- 3) выполняют функции индикаторов не отдельно друг от друга, а лишь в совокупности, т.е. взаимодействуют в достаточно сильной степени.

Следует отметить, что для построения системы экономической безопасности именно третье свойство является самым важным. Взаимодействие индикаторов существует всегда, но только при определенных условиях нарастания опасности оно выходит за установленные границы, приобретает экстремальный характер и становится очевидным. Накопление информации о численных параметрах такого взаимодействия необходимо для определения социально-экономических последствий, принимаемых макроэкономических решений, оценки значимости тех или иных угроз экономической безопасности.

В настоящее время для анализа экономической безопасности установлено 150 показателей, характеризующих практически все стороны социально-экономического развития страны и отвечающих вышеперечисленным требованиям. Вместе с тем при мониторинге угроз экономической безопасности и государственной деятельности по защите национальных интересов страны в области экономики необходимо выявить критические точки, выход за пределы которых грозит разрушительными процессами. Следовательно, из всего множества индикаторов уровня угроз экономической безопасности необходимо выделить тех, которые отражают эти критические точки. Именно эти индикаторы будут использоваться в качестве пороговых значений экономической безопасности.

Таким образом, пороговые значения экономической безопасности – это количественные индикаторы, численно отражающие предельно допустимые с позиции экономических интересов соотношения пропорций хозяйственной деятельности, несоблюдение которых препятствует нормальному ходу экономического развития различных элементов воспроизводства, что угрожает экономической безопасности страны.

УДК 044.05

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ НА РІВЕНЬ СКЛАДНОСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ

Молдавчук В. С.

заступник начальника Головного управління – командувача внутрішніх військ України по роботі з особовим складом

Важливою функцією, яка виконується органом військового управління внутрішніх військ в умовах виникнення заворушень суспільно-політичного характеру, особливо при проведенні спеціальної операції з їх припинення, є прийняття рішення на виконання службово-бойових завдань. Однією із основних складових прийняття адекватного ситуації рішення є оцінювання та прогнозування суспільно-політичної обстановки (СПО) з метою визначення факторів і обставин які зумовлюють оперативну обстановку.

Визначено, що рівень складності СПО (звичайна, ускладнена, кризова та надзвичайна) значною мірою залежить від соціальної напруженості поняття якої можливо сформулювати як особливий соціально-психологічний стан населення або окремих його соціальних груп, який залежить від рівня задоволення їх потреб і проявляється в девіантній поведінці або зміні місця проживання та сімейного стану. Встановлені рівні змінюваності СПО: стабільна та нестабільна.

Для визначення кількісних і якісних оцінок напруженості СПО, її рівня та стабільності розроблена математична модель, схема якої наведена на рисунку 1.

Модель формування напруженості СПО

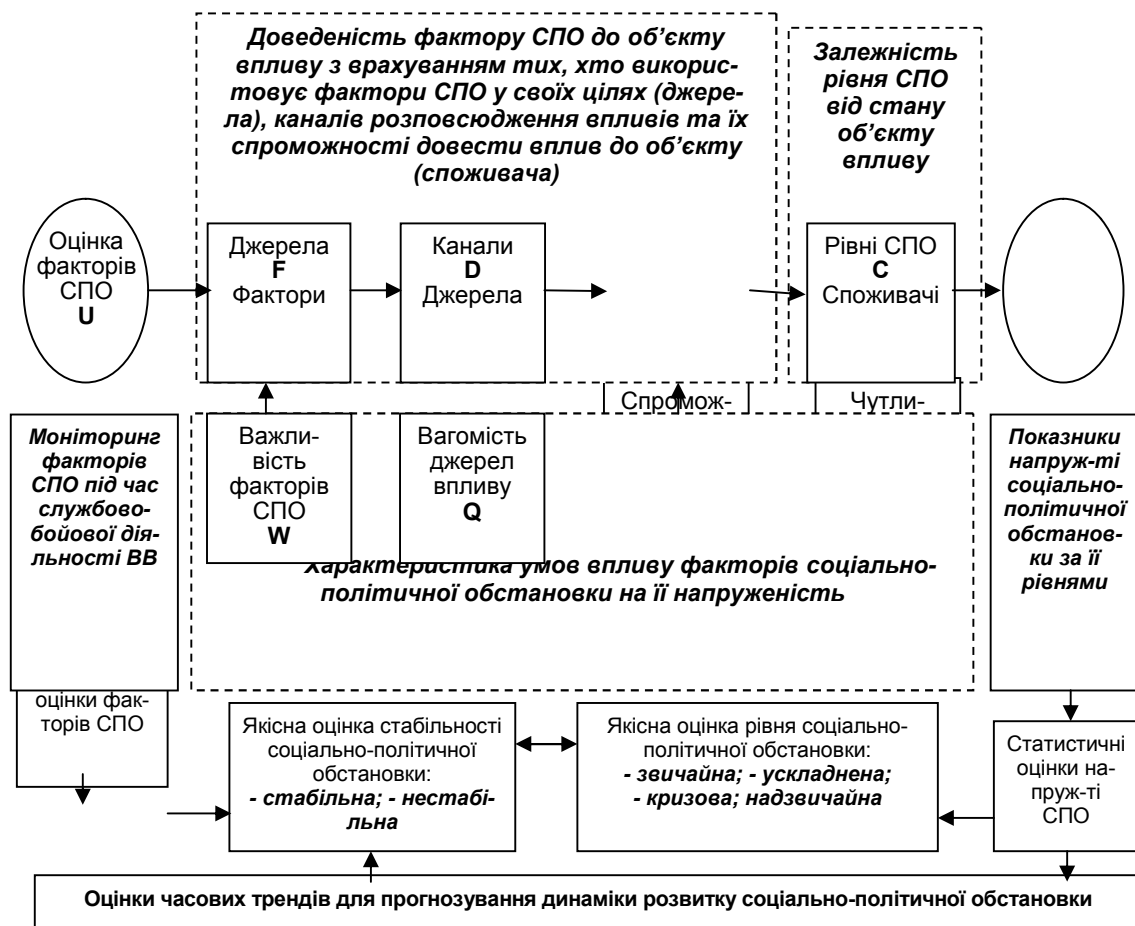

Рисунок 1. Математична модель формування оцінок напруженості соціально-політичної обстановки та оцінки її стабільності і рівня

Математична модель для розрахунку значень оцінок напруженості СПО

$$H = C \times R \times V \times Z \times D \times Q \times F \times W \times U$$

Структура вхідних та вихідних даних моделі

Перелік	Ідент	Зв'язок				Оцінка	Вага	Статистика
Фактори СПО	Y	F				U	W	M(y), δ(y)
Джерела впливу	G		D				Q	
Канали розповсюдження	K			V			Z	
Об'єкти впливу	S				C		R	
Рівні СПО	X					H		M(x), δ(x)

Для опису математичної моделі формування оцінок напруженості соціально-політичної обстановки та оцінки її стабільності і рівня визначають вектори та матриці наступного вигляду:

$\vec{H}$ – вектор підсумкових оцінок напруженості соціально-політичної обстановки за визначеними рівнями складності обстановки (звичайна, ускладнена, кризова, надзвичайна);

$\vec{C}$ – матриця співвідношення між рівнями складності соціально-політичної обстановки та станом об'єктів впливу;

$\vec{R}$ – діагональна матриця коефіцієнтів, що характеризують чутливість об'єктів впливу (споживачів) щодо умов та факторів обстановки, яка складається;

$\vec{V}$ – матриця співвідношення між об'єктами впливу та каналами впливу на їх свідомість та стан;

$\vec{Z}$ – діагональна матриця коефіцієнтів, що характеризують спроможність каналів впливу надавати (транслявати) вплив джерел на об'єкт впливу;

$\vec{D}$ – матриця співвідношення між каналами впливу та джерелами впливу (тими, хто використовує певні фактори соціально-політичної обстановки у своїх цілях для збільшення або зменшення напруженості обстановки, її дестабілізації чи стабілізації);

$\vec{Q}$ – діагональна матриця вагомості джерел впливу, яка характеризує оцінки здатності того чи іншого джерела впливати на розвиток соціально-політичної обстановки;

$\vec{F}$ – матриця співвідношення між джерелами впливу та визначеними факторами соціально-політичної обстановки, яка характеризує оцінки можливості тих чи інших джерел використовувати певні фактори для досягнення своїх цілей;

$\vec{W}$ – діагональна матриця коефіцієнтів, що характеризують важливість факторів як ступень їх впливу на стабільність та рівень соціально-політичної обстановки;

$\vec{U}$ – вектор-стовпець вхідних оцінок наявності (присутності) тих чи інших факторів соціально-політичної обстановки.

Таким чином, запропонований підхід щодо оцінювання в інтересах виконання службово-бойових завдань внутрішніми військами впливу соціальної напруженості на рівень складності суспільно-політичної обстановки дозволить прийняти адекватні ситуації рішення.

УДК 004.056.5(045

АНАЛІЗ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ ШЛЯХОМ ДЕКЛАРАТИВНОГО ПРИНЦИПУ

Машкаров Ю. Г.

доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій та систем управління Харківського інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України

За останні роки в Україні зроблено чимало важливих кроків, направлених на технічний захист інформації в органах державної влади.

Важливим кроком було прийняття наказу №93 від 16 травня 2007 року Адміністрацією Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України «Про затвердження Положення про державну експертизу в сфері технічного захисту інформації» та внесення до нього змін наказом № 567 від 10 жовтня 2012 року.

Суть внесених змін до зазначеного наказу полягає у запровадженні для окремих видів інформаційно-телекомунікаційних систем (далі ІТС) механізму декларування їх власником (розпорядником) відповідності створеної комплексної системи захисту інформації (далі КСЗІ) вимогам нормативних документів з технічного захисту інформації.

Такий спосіб проведення державної експертизи КСЗІ передбачає можливість її проведення шляхом аналізу відомостей декларації про відповідність КСЗІ вимогам нормативних документів з технічного захисту інформації (далі – декларація) уповноваженим центральним органом виконавчої влади з пи-

тань захисту інформації. Декларація складається власником (розпорядником) інформаційно-телекомунікаційної системи. Аналіз декларації та її реєстрація виконується Адміністрацією Держспецзв'язку безоплатно. Процедура аналізу декларації не потребує додаткових перевірок упроваджених на об'єкті експертизи заходів і засобів захисту.

Процедурою державної експертизи шляхом аналізу декларації можуть скористатися будь-які суб'єкти: органи державної влади та місцевого самоврядування, установи, підприємства та організації незалежно від форми власності та підпорядкування, фізичні та юридичні особи.

Власник (розпорядник) інформаційно-телекомунікаційної системи, яка задовольняє критеріям визначеним у пункті 1.6 Положення про державну експертизу в сфері технічного захисту інформації, затвердженого наказом Адміністрації Держспецзв'язку від 16 травня 2007 року № 93, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 липня 2007 року за № 820/14087.

У всіх інших випадках експертиза КСЗІ в ІТС проводиться шляхом експертних випробувань...» на власний розсуд приймає рішення щодо використання процедури декларування відповідності КСЗІ.

Згідно зазначеного наказу Адміністрація Держспецзв'язку не втручається у процес підготовки декларації, який контролюється виключно власником (розпорядником) ІТС і тільки він є відповідальним за правильність оформлення та комплектність документів, достовірність поданих у декларації відомостей.

Запровадження декларативного механізму проведення державної експертизи КСЗІ не зачіпає правових норм, що стосуються визначення вимог, організації робіт та порядку створення КСЗІ, не вносить жодних змін до порядку виконання робіт зі створення КСЗІ.

У будь-якому випадку, незалежно від обраної процедури проведення державної експертизи, КСЗІ створюється у порядку, визначеному НД ТЗІ 3.700305 «Порядок проведення робіт зі створення комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі», затвердженому наказом ДСТСЗІ СБУ від 8 листопада 2005 року № 125, із дотриманням правових норм Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», організаційних засад та загальних вимог до захисту інформації, установлених Правилами забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2006 року № 373, інших нормативно-правових актів.

Декларація подається після завершення всіх робіт зі створення КСЗІ у повному обсязі і відображення їх результатів у документах, передбачених пунктом 3.1 Положення (Додаток Д).

Формуляр АС і акт про завершення робіт зі створення КСЗІ повинні містити відомості, які підтверджують факт виконання всіх основних етапів робіт зі створення КСЗІ та дотримання встановленого порядку виконання робіт.

Під словами «всіх основних етапів робіт зі створення КСЗІ» згідно з вимогами пункту 5.4 НД ТЗІ 3.700305 слід розуміти, що мають бути виконані роботи з визначення й оцінки загроз для інформації, формування вимог, розроблення й реалізації проекту КСЗІ, проведення випробувань КСЗІ та введення КСЗІ в експлуатацію у складі АС.

Для реалізації загальних вимог до захисту інформації в залежності від виду інформації за порядком доступу (пункти 5 – 9, 11, 12, 15 Правил та пункт 16 щодо складу КСЗІ в частині забезпечення захисту несанкціонованого доступу) з урахуванням вимог пункту 1.6 Положення необхідно впровадження комплексу засобів захисту з функціями розмежування доступу, який має підтвердження відповідності. Використання відповідного засобу розмежування доступу (наприклад, сервіси безпеки Windows XP SP 2, комплекс засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу системи захисту інформації ЛО-ЗА 2 версія 3.X.Y, комплекс засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу «ГрифХР» версій 1.XX тощо), який має чинний на момент подання декларації позитивний експертний висновок за результатами державної експертизи у сфері технічного захисту інформації, документально підтверджується відповідним записом у формулярі АС (вказати номер і дату експертного висновку, заводський номер і дату виготовлення впровадженого зразка засобу). Якщо у складі КСЗІ використовується засіб, термін дії експертного висновку якого закінчився, то необхідно додатково до запису у формулярі надати документ, який підтверджує легітимність засобу на момент його купівлі.

Декларація складається власником (розпорядником) АС у двох примірниках (оригінал та копія) і надсилається разом із формуляром АС та актом про завершення робіт зі створення КСЗІ до Адміністрації Держспецзв'язку. Розгляд декларацій здійснюється Департаментом технічного захисту інформації Адміністрації Держспецзв'язку, яким перевіряється правильність заповнення декларації та дотримання відповідності порядку створення КСЗІ нормативним документам. Якщо декларація відповідає встановленим вимогам оригінал декларації реєструється Адміністрацією Держспецзв'язку, кожен аркуш на звороті візується відповідальним співробітником зазначеного департаменту. Оригінал декларації, формуляр АС та акт завершення робіт зі створення КСЗІ повертається замовнику. Копія декларації залишається в Адміністрації Держспецзв'язку.

Зареєстрована декларація має таку ж саму правову силу, що і атестат відповідності, є законним документом, що підтверджує відповідність створеної КСЗІ в АС.

Відповідальність за достовірність внесених до декларації відомостей відповідно до статті 16 Закону України «Про підтвердження відповідності» несе подавець декларації.

Строк дії декларації не обмежений. Декларація зберігає свою чинність до того часу, доки внесені до неї відомості є достовірними. Зокрема, до втрати достовірності відомостей декларації може призводити модернізація КСЗІ, якщо вносяться зміни, які впливають на політику безпеки інформації. Напри-

клад, це може бути зміна видів об'єктів захисту, моделі загроз, ролей користувачів, правил розмежування доступу чи обраного для їх реалізації комплексу засобів захисту тощо.

У цьому разі власник (розпорядник) АС повинен задокументувати виконані роботи, внести відповідні відомості до декларації. Складена декларація надсилається до Адміністрації Держспецзв'язку для реєстрації. Розгляд та реєстрація складеної нової декларації здійснюється у тому ж порядку, що і під час первинної реєстрації. Власник (розпорядник) АС надсилає до Адміністрації Держспецзв'язку разом із складеною новою декларацією акт про завершення робіт зі створення КЗСІ, формуляр АС, оригінал чинної декларації.

Адміністрація Держспецзв'язку має право перевіряти дотримання вимог з технічного захисту інформації під час експлуатації АС, КЗСІ яких мають зареєстровані декларації, та у разі виявлення порушень скасовувати їх реєстрацію або зупиняти дію до усунення цих порушень. Декларування відповідності КЗСІ дозволяє спростити процедуру державної експертизи, скоротити строки її проведення, оптимізувати витрати на побудову комплексної системи захисту інформації.

Висновки. Аналіз інформаційних правовідносин та інформатизації державних органів влади, зокрема, впровадження механізму декларування для окремих видів інформаційно-телекомунікаційних систем, вивчення нормативних документів та матеріалів привели до висновку, що у цьому напрямку державою здійснюються ефективні заходи. За умови врахування конструктивного зарубіжного досвіду та удосконалення нормативно-правової бази можна стверджувати, що Україна у найближчій перспективі посяде належне місце серед країн світу щодо ефективного застосування систем захисту інформації у інформаційно-телекомунікаційних системах державного управління.

УДК: 347.775

УМОВИ ТА ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Петрова І. А.

доктор юридичних наук, доцент, начальник кафедри інформаційної та економічної безпеки ННІПФПКМ ХНУВС

Структурна перебудова економіки має орієнтуватися не тільки на кількісне зменшення екологічно брудних галузей і збільшення наукоємних галузей та галузей, що забезпечують споживчий попит. Структурна перебудова економіки також має забезпечити гармонізацію її технологічної структури і не за рахунок зниження випуску у високотехнологічних галузях, що має місце в Україні, а за рахунок підтягування до їх рівня інших виробництв. Відповідно інвестиції та інновації повинні спрямовуватися, по-перше, на гармонізацію технологічної і, по-друге, – на гармонізацію галузевої структури виробництва. Розпочинати вихід з економічної кризи необхідно саме з гармонізації технологічної структури, тобто вирівнювання якісних рівнів розвитку галузей, що потягне за собою і зміни галузевої структури. Тим більше, що вона й так дуже змінилася у 90-і роки в умовах нерівномірного спаду виробництва у різних галузях. Виходячи з цієї концепції необхідно визначити науково-технічні та інвестиційні пріоритети в галузях економіки України.

Зміни технологічного укладу та організаційної структури виробництва – фундаментальна основа всіх економічних реформ. Вона повинна відповідати не стільки сучасному стану економічного потенціалу України як самостійної держави, скільки перспективним можливостям створення вільної економіки, яка повинна бути ефективною, гнучкою, здатною до реагування на динамічні зміни умов ринку і орієнтованою на задоволення потреб споживачів.

Негативна соціоекономіка в Україні не є винятком. Саме на 90-і роки припав патовий депресивний період світової економіки у великому циклі кон'юнктури. В США така динаміка проявилась вже в 1990-1991 рр. Тоді її промисловість зменшила свої обсяги на 9%, а будівництво – на 15%, але економіка США вистояла і загального спаду виробництва ВВП не було. Адже промисловість, сільське господарство і будівництво займають у структурі ВВП США трохи більше чверті. Тому навіть зменшення обсягів їх виробництва не призвело до загальноекономічного спаду. Інші галузі, і перш за все інфраструктурні, витягли господарство США з прірви. В українській економіці ці галузі займають близько 10 % і щось змінити у край негативної тенденції її падіння вони неспроможні.

Із циклічної парадигми розвитку світової економіки видно, що в США структура економіки наближається до вимог постіндустріального суспільства, а в Україні шлях до нього треба тільки розпочинати. Одними монетаристськими маневрами з кризи не вийти, необхідна технологічна і структурна перебудова української економіки, галузі якої сьогодні відповідають світовим технологічним укладам. Із такою розтягнутою технологічною структурою українська економіка буде неспроможна динамічно розвиватися навіть після фінансової стабілізації.

Таким чином, необхідна переорієнтація розвитку економіки України з екологічно брудних сировинних та оборонних галузей на цивільні наукоємні галузі та галузі, які забезпечують споживчий попит. Окрім того, необхідні субвенції в інфраструктуру сільського господарства та переробні галузі АПК, які б підняли їх якісний технологічний рівень до рівня розвинутих країн. А Україна за рівнем життя за останні роки змістилася з групи менш розвинених країн до групи країн, що розвиваються, у якій знаходяться найбільш відсталі країни. Гармонізація її технологічної структури відбувається, але не за рахунок підтягування відсталих виробництв до рівня високотехнологічних галузей, а саме за рахунок зниження випу-

ску продукції у цих галузях. Зрозуміло, що в умовах суттєвого зниження інвестиційної активності, яка забезпечує тільки звужене відтворення суспільного продукту, важко сподіватися на щось інше.

Загальновідомі успіхи України у розробці нових матеріалів, технологій завоювання космосу, літако- та суднобудування. У той же час дуже відстала Україна у впровадженні біотехнологій і сучасних технологій переробних галузей харчової та легкої промисловості. Тому концепція збереження високих технологій і підтягування до їх рівня відсталих виробництв найбільш відповідає сучасному етапу розвитку економіки України.

В сучасному світі економічна безпека країни передбачає наявність упорядкованої, взаємопов'язаної, чіткої системи, що забезпечує незалежність, ефективність, конкурентоспроможність, стабільність, стійкість та здатність до відродження та розвитку національної економіки.

Діяльність в галузі економічної безпеки включає визначення та моніторинг умов і факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи та держави, формування економічної політики та інституціональних перетворень, які усувають або пом'якшують шкідливий вплив цих факторів.

Забезпечення економічної безпеки починається із виявлення наявних та потенційних загроз та вироблення превентивних заходів, що направлені на попередження виникнення даних загроз. Інтереси суб'єктів соціальної та економічної системи можуть знаходитись у протиріччі з інтересами інших, що при деяких умовах викликає явні загрози економічній безпеці. Локалізація та подолання протиріч інтересів являє собою заключний етап у забезпеченні економічної безпеки.

При забезпеченні економічної безпеки важливим є системний комплексний підхід. Так, створення належних умов для розвитку підприємництва тягне за собою збільшення податкових надходжень до бюджету та у позабюджетні фонди, що кінець-кінцем створює механізм забезпечення економічної безпеки країни. Забезпечення економічної безпеки громадянина через створення рівних умов для розвитку кожного індивідуума не тільки підвищує інститут довіри до влади, але і створює дієвий механізм реалізації економічної безпеки держави.

Таким чином, фізичні та юридичні особи, забезпечуючи власну економічну безпеку тим самим забезпечують економічну безпеку держави. Найважливішою умовою забезпечення економічної безпеки держави є відповідний захист власності. До основ забезпечення економічної безпеки країни відносять заохочення та розвиток конкуренції, розвиток ринку цінних паперів, лібералізацію ринкової інфраструктури, яка виступає умовою реалізації вітчизняного економічного потенціалу.

Незадовільний стан законності, наявність реальних загроз визначають сучасну соціально-економічну ситуацію нашої країни і прямо пов'язані з проблемами економічної злочинності, що в останні часи стали предметом пильної уваги не тільки юристів-теоретиків, але і практиків-правоохоронців. Економічна злочинність і пов'язана із нею загальна криміналізація економічних відносин в Україні перетворились на одну із головних загроз національній безпеці.

Такому стану сприяє і та обставина, що реформи в економіці стали сферою пріоритетних інтересів організованої злочинності, яка прагне встановити контроль над прийняттям найважливіших рішень у галузі економічної політики держави.

Економічна злочинність завжди приводить до руйнування та скорочення поля економічної свободи. Більш того, перетворюючись у масове та масштабне явище, вона сприяє руйнуванню ринкової рівноваги та нормальних відтворюючих процесів. Іншими словами, вона забезпечує своїм суб'єктам незаконне збагачення, тремить діяльність основних законів ринкового господарства у результаті посягань на головні ринкові імперативи – принцип еквівалентності обміну, свободу підприємництва та конкуренції, недоторканість приватної власності та інші.

УДК: 159.944.3

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Чухраєва Г. В.

кандидат медичних наук, начальник Центру психіатричної допомоги та професійного психвідбору ГУМВС України в Харківській області

Не зважаючи на процеси демократизації, які відбуваються в нашому суспільстві, існують також негативні моменти, одним з них є економічна криза, яка доторкнулася всіх країн. Навіть у економічно розвинених країнах, таких як США, Канада, Германія та інші відмічається спад економічного росту. Особливо глибоко економічна криза вразила економіку Греції, де за короткий проміжок часу різко піднялися ціни, збільшилося безробіття тощо, наша країна не являється винятком.

Сьогодні в Україні спостерігається складна соціально-економічна ситуація, що проявляється:

- у різкій диференціації матеріального забезпечення через яку з'явилась велика кількість людей з низьким рівнем статку;
- у зростанні безробіття серед значної кількості працездатних громадян;
- падінні рівня моральної та правової культури і поваги до закону, що призводить до поширення порушень у різних галузях життя;
- недосконалості законодавства та недоліки в системі освіти тощо.

Саме це загострює проблему зростання злочинності, спостерігаються якісні зміни її структури оскільки з'являються нові види злочинів та збільшується частка тяжких злочинів проти особистості. Са-

ме тому перед органами внутрішніх справ стоять відповідальні завдання, які вимагають принципово нових підходів до вирішення даних проблем, суттєвого внеску кожного працівника у справу охорони законних інтересів громадян та зміцнення конституційного устрою держави.

Гостра нестача засобів, виділених урядом та органами місцевого самоврядування на підтримку правопорядку, збільшення числа екстремальних ситуацій, як наслідок цього постійне зростання на особовий склад органів внутрішніх справ навантаження з ризиком для їхнього життя та здоров'я, який триває в результаті інфляційних процесів знецінювання грошового еквіваленту – усі ці чинники досить значно відбиваються на моральному та психологічному стані працівників ОВС.

Як правило, вплив негативних факторів приводить до виникнення змін психологічного стану, особливо в емоційній сфері. В першу чергу, це проявляється в порушеннях рухомості емоцій. Порушення рухливості емоцій проявлялося в їхній підвищеній лабільності та легкодухості. Ми враховували наступні особливості емоційних проявів: лабільність, нестриманість, дратівливість, брутальність, схильність до дисфорій, збудливість, імпульсивність, ригідність емоцій, сензитивність, адекватність, неадекватність. Частина емоційних порушень була змішаною. Ці результати представлені в таблиці.

Таблиця 1

Ознаки	Емоційна адекватність	Емоційна нестійкість	Лабільність	Нестриманість	Дратівливість	Брутальність	Схильність до дисфорій	Збудливість	Імпульсивність	Ригідність емоцій	сензитивність
	1	25	23	22	23	1	11	6	15	-	7
	3%.*	83%.*	76%.*	73%.*	76%.*	3%.*	36%.*	20%.*	50%.*	-	23%.*

Як видно з таблиці, найбільше часто зустрічалися такі ознаки, як емоційна нестриманість – 73 % випадків, емоційна нестійкість – 85 % випадків, лабільність емоцій 76 % випадків, дратівливість – 76 % випадків, тобто ці особливості емоційних проявів зустрічалися майже у всіх хворих.

Емоційна лабільність у всіх випробуваних характеризувалася швидкою зміною емоцій, переходом від однієї емоції до іншої. При обстеженні емоційної сфери у 23 % хворих була виявлена легкодухість (емоційна слабкість), яка класифікувалася як прояв емоційної гіперестезії. Для випробуваних характерними були нестійкість настрою, підвищена емоційність і слізливистість.

Для глибшого вивчення емоційної сфери було використано експериментально-психологічне дослідження за допомогою колірного тесту Люшера. При дослідженні цим способом особистісних властивостей у осіб звертало увагу превалювання таких рис характеру, як спонтанність вчинків і висловлювань, ірраціональність, сензитивність. У більшості обстежених осіб (25 чоловік або 83%) позиція особистості була визначена, як пасивно-оборонна, що є характерним для осіб з аутоагресією, тобто агресія спрямована, як правило, на себе. У комбінаціях з підвищеною сензитивністю, дратівливістю, емоційною нестійкістю, спонтанність дій приводила в конфліктних ситуаціях до проявів аутоагресії. Як правило, аутоагресивні дії виявилися у формі нанесення собі самопорізів.

У більшості обстежених (76%) відзначалися спонтанність поведінки, агресивність, схильність до ризику, сплеск активності, збуджена діяльність. У значної частини випробуваних (36%) визначалися ірреальність бажань, суб'єктивізм, безвідповідальність, емоційна незрілість, чутливість.

Деяким обстеженим (23%) властиві були такі риси характеру, як сензитивність до критичних зауважень, ірраціональність почуттів, підозрілість і вразливість у міжособистісних контактах, підвищене почуття справедливості, прагнення настояти на своєму, недолік практицизму й реалістичності, індивідуалістичність.

У деяких обстежених (20%) визначалися нестримувана експансивність, непослідовність, поверховість, занепокоєння.

Мотиваційна спрямованість виявилася нестійкою, що супроводжувалося підвищенням емотивності, потребою в самореалізації при недостатньо розвиненому контролі, екзальтованістю, неприйняттям жорстко регламентованої ситуації.

Таким чином, у результаті проведених досліджень було встановлено, що такі зміни в психологічному стані приводять до виникнення різних конфліктів, як побутових, так і службових, а також до розвитку різних психічних захворювань. Особливо негативним явищем, які викликані даними чинниками, є суїцидальні спроби та завершені суїциди.

БОРІТЬБА З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ, ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Орлов О. В.

доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій і систем управління, Харківського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президентові України

Онищенко Ю. М.

викладач кафедри інформаційної безпеки Харківського національного університету внутрішніх справ

Наукові відкриття і винаходи учених, втілені інженерами в засоби інформатизації і телекомунікацій, наближають суспільство до якісно нового рубежу свого розвитку, коли інформаційні послуги визначатимуть і забезпечуватимуть основу його існування. Глобальні інформаційні мережі і системи, є технологічною основою міжнародного інформаційного обміну та найважливішим фактором прискорення світового прогресу. Більш того, на них лягає колосальне економічне навантаження, яке зростає на наших очах буквально в геометричній прогресії. У цих умовах інформаційні ресурси представляють величезну матеріальну цінність, а несанкціонований доступ до цих ресурсів, якщо вони недостатньо захищені, може привести до глобальних катастроф або, в умовах конкуренції корпорацій, фірм і цілих держав, може радикально змінити ситуацію на користь того, що дістав такий доступ.

Слід зазначити, що не існує загальноприйнятого визначення кіберзлочинності, із-за чого в різних країнах в це поняття вкладають різний сенс. За визначенням ООН кіберзлочинність – має на увазі будь-який злочин, який може бути зроблено за допомогою комп'ютерної системи або мережі, в рамках комп'ютерної системи або мережі або проти комп'ютерної системи або мережі. Таким чином, до кіберзлочинів може бути віднесене будь-який злочин, здійснений в електронному середовищі. Злочин, здійснений в кіберпросторі, – це протиправне втручання в роботу комп'ютерів, комп'ютерних програм, комп'ютерних мереж, несанкціонована модифікація комп'ютерних даних, а також інші протиправні суспільно небезпечні дії, здійснені за допомогою комп'ютерів, комп'ютерних мереж і програм.

В даний час законодавством України поняття «кіберзлочинність» безпосередньо не визначено. Європейська Конвенція про кіберзлочинність також не надає конкретного формулювання, хоча і визначає ряд суспільно небезпечних діянь, які повинні мати статус кіберзлочинів на рівні національного законодавства. До них відноситься сукупність злочинів з використанням комп'ютерних систем і технологій, таких як незаконний доступ до комп'ютерної системи, нелегальне перехоплення даних, втручання в дані, правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією, що в загальному відповідає положенням Конвенції про кіберзлочинність.

Сучасні світові глобалізаційні процеси в поєднанні з інтенсивною інформатизацією зумовлюють ряд динамічних явищ, які визначають пріоритетність напрямів державної політики у сфері забезпечення як національної безпеки в цілому, так і кожній з її складових. Сьогодні інформаційна сфера складає інтегруючи основу життєдіяльності суспільства, а забезпечення інформаційної безпеки визнається одним з фундаментальних чинників в його подальшому розвитку. За таких умов особливого значення набуває нейтралізація негативного впливу і подолання суспільно небезпечних явищ, які мають прояви в інформаційній сфері, одним з яких є кіберзлочинність.

Безперечно, важко переоцінити суспільну небезпеку кіберзлочинності, враховуючи такі її характеристики як транснаціональність, латентність, динамічність темпів зростання і трансформацій, анонімність, масштабність наслідків, і тому подібне. Підтвердженням намірів України приєднатися до спільної боротьби з цим небезпечним явищем є ратифікація в 2005 р. Європейській Конвенції про кіберзлочинності.

Іншим важливим кроком стало створення в 2009 р. у структурі Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, МВС України відділу боротьби з кіберзлочинністю. На цей підрозділ покладаються завдання із формування та реалізації державної політики у цій сфері правоохоронної діяльності, напрацювання методичних рекомендацій протидії злочинам такої категорії, організація міжнародного співробітництва у справах про комп'ютерні правопорушення, розробка та внесення відповідних змін до чинного законодавства. Крім того, до обов'язків цього відділу входить виявлення та документування організованих груп транснаціонального та регіонального характеру, учасники яких спеціалізуються на вчиненні злочинів із використання високих технологій та телекомунікаційних систем.

Окрім цього подібні структурні підрозділи з'явилися в кожній області і в структурі Служби безпеки України. На цей спеціалізований підрозділ були покладені функції формування і практичної реалізації державної політики у сфері боротьби, удосконалення чинного законодавства і організації міжнародної співпраці для боротьби із злочинами у сфері високих технологій і телекомунікаційних систем. Проте, враховуючи безперечну важливість зробленого, слід визнати, що ефективність протидії кіберзлочинності в Україні поки знаходиться не на належному рівні. 25 січня 2012 р. в Україні вийшов указ Президента про створення в структурі СБУ Департамент контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки. Нова структура повинна сприяти концентрації сил і засобів, оптимізації управлінської діяльності у вирішенні завдань по захисту законних інтересів держави і прав громадян в інфо-

рмацийній сфері від розвідувально-підривний діяльності іноземних спецслужб, протиправних посягань організацій, груп осіб і т.д..

На шляху до безпечного функціонування суб'єктів в національному і світовому інформаційному просторі украй важливим є системний підхід по пошуку ефективних управлінських рішень. Такий підходу можливий лише на основі серйозних наукових досліджень, які формують теоретичну і методологічну основу організації діяльності по забезпеченню всіх складових інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожній з сфер національної безпеки і, в той же час, важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Більш того, науковці підкреслюють, що під впливом сучасних процесів глобалізації, зокрема глибокого проникнення Інтернету, інформаційна безпека набуває наднаціонального характеру. Аналогічна інтерпретація прийнятна і для кіберзлочинності як громадського явища. Виступаючи окремим видом, вона може мати прояви і в інших видах злочинів, якщо вони здійснені з використанням комп'ютерних систем і технологій.

Природа кіберзлочинності і зумовлюється технологічними можливостями кіберпростору, що значною мірою розмиває державні адміністративно-територіальні кордони і ідентифікаційні характеристики суб'єктів. Така сутність кіберзлочинності висуває особливі вимоги до стратегії і тактики формування державної політики забезпечення інформаційної безпеки, яка повинна передбачати систему заходів державного і міжнародного характеру.

Традиційним є структурний підхід до забезпечення інформаційної безпеки шляхом виділення окремих її напрямів об'єднаних в групи по політичним, економічним, соціальним, військовим, науковим ознакам. Доктриною інформаційної безпеки України безпосередньо окремою загрозою визначені лише прояви комп'ютерної злочинності і тероризму, які загрожують безпечному функціонуванню національних інформаційно-телекомунікаційних систем. Проте широке розуміння комп'ютерного злочину дозволяє розділити його на складові всіх погроз, які пов'язані з негативним інформаційним впливом, несанкціонованим доступом до інформації і інформаційних ресурсів, розголошенням і приховуванням інформації, розповсюдженням неякісної інформації, оскільки всі вони можуть реалізовуватися з використанням технологічних можливостей телекомунікаційних систем.

Результати наукових досліджень свідчать, що протидія кіберзлочинності в широкому розумінні включає у себе загальнодержавні заходи економічного, політичного, виховного і іншого характеру, а також комплекс спеціальних заходів, спрямованих на безпосереднє подолання злочинності.

Необхідно підкреслити, що однією з важливих умов в системі боротьби з кіберзлочинністю займає високий рівень правової і професійної підготовки фахівців із забезпечення інформаційної безпеки, який є заставою ефективною протидії злочинам у сфері інформаційних технологій. В умовах реформування системи вищої освіти в Україні організація такої підготовки є складним завданням, виконанню якого сприятиме створення системи цільової підготовки і перепідготовки фахівців у сфері протидії кіберзлочинності. Зокрема в Харківському національному університеті внутрішніх справ створений факультет підготовки фахівців для підрозділів по боротьбі з кіберзлочинністю і торгівлею людьми. Слід зазначити, що в умовах проникнення кіберзлочинності в громадське життя, її подолання, стає основоположним фактором на шляху входження України в світовий інформаційний простір. Гарантувати ефективну протидію даному виду злочинів можливо лише за умови використання комплексних підходів до забезпечення інформаційної безпеки держави.

УДК 004.49

БЕЗПЕКА НАВЧАЛЬНОГО САЙТУ ПОБУДОВАНОГО НА CMS JOOMLA

Таняньський С. С.

доктор технічних наук, доцент, професор кафедри ЕОМ Харківського національного університету радіоелектроніки

Лановий А. О.

ХНУРЕ

Безпека – одна з базових концепцій Web-технологій в теперішній час. Популярність системи спільнота Joomla пояснює зростанням числа приватних осіб, компаній та організацій, які використовують CMS. Іншим ключовим фактором у зростанні використання Joomla є те, що значне число державних установ взяли за основу Joomla. На даний час на системі працює близько 3100 державних установ, при цьому актуальною версією системи є Joomla 3.1.5.

CMS, як і багато інших видів програмного забезпечення досить уразливі. Чим більш поширеною є система і чим частіше вона використовується на популярних сайтах, тим більше грошей і зусиль зловмисники інвестують в пошук її проблемних місць. Крім того, більшість сучасних CMS складаються з безлічі модулів, і більшість уразливих місць пов'язані з плагінами, які зазвичай написані і протестовані на безпеку гірше, ніж основний код системи.

Використовуючи різні недоліки CMS, зловмисники намагаються отримати для себе вигоду за рахунок чужих сайтів і відвідувачів. Основним недоліком Joomla, як і будь-який інший відкритої безкоштовної платформи для сайтів, є її доступність для зловмисників. Через URL-базовані впровадження, хакери намагаються знайти «слабкі» місця Web-сайту, використовуючи запити, які при якісному адмініструванні хостингу повинні видавати помилку, але виконуватися.

Одним із способів захисту від такого роду запитів є використання файлу Htaccess в якості брандмауера. Таким чином є можливість задати набір правил, які будуть автоматично блокувати запити, які містять зміни в адресному рядку.

Ще одним способом захисту системи є обмеження доступу до каталогу серверу. За лістинг файлів відповідає директива Indexes, яка показує відвідувачу список файлів, якщо у вибраній теці немає файлу index.html або його аналога. Необхідно створити в даному каталозі файл htaccess, з одним рядком: Options – індекси. Якщо ж треба надати дозвіл на перегляд списку файлів, щоб при цьому частина файлів певного формату не відображалася, то необхідно використовувати директиви – IndexIgnore.

Крім зазначеного вище, також можна обмежити доступ до сайту з окремих або діапазонів IP-адрес, поставити паролі на конкретні каталоги, використовувати перенаправлення при запиті деяких сторінок або відвідувачів з певною IP-адресою, заборонити скачування файлів і т.п.

Ще один різновид проблем виходить від користувачів, які потрапляють в адміністративну частину системи. Joomla має потужну систему авторизації відому як «Ролі і можливості». Можливості – це основа всієї системи, ролі – спосіб згрупувати можливості разом. Користувач з правами Superadmin має права на виконання будь-яких дій в системі. Адміністратор – той, хто має доступ до панелі адміністрування. Редактор, на відміну від автора, має право редагувати будь-які, а не лише свої записи. Автор може писати і редагувати свої статті, але не публікувати їх. Абонент може тільки редагувати свій профіль.

У Joomla захист ґрунтується на використанні випадкового ідентифікатора, який генерується для кожної операції та необхідний для її виконання. Додатковий рівень безпеки необхідний для забезпечення цілісності особливо важливих даних системи при видаленні будь-чого з бази даних системи. Особливу увагу слід приділити захисту від впровадження SQL-коду (так званий SQL-ін'єкції). Впровадження SQL, залежно від типу використовуваної СУБД і умов запровадження, може дати можливість «хакеру» виконати довільний запит до бази даних (наприклад, прочитати зміст будь-яких таблиць, видалити, змінити чи додати дані), отримати можливість читання і/або запису локальних файлів і виконання довільних команд на сервері, який піддається атаці. Для недопущення цього, в першу чергу, необхідно перевіряти правильність введених даних. Також можна використовувати різні корисні плагіни, які дають можливість надійно захистити сайт від «хакерських» атак.

Таким чином, можна говорити, що єдиного інструменту для усунення усіх загроз несанкціонованого доступу до сайтів, що побудовані на основі систем управління контентом – просто не існує. Забезпечення захисту сайту – це комплексне завдання.

УДК 004.89

ВЫЯВЛЕНИЕ АНОМАЛЬНЫХ ЗНАЧЕНИЙ ВО ВРЕМЕННЫХ РЯДАХ ПРИ ПОМОЩИ МОДЕЛИ КЛОНАЛЬНОГО ОТБОРА, ИСПОЛЬЗУЮЩЕЙ ВЫВОД ПО ПРЕЦЕДЕНТАМ

Кораблев Н. М.

доктор технических наук, доцент, профессор кафедры ЭВМ, Харьковский национальный университет радиоэлектроники

Иващенко Г. С.

аспирант кафедры ЭВМ, Харьковский национальный университет радиоэлектроники

Выявление аномалий в некотором наборе данных является актуальной задачей при анализе работы сложных технических систем. Например, наличие аномалий в анализируемом сетевом трафике может свидетельствовать об аппаратном сбое или атаке хакеров. Наличие аномальных выбросов в обрабатываемых ретроспективных данных является одной из проблем задачи прогнозирования, для решения которой при построении прогнозирующей модели необходимо использовать механизм, способный обрабатывать искаженные данные таким образом, чтобы они оказывали минимальное воздействие на результат работы системы. Выявление ранее неизвестных аномалий в поточном режиме для большинства существующих методов (статистические методы анализа, регрессионный анализ, анализ сингулярного спектра и другие) является трудновыполнимой задачей.

Перспективным подходом является применение метода вывода на основе прецедентов (case based reasoning – CBR), в котором при рассмотрении новой задачи выполняется поиск подобного прецедента в предыстории в качестве аналога. Выявление аномалий при помощи этого метода заключается в поиске в базе прецедентов выборки, подобной анализируемой. Если обнаруженная подобная выборка ранее была определена как содержащая аномальные значения, то делается вывод о присутствии аномальных выбросов и в анализируемой выборке. Недостатком данного подхода является требование базы прецедентов значительного объема, в то время как в реальных условиях набор исходных данных ограничен и часто не содержит примеров аномальных процессов.

В настоящее время активно развиваются подходы на основе методов вычислительного интеллекта, таких как искусственные нейронные сети и искусственные иммунные системы (ИИС), которые могут интегрироваться с другими подходами и отличаются быстроедействием и адаптационными возможностями. Существуют различные модели, основанные на принципах работы иммунной системы: мо-

дель клонального отбора, модель отрицательного отбора, модель иммунной сети и другие, которые можно использовать для решения задачи выявления аномалий.

Набор данных, описывающий протекание какого-либо длительного процесса, может быть представлен в виде временного ряда $Z_1^N = z_1, z_2, z_3, \dots, z_N$ длины N , значения которого получены в моменты времени $t_1, t_2, t_3, \dots, t_N$. Набор последовательных значений $Z_t^L = z_t, z_{t+1}, z_{t+2}, \dots, z_{t+L-1}$, лежащих внутри временного ряда Z_1^N , назовем выборкой из этого ряда длины L , с моментом начала отсчета t , $L \in [1, N-1]$, $t \in [1, N-L]$. Аномальный выброс определяется как значение временного ряда, существенно отличающееся от других элементов выборки. Необходимо на основании имеющихся данных построить модель, которая позволит определять, содержит ли проверяемая выборка аномальные значения.

В случае применения подхода CBR для решения задачи выявления аномалий прецедент содержит выборку значений временного ряда и ее характеристику (содержит данная выборка аномальные выбросы, или нет). Модель клонального отбора основывается на поиске антител (вариантов решения), наиболее соответствующих антигену (поставленной задаче), основываясь на значении функции аффинности (мере близости между антителом и антигеном). Антитело – основной элемент ИИС, в терминах подхода CBR исполняет роль прецедента. Антиген представляет собой проверяемый участок временного ряда, $Ag_j = ag_1, ag_2, ag_3, \dots, ag_L$, где j – индекс в популяции, L – длина выборки проверяемых значений ряда. Антитело состоит из двух частей. Первая часть $ab_1, ab_2, \dots, ab_L$ аналогична по структуре антигену, определяет меру близости антитела антигену, при помощи определения значения функции аффинности. Аффинность – мера близости между антителом и антигеном, основной критерий отбора антител – определяется как

$$Aff = \frac{\sum_{k=1}^L (1 + |ab_k - ag_k|)^{-1}}{L} \in (0, 1], \quad 1)$$

Вторая часть антитела содержит его идентификатор (получаемый при создании), значение меры отклонения D_{Ab} , показывающей близость антитела к аномальному, $D_{Ab} \in (0, 1]$, и идентификатор того антитела, на основании сравнения с которым определяется значение D_{Ab} . Чем ближе это значение к пороговому, тем вероятнее присутствие в составе антитела (той выборки, что формировала его первую часть) аномального значения. Данная часть не участвует в определении аффинности.

Алгоритм работы модели следующий:

1. Создание начальной популяции антител на основе значений ряда. При этом вторая часть созданных антител на данном этапе содержит только их собственный идентификатор. Предполагается, что созданные антитела не содержат аномальных значений. Неиспользуемые значения исходного ряда служат обучающей и контрольной выборками. При наличии тренда в исходном временном ряду рекомендуется использовать ряд приращений.

2. Формирование обучающей выборки. Возможна настройка модели как путем обучения с учителем (когда известно, какие антитела из обучающей выборки соответствуют аномальным участкам ряда), так и при помощи обучения без учителя. В случае, если изначально не известно, какие данные являются аномальными, ИИС самостоятельно формирует обучающую выборку путем вычисления матрицы аффинностей между антителами. Те из них, средняя аффинность которых наименьшая (меньше определенного порога, что говорит о том, что данные антитела существенно отличаются от остальных в популяции), принимаются за аномальные и составляют обучающую выборку.

3. Добавление в популяцию антител, содержащих аномальные значения. При этом происходит проверка аффинностей между ними и присутствующими в популяции антителами, значение D_{Ab} которых пока не задано или меньше единицы. В случае, если произведение аффинности и меры отклонения добавляемого в популяцию антитела больше текущего значения D_{Ab} антитела, ему присваивается новое значение.

4. Проверка антигена. Выполняется отбор антител, имеющих наибольшую аффинность к антигену. Отбор так же проходят антитела, на которые ссылаются отобранные. Если значение D_{Ab} для антитела, имеющего наивысшую аффинность, выше порогового, принимается решение о присутствии в антигене аномальных значений. Вывод делается не об одном аномальном значении ряда, а об аномальной последовательности, поскольку проверяется весь антиген, а не его отдельная часть.

5. При наличии информации о том, является антиген аномальным или нет, следует коррекция модели, в зависимости от принятого решения:

6а. Антиген правильно определен как содержащий или не содержащий аномальные выбросы. Следует клонирование отобранных антител, применение ненаправленной обратно пропорциональной мутации, значение D_{Ab} клонов рассчитывается на основании аффинности с проверяемым антигеном или имеющимися в популяции антителами с наибольшими значениями меры отклонения.

6б. Антиген ошибочно определен как содержащий аномалии. Отобранные антитела клонируются и после этого устраняются из популяции. Значения D_{Ab} клонов рассчитывается на основании аффинности с присутствующими в популяции антителами, содержащими аномальные значения.

6г. Антиген ошибочно определен как не содержащий аномалий. В популяцию добавляется новое антитело, имеющее значение $D_{Ab} = 1$, и происходит перерасчет меры отклонения для всех антител популяции.

7. При наличии нового проверяемого антигена происходит возврат к пункту 4.

В данной работе рассмотрено применение искусственных иммунных систем (ИИС) для решения задачи выявления аномальных выбросов во временных рядах. Предложен метод выявления аномалий на основе модели клонального отбора, путем определения аффинностей антигена (исследуемого участка временного ряда) и антител, представляющих собой набор шаблонов, характерных для исследуемого ряда. Данный подход позволяет выявлять аномалии во временных рядах в условиях отсутствия примеров аномальных значений и недостаточной информации о критерии, по которому возможно различать нормальные и аномальные выборки значений временного ряда.

УДК 004.45

БЕЗПЕКА ТЕСТУВАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ В СИСТЕМАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Петров К. Е.

доктор технічних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій та захисту інформації ХНУВС

Кобзев І. В.

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної та економічної безпеки ХНУВС

На теперішній час системи дистанційного навчання є великими територіально розподіленими комплексами, неоднорідними як по складу технічних засобів, так і програмному забезпеченню, які вони використовують. Дослідження і моделювання таких систем традиційними методами є достатньо складною задачею, тому вимагає застосування нових підходів для її розв'язання. Одним з таких підходів є теорія мультиагентних систем, яка дозволяє описати будь-яку велику систему у вигляді множини інтелектуальних агентів різних видів, що взаємодіють між собою. Подібний опис окрім своєї природності має і інші переваги: можливість опису і моделювання великомасштабних динамічних організацій компонент і груп компонент, можливість оцінки властивостей груп компонент, передбачення глобальних особливостей системи в цілому і її поведінки, і т.і.

Одним з найважливіших інформаційних процесів систем дистанційного навчання є відтворення інформації, формування, управління і контроль над інформаційними потоками, що приводить до перерозподілу інформації і, у тому числі, її виводу за межі системи (кінцевим користувачам). Процес перерозподілу і доступу до інформації призводить до необхідності створення різних механізмів контролю і обмеження доступу, а також ставить проблему виявлення порушень введених обмежень.

Найбільш поширеним базовим механізмом розмежування доступу є реєстрація і подальша аутентифікація користувача в системі. В той же час, навіть за наявності великої кількості обмежень досить часто спостерігається ефект несанкціонованого просочування інформації, коли користувач системи, користуючись регламентованими можливостями і способами одержання інформації отримує інформацію, доступ до якої для нього має бути обмеженим.

Проілюструємо це явище на прикладі тестування. Уявимо собі користувача системи дистанційного навчання, що проходить тестування по деякому курсу. Припустимо база містить 300 питань, а для пробного тесту із загальної бази випадково відбираються 30 питань. В кінці тестування слухачеві надається докладна розшифровка, що містить інформацію про правильні відповіді на питання, в яких були допущені помилки.

Передбачається, що користувач системи використовує пробні тестування з метою перевірки своїх знань, проте існує спосіб експлуатації даної функції системи, що дозволяє дізнатися правильну відповідь на будь-яке заздалегідь відоме питання. Для цього досить пройти велику кількість тестів, що дозволить сформувати список всіх правильних відповідей на питання. Таким чином, використовуючи регламентовану можливість перевірки своїх знань, користувач системи отримує доступ до правильних відповідей на питання по предмету, володіти якими він, в загальному випадку, не повинен.

Аналіз описаної проблеми показує, що ефективна протидія несанкціонованому просочуванню інформації можлива лише при створенні багаторівневої інтелектуальної системи фільтрації інформації і обмеження прав доступу до неї. В системі тестування повинні бути реалізовані наступні обмежувальні механізми: механізм захисту від розкриття точних формулювань правильних відповідей; механізм захисту від розкриття інформації про правильність/неправильність варіанту відповіді; механізм захисту від розкриття набору відповідей, що гарантують певну оцінку; механізм захисту від можливої зміни варіанту відповіді для питання, на яке відповідь вже була надана; механізм захисту від нерегламентованої навігації по системі під час проходження тестування.

Будь-яка можливість дістати санкціонований доступ до інформації потенційно є джерелом виникнення її несанкціонованого витоку. А з урахуванням масштабів сучасних систем дистанційного навчання само виявлення витоку інформації стає більш складним і важливим завданням, ніж його блокування. Тому виникає гостра необхідність в розробці нових систем контролю над інформаційними потоками, покликаних не лише обмежити доступ до тих або інших даних, але і виявити зміни в інформаційних потоках і появу несанкціонованих витоків.

Основою створення таких систем контролю над інформаційними потоками інформаційних систем можуть стати мультиагентні системи, побудовані на основі інтелектуальних агентів, що аналізують в режимі реального часу інформаційні потоки. Причому головним завданням даних агентів має бути не обмеження доступу до інформації, а виявлення виникнення несанкціонованих витоків інформації. Критерієм виявлення несанкціонованих витоків інформації можуть стати ентропійні характеристики системи, що описують, наприклад, невпорядкованість дій користувача або функціонування певних фрагментів інформаційної системи. Сигналом до активації додаткових обмежень або блокування підозрілої активності є зниження ентропії вибраних характеристик, що говорить про зростання впорядкованості небезпечних дій.

Успішне функціонування такої системи залежить від двох основних факторів. По-перше, необхідно правильно побудувати модель мультиагентної системи, розмістивши інтелектуальні агенти відповідних типів у всіх ключових вузлах системи, що беруть участь в обробці інформації, витоку якої необхідно запобігти. По-друге, необхідно правильно вибрати характеристики системи, ентропія яких буде використовуватися як індикатор несанкціонованого просочування інформації.

Сама ж система повинна вирішувати три основні завдання: виявлення виникнення несанкціонованого просочування інформації; виявлення причини і адресата несанкціонованого просочування інформації; блокування небажаної діяльності з метою запобігання просочуванню інформації.

Особливо звернемо увагу, що подібна система не просто складається з великої кількості однотипних агентів, а включає велике число інтелектуальних агентів різних типів, відповідних різним рівням абстракції (обробки) інформації, що потребує захисту. Це дозволяє контролювати інформацію на всіх рівнях, які можуть стати джерелом витоку, а також використовувати велику кількість різних ентропійних характеристик, що підвищують надійність системи захисту. Крім того, різнотипність агентів і «сигнальних» характеристик, що використовуються утруднює адаптацію небезпечних процесів з метою маскування несанкціонованого витоку інформації.

Інформація про можливі варіанти відповіді надається користувачеві безпосередньо у момент проходження тесту. Таким чином, виникає необхідність створення три-рівневої системи, що складається з інтелектуальних агентів трьох типів, що збирають і аналізують інформацію про активність користувача в ході проходження тесту; аналізують зведені результати; формують докладну розшифровку результатів.

Дані інтелектуальні агенти повинні вміти взаємодіяти один з іншим для обміну інформацією про активність користувача. Вони також повинні вміти аналізувати активність багатьох користувачів з метою виявлення кореляцій в їх діях наступних типів: одна людина під виглядом декількох користувачів ініціює несанкціоноване просочування інформації; група користувачів скоординованими діями ініціює несанкціоноване просочування інформації.

Наявність декількох різнотипних агентів ускладнює маскування витоку інформації регламентованою діяльністю, оскільки зниження активності користувача на одному з рівнів веде до підвищення активності на іншому з метою отримання необхідної інформації. А це, у свою чергу дозволяє змінювати якість інтелектуальних агентів, підвищуючи в цілому чутливість системи.

Сформульована проблема несанкціонованого просочування інформації відкриває нову сферу застосування мультиагентних систем в сучасних системах дистанційного навчання. Вимоги до таких систем виявлення і запобігання несанкціонованим витокам інформації закладають базис їх створення, одночасно підказуючи напрям розвитку, що полягає в пошуку і формалізації характеристик систем дистанційного навчання, які можуть служити індикаторами несанкціонованих просочувань інформації.

 УДК 004.89

ГИБРИДНЫЙ МЕТОД СКЕЛЕТОНИЗАЦИИ СИМВОЛОВ

Кораблев Н. М.

доктор технических наук, профессор кафедры ЭВМ Харьковского национального университета радиоэлектроники

Легедина А. В.

аспирантка кафедры ЭВМ Харьковского национального университета радиоэлектроники

Изображения – наиболее широко встречаемый в современном мире материальный объект, который используется практически всюду: в искусстве и культуре, промышленном производстве и сельском хозяйстве, науке (медицине, биологии, географии, математике, юриспруденции), в деятельности силовых структур и правоохранительных органов и т.п. В связи с этим становится очевидной актуальность задачи распознавания образов – отнесение некоторого объекта, заданного набором признаков, к классу (образу) подобных объектов.

При изучении проблемы распознавания символов стало ясно, что в некоторых задачах достаточно использовать только уменьшенное количество информации вместо всего изображения. Основная идея данного подхода заключалась в «чистке» исходного изображения путем итеративного удаления определенных точек контура. Эта процедура в итоге создает линейно-образную форму (скелет), так что дальнейший анализ становится выполнять легче.

Задача выделения каркаса монохромного изображения с шириной линий в один пиксель называется скелетонизацией. Использование данного подхода при решении задачи распознавания символов дает следующие преимущества: имеется меньше информации для обработки, а значит, анализ формы может быть осуществлен значительно легче. В настоящее время скелетонизация применяется в очень широком диапазоне, например, в таких задачах как анализ клеток крови или формы хромосомы в медицине, в задачах распознавания электронной подписи и отпечатков пальцев и др.

Многие алгоритмы для решения задачи скелетонизации были разработаны и внедрены в течение последних десяти лет. Аналитическое сравнение методов является очень сложным, поскольку они основаны на разных моделях. Это является основной причиной, почему алгоритмы скелетонизации сравниваются в соответствии с их практическими результатами.

В работе предлагается способ классификации алгоритмов скелетонизации, а именно, если полученные скелеты отвечают следующим условиям:

- скелет должен точно отражать форму исходного изображения;
- должны быть сохранены топологические свойства (гомотопия) объекта и фон;
- толщина каркаса должна равняться одному пикселю;
- скелетонизация должна сохранять симметрию;
- процесс скелетонизации должен быть устойчивым к шумам.

Одним из распространенных методов решения задачи скелетонизации является алгоритм Зонге-Суня, который является модификацией алгоритма Хилдича. Идея алгоритма Зонге-Суня состоит в уточнении фигуры от границы к ее середине путем перекрашивания черных граничных точек в белые. Алгоритм заключается в следующем: в произвольной последовательности просматриваются все точки изображения. Значения цветов исследуемых точек и их соседей обозначаются в соответствии с (1)

$$\begin{array}{ccc} P_1 & P_2 & P_3 \\ P_8 & P_0 & P_4 \\ P_7 & P_6 & P_5 \end{array} \quad (1)$$

Вводятся следующие переменные:

A — число конфигураций 01 в последовательности $P_1, P_2, P_3, P_4, P_5, P_6, P_7, P_8, P_1$.

B — количество ненулевых соседей P_0 , то есть: $B = P_1 + P_2 + P_3 + P_4 + P_5 + P_6 + P_7 + P_8$.

На первом шаге для каждой черной точки проверяется условие: $2 \leq B \leq 6$ и $(A=1)$ и $P_2 \times P_4 \times P_6 = 0$ и $P_2 \times P_6 \times P_8 = 0$, на втором шаге — условие: $2 \leq B \leq 6$ и $(A=1)$ и $P_2 \times P_4 \times P_8 = 0$ и $P_2 \times P_6 \times P_8 = 0$.

Если условие, соответствующее текущему шагу, выполняется, то исследуемая точка перекрашивается в 0. Шаги чередуются, и на каждом из них просматривается все изображение. Пара следующих друг за другом разных шагов образует одну итерацию алгоритма. Алгоритм заканчивается, когда после очередной итерации не будет перекрашена ни одна точка.

На практике данный метод не всегда дает достаточно точный результат, и полученный скелет требует дополнительной обработки для дальнейшего выделения признаков: удаление коротких линий, объединение близких точек, исключение малых внутренних контуров.

Для получения более точного скелета изображения предлагается гибридный метод с использованием искусственных иммунных систем (ИИС). Иммунный подход основан на естественной иммунной системе — параллельной распределенной адаптивной системе, организация, принципы действия и свойства которой могут быть использованы для решения таких проблем, как распознавание образов, поиск данных, компьютерная безопасность, обнаружение ошибок, классификация, оптимизация и др. Основными стандартными блоками ИИС являются антитела, образование которых основывается на теории клонального отбора при распознавании антигенов, являющихся целью. Если антитела распознают антиген, они стимулируются, после чего клонируются, подвергаются мутации и синтезируют новые антитела (осуществляется клональный отбор).

Предложенный в работе метод, объединяющий алгоритм Зонге-Суня с иммунным подходом, позволяет получить более точный скелет изображения, по которому можно сразу выделить признаки. Гибридный подход заключается в следующем. ИИС в данном случае представляет собой популяцию антител, где каждая клетка соответствует пикселю на изображении. Антитело представляет собой строку фиксированной длины:

$$Ab_i = (x_1 \dots x_i \dots x_m, y_1 \dots y_i \dots y_m, c_1 \dots c_i \dots c_m, s_1 \dots s_i \dots s_m), \quad ($$

где $x_1 \dots x_i \dots x_m, y_1 \dots y_i \dots y_m, i = \overline{1, n}$ – координаты i -й точки из популяции размером n антител, каждая из которых кодируется m разрядами, $c_1 \dots c_i \dots c_m$ – цвет данной точки, $s_1 \dots s_i \dots s_m$ – выживаемость клетки. Предложенный алгоритм состоит из следующих шагов:

К популяции антител применяется алгоритм Зонге-Суня, с тем отличием, что избыточные клетки не удаляются, а каждому антителу присваивается выживаемость.

Из популяции выбираются клетки с наихудшей выживаемостью и клонируются. Получаем популяцию клонов C .

В каждый клон вносится мутация, и как результат получаем популяцию C^* .

Для каждого антитела со слабой выживаемостью из популяции Ab вычисляется аффинность с каждой клеткой из C как Хэммингово расстояние.

В соответствии с полученными на шаге 4 аффинностями, в популяции антител Ab проводится замена клеток с худшей аффинностью клонами.

Проверка критерия останова (количество поколений), если критерий достигнут, то из популяции удаляются клетки с наихудшей выживаемостью и алгоритм останавливается, если нет, то – возвращаемся к шагу 1.

При реализации предложенного гибридного подхода применялось следующее кодирование антител: по одному байту на координаты, один бит на цвет ($\{0;1\}$ – белый или черный, соответственно), 3 бита для задания выживаемости клетки. Порог аффинности был принят равным 0,9. Выживаемость, устанавливаемая алгоритмом Зонге-Суня – $\{0;1\}$ (избыточна клетка или нет).

В работе была рассмотрена задача скелетонизации, а также проведен анализ существующих алгоритмов подготовки изображений, который позволил определить их недостатки, основным из которых является высокий процент ошибок при их использовании для дальнейшего распознавания. Проанализирован алгоритм скелетонизации Зонге-Суня, который имеет следующий недостаток – построенный скелет может иметь разрывы и требовать дополнительной обработки, прежде чем становится возможным выделение признаков для распознавания. Предложен гибридный метод, который объединяет алгоритм скелетонизации Зонге-Суня и иммунный подход. Применение данного метода позволяет улучшить качество скелета изображения, удалить возможные разрывы, сгладить шум, что дает возможность сразу выделить на нем признаки для распознавания без дополнительной обработки. Результаты экспериментальных исследований показали, что использование ИИС совместно с алгоритмом скелетонизации Зонге-Суня позволили получить более эффективное решение задачи предварительной обработки образов, которое может быть использовано на последующих этапах распознавания образов.

УДК 004.415.2:371.3

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

Горелов Ю. П.

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій та захисту інформації ФПМК ХНУВС

Кобзева А. І.

ХНУВС

Дистанційне навчання (ДН) є системою надання освітніх послуг, що передбачає широке використання нових інформаційних технологій для доступу студентів до освітніх ресурсів та їх активної взаємодії з викладачами й колегами в процесі роботи з навчальним матеріалом. Можливості комп'ютерних технологій подання та обробки інформації, а також мережних технологій телекомунікації дозволяють підвищити якість навчання й створити більше комфортні умови для студентів, тому що вони мають можливість регулювати параметри своєї роботи з матеріалом відповідно до поточного рівня своїх знань, потребами, можливостями та когнітивними параметрами особистості.

ДН має більший потенціал в області підвищення кваліфікації й перепідготовки кадрів різних відомств, у т.ч. і МВС. Використання системи ДО дозволяє одержати економію фінансових ресурсів та оптимізувати роботу ОВД за рахунок зниження кількості відряджень, а також забезпечити постійну й оперативну інструктивно-методичну й консультативну підтримку.

Зростаючий інтерес до ДН з боку потенційних споживачів освітніх послуг привів до того, що багато навчальних закладів прагнуть самостійно розробляти й впроваджувати комп'ютерні системи ДН. Однак, поширення ДН неможливо без рішення цілого ряду проблем, одна з яких – забезпечення інформаційної безпеки.

Забезпечення інформаційної безпеки в даному контексті може розглядатися у двох аспектах:

Забезпечення конфіденційності, цілісності та готовності інформації в процесі навчання.

Захист студентів від недостовірної, перекошеної та шкідливої інформації.

У першому випадку ми маємо справу з технічною проблемою захисту інформації від наступних погроз: несанкціонований доступ до цифрового контенту, порушення цілісності й неадекватність навча-

льних ресурсів, порушення нормального функціонування сервісних служб і ресурсів, порушення безпеки процедур тестування.

Комплексний похід до рішення проблеми захисту інформації в ДН передбачає реалізацію цілого ряду процедур. При цьому використовуються реєстрація й аутентифікація користувача, здійснення контролю доступу, моніторинг і виявлення вторгнення, захист мережних комунікацій, захист сховищ цифрових даних. Це дозволяє реалізувати захист на всіх етапах взаємодії користувача з навчальним матеріалом.

Друга проблема – захист користувача від шкідливого контенту – стала особливо актуальною з появою концепції Веб 2.0, що у значній мірі змінює модель взаємодії користувача з мережею. До основних особливостей нової концепції можна віднести синдикацію, соціалізацію, співробітництво, інтерактивність та відкритість. Інтернет із засобу доступу до навчальних ресурсів, що розроблені викладачем, стає засобом взаємодії й спілкування, створення співтовариств, реалізації доступності всього спектра сервісів у процесі навчання. Користувачеві стають доступні блоги та мікроблоги, соціальні мережі та системи соціальних презентацій, вики-проекти, соціальні закладки, мультимедійні системи поширення інформації, системи спільних редакторських офісів, технології синдикації та нотифікації інформації, підкастинг та ін.

У цих умовах рішення проблеми інформаційної безпеки багато в чому залежить від медіаосвіти, професійної компетентності викладача, аналізу, відбору, підготовки й систематичної перевірки інформаційно-освітніх ресурсів, організації й керування взаємодією студентів. Викладач повинен вміти реалізовувати педагогічні технології засобами інформаційно-комунікативних технологій, забезпечуючи цілісність та результативність процесу навчання.

Висновок. У доповіді пропонується комплексний підхід до вирішення проблеми інформаційної безпеки в ДН, який передбачає врахування не тільки технічних аспектів, але й аспектів підготовки викладачів до роботи з сучасними інформаційно-комунікативними технологіями як засобами реалізації дидактичних завдань та забезпечення інформаційної безпеки.

УДК 004.056

ПОРУШЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК РАЗЛАДКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ

Сезонова І. К.

професор кафедри інформаційної та економічної безпеки ННІКМ ХНУВС, кандидат технічних наук, доцент

Колісник Т. П.

доцент кафедри інформаційної та економічної безпеки ННІКМ ХНУВС, кандидат педагогічних наук, доцент

Сучасну епоху називають ерою інформації або інформаційним суспільством, що характеризується домінуючою роллю інформації та знань, створенням глобального інформаційного простору, в якому завдяки високо розвинутим інформаційно-комунікативним мережам і технологіям забезпечуватиметься стаке економічне та соціальне зростання.

У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 роки» інформаційну безпеку визначено як «стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому унеможливується нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступу до інформації [1].

Існує багато різних засобів порушення інформаційної безпеки (ІБ), яке супроводжується несанкціонованим доступом до інформації. Але слід одразу ж відмітити, що ніякий окремо взятий засіб захисту не в змозі гарантувати адекватну безпеку. Надійний захист можливий лише за умови створення механізму комплексного забезпечення безпеки. Створення такого комплексу інформаційної безпеки організації є сьогодні нагальною задачею для державних, комерційних та соціальних установ, які працюють з критичними даними.

Можна виділити три основні складові такого комплексу: нормативно-правові, технічні та організаційні засоби. Перелічені складові повинні бути взаємоузгоджені та змінюватись в залежності від потреби протистояти новим загрозам.

Розробники програмного забезпечення націлені найчастіше на забезпечення прикладних функцій створюваних ними продуктів, надаючи питанням інформаційної безпеки нижчий пріоритет. Дана обставина призвела до того, що вирішенню питань ІБ або не приділяється достатньої уваги, або функції щодо її забезпечення перекладаються на інші спеціалізовані підрозділи. Але порушення інформаційної безпеки в більшості випадків не фіксується миттєво, а виявляється як результат аналізу наслідків.

Разом з тим, в сучасних інформаційних інфраструктурах існує безліч різноманітних можливостей виникнення інцидентів ІБ. Причинами таких інцидентів можуть бути як перевищення повноважень користувачами так і запуск в систему шкідливого програмного забезпечення, а також апаратні збої обладнання або програмні помилки експлуатованого програмного забезпечення.

Примітно, що в момент інциденту порушення ІБ, в інформаційній системі реалізуються процеси, які не вкладаються в стандартний сценарій роботи системи, що дозволяє розглядати їх в єдиному ключі

. У цей момент відбувається відхилення від стандартного сценарію роботи. Одночасно, в роботі системи є і санкціоновані переходи від одного сценарію до іншого. Виникає необхідність виділення контрольних характеристик, спільних для різних сценаріїв роботи, але по-різному використовувати їх в штатних і позаштатних режимах роботи. Аналітичне дослідження безлічі можливих сценаріїв і виявлення загальних легітимних закономірностей має неприйнятну трудомісткість. Разом з тим, фіксація або виявлення на відрізок спостережень моменту нелегітимної зміни сценарію роботи в часі може дати можливість виділення інциденту ІБ за цією ознакою. До виявлення інцидентів ІБ пропонується застосовувати універсальний підхід, заснований на моделюванні їх проявів.

Актуальність даної проблеми підкреслюється також тим, що застосування запропонованого підходу в ряді випадків дозволяє, в тому числі, ідентифікувати діяльність внутрішніх порушників, яких ми називаємо інсайдерами. Проблема виявлення інсайдера сьогодні стоїть особливо гостро, оскільки стандартні методи забезпечення ІБ інформаційних систем, що передбачають формальні описи прав користувачів, часто виявляються зовсім незахищеними від дій інсайдера.

Задачу виявлення та попередження інцидентів порушення ІБ пропонується вирішувати на етапі проектування організаційної структури в комплексі із програмно-технічною складовою. Використовуючи інструментарій та методологію теорії активних організаційних систем, теорії ймовірностей та прикладної математики, засоби та методи інформаційних технологій будується методологія розробки проекту інформаційної структури організації. Об'єктом дослідження щодо поставленої задачі є організаційні моделі, тобто формалізований опис відомостей про організацію (суттєвих рис побудови та процесів), який дає можливість представлення цих відомостей у графічному, табличному або іншому формалізованому вигляді, придатному для обробки засобами електронної обчислювальної техніки.

Цілями в даному контексті є оптимізація організаційної структури, функцій та процесів що для впровадження комплексу інформаційної безпеки в організації. Особливістю такої організаційної структури є фактично її технічно-людський характер, який потрібно

Основні принципами, закладеними в розроблювану методологію є це максимальна прозорість процесів та підзвітність учасників організації.

Організаційна модель складається з підсистем, які одночасно є предметами управління та контролю:

- складу учасників організації (так званих елементів системи). Під учасниками потрібно розуміти як внутрішніх суб'єктів (співробітників організації), так і зовнішніх (громадян, клієнтів, хакерів);
- структури організації (сукупність інформаційних, управлінських, технологічних та інших зв'язків між учасниками);
- множини допустимих дій учасників (список повноважень, посадових інструкцій разом з інституційними та технологічними обмеженнями, можливі сценарії поведінки зовнішніх елементів);
- цільових функцій учасників (їх інтереси та цілі, які залежать в загальному випадку від дій всіх учасників);
- інформації (якою володіють учасники на момент прийняття рішень про вибір стратегії);
- порядку функціонування (послідовність отримання інформації та вибору стратегій учасниками).

Модель активної системи з ризиками порушення ІБ є малодослідженим явищем в теорії активних систем і потребує обґрунтування методологічних основ, створення математичної моделі, класифікації моделей і як кінцева мета – затвердження методології проектування захищених інформаційних систем.

Висновок: проблема захисту інформаційних систем в організаціях, діяльність яких потребує впровадження заходів їх безпеки, вирішується тільки за допомогою системних міждисциплінарних досліджень та використання знань з областей права, управління, теорії організаційних системами, соціального управління, математичного моделювання, системного аналізу, програмування, інформаційних технологій та ін.

УДК 581.341

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ОПЕРАТИВНОГО РОЗМІЩЕННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПАТРУЛЬНО-ПОСТОВИМИ НАРЯДАМИ МІЛІЦІЇ

Соколовська О. Г.

кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційної та економічної безпеки ННІКМ ХНУВС

Кубрак В. П.

старший викладач кафедри інформаційної та економічної безпеки ННІКМ ХНУВС

В умовах соціально-економічних перетворень, що відбуваються в країні та супроводжуються розширенням демократії та гласності, необхідністю зміцнення законності, особливу актуальність здобуває забезпечення правопорядку на вулицях і в інших громадських місцях міст, селищ і інших населених пунктів. Важлива роль у реалізації цього завдання належить патрульно-постовій службі міліції. Ця служба

виступає як основний засіб забезпечення належного громадського порядку та боротьби зі злочинністю в громадських місцях.

Висока ефективність патрульно-постової служби, що здійснюється в умовах оперативної обстановки, яка швидко змінюється, може досягатися лише за умови правильного, умілого та своєчасного перерозподілу сил і засобів з урахуванням конкретних обставин. Такий перерозподіл здійснюється шляхом маневру силами та засобами, тобто переміщенням підрозділів і нарядів патрульно-постової служби по території з метою їх раціонального зосередження за місцем та часом в інтересах попередження та припинення правопорушень.

В зв'язку з цим виникає необхідність у розробці гнучкого розміщення сил і засобів патрульно-постової служби та оперативного маневрування міліцейськими нарядами для забезпечення дієвого контролю за станом криміногенної обстановки в регіоні.

У наступній роботі пропонується методика розрахунку оперативного розміщення та управління патрульно-постовими нарядами міліції.

В основі цієї методики лежить наступний підхід. Контролюєма територія розбивається на ділянки, які включають в себе прилеглі об'єкти, що необхідно патрулювати. Число ділянок відповідає числу нарядів ППС міліції. Отримані ділянки повинні містити таке число об'єктів, щоб їх сумарні коефіцієнти криміногенності були однакові. Під коефіцієнтом криміногенності об'єкта α_i розуміється кількість правопорушень і злочинів, які вчинені за певний проміжок часу (наприклад: місяць, рік і т.д.) або сукупність проміжків часу (наприклад: з 16.00 до 24.00 за декілька днів).

Таким чином ділянки, де вчиняється більше злочинів і інших правопорушень, містять у собі менше об'єктів і маршрути обходу їх будуть меншої довжини. Тому патрульно-постові наряди міліції можуть швидше реагувати на криміногенну ситуацію, яка складається на цих ділянках. Далі на кожній отриманій ділянці розробляється оптимальний маршрут обходу об'єктів.

Типова методика, яка представлена в цій роботі, має дворівневу ієрархічну структуру. На вищому рівні проводиться формування ділянок з урахуванням двох критеріїв:

– мінімізації відстані між об'єктами, що входять в одну ділянку

$$\sum_i P_{ij} \rightarrow \min \quad (j = \overline{1, n}),$$

де P_{ij} – евклідова відстань від i -того об'єкта до центру j -ої ділянки,

n – число ділянок, яке дорівнює числу патрульно-постових нарядів,

– рівномірності навантаження патрульно-постових нарядів на ділянках з урахуванням коефіцієнтів криміногенності ділянок α_i

$$\left| \sum_i \alpha_{ij} \lambda_{ij} - \frac{1}{n} \sum_i \alpha_i \right| \rightarrow \min, j = \overline{1, n},$$

де $\lambda_{ij} \in \{1, 0\}$ – символ включення i -ого об'єкта в j -ту ділянку.

На нижньому рівні розраховуються оптимальні по довжині маршрути обходу всередині кожної ділянки. Оптимізаційна задача, що розв'язується на нижчому рівні ієрархії, зводиться до вже відомої задачі комівояжера. Необхідно знайти мінімальний (найкоротший) шлях обходу всіх об'єктів включених в j -ту ділянку, тобто побудувати найкоротший цикл. Ця задача вирішується для кожної j -ої ділянки.

Цільова функція записується в наступному вигляді:

$$\text{знайти } \min \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \rho_{ij} x_{ij}, \text{ де } \rho_{ii} = \infty, i = \overline{1, n}$$

Змінні повинні задовольняти наступним обмеженням:

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = 1 \quad i=1, 2, \dots, n(\text{від'їзд}),$$

$$\sum_{i=1}^n x_{ij} = 1 \quad j=1, 2, \dots, n(\text{прибуття}),$$

$x_{ij} = 1$ означає, що патруль переходить із об'єкта i безпосередньо в об'єкт j ,

$\rho_{ij} \geq 0$ – відповідна відстань між об'єктами.

x_{ij} – невід'ємні цілі числа при будь-якому i та j .

Таким чином на кожному рівні вирішуються задачі оптимізації розміщення сил ППС міліції з точки зору обраних критеріїв.

Сформульована задача достатньо складна багатокритеріальна дискретна задача на множині сполучень, що виключає приведення її до якої-небудь стандартної моделі. Тому для її розв'язання пропонується евристичний алгоритм, який дозволяє знайти, якщо не оптимальне, то досить близьке до нього розв'язання.

Описана методика та її програмна реалізація дозволяють створити автоматизовану систему швидкого реагування та управління патрульно-постовими нарядами міліції для оперативного контролю за криміногенною ситуацією регіону.

УДК 629.28

ANTI-JAM ТЕХНОЛОГІЇ В СУПУТНИКОВИХ НАВІГАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

Кочура В. О.

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри інформаційної та економічної безпеки ХНУВС

Активний розвиток ринку наземної апаратури споживачів супутникових навігаційних систем призвів до широкого використання навігаційних технологій як для вирішення спеціальних так і цивільних задач.

Досвід використання супутникових навігаційних систем призвів до розвитку великої кількості прикладних технологій, які дозволяють використовувати їх на транспорті, у сільському господарстві, при проведенні будівельних робіт, при пошуку та добуванні корисних копалин, при проведенні природничо-охоронних заходів та у інших сферах життєдіяльності.

Разом з тим, при явних успіхах використання GNSS систем у військовому та цивільному секторі, виникають досить серйозні проблеми пов'язані з вразливістю споживачів до впливу завад. Причина полягає в використанні в супутникових навігаційних системах фазоманіпульованих сигналів, які вважалися найбільш завадозахищеними. Але вважаючи на те, що потужність передавача сигналу складає близько 30 Вт, а супутники знаходяться на відстані 20000 км над по верхньою Землі, то потужність сигналу, яка надходить до споживача складає приблизно 10^{-15} Вт. Тому, щоб придушити сигнали супутникових навігаційних систем, достатньо на Землі випромінювати електричні коливання на заданих частотах. При цьому потужності передавача перешкод у 2-3 Вт достатньо щоб створити завади у радіусі декілька десятків кілометрів.

Проблеми з прийомом сигналів від супутників виникають не тільки через вплив сигналів від інших приладів, а і в тих випадках коли сигнал доходить до приймача спотвореним внаслідок перевіддзеркалення від перешкод.

Технологія боротьби з завадами (Anti-jamming) забезпечує отримання слабких сигналів від супутників в умовах завад створених іншими радіоприладами. Одним з напрямків розвитку Anti-Jam технологій це застосування у апаратурі споживачів адаптивних цифрових антенних решіток. Основними перевагами такого рішення є:

- підвищення відношення сигнал – шум за рахунок когерентного накопичення сигналу по полотну решітки та орієнтації максимумів діаграми спрямованості безпосередньо на супутники сузір'я;
- формування нулів діаграми спрямованості в напрямку створювачів завад;
- ефективне подавлення завад, які виникають за рахунок багатовипромінюваності розповсюдження радіохвиль та їх перевідбиття від підстилаючих поверхонь;
- вимірювання параметрів супутникових сигналів з високою точністю.

Застосування адаптивних цифрових антенних решіток дозволяє довести рівень подавлення одиночних завад до 90-100 дБ, при цьому рівень подавлення завад за рахунок формування нулів у діаграмі спрямованості складає 40 дБ. Аналогічні значення отримують при подавленні перевіддзеркалення від оточуючих предметів.

Прикладом використання сучасних Anti-Jam технологій є GAJT (GPS Anti-Jam Technology) антена створена спільно компаніями NovAtel Inc.(Канада) та QinetiQ LTD (Великобританія).

Сім антенних елементів можуть забезпечити шість незалежних пелюстків діаграми спрямованості. GAJT система зменшує вплив завад при прийомі сигналів створюючи провали у діаграмі спрямованості у напрямку постановника завад.

СЛІДИ КІБЕРАТАК НА КОМП'ЮТЕРНІ СИСТЕМИ*Зачеркляний М. М.**доктор технічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та економічної безпеки
Харківського національного університету внутрішніх справ**Струкова О. В.**викладач кафедри інформаційної та економічної безпеки Харківського національного університету
внутрішніх справ*

Існуюча в криміналістиці традиційна класифікація слідів скоєння тих чи інших злочинів практично не охоплює ті її види, які виникли при появі нових видів злочинів. Важливу роль у цьому відіграють способи вчинення злочинів у сфері інформаційних технологій, кількість яких постійно збільшується.

Основою будь-якого криміналістичного дослідження, в тому числі і виконуваного фахівцем при розслідуванні злочинів у комп'ютерній сфері є дослідження процесу слідоутворення. Важливим питанням у цій області є питання про природу слідів у комп'ютерній системі, і ряд пов'язаних із ним запитань, зокрема, що є об'єктами взаємодії в комп'ютерних системах, які властивості притаманні цим об'єктам та які їх ознаки знаходять своє відображення у слідах, пов'язаних із подією злочину.

Безсумнівно, природа слідів у комп'ютерній системі – матеріальна, оскільки дані, які є безпосереднім об'єктом криміналістичного дослідження, завжди мають матеріальну основу. Слідоутворюючим об'єктом у комп'ютерних системах є виконавчий елемент пристрою запису, слідосприймаючим – досліджуваний носій інформації. Отже, слідом інформаційного впливу в комп'ютерній системі є власне матеріальне вираження сукупності інформаційних сигналів.

Втім, для встановлення ознак слідоутворюючого об'єкта чи процесу цього недостатньо. Адже інформація в комп'ютерній системі передається та обробляється шляхом електромагнітної взаємодії. Враховуючи стрімко спадаючу розповсюдженість магнітних та оптичних носіїв, з одного боку, та досить бідний трасологічний характер ознак електронних флеш-карт – з іншого, можна стверджувати, що система матеріальних слідоутворюючих і слідосприймаючих об'єктів може виступати як об'єкт аналізу щодо обставин впливу на комп'ютерну інформацію в досить незначній кількості ситуацій. Крім того, інформаційні сигнали в процесі передачі від одного комп'ютерного пристрою до іншого контролюються на цілісність і в разі необхідності коректуються, тобто здійснюється регенерація переданих даних, а не проста трансляція від одного вузла до іншого.

Отже, процес слідоутворення в ході інформаційних процесів побудований таким чином, аби знищувати в слідах будь-які фізичні особливості передавального пристрою, які можуть вплинути на цілісність переданої інформації.

Комп'ютерним пристроям пам'яті притаманна важлива властивість – зберігати комп'ютерну інформацію у вигляді, характерному саме для цього пристрою, повністю зберігаючи її семантику. Отже, суто трасологічні ознаки, в традиційному розумінні цього слова, як основа слідоутворення в комп'ютерних системах криміналіста цікавити не можуть. Аналіз взаєморозташування елементарних одиниць інформації, звичайно, дозволяє розшифрувати зміст повідомлення. Проте, такий шлях не може бути визнаний ефективним і необхідним. Адже для того, аби передати людині семантику повідомлення, інформація, зафіксована на комп'ютерному носії, повинна пройти ряд перетворень, абсолютно звичайних для інформаційних систем. При перетворенні інформація, зафіксована на комп'ютерному носії, поступово перетворюється у більш загальні структури: від біта – до байту, від байта – до блоку, від блоку – до файлу, від файлу – до форматowanego запису і від запису – відповідним поданням на пристрій виведення. Все це виконує комп'ютерна система без участі людини (за винятком вольового початкового впливу). В результаті, дослідник одержує інформацію не в тому вигляді, в якому вона існує на слідосприймаючому об'єкті і не може судити про фізичні властивості слідоутворюючого об'єкта. Враховуючи це, сліди, що утворюються в інформаційному середовищі комп'ютерних систем в ході інформаційних процесів, можна назвати віртуальними, оскільки вони є перетвореними, тобто спостережуваними не в тому вигляді, в якому існують. Крім того, починаючи з етапу семантичного визначення стає можливою участь у перетворенні даних людиною (звичайним користувачем).

«Віртуальність» слідів у комп'ютерній системі зумовлена ще однією причиною. Сам процес зміни стану носія інформації пов'язаний із функціонуванням конкретного програмного забезпечення комп'ютерної системи. Отже, сліди залежать від того, які програми працювали в комп'ютерній системі на момент розслідуваної події. Тому, якщо при одній і тій же події використовувалися різні програми, то і сліди ці будуть різними.

Внаслідок цього можна зробити висновок, що основою процесу слідоутворення в комп'ютерній системі та головним слідоутворюючим фактором є сукупність взаємодіючих програм і їх налаштувань, що існували на момент скоєння розслідуваної події. Оскільки програма залишає сліди тільки тоді, коли вона знаходиться в активному стані, тобто виконується в оперативній пам'яті комп'ютера, а виконання програми є деяким процесом, то програма є слідоутворюючим процесом. Тільки в процесі виконання програми проявляються її властивості, які знаходять своє відображення в її ознаках, а надалі – в слідах. З іншого боку, не можна сказати, що програма, яка знаходиться в неактивному стані, не має жод-

них ознак програми, що виконується в пам'яті, адже вона містить той же програмний код. З цієї точки зору програма, як файл, є слідоутворюючим об'єктом.

Усі комп'ютерні дані, які можуть бути слідами, містяться на носіях пристроїв комп'ютерної пам'яті. Варто вказати, що серед існуючих видів пам'яті – оперативна, зовнішня і постійна – лише зовнішня може вважатися основним об'єктом уваги криміналіста, оскільки в оперативній пам'яті дані знищуються відразу при вимкненні живлення (виняток становлять пристрої пам'яті комп'ютерних пристроїв, які мають мобільні джерела живлення – КПК, смартфони, стільникові телефони тощо), а постійна пам'ять доступна лише для зчитування.

Пристрої зовнішньої пам'яті характеризуються тим, що мають особливу логічну організацію, яка називається файловою системою. Саме файлова система визначає, як одна і та ж програма запише дані на накопичувач. На цій підставі можна вважати, що слідоприймаючим об'єктом в інформаційному середовищі комп'ютерної системи є файлова система. Крім цього, до факторів, що впливають на формування слідів у файловій системі, належать:

- інші програми, присутні в оперативній пам'яті, які є активними (які одержали управління) і які взаємодіють із тією, що здійснює запис;

- дані, розташовані у зовнішній пам'яті, які можуть використовуватись цією програмою для повноцінного функціонування.

Отже, важливим, а може і найважливішим з точки зору можливості ідентифікації слідоутворюючим фактором є інформаційне

УДК 004.94,343.92

ЗАХИСТ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ

Петрова І. А.

доктор юридичних наук, доцент, начальник кафедри інформаційної та економічної безпеки ННІКМ ХНУВС

Мальків І. Т.
ХНУВС

Базовий елемент будь-якої системи електронного документообігу (СЕД) – це документ або файл, або може бути запис у базі даних. Говорячи про захищений документообіг, мають на увазі саме захист документів, захист тієї інформації, яку вони несуть в собі. Тому захист її зводиться до банального (хоча і не простого) завдання захисту даних від несанкціонованого доступу.

Тут є невеликий обман, адже мова йде саме про захист системи, а не тільки про захист даних всередині неї. Це означає, що потрібно захистити також її працездатність, забезпечити швидке відновлення після ушкоджень, збоїв і навіть після знищення. Система – це як живий організм, не достатньо захистити вміст тільки його клітин, необхідно захистити також зв'язки між ними і їх працездатність. Тому до захисту системи електронного документообігу необхідний комплексний підхід, який передбачає захист на всіх рівнях СЕД. Починаючи від захисту фізичних носіїв інформації, даних на них, і закінчуючи організаційними заходами.

По-перше, необхідно захищати, апаратні елементи системи. Це комп'ютери, сервери, елементи комп'ютерної мережі та мережеве устаткування (як активні – маршрутизатори, switch та ін., так і пасивні – кабелі, розетки та ін.). Необхідно передбачити такі загрози, як поломка обладнання, доступ зловмисника до обладнання, відключення живлення і т.д.

По-друге, необхідний захист файлів системи. Це файли програмного забезпечення та баз даних, рівень між апаратними пристроями системи і логічними елементами системи. В іншому випадку з'являється можливість впливу зловмисником або зовнішніми обставинами на файли СЕД, не проникаючи в систему, тобто як би зовні. Наприклад, файли бази можуть бути скопійовані зловмисником або пошкоджені в результаті збою операційної системи або обладнання.

По-третє, саме собою, необхідно захищати документи та інформацію, що знаходяться усередині системи.

Використовуючи такий підхід, можна побудувати систему, захищену на всіх рівнях. Можливо, виглядає трохи парадоксально, так як вартість подібного захисту може зрівнятися з вартістю самої СЕД. Тому потрібно шукати розумний баланс між безпекою і вартістю.

Загрози для системи електронного документообігу досить стандартні і можуть бути класифіковані наступним чином:

- загроза цілісності – пошкодження і знищення інформації, перекозчення інформації, як не навмисне в разі помилок і збоїв, так і зловмисне;

- загроза конфіденційності – це будь-яке порушення конфіденційності, у тому числі крадіжка, перехоплення інформації, зміни маршрутів;

- загроза працездатності системи – всілякі загрози, реалізація яких призведе до порушення або припинення роботи системи; сюди входять як умисні атаки, так і помилки користувачів, а також збої в устаткуванні і програмному забезпеченні.

Джерелами загроз в нашому небезпечному світі не мало: це і непрофесіоналізм деяких системних адміністраторів; техніка, яка має властивість ламатися не в той момент, і фактори зовнішнього середовища.

які рідко, але все ж відбуваються. В цілому ж, можна виділити декілька основних груп: легальні користувачі системи, адміністративний ІТ-персонал та зовнішні зловмисники.

Спектр можливих злочинів легальних користувачів досить широкий – від пошкоджень апаратних частин системи до навмисної крадіжки інформації з корисливою метою. Можлива реалізація загроз в різних класах: загрози конфіденційності, загрози цілісності. Користувач системи – це потенційний зловмисник, він може свідомо чи не свідомо порушити конфіденційність інформації.

Особлива група – це адміністративний ІТ-персонал або персонал служби ІТ-безпеки. Ця група, як правило, має необмежені повноваження і доступ до сховищ даних, тому до неї треба поставитися з особливою увагою. Вони не тільки мають великі повноваження, але і найбільш кваліфіковані в питаннях безпеки та інформаційних можливостей. Не так важливий мотив цих злочинів, чи був це корисливий намір або помилка, від якої ніхто не застрахований, результат один – інформація або загубилася, або отримала розголос. Відповідно до численних досліджень, від 70 до 80 % втрат від злочинів припадають на атаки зсередини.

Набір зовнішніх зловмисників суто індивідуальний. Це можуть бути і конкуренти, і партнери, і навіть клієнти. У 45 % випадків втрата важливої інформації припадає на фізичні причини (відмова апаратури, стихійні лиха тощо), 35 % – обумовлені помилками користувачів і менше 20 % – дією шкідливих програм і зловмисників

Висновок. Підхід до захисту електронного документообігу має бути комплексним. Необхідно твезо оцінювати можливі загрози і ризики СЕД, і величину можливих втрат від реалізованих загроз. Як вже говорилось, захист СЕД не зводиться лише до захисту документів і розмежування доступу до них. Залишаються питання захисту апаратних засобів системи, персональних комп'ютерів, принтерів та інших пристроїв захисту мережного середовища, в якій функціонує система, захист каналів передачі даних і мережного устаткування, можливе виділення СЕД в особливий сегмент мережі. Комплекс організаційних заходів грає важливу роль на кожному рівні захисту, але ними часто нехтують. Адже тут і інструктаж, і підготовка звичайного персоналу до роботи з конфіденційною інформацією. Погана організація може звести нанівець усі технічні заходи, які б досконалі вони не були.

УДК 343.9.01

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА БАЗ ДАНИХ ОВС

Сезонов В. С.

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

У зв'язку з широким впровадженням комп'ютерних технологій в діяльність ОВС назріла гостра необхідність не тільки в науковому осмисленні наслідків їх використання, але і в змістовному аналізі проблем, що виникають у зв'язку з цим у сфері попередження і розкриття правопорушень.

Величезний обсяг інформації, яка акумулюється комп'ютерними системами ОВС, як відкритої, так і конфіденційної, яка накопичується по лінії оперативно-розшукової діяльності, ставить ОВС в положення найбільш інформаційноємкої структури у сфері виконавчої влади. Все це робить інформаційні ресурси ОВС об'єктом інтересів окремих осіб-правопорушників, їх угруповань, а також організацій, які прагнуть використовувати оперативно-службову інформацію ОВС для своїх цілей. Можливість протиправних дій, для здійснення яких необхідна інформація ОВС, обумовлює різного роду джерела загроз інформаційної безпеки цих комп'ютерних систем.

Проблема захисту комп'ютерної інформації в певній мірі вирішена в територіальних підрозділах ОВС, головних управліннях та управліннях внутрішніх справ України. Але, будучи сегментами єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи ОВС, комп'ютерні системи територіальних підрозділів не мають механізму контролю та аналізу інформації, яка знаходиться на вищих рівнях.

Наприклад, бази даних державної автомобільної інспекції України мають дворівневу структуру. На верхньому рівні знаходиться національний банк даних «Автомобіль», інформація в яку надходить з регіональних баз даних «Компан». Зв'язок між регіональними базами даних відсутній. Національний банк даних «Автомобіль» забезпечує тільки накопичення інформації. Контроль та аналіз даних, які надходять до банку даних, повністю відсутній.

В 2013 році введена в експлуатацію національна база даних НАІС (Національна автоматизована інформаційна система), в яку вбудовані модулі, що забезпечують аналіз первинних документів, поданих автовласниками для здійснення операцій щодо транспортних засобів підрозділам державної автомобільної інспекції (справжність ідентифікаційного коду, паспортних даних, нотаріально завірених документів та ін.). Інформація, введена в НАІС, в режимі on-line передається до національного банку даних «Автомобіль». НАІС має парольний тип доступу, який сьогодні вважається досить вразливим і застарілим. Інформаційного сполучення між НАІС та регіональними базами даних «Компан», інформація в яких накопичувалась з 2000 року, не передбачено. НАІС забезпечує надання адміністративних послуг співробітниками ДАІ на сучасному рівні, більш досконало з точки зору забезпечення інформаційної безпеки, але вважати її захищеною навіть від відомих на сьогодні загроз зарано.

Відомий сьогодні вид злочину, який неможливий без так званої інформаційної складової – поява, продаж та експлуатація автомобілів-«двійників». На теренах України їздять однакові автомобілі, із

«справжніми» документами, зареєстровані в ДАІ України, інформація про які зберігається в базах даних різних рівнів (або тільки на верхньому рівні). Власники цих автомобілів звичайно не підозрюють про таку властивість свого авто. Виявлення цієї властивості відбувається в більшості випадків випадково і кого притягувати до відповідальності – питання доволі складне.

Механізм здійснення даного правопорушення значно складніший, ніж може здаватись на перший погляд. Для здійснення такої підробки автомобіля: по-перше, треба здійснити пошук даних про автомобіль в інформаційних масивах ОВС України, дізнатись місце його реєстрації, реквізити його реєстраційних документів (облікову серію і номер), його характеристики (марку, модель, колір, ідентифікаційні номери кузова та агрегатів; по-друге, знайти і поцупити автомобіль із схожими характеристиками (колір і модель повинні співпадати обов'язково) за теренами України; по-третє-виготовити «справжні» документи; четверте – переправити автомобіль на Україну та підробити ідентифікаційні номери; п'яте – легалізувати автомобіль в Україні (зареєструвати/перереєструвати транспортний засіб) з ціллю подальшого продажу. Цей механізм може змінюватись в залежності від обставин справи, але причетність співробітників ОВС до подібних правопорушень не є очевидною.

Несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів ОВС є теоретично можливим. Інформація заводів-виробників транспортних засобів сьогодні знаходяться у вільному доступі. Інформаційні дані про автомобілі використовуються комерційними організаціями (фірмами, які торгують транспортними засобами, запасними частинами до них; фірмами, які здійснюють технічне обслуговування транспортних засобів та ін.). Технічна оснащеність та можливості угруповань, які займаються кримінальним авто бізнесом щодо підробки ідентифікаційних номерів автомобілів та документів, що їх супроводжують, не викликає сумнівів. А виявлення та попередження подібних злочинів можливо фактично тільки співробітниками підрозділів ДАІ та експертами експертної служби МВС. Тому необхідність вдосконалення організації інформаційного супроводження діяльності співробітників ОВС очевидна.

У відповідності з існуючими поглядами на проблему забезпечення інформаційної безпеки комп'ютерних систем, які використовуються в ОВС, вбачається необхідність створення дворівневої системи інформаційної безпеки.

Перший рівень інформаційної безпеки (фактично діючий сьогодні) вирішує задачу обмеження доступу до баз даних і періодичний контроль цілісності їх обчислювального середовища.

Другий рівень інформаційної безпеки (відсутній сьогодні) повинен складатись із модулів аналізу та контролю за інформацією, яка вводиться до баз даних, на логічному рівні. Цей рівень повинен унеможливити здійснення операцій, які на першому рівні не фіксуються як незаконні, а на рівні логічного аналізу виявляються протиправними. Для прикладів щодо злочинного авто бізнесу логічний рівень повинен унеможливити, наприклад, внесення інформації в національний банк даних «Автомобіль» про автомобіль, реквізити якого вже знаходяться в системі, але з іншим власником.

Вирішення проблеми такого рівня складності неможливо без відповідної оптимізації інформаційних процесів в комп'ютерних системах ОВС. В умовах протидії загрозам інформаційної безпеки питання комплексного використання різноманітних (у плані наведеної вище типізації) підходів до забезпечення інформаційної безпеки потребують опрацювання, як у методичному, так і в прикладному плані.

УДК 37.013:004.738.5

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ В ІНТЕРНЕТІ

Боцюра О. А.

*старший викладач кафедри інформаційної та економічної безпеки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

В умовах інформаційного суспільства, що розвивається, Інтернет-простір наразі займає найголовніше місце у процесі соціалізації підлітків. За результатами дослідження Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, що охопило понад 2800 учнів, більшість школярів (86%) користуються Інтернетом майже щодня та лише 4 % з них не користуються Інтернетом взагалі. При цьому в середньому на добу молодь витрачає на користування Інтернетом 4 години. Тому більшість сучасних учнів є активними кіберкористувачами, які половину свого «робочого» дня перебувають в Інтернет-просторі. Наразі Інтернет приваблює молодь не лише як засіб комунікації та навчання. Діти часто використовують інтернет-технології задля задоволення, поліпшення настрою, розваги та відпочинку.

Крім того, останнім часом серед учнів та студентів стало популярним розповсюдження у соціальних мережах, на веб-сайті youtube.com та за допомогою мобільного зв'язку відео- та фотозображень із насильницьким та аморальним змістом: побиття однолітків, статеві акти, різноманітні форми приниження.

Інтернет-простір приховує серйозну загрозу для формування особистості, а дитина ще не усвідомлює в достатній мірі рівень небезпеки, що чекає на неї серед віртуальних тенет глобальної мережі.

Інтернет-простір з самого початку свого існування накопичував інформацію без обмежень, табу, цензури чи застережень. Недосконалість законодавства, яке б регулювало діяльність електронних ЗМІ, розповсюдження порнографії, зокрема дитячої та матеріалів, які культивують насильство, ксенофобію,

расову і релігійну нетерпимість тощо обумовлюють те, що кожного разу, користуючись послугами Інтернет-ресурсів, діти опиняються в неконтрольованому світі з величезною кількістю шкідливої інформації, що, безперечно, негативно впливає на розвиток внутрішнього світу та сприйняття навколишнього середовища.

Слід зазначити, що у ході проведення дослідження взаємодії школярів з Інтернетом, вчені констатують факт надмірної довіри до Інтернету серед учнівської молоді. Зокрема, діти постійно наражаються на небезпеку, коли залишають свій номер мобільного телефону (46%), домашню адресу (36%), особисті фото (51%) або спілкуються з абсолютно незнайомих людьми, які можуть образити, принизити, ошукати, нашкодити як морально, так і фізично.

У 2011 році вперше в Україні кафедрою превентивної роботи та соціальної політики ЮНЕСКО було проведено широкомасштабне дослідження «Рівень обізнаності українців щодо питань безпеки дітей в Інтернеті».

Дослідження виявило, що з 96 % дітей-користувачів Інтернету віком від 10 до 17 років 51 % не знає про небезпеки в мережі. А 44 % дітей знаходяться у потенційній зоні ризику (розміщують особисту інформацію) і 24,3 % вже були в ризикованих ситуаціях (ходили на зустріч з віртуальними знайомими). У віковій групі від 15 до 17 років цей показник досягає 60,3%.

Діти, що більше за дорослих схильні до розвитку та змін, впевнено ідуть поруч із новітніми технологіями та провідними ідеями світу. Дитина проводить у віртуальному середовищі майже третину свого часу та краще за батьків розбирається у комп'ютері та Інтернеті.

З 81 % батьків, які підтвердили, що у них на домашньому комп'ютері встановлено антивірус, 95 % вказали, що його установкою та налаштуванням займалась дитина. 81 % батьків, які впевнені у безпеці своєї дитини в Інтернеті, вважають, що їхня дитина повідомить їх про заплановану зустріч з віртуальним знайомим, але 75 % дітей, що проводили такі зустрічі, приховують цю інформацію від батьків.

Пропонуємо декілька рекомендацій для батьків, що дозволяють створити умови, за яких користування дітьми Інтернетом буде безпечним:

Основна рекомендація, що гарантує безпеку дитини в Інтернеті – довірче спілкування з батьками. Дитина повинна знати, що головні експерти у всіх життєвих ситуаціях – її батьки. Не повинно бути таких тем, які дитина боялася б обговорювати з батьками й питань, які дитина посоромилася б поставити.

Треба розміщувати комп'ютери з Internet-з'єднанням поза межами кімнати вашої дитини;

Потрібно говорити зі своїми дітьми про друзів, з яким вони спілкуються в он-лайн, про веб-сайти, що вони відвідують та з ким розмовляють;

Багато встановити програми, які фільтрують отримання інформації з мережі Інтернет, наприклад, Батьківський контроль в Windows;

Треба наполягати на тому, щоб діти ніколи не погоджувалися зустрічатися зі своїм он-лайнним другом без відома батьків;

Необхідно навчити своїх дітей ніколи не надавати особисту інформацію про себе та свою родину електронною поштою та в різних реєстраційних формах, які пропонуються власниками сайтів;

Треба контролювати інформацію, яку завантажує дитина (фільми, музику, ігри, тощо);

Необхідно привчити дітей консультироваться з батьками, щодо будь-яких фінансових операцій, здійснюючи замовлення, купівлю або продаж через Інтернет мережу;

Необхідно інформувати дітей стосовно потенційного ризику під час їх участі у будь-яких іграх та розвагах;

Треба пояснити дитині, що таке расизм, фашизм, міжнаціональна та релігійна ворожнеча. Незважаючи на те, що такого роду інформацію зазвичай можна заблокувати за допомогою спеціальних програмних фільтрів, не варто сподіватись на те, що вам вдасться відфільтрувати всі сайти, на яких вона розміщена;

Треба навчити дітей відповідальному та етичному поведінню в он-лайн. Вони не повинні використовувати Інтернет мережу для розповсюдження пліток, погроз іншим та хуліганських дій.

Розвиток і безпека дітей – пріоритетні завдання для батьків. Для того, щоб зробити Інтернет не тільки корисним, але й безпечним, батькам треба створити належні умови для безпечного користування Інтернетом дитиною.

УДК 044.03

ОБОСНОВАНИЕ ВАРИАНТА ПОСТРОЕНИЯ ЗАЩИТЫ КОРПОРАТИВНОЙ СИСТЕМЫ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ КОНЦЕПЦИИ BYOD

Лебедев О. Г.

доцент кафедры ЭВМ, ХНУРЭ, кандидат технических наук, доцент

Анализ тенденционных подходов к построению корпоративных сетей показывает, что в последнее время в компаниях все активнее используются всевозможные мобильные устройства – планшеты, нетбуки и т.д. Стремительный рост популярности мобильных устройств обработки, хранения и передачи информации обусловил новые подходы к организации и построению корпоративных сетей. Так, в последнее время все активнее внедряется концепция BYOD (Bring Your Own Device), которая основа-

на на использовании частных мобильных устройств пользователей для решения задач стоящих перед компанией. Согласно исследованиям, проведенным IDC, около 95 % сотрудников компаний уже используют личные устройства для рабочих целей. По оценкам Gartner, около 90 % компаний планируют поддерживать бизнес-приложения на устройствах, принадлежащих конечным пользователям, поскольку это позволит сократить расходы на оборудование на 40%.

Использование концепции BYOD предполагает, что сотрудники могут работать за пределами офиса и выполнять свои служебные обязанности, не будучи привязанным к конкретному рабочему месту, что обеспечивает более эффективное ведение бизнеса. Вместе с тем, при этом резко возрастает угроза утечки корпоративных данных, при которой ценная информация в любой момент может стать доступна третьим лицам. Это обуславливает актуальность проведения исследований, связанных с выбором рационального варианта построения системы защиты информации (СЗИ) корпоративной сети при использовании концепции BYOD.

По своей сути, корпоративная сеть, построенная с учетом использования концепции BYOD, является распределенной системой. Основными отличительными особенностями таких систем от классических («монолитных») систем является отсутствие ограниченного периметра, вариативность компонент системы и возможность передачи информации по незащищенным каналам связи. Для выбора варианта построения СЗИ таких систем могут использоваться декомпозиционный и централизованный подходы.

Декомпозиционный подход предполагает, что каждая компонента распределенной системы рассматривается как самостоятельная система со своим анализом и уровнем защищенности, а сеть в целом – представляет собой множество взаимодействующих, защищенных порознь систем.

При централизованном подходе все компоненты и связи между ними рассматриваются как единое целое, а задача обеспечения безопасности возлагается на единое лицо (центр), несмотря на неопределенный периметр и вариативную конфигурацию.

Следует отметить, что задача выбора рационального варианта построения СЗИ не является тривиальной. Основными сложностями являются: многокритериальность задачи выбора (например, минимизация затрат на СЗИ, минимизация остаточных рисков и т.д.) и нечеткое описание показателей качества СЗИ.

В показано, что для решения рассматриваемой, многокритериальной задачи в настоящий момент используются три группы методов: метод главного показателя, метод результирующего показателя и лексикографические методы. Проведенный анализ данных методов показал, что применение того или иного метода зависит от того, в каком виде представлена экспертная информация о задаваемых показателях качества функционирования СЗИ и выбранных критериях. Так, в случае полного отсутствия экспертной информации используется максиминный метод, относящийся к группе методов результирующего показателя. В случае априорного расчета весовых коэффициентов показателей, используются методы на основе максимильного, аддитивного или мультипликативного показателей. При априорном ранжировании показателей эффективности экспертной информации можно использовать лексикографический метод.

Очевидно, что при практическом внедрении СЗИ, вопросам определения показателей эффективности должно уделяться должное внимание. Таким образом, для выбора варианта построения СЗИ корпоративной сети, использующей концепцию BYOD целесообразно использовать именно лексикографический метод, который предполагает [3]:

1. Априорное определение экспертных оценок степени соответствия СЗИ заданным требованиям (критериям).

2. Определение критериев оценки:

$$C = [\mu_c(a_1)/a_1; \mu_c(a_2)/a_2; \dots \mu_c(a_m)/a_m] \quad C = [\mu_c(a_1)/a_1; \mu_c(a_2)/a_2; \dots \mu_c(a_m)/a_m],$$

где $\mu_c(a_i) \in [0,1]$ $\mu_c(a_i) \in [0,1]$ – оценка варианта a_i по критерию C , которая характеризует степень соответствия варианта требованию определенному критерием C .

3. Ранжирование критериев оценки СЗИ по важности:

$$C_1 > C_2 > \dots > C_j, j=1, n \quad C_1 > C_2 > \dots > C_j, j=1, n$$

n – количество критериев по которым выбирается СЗИ (например, степень защиты информации удаленных пользователей BYOD, степень квалификации сотрудников обеспечивающих разработку СЗИ и т.д.).

4. Для каждого из критериев, устанавливается величина $\Delta C_j, j=1, n \quad \Delta C_j, j=1, n$, в пределах которой рассматриваемые варианты считаются такими, что удовлетворяют заданным требованиям.

5. Для первого требования C_1 формируется множество ω_1 «практически равноценных» вариантов, удовлетворяющих условию

$$\max_{j=1, n} \mu_{cl}(a_j) - \mu_{cl}(a_k) \leq \Delta C_1 \quad \max_{j=1, n} \mu_{cl}(a_j) - \mu_{cl}(a_k) \leq \Delta C_1$$

6. Аналогично п.5 формируется множество ω_2 , но из множества ω_1 :

$$\max_{j \in \omega_1} \mu_2(a_j) - \mu_2(a_k) \leq \Delta C_2 \quad \max_{k \in \omega_1} \mu_2(a_j) - \mu_2(a_k) \leq \Delta C_2$$

7. Подход, представленный в п.5 и п.6 продолжается до тех пор, пока множество ω_j не будет иметь единственную альтернативу, которая и считается оптимальной по априори сформированным критериям. В случае если после последовательного рассмотрения множеств ω_j в каждом из них оказалось более одной альтернативы, то необходимо уменьшить величину ΔC_j , выбрав ее такой, которая бы предполагала бы формирования $\omega_j \rightarrow n$ множеств, но, при котором, $j-e$ множество имело бы единственную альтернативу.

Таким образом, использование данного метода позволяет выбрать эффективный вариант построения СЗИ корпоративной сети, в которой используется концепция BYOD. Данный подход подразумевает решение многокритериальной, нечеткой задачи. Представленный метод может быть использован как при декомпозиционном, так и при централизованном подходе к анализу СЗИ. Для эффективного использования предложенного подхода, дальнейшего совершенствования требуют методы, направленные на повышение достоверности априорных экспертных оценок.

УДК 681.3

ПІДХОДИ ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ БАЗ ДАНИХ

Калякін С. В.

викладач кафедри інформаційної та економічної безпеки ХНУВС

Посохова Л. В.

ХНУВС

Проблема інформаційної безпеки країни має особливе значення в умовах, коли в державних структурах та в суспільстві в цілому зрозуміли, що інформаційні ресурси є об'єктом власності і мають велику цінність. Ця проблема не може бути вирішена без впровадження нових знань, ідей, нової політики у сфері інформатизації. Ігнорування проблем інформаційної безпеки може призвести до труднощів в прийнятті найважливіших політичних, соціальних, економічних рішень тощо

У сучасних системах управління базами даних (СУБД) підтримується один з двох загальних підходів до питання забезпечення безпеки даних: вибіркового підходу і обов'язкового підходу. В цих підходах одиницею даних або об'єктом даних, для яких має бути створена система безпеки, може бути як вся база даних (БД) цілком, так і будь-який об'єкт всередині БД.

Ці два підходи відрізняються наступними властивостями. В разі обов'язкового управління, кожному об'єкту даних присвоюється деякий класифікаційний рівень, а кожен користувач системи володіє деяким рівнем допуску до неї. При такому підході доступом до певного об'єкту даних володіють лише користувачі з відповідним рівнем допуску. Такий підхід має місце в організаціях з жорсткою структурою управління, наприклад, військових, урядових, державних. В разі вибіркового управління деякий користувач системи володіє різними правами при роботі з даними об'єктами. Різні користувачі можуть володіти різними правами доступу до одного і тому ж об'єкту БД. Вибіркові права характеризуються значною гнучкістю і частіше використовуються.

Для реалізації вибіркового принципу передбачені наступні методи. В базу даних включається новий тип об'єктів БД – користувачі системи. Кожному користувачеві в БД присвоюється унікальний ідентифікатор. Для додаткового захисту кожен користувач унікального ідентифікатора додатково забезпечується унікальним паролем, причому якщо ідентифікатори користувачів в системі доступні лише системному адміністраторові, то паролі користувачів зберігаються в спеціальному кодованому виді і відомі лише самим користувачам.

Користувачі можуть бути організовані в спеціальні групи. Один користувач може входити в декілька груп. Для кожної групи визначено набір повноважень (привілеїв). Ці повноваження користувачів або груп користувачів представляють собою набір операцій, які вони можуть виконувати над об'єктами БД. У останніх версіях ряду комерційних СУБД таких як Oracle, MS SQL Server та деяких інших з'явилося поняття «ролі». Роль – це поєднаний набір повноважень користувача. Користувачеві системи може бути призначена одна або декілька ролей. Об'єктами БД, які підлягають захисту, є всі об'єкти, що зберігаються в БД: таблиці, запити, процедури і т.д.. Для кожного типу об'єкта існують свої дії, тому для кожного типу об'єктів є можливість визначені різні права доступу.

На самому нижньому рівні забезпечення системи безпеки баз даних необхідно підтримуватися двох головних принципів: перевірка повноважень і перевірка достовірності користувача. Перевірка повноважень полягає в тому, що кожному користувачеві системи або процесу відповідає набір дій, які він може виконувати по відношенню до певних об'єктів. Перевірка достовірності означає підтвердження того, що процес або користувач, який намагається виконати санкціоновану дію, дійсно той, за кого він себе видає.

Система призначення повноважень має ієрархічний характер. Найвищими правами і повноваженнями володіє адміністратор сервера БД або системний адміністратор. Лише цей тип користувачів може створювати інших користувачів системи і наділяти їх певними повноваженнями. СУБД в своїх системних каталогах зберігає як опис самих користувачів, так і опис їх привілеїв по відношенню до всіх об'єктів системи. Далі схема надання повноважень базується за наступним принципом. Кожен об'єкт має власника або користувача, який створив даний об'єкт. Власник об'єкту володіє всіма повноваженнями на даний об'єкт, у тому числі він має право надавати іншим користувачам повноваження по роботі з даним об'єктом або забирати у користувачів раніше надані повноваження.

- Сучасні** проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листоп. 2013 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2013. – 440 с.
- У збірнику висвітлено погляди науковців та практиків щодо гуманітарних аспектів соціального розвитку держави, сучасних проблем розвитку правової системи України, протидії злочинам правоохоронними органами, економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання, інформаційної безпеки в сучасних умовах в Україні.

УДК [340.12:330.101:342.734](477)
ББК 67.9(4УКР)301.1я431

Наукове видання

Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави

Тези доповідей
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 22 листопада 2013 р.)

Комп'ютерне верстання – О. Ф. Півень
Дизайн обкладинки – А. С. Тяпкін

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 55,00. Обл.-вид. арк. 49,8,00.
Тираж 120 пр. Зам. № 2013-22.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,

просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.